CONSTANTIN C. GIURESCU, DINU C. GIURESCU

SCURTĂ ISTORIE A ROMÂNILOR

pentru tineret îndeosebi

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ ŞI ENCICLOPEDICĂ
Bucureşti, 1977

COPERTA ȘI SUPRACOPERTA: VAL MUNTEANU

PREFAȚĂ

Am scris această scurtă istorie a poporului nostru gîndindu-ne mai ales la cei tineri, la cetățenii de mîine. Am vrut să le arătăm cîteva aspecte esențiale: **1.** *Vechimea noastră și a strămoșilor noștri daco-geți* pe acest pămînt carpato-danubian; sîntem aici fără întrerupere de vreo patru mii de ani, dacă nu mai mult. **2.** Sîntem *un popor romanic*, format prin *romanizarea* dacilor, întocmai cum francezii s-au format prin romanizarea galilor, iar spaniolii prin romanizarea iberilor. **3.** Sîntem *un popor unitar*, ca formație etnică, limbă și obiceiuri. Numirile de moldoveni, munteni, ardeleni sau transilvăneni, bănățeni, maramureșeni, dobrogeni etc. au doar sens teritorial, ele referindu-se toate la români. **4.** *Continuitatea statelor românești* de la întemeierea lor pînă astăzi, continuitate asigurată, în perioade lungi, prin spirit politic și diplomatic — „ascuțișul minții" iar în momentele de criză prin arme — „ascuțișul sabiei". **5.** *Participarea poporului român și a înaintașilor săi la fazele semnificative ale istoriei și civilizației europene*, participare organic integrată acestei civilizații prin legăturile multiple cu celelalte țări ale continentului nostru și, fapt caracteristic,

fără tendințe de cucerire, de expansiune militară, politică sau economică în dauna altor popoare. 6. *Contribuția noastră la civilizația și cultura omenirii*, contribuție însemnată, recunoscută internațional.

Aceste concluzii esențiale ale cercetării istorice se proiectează și în contemporaneitate. Programul Partidului Comunist Român, adoptat în 1974 și care poartă pecetea gîndirii *Președintelui României, tovarășul Nicolae Ceaușescu*, cuprinde, semnificativ, o retrospectivă a etapelor definitorii din istoria poporului nostru. Construcția prezentului și țelurile următoarelor cincinale reprezintă trepte ale unei dezvoltări milenare, realizate prin aportul înaintașilor, în lupta lor pentru dreptate socială și progres. Istoria, carte de cunoaștere a ceea ce a fost, rămîne parte alcătuitoare a prezentului și, prin sensurile ei, întărește opțiunile noastre asupra viitorului.

Am adaos un număr apreciabil de ilustrații și hărți. Aducem călduroase mulțumiri instituțiilor și persoanelor care ni le-au pus la dispoziție: Editura Științifică și Enciclopedică; Combinatul Poligrafic Casa Scînteii — secția Foto; Agerpres; Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România; Kunsthistorisches Museum — Viena; prof. dr. Vasile Drăguț, ing. Octavian Luchian, Constantin Săvulescu, precum și cartografului Gheorghe Gelețu care a lucrat hărțile după indicațiile autorilor.

Sub raportul bibliografiei, am indicat, la fiecare capitol, numai cîteva lucrări esențiale; pentru rest, trimitem la bibliografia sintezei noastre „Istoria românilor", ediția a doua, Editura Albatros, București, 1975.

Dorim cititorilor noștri *sănătate* și *putere de muncă* pentru a se bucura de viață și a contribui, la rîndul lor, la înflorirea patriei.

CONSTANTIN C. GIURESCU, DINU C. GIURESCU

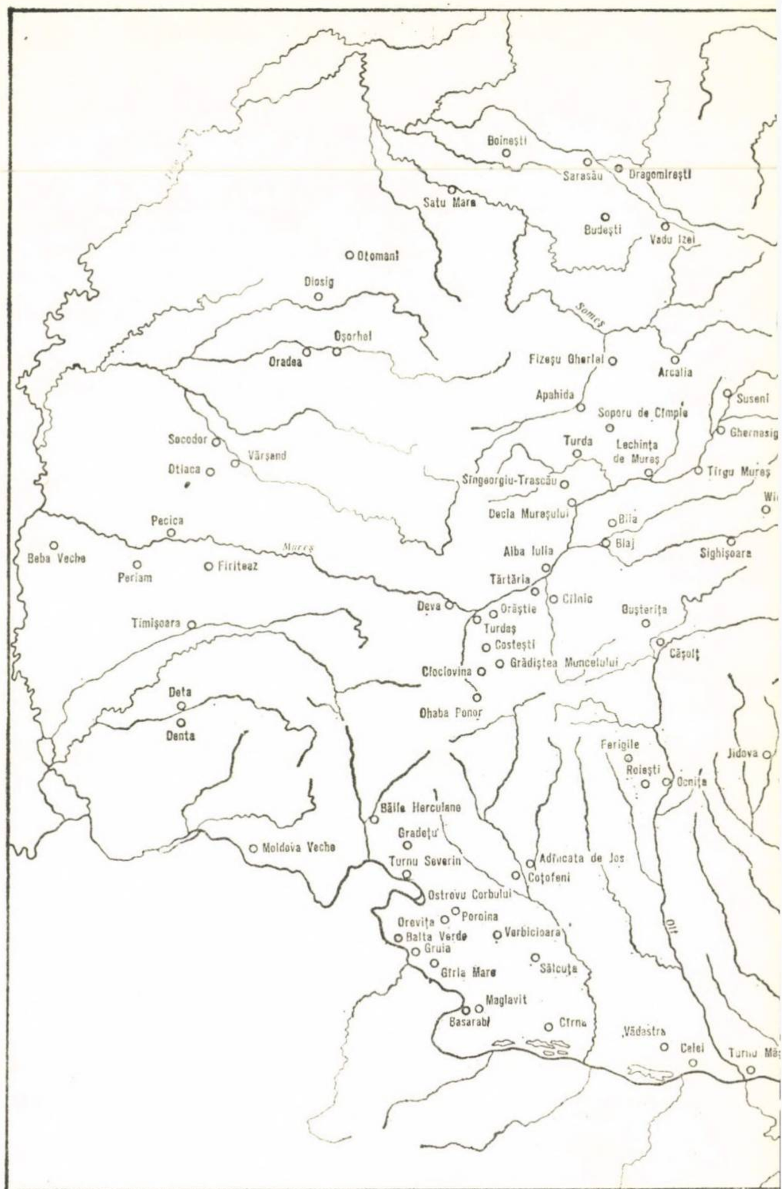
octombrie 1976

PĂMÎNTUL ROMÂNESC

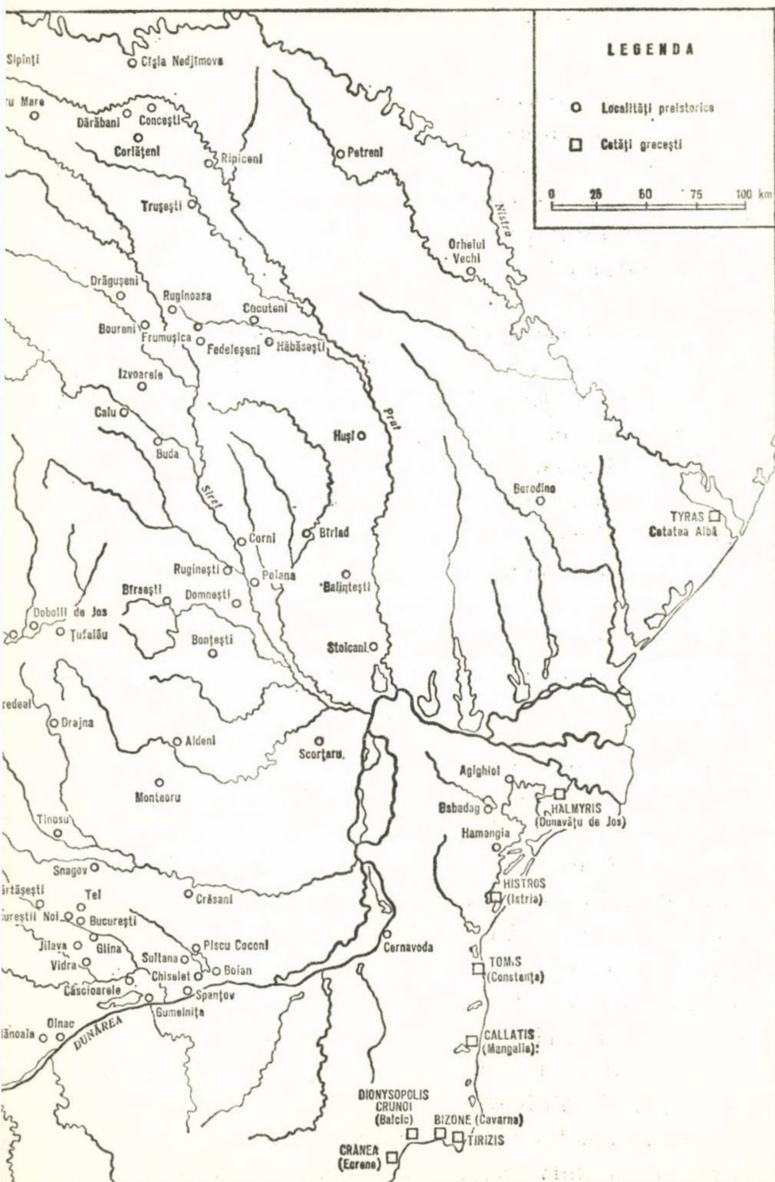
Pămîntul românesc este unul din cele mai frumoase și mai bogate din întreaga lume

A fost întotdeauna o legătură între istoria unui popor și pămîntul pe care îl locuiește. Așezarea acestui pămînt, înfățișarea lui și bogăția lui determină în bună parte viața poporului respectiv. Faptul apare cu atît mai evident cu cît e vorba de o epocă mai îndepărtată. Pe măsură ce sporește civilizația, adică sporesc mijloacele prin care se poate supune sau modifica mediul fizic, însemnătatea acestuia scade; ea nu va dispărea însă niciodată. De aceea e necesar ca înainte de a începe povestirea vieții unui popor să cunoaștem locurile pe care a trăit și trăiește el.

Istoria poporului român s-a desfășurat pe o arie foarte întinsă. Strămoșii daci sau geți au ajuns, în vremea lor de răspîndire maximă, mult dincolo de Dunăre, de Tisa și de Nistru. Mai tîrziu, în evul mediu timpuriu, populația romanică din sud-estul Europei, populație ai cărei urmași sîntem noi românii, s-a întins de asemenea mult peste hotarele Daciei. Partea centrală însă a acestui întins teritoriu a fost ținutul din jurul cetății carpatice. Aci au stăpînit Dromichete, Burebista și Decebal, cei trei mari cîrmuitori ai daco-

DACIA PREISTORICĂ. Dintre numeroase

periri arheologice sînt indicate principalele.

geților; aci a fost capitala Daciei Traiane, aci s-au întemeiat, mai tîrziu, voievodatele românești din Transilvania, Muntenia și Moldova, aci s-a realizat, în sfîrșit, în 1918, statul național unitar. Să ne dăm seama, prin urmare, de așezarea pămîntului românesc pe continentul european, de înfățișarea și de bogăția lui.

AȘEZAREA PĂMÎNTULUI ROMÂNESC, la nord de Peninsula Balcanică, a făcut pe o seamă de geografi, de istorici și oameni politici să înglobeze acest pămînt în aria balcanică. În realitate însă el nu face parte din această arie nici sub raportul geografic — e străbătut de munții Carpați, iar nu de munții Balcani — nici sub cel istoric, deoarece, începînd din antichitate și pînă în vremea noastră, mai ales sub raportul lingvistic și politic, au existat diferențe apreciabile între ținutul carpato-danubian și cel balcanic. Subliniem însă faptul că atît ținutul de la nord de Dunăre, cît și cel de la sud de ea fac parte deopotrivă din Sud-Estul european.

Înfățișarea pămîntului românesc este remarcabilă prin armonia și, în același timp, varietatea și frumusețea lui. În mijloc se ridică „cetatea" carpatică adică podișul Transilvaniei înconjurat de munții *Carpați* și cei *Apuseni* care, așa cum s-a remarcat încă din antichitate de către istoricul Jordanes, îi constituie o adevărată „cunună" („corona montium"). Munții, de o înălțime potrivită — vîrful cel mai înalt, Moldoveanul, are 2 543 m — continuă prin dealuri care, la rîndu-le, se termină prin șesuri întinse. Numeroase rîuri, avîndu-și izvorul în Transilvania care poate fi socotită ca o „casă a apelor", străbat pămîntul românesc și, împreună cu afluenții și subafluenții lor, formează o rețea hidrografică foarte favorabilă instalațiilor tehnice (mori de apă, pive, dîrste, ferăstraie, azi centrale hidroelectrice). Întreg

pămîntul românesc e favorabil traiului omenesc: nu are nici pustiuri, nici munți inaccesibili, are în schimb numeroase bogății.

Bogăția cea mai de seamă e *pămîntul negru*, bun pentru agricultură, dînd, cînd e bine lucrat, recolte record. *Pășunile* de pe plaiurile munților și *fînețele* din luncile rîurilor și de pe dealuri hrănesc turme de oi și cirezi de vite mari. *Albinele*, remarcate încă de Herodot, sînt o caracteristică a pămîntului românesc ca și *peștele* Dunării și al bălților și afluenților ei. Tot așa au fost și *pădurile*, mult mai întinse odinioară. Sub fața pămîntului sînt cantități uriașe de *sare* gemă, tot așa de necesară vieții omului ca și pîinea; e apoi *aur* și *argint*, *cărbune*, *fier*, *aramă*, *păcură* sau țițel care s-a exploatat începînd din antichitate, apoi materiale de construcție — piatră de var, granit, marmură, în sfîrșit tot soiul de izvoare minerale. Așadar, tot ce e necesar vieții omului, începînd cu hrana, îmbrăcămintea și locuința și terminînd cu îngrijirea sănătății și cu podoabele.

PĂMÎNTUL ROMÂNESC ÎN EPOCA ISTORICĂ. În linii mari, aspectul pămîntului românesc nu s-a schimbat în epoca istorică adică în ultimii 2 500 de ani: munții, dealurile, cîmpiile și apele au rămas aceleași. Au intervenit oarecare schimbări în privința cursurilor unor rîuri și a țărmului mării, schimbări ceva mai mari în privința bălților și lacurilor, și schimbări însemnate în raport cu vegetația și cu fauna. Dunărea și-a păstrat cursul ei; părerea că s-ar fi vărsat altădată urmînd valea Carasu n-are temei. În schimb, delta ei s-a mărit, înaintînd în dreptul vărsării brațului Chilia cu vreo 70 de metri pe an. Schimbări au intervenit și în regiunea marilor limanuri Razim și Sinoe care altădată erau golfuri ale mării; sub ochii noștri se formează un nou liman, la gura brațului Sf. Gheorghe, din cauza aluviunilor

Dunării. Bîrladul s-a vărsat pînă la finele secolului al XVII-lea *direct* în Dunăre; azi el se varsă în Siret. Schimbări au avut loc la gura Jiului și aceea a Oltului care s-au deplasat spre vest, prima cu 12 kilometri, a doua cu 3 kilometri. Modificări s-au petrecut în cursul Jiului, la Rovinari, al Argeșului, al Dîmboviței, al Putnei (jud. Vrancea) etc. O seamă din bălțile Dunării au fost, fără un folos real, secate în ultimele decenii; în schimb, au apărut, în același răstimp, o serie de lacuri de acumulare folositoare în regiunea montană.

Sub raportul vegetației, trebuie notată, în primul rînd, împuținarea considerabilă a pădurilor în regiunea deluroasă și de șes; de asemenea împuținarea pășunilor și fînețelor; au sporit în schimb, mult, ogoarele. Locul meiului, din care se făcea odinioară mămăliga, a fost luat de *porumb*, plantă americană introdusă la noi în prima jumătate a secolului al XVII-lea; tot de origine americană sînt și *tutunul*, *cartoful*, *floarea soarelui* și *un soi superior de fasole*, apoi *salcîmul*, *plopul canadian* și *stejarul roșu*. S-au introdus de asemenea, din Peninsula Balcanică și din vestul european, în secolele XVII—XIX, pătlăgelele roșii și vinete, anghinarea, bamele, sparanghelul, conopida, spanacul, varza de Bruxelles, tarhonul și anasonul. În podgorie, unde, prin selecție naturală, fiecare centru mai însemnat ajunsese să aibă soiuri anume de viță, caracteristice, precum la Cotnari *grasa*, *feteasca* și *frîncușa*, la Odobești *galbena*, la Nicorești *crăcana* sau *băbeasca*, la Panciu *plăvaia*, la Dealul Mare *gordinul*, la Drăgășani *crîmpoșia*, replantarea, după dezastrul produs de filoxeră la finele secolului trecut, s-a făcut anarhic, amestecîndu-se soiurile și introducîndu-se altele noi aduse mai ales din bazinul mediteranean (chardonnay, riesling, alicante Bouché, afuzali, muscat Hambourg, aligoté, merlot, sainceaux etc.). În ultimele decenii s-a început o sistemati-

zare a podgoriei și o revenire la vechile soiuri. Varietăți noi de meri, pruni, piersici etc. s-au introdus în cursul secolelor.

În ce privește fauna, notăm dispariția unor animale sălbatice și introducerea unor soiuri noi, domestice. Din prima categorie fac parte *bourul* și *zimbrul*, castorul sau *brebul*, măgarul sălbatic sau *colunul*; toponimia păstrează amintirea lor atît în Muntenia, cît și în Moldova și în Transilvania. Unele specii sînt pe cale de dispariție: astfel, *zăganul*, cel mai mare vultur al ținutului carpato-danubian, și *lostrița*, cel mai mare salmonid; o mai găsim doar în Bistrița moldoveană și în Vișeul maramureșean. S-au introdus, în schimb, în secolele XVIII—XIX, *oile merinos*, *vacile elvețiene*, mai întîi în Transilvania. Dintre păsări, însemnăm *rațele leșești* și *turcești*, *gîștele de Toulouse* etc., dintre pești, *păstrăvul curcubeu* și *păstrăvul fîntînel*, de origine nord-americană, *crapul galițian* și cel *chinez*, fitofag. Au apărut în ultimul timp, fără intervenția omului, *cîinele enot* — înlocuitorul inferior al brebului — *guguștiucul* — similar turturelei — și *vrabia spaniolă*. Făcînd un bilanț, se poate afirma că pierderile au fost întrecute de cîștiguri, că peisajul agricol și șeptelul s-au îmbogățit treptat.

INFLUENȚA PĂMÎNTULUI ASUPRA ISTORIEI ROMÂNEȘTI. Prin așezarea, înfățișarea și bogăția sa, pămîntul carpato-danubian a înrîurit considerabil istoria românilor și în bine și în rău. Așezarea la capătul de sud-vest al marii stepe euro-asiatice, deci în drumul migratorilor sau — cum spune sugestiv cronicarul Ureche — „în calea răutăților" care au continuat și după întemeierea Principatelor, ne-a pricinuit multe suferințe și pagube. În schimb ne-a fost de folos, sub raportul politic și economic, faptul că pe la noi trece și se termină Dunărea, una din marile căi internaționale. Structura pămîntului românesc, avînd la mijloc cetatea carpatică, și faptul că munții Carpați sînt

ușor de trecut — pe drumurile din văile apelor și pe foarte numeroasele poteci — au făcut ca poporul român să fie *un popor unitar*, *cu o limbă unitară*. Un maramureșean se înțelege numaidecît cu un dobrogean, un moldovean cu un bănățean.

Așa cum sînt așezați, cu *forma* pe care o au, Carpații au contribuit, în secolele IX—XIV, la formarea mai multor unități politice. Un stat s-a întemeiat de-a lungul Carpaților meridionali: Muntenia sau Țara Românească; un altul de-a lungul celor orientali: Moldova; un al treilea înlăuntrul arcului carpatic: voievodatul transilvan.

Un rol important a jucat în istoria românilor *pădurea*, care în vechime acoperea nu numai munții, dar și o mare parte a dealurilor și șesurilor. „Vlașca" adică țara vlahilor sau românilor e numele dat de slavi marii păduri de șes dintre stepa Bărăganului și aceea a Burnazului; o parte a acestei păduri a fost numită *Vlăsia*, avînd același înțeles. Formula „retragerii la munte" trebuie înlocuită prin „retragerea la pădure", aceasta oferindu-ne adăpost nu numai în epoca năvălirii migratorilor, dar și mai tîrziu, după întemeierea Principatelor. Multe din luptele hotărîtoare ale românilor — Posada (1330), Codrul Crasnei (1450), Vaslui (1475), Codrul Cosminului (1497), Călugăreni (1595) — s-au dat la adăpostul pădurii. O seamă din puținele cuvinte de origine dacică păstrate în limba română privesc pădurea: brad, copac, bunget, curpen, butuc.

Bogăția pămîntului românesc, admirabila sa înzestrare cu tot ce e necesar vieții omenești, a făcut ca el să fie necontenit locuit, din paleolitic pînă astăzi și să nu fie părăsit atunci cînd împăratul Aurelian a retras, la 271—275, armata și administrația din Dacia romană. Varietatea bogățiilor explică și numeroasele îndeletniciri pe care le-au avut înaintașii noștri: agricultori, crescători de vite, podgoreni, mineri, pescari, vînători și meseriași de tot felul.

BIBLIOGRAFIE

PĂMÎNTUL ROMÂNESC: C. Vîlsan, *Cîmpia română*, Bucureşti, 1915, 260 p. în 8°; Dr. Gr. Antipa, *Dunărea şi problemele ei ştiinţifice, economice şi politice*, Bucureşti, 1921, XVI + 191 p. în 8°; S. Mehedinţi, *Le pays et le peuple roumain*, ediţia a doua, Bucureşti, 1930, 136 p. în 8°; Vintilă Mihăilescu, *România. Geografie fizică*, Bucureşti, 1936, 279 p. în 8°; Tiberiu Moraru şi colectivul, *Republica Populară Română. Noua geografie a patriei*, Bucureşti, 1964, 354 p. în 8°; Const. C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român*, Bucureşti, 1967, 161 p. în 8°.

PĂMÎNTUL ROMÂNESC ÎN EPOCA ISTORICĂ: Const. C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului al XIX-lea*, Bucureşti, 1957, 318 p. în 8°; Const. C. Giurescu, *Istoria pescuitului şi a pisciculturii în România*, Bucureşti, 1964, 386 p. în 8°; P. Coteţ, *Ţărmul Mării Negre şi evoluţia lui în timpurile istorice (cu privire specială asupra regiunii Histria)*, în *Histria* II, Bucureşti, 1966, p. 327—352; Const. C. Giurescu, *Istoricul podgoriei Odobeştilor*, Bucureşti, 1969, 550 p. în 8°; Al. Filipaşcu, *Sălbăticiuni din vremea strămoşilor noştri*, Bucureşti, 1969, 243 p. în 8°; Const. C. Giurescu, *Istoria pădurii româneşti*, ed. a doua, Bucureşti, 1976, 391 p. în 8°.

INFLUENŢA PĂMÎNTULUI ASUPRA ISTORIEI ROMÂNEŞTI: S. Mehedinţi, *Der Zusammenhang der rumänischen Landschaft mit dem rumänischen Volke*, Jena şi Leipzig, 1936, 29 p. în 8°; Const. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, Bucureşti, 1974, 338 p. în 8°.

STRĂVECHI AȘEZĂRI OMENEȘTI

Strămoșii noștri, dacii sau geții, locuiau ținutul carpato-danubian acum vreo 4000 de ani

Istoria începe pretutindeni atunci cînd apar *primele știri scrise*; pentru ținutul carpato-danubian ele datează numai de vreo 2 600 de ani. Tot ce este înainte constituie *preistoria* sau perioada *comunei primitive*. Pentru această foarte lungă perioadă — după ultimele cercetări ea a durat milioane de ani — sîntem informați grație săpăturilor arheologice sau descoperirilor întîmplătoare. Pămîntul este o imensă arhivă; el păstrează urmele lungului șir de generații ce au trăit pe suprafața lui din timpuri imemoriale.

PALEOLITICUL ȘI MEZOLITICUL. Grație condițiilor optime de trai — pămînt bun pentru agricultură și creșterea vitelor, sare și pește din belșug, vînat bogat de tot felul, lemn pentru construirea bordeielor și caselor și pentru foc — pămîntul carpato-danubian a fost locuit din cele mai vechi timpuri, din *paleolitic*, adică din epoca primelor unelte și arme de piatră cioplită. Dovezi de prezența omului paleolitic s-au descoperit în multe părți ale țării noastre, atît în Moldova, în regiunea muntelui Ceahlău, pe valea Prutului și a Jijiei, cît și în Muntenia, pe valea Dîrjovului,

în preajma Slatinei, şi chiar la Bucureşti, la Mihai Vodă, apoi în Oltenia, în Banat şi în Transilvania, unde s-a aflat primul rest fosil uman, o cutie craniană, în peştera de la Cioclovina (judeţul Hunedoara). În epoca paleolitică omul îşi făureşte primele *unelte* şi arme, din piatră cioplită şi os, şi utilizează *focul* pe care ştie să-l obţină frecînd două bucăţi de lemn, de duritate diferită; procedeul s-a păstrat în ţinutul carpato-danubian, sub numele de „focul viu" pînă la începutul secolului al XX-lea. Tot în paleolitic omul învăţă *pescuitul* şi *vînatul* şi inventă *arcul*.

Partea finală a paleoliticului, făcînd trecerea spre epoca următoare, a neoliticului, se numeşte *mezolitic*, adică „epoca de mijloc a pietrii"; ea ţine de pe la 8000 pînă pe la 5500 înainte de era noastră. În mezolitic, omul face progrese simţitoare: împleteşte primele plase de pescuit, construieşte primele luntre, din trunchiuri de copaci pe care le scobeşte („monoxile"), şi domesticeşte cîinele.

NEOLITICUL sau epoca pietrii şlefuite durează de pe la 5500 pînă pe la 1800 — unii cercetători susţin pînă pe la 2000 înainte de era noastră. Aşezările omeneşti se înmulţesc considerabil şi apar *civilizaţii* remarcabile pe tot întinsul pămîntului românesc; aspectele sau tipurile diferite ale acestor civilizaţii poartă numele localităţilor sau regiunilor unde s-au făcut descoperirile caracteristice. Iată cîteva din ele, mai însemnate: Tipul *Criş*, din regiunea rîurilor cu acest nume, cel mai vechi tip neolitic de la noi. Tipul *Turdaş* (lîngă Orăştie), vechi şi el, zis şi al ceramicii liniare. Săpăturile arheologice au dat la iveală, în 1961, la Tărtăria, pe Mureş, între alte materiale aparţinînd acestui tip, trei tăbliţe de lut acoperite cu semne care s-au dovedit a fi o scriere arhaică, asemănătoare aceleia folosite în sudul Mesopotamiei pe la 3000 înaintea erei noastre. Este această scriere de la Tărtăria un produs autohton sau a fost adusă ea de vreun

trib asiatic? Răspunsul e greu de dat deocamdată. Tipul *Cucuteni* (nord-vest de Iași), caracterizat printr-o admirabilă ceramică pictată, în trei culori. O asemenea ceramică s-a găsit nu numai în Moldova — la Ruginoasa și Fedeleșeni (județul Iași), Frumușica și Izvoare (județul Neamț) și la Petreni (în Basarabia), — dar și în Transilvania, la Ariușd (județul Covasna), și în Muntenia, la Monteoru (județul Buzău). Tipul *Boian A*, după descoperirile făcute în cel mai vechi strat de civilizație din acest loc, situat lîngă Dunăre, în județul Ialomița. Ceramica acestui tip se caracterizează prin ornamente excizate în formă de cîrlige meandrice și incrustate cu alb; o întîlnim și la Vidra, la sud de București, la Cernica, la est de București și, în genere, în cîmpia munteană. Tipul *Vădastra*, luîndu-și numele de la satul din județul Olt, are și el o ceramică specifică, caracterizată prin desene excizate și vopsite în alb și roșu. Tipul *Gumelnița*, unul din cele mai bine cunoscute și studiate, numit astfel după satul dunărean din județul Ilfov; o caracteristică a acestui tip este plastica antropomorfă, adică statuetele sau figurinele — cele mai multe de lut, uneori și de os — reprezentînd o ființă umană; cîteodată, sînt înfățișate, la scară redusă, și obiecte casnice, și însăși casa. Tipul *Hamangia*, după localitatea din jumătatea de nord a Dobrogei, tip în care plastica antropomorfă produce două capodopere ale neoliticului „perechea de la Hamangia": un bărbat și o femeie șezînd, cel dintîi cu capul sprijinit pe mîini, cea de a doua cu un genunchi întins și celălalt îndoit, cuprins de mîini. Aceste figuri, de o rară expresivitate, nu-și au pereche în toată arta neoliticului și au ajuns astăzi cunoscute pe tot globul.

Sînt încă și alte tipuri și aspecte ale civilizației neolitice din țara noastră, dar nu e cazul a le enumera în această lucrare pe toate. Ceea ce trebuie subliniat este creșterea nivelului de trai prin locuințe construite la suprafața solului,

prin confecționarea de vase de pămînt arse și de țesături, precum și de unelte și de arme mai bune, din piatră șlefuită și din aramă, prin practicarea păstoritului și a creșterii vitelor (oi, capre, boi, porci, spre finele neoliticului și cai) și a agriculturii incipiente, prin intensificarea pescuitului, grație plaselor, harpoanelor și undițelor cu „limbă", undițe care sînt, la început, de os și de aramă, prin intensificarea vînătorii care încă la finele paleoliticului se practică de grupuri mai mari — deci *muncă organizată*, prin sporirea posibilităților de deplasare, grație bărcilor, săniilor și tălpicilor (schiurile neoliticului), în sfîrșit prin obținerea de metale: aramă și aur. Sub raportul *social* ia naștere organizarea *tribală*, care face să se destrame organizarea anterioară, de caracter matriarhal, în care înrudirea se stabilea după mamă, nu după tată.

Cine sînt creatorii diferitelor tipuri ale civilizației neolitice? Avem oare de-a face cu triburi ale unei singure unități lingvistice sau sînt mai multe asemenea unități? Răspunsurile diferă. Învățatul german Carl Schuchhardt caracterizează civilizația ceramicii pictate drept „superioară" („hochstehend") și o atribuie hotărît *tracilor*, considerînd-o ca o epocă strălucită a lor, epocă de care grecii homerici își mai aduceau aminte numai din legendă și cu mirare. Pe de altă parte, învățatul antropolog francez Eugène Pittard afirmă că „nimic nu ne mai împiedică să presupunem că locuitorii care au înălțat colibele funerare ale Moldovei în epoca pietrii lustruite sînt aceia care mai tîrziu au primit de la istoricii antici numele de *daci sau geți*". În sfîrșit, dintre învățații români, Ioan Andrieșescu împărtășește aceeași părere. Prin urmare, potrivit acestor trei învățați, creatorii remarcabilei civilizații care s-a manifestat pe teritoriul carpato-danubian în perioada ultimă a neoliticului, între anii circa 2500 — circa 1800 înaintea erei noastre, ar fi chiar strămoșii noștri, dacii sau geții, care formau ramura nor-

dică și cea mai importantă a marelui complex tracic. Față de această opinie există însă o alta, susținută și ea de învățați de seamă — la noi de Vasile Pârvan — care cred, dimpotrivă, că locuitorii care au dat naștere remarcabilei civilizații a ceramicii pictate sînt alții decît creatorii civilizației bronzului. Potrivit acestei ultime opinii, ar fi avut loc în regiunile noastre suprapuneri de popoare, noii veniți distrugînd, în urma unor lupte catastrofale, civilizația predecesorilor. Așa s-ar fi întîmplat cu oamenii bronzului care au distrus civilizația anterioară, neolitică; așa au pățit apoi aceștia, la rîndul lor, din partea oamenilor epocii de fier. În concepția acestor învățați, dacii sau geții sînt oamenii bronzului. În orișice caz, chiar și în această ultimă ipoteză, tot se admite că dacii sau geții au locuit în ținuturile noastre de pe la anul 1800 înainte de era noastră. Pentru împrejurările de mai tîrziu, din epoca istorică, *aceasta înseamnă ca și cum ar fi fost autohtoni.* Sîntem aici de aproape patru milenii, sîntem oamenii pămîntului acestuia.

EPOCA BRONZULUI. Și în această epocă sînt diferite tipuri sau aspecte de civilizație: Cităm astfel *Monteoru* (județul Buzău), *Tei* — i se mai spune și București — ,*Verbicioara* (județul Dolj), *Periam-Pecica* (județul Timiș, respectiv Arad), *Gîrla Mare* (județul Mehedinți), ilustrat și prin descoperirile din cimitirul preistoric de la Cîrna (județul Dolj) etc. În această epocă se fac progrese în agricultură, inventîndu se *plugul* de lemn și cultivîndu-se, după părerea noastră, *vița de vie*; de asemenea în transport, lucrîndu-se *care* trase de boi și de cai. Din noul metal, *bronzul*, se fac săbii, securi și podoabe, foarte bine păstrate, care impresionează prin eleganța și desăvîrșirea execuției. Aurul e tot mai des folosit; plăci, bare și obiecte de aramă, bronz

şi aur, mai rar de argint, se întrebuinţează şi ca mijloc de schimb, deci ca monedă. Încep să se formeze tezaure tribale, eventual ale conducătorilor de triburi, iar schimburile cu lumea mediteraneană sporesc. În ce priveşte ceramica epocii de bronz, relevăm pe aceea de tipul *Bucureşti*, găsită mai ales la lacul Tei şi la Bucureştii Noi, la Fundeni şi la Căţelul Nou. Sub raportul organizării sociale apare *familia patriarhală*, în care înrudirea se stabileşte după tată, şi, o dată cu ea, *proprietatea privată* asupra uneltelor de lucru şi asupra vitelor, mari şi mici.

BIBLIOGRAFIE

D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre*, Bucureşti, 1966, 319 p. în 8°; V. Pârvan, *Dacia. Civilizaţiile antice din ţările carpato-danubiene*, ediţia a cincea, îngrijită de Radu Vulpe, Bucureşti, 1972, 293 p. în 8°.

PALEOLITICUL: C.S. Nicolăescu-Plopşor, *Geochronology of the Palaeolithic in Rumania*, în *Dacia*, N.S., V (1961), p. 5—19; C.S. Nicolăescu-Plopşor, Al. Păunescu, Fl. Mogoşanu, *Le paléolithique de Ceahlău*, în *Dacia*, N.S., X (1966), p. 5—116.

NEOLITICUL: Ioan Andrieşescu, *Contribuţie la Dacia înainte de romani*, Iaşi, 1912, 124 p. in 8°; Robert Schmidt, *Cucuteni in der oberen Moldau, Rumänien*, Berlin şi Leipzig, 1932, 131 p. in 4°; C. Mătasă, *Frumuşica, village préhistorique à céramique peinte dans la Moldavie du Nord, Roumanie*, Bucureşti, 1946, 171 p. + 68 pl. in 4°; Radu Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936—1948*, Bucureşti, 1957, 396 p. în 8°; D. Berciu, *Deux chefs d'oeuvre de l'art néolithique en Roumanie: le „couple" de la civilisation de Hamangia*, în *Dacia*, N.S., IV (1960), p. 423—441; Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, Bucureşti, 1974, 512 p. în 8°.

BRONZUL: I. Andrieşescu, *Nouvelles contributions sur l'âge de bronze en Roumanie. Le dépôt de bronzes de Drajna de Jos et l'épée de*

Bucium, în *Dacia*, II (1925), p. 345—384; Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *Considérations sur certaines formes caractérisant l'âge du bronze de l'Europe sud-orientale*, Paris, 1930, 60 p. in 8°; Dinu V. Rosetti, *Din preistoria Bucureștilor I. Civilizația tip București. Die bukarester Kultur*, București, 1936, 30 p. in 4°; Vl. Dumitrescu, *Necropola de incinerație din epoca bronzului de la Cîrna*, București, 1961, 386 p. in 4°, cu pl.; Dorin Popescu, *Asupra începuturilor epocii bronzului în România*, în *S.C.I.V.*, XVI (1965), 1, p. 129—148; 2, p. 323—340; 4, p. 774—789; A.D. Alexandrescu, *Die Bronzeschwerter aus Rumänien*, în *Dacia*, N.S., X (1966), p. 117—189.

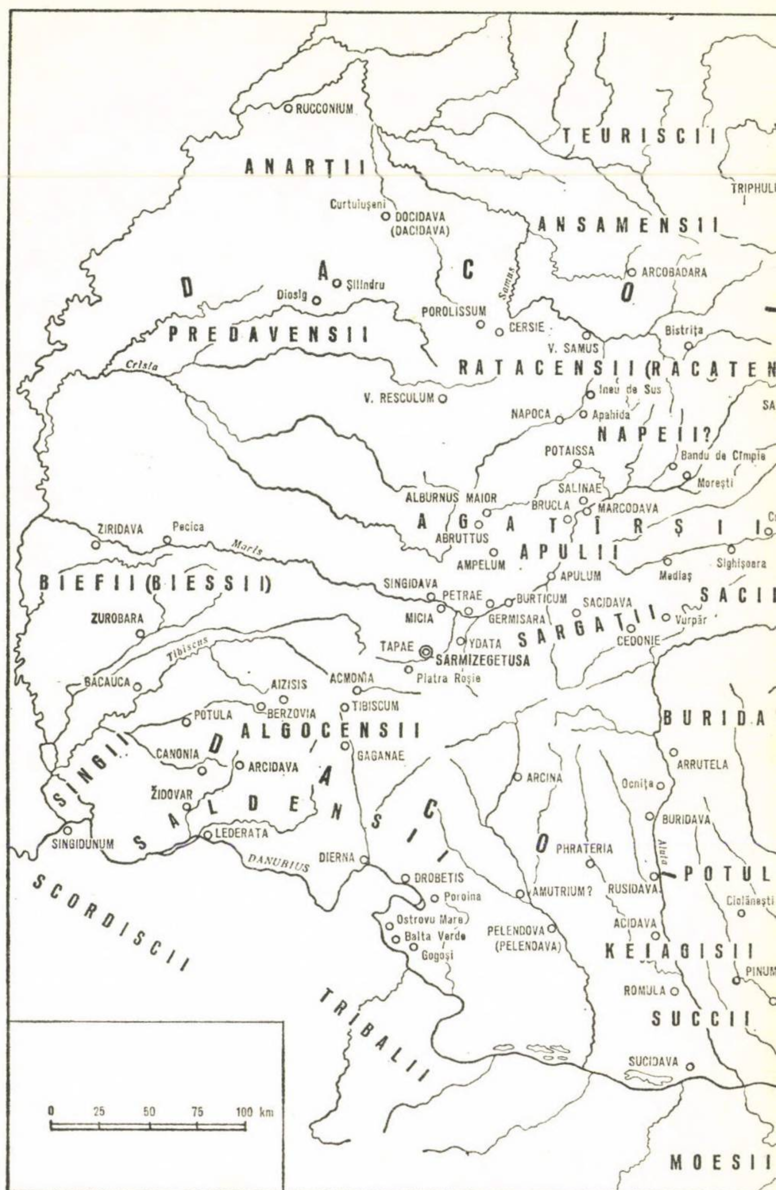
STRĂMOŞII NOŞTRI, DACII SAU GEŢII

Dacii sau geţii erau foarte numeroşi şi vorbeau „aceeaşi limbă"

Multă vreme s-a vorbit şi scris despre daci *şi* geţi, ca şi cum ar fi vorba de două popoare deosebite. În realitate trebuie spus dacii *sau* geţii, deoarece ei vorbeau aceeaşi limbă — ne-o spune limpede istoricul, geograful şi etnograful antic Strabo — erau deci *acelaşi popor*, cu două denumiri însă, date fiecare de unul dintre vecini. Grecii le spuneau de preferinţă geţi, referindu-se la cei din cîmpia munteană, din Moldova şi din Dobrogea, iar romanii *daci* sau *dai*, referindu-se la cei din Transilvania şi Banat, fără ca să ignore însă şi unii şi alţii numele celălalt.

TRACII. DACII SAU GEŢII. Strămoşii noştri, dacii sau geţii, făceau parte din marea ramură indo-europeană a *tracilor* despre care „părintele istoriei" Herodot, trăitor în secolul al cincilea înaintea erei noastre, spunea că, după indieni, sînt cei mai numeroşi din lume. Alte ramuri indo-europene erau ilirii, latinii, grecii, germanii, slavii, celţii; cu toţii se trăgeau din aceeaşi tulpină îndepărtată comună.

Tracii se întindeau pe o suprafaţă enormă, de la Marea Egee pînă la mlaştinile Pripetului şi de la cadrilaterul Boe-

DACIA ÎNAINTE DE CUCERIREA ROMANĂ; numeroasele tribur

etice arată desimea populaţiei în teritoriul carpato-danubiano-pontic.

miei pînă la fluviul Bug. Din această suprafață, dacii sau geții ocupau ținutul cuprins între Tisa, Dunăre, Marea Neagră și Nistru, trecînd în unele părți și peste aceste hotare. Geograful antic Ptolemeu ne dă numele a douăsprezece neamuri sau triburi dacice care locuiau în ținutul arătat; alte izvoare mai indică încă șapte neamuri, dintre care cităm pe *carpi* care au dat numele lor munților *Carpați*, pe *tyrageți* sau geții de la Tyras, vechiul nume al Nistrului, și pe *appuli* de unde vine numele orașului lor Apulum, azi Alba-Iulia. Așadar, în totul, *nouăsprezece neamuri*; prin urmare, dacii sau geții erau *foarte numeroși*, ceea ce explică și importanța pe care au avut-o în lumea veche sub raportul politic, militar și cultural.

Se învecinau la răsărit cu *sciții*, popor de origine iraniană, adică din podișul Iranului (Persia de azi). Aceștia năvălesc asupra ținutului carpato-danubian în secolele VII—VI î.e.n., dar sînt, cu vremea, asimilați de către daco-geți. Ni s-au păstrat de la ei *monede* bătute de cîțiva mici stăpînitori din dreapta Dunării, în Dobrogea de azi, căreia i s-a și zis, în antichitate, Sciția Minor (Sciția Mică!). Mai drept, ținînd seamă de originea etnică a populației majoritare, ar fi fost să-i spună *Dacia Pontica*, adică Dacia maritimă. Sciții erau dușmanii marelui imperiu persan; de aceea suveranul acestuia, Darius, face o expediție împotriva lor în anul 514 înaintea erei noastre. Însoțit de o armată uriașă, el trece Bosforul, apoi înaintează de-a lungul coastei vestice a Mării Negre. În drumul său, diferitele neamuri tracice, înspăimîntate, i se supun fără luptă. Nu însă și geții. „Hotărîndu-se la o rezistență îndărătnică“ — ne povestește Herodot — au fost supuși însă și ei, „cu toate că sînt cei mai viteji și cei mai drepți dintre traci“. Acest adaos al celebrului istoric este o prețioasă mărturie despre însușirile strămoșilor noștri de acum aproape 2500 de ani. Tot de la Herodot aflăm și despre *mulțimea albinelor* de pe țărmul stîng al Du-

nării și despre *cînepa* de aici, din care geții își făceau veșminte, asemănătoare celor făcute din in. Sciții sînt cel dintîi popor despre care știm că a avut legături cu dacii sau geții. După ei vin grecii.

AȘEZĂRILE GRECEȘTI DE PE ȚĂRMUL DE APUS AL MĂRII NEGRE. Fie că nu mai aveau loc la ei acasă, fie din dorința de cîștig mai mare, grecii încep în secolul al VII-lea înaintea erei noastre o mare mișcare de emigrare. Ei întemeiază astfel orașele *Tyras* (Cetatea Albă), la limanul Nistrului, apoi, în anii 657—656 î.e.n., pe o insulă în dreptul malului apusean al limanului Sinoe, *Histria*, azi dispărută, după aceea *Tomis* (Constanța), *Callatis* (Mangalia), *Bizone* (actualul port al Cavarnei), *Dionysopolis* (Balcic) și altele. În toate aceste colonii, grecii au continuat felul de viață pe care-l avuseseră în orașele de acasă, de unde plecaseră. S-au îndeletnicit deci cu negoțul, stabilind legături cu vecinii geți; au cumpărat de la aceștia grîu — producția principală la Callatis — pește sărat, mai ales morun și nisetru — specialitatea Histriei — apoi miere și ceară, piei și blănuri și chiar sclavi. Le vindeau, în schimb, geților obiecte de podoabă, ceramică, țesături fine, apoi untdelemn și vin grecesc. S-au găsit în plin teritoriu daco-get, pînă departe în munte, amfore mari grecești din insulele Thassos, Rhodos și Cnidos care serviseră la transportul vinului și untdelemnului. S-au găsit de asemenea ceramică fină grecească, precum și monede de argint grecești și macedonene la care se adaugă monedele bătute de orașele Histria, Tomis și Callatis, precum și de alte orașe din bazinul Mării Negre și al Mediteranei.

ISTORIA POLITICĂ A DACO-GEȚILOR. După ciocnirea cu perșii lui Darius, istoria politică a strămoșilor noștri cunoaște trei epoci mai însemnate: aceea a conflictului

cu puterea macedoneană (finele secolului IV — începutul secolului III î.e.n.), cînd figura proeminentă a daco-geților este regele *Dromichetes*, epoca de strălucire și putere maximă, sub regele *Burebista* (secolul I î.e.n.), și epoca luptelor cu romanii sub *Decebal*, cu a cărui cădere dispare și statul dac. Epoca dintîi începe prin incursiunea pe care a făcut-o Alexandru cel Mare împotriva geților, în anul 335 î.e.n., în cîmpia munteană. Trecerea Dunării se face într-o noapte, folosindu-se *numeroasele bărci ale localnicilor*, făcute din trunchiuri mari de copac, scobite („monoxile" = dintr-un singur lemn). Pe țărmul stîng, falanga macedoneană înaintează *prin lanuri de grîu* și cuprinde un oraș ai cărui locuitori se retrăseseră, odată cu armata de călăreți și pedestrași a geților. După care Alexandru cel Mare se reîntoarce pe malul drept, fără să fi suferit vreo pierdere.

Urmează prin anii 300—292 o serie de lupte între Dromichetes și Lisimah, urmașul în Tracia al marelui rege macedonean. Aceste lupte sînt toate favorabile geților, într-una din ele căzînd prizonier Agatocles, fiul lui Lisimah, iar în alta, finală, Lisimah însuși, cu toată armata lui. Dromichetes s-a purtat însă bine cu prinșii.

Îndată după acest mare rege al geților, Dacia cunoaște năvălirea celților care vin dinspre apus. Ei se așază în preajma hotarelor ei, ba unele neamuri ca anarții și britolagii (sau britogalii) pătrund chiar în interiorul Daciei, sînt însă, cu vremea, ca și sciții, asimilați de autohtoni. Au loc lupte cu prilejul cărora e amintit regele get *Oroles*; cunoaștem și numele altor regi daco-geți din secolul al III-lea și al II-lea î.e.n. și anume, în ordine cronologică, *Zalmodegicos* și *Rhemaxos*, care-și exercită influența asupra cetăților-orașe grecești de pe țărmul mării, precum și *Rubobostes*, în timpul căruia puterea daco-geților crește. Ea va ajunge la apogeu sub *Burebista* a cărui domnie începe, se pare, în anul 82 î.e.n. El izbutește să ridice — ne spune Strabo — pe geți

„prin abstinenţă şi sobrietate şi ascultare de porunci, aşa încît, în cîţiva ani, a întemeiat o mare stăpînire şi a supus geţilor pe aproape toţi vecinii; ba era de mare primejdie şi pentru romani pentru că trecea Dunărea fără să-i pese de nimeni... iar pe celţii cei ce se amestecaseră cu tracii şi cu ilirii i-a pustiit cu totul şi pe boii[1] care ascultau de regele Critasiros precum şi pe teurisci[1] i-a şters de pe faţa pămîntului". Afirmaţiile lui Strabo corespund adevărului; ele sînt confirmate de o inscripţie greacă din Dionysopolis, din anul 48 î.e.n., pusă în cinstea unui compatriot al lor, Acornion al lui Dionysios — care fusese pe vremuri trimis ca sol la tatăl lui Burebista spre a-i cere protecţia asupra oraşului. „În timpul din urmă — continuă inscripţia — *regele Burebista ajungînd cel dintîi şi cel mai mare dintre regii din Tracia şi stăpînitor al tuturor ţinuturilor de dincolo şi de dincoace de Dunăre*, Acornion a fost şi pe lîngă acesta în cea dintîi şi cea mai mare apropiere şi a obţinut cele mai bune rezultate pentru patria sa, inspirînd şi colaborînd la cele mai eficace măsuri şi, nu mai puţin, cîştigînd bunăvoinţa regelui pentru mîntuirea cetăţii sale...". Ca urmare a izbînzilor sale militare, Burebista realizează un stat care, acum două mii cincizeci de ani, se întindea de la ţărmul Mării Negre — cuprins între Olbia, la gura Bugului şi Apollonia, la sud de munţii Haemus (Balcani!) — pînă în patrulaterul boem. Capitala era la *Argedava* pe care unii cercetători o aşază pe Argeş, alţii în Banat, la Arcidava. Oştirea lui Burebista — ne spune Strabo — atingea cifra de 200.000 de soldaţi care, deşi uriaşă pentru vremurile acelea, e explicabilă, dat fiind numărul mare al daco-geţilor. Devenind primejdios pentru romani — domnea pe atunci Cezar — acesta se gîndeşte să întreprindă o expediţie împotriva lui Burebista şi strînge, în acest scop, forţe însemnate (anul 44 î.e.n.). Moartea îl împiedică însă

[1] Neam celtic!

s-o realizeze. Curînd după Cezar și asemeni lui, marele rege al daco-geților a căzut victima unei conspirații de nemulțumiți; odată cu el scade și marea putere a statului dacic. Pe vremea împăratului roman Octavian August (31 î.e.n. — 14 e.n.) erau, în stînga Dunării, *cinci* regate dacice, în locul celui unitar al lui Burebista, iar în Dobrogea, alte trei. Romanii ajung stăpîni pe toată linia Dunării. Era de prevăzut că se va produce o confruntare între aceștia, stăpîni pe întreaga Peninsulă Balcanică, pe Panonia și pe Dobrogea, și geto-daci reprezentînd forța cea mai de seamă de la nordul fluviului și care erau supravegheați acum din trei părți, de la sud, vest și est, de legiunile romane.

Confruntarea începe în anul 85 al erei noastre, pe cînd la daci domnea regele *Decebal*. Ni s-a păstrat portretul pe care i-l face acestuia scriitorul antic Cassius Dio: „era ager în planurile de război ca și în împlinirea lor, știa să-și aleagă timpul cînd să năvălească asupra dușmanului, tot așa de potrivit ca și momentul cînd să bată în retragere, era dibaci în a întinde curse, viteaz la luptă, știind să se folosească înțelept de biruință și să iasă bine dintr-o înfrîngere. Prin aceste însușiri — încheie Cassius Dio — el a fost mult timp pentru romani un potrivnic de temut". În amintitul an 85, — pe vremea împăratului Domițian, dacii trec Dunărea și sfărîmă armata guvernatorului Moesiei, Oppius Sabinus, care cade în luptă. O a doua armată romană, comandată de Cornelius Fuscus, intră în Dacia, dar în lupta care are loc, probabil pe valea Oltului, ea e distrusă și comandantul ei ucis (anul 87). Abia a treia armată romană, comandată de generalul Tettius Julianus, izbutește să cîștige o biruință la *Tapae*, în Banat. Decebal, temîndu-se ca romanii să nu ajungă pînă la Sarmizegetusa, capitala sa, solicită pacea printr-o delegație condusă de fratele său *Diegis*. Domițian, prins și de războiul cu quazii și marcomanii, i-o acordă, ba chiar în condiții avantajoase. Decebal e recunoscut oficial ca rege al da-

cilor, i se dă o sumă de bani anual, i se trimit, ca unui aliat, arme, maşini de război precum şi meşteri pentru construcţiile militare pe care urma să le ridice. În asemenea condiţii, pacea era evident onorabilă pentru Decebal; ea constituia, în schimb, o atingere adusă prestigiului şi demnităţii romane. Nu e de mirare deci dacă împăratul Traian care a domnit între anii 98—117, şi care a fost tipul reprezentativ al bunului cîrmuitor — i s-a spus „Optimus Princeps" iar Senatul, la încoronarea urmaşilor săi, a introdus urarea „Să fii mai fericit decît August şi mai bun decît Traian" — a luat de la început hotărîrea să taie cu sabia tratatul lui Domiţian. În primăvara anului 101, în fruntea unei puternice armate, trece el Dunărea în Banat şi apucă drumul spre Sarmizegetusa. La Tapae are loc o crîncenă bătălie în care înving romanii. Traian se îndreaptă apoi pe valea Bistrei spre Poarta de Fier, pe unde se trece din Banat în Transilvania. Între timp sosise iarna. Ostilităţile se întrerupseră aci, începură însă în Dobrogea unde o armată a lui Decebal împreună cu un corp de sarmaţi — aceşti aliaţi ai regelui dac luptau îmbrăcaţi de sus pînă jos, inclusiv caii, în zale de metal — trecuseră Dunărea şi atacaseră cetăţile romane. Avură loc lupte grele în regiunea Adamclisi şi însuşi Traian trebui să vie în ajutorul alor săi, coborînd pe Dunăre. În cele din urmă însă, năvălitorii fură respinşi. În primăvara anului 102 se reluă ofensiva în apus. Dacii sînt înfrînţi şi armata romană ajunge în faţa Sarmizegetusei. Decebal e nevoit să vie în persoană în faţa împăratului şi să ceară pace. Traian i-o acordă, însă în condiţii foarte dure, care făceau din regele dac un personaj pur decorativ, fără putere reală, iar din statul dac, un simulacru de stat. De aceea sfîrşitul se putea prevedea. El avea să fie un nou război şi, de data aceasta, fără cruţare. Îndată ce Traian aude de călcarea tratatului de către Decebal, ia o serie de măsuri întărind linia Dunării, pune să se construiască, prin arhitectul Apollodor din Damasc,

un pod de piatră peste fluviu, la Drobeta (azi Drobeta-Turnu Severin) şi în iulie 105 pătrunde pe aici în Dacia; o a doua armată romană suie pe Olt în sus. O parte dintre daci se supun de la început, ceilalţi luptă cu înverşunare dar nu pot împiedica înaintarea armatelor romane care ajung în faţa Sarmizegetusei. La al doilea asalt, romanii pătrund în oraş căruia dacii îi dau foc, în timp ce căpeteniile lor se sinucid, bînd otravă. Decebal, urmărit în munţi de un detaşament, văzînd că nu mai e scăpare, se sinucide cu propria-i sabie; capul şi mîna dreaptă sînt înfăţişate lui Traian, la cartierul acestuia, în localitatea dacică Ranisstorum. În august 106, Dacia era provincie imperială romană. Prada luată de învingători e uriaşă: numai *aur* au găsit în valoare de 556 milioane lei valută (din 1916) iar argint în valoare de 62 milioane, sume care au contribuit substanţial la echilibrarea finanţelor imperiului şi la ridicarea de monumente comemorative. La Roma s-a înălţat *Columna lui Traian*, înaltă de aproape 40 de metri, în mijlocul frumosului for construit de împărat, columnă acoperită de sculpturi în marmură înfăţişînd scene din cele două războaie dacice; a fost inaugurată la 12 mai anul 113. Mai înainte, în 109, s-a ridicat monumentul *Tropaeum Traiani* în Dobrogea, chiar pe locul unde s-au dat luptele. Restaurat recent, vizibil de departe, el este încă o dovadă de vechimea noastră în Dacia Pontică şi totdeodată hrisovul de întemeiere a dacoromanităţii dunărene.

CIVILIZAŢIA ŞI CULTURA DACILOR SAU GEŢILOR. Odată cu eroicul rege Decebal dispare şi *statul* dac, nu însă şi *poporul*, aşa cum afirmă, cu anumite scopuri, unii istorici străini. E drept că o parte din populaţia bărbătească a căzut în timpul luptelor, *dar au rămas femeile şi copiii lor.* Am văzut apoi că o seamă dintre daci s-au supus romanilor la începutul celui de al doilea război. Aşa încît se explică de ce găsim *o serie întreagă de cohorte şi de ale* — trupe deci de in-

Neoliticul, adică epoca pietrii şlefuite, durează între c. 5500 şi c. 1800 î.e.n. şi are mai multe faze (tipuri) de civilizaţie. Aceea de la Cucuteni, numită astfel după descoperirile în satul cu acelaşi nume, în judeţul Iaşi, a cuprins Moldova, Muntenia de NE, Transilvania de SE. Ceramica — una din cele mai măiestrit lucrate în tot neoliticul european — cuprinde vase de variate forme, cu ornamente în meandre, spirale, linii, colorate în alb pe fond brun-roşcat sau alb, roşu şi negru. (ESE)

Dacii își construiau fortificațiile din blocuri de piatră, asamblate și întărite cu bîrne de lemn, într-un sistem propriu denumit de specialiști «murus dacicus» sau «opus dacicus» (zid sau construcție dacică). Atari fortificații acopereau uneori cîte un munte întreg; ele atestă o concepție militară superioară și mijloace de execuție remarcabile. În imagine, intrarea la cetatea de pe muntele Blidaru. (C. Săvulescu)

Cultul dacilor consta din slujbe, ceremonii și incantațiuni făcute, de obicei, pe munți, de preoți; ruinele sanctuarului patrulater și ale sanctuarului mic rotund, în incinta sacră de la Sarmizegetusa — capitala statului dac sub Decebal. (C. Săvulescu)

Pe un vas mare de lut, descoperit la Dealul Grădiștei (jud. Hunedoara), datînd de la finele sec. I e.n., se citește: DECEBALUS PER SCORILO (Decebal fiul lui Scorilo); inscripția atestă filiația viteazului rege. (Agerpres)

→

Arta argintarilor rămîne o componentă a civilizației dacice, îndeosebi în sec. I î.e.n. — I e.n. În imagine, vase-pocale de argint, cu ornamente liniare și vegetale, găsite la Sîncrăeni (jud. Harghita). (ESE)

Începînd cu secolul 4 î.e.n., dacii au utilizat fără întrerupere monede, ceea ce atestă un stadiu mai dezvoltat al vieții economice: au circulat monedele cetăților grecești din Dobrogea, cele macedonene, republicane și imperiale romane, precum și emisiuni proprii ale dacilor. În imagine, reversul unei monede dacice de argint, imitație după o tetradrahmă a lui Filip al II-lea. (ESE)

Ceramica a avut o largă utilizare în comunitățile dacice: vase mari cu contur ovoidal, căni de felurite forme și dimensiuni, ulcioare, oale, străchini, cupe cu picior, vase de provizii, ceramică pictată. În imagine, ceașca dacică, de formă tronconică, de dimensiuni relativ mici, caracteristică oricărei așezări a înaintașilor noștri. (ESE)

Dacii erau de statură potrivită, cu păr lung și barbă, îmbrăcați cu pantaloni nu prea largi, de felul cioarecilor, și o cămașă strînsă cu o curea; peste cămașă, un fel de mantie prinsă spre umăr cu o copcă. În imagine, o statuie din muzeul Lateran, Roma. (ESE)

Columna ridicată la Roma, în mijlocul forului construit la porunca împăratului Traian, cuprinde istoria sculptată a celor două războaie dacice și rămîne pînă astăzi un izvor esențial al istoriei românilor. În imagine, soldați romani, la seceriș în timpul campaniei, în Dacia. (Agerpres)

Monedă romană, de argint, cu chipul împăratului Traian (pe avers), emisă după cucerirea Daciei. (ESE)

În amintirea luptelor grele din iarna anului 101—102 şi a victoriei repurtate s-a înălţat, la porunca împăratului, monumentul Tropaeum Traiani (în apropierea oraşului cu acelaşi nume, azi satul Adam Clissi, judeţul Constanţa); metopele sculptate redau momente ale luptelor. În imagine, soldaţi romani în marş. (ESE)

fanterie şi cavalerie — *alcătuite din daci*, sub comandă romană, luptînd în diferite părţi ale imperiului, în secolele II şi III. Dealtfel, statul roman n-avea nici un interes să extermine populaţia rămasă, fiindcă ar fi exterminat, odată cu ea, şi pe viitorii contribuabili, soldaţi şi producători de care imperiul avea neapărată nevoie. Înainte de a arăta cum s-a amestecat această populaţie daco-getă cu coloniştii şi veteranii romani, dînd naştere la un popor romanic, asemănător celorlalte popoare romanice din Galia şi Spania, să încercăm a ne da seama, pe temeiul izvoarelor scrise şi nescrise, de felul cum se înfăţişau dacii, de viaţa pe care o duceau, de organizarea lor, într-un cuvînt de *civilizaţia* şi *cultura* lor.

Daco-geţii erau, se pare, *blonzi*; cel puţin aşa ne spune Strabo despre neamul getic al *coralilor*. De statură potrivită, bărbaţii purtau părul mare şi aveau cu toţii barbă. Îmbrăcămintea lor consta din cioareci, dar nu strînşi pe picior, ci mai largi şi o cămaşă încinsă la mijloc cu o curea. Pe Columnă sînt înfăţişaţi purtînd, peste cămaşă, o mantie scurtă, fără mîneci. Iarna purtau un cojoc mai lung, iar pe vreme rea o glugă care s-a păstrat pînă azi, în portul nostru popular. Poporul de rînd umbla cu capul descoperit; nobilii aveau un fel de căciuliţă de lînă sau pîslă, asemănătoare căciulii frigiene. Femeile purtau cămaşă cu mîneci scurte, o mantie pe deasupra şi fustă; pe cap, broboadă, înnodată la spate, sub coc.

Ocupaţiile principale ale daco-geţilor erau *agricultura* şi *creşterea vitelor*. Cîtă însemnătate dădeau ei agriculturii se vede din ştirea lui Criton, medicul lui Traian, ştire transmisă prin lexicograful Suidas, cum că în vremea războiului cu romanii, Decebal împărţise sarcinile între nobilii daci astfel: pe unii i-a pus să apere cetăţile, pe ceilalţi să aibă grijă de *bunul mers al agriculturii*. Dădeau o deosebită atenţie viticulturii sau cultivării viţei de vie. Nu este însă de

crezut știrea lui Strabo că Burebista ar fi ordonat distrugerea podgoriei; căci, într-un atare caz, nu ne-ar fi rămas în limbă termenii dacici *strugure*, *butuc* și *curpen*. Mai probabilă pare ipoteza unei limitări a podgoriei și a consumului vinului. Creșteau vite; rasa cailor getici era vestită. Apicultura sau albinăritul era și el dezvoltat, ca și pescuitul în Dunăre, în bălțile ei și în mare. Erau meșteri în exploatarea sării, a metalelor — aur și argint, din care făceau podoabe și băteau monede, apoi aramă și fier — precum și păcură. Știau să lucreze lemnul iar din lut ars făceau vase de diferite forme și mărimi, unele frumos împodobite, altele imitînd vasele grecești. Într-un cuvînt, cunoșteau toate îndeletnicirile economice esențiale, erau, ca să întrebuințăm un termen de origine greacă, *politehnici*. Aveau, așa cum am arătat mai înainte, relații de negoț cu cetățile grecești de pe coasta mării, vînzîndu-le și cumpărînd de la ele, trimiteau apoi sare și lemn spre pusta panonică. Așa se explică *circulația monetară intensă* din Dacia. În răstimpul 150 î.e.n. — 100 e.n., deci timp de 250 de ani *înainte de cucerirea romană*, s-au descoperit pînă acum, în ținutul carpato-danubian, nu mai puțin de 228 de tezaure și s-au făcut 210 descoperiri izolate de monede *romane* sau imitații ale lor, precum și 172 de tezaure și 97 de descoperiri izolate de monede *grecești* și *macedonene*. Și numărul lor va crește cu siguranță prin viitoarele săpături arheologice și descoperiri întîmplătoare. Tezaure care arată caracterul continuu al legăturilor pe plan economic dintre daco-geți de o parte, greci și romani de altă parte.

Numerosul popor daco-get locuia în sate și în orașe, așezate toate lîngă cursurile de apă. Terminația specifică a multora din numele de așezări dacice era *-dava* (Buridava, Sucidava, Capidava, Cumidava, Petrodava etc.); alte nume se terminau în *-eta* (Drobeta, Sclaieta, Toveta etc.), altele în *-storum* (Ranisstorum, Durostorum etc.). La tracii din Balcani terminația specifică era *-para* (Bessapara, Sauzupara,

Tranupara etc.). Casele erau făcute din bîrne de lemn, la deal și la munte; din nuiele împletite pe pari și muruite, la șes, unde existau și bordeie. Gardurile se făceau din scînduri ascuțite la vîrf, aidoma *țambrelor* din satele noastre de munte.

Daco-geții se împărțeau în două mari clase: nobilii cărora în limba dacă li se spunea *tarabostes* adică, pe românește, „domnii de neam" și oamenii de rînd. Cei dintîi purtau pe cap amintita căciuliță și, de aceea, romanii îi numeau *pileati* (din pileum = căciuliță, bonetă); ceilalți umblau cu capul descoperit și cu părul mare, fiind numiți, din pricina aceasta, *comati* (din coma = coamă, păr mare).

În fruntea statului era *regele*; el guverna țara ajutat de un sfat de nobili. În împrejurări deosebite, cerea și povața *marelui preot*; un asemenea ierarh a fost *Deceneu*, colaboratorul lui Burebista. Succesiunea la tron se făcea, după cît se pare, pe baza principiului *ereditar-electiv*, așa cum va fi mai tîrziu la noi, în Muntenia, în Moldova și în Transilvania.

Viața militară a dacilor prezintă cîteva caracteristici care trebuie relevate. În primul rînd faptul că, fiind un popor așezat, nu nomad, ei pornesc la război *numai cu armata lor*, nu cu întreg neamul — femei, copii, bătrîni — așa cum germanii sau iranienii din bazinul dunărean care-și iau cu ei în expediții tot ce au, familii și bogății. Un al doilea fapt e *disprețul față de moarte* al dacilor. Crezînd, potrivit religiei lor, că sufletul este nemuritor, considerînd deci moartea nu ca un sfîrșit, ci ca un început și anume ca începutul vieții noi, alături de Zalmoxis, dacii luptă cu un avînt și un curaj extraordinar. Sinuciderile în război, atunci cînd înfrîngerea nu se mai poate evita, sînt un fapt obișnuit. Dovadă regele Dapyx, din Dobrogea, în lupta împotriva generalului roman Crassus (anul 28 înaintea erei noastre), dovadă Decebal și sfetnicii săi, în războiul al doilea cu Traian. Înainte

de a pleca la război, dacii se împărtăşeau cu apă din Dunăre. Arma lor naţională era *sabia încovoiată*; unii purtau însă şi spada, lungă şi dreaptă, sau sabia scurtă, cu două tăişuri, asemenea celei romane. Aveau de asemenea lănci şi suliţe, apoi praştii pentru aruncat pietre şi plumb, în sfîrşit topoare şi măciuci. Drapelul dacilor era în formă de balaur, avînd un cap de lup, cu gura deschisă, din metal — probabil aramă sau bronz — şi un trup ondulat, ca al şarpelui cînd umblă. Se pare că aerul, mai ales cînd era vînt, pătrunzînd în gura capului de lup, făcea să se audă un şuierat. Fortificaţiile erau de două feluri, după natura locului. La şes, apărarea se făcea prin valuri de pămînt, prin palisadă de lemn şi prin şanţuri. În regiunea muntoasă însă fortificaţiile erau de piatră şi aveau proporţii impunătoare. Se pot vedea şi astăzi ruinele unor asemenea întărituri la Grădiştea Muncelului, Costeşti, Blidaru, Piatra Roşie, Băniţa, toate în zona Sarmizegetusei (jud. Hunedoara), Căpîlna şi Piatra Craivii (jud. Alba), Tilişca şi Cîmpuri-Surduc (jud. Sibiu), la Covasna (în judeţul cu acelaşi nume), la Ocniţa (lîngă Ocnele Mari, jud. Vîlcea), la Cozla şi Bîtca Doamnei (jud. Neamţ), la Titelca (jud. Bacău). Ziduri puternice, din blocuri mari de piatră—blocuri întărite cu bîrne de lemn într-un sistem propriu de construcţie, numit de specialişti „murus dacicus" (zid dacic) sau „opus dacicum" (construcţie dacică) — platforme de observare succesive, turnuri de apărare acoperă cîte un munte întreg şi ne arată în mod elocvent nivelul la care ajunsese arta militară a dacilor.

Din limba dacilor nu cunoaştem astăzi decît prea puţin: cîteva zeci de nume de plante medicinale păstrate în tratatul de botanică medicinală al medicului grec Dioscoride şi în acela al lui Pseudo-Apuleius, apoi cîteva cuvinte izolate menţionate de lexicografii antici. Mult mai bine sînt reprezentate *numele proprii* de persoane, zeităţi, triburi de o parte, de localităţi, munţi şi ape de alta, aşadar *antroponimele* —

în număr de circa 1150 — și *toponimele*, în număr de circa 900. Soarta rea a făcut să se piardă poemele scrise de Ovidiu în limba getică, în timpul exilului său la Tomis, ca și „De bello dacico" al lui Traian ca și „Getica" medicului Criton, izvoare care ne-ar fi arătat cum se înfățișa limba strămoșilor noștri. Inscripții în această limbă nu ni s-au păstrat, afară de mici fragmente de cuvinte și una foarte scurtă „Decebalus per Scorilo", pe un vas de pămînt de la Grădiștea Muncelului și al cărei înțeles ar fi: „Decebal fiul lui Scorilo". Numele dacice de persoane și de triburi sînt adesea nume compuse și se pot explica prin comparație cu rădăcinile respective indo-europene. De pildă, Burebista ar însemna „bine cunoscutul", iar costobocii „străluciții".

Dacii se pricepeau în mod deosebit la medicină. Descoperirile arheologice din ultimul timp, la Sarmizegetusa și Poiana, atestă întrebuințarea de instrumente chirurgicale și chiar facerea de operațiuni delicate, cum erau trepanațiile. Foarte interesant apoi și cît de modern — anticipînd asupra importanței elementului psihologic în vindecarea bolilor — este principiul de medicină al dacilor care pune în legătură sănătatea trupului cu aceea a sufletului. Impresionat de adevărul pe care îl cuprinde, Platon, celebrul filozof grec, citează acest principiu în felul următor: „Zalmoxis, regele nostru, care e și zeu, spune că, precum nu trebuie să încercăm a vindeca ochii, fără să vindecăm întîi capul, ori capul fără trup, tot așa nu se poate să încercăm a vindeca trupul, fără să îngrijim și de suflet și că tocmai de aceea sînt multe boli la care nu se pricep medicii greci, fiindcă nu cunosc întregul de care ar trebui să se ocupe. Căci dacă acesta merge rău, este cu neputință ca partea să meargă bine".

Un element important al culturii geto-dacice a fost religia. Ea a impresionat profund pe toți scriitorii lumii vechi care au cunoscut-o, începînd cu Herodot, în secolul al V-lea î.e.n., și isprăvind cu Iulian Apostatul în secolul al

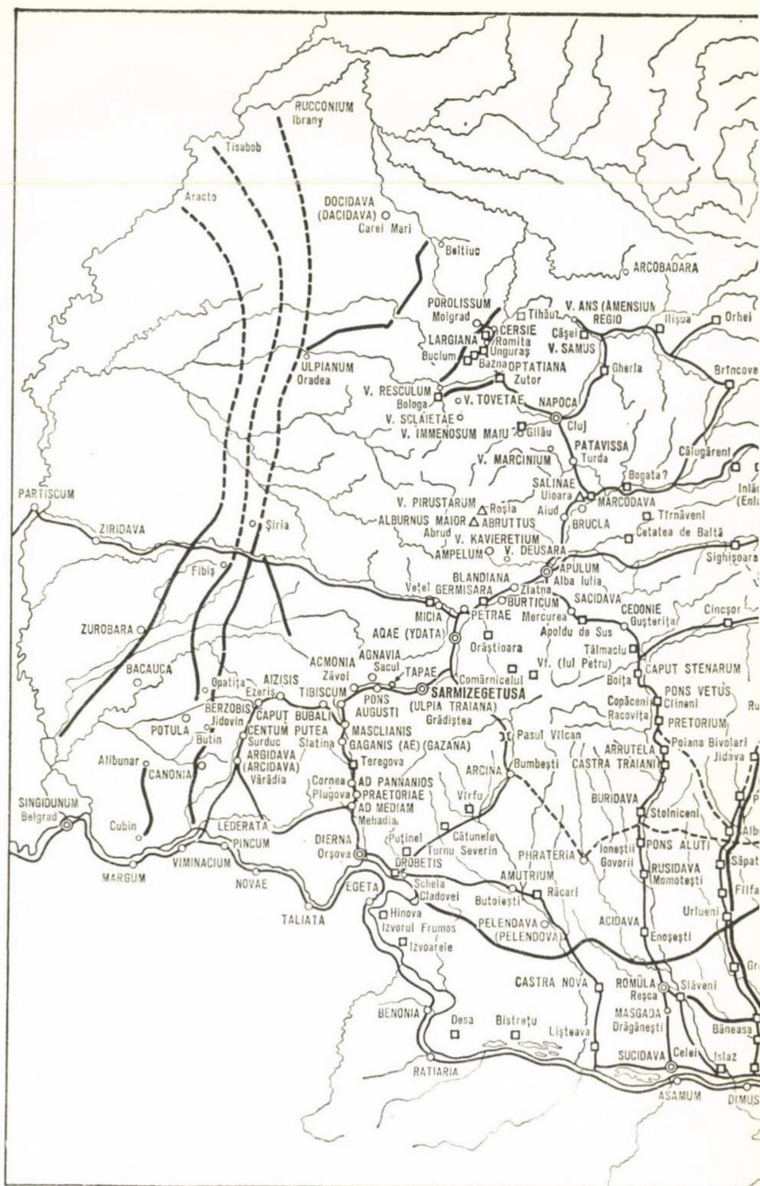
IV-lea al erei noastre. Un element de căpetenie al religiei geto-dacice este *credința în nemurire*. Strămoșii noștri credeau că ei nu dispar după moarte, ci își continuă viața în cer, alături de zeul suprem, *Zalmoxis*. De fapt, Zalmoxis era numele cel mai răspîndit pe care dacii sau geții îl dădeau zeului lor. Alte triburi îl numeau *Gebeleizis*; Platon îi dădea numele de *Vasilevs Theos* adică zeul rege. Acest zeu este cerul senin, luminos. Tot ce-i tulbură armonia și frumusețea, așadar furtuna, norii, grindina, trebuie combătut. De aceea, dacii trag cu săgețile în văzduh, spre nori, ca să-i gonească și să ajute în felul acesta pe zeul suprem. Locurile de închinăciune sînt sus pe munți, cît mai aproape de cer. Iar locuința marelui preot e tot sus, într-o peșteră de pe muntele Cogheonul (Κωγαίονον); să fie actualul munte Gugu (2292 m) situat între Oslea, Godeanu, Țarcu și Retezatul?

În ce privește *arta* dacilor sau geților, putem afirma că în *ceramică* și în *lucrarea metalelor*, dacii ajunseseră la o îndemînare deosebită. Dacă ceramica pictată din neolitic li se datorește tot lor, atunci se poate spune, cu drept cuvînt, că ei erau adevărații artiști în această privință. Într-adevăr, vasele găsite la Ariușd și la Cucuteni, la Fedeleșeni, Frumușica, Petreni și Ruginoasa, dovedesc nu numai o tehnică remarcabilă, dar și un deosebit simț al formei, al liniei și al coloritului. Ele pot sta cu cinste alături de cele mai reușite produse ale ceramicii universale. Dar și vasele din epoca mai nouă, a bronzului și din aceea a fierului, care sînt cu siguranță dacice, dovedesc însușirile artistice ale autohtonilor. Ceramica găsită la Bonțești și la Poiana (județele Vrancea și Galați) și la Crăsani (județul Ialomița) este din cele mai reușite; mult regretatul Pârvan o numea „splendidă". Săpăturile arheologice din ultimul timp, în munții Orăștiei, au dat la iveală o nouă ceramică pictată, sigur dacică, din primul secol al erei noastre, cu reprezentări geometrice și vegetale, dar și zoomorfe, adică înfățișînd animale. Cît despre metale,

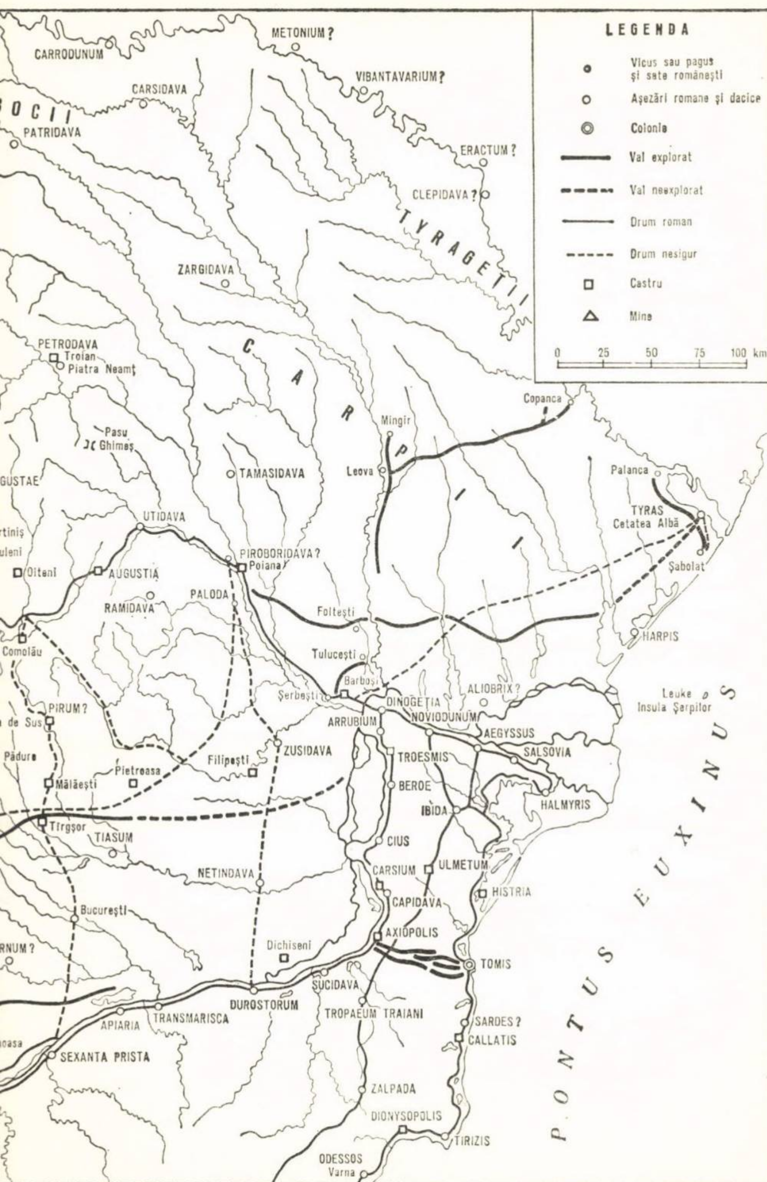
ştim că lucrul lor era o veche îndeletnicire a băştinaşilor. Armele şi uneltele de bronz, de pe întreg teritoriul geto-dacic, impresionează prin fineţea lor şi se disting de cele similare din restul Europei. Un exemplu de măiestrie la care ajunsese lucrul aurului este coiful găsit la Poiana-Coţofeneşti (judeţul Prahova), coif a cărui ornamentare vădeşte o influenţă scito-sarmată. Din argint se făceau nu numai imitaţii de monede macedonene, greceşti şi romane (dinari republicani), dar şi obiecte de podoabă şi vase, cum sînt acelea, remarcabile, ale tezaurelor descoperite la Sîncrăieni (judeţul Harghita), Agighiol (judeţul Tulcea) şi la Craiova.

Popor aşezat din timpuri imemoriale pe pămîntul unde-l constată mărturiile istorice, legat de el prin agricultură în toate formele ei, prin creşterea vitelor, prin scoaterea metalelor şi a celorlalte bogăţii miniere, ştiind să-l apere cu eroism şi cu pricepere, întemeind cel mai puternic stat de la nordul Dunării, cu regi care pot sta cu cinste alături de cele mai remarcabile personalităţi politice ale antichităţii, avînd, în sfîrşit, o religie superioară, dacii sau geţii au fost, sub toate raporturile, unul din popoarele însemnate ale lumii vechi.

ROLUL DACILOR ÎN FORMAREA POPORULUI ROMÂN. Ce rol au jucat daco-geţii, aceşti îndepărtaţi strămoşi ai noştri, în formarea poporului român? Un lucru, credem noi, este sigur: *ei alcătuiesc baza etnică a poporului nostru.* Această credinţă o întemeiem pe următoarea argumentare: grosul populaţiei din Dacia Traiană l-au format dacii. Cu toate pierderile suferite în cele două războaie, cu tot numărul însemnat al coloniştilor de limbă latină, ei au păstrat totuşi preponderenţa. Fiindcă dacii erau locuitorii *satelor* şi oricît de numeroase au fost oraşele în noua provincie, totuşi satele le întreceau cu mult. *Dacă romanismul a prins rădăcini atît de puternice şi atît de durabile în stînga Dunării*

DACIA ROMANĂ, cu aşezările p

, castrele, drumurile și valurile ei.

e fiindcă, purtător al unei civilizații superioare, a cîștigat pe acești daci, pe autohtoni.

Sub raportul *limbii*, cercetările întreprinse în ultimele decenii de către profesorul I.I. Russu din Cluj-Napoca, cercetări care se întemeiază și pe comparația cu limba albaneză, moștenitoare a vechii limbi ilirice care, la rîndu-i, era înrudită cu limba tracă, deci și cu limba dacică — au putut stabili un număr de 160 (o sută șaizeci) de termeni românești care sînt de origine geto-dacă. Acești termeni privesc o arie foarte largă, începînd cu corpul omenesc *(buză, ceafă, grumaz, gușă)*, cu familia *(băiat, copil, prunc, zestre)*, cu locuința *(vatră, cătun)*, cu îndeletnicirile agricole, păstorești, viticole și piscicole *(mazăre, țarină; baci, mînz, strungă, țarc, urdă, zară; butuc, curpen, strugure; baltă, gard)*, cu mediul fizic *(măgură, mal)*, cu flora *(brad, bunget, butuc, codru, copac, curpen, mugure, strugure)*, cu fauna *(balaur, barză, mistreț, rînză, șopîrlă, viezure)*, cu diferite acțiuni *(a răbda, a speria, a zburda)* etc. Desigur, numărul acestor termeni va spori prin cercetări ulterioare; ele ne vor arăta de asemenea și alte aspecte ale moștenirii lingvistice; de pe acum se consideră însă că aparțin acestei moșteniri sufixele atît de frecvente și de caracteristic românești: -esc, -ește *(omenesc, crăiesc, bărbătește, trupește)*. Ni s-au păstrat de la daco-geți și cîteva nume de ape: în primul rînd *Dunărea* care derivă dintr-un Dunaris dacic; apoi *Argeșul* din Argessos (la Herodot, diformat: Ordessos); *Bîrzava*, al cărei nume se regăsește în orașul dacic Berzobis; *Someșul:* o inscripție latină din ținuturile udate de acest rîu vorbește de Samus; este sigur că romanii au păstrat vechiul nume, autohton. Același lucru cu *Oltul*, Aluta în izvoarele latine, și cu *Tisa*, pentru care s-a propus chiar, ca formă originală, „dacicul" ὁ Τισσός; în izvoarele mai tîrzii apare sub formele Pathissus și Tissia. *Mureșul* are foarte probabil o legătură cu vechiul Maris, pomenit de Herodot. *Motrul* este sigur dacic; numele lui re-

vine sub forma 'Αμούτριον la geograful antic Ptolemeu și Amutria în Tabula Peutingeriană, o hartă a lumii vechi. Tot de la daci am moștenit, după toate probabilitățile, și numele *Cernei* și al *Buzăului*.

În ce privește numele de localități, cităm, în primul rînd, Abrud: compară cu Abrittus din Moesia, pomenit în inscripțiile latine. În satul bănățean de astăzi *Tăpia* se păstrează, credem, numele Tapae de odinioară, unde s-au dat cele două lupte dintre armata lui Decebal și armatele romane, după cum în topicele dobrogene *Hîrșova*, *Băroiu* și *Oltina* regăsim vechile Carsium, Berrhoe și Altinum. Transformarea lui *a* în *o*, încă în epoca romană, ne este dovedită de inscripția privind sfîrșitul lui Decebal, inscripție în care *Traianus* apare ca *Troianus*; așadar *Oltina*, ca și *troian* (numele vechi românesc pentru *val)* se explică prin transmisie directă, neîntreruptă, fără a fi nevoie de un intermediar slav. Dacă nu ni s-au păstrat și numele altor orașe, lucrul nu trebuie să ne mire: așezările urbane au fost doar acelea aupra cărora s-au năpustit popoarele năvălitoare în primul rînd; din vechea viață municipală ne-au rămas însă termenii *cetate*, din civitas, și *pămînt*, din pavimentum.

O parte din credințele populare, din descîntece, din leacurile băbești trebuie să aibă o străveche origine dacică. Ne gîndim la „priveghiu", în forma arhaică în care apare el încă, în unele colțuri retrase ale țării, ca în Vrancea, formă care arată mai degrabă bucurie decît întristare, cu măști, cu jocuri, cu glume, și care se potrivește cu ceea ce spune Herodot despre neamul travsilor că jeleau pe noul născut și că se veseleau și glumeau cînd murea cineva, fericindu-l că a scăpat de relele vieții. Ne gîndim de asemenea la străvechiul joc al „călușului" ca și la antica „horă" prezentă peste tot în sud-estul european cu substrat tracic. Probabil și unele din cîntecele noastre vin din același străfund substrat; să nu uităm că Orfeu, strămoșul muzicii, venea din Tracia.

BIBLIOGRAFIE

TRACII. DACII SAU GEȚII: V. Pârvan, *Getica*, în *Mem. Secț. Ist. Acad. Rom.*, s. 3., t. III (1926), p. 113–851; Radu Vulpe, *Piroboridava*, Paris, 1932, 40 p. in 8°; Dimiter Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957, II + 854 p. in 8°; Joseph Wiesner, *Die Thraker*, Stuttgart, 1963, 256 p. in 8°; I.I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ediția a doua, București, 1967, 253 p. in 8°; V. Pârvan, *Dacia*, ediția a cincea, revăzută și adnotată de Radu Vulpe, București, 1972, 293 p. in 8°; Hadrian Daicoviciu, *Dacii*, ediția a doua, București, 1972, 380 p. in 8°; Iosif Constantin Drăgan, *Noi, Tracii. Istoria multimilenară a neamului românesc*, Craiova, 1976, 319 p. in 8°; *Thraco-dacica*, București, 1976, 351 p. in 4°.

AȘEZĂRILE GRECEȘTI DE PE ȚĂRMUL DE APUS AL MĂRII NEGRE: Em. Condurachi, *Scurt istoric al cetății Histria*, în *Histria*, I, București, 1954, p. 9–62; P. Alexandrescu, *Autour de la date de fondation d'Histria*, în *Studii clasice*, 4 (1962), p. 49–69; Iorgu Stoian, *Tomitana*, București, 1962, 379 p. in 8°; D.M. Pippidi, D. Berciu, *Geți și greci la Dunărea de jos din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea romană*, București, 1965, 343 p. in 8°; D. Tudor, *Răspîndirea amforelor grecești ștampilate în Moldova, Muntenia și Oltenia*, în *Arheologia Moldovei*, V (1967), p. 37–80.

ISTORIA POLITICĂ A DACO-GEȚILOR: Vl. Iliescu, *Campania strategului Zopyrion la Dunărea de Jos*, în *Pontica*, 4 (1971), p. 57–73; V. Pârvan, *La Dacie à l'époque celtique*, în *Compte Rendus des Séances de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres*, Paris, 1926, Avril-Mai, p. 86–97; H. Hubert, *Les Celtes et l'expansion celtique jusqu'à l'époque de la Tène*, 2 vol., Paris, 1932, XXVI + 403 și XVII + 368 p. in 8°; Ion Horațiu Crișan, *Materiale dacice din necropola și așezarea de la Ciumești și problema raporturilor dintre daci și celți în Transilvania*, Baia Mare, 1966, 96 p. in 8°; Ion Horațiu Crișan, *Burebista*, Cluj, 1975; Radu Vulpe, *Studia Thracologica*, București, 1976, 336 p. in 8°; Roberto Paribeni, *Optimus Princeps. Saggio sulla storia e sui tempi dell'Imperatore Traiano*, 2 vol., Messina, 1926–1927, V + 340 + 321 p. in 8°; J. Carcopino, *Points de vue sur l'impérialisme romain*, Paris, 1934, 275 p. in 8°; M. Speidel, *The captor of Decebalus, a new inscription from Philippi*, în *The Journal of Roman Studies*, LX (1970), p. 142–153; Florea Bobu Florescu, *Monumentul de la Adamklissi. Tropaeum Traiani*, ediția a doua, București, 1961, 750 p. in 4° și planșe; Florea

BIBLIOGRAFIE

TRACII. DACII SAU GEȚII: V. Pârvan, *Getica*, în *Mem. Secț. Ist. Acad. Rom.*, s. 3., t. III (1926), p. 113—851; Radu Vulpe, *Piroboridava*, Paris, 1932, 40 p. in 8°; Dimiter Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957, II + 854 p. in 8°; Joseph Wiesner, *Die Thraker*, Stuttgart, 1963, 256 p. in 8°; I.I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ediția a doua, București, 1967, 253 p. in 8°; V. Pârvan, *Dacia*, ediția a cincea, revăzută și adnotată de Radu Vulpe, București, 1972, 293 p. in 8°; Hadrian Daicoviciu, *Dacii*, ediția a doua, București, 1972, 380 p. in 8°; Iosif Constantin Drăgan, *Noi, Tracii. Istoria multimilenară a neamului românesc*, Craiova, 1976, 319 p. in 8°; *Thraco-dacica*, București, 1976, 351 p. in 4°.

AȘEZĂRILE GRECEȘTI DE PE ȚĂRMUL DE APUS AL MĂRII NEGRE: Em. Condurachi, *Scurt istoric al cetății Histria*, în *Histria*, I, București, 1954, p. 9—62; P. Alexandrescu, *Autour de la date de fondation d'Histria*, în *Studii clasice*, 4 (1962), p. 49—69; Iorgu Stoian, *Tomitana*, București, 1962, 379 p. in 8°; D.M. Pippidi, D. Berciu, *Geți și greci la Dunărea de jos din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea romană*, București, 1965, 343 p. in 8°; D. Tudor, *Răspîndirea amforelor grecești ștampilate în Moldova, Muntenia și Oltenia*, în *Arheologia Moldovei*, V (1967), p. 37—80.

ISTORIA POLITICĂ A DACO-GEȚILOR: Vl. Iliescu, *Campania strategului Zopyrion la Dunărea de Jos*, în *Pontica*, 4 (1971), p. 57—73; V. Pârvan, *La Dacie à l'époque celtique*, în *Compte Rendus des Séances de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres*, Paris, 1926, Avril-Mai, p. 86—97; H. Hubert, *Les Celtes et l'expansion celtique jusqu'à l'époque de la Tène*, 2 vol., Paris, 1932, XXVI + 403 și XVII + 368 p. in 8°; Ion Horațiu Crișan, *Materiale dacice din necropola și așezarea de la Ciumești și problema raporturilor dintre daci și celți în Transilvania*, Baia Mare, 1966, 96 p. in 8°; Ion Horațiu Crișan, *Burebista*, Cluj, 1975; Radu Vulpe, *Studia Thracologica*, București, 1976, 336 p. in 8°; Roberto Paribeni, *Optimus Princeps. Saggio sulla storia e sui tempi dell'Imperatore Traiano*, 2 vol., Messina, 1926—1927, V + 340 + 321 p. in 8°; J. Carcopino, *Points de vue sur l'impérialisme romain*, Paris, 1934, 275 p. in 8°; M. Speidel, *The captor of Decebalus, a new inscription from Philippi*, în *The Journal of Roman Studies*, LX (1970), p. 142—153; Florea Bobu Florescu, *Monumentul de la Adamklissi. Tropaeum Traiani*, ediția a doua, București, 1961, 750 p. in 4° și planșe; Florea

Bobu Florescu, *Die Trajanssäule. Grundfragen und Tafeln*, Bucureşti, 1969, 295 p. in 4°; Paul Mac Kendrick, *The dacian stones speak*, Chapel Hill, 1975, XXI + 248 p. in 8°.

CIVILIZAŢIA ŞI CULTURA DACILOR SAU GEŢILOR: N. Gostar, *Cetăţi dacice din Moldova*, Bucureşti, 1969, 43 p. + 12 pl. in 8°; Ion Horaţiu Crişan, *Ceramica daco-getică cu specială privire la Transilvania*, Bucureşti, 363 p. + 95 pl. in 8°; M. Gramatopol, *L'art des monnaies geto-daces*, în *Apulum*, IX (1971), p. 209—256; D. Berciu, *Das thrakogetische Fürstengrab von Agighiol in Rumänien*, Berlin, 1971, 57 p. + 30 pl. in 4°; C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, Bucureşti, 1973, 564 p. in 4°; I.I. Russu, *Les Costoboces*, în *Dacia*, N.S., III (1959), p. 341—352; Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Bucureşti, 1973, 412, p. in 4°; D. Berciu, *Burii dacici şi străvechea lor cultură*, în *Magazin istoric*, VIII (1974), 2, p. 2—7 şi 13; I.I. Russu, *Religia geto-dacilor. Zei, credinţe, practici religioase*, în *Anuar... Studii clasice*, Cluj, V (1949), p. 61—137; Dumitru Protase, *Riturile funerare la daci şi dacoromani*, Bucureşti, 1971, 223 p. in 8°.

ROLUL DACILOR ÎN FORMAREA POPORULUI ROMÂN: I.I. Russu, *Die autochtonen Elemente im Wortschatz der rumänischen Dialekte*, în *Dacoromania*, I (1973), p. 189—196; Cicerone Poghirc, *Sur les éléments de substrat du roumain*, în *Dacoromania*, I (1973), p. 197—209.

SINTEZA DACO-ROMANĂ

După cum daco-geții au continuat să locuiască satele și orașele Daciei în timpul stăpînirii romane, tot așa daco-romanii au locuit fără întrerupere Dacia în mileniul migrațiilor

DACIA ROMANĂ. Îndată după terminarea victorioasă a celui de al doilea război cu Decebal, împăratul Traian a întemeiat, în vara anului 106, *provincia romană Dacia.* Asupra hotarelor ei s-a discutat îndelung; socotim că are dreptate Ptolemeu, vestitul geograf al lumii vechi, care, scriind la vreo patru decenii după expedițiile lui Traian, arată ca hotare ale *Daciei*: *Tisa* spre apus, *munții Carpați* spre miazănoapte, *Dunărea* spre miazăzi și *rîul Hierasos* spre răsărit, identificat de unii cercetători cu Siretul, de alții cu Prutul. Trebuie să ținem seamă însă și de faptul că influența romană se întindea și asupra *teritoriilor limitrofe* cu provincia propriu-zisă, așa încît Moldova întreagă, pînă la Nistru, a stat sub această influență, care se exercita și dinspre miazăzi, din Moesia (Dobrogea) și din regiunea coastei Mării Negre (orașul Tyras). Dovadă sînt numeroasele descoperiri de tezaure monetare romane pe teritoriul moldovean.

Am arătat mai înainte că nu poate fi vorba de dispariția populației autohtone, daco-gete, ca urmare a războaielor, așa cum afirmă azi unii istorici străini, plecînd de la idei precon-

cepute și urmărind scopuri politice, nu științifice. Raționamentul, interesat, al acestor istorici, e următorul: din moment ce populația Daciei, după război, s-a alcătuit din coloniști străini, *veniți din altă parte*, n-a fost prea greu ca urmașii acestor coloniști să părăsească Dacia, la ordinul împăratului Aurelian. Raționamentul pleacă însă de la o premisă falsă. Căci, chiar dacă am admite, prin imposibil, că toți bărbații au pierit în lupte sau au fost luați prizonieri — în realitate o seamă dintre daci s-au supus romanilor la începutul celui de al doilea război, așa cum ne arată scenele de pe Columna Traiană — *au rămas totuși femeile lor și copiii*, *deci circa trei sferturi din populația inițială*, din autohtoni. La aceștia se adaugă coloniștii veniți, cum spune un izvor antic, „din toate părțile imperiului roman" („ex toto orbe romano") atrași de bogățiile Daciei. Au venit coloniști din provinciile vecine Daciei, adică din Moesia, la sud de Dunăre, din Illyricum deci vestul Peninsulei Balcanice, din Panonia (unde e Ungaria de azi), din Noricum (unde e Austria) dar și din provincii mai îndepărtate și anume din Galia, din Spania, din Asia Mică, din nordul Africii, din Siria; ni s-au păstrat numeroase inscripții care atestă faptul. În afară de acești coloniști, vorbind latina populară, s-au așezat în Dacia *veteranii* adică soldații romani eliberați care-și avuseseră aci garnizoana și care, de obicei, erau căsătoriți cu localnice daco-gete. Dar din Italia n-au venit coloniști? Se pare că prea puțini. Pe vremea lui Traian, Italia nu mai avea un excedent însemnat de populație pe care să-l trimită peste hotare. De aceea, împăratul fixase ca normă să nu se mai întrebuințeze în scopuri de colonizare populația Italiei. În sensul acesta trebuie să se interpreteze pasajul din *Historia Augusta*, un izvor istoric roman, în care ni se spune că împăratul Antoninus Pius (138—161) a purtat de grijă Spaniei, colonizînd-o cu oameni din Italia „împotriva preceptelor lui Traian" („contra Traiani praecepta"). Din

Italia au venit, mai ales în primele timpuri, funcționari, administratori, perceptori, vameși și alții de felul acesta; cu vremea, mai ales după edictul sau legiuirea din 212 a împăratului Caracalla care dădea dreptul de cetățenie romană mai tuturor locuitorilor liberi ai imperiului, și ei au fost recrutați, în mare parte, dintre localnici. Dealtfel faptul că nu mai erau coloniști din Italia, nu mai prezenta mare importanță. Roma se afla acuma în culmea splendorii și puterii ei; imperiul cuprindea tot bazinul Mediteranei care putea fi considerată, cu drept cuvînt, ca o „mare romană", „Mare nostrum", cum spuneau, cu legitimă mîndrie cetățenii. Romanizarea făcuse progrese uriașe: provincii întregi vorbeau latinește și, ceea ce e și mai important, *provincialii se simțeau romani*. Era un ideal pentru fiecare din ei să poată ajunge a spune: „Civis romanus sum" („Sînt cetățean roman"). Să nu uităm că însuși conducătorul imperiului în vremea aceea, Traian, nu era din Italia, ci din Spania. Așadar, că n-au venit coloniști din însăși inima imperiului nu trebuie să întristeze pe cei care ne-ar dori cît mai romani: procesul de romanizare credem că n-a suferit, dimpotrivă, se poate ca el să fi cîștigat, deoarece la această epocă, prolificitatea italioților scăzuse.

Adăugîndu-se acești coloniști civili la populația băștinașă, *Dacia a ajuns să aibă în scurtă vreme un număr considerabil de locuitori.* Acest spor de populație a necesitat și o organizare administrativă din ce în ce mai complexă.

La început, Dacia a format o singură provincie. Mai tîrziu, pe vremea împăratului Hadrian, și anume prin anii 118—119, ea a fost împărțită în două: *Dacia Superior*, cuprinzînd partea dinspre miazănoapte și cea de centru, și *Dacia Inferior*, partea dinspre miazăzi. Mai tîrziu și anume la 10 august 123 constatăm că exista și o Dacia Porolissensis. Ulterior, cele trei împărțiri se numeau: *Dacia Porolissensis*, *Dacia Apulensis* și *Dacia Malvensis*. Cea dintîi cuprindea jumă-

tatea dinspre miazănoapte a Transilvaniei, inclusiv Munții Apuseni și avea capitala la Porolissum, astăzi Moigrad. Dacia Apulensis, numită astfel după orașul de reședință Apulum (Alba Iulia), cuprindea restul Transilvaniei și Banatul, iar Dacia Malvensis Oltenia și vestul Munteniei, avînd capitala la Malva (numele dacic!) sau Romula (numele roman!), astăzi Reșca, în județul Olt. Restul Munteniei și Moldova țineau administrativ de Moesia. Fiind provincie *imperială*, Dacia era condusă de un trimis al împăratului avînd titlul de *Legatus Augusti pro praetore*. Mai tîrziu, acest trimis a avut un grad mai înalt, alegîndu-se dintre foștii consuli și adăugîndu-și la urma titlului, atunci cînd Dacia s-a împărțit în trei, cuvintele *trium Daciarum*. Il ajutau trei administratori financiari numiți *procuratores*, cîte unul de fiecare provincie. Ei strîngeau dările și anume *censul*, darea asupra pămîntului, *capitația* sau darea personală, darea asupra moștenirilor și taxa la eliberările de sclavi. Locuitorii mai prestau și munci numite latinește *vectigalia*. Trimisul împăratului își avea reședința la început la Sarmizegetusa, apoi, după 118, la Apulum. Tot la Sarmizegetusa stătea și „preotul încoronat al celor trei Dacii", care slujea la altarul împăratului; căci, în vremea aceasta, împăratul este considerat ca avînd un caracter divin, i se ridică temple și i se fac slujbe întocmai ca celorlalți zei. Ca organ superior local, corespunzînd organului central care era Legatus Augusti, exista în Dacia un *Concilium Provinciarum Daciarum trium* adică un fel de consiliu, alcătuit, se pare, din cel puțin o sută de cetățeni. El ajută pe trimisul împăratului în atribuțiile lui jurisdicționale, în eliberarea de sclavi, în cercetările privitoare la dreptul de cetățenie; tot el vota adresele de mulțumire pentru împărat sau trimișii acestuia; el hotăra ridicarea statuilor etc.

Din numeroasele trupe romane care au cucerit Dacia — cel puțin o sută de mii de soldați — n-au rămas, după anul 106, decît o legiune, a XIII-a Gemina, cu reședința la Apulum

— legiunea avea circa șase mii de soldați — și o serie de detașamente sau corpuri de trupă separate în diferite părți ale provinciei. Cînd mai tîrziu, neamurile germanice și dacii liberi au început să devină amenințători, să facă incursiuni repetate în interiorul provinciei, a mai fost adusă încă o legiune, a V-a Macedonica, de la Troesmis (Iglița, în Dobrogea, lîngă Măcin) și așezată, prin anii 167—168, la Potaissa (Turda). Legiunile, ca și detașamentele separate, stăteau în *castre* adică în fortificații, de formă dreptunghiulară, avînd ziduri de piatră — în caz de urgență, de pămînt — și un șanț exterior de-a lungul zidurilor. O seamă de castre se aflau în zonele de hotar, altele însă în interiorul provinciei. Astfel un șir întreg de castre apăra linia Oltului — era așa-numitul „limes alutanus"; un altul străbătea Muntenia de vest, plecînd de la Dunăre, de la satul Poiana (fost Flămînda, județul Teleorman) și mergînd prin pasul Bran, la Brașov. Un al treilea păzea drumul care, plecînd tot de la Dunăre, trecea prin aria viitorilor București, apoi prin Tîrșor, și, pe valea Teleajenului, ducea în Transilvania. Alte castre existau în Banat, în nord-vestul Transilvaniei, pe linia Mureșului, în Carpații Orientali, și în Dobrogea, de-a lungul Dunării; ele nu lipseau nici din Moldova. În afară de castre, mai erau *valurile* — în limba română veche li se spunea troiane — formate dintr-un șanț destul de lat și de adînc, al cărui pămînt era așezat lîngă șanț și paralel cu el, formînd astfel un dublu obstacol pentru cel ce venea din afară; întîi o adîncitură, apoi o ridicătură. Asemenea valuri, prevăzute din loc în loc cu *castele* sau puncte întărite de observație, se aflau în Banat, unde valul cel mai dinspre vest pornea de la vărsarea Tisei și mergea pînă la Arad, apoi în Crișana, între Someș și Crișul Repede, apărînd orașul Porolissum și împiedicînd accesul pe văile celor două rîuri prin care se putea ajunge în inima Transilvaniei. Un alt val, orientat spre nord, stră-

bătea *Basarabia*, între Leova, pe Prut, şi Copanca, pe Nistru. În Dobrogea erau trei valuri paralele care o străbăteau de la vest la est, tocmai în partea cea mai strîmtă adică de la Cernavoda la Constanţa. Unul din ele, de pămînt, avea 52 de castele şi a fost ridicat, se pare, de către Traian; celălalt, de piatră, avea 27 de castele şi se datoreşte, după unii cercetători, lui Constantin cel Mare, împăratul care a restaurat şi oraşul Tropaeum. Există şi alte opinii: că ar fi valuri *bizantine* sau chiar — cel mic — ridicat de migratori. Problema nu e încă lămurită.

De la o vreme, în faţa atacurilor tot mai frecvente ale migratorilor, n-a mai fost suficientă numai apărarea prin castre, castele şi valuri: s-au întărit prin ziduri puternice şi oraşele. O inscripţie din anul 248 ne arată că, în jurul coloniei Romula, armata ridicase un zid de apărare, pentru care cetăţenii recunoscători mulţumesc împăratului şi fiului său. Un alt zid, gros de trei metri şi avînd 30 de turnuri de apărare, era în jurul oraşului Tropaeum.

Cel dintîi lucru pe care-l făceau romanii cînd cucereau un teritoriu erau *drumurile*; construcţia lor începea chiar în timpul campaniei. Ele nu erau largi, două care abia puteau trece unul pe lîngă celălalt, erau însă temeinic lucrate. Ne referim, bineînţeles, la drumurile principale pe care le putem numi imperiale. Strămoşii noştri au fost atît de impresionaţi de trăinicia acestor drumuri şi, în general, a construcţiilor romane din Dacia, încît au dat cuvîntului *pavimentum*, care înseamnă în limba latină: arie făcută din pietriş şi mortar bătut, podea de cameră, pavaj de stradă, stradă pavată cu piatră sau cărămidă, un înţeles pe care nu-l mai are în nici una din celelalte limbi romanice, anume acela de *pămînt*. Deşi cunoşteau, evident, şi cuvîntul *terra* care a dat în româneşte *ţară*. Erau şi drumuri mai simple, numai cu pietriş, sau chiar fără, drumuri naturale.

În Dacia, ca în întreg imperiul roman, au existat, din punct de vedere administrativ, trei feluri de așezări: colonii, municipii și sate (vici sau pagi). Primele două, așezări urbane, ultimele, așezări rurale. Coloniile erau alcătuite din cetățeni romani avînd toate drepturile; ei puteau așadar, între altele, să aleagă pe înalții demnitari și să fie, la rîndul lor, aleși. Coloniile constituiau centre puternice de romanizare; așezate în mijlocul populației autohtone — sau, cum se spunea atunci, peregrine — ele exercitau asupra acesteia o deosebită influență. Municipiile erau orașe cu mai puține drepturi decît coloniile. Cu vremea, municipiile puteau fi ridicate la rangul de colonii, după cum satele puteau fi făcute municipii. Coloniile și municipiile erau conduse de către un consiliu municipal numit *ordo decurionum*, alcătuit, se pare, din 20 de consilieri sau decurioni. Dintre aceștia se alegeau, în colonii, doi cetățeni (duumviri), iar în municipii patru (quattuorviri) avînd aproximativ atribuțiile primarilor și ale adjuncților acestora. În plus, ei puteau și judeca. În afară de decurioni și de duumviri sau quattuorviri, administrația orașelor mai cuprindea și pe *edili*, care se îngrijeau de problemele de estetică, de construcții și de urbanism în genere, și pe *questori* care corespundeau casierilor comunali. Bineînțeles, toți aceștia aveau și subalterni.

Geograful Ptolemeu, întemeindu-se pe izvoare mai vechi, anterioare cuceririi romane, notează în harta sa un număr important de orașe în Dacia: 44 de toate. Cele mai multe din ele poartă nume autohtone, dacice sau getice. Astfel erau: **1.** *Sarmizegetusa* (astăzi satul Sarmizegetusa) sau, cu numele complet, *Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa*, avînd, în secolul al III-lea, și titlul de „metropolis". Împăratul însuși îi dăduse rangul de colonie; **2.** *Apulum* (astăzi Alba-Iulia) unde erau, de fapt, două orașe: unul, vechiul oraș dac, căruia i se va da, sub împăratul Septimiu Sever (193—211), titlul de municipiu, celălalt, orașul nou,

format în jurul „canabelor" legiunii adică a caselor clădite lîngă tabăra militară, case în care locuiau familiile soldaților și negustorii. Acestui nou oraș se pare că i se dăduse titlul de colonie încă sub Commodus (180—192). Apulum era cel mai mare și mai populat oraș din Dacia romană. Tot colonii au fost: **3.** *Napoca* (azi Cluj-Napoca), pe vremea lui Marcu Aureliu (161—180); **4.** *Drobeta* (astăzi Drobeta-Turnu Severin), colonie în 198, după cît se pare, pe vremea lui Septimiu Sever. Tot acest împărat ridică la rangul de colonii orașele: **5.** *Dierna*, lîngă Orșova de azi și **6.** *Patavissa* sau *Potaissa* (astăzi Turda); **7.** *Romula* (astăzi Reșca) poartă titlul de colonie în timpul împăratului Septimiu Sever (193—211 e. n.); **8.** *Aquae* (astăzi Călan, în județul Hunedoara) e colonie la începutul secolului al treilea. Așadar opt colonii. În ce privește municipiile, știm sigur că aveau acest titlu *Porolissum* (astăzi Moigrad), *Tibiscum* (astăzi Jupa, lîngă Caransebeș) și *Ampelum* (astăzi Zlatna, în Munții Apuseni). Pentru alte 91 (nouăzeci și una) de localități din Dacia romană și Dacia Pontică, nu sîntem informați asupra situației lor juridice, dacă erau municipii sau sate. Există apoi 26 (douăzeci și șase) de așezări — din acestea douăzeci și trei în Dacia Pontică și doar trei în Dacia Traiană — care sînt arătate ca sate. Dar ce înseamnă ele, față de mulțimea celorlalte, ale căror nume nu le vom ști niciodată, deoarece țăranii daci și apoi dacoromani nu puneau în mod obișnuit inscripții. E suficient să spunem de pildă că numai în fostul județ Romanați se descoperiseră, pînă la al doilea război mondial, urmele a *treizeci și nouă*, iar în județul Mehedinți a *treizeci* de sate romane.

Dacia Traiană a continuat, în linii mari, viața economică a Daciei lui Decebal și Burebista. Ocupațiile de căpetenie au rămas tot agricultura și creșterea vitelor. Chipurile de pe monumentul funerar al lui Gaius Iulius Quadratus, primar în Capidava pe vremea împăratului Hadrian (117—

138), au, sub acest raport, o valoare simbolică. Pe o față a acestui monument se vede un păstor cu plete lungi, purtînd sarica pînă la glezne; pe altă față, un țăran, arîndu-și ogorul cu un plug tras de doi boi. Sînt îndeletnicirile milenare ale oamenilor de pe pămîntul nostru. Și acum se exportă grînele prin orașele de la Mare, și acum se cultivă vița de vie, așa cum constatăm la Sucidava, în sudul Olteniei. Pășunile și fînețele statului sînt însă date unor arendași care exploatează și ocnele de sare, arendași numiți *conductores pascui et salinarum*, cărora le plătesc cei ce-și trimit vitele pe aceste terenuri.

Romanii au dat o deosebită atenție minelor din Dacia, în special minelor de aur. Totalitatea acestora din urmă aparțineau împăratului care avea aci un funcționar superior însărcinat cu exploatarea lor, numit *procurator aurariarum*. În Munții Apuseni erau opt centre de exploatare a aurului, cele mai însemnate din toată Dacia. Un alt centru se afla la Rodna, unde se exploata și argintul; alte două în Banat, la Sasca și la Moldova. Aurul se mai extrăgea și din nisipul rîurilor, așa cum vor face mai tîrziu, în Principate, zlătarii. În afară de aur, se mai exploatau, într-o serie de locuri, sarea, care se exporta în Panonia și chiar în Italia, apoi fierul, arama, marmura, calcarul și păcura sau țițeiul.

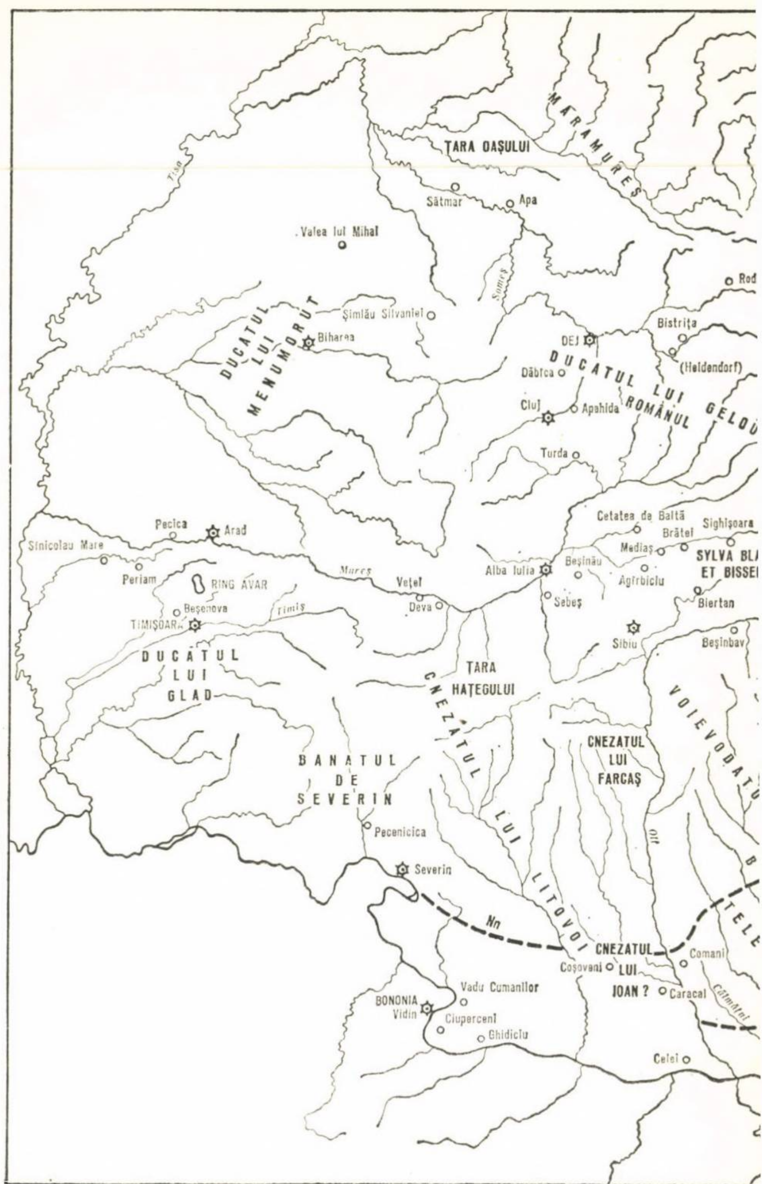
Vreo industrie mare nu e pomenită în Dacia Traiană. Existau însă ateliere în care se confecționa *ceramica* obișnuită adică oalele, ceștile, străchinile, opaițele și chiupurile de ale căror resturi sînt pline așezările săpate. Dar se făceau și figurine și statuete de lut ars. Erau apoi ateliere în care se lucra fierul, confecționîndu-se secerile, coasele, cuțitele, cosoarele de vie și celelalte unelte de care aveau nevoie localnicii. Se lucrau de asemenea lemnul, pielea, lîna, inul și cînepa. În sudul Olteniei, la Romula, s-au descoperit și urmele unui atelier pentru confecționatul gemelor, din pietre semiprețioase. Existau croitori, cizmari, constructori

de case, lecticari — care făceau lectice pentru transportul călătorilor comozi din oraşe — apoi corăbieri, luntraşi şi tot felul de alţi meseriaşi. Erau şi mulţi negustori, unii din ei avînd agenţii sau birouri şi în afara Daciei. Importau stofe fine, obiecte de podoabă, fructe şi vinuri sudice, exportau produsele pămîntului.

Una din instituţiile sociale cele mai binecunoscute ale Daciei au fost *colegiile*. Se înţelegea prin acest termen asociaţiile făcute de persoane avînd aceeaşi meserie sau acelaşi loc de origine etnică sau aceeaşi religie, în scop de ajutor reciproc la nevoie, de asigurare a cultului şi de petrecere în comun. Un colegiu trebuia să aibă un număr minim de membri care să plătească o cotizaţie anuală; el era condus, ca şi oraşele, de un sfat sau un consiliu de decurioni care alegeau din sînul lor un magister (preşedinte!) şi un commagister (vicepreşedinte!). Inscripţiile cunoscute pînă azi ne arată că existau în Dacia şaptesprezece colegii, dintre care cinci la Apulum. Ni s-a păstrat socoteala încasărilor şi cheltuielilor făcute cu prilejul unui ospăţ dat în ziua de 1 mai de un asemenea colegiu. S-au cumpărat 5 miei care au costat 18 dinari (iată cît e de vechi obiceiul mielului mîncat pe iarbă verde, la 1 mai!), un purcel („porcellum") 5 dinari, pîine albă („panem candidum") 2 dinari, mirodenii, salată, oţet şi ceapă cu sare de cîte un dinar fiecare, vin obişnuit 95 de dinari, vin vechi 2 dinari şi o altă băutură 20 de dinari. Proporţia între mîncare şi băutură e elocventă; nu se poate spune că dacoromanii preţuiau vinul mai puţin decît înaintaşii lor dacii.

Romanii au avut întotdeauna grijă să aibă în oraşele lor *apă bună de băut*, adusă adeseori, de la depărtare, pe *apeducte*, şi băi sau *terme*. La fel a fost şi în Dacia. O inscripţie din anul 132 — 133, din timpul împăratului Hadrian, menţionează aducerea apei la Sarmizegetusa („acqua inducta coloniae Dacicae Sarmizegetusae") unde s-au şi găsit res-

ȚĂRILE ROMÂNEȘTI – DUCATE, VOIEVODATE ȘI C

LEGENDA

Nn — Brazda lui Novac de nord

Ns — Brazda lui Novac de sud

Valuri

Cetăți

0 25 50 75 100 km

E – ÎN TIMPUL MIGRAȚIEI POPOARELOR (275–1247).

turile unui apeduct. Săpăturile arheologice au arătat existența unui alt apeduct la Apulum; un al treilea, lung de 5 km, era la Romula sau Malva. Și la Histria s-au descoperit apeducte aducînd apă de izvor de la o distanță însemnată. În privința termelor, semnalăm pe cele de la Sarmizegetusa, de mari proporții, pe cele de la Apulum și termele de la Micia (spre apus de actuala Deva), restaurate de împăratul Pertinax, așa cum ne arată o inscripție din anul 193. La Histria, în Dobrogea, săpăturile au dat la iveală terme de proporții considerabile, frumos împodobite cu marmură și mozaic și avînd o instalație care aducea aerul cald sub podeaua încăperilor. Și celelalte orașe din Dacia, ca Drobeta, Romula, Sucidava, chiar și cele mici, și-au avut termele lor; de asemenea existau terme pe lîngă castrele sau lagărele armatei; astfel, de pildă, la Bivolari (Vîlcea), la Bumbești (Gorj), la Copăceni (Argeș). O mențiune specială trebuie acordată orașului Ad Mediam (azi Mehadia), pe teritoriul căruia se aflau vestitele ape termale de la Băile Herculane. Venea aci lume din toate părțile Daciei, așa cum arată inscripțiile, ba chiar și din afara hotarelor ei, cazul guvernatorului Moesiei, Calpurnius Julianus.

Alături de terme, trebuiesc pomenite *amfiteatrele*. Aci se dădeau luptele de gladiatori și celelalte spectacole care, uneori, durau zile întregi. Astfel o inscripție din Tomis ne spune că au durat șase zile. S-au descoperit ruinele amfiteatrelor din Sarmizegetusa — acesta putea cuprinde 12 000 de spectatori — din Apulum, din Porolissum — restaurat de împăratul Antoninus Pius (138 — 161) — și din Tomis.

O deosebită atenție se dădea *templelor*. Alături de acelea ale divinităților oficiale, în frunte cu Jupiter Optimus Maximus, și ale împăratului, erau în Dacia temple închinate la o sumă de divinități asiatice și egiptene. Nu întîlnim însă niciodată pomenit numele lui Zalmoxis și nici vreo reprezen-

tare sculpturală pe care să i-o putem atribui. În schimb, apare de multe ori, pe monumentele funerare, imaginea zeului cavaler care e înfățișat cu mantaua fluturînd în vînt: este călărețul trac, mortul eroizat, divinitate funerară.

PROCESUL DE ROMANIZARE ÎN DACIA. ROLUL ROMANILOR ÎN FORMAREA POPORULUI ROMÂN. Dacia a rămas sub stăpînirea romană ceva mai puțin de 170 de ani (106 — 275), deci timp de vreo cinci generații. Totuși efectele au fost decisive: în timpul acestei stăpîniri s-a născut poporul român. În alte țări în care legiunile au stat de două ori mai mult, ca, de pildă, Panonia și Britania, nu constatăm același lucru. În acestea din urmă, după retragerea administrației romane, locuitorii, vorbind limba latină, nu s-au putut menține, necum impune; ei au dispărut treptat în mijlocul noilor ocupanți. În Dacia, dimpotrivă, populația romanică s-a păstrat, mai mult chiar, a fost în stare să absoarbă ea pe năvălitorii ce s-au așezat în ținuturile din stînga Dunării. Cum se explică această extraordinară putere a romanismului dacic? Cum s-a putut ca, într-un interval așa de scurt, să prindă el rădăcini atît de puternice? Răspunsul, după părerea noastră, nu poate fi decît unul singur: *romanismul a biruit în Dacia fiindcă, reprezentînd o civilizație și cultură superioare, a cîștigat pe autohtoni.* Aceștia, treptat convinși și atrași de avantajele vieții romane, au învățat limba cuceritorilor, și-au însușit numele lor și s-au romanizat. Dacă romanii nu izbuteau să cîștige pentru civilizația și cultura lor pe daci, s-ar fi întîmplat și la noi ceea ce s-a întîmplat în Panonia și în Britania: dispărea treptat romanismul. Fiindcă numai cu funcționari *și cu oameni veniți din altă parte* nu poți imprima unui ținut un nou aspect, o nouă viață. Trebuie să ai neapărat și concursul băștinașilor, care să se simtă atrași spre această nouă viață.

Să urmărim așadar cum s-a petrecut procesul de romanizare al dacilor.

El a început cu orașele. Se știe că, în general, populația orașelor e mai puțin conservatoare decît aceea a satelor. Apoi, în orașe, romanii alcătuiau, aproape peste tot, majoritatea. Viața confortabilă, orășenească, avînd atîtea elemente de strălucire, de lux, de distracție, a impresionat cu siguranță pe dacii care locuiau în ele. În relațiile cu administrația, cu armata, cu coloniștii, ei au început a vorbi latinește. Negustorii și meșteșugarii daci, mai ales, erau profesional obligați s-o facă. Altfel, n-ar fi putut să-și continue afacerile. Aceia dintre autohtoni care voiau să ajungă a juca un rol în administrație, în conducerea orașului de pildă, de asemenea trebuiau să învețe latinește. Să mai adăugăm și *moda, spiritul de imitație* care, în toate vremurile și la toate popoarele, a găsit adepți. Pentru unii din autohtoni, a vorbi latinește a început a fi, de la o vreme, și un semn de distincție, așa încît, ținînd seama de toate aceste elemente, nu-i de mirare că în centrele urbane procesul de romanizare s-a produs mai repede.

Mai încet a mers lucrul la sate. Aci dacii formau, mai ales în primele timpuri după cucerire, *imensa majoritate a populației.* Cu vremea însă au început să se așeze și romanii în sate. Venea cîte un colonist, își făcea o așezare sau o *villa*, cum se spunea atunci, împrejurul ei se ridicau cu vremea alte așezări, ale copiilor, ale muncitorilor, pînă ce villa ajungea un adevărat vicus sau pagus adică un sat care purta, de cele mai multe ori, numele întemeietorului. Întîlnim o sumă de sate de acestea în Dobrogea. Astfel, era satul lui Clement *(vicus Clementinus)* la Cringul de azi, comuna Ion Corvin, satul lui Casius *(vicus Casianus)* la Casian, fost Şeremet, comuna Tîrgușor, satul lui Verobrittius *(vicus Verobrittianus)*, la Sarai, lîngă Hîrșova, toate în județul Constanța. În ținutul cetății Histria era satul lui Celer *(vicus*

Celeris), al lui Quintio *(vicus Quintionis)* și al lui Secundinus *(vicus Secundini)*. Lîngă Tomis se pomenește satul lui Narcisus *(vicus Narcisianus)*. Tot așa s-a întîmplat și în Dacia. Muncitorii daci care lucrau pe moșiile acestor coloniști, cu atît mai mult cei ce le luau în arendă, au început a deprinde latinește. Le folosea și pentru a se înțelege cu autoritățile, cu perceptorii, cu funcționarii administrativi, cu toți cei care reprezentau statul. În romanizarea satelor, *au avut un rol important veteranii*, atît cei de origine romană sau romanizați, cît și cei proveniți din băștinași. Cum serviciul militar dura mult — 25 de ani — o bună parte dintre legionari erau căsătoriți; soțiile și copiii aveau, dealtfel, voie să locuiască în imediata apropiere a taberei sau castrului, în așa-zisele canabe. Legiunile și diferitele corpuri de trupă auxiliare stînd însă permanent în Dacia, este evident că multe dintre soțiile soldaților vor fi fost autohtone, dace. La eliberare, legionarul, numit acum *veteranus*, căpăta, dacă nu avusese mai dinainte — dreptul de cetățenie *pentru el și întreaga lui familie*, precum și o bucată de pămînt spre a o cultiva. Copiii veteranilor și ai dacelor, cei mai mulți vor fi știut și limba dacă, limba mamei. Copiii copiilor însă, așadar nepoții veteranilor, erau de obicei deplin romanizați. În două, cel mult trei generații, urmașii acestor căsătorii mixte, între veteranii romani și femeile dace, uitau limba băștinașilor. În ce privește pe veteranii de origine dacă, și ei au contribuit la procesul de romanizare. După ce stătuseră 25 de ani sub arme, după ce văzuseră întinderea și puterea imperiului, de la Tigru și Eufrat, unde făcea de pază acum o „vexillatio Dacorum Parthica", pînă în Britania, unde își avea reședința o altă trupă de daci, după ce deprinseseră, în timpul lungului serviciu militar, limba romanilor și avuseseră prilejul să cunoască măcar civilizația, dacă nu și cultura acestora, după ce deveneau, la eliberarea „onestă" din armată, cetățeni deplini, cu toate drepturile

şi cu pămînt, era firesc să se simtă legaţi de această nouă situaţie şi să caute a atrage spre ea şi pe alţii. Dacii care au servit în armata romană au fost şi ei, întocmai ca şi ceilalţi veterani, elemente active de romanizare.

Numărul veteranilor aşezaţi în Dacia trebuie să fi fost considerabil de vreme ce, în limba română, noţiunea de om în vîrstă, cu ani mulţi, este exprimată tocmai de acest cuvînt. Fiindcă *bătrîn* nu e altceva decît *veteranus*, modificat după regulile limbii noastre. În alte limbi romanice, în franţuzeşte, de pildă, sau în italieneşte, se întrebuinţează pentru a exprima noţiunea de bătrîn, cuvinte care derivă din corespunzătorii latini *vetus (vieux, vecchio)* sau *senex*. Numai la noi a biruit acest termen militar veteranus, ceea ce dovedeşte frecvenţa cuvîntului, deci şi a celor care se numeau astfel, în Dacia.

Şi orăşeni trebuie să fi fost mulţi, de vreme ce un cuvînt reprezentativ de al lor, *pavimentum*, care înseamnă pavaj, podea, a ajuns să fie întrebuinţat pentru a exprima o noţiune tocmai caracteristic rurală, pămîntul. Evident, şi orăşenii şi sătenii din Dacia au cunoscut şi cuvîntul aşa de obişnuit, *terra*. De ce însă în timp ce în celelalte limbi romanice solul e designat prin termeni ce provin din acest cuvînt, la noi s-a impus termenul orăşenesc pavimentum, terra rămînînd cu înţelesul derivat de ţară? Explicaţia credem a fi următoarea: ca să ajungă a birui, pentru exprimarea unei noţiuni fundamentale şi de întrebuinţare permanentă, termenul — impropriu de fapt — pavimentum a trebuit să fie utilizat de un număr considerabil de orăşeni de la care să-l fi luat ruralii. Acesta a fost cazul însă atunci cînd oraşele Daciei, fiind ameninţate de năvălitori care le vizau în primul rînd, populaţia lor s-a retras prin locuri mai ferite, prin satele şi pădurile vecine. Chiar dacă însă generalizarea acestui cuvînt şi formarea înţelesului său actual se vor fi petre-

cut în alte condiţiuni, nu e mai puţin adevărat că el constituie un indiciu al însemnătăţii pe care a avut-o în romanismul dacic elementul orăşenesc. Un alt indiciu în acest sens e cuvîntul românesc *cetate*, din latinul *civitas*. Pentru a numi un loc sau o aşezare întărită, strămoşii noştri nu s-au folosit aşadar de un termen militar cum ar fi fost *arx* sau *castellum*, ci au recurs chiar la cuvîntul care însemna aşezarea urbană, oraşul. Alegere explicabilă dacă ne gîndim la epoca mai tîrzie a apărării militare romane, cînd împotrivirea la atacul barbarilor se făcea mai ales din dosul zidurilor oraşelor fortificate. Un exemplu ni-l oferă chiar colonia Romula, din Oltenia, care mulţumeşte împăratului Filip şi fiului său fiindcă au întărit-o printr-un zid circular.

Asupra teritoriului dintre Carpaţi, Olt şi Dunăre (viitoarea Muntenie) ca şi asupra sudului şi vestului Moldovei, influenţa romană s-a exercitat încă înainte de expediţiile lui Traian, dovadă numeroasele tezaure monetare romane, unele din ele cuprinzînd chiar emisiuni republicane. Această difuziune a monedei romane are drept urmare încetarea baterii monedelor dacice, proprii, care au fost treptat înlocuite în schimburile curente de mărfuri. Faptul este semnificativ *şi arată cuprinderea teritoriilor dacice, atît cele intracarpatice, cît şi cele din Muntenia şi Moldova în aria de iradiere a civilizaţiei latine, înainte de războaiele lui Traian.* După cucerire, procesul de romanizare are loc şi aci, aceste teritorii fiind străbătute de drumuri romane şi păzite de castre romane. Aici, în cîmpia munteană şi anume în ţinutul păduros dintre cele două stepe — Bărăganul şi Burnasul — au găsit slavii o numeroasă populaţie romanică şi de aceea au zis acestui ţinut *Vlaşca* adică *ţara vlahilor*, deci a românilor şi *Vlăsia*, care are acelaşi înţeles.

Procesul de romanizare a Daciei a fost rapid. El se observă în însăşi numele localnicilor care, în cîteva generaţii, ajung curat romane. Iată două exemple: cu prilejul unei

năvăliri a costobocilor este ucis dacul *Daizus Comozoi* (adică al lui Comozous) din Tropaeum Traiani. Copiii lui îi pun o inscripție funerară din care putem urmări procesul de romanizare a numelor. Așadar pe tatăl celui ucis îl chema *Comozous*: nume dac; fiul său poartă de asemenea un nume dac: *Daizus*. Copiii acestuia din urmă însă, deci nepoții lui Comozous, se numesc Justus și Valens, ca cei mai autentici romani. Al doilea exemplu îl avem tot din cetatea Tropaeum: o inscripție latină pomenește o altă familie de daci, și anume iarăși trei generații: bunicul se numește *Mucaporus*, tatăl se numește *Scoris*, și are de soție pe Aurelia *Eftepir*; copiii, adică nepoții lui Mucaporus, poartă numele curat romane de Aurelius, Sabina, Valens și Sabinianus. Dacă bunicul și tatăl își păstrează numele dacice, mama copiilor are prenumele roman Aurelia, iar copiii poartă toți nume romane. Procesul de romanizare apare și aici evident. S-a petrecut în Dacia romană un fenomen similar aceluia care va avea loc mai tîrziu în Principatele Române: în curs de cîteva generații, elementele străine vor fi asimilate de masa românească. Andronic Cantacuzino, contemporan cu Mihai Viteazul, era grec. Fiul lui, Constantin Cantacuzino, ia de soție pe fiica lui Radu Șerban, fostul domn, și ajunge fruntașul boierimii muntene. Copiii lui Constantin, așadar nepoții lui Andronic, *sînt membrii cei mai importanți ai partidei naționale românești*; unul din ei, Șerban, ajunge *domn* al Munteniei; un altul scrie o cronică a românilor, în sensul cel mai larg al noțiunii de român. Asimilarea Cantacuzinilor era deplină; ea se făcuse în curs de două generații. În Dacia romană, asimilarea a fost tot așa de rapidă și completă: se poate afirma că pe la jumătatea secolului al III-lea, deci înainte de retragerea legiunilor, Dacia era o țară deplin romanizată. Atît în orașe, cît și în sate, se vorbea acum latinește; bineînțeles, nu latina literară, aceea a lui Tacit, Horațiu și Pliniu, ci latina populară, așa cum o vorbea poporul,

cu o gramatică aproximativă și cum o scria el, nerespectînd întotdeauna terminațiile și ortografia.

Sub raportul numărului, coloniștii romani, vorbind limba latină, au ocupat locul al doilea în Dacia. Autohtonii daci au fost *mai mulți*, așa cum au fost mai mulți și autohtonii celți în Galia sau autohtonii iberi în Spania. Dar coloniștii romani au ocupat *primul loc* în ce privește *limba* poporului care a rezultat din amestecul lor cu autohtonii. Limba română e *o limbă romanică*: structura ei, morfologia, sintaxa și elementele fundamentale ale lexicului, acelea de întrebuințare permanentă, de circulație intensă, sînt latine. Ceea ce au adăugat pe urmă slavii și popoarele turcești n-au putut modifica acest caracter inițial și fundamental al limbii noastre.

Pentru toate categoriile esențiale ale vieții omenești întrebuințăm termeni latini. Astfel pentru a exprima noțiunile generale de *om*, *bărbat*, *femeie*, *muiere* (homo, barbatus, femina, mulier). La fel în ce privește familia: *părinte* (parentem), *fiu* (filius), *soră* (soror), *frate* (frater), *cumnat* (cognatus), *socru* (socer), *ginere* (generem), *nepot* (nepos, nepotem). În agricultură, operațiile cele mai însemnate precum și cerealele poartă nume de aceeași origine: *a ara* (arare), *a semăna* (seminare), *a treiera* (tribulare), *a secera* (sicilare), *a culege* (colligere), *a întoarce* (intorquere). Apoi *grîu* (granum), *secară* (secale), *mei* (milium), *orz* (hordeum), *alac* (alica), *parîng* (panicum), *spic* (spicum), *paie* (palea). Tot latini sînt termenii esențiali în viticultură: *vie* (vinea), *viță* (vitea), *poamă* (poma), *vin* (vinum), *must* (mustum), *coardă* (corda), *beat* (bibitus); în pomicultură: *pom* (pomum), *măr* (melum și malum), *păr* (pirus), *cireș* (*ceresius), *prun* (prunus), *piersic* (persicus), *nuc* (nux, nucis), *alun* (aluna), *gutui* (cutoneus) și *corn* (cornus). În *grădinărie* avem *legumă* (legumen), *ceapa* (caepa), *aiul* (alium), *varza* (*virida) sau

curechiul (cauliculus), *ridichea* (radicula), *napul* (napus), *pepenele* (peponem), *lăptuca* (lactuca), *lintea* (lintem). Și în creșterea vitelor, termenii esențiali sînt latini: *oaie* (ovem), *miel* (agnellus), *berbece* (vervecem), *capră* (capra), *ied* (haedus), *bou* (bovem), *vacă* (vacca), *vițel* (vitellus), *taur* (taurus), *cal* (caballus), *iapă* (equa), *armăsar* (admissarius), *porc* (porcus), *scroafă* (scrofa). La fel în apicultură: *albină* (*albina), *miere* (*mele), *ceară* (cera), *fagure* (favulus) și *păstură* (pastura). Latine sînt și numele mineralelor: sare, aur, argint, aramă, plumb, cărbune, păcură, piatră. Nu vom insista aci asupra moștenirii romane însemnate în domeniul religios, militar și social; ne vom mărgini la un singur exemplu în ce privește folclorul. E vorba de începutul unui descîntec din Oltenia cules la finele secolului al XIX-lea, al cărui prototip latin se află în opera *De medicamentis* a vestitului medic roman Marcellus Empiricus din secolul al V-lea. Iată textele, în paralel:

Pastores te invenerunt	Ciobănașii te aflară,
Sine manibus colligerunt	Fără mîini te prinseră,
Sine foco coxerunt	Fără foc te fripseră,
Sine dentibus comederunt.	Fără gură te mîncară.

Exemplele date mai sus arată însemnătatea elementelor latine în limba română. *Ele formează baza sau temelia acestei limbi și-i dau, împreună cu morfologia și sintaxa, caracterul de limbă romanică.* Tot romanii au dat și *numele* poporului nostru. Rumân (forma român este mai nouă) derivă direct din numele foștilor stăpînitori ai Daciei. *El este numele general și cel mai vechi al poporului nostru.* Străinii — slavii și germanii și, după ei, ungurii și turcii — ne-au zis *vlahi*, vlasi, ulaghi, olahi; noi înșine ne-am numit unii pe alții — luîndu-ne după unitățile geografice — și munteni, moldoveni, olteni, ardeleni, bănățeni, maramureșeni,

dobrogeni etc. Însă numele *generic* al poporului nostru, acel care cuprinde pe toți cei de o limbă, a fost și rămîne numele vechi de rumân sau român.

CONTINUITATEA POPULAȚIEI DACO-ROMANE ÎN ȚINUTUL CARPATO-DANUBIAN. Dacia romană forma *un intrînd* în lumea popoarelor migratorii, era așadar expusă atacurilor lor. Se adăugau apoi atacurile dacilor liberi, de dincolo de hotarele provinciei, adică a carpilor și costobocilor. Au loc o serie de lupte; ele se întețesc în prima jumătate a secolului al III-lea. Pe vremea împăratului Caracalla (211— 217) sînt menționați goții care năvălesc în Dacia și vor da, de aci înainte, mereu de lucru legiunilor. Cu toată biruința repurtată de Maximin Tracul (235— 238) împotriva dacilor liberi — el ia, în consecință, titlul de „Dacicus Maximus" — și de Filip Arabul (244 — 249) împotriva carpilor — pe o monedă din anul 247 stă scris „victoria carpica" — cu toate că împăratul Decius (249— 251) dă o deosebită atenție provinciei Dacia, reorganizînd-o după pilda predecesorului său Septimius Severus (193 — 211), cu toate acestea, se ajunge la concluzia că *frontul trebuie scurtat*, pentru a putea fi mai bine apărat. E ceea ce face împăratul Aurelian care, deși repurtează o victorie împotriva goților, încheie totuși o *convenție* cu aceștia, cedîndu-le, în calitate de „federați" adică de aliați, Dacia. Legiunile și administrația sînt retrase (271—275) la sud de Dunăre unde se întemeiază o nouă provincie: *Dacia Aureliană.* Se retrag peste Dunăre și bogătașii care cu banii lor puteau trăi oriunde în imperiu; marea majoritate a populației însă, adică țăranii plugari și crescători de vite, meșteșugarii, minerii, orășenii săraci, rămîn pe loc și-și duc mai departe viața lor, plătind însă dările noului stăpîn — *dări mai mici decît în imperiu* — și făcîndu-i unele munci. Așa se explică afirmația scriitorului antic Salvianus: „Într-un

glas se roagă țăranii romani să-i lase a trăi cu barbarii... Și apoi să ne mirăm că nu pot fi învinși goții, cînd sătenii sînt mai bucuroși să fie cu ei, decît cu noi". Așadar, marea majoritate a daco-romanilor *a rămas pe loc*, în ținutul carpato-danubian, așa cum au rămas pe loc și galo-romanii în Galia și ibero-romanii în Spania, atunci cînd au venit asupra lor migratorii. Această concluzie normală, de bun simț, a fost și este acceptată de toți cei care cunoșteau și cunosc realitățile din sud-estul european. Împăratul Iosif al II-lea al Austriei (1765 — 1790) socotea pe români — cităm chiar cuvintele lui — „incontestabil, cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai Transilvaniei". Contele ungur Teleki, președintele cancelariei aulice transilvane, recunoștea și el, în 1791, că „românii sînt locuitorii cei mai vechi ai Transilvaniei". Iar istoricul András Huszti, tot ungur, și el, afirma, în lucrarea sa, tipărită postum, în același an 1791, următoarele: „Nici o națiune nu are limba atît de apropiată de acea veche romană ca națiunea valahilor. *Ceea ce este un semn sigur și care nu poate înșela că ei sînt în Transilvania urmașii vechilor colonii romane*" (n.n.).

Mai tîrziu însă, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cercurile reacționare și-au dat seama că e imposibil să justifice stăpînirea lor asupra Transilvaniei, unde românii reprezentau populația cea mai veche și cea mai numeroasă, și atunci au inventat o teorie stranie, ad-hoc, potrivit căreia la sosirea ungurilor în Transilvania, ei au găsit această țară ca și pustie, fără români; aceștia au venit tîrziu, la începutul secolului al XIII-lea, ca păstori cu turmele, „infiltrîndu-se" în Transilvania unde s-au înmulțit considerabil. Reprezentantul acestei teorii a fost un nespecialist, germanul Robert Roesler, geograf din orașul austriac Graz. Teoria aceasta *n-are nici un temei științific* și e în contrazicere flagrantă cu ceea ce ne spun izvoarele istorice, toate izvoarele istorice. Avem de-a face iarăși cu o teorie *politică*,

nu ştiinţifică, urmărind un scop politic şi anume acela de a înlătura argumentul fundamental al vechimii românilor din Transilvania, descendenţi din populaţia daco-romană. În realitate, atunci cînd ungurii au început ocuparea Transilvaniei, ei au găsit aci pe români care aveau o organizaţie statală, anume un ducat sau voievodat, în frunte cu Gelu. *Acesta s-a împotrivit cu armele*; au avut loc lupte în trei locuri: mai întîi la porţile mezeşene, apoi la rîul Almaş, în sfîrşit la rîul Copuşului, unde Gelu a căzut în luptă. Pentru a scădea valoarea acestei mărturii decisive, unii istorici străini recurg la tot felul de „explicaţii": cînd prezintă capitolul respectiv ca o interpolare adică un adaos ulterior, cînd susţin că ştirile lui Anonymus reprezintă situaţia etnică din secolul al XIII-lea iar nu de la finele secolului IX. Toate aceste „explicaţii" sînt lipsite de temei; le contrazice dealtfel chiar fruntaşul istoriografiei maghiare din timpul celui de al doilea război mondial, Bálint Hóman, care recunoaşte că opera notarului anonim se distinge, în ce priveşte povestirea cuceririi ţării de către unguri, la 896—900, prin „elaborare îngrijită atît din punct de vedere strategic, cît şi geografic", prin „critică pătrunzătoare", „reflexie metodică" şi „temeinice" cunoştinţe. Le contrazice, dealtfel, şi un al doilea izvor, anume vechea cronică rusă de la Kiev care arată că ungurii, după ce au trecut nişte munţi înalţi — e vorba de Carpaţi — „începură să se lupte cu volohii — adică românii — şi cu slavii care trăiau acolo".

Dar „blacii" sau românii nu sînt amintiţi de notarul anonim numai în Transilvania, ci şi în Panonia, adică în cîmpia Dunării şi a Tisei. El arată că pe cînd ungurii se aflau încă la nord de Carpaţi, în ţara rutenilor, au fost însemnaţi de „ducii" acestora să treacă munţii şi să coboare în Panonia, ţară foarte bună, udată de ape bogate în peşte şi pe care „o locuiau slavii, bulgarii şi românii". Românii sînt amintiţi, în sfîrşit, în legătură cu „ducele" Glad ce stăpînea în Bana-

tul timişan; acest duce, în lupta pe care o dă cu ungurii, este „ajutat de cumani şi de bulgari şi de blaci" adică de români.

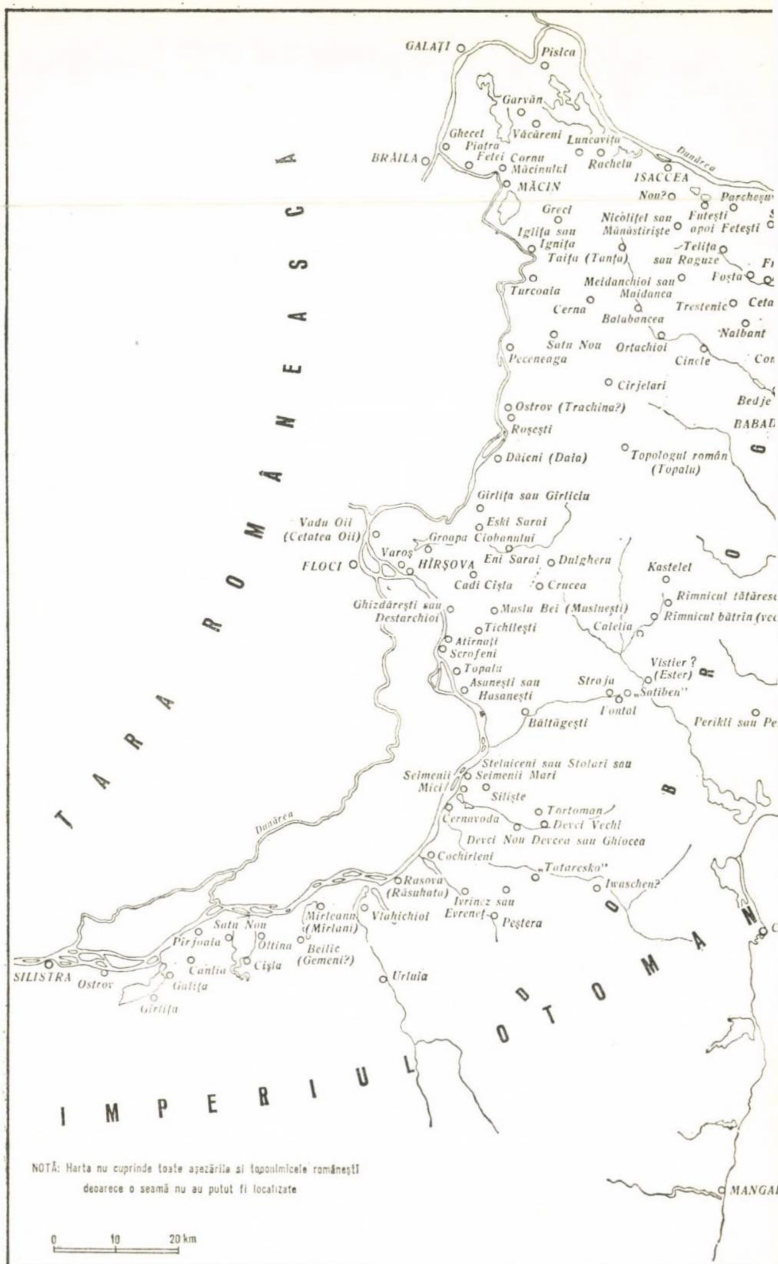
Prezenţa daco-romanilor în Transilvania, după retragerea legiunilor şi a administraţiei romane, este dovedită fără putinţă de îndoială şi de o serie întreagă de alte mărturii: **1.** Inscripţia creştină în limba latină, din secolul al patrulea, de la Biertan (judeţul Sibiu): „Ego Zenovius votum posui" (Eu Zenovie am pus ofranda), ca şi inscripţia latină, din acelaşi secol, de la Veţel (vechea Micia), pe Mureş, lîngă Deva: „Quartine vivas" (Quartine, să trăieşti). **2.** Descoperirile arheologice de la Alba-Iulia, de la Brăteiu, pe Tîrnava Mare, de la Noşlac, lîngă Ocna Mureşului, arătînd toate continuitatea de vieţuire a populaţiei daco-romane. **3.** Tezaurele monetare găsite în peste 160 de localităţi, cu monede din secolele III—V. **4.** Numele rîurilor *Tisa*, *Mureş*, *Someş*, *Timiş*, *Criş*, *Frumoasa*, *Repedele*, transmise de populaţia daco-romană, apoi românească. **5.** Topicul *Păcura*, din latinul „picula", şi derivatele lui, care nu s-a păstrat *decît în stînga Dunării* — nu există nici în Balcani, nici în celelalte ţări romanice — şi care arată exploatarea *necontenită* a petrolului din vremea Daciei romane pînă azi. În Transilvania găsim la 1516 „possesio Pakurafalva" iar la 1518 „possesio Pakura", *ungurii neavînd termen propriu pentru acest produs;* şi în actele scrise în limba slavă din cancelaria moldoveană şi munteană se întrebuinţează tot termenul românesc de origine latină.

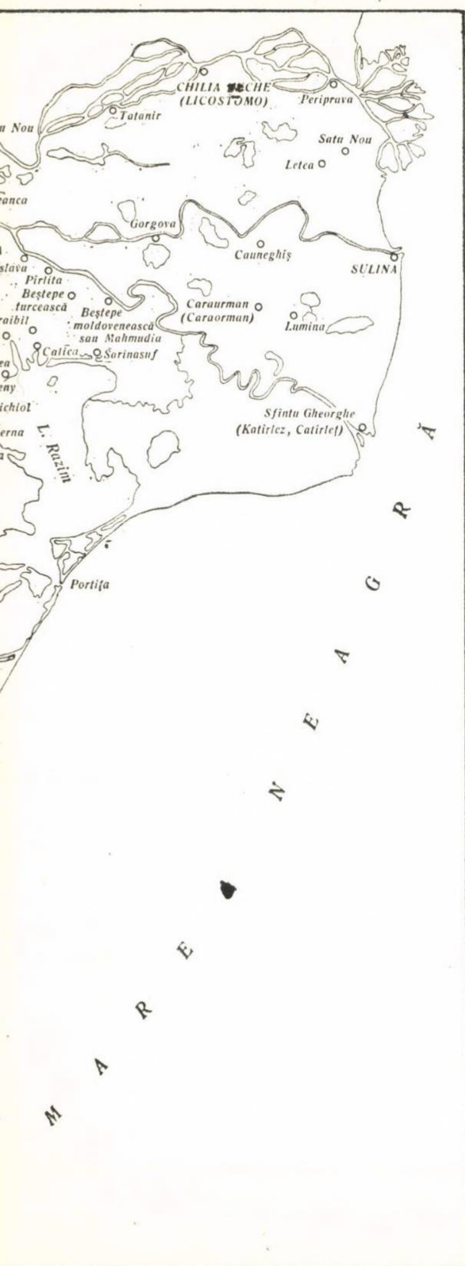
În viaţa înaintaşilor noştri din ţinutul carpato-danubian, în secolele IV — XI, se constată, sub raportul elementelor de civilizaţie, potrivit rezultatelor săpăturilor arheologice, trei faze sau etape: **1.** Civilizaţia *Bratei* (după locul săpăturilor, la 7 km de Mediaş) cu ceramică, parte asemănătoare celei romane, lucrată la roată, parte continuînd pe cea dacică, lucrată cu mîna. **2.** Civilizaţia *Ipoteşti-Cîn-*

deşti (judeţele Olt şi Buzău) (secolele VI—VII) care continuă pe aceea de tip Bratei. 3. Civilizaţia *Dridu* (după satul cu acest nume din judeţul Ilfov) în secolele VIII— XI, arătînd în ceramică, în construcţia vetrelor şi cuptoarelor, în uneltele pentru cultivarea cîmpului, aceleaşi tradiţii romane.

Etnogeneza sau formarea poporului român nu constituie nici o „enigmă" şi nici un „miracol" cum s-a afirmat adesea, ci se integrează în mod natural în procesul normal al formării popoarelor romanice, al tuturor popoarelor romanice. Şi la români, ca şi la francezi, italieni, spanioli şi portughezi, avem de-a face cu un *substrat* — daco-geţii la noi, galii în Franţa, iberii în Spania şi Portugalia, neamurile italice, galii şi etruscii în Italia, cu un element colonizator — romanii, care au dat limba, şi cu un adaos, provenit de la *popoarele migratoare* — germanice în apusul Europei, slavice la noi. Accentul cade, atît la români, cît şi la celelalte popoare romanice, pe primele două elemente: cel autohton şi cel colonizator, elementul al treilea avînd un caracter secundar, aşa cum au, într-o şi mai mică măsură, neamurile vechi turceşti la noi, arabii în Peninsula Iberică şi în sudul Italiei.

Conştiinţa populară românească ştie de continuitatea noastră neîntreruptă în „cetatea" transilvană şi în toate ţinuturile de primprejur. Cînd un sas, din cei ce organizaseră, prin care alegorice, sărbătorirea a şapte sute de ani de la venirea lor pe plaiurile noastre, l-a întrebat pe un baci român, care, sprijinit în toiag, privea cum treceau carele pe străzile Sibiului, dacă pot face şi românii o asemenea sărbătoare, a primit următorul răspuns caracteristic: „Apăi noi, domnule, n-avem de ce face sărbătorire, *că noi sîntem de aci*".

GALAȚI
Pisica
Garvăn
Ghecet
Văcăreni
Luncavița
Piatra Fetei
Cornu Măcinului
BRĂILA
Rachelu
Dunărea
ISACCEA
MĂCIN
Nou?
Grecì
Nicolițel sau Mănăstiriște
Futești apoi Fetești
Iglița sau Ignița
Taița (Tanța)
Telița sau Raguze
Turcoaia
Meidanchioi sau Maidanca
Fosta
Cerna
Balabancea
Trestenic
Nalbant
Satu Nou
Peceneaga
Ortachioi
Cincle
Cirjelari
Ostrov (Trachina?)
Roșești
Bedje
Topologul român (Topalu)
Dăieni (Daia)
Girlița sau Girliciu
Eski Sarai
Vadu Oii (Cetatea Oii)
Groapa Ciobanului
Varoș
HÎRȘOVA
FLOCI
Eni Sarai
Dulghera
Kastelet
Cadi Cișla
Crucea
Ghizdărești sau Destarchioi
Maslu Bei (Maslueștì)
Rimnicul tătăresc
Rimnicul bătrin
Tichilești
Calelia
Atirnați
Scrofeni
Topalu
Vistier ? (Ester)
Asunești sau Hasanești
Straja
„Satiben"
Fontal
Băltăgești
Perikli sau Pe
Stelaiceni sau Stolari sau
Seimenii Mici
Seimenii Mari
Siliște
Tortoman
Cernavoda
Devci Vechi
Devci Nou Devcea sau Ghiocea
Cochirleni
„Tataresko"
Rasova (Răsuhata)
Iwaschen?
Ivrincz sau Evrenet
Peștera
Mirleanu (Mirlani)
Vlahichioi
Satu Nou
Pirjoaia
Oltina
Beilic (Gemeni?)
SILISTRA
Ostrov
Canlia
Cișla
Galița
Girlița
Urluia
Dunărea
ȚARA ROMÂNEASCĂ
IMPERIUL OTOMAN
DOBROGEA
MANGAL
NOTĂ: Harta nu cuprinde toate așezările și toponimicele românești deoarece o seamă nu au putut fi localizate
0
10
20 km

AȘEZĂRI ROMÂNEȘTI ÎN DOBROGEA, atestate de hărți și de alte mărturii pînă către mijlocul secolului XIX.

BIBLIOGRAFIE

DACIA ROMANĂ: R. Vulpe, *La Valachie et la basse Moldavie sous les Romains*, în *Dacia*, N.S., V (1961), p. 365—393; D. Protase, *La permanence des Daces en Dacie Romaine telle qu'elle résulte de l'archéologie*, în *Rev. Roum. d'Hist.*, 1964, 2, p. 193—211; M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, 523 p. in 8°; I.I. Russu, *Diploma militară romană din anul 123 e.n.*, în *Revista muzeelor*, 1973, 5, p. 465—467.

PROCESUL DE ROMANIZARE ÎN DACIA: D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a treia, București, 1968, 605 p. in 8°; D. Tudor, *Orașe, tîrguri și sate în Dacia romană*, București, 1968, 432 p. in 8°; *Histria. Monografie arheologică I*, București, 1954, 590 p. in 4°; Grigore Florescu, Radu Florescu și Petre Diaconu, *Capidava. Monografie arheologică I*, București, 1958, 262 p. in 8°; Gh. Ștefan, I. Barnea, Maria Comșa, Eug. Comșa, *Dinogetia I*, București, 1967, 409 p. in 4°; D. Tudor, *Răscoale și atacuri „barbare" în Dacia romană*, București, 1957, 99 p. in 8°; M. Macrea, *Dacii liberi în epoca romană*, în *Apulum*, VII (1968), p. 171—200.

CONTINUITATEA POPULAȚIEI DACO-ROMANE ÎN ȚINUTUL CARPATO-DANUBIAN: Al. Rosetti, *Istoria limbii române. I. Limba latină*, București, 1968, p. 77—199; Constantin C. Giurescu, *Transylvania in the history of Romania. An historical Outline*, London, 1969, 139 p. in 8°; Mihail Pop, *Genuine romanische Elemente in der rumänischen Volkstradition*, în *Dacoromania*, I (1973), p. 255—262; Dumitru Pop, *La question de l'héritage latin dans le folklore roumain*, în *Dacoromania*, I (1973), p. 263—269; Constantin C. Giurescu, *Formarea poporului român*, Craiova, 1973, 169 p. in 8°; I.I. Russu, *Elementele traco-getice în imperiul roman și în Byzantium*, București, 1976, 182 p. in 8°.

DACO-ROMANII ȘI ROMÂNII ÎN MILENIUL MIGRAȚIILOR

În mileniul migrațiilor, strămoșii noștri, la adăpostul întinșilor codri, au locuit necontenit ținutul carpato-danubian, continuînd străvechile lor îndeletniciri

CARACTERIZARE GENERALĂ. În îndelungatul și întunecatul mileniu al migrațiilor, daco-romanii, deveniți apoi români, — așa cum galoromanii au devenit francezi, iar iberoromanii spanioli — au continuat să locuiască ținutul carpato-danubian, avînd drept regiune centrală Transilvania. S-a vorbit și s-a scris mult, de istoricii români și străini, de „retragerea la munte" a înaintașilor noștri în vremea năvălirilor. Formula nu e exactă; ea trebuie înlocuită prin „retragerea la pădure", în întinsele păduri care acopereau nu numai munții, pînă la plaiuri, dar deopotrivă dealurile, șesul și lunca Dunării și a afluenților acesteia. Mai ales în aceste păduri de deal și de șes, cu pămînt fertil, străbătut de rîuri, cu poeni naturale și altele făcute de mîna omului, și-au găsit adăpost daco-romanii, apoi străromânii, continuîndu-și îndeletnicirile lor milenare, cultivînd cereale pe care le măcinau apoi în morile de apă — moștenire din epoca romană — crescînd turme de oi, cirezi de vite mari și herghelii de cai, scoțînd sarea, aurul și argintul, apoi minereurile de fier și aramă precum și păcura din sînul pămîntului,

vînînd şi pescuind şi bucurîndu-se de rodul viţei de vie şi al pomilor, precum şi de dulceaţa mierii. Migratorii — mai ales cei asiatici, învăţaţi cu întinsul stepelor — se fereau, în general, de păduri unde apărarea autohtonilor se făcea cu mai multă uşurinţă, unde atacul acestora se putea produce brusc, în special noaptea, şi unde retragerea, în desişul codrului, împiedica sau îngreuia înaintarea formaţiilor de călăreţi ale neamurilor năvălitoare. Aşa am trăit, la adăpostul codrului, „frate cu românul", timp de un mileniu, pînă am izbutit să ne întocmim formaţii de stat puternice, capabile să reziste acţiunilor de cotropire ale vecinilor.

În tot acest mileniu al migraţiilor, daco-romanii, apoi românii şi-au păstrat o puternică vitalitate. Procesul de romanizare, apoi de românizare a continuat, înaintaşii noştri izbutind să asimileze pe o seamă dintre migratorii care s-au aşezat pe pămîntul carpato-danubian. *Au asimilat pe slavi* aşa după cum galoromanii au asimilat pe franci, şi pe burgunzi, după cum romanicii din cîmpia Padului au asimilat pe longobarzi, după cum iberoromanii au asimilat pe vizigoţi şi pe heruli.

CREŞTINAREA DACO-ROMANILOR. La scurt timp după retragerea legiunilor şi a administraţiei romane din Dacia, şi anume după edictul din Milan, din anul 313, dat de împăratul Constantin cel Mare, edict care a ridicat opreliştea de pînă atunci faţă de propagarea creştinismului, — *a început creştinarea în masă a daco-romanilor*. Creştini au fost în Dacia romană şi înainte de părăsirea ei, adică înainte de 275 — dovadă mărturiile scriitorilor vechi Tertulian şi Origene — dar marea majoritate a populaţiei era tot păgînă. Însuşi cuvîntul păgîn derivînd din latinul *paganus* care în-

seamnă „locuitor al satului", al unui *pagus*, ne arată că populaţia rurală, deci mulţimea, s-a convertit treptat mai tîrziu, că ea a continuat să se închine vechilor divinităţi, în timp ce orăşenii îmbrăţişau noua credinţă. Creştinarea plugarilor şi păstorilor daco-romani se datoreşte, în bună parte, *misionarilor* veniţi din oraşele din dreapta Dunării — Tomis, Durostorum, Oescus (azi Ghighen), Ratiaria (azi Arčar, lîngă Vidin), Naissus (Niş), Serdica (Sofia) — oraşe care erau centre episcopale. Cuvintele din limba română privind noţiunile fundamentale ale credinţei creştine sînt, cele mai multe, *de origine latină*. Astfel, *biserică* vine din *basilica*, *Dumnezeu* din *Domine Deus*, *cruce* din *crucem* (acuzativul de la crux, crucis), *a cumineca* de la *communicare*, *a boteza* de la *baptizare*, *creştin* de la *christianus*, *rugăciune* de la *rogationem* etc. Creştinismul daco-romanilor, ca şi graiul lor, *este de caracter latin* şi adoptarea lui nu a avut loc — ca în alte părţi — printr-o hotărîre a factorului politic, a autorităţii centrale (rege, principe etc.). Toate popoarele vecine cu noi au fost creştinate mult mai tîrziu.

DACO-ROMANII, APOI ROMÂNII FAŢĂ DE MIGRATORI. Care au fost neamurile de migratori pe care i-au cunoscut înaintaşii noştri, daco-romanii şi apoi românii? La început au fost *neamurile germanice* şi anume *vizigoţii* sau thervingii, *gepizii*, *vandalii* şi, de mai mică importanţă, *victoalii* şi *taifalii*. Ne-au rămas de la ei cîteva tezaure, cel mai important fiind acela de la Pietroasa (jud. Buzău), atribuit vizigoţilor, alcătuit din 12 piese, toate de aur, şi numit popular „Cloşca cu pui". Alături de germani, constatăm pe *sarmaţii* iranieni, de aceeaşi origine ca şi sciţii şi, mai tîrziu, alanii. Ne referim anume la *iazigi*, ocupînd pusta ungară, şi la *roxolani*, în părţile Nistrului, aceştia din urmă luptînd îmbrăcaţi în zale de

fier din cap pînă în picioare. În anul 375 are loc puternica invazie a *hunilor* care produce o perturbare generală printre neamurile germanice din părţile noastre. Veniţi din Asia, de lîngă munţii Altai, hunii se stabilesc în pusta panonică, între Dunăre şi Tisa şi ating puterea cea mai mare sub regele lor *Atila* „biciul lui Dumnezeu". Odată cu moartea lui, în anul 453, dispare dominaţia lor politică, înlocuită fiind prin aceea a *gepizilor*. Aceştia, la rîndul lor, sînt înlocuiţi, în 566, în urma unui război, de către *avarii* asiatici care se aşază, ca mai înainte hunii, în pusta panonică. Cu prilejul unei năvăliri a lor în Peninsula Balcanică, în anul 587, cronicile bizantine pomenesc de cuvintele rostite „în limba părintească" de un soldat al armatei imperiale: „torna, torna, fratre", cuvinte adresate unui camarad şi care sînt considerate ca fiind prima menţiune scrisă de limbă românească. Probabil, soldatul provenea din regiunea Dunării de jos, din viitoarea Dobroge. Influenţa tuturor acestor migratori asupra limbii strămoşilor noştri a fost minimă.

Cu toate valurile de migratori, au continuat şi legăturile politice şi militare ale Imperiului roman cu teritoriile norddunărene, locuite de daco-romani. Armata romană deţine în sec. III—IV, în continuare, puncte întărite pe ţărmul stîng al Dunării — la Dierna, Drobeta, Hinova (jud. Mehedinţi), Bistreţ (jud. Dolj) şi Celei. Dobrogea rămîne, fireşte, teritoriu roman. Sub Constantin cel Mare, în urma unor expediţii militare (după 332), cîmpia munteană, pînă în dreptul valului numit Brazda lui Novac (vezi harta), trece din nou sub directa stăpînire a romanilor. Expediţii împotriva goţilor organizează şi împăratul Valens (anii 367—369), după cum şi sub cîrmuirea lui Justinian (527 —565) sînt atestate legături cu ţinuturile nord-dunărene.

Slavii. În timp ce ruşii se întind peste stepa de la răsărit de Nistru, iar polonii rămîn pe lîngă fluviile Vistula şi Niemen şi în ţinutul mlăştinos al Pripetului, cehii şi slovacii coboară

spre Carpaţi şi patrulaterul Boemiei, sîrbii, croaţii şi slovenii se aşază în partea de apus a Peninsulei Balcanice, iar sclavinii şi anţii în răsăritul ei, ocupînd totdeodată şi Dacia (finele secolului VI—începutul secolului VII). Stabilirea slavilor în sud-estul Europei a avut un efect deosebit asupra populaţiei compacte romanice de aici. În afară de faptul că a împuţinat-o prin repetatele lor expediţii, dar, cu timpul, a şi dislocat-o, a împărţit-o în două mari entităţi: una spre miazănoapte, cuprinzînd pe *daco-români*, alta spre miazăzi, cuprinzînd pe *macedo-români*. Din entitatea daco-romană s-a despărţit apoi o parte, aceea din vest, ai cărei urmaşi sînt *istro-românii*. Iar din entitatea macedo-română s-au despărţit *megleno-românii*. În afară de cele două entităţi, din miazănoapte şi miazăzi, au mai rămas şi altele, mai puţin însemnate şi mai puţin numeroase, răspîndite în întreaga Peninsulă Balcanică care şi-au continuat existenţa pînă spre sfîrşitul evului mediu, contopindu-se apoi cu populaţia slavă înconjurătoare.

Dar în timp ce la sud de Dunăre, slavii asimilau grupele izolate de romanici, la nord de Dunăre, în ţinutul carpato-danubian, procesul a fost invers: *romanicii au asimilat pe slavi*. Acest proces a durat secole: în momentul cînd năvălesc ungurii, în 896, asimilarea nu se terminase încă: în Transilvania mai erau grupe de slavi pe cale de asimilare. Procesul se va încheia însă la finele secolului X. Din această convieţuire, timp de secole, din căsătoriile mixte, au rămas în limba română un număr apreciabil de cuvinte: 16,41% din totalul lexicului, deci aproximativ o şesime — dar multe din ele se întrebuinţează rar şi nu formează familii de cuvinte, în timp ce cuvintele de origine latină revin tot mereu, sînt necontenit întrebuinţate în graiul zilnic şi au familii bogate de cuvinte. Ne-au rămas de asemenea o serie de toponime slave ca *Bistriţa* (rîul repede), *Dîmboviţa* (rîul stejarilor), *Crasna* (rîul frumos), *Putna* (rîul cu drum) etc., ca şi o serie de nume de

MAREA NEAGRĂ
IMPERIUL BIZANTIN
MAREA MEDITERANĂ
OCEANUL ATLANTIC
MAREA NORDULUI
CAZARI
RUȘI KIEVIENI
PECENEGI
ROMÂNI
ROMÂNI
BULGARI
VLASCA
GELOU ROMANUL
MENUMORUT
GLAD
FINI
ESTONI
LETONI
LITUANIENI
PRUSI
POLONI
SLOVACI
MAGHIARI
SÎRBI
CROAȚI
MORAVI
CEHI
GERMANI
GERMANI
SUEDEZI
NORVEGIENI
DANEZI
BURGUNZI
ITALIENI
FRANCEZI
BRETONI
PICTI
SCOTI
NORTHUMBRIA
ANGLO SAXONI
DANELAW
MERCIA
WESSEX
IRLANDEZI
STATE SPANIOLE
SPANIOLI
EMIRATUL DE CORDOBA
PORTUGHEZI
0 1 2 3 4 500 km

persoane: *Dan* (dăruitul), *Radu* (veselul), *Pîrvu* (cel dintîi), *Dobre* (bunul) etc. Trebuie să adăugăm însă că s-ar putea ca unele din toponimele şi numele de persoană considerate slave să provină în realitate din limba dacică. E cazul *Cernei* care apare cu acest nume în izvoarele antice privind Dacia. O atenţie deosebită merită toponimele *Vlaşca* şi *Vlăsia* date de slavi. Cel dintîi înseamnă „ţara vlahilor" adică a românilor şi a fost dat regiunii păduroase de cîmpie străbătută de rîuri, unde slavii au găsit pe înaintaşii noştri şi unde, timp de peste şase sute de ani, pînă la reforma administrativă din 1950, a existat judeţul Vlaşca, înglobat azi în judeţul Ilfov. Dată fiind importanţa acestei numiri — dovadă incontestabilă a continuităţii noastre în stînga Dunării — propunem ca judeţul Ilfov să fie numit „Ilfov-Vlaşca", aşa cum există numirile judeţelor Caraş-Severin şi Bistriţa-Năsăud.

Bulgarii, venind din regiunile centrale ale Asiei, trec, sub conducerea lui *Asparuh*, peste Dunăre (la 679, 680) şi

←

EUROPA CĂTRE ANUL 900. Atestarea în scris a ducatelor conduse de Menumorut, Glad şi Gelou Românul are loc într-o etapă în care construcţia politică a Europei medievale cunoaşte noi dezvoltări. Statul Moraviei se constituie, de fapt, sub Mojmir (830—846); Polonia, după primele formaţiuni din a doua jumătate a secolului IX, se consolidează în timpul cîrmuirii lui Mieszko I (c. 960—992); sîrbii au un stat al lor pe la mijlocul secolului IX, condus de cneazul Vlastimir; croaţii, cu două nuclee în secolul VIII, se unesc în timpul lui Tomislav (910—928); maghiarii se aşază în Panonia la 896—900 şi organizarea de stat începe după mijlocul secolului X; o primă unificare a norvegienilor, conduşi de Harald Haarfagar (Păr Frumos), după 860; începuturile statului suedez sînt înainte de 836, dar consolidarea are loc în anii lui Erik Victoriosul (975—995); danezii, după o serie de fluctuaţii în secolele VIII şi IX, îşi consolidează organizarea statală în timpul lui Gorn cel Bătrîn (c. 935—945); primele formaţii politice ale slavilor de răsărit sînt amintite în secolul IX; tot în acest secol începe şi organizarea Irlandei.

Mai multe formaţii statale sînt, ca dimensiuni teritoriale, similare ducatelor cîrmuite de Menumorut, Glad şi Gelou Românul. Astfel, în Spania, în jurul anului 900: marca Portugaliei, Navara, Aragon, Sobrarbe, Ribagorza, Pallars şi marca Hispanica; sau, în Anglia: Wessex, Mercia engleză, Mercia daneză, Ţara Galilor, Northumbria engleză, Northumbria daneză.

ocupă, treptat, ținutul dintre fluviu și munții Balcani. Fiind însă puțini la număr, sînt asimilați de către populația slavă. Sub *Krum* (802–814) este cucerită Sofia, iar sub *Boris* (852–889) are loc creștinarea bulgarilor și, după aceea, adoptarea alfabetului *chirilic* cu care s-au scris textele religioase. Acest alfabet a fost adoptat și la noi, unde în vremea aceea mai existau încă grupe de slavi neasimilați. Statul bulgar ajunge la o deosebită putere sub *Simeon*, fiul lui Boris; după moartea lui, însă, începe decadența, iar în anul 1018, bizantinii, sub conducerea împăratului Vasile al II-lea, îl desființează. El se va reînființa în 1185, prin răscoala lui Petru și Asan, doi frați „vlahi" adică români — această origine etnică e adeverită de *toate* izvoarele contemporane: bizantine, franceze, germane, papale — care bat armatele bizantine și își stabilesc capitala la Tîrnovo. Noul stat al Asaneștilor care, la început, are un caracter mixt româno-bulgar devine, cu vremea, un stat bulgar; el va dispărea sub loviturile imperiului otoman (1393).

Sîrbii și croații, venind de dincolo de Carpații septentrionali coboară prin Panonia și se stabilesc, în primele decenii ale secolului VII, în Iugoslavia de astăzi, primii în partea de est a ei, ceilalți în partea de vest. Sînt creștinați în a doua jumătate a secolului al IX-lea. Supuși influenței bizantine și, intermitent, suzeranității împăratului bizantin, sîrbii izbutesc în 1183 să devie independenți. Statul lor, proclamat regat sub Ștefan Nemania (1196—circa 1227), atinge întinderea cea mai mare sub Ștefan Dușan (1331—1355). Croații, care-și întemeiază și ei un stat, cu un rege sub egida papalității (anul 925), intră, ulterior, în componența Ungariei, mai întîi sub forma unei uniuni dinastice (1102), apoi ca parte integrantă. Atît în Serbia, cît și în Croația, în Slovenia, în Bosnia și Herțegovina, în Dalmația se întîlnesc grupuri întregi de vlahi, cei mai mulți dintre ei păstori transhumanți, apoi cărăuși și ostași. Numeroase documente îi amintesc, pomenind

totdeodată şi „legea vlahilor" adică organizarea lor socială. Fapt remarcabil, de la 1330 pînă azi, timp de peste şase secole, au existat *numai relaţii prieteneşti între români şi sîrbi, între statul român şi statul sîrb.*

Ungurii sau *maghiarii* vin tot din Asia centrală ca și bulgarii şi ajung, trecînd Carpaţii nordici sub conducătorul lor Arpad, în cîmpia panonică, în anul 896. După o serie de raiduri de pradă, ei se creştinează, sub Ştefan cel Sfînt; acesta primeşte de la papă și coroana de rege (1001). Înaintarea spre est, spre Transilvania — care-şi păstrează individualitatea ei politico-administrativă și titlul de voievod al cîrmuitorului ei — se face treptat: o primă fază are loc sub amintitul rege Ştefan; o a doua, în secolul XII, cînd sînt colonizaţi *saşii* și *secuii*, pe care-i constatăm la începutul secolului al XIII-lea, în locurile unde se află și astăzi.

Pecenegii și apoi *cumanii*, două neamuri vechi turceşti, ocupîndu-se cu creşterea vitelor, şi-au exercitat influenţa asupra ţinutului carpato-danubian vreme de circa trei secole și jumătate (895—1241), aşezîndu-se chiar în unele locuri şi stabilind relaţii mai strînse, prin căsătorii mixte, cu autohtonii români. De la ei ne-au rămas o sumă de nume topice — cele terminate în *-ui*, ca Vaslui, Covurlui, Teslui, Dăsnăţui — precum şi de nume de persoane — cele terminate în *-abă* sau *-obă* — ca, de pildă, Carabă, Toxabă, Tîncabă (de unde Tîncăbeşti!) şi chiar *Basarabă*, numele întemeietorului dinastiei muntene, apoi Odobă (de aci Odobeşti) etc.

Tătarii au fost ultimii năvălitori în ţinutul carpato-danubian; cu ei se încheie „mileniul migraţiilor". Venind din Mongolia, ţara din nordul Chinei, ei au supus mai întîi, în anul 1241, cnezatele ruseşti, care au rămas sub stăpînirea lor mai bine de două secole şi un sfert, apoi s-au îndreptat, în acelaşi an, asupra ţinuturilor noastre şi asupra Ungariei. Armata acesteia din urmă a fost zdrobită în lupta de la rîul Sajó,

spre nord-est de Buda, regele ungur de-abia scăpînd cu fuga și oprindu-se tocmai într-o insulă din Marea Adriatică. Ai noștri au opus rezistență atît în sud-vestul Moldovei, cît și în Muntenia, dar n-au putut opri pe tătari care erau mult superiori numericește și care, în consecință, au dominat Moldova timp de un secol, iar Muntenia o jumătate de secol, adică pînă la întemeierea statelor noastre. Această dominație a avut însă și un aspect pozitiv, punînd o stavilă înaintării feudalilor unguri la est și sud de Carpați, înaintare care începuse o dată cu secolul al XIII-lea.

BIBLIOGRAFIE

CARACTERIZARE GENERALĂ: Ernst Gamillscheg, *Über die Herkunft der Rumänen*, Berlin, 1940, 20 p. in 4°; Dr. Ion Hurdubețiu, *Die Deutschen über die Herkunft der Rumänen (von Johann Thunmann bis Ernst Gamillscheg)*, Breslau, 1944, 80 p. in 8°; I. Nestor, *Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain*, în *Rev. Roum. d'Hist.*, 1964, 3, p. 383—423; D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966, 249 p. in 4°; Const. C. Giurescu, *Contribution to the history of Romanian science and technique from the 15th to the early 19th century*, București, 1974, 226 p. in 8°.

CREȘTINAREA DACO-ROMANILOR: V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911, XVI + 223 p. in 8°; J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain*, Paris, 1918, IV + 667 p. in 8°; Kurt Horedt, *Eine lateinische Inschrift des 4 Jahrhunderts aus Siebenbürgen*, Sibiu, 1941, 8 p. in 8°; M. Macrea, *À propos de quelques découvertes chrétiennes en Dacie*, în *Dacia*, XI—XII (1945—1947), p. 281—302; D. Tudor, *Prima bazilică creștină descoperită în Dacia Traiană*, Iași, 1948, in 8°; I.I. Russu, *Materiale arheologice paleocreștine din Transilvania*, în *Studii Teologice*, X (1958), 5—6, p. 311—340; Victor Baumann, *Bazilica cu „Martyricon" din epoca romanității tîrzii descoperită la Niculițel (jud. Tulcea)*, în *Bul. Mon. Ist.*, 41 (1972).

DACO-ROMANII, APOI ROMÂNII FAȚĂ DE MIGRATORI: Al. Odobescu, *Le trésor de Petrossa*, Paris, 1889, 514 p. in f°; C. Dicu-

lescu, *Die Gepiden*, vol. I, Leipzig, 1922, XV + 262 p. in 8°; C. Diculescu, *Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien*, Leipzig, 1923, V + 64 p. in 8°; Const. C. Giurescu, *Mormîntul germanic de la Chiojdu*, în *Rev. Ist. Rom.*, V–VI (1935–1936), p. 333–347; Cătălina Bloşiu, *O inscripţie runică descoperită în necropola din secolul al IV-lea de la Leţcani, Iaşi*, în *Memoria*, I (1969), p. 167–180; C. Patsch, *Banater Sarmaten*, în *Anzeiger der Akademie der Wissenschaften in Wien*, Phil. hist. Klasse, 62 (1925), p. 181–216; Gh. Diaconu, *Despre sarmaţi la Dunărea de Jos*, în *S.C.I.V.*, XIV (1963), 2, p. 323–345; Gh. Bichir, *Sarmaţii la Dunărea de Jos*, în *Pontica*, 5 (1972), p. 137–176; Franz Altheim, *Geschichte der Hunnen*, vol. I–V, Berlin, 1959–1962; Egon Dörner, *Mormînt din epoca avară la Sînpetru-German*, în *S.C.I.V.*, XI (1960), 2, p. 423–433; Jovan Cvijić, *La Péninsule Balcanique, géographie humaine*, Paris, 1918, III + 531 p. in 8°; Grigore Nandriş, *The earliest contacts between Slavs and Roumanians*, in *The Slavonic and East European Review*, *XVIII* (1939), p. 142–154; D. Macrea, *Circulaţia cuvintelor în limba română*, Sibiu, 1942, 24 p. in 8°; Th. Capidan, *Les Macedo-Roumains*, Bucureşti, 1943, 286 p. in 8°; Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, Bucureşti, 1959, 224 p. in 8°; Const. C. Giurescu, *Despre Vlahia Asaneştilor*, Cluj, 1931, 18 p. in 4°; Borislav Primov, *Crearea celui de al doilea ţarat bulgar şi participarea vlahilor*, în *Relaţii româno-bulgare de-a lungul veacurilor (sec. XII–XIX)*, Bucureşti, 1971, p. 9–56; J. Tomasevich, *Peasants, politics and economic change in Jugoslavia*, Stanford şi London, 1955, XII + 743 p. in 8°; Gustav Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, Leipzig, 1929, 297 p. in 8°; Bálint Hóman, *Geschichte des ungarischen Mittelalters*, 1940, XVI + 439 p. in 8°; Const. C. Giurescu, *Transylvania in the history of Romania. An historical Outline*, London, 1969, 139 p. in 8°; G.D. Teutsch, *Geschichte der siebenbürgen Sachsen für das sächsische Volk*, ed. a 4-a, vol. I, Sibiu, 1925, XIX + 611 p. in 8°; Sabin Opreanu, *Die Szekler, Eine völkische Minderheit in mitten des Rumänientums*, Sibiu, 1939, 211 p. in 8°; N. Iorga, *Imperiul cumanilor şi domnia lui Băsărabă*, în *Mem. Secţ. Ist. Acad. Rom.*, S. 3, t. VIII (1927–1928), p. 97–103; Const. C. Giurescu, *Împrumuturi cumane în limba română: „odaie“ şi „cioban“*, în *St. şi cerc. lingv.*, XII (1961), p. 205–214; Petre Diaconu, *Les Petschénègues au Bas Danube*, 1970, 158 p. in 8°; A. Sacerdoţeanu, *Marea invazie tătară şi sud-estul european*, Bucureşti, 1933, 91 p. in 8°; A.I. Jacubovschi, *Hoarda de aur şi decăderea ei*, Bucureşti, 1953, 454 p. in 8°; Const. C. Giurescu, *Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, Bucureşti, 1967, 379 p. in 8°.

ÎNTEMEIEREA ȚĂRII ROMÂNEȘTI ȘI A MOLDOVEI. VOIEVODATUL TRANSILVANIEI. STATUL DOBROGEAN

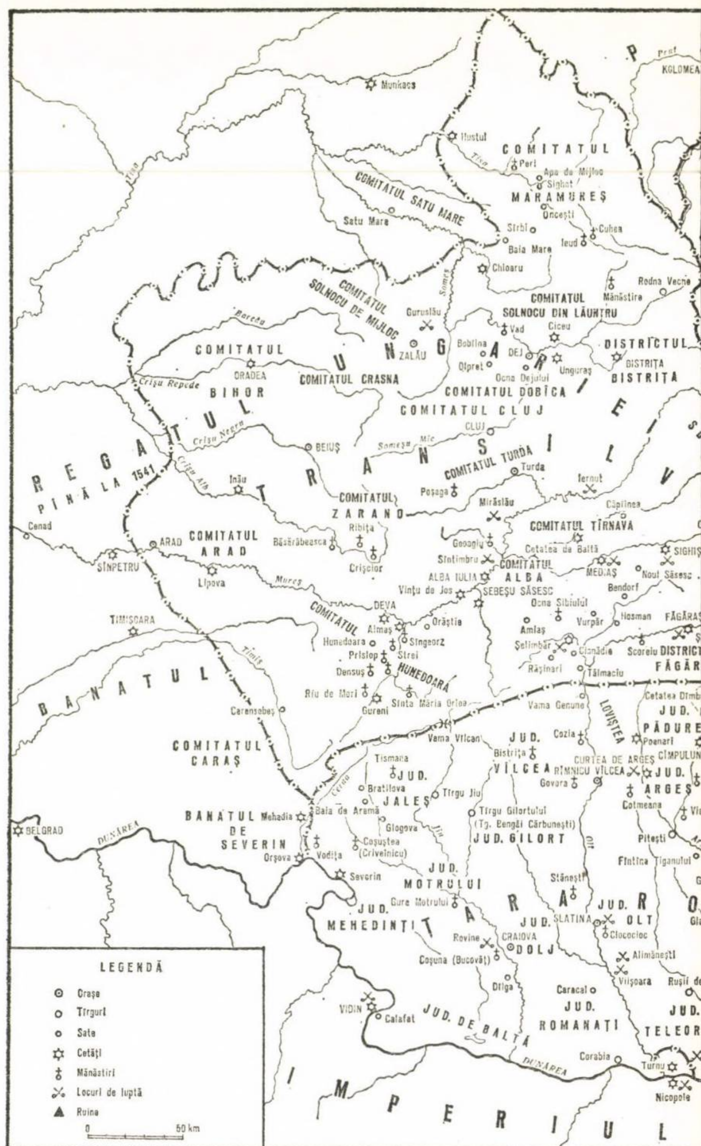
Întemeierea celor două state, Țara Românească și Moldova, are o însemnătate epocală în istoria poporului român

ÎNAINTE DE ÎNTEMEIERE. Năvălirea tătărească din 1241 se poate compara cu un uragan: foarte violentă, dar scurtă. Încă în anul următor, armatele lui Batu han începură retragerea spre Asia, dominația asupra viitoarei Moldove și Țări Românești exercitîndu-se printr-un cîrmuitor care stătea la Cetatea Albă. Comerțul se reluă; negustori străini, greci, italieni, armeni, veniră cu mărfuri — postavuri, țesături de mătase, fructe și vinuri mediteraneene — la Vicina (Isaccea de azi), Chilia și Cetatea Albă și încărcară mărfurile noastre: grîne, piei și lînă, miere și ceară, carne sărată, pește (în special morun sărat) etc. În anul 1281 era o vie activitate de import și export în portul dunărean Vicina, așa cum ne arată contractele păstrate. Sașii din Brașov și Sibiu coboară cu carele lor prin viitoarea Țară Românească, ajungînd la Dunăre și se întorc cu marfă românească sau orientală adusă de negustorii balcanici și levantini. Germanii și armenii din Liov (Lvov, Lemberg) și Kamenetz-Podolsk vin și ei de-a lungul Siretului, Prutului sau Nistrului la porturile de la Dunăre sau la Cetatea Albă. Crește numărul locuitorilor la miazăzi și la răsărit de Carpați; sporește bunăstarea lor. Se

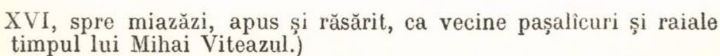
poate admite, fără exagerare, că pe la 1300 existau, pe teritoriul viitorului stat muntean, *minimum două mii de sate*, poate chiar între două și trei mii. Sate, e adevărat mici: circa 20—30 de case fiecare — satele mari sînt o excepție —; se adaugă însă *tîrgurile* unde sătenii veneau să cumpere sare, fier și unelte agricole și să-și vîndă produsele lor. Aceeași situație era și în viitoarea Moldovă, între Carpați, Nistru și Marea Neagră.

Tot în secolul al XIII-lea și anume imediat după năvălirea tătărească — și nu aceasta avea să le creeze — constatăm o seamă de formații politice românești mai mici sau mai mari, adică de *cnezate* și *voievodate*, ultimele corespunzînd *ducatelor* amintite de notarul anonim al regelui Bela la vest de Carpați. Astfel, în diploma acordată Cavalerilor Ioaniți în 1247 de regele Bela al IV-lea sînt menționate voievodatul lui Litovoi, care se întindea pe valea Jiului, trecînd și dincolo de munți, în țara Hațegului, precum și două cnezate, ale lui Farcaș și Ioan, situate, se pare, cel dintîi în județul Vîlcea, celălalt în fostul județ Romanați. În stînga Oltului, în munții și dealurile Argeșului, Mușcelului și Dîmboviței și în partea de șes corespunzătoare, era „țara lui Seneslau, voievodul românilor". Un voievodat trebuie să fi fost și în părțile Teleajenului, Buzăului și Rîmnicului Sărat, ai cărui locuitori au dreptul să ia sare pentru gospodăriile lor din „malurile de sare" de pe Buzău, făcînd deci excepție la monopolul domnesc de vînzare a sării. Alte două formațiuni trebuie să fi fost: 1) În părțile Ilfovului; 2) De-a lungul Dunării de Jos, incluzînd satele de pe Borcea și de pe Pașca, precum și satele de pe Ialomița inferioară, avînd ca centru tîrgul Floci, de la vărsarea Ialomiței.

Și în Moldova au existat cu siguranță asemenea formațiuni. Un prim cnezat — Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae* îi spune „republică" — a fost în părțile Vrancei, ai cărei locuitori, ca și cei din răsăritul Munteniei, sînt excep-

ŢĂRILE ROMÂNEŞTI ÎN SECOLELE XIV—XVI, avînd, în
otomane. (Hotarele sînt ace

XVI, spre miazăzi, apus şi răsărit, ca vecine paşalîcuri şi raiale
timpul lui Mihai Viteazul.)

tați de la monopolul domnesc al sării, avînd dreptul să se aprovizioneze, pentru nevoile caselor lor, nu însă și pentru vînzare, de la Valea Sării, sat în mijlocul Vrancei, sau de la Lepșa Mare. Alte două formațiuni au fost — potrivit părerii lui Dimitrie Cantemir — la Cîmpulungul moldovenesc, regiune de păstori, ca și Vrancea — și la Tigheciu, ținutul păduros din marginea stepei Bugeacului. Un cnezat sau un voievodat credem că a existat pe valea Trotușului, avînd ca centru ocna de sare de aci; un altul în jurul Bîrladului, străvechi tîrg, amintit de cronicile rusești în secolul al XII-lea. Regiunea Iașilor și-a avut și ea, foarte probabil, organizația ei teritorială — un cnezat sau voievodat — ca și aceea a Orheiului; argumente în sprijinul acestor ipoteze sînt descoperirile arheologice din ultimele decenii. O formație trebuie să fi fost în regiunea Tîrgul Neamț — Baia — Suceava — Siret, regiune dispunînd atît de izvoare sărate, cît și de minereuri auro-argintifere, o alta în partea de miazănoapte, în „țara Sepenițului", cuprinzînd cetățile Hotin, Tețina și Hmielov. În sfîrșit, admitem, ca foarte probabile, două formații pe Nistrul inferior, una în jurul Tighinei, vad sau „chici" străvechi — de aceea în actele din secolul al XV-lea i se și spune „Tighineachici" — precum și port — de aci numele turcesc de „Bender", alta în jurul Cetății Albe (Akkerman în turcește, Bielgorod în slavă), milenara așezare de la limanul Nistrului, lîngă vărsarea în Mare.

ÎNTEMEIEREA ȚĂRII ROMÂNEȘTI se explică prin patru factori și anume: **1.** *Creșterea numărului populației* dintre Carpații Meridionali și Dunăre, înmulțirea satelor și tîrgurilor, precum și **2.** *Creșterea stării ei economice.* Se adaugă **3.** *O conjunctură internațională favorabilă* și **4.** *Ivirea unei personalități pregnante,* înzestrate cu simț politic, talent de organizare și capacitate militară. Întemeierea e precedată de încercarea voievodului Litovoi — foarte pro-

babil una și aceeași persoană cu Litovoi din 1247 — care, împreună cu frații săi, își reia unele posesiuni pe care le ocupase coroana ungară dincoace de munți și refuză să mai plătească tribut. Încercarea dă greș însă, deoarece în lupta ce are loc cu armata ungară — poate în 1273, poate în 1277 — Litovoi cade pe cîmpul de luptă, iar fratele său Bărbat, luat prizonier, e silit să se răscumpere cu o sumă „nu mică de bani" („non modicam quantitatem pecunie"). Dar ceea ce nu izbutise Litovoi, va face, după cîteva decenii, Basarab I, voievodul de la Argeș și Cîmpulung, fiul lui Tihomir și întemeietorul dinastiei Basarabilor. I se spunea de către popor „Negru Vodă", probabil din cauza chipului său smolit, brun. S-a crezut cîtăva vreme că Negru Vodă, întemeietorul, ar fi venit de peste munți, din Țara Făgărașului, așa cum vor veni, mai tîrziu, în Moldova Dragoș și Bogdan din Țara Maramureșului. Faptul nu e exact însă; întemeierea Țării Românești (Muntenia) a plecat *dinăuntrul hotarelor ei*. Asupra actului însuși al întemeierii nu sîntem precis informați: avut-a oare loc un proces violent, de cucerire, sau unul pacific, de confederare, de recunoaștere a unui „mare voievod" de către ceilalți voievozi și cnezi? Să fie oare ulterioara împărțire a țării în județe, corespunzînd în genere cu văile rîurilor principale, o amintire și un semn al acestui pașnic proces de confederare? Putem admite această explicație pentru partea de răsărit a Munteniei — județele Săcuieni, Buzău și Rîmnicul Sărat — ai cărei locuitori am văzut că făceau excepție de la monopolul domnesc al sării. Și cealaltă teorie, a unei cuceriri prin arme, se poate susține; ea se aplică, în orice caz, posesiunii pe care coroana ungară o avea pe versantul sud-estic al Carpaților, adică Banatului de Severin. Începînd din 1291 și pînă în 1324 nu se mai găsesc în documentele ungare menționați „bani de Severin"; așadar această posesiune intrase în stăpînirea voievodului muntean. Oricum se va fi desfășurat procesul întemeierii, nu trebuie exclusă nici

posibilitatea reunirii unor formațiuni prin relații de familie, o înrudire prin căsătorie de pildă; un lucru e cert: în 1324 statul Țării Românești exista și se afla în bune relații cu regatul ungar, așa cum rezultă dintr-un document dat în acest an.

O conjunctură politică internațională a fost de folos întemeierii. La 14 ianuarie 1301 murea regele Ungariei, și cu el se stingea în linie bărbătească dinastia arpadiană. Ca urmaș rămăsese o singură fată care, nevîrstnică fiind, era totuși logodită cu Venceslav, fiul regelui Venceslav al Boemiei. Dar pretendent la tron, prin legături cu vechea dinastie, era și Carol Robert de Anjou, din familia domnitoare în Neapol și Sicilia. Se formează deci două partide care se luptă cu îndîrjire între ele. Venceslav, ajungînd, prin moartea tatălui său, rege al Boemiei, cedează drepturile sale lui Otto de Bavaria (1305). Lupta continuă, Otto la un moment dat e luat prizonier de Ladislau, voievodul Transilvaniei, care-l trimite la „voievodul valahilor" peste munți, deci sau în Țara Românească sau în Moldova. Abia la 10 octombrie 1307, Carol Robert e recunoscut ca rege al Ungariei de ambele partide, după lupte care duraseră șapte ani. De acest răstimp s-a folosit voievodul de la Argeș și Cîmpulung spre a-și consolida hotarele, fără să se teamă de vreo intervenție ungurească. Cealaltă putere, dinspre răsărit, anume imperiul tătăresc, era și ea în scădere. În sfîrșit, și bulgarii erau sfîșiați de luptele interne care duseseră pînă la dezmembrarea statului, unii guvernatori de provincii declarîndu-se neatîrnați de țar. Așadar, toți vecinii care ar fi putut să împiedice procesul de constituire al statului muntean se găseau în imposibilitate s-o facă. De această conjunctură favorabilă a știut să se folosească voievodul de la Argeș și Cîmpulung spre a-și întinde stăpînirea sa și a întemeia astfel *prima formațiune politică românească importantă*, capabilă să asigure dezvoltarea sub toate raporturile a unei bune părți a poporului român.

Noul stat își capătă consacrarea și *independența*, în urma războiului victorios din 1330 provocat de Carol Robert, regele Ungariei. Acesta, ascultînd sfaturile a doi mari dregători ai săi, interesați, care rîvneau Banatul Severinului și însăși țara lui Basarab, pornește cu oaste împotriva acestuia din urmă. Severinul e ocupat de armata ungară care înaintează apoi spre Argeș. Basarab trimite soli „demni de toată cinstea" — după expresia „Cronicii pictate", izvorul *ungar* ce relatează expediția — oferind regelui pacea în condiții onorabile și obligîndu-se să-i plătească o despăgubire de război de 7000 de mărci de argint adică 1447 de kilograme de argint sau 1 680 000 de dinari, sumă foarte importantă, *arătînd dezvoltarea economică a Țării Românești.* Carol Robert însă, în loc să accepte oferta, răspunde cu aroganță și continuă înaintarea. Dar oastea sa nu găsește nicăieri nici alimente, nici furaje: se făcuse, după obiceiul străvechi, pustiul în fața dușmanului. Ajuns la Argeș și suferind, după expresia cronicii amintite, de „foamea cea mare", regele constată, fără a fi dat vreo luptă hotărîtoare cu Basarab, că trebuie să dea ordinul de întoarcere. Aci, în drum spre casă, prin Loviștea, pe cînd armata ungară se angajase într-o vale lungă și strîmtă, ostașii lui Basarab care ocupaseră înălțimile și închiseseră cu șanțuri și valuri de pămînt atît ieșirea, cît și intrarea văii, începură să prăvălească bolovani și copaci tăiați și să tragă cu săgețile în grămadă. *Prăpădul a ținut patru zile (9— 12 noiembrie 1330).* A căzut atunci mulțime nenumărată; s-a pierdut pecetea regatului; regele însuși, ca să scape, și-a schimbat hainele cu unul din credincioșii săi și abia a putut ieși așa, neobservat, din vălmășagul acela. O pradă bogată căzu în mîinile ostașilor noștri. Strălucita victorie din 1330 a dovedit puterea noului stat românesc și i-a asigurat independența. Pînă la moartea sa, în 1352, la Cîmpulung, Basarab I, întemeietorul dinas-

tiei muntene, a fost „singur stăpînitor", cum se va spune în documentele privind pe fiul său Nicolae Alexandru.

Dar acest fondator al statului Țării Românești și-a întins stăpînirea și pe ambele maluri ale Dunării maritime, în aval de Brăila. În 1321, călătorul și geograful arab Abulfeda afirmă că Isaccea se află „în țara valahilor" ceea ce înseamnă că la acea dată, Basarab avea și partea de nord a Dobrogei. Pe de altă parte, în cronica expediției din 1337 sau 1338, la gurile Dunării, a cîrmuitorului anatolian Umur Beg, se spune că Chilia era la „granița Valahiei". În ce împrejurări a ocupat domnul muntean cele două maluri ale Dunării maritime, nu știm sigur. Putem presupune însă că ele i-au fost cedate de tătari, ceea ce implică o înțelegere sau chiar o alianță cu aceștia, fapt care ar explica și *ajutorul dat de ei la 1330, în războiul cu Carol Robert.* Din timpul domniei lui Basarab datează numirea de *Basarabia* care s-a dat *porțiunii sudice* a teritoriului dintre Prut și Nistru. Fiindcă, pînă la începutul secolului al XIX-lea prin Basarabia s-a înțeles *numai* această porțiune sudică, adică zona apropiată de Dunăre și Deltă. Abia în 1812, la încheierea păcii dintre ruși și turci, guvernul țarist a extins denumirea asupra întregii jumătăți din Moldova cuprinse între Prut și Nistru, de la Hotin pînă la Marea Neagră.

ÎNTEMEIEREA MOLDOVEI a avut loc cu circa o jumătate de secol mai tîrziu decît a Țării Românești și a comportat două faze. O primă fază, sub voievodul Dragoș, venit din Maramureș, și a doua, sub voievodul Bogdan, venit tot din Maramureș, dar sub care Moldova devine independentă. Iată cum s-au petrecut faptele. După retragerea lor din 1242, tătarii au păstrat totuși sub stăpînirea lor ținutul dintre Carpați și Nistru. De aci ei atacau adeseori, trecînd munții, Transilvania și Ungaria, prădînd, arzînd și luînd robi. De aceea regii Ungariei au trebuit să poarte mai multe

războaie cu ei; unul a fost în 1343 cînd regele Ludovic, urmașul lui Carol Robert, a trimis o armată puternică din care făceau parte și românii maramureșeni, sub comanda voievodului lor Dragoș. Tătarii au fost înfrînți și siliți să se retragă peste Nistru. Dar pentru ca să nu se întoarcă iar și pentru ca Transilvania să fie mai bine păzită, regele Ludovic hotărî, se pare în 1353, să întemeieze, la răsărit de Carpați, o provincie nouă *Moldova*, numită astfel de la rîul Moldava; în fruntea ei fu așezat Dragoș, voievodul maramureșean. El trebuia să apere trecătorile prin care tătarii obișnuiau să treacă peste munți; era vasal regelui Ungariei și-și avea reședința în orașul Baia, cunoscut prin minele sale de argint și de aur. Dragoș a domnit puțin: vreo doi ani, potrivit cronicilor noastre, și a fost îngropat la ctitoria sa de la Volovăț. După el a domnit fiul său Sas, iarăși puțin, numai patru ani. După moartea lui, tronul trebuia să-l ocupe fiul său Balc. Dar tocmai atunci, în 1359, veni, tot din Maramureș, un alt voievod român, Bogdan, care, de ani de zile, era în dușmănie cu regele Ungariei, din cauză că acesta încălca drepturile băștinașilor. Primit bine de locuitorii Moldovei, el sili, prin luptă, pe Balc să renunțe la tron și să se retragă peste munți. Grație sprijinului localnicilor, Bogdan putu respinge mai multe atacuri ale oștii lui Ludovic, care voia să restabilească pe Balc. În 1365, printr-un document regal, acesta din urmă primea — redusă compensație pentru țara pe care o pierduse — moșia Cuhea, din Maramureș, a lui Bogdan. Moldova era acum independentă, întocmai ca și Țara Românească după războiul din 1330; exista deci acum *un al doilea stat românesc independent*, prin urmare *încă o posibilitate de a asigura o dezvoltare liberă unei bune părți a poporului nostru.*

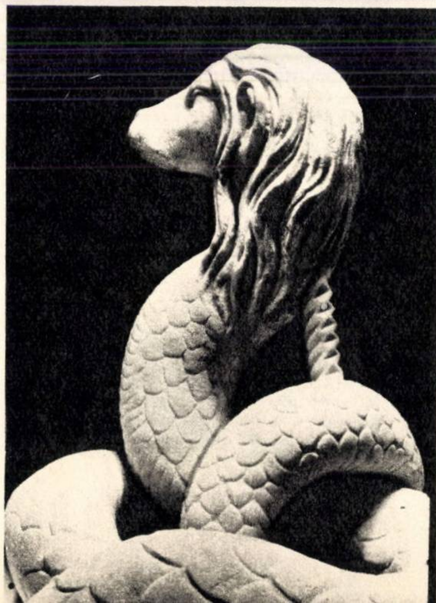
Chiar de la început, din vremea lui Dragoș, Moldova cuprindea *întreaga clină orientală a Carpaților*, cu toate trecătorile ei, de la izvoarele Ceremușului pînă în Vrancea,

apoi bazinul Siretului şi al Prutului. Nistrul trebuie să fi fost atins în cursul său mijlociu, între Hotin şi Tighina, adică între cele două vaduri străvechi. La Cetatea Albă s-a ajuns, credem, sub Petru al Muşatei (1375— 1391), al cărui fiu, Roman (1391 — 1394), se intitulează „Marele singur stăpînitorul domn Io Roman voievod al Ţării Moldovei de la munţi pînă la ţărmul mării".

VOIEVODATUL TRANSILVANIEI. Dacă n-ar fi fost expansiunea maghiarilor, s-ar fi întemeiat, cu siguranţă, înaintea statelor Ţării Româneşti şi Moldovei, *un stat românesc în Transilvania* pe temelia pusă de voievodatul lui Gelu. El nu a putut însă lua naştere din cauza amintiţilor maghiari. Aşa, s-au format numai două state româneşti, în loc de trei cum ar fi fost normal. Dar tradiţia existenţei separate a formaţiei politice româneşti din Transilvania a fost puternică şi s-a menţinut secole de-a rîndul. Dovada cea mai grăitoare a acestei tradiţii este însuşi titlul românoslav de „voievod" pe care coroana Ungariei e nevoită să-l accepte şi să-l menţină. Primul cîrmuitor al Transilvaniei amintit în documente este un „Mercurius" care poartă titlul de „principe" în 1103 şi apoi între 1111 şi 1113. Dar în 1176 se impune din nou vechiul titlu de „voievod": „Leustachius voivoda". El va fi purtat apoi de toţi cîrmuitorii Transilvaniei pînă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în timpul suzeranităţii otomane, cînd va fi înlocuit prin acela de principe. Amintirea acelui voievodat — ducat în actele latine — al lui Gelu românul, precum şi a celorlalte voievodate dintre Carpaţi şi Tisa n-a putut aşadar fi înlăturată prin organizarea de comitate în jurul cetăţilor, introdusă de coroana maghiară. Conştiinţa unei existenţe politice *separate* se dovedeşte şi prin faptul că dregătorii unguri numiţi în fruntea Transilvaniei caută, atunci cînd împrejurările le permit, să-şi creeze o situaţie proprie, independentă

Reliefurile de cult arată numeroase divinități ce au avut închinători în Dacia Romană. În imagine, dubla reprezentare a zeiței Nemesis. Sculptură în marmură, sec. II e.n. Muzeul arheologic din Constanța. (ESE)

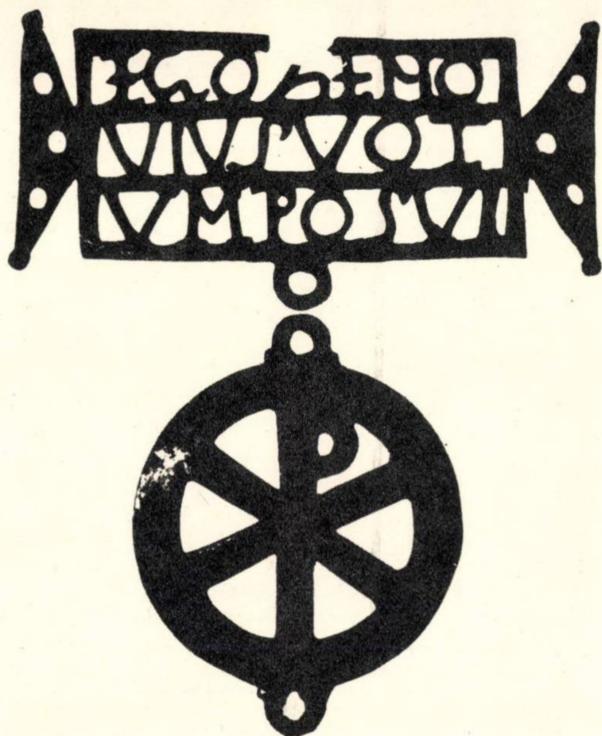
Mai multe zeități, între care și șarpele Glycon (în imagine), au fost descoperite cu cîțiva ani în urmă în zona vechii gări din Constanța; sec. III e.n. (ESE)

Veteranii au avut un rol important în romanizarea dacilor; în limba română, cuvîntul bătrîn derivă din veteranus. În imagine, o sculptură funerară, aflată la Cășei (jud. Cluj), datînd din secolul III e.n., reprezentînd un veteran cu soția sa. (Agerpres)

Orașele au fost centre importante de iradiere a civilizației romane în Dacia: cetățean din Tomis, în costum caracteristic roman, sec. II—III e.n. (ESE)

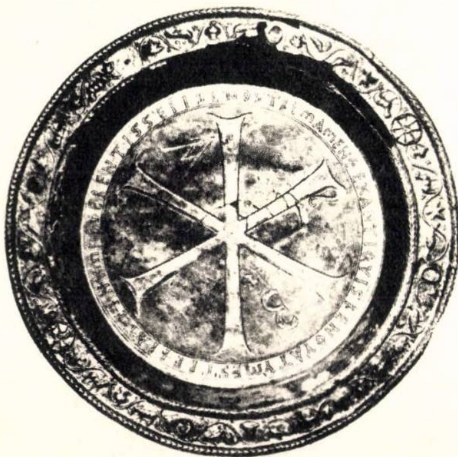
Inscripția votivă descoperită la Biertan (la est de Mediaș, județul Sibiu), datînd din sec. IV e.n., aduce o mărturie scrisă de o deosebită însemnătate pentru prezența, în centrul Transilvaniei, după retragerea aureliană, a unor comunități creștine, de limbă latină. Se citește limpede: EGO ZENOVIUS VOTUM POSUI (= Eu Zenovius am pus acest votum). (CPCS)

Continuitatea populației românești în Dobrogea este atestată de numeroase toponime — Vicina, Portița, Bisericuța, Peceneaga, Popina etc. — cum și de alte mărturii între care și un vas ceramic, găsit la Capidava, sec. X, purtînd în partea sa superioară, incizat, numele de «Petre» (cu litere grecești, dar cu terminație românească). (Agerpres)

Comunitățile daco-romane și românești au păstrat, îndeosebi în secolele III — VI și IX — XII, repetate legături cu sudul Dunării, atestate, între altele, și prin numărul mare de monede romane și bizantine, rămase în teritoriile carpato-dunărene. Tezaur de monede bizantine de aur (106 piese), cele mai multe emise sub Vasile al II-lea Macedoneanul (976—1025) și Constantin al VIII-lea (1025—1028), găsite în fața Galaților, la Dinogeția cu prilejul săpăturilor din august 1939.

Episcopia de Tomis (Constanța), una din cele mai vechi în S-E Europei, ființează din a doua jumătate a secolului al IV-lea. Discul de argint din imagine a aparținut, așa cum arată inscripția gravată pe el, episcopului de Tomis, Paternus, care a păstorit sub împăratul Anastasie, la începutul secolului VI. (ESE)

→

Neamurile migratorii ce și-au exercitat temporar dominația și asupra teritoriilor românești au lăsat aci cîteva tezaure de mare valoare artistică și istorică. În imagine, partea superioară a unei fibule în formă de vultur, din tezaurul descoperit la Pietroasa (jud. Buzău), ce a aparținut vizigoților, sec. IV. (M.I.R.S.R.)

CAPVT XXIV.

DE TERRA VLTRA SILVANA.

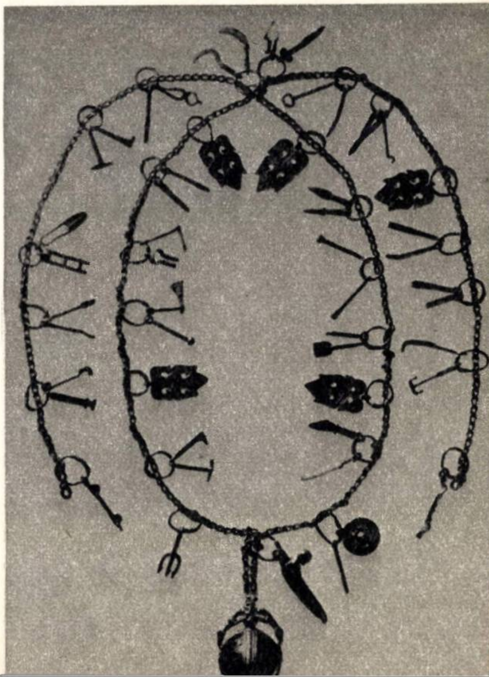
ET dum ibi diutius morarentur, tunc *Tubutum* pater *Horca*, ſicut erat vir aſtutus, dum coepiſſet audire ab incolis bonitatem *terrae vltra ſiluanae*, vbi *Gelou* quidam *Blacus* dominium tenebat, coepit ad hoc anhelare,

D quod

Cronica redactată, pe temeiul unor mai vechi mărturii, de notarul anonim al regelui Ungariei, Bela (sec. al XIII-lea), relatează, în capitolul XXIV «Despre Țara Ultrasilvană», felul cum Tuhutum a aflat «de la locuitori despre bunătatea țării de dincolo de păduri, unde domnea un român Gelou...». Cronicarul oficial al regelui Bela aduce o mărturie directă a existenței unor stăpîniri politice românești, spre finele sec. IX, în Transilvania, Crișana și Banat. (Agerpres)

Colier de aur din tezaurul de la Șimleul Silvaniei (jud. Sălaj), secolul IV e.n. Pe colier sînt înșiruite, redate în miniatură, unelte în legătură cu viața agricolă, pastorală și cu meșteșugurile, arme și frunze de viță stilizate. (Kunsthistorisches Museum, Viena)

Mircea cel Bătrîn, voievod al Țării Românești (1386—1418), a condus excepționala rezistență a românilor în confruntarea cu cea mai mare forță a sud-estului european, Imperiul Otoman. Această rezistență, făptuită cu ajutorul politicii, a diplomației, alternînd cu repetate confruntări militare și continuată circa 30 de ani, a avut ca rezultat fundamental salvgardarea statului românesc dintre Carpații Meridionali, Dunăre și Marea Neagră; în imagine, chipul lui Mircea în fresca pictată la 1526 la ctitoria lui Neagoe Basarab de la Curtea de Argeș. Panoul se află în prezent la Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România. (CPCS)

←

Bătălia de la Posada, 9—12 noiembrie 1330, marchează, și pe plan militar, independența statului Țării Românești, cîrmuit de Basarab I. Miniatura din Cronica pictată de la Viena arată pe oștenii români trăgînd cu săgeți și aruncînd cu bolovani în oștile invadatoare prinse în defileu; în dreapta, regele Carol Robert, cu doi nobili, se retrage în grabă, privind spre locul bătăliei. (Agerpres)

În a doua jumătate a secolului al XV-lea, țara românească dintre Carpații răsăriteni și Marea Neagră — Moldova — devine bastionul principal al frontului antiotoman. Cîrmuirea lui Ștefan cel Mare (1457—1504) înseamnă o etapă majoră în istoria poporului român, o însumare a înțelepciunii politice, o epopee a vitejiei și eroismului celor mulți, o afirmare de amplitudine europeană în cultură; în imagine, chipul marelui voievod, în tabloul votiv al ctitoriei sale de la Dobrovăț (1503—1504). (ESE)

¶ Ein wunderliche vnd erschröckenliche hystori von einem großen wüttrich genant Dracole wayda Der do so gar vnkristenliche marter hat angelegt die menschē. als mit spissen. auch dy leüt zu tod geslyffen ꝛc

Gedruckt zu bamberg im Lxxxxi. iare.

(Stînga sus). **Sub cîrmuirea lui Vlad Țepeș (1456—1462), Țara Românească reia rezistența armată față de Poarta otomană. Prin personalitatea și faptele sale, voievodul român a atras în mod deosebit atenția contemporanilor; în imagine, portretul său, într-o broșură** germană **tipărită la Bamberg în 1491. (ESE)**

(Dreapta sus). **După 1440, centrul de greutate al frontului antiotoman se deplasează spre Transilvania și Ungaria, iar personalitatea conducătoare este Iancu (Ioan) de Hunedoara, dintr-o familie de nobili români. Moare în 1456, după strălucita apărare a Belgradului. (ESE)**

Matei Corvin, fiul mai mic al lui Iancu de Hunedoara, rege al Ungariei (1458—1490). Pictură de **Mantegna. (Constantin C. Giurescu)**

de puterea centrală de la Buda. E cazul lui Ștefan, fiul regelui Bela al IV-lea, care, obținînd în 1257 cîrmuirea Transilvaniei, acționează ca și un suveran, donînd moșii și confirmînd privilegii. E cazul voievodului Finta, din neamul Aba, care în 1279 își îngăduie chiar să aresteze pe rege, ocupînd și demnitatea de palatin. E cazul lui Roland din neamul Borșa care deține calitatea de voievod în trei rînduri, în răstimpul 1282—1293. E mai ales cazul lui Ladislau din neamul Kán, voievod în răstimpul 1295 — 1315 și care nu ezită să ia prizonier pe Otto de Bavaria, ce fusese încoronat rege al Ungariei, și să-l trimită în 1307 la „voievodul valahilor" peste Carpați.

Marea majoritate a populației voievodatului Transilvaniei, ca și a Banatului, Crișanei și Maramureșului era românească. Sașii, colonizați de coroana ungară, (secolul XII), împreună cu secuii, de asemenea colonizați, și cu puținii unguri așezați în orașe, cu toții laolaltă, reprezentau o minoritate față de populația românească autohtonă, continuatoare a populației romanice din Dacia. Cînd ungurii se stabilesc pe meleagurile Transilvaniei, ei găsesc aci vechile numiri româno-slave: *Brașov*, căruia-i vor spune la fel, în timp ce sașii îl vor boteza, dar mai tîrziu, Kronstadt; *Sibiu*, numit de ei la fel, Szeben, cu adaosul Nagy (Mare), pe cînd sașii îi vor zice Hermannstadt; *Bistrița*, al cărei nume îl vor adopta atît unii cît și alții; *Rodna* își păstrează vechiul nume, ca și *Abrudul* și *Deva*, iar Albei Iulia, cu numire nouă, dată de cancelaria ungară, românii continuă să-i zică *Bălgrad*, moștenire a epocii de conlocuire româno-slavă; de fapt, numirea nouă, oficială, pleacă, în prima parte a ei, tot de la străvechea numire, autohtonă.

Alături de noile împărțiri administrative, comitatele, și precedîndu-le, sînt, ca vechi formații, *districtele românești*, continuînd cnezatele de odinioară. Documentele secolelor XIII—XIV menționează numeroase asemenea districte,

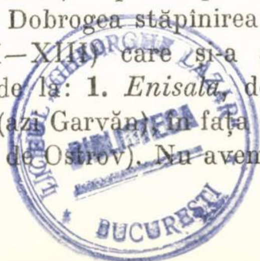
atît în Transilvania propriu-zisă, cît şi în Banat şi în Crişana. Cităm astfel, numai cu titlu de exemplu, iar nu exhaustiv, districtul *Făgăraşului*, numit în diploma din 1222 „Terra Blacorum", districtul *Amlaşului* la vest de Sibiu, districtele *Haţeg*, *Strei*, *Hunedoara*, *Dobra* şi *Deva*, toate cinci în comitatul Hunedoarei, districtele *Abrud*, *Izvorul Crişului*, *Ribiţa*, *Hălmagiu*, *Cladova* şi *Ciuci*, pe cursul superior al Crişului Alb, districtul *Călăţele* la vest de Cluj, districtele *Crainimăt*, la sud-vest de Bistriţa, şi *Rodna* în jurul aşezării cu acelaşi nume. În Crişana sînt districtele *Medieş*, la răsărit de Satu Mare, şi *Ardud*, cu întinsele lui păduri, la miazăzi de acelaşi centru. Vin apoi districtele *Suplac* la apus de Zalău şi *Vlacău* la apus de Crasna. Pe Crişul Negru sînt districtele *Căpîlna* şi *Beiuş*. În Banat, notăm districtele *Comiat*, la nord-est de Timişoara; *Lugoş*, *Sebeş* şi *Caran*, tustrele pe Timiş; „*Sugya*" la nord-est de Lugoj; *Bîrzava*, la nord-vest de Caraşova; *Caraşova*, lîngă acest centru, spre sud, şi *Iladia*, spre nord de cursul mijlociu al Nerei. În comitatul Timiş mai erau districtele *Mănăştur*, *Sugia*, *Bujor* („Bosar"), *Supan*, *Sculea* şi *Beregsău*. Pe valea Cernei era districtul *Mehadiei*, apoi al *Almăjului*.

Peste această realitate etnică, fundamentală, se aşază împărţirile administrative oficiale ale comitatelor, precum şi scaunele săseşti — de la Sibiu, Miercurea, Sebeş, Orăştie, Şeica Mare, Mediaş, Sighişoara, Cincu Mare, Rupea şi Nocrih — precum şi scaunele secuieşti de la Sepşi, Orbani, Kezdi, Tileagd — Odorhei, Ciuc, Mureş, Gurghiu şi Arieş. Mai mare peste totalitatea aşezărilor săseşti şi reprezentînd pe rege era un comite: „comes saxonum"; tot aşa peste comunitatea secuilor: „comes siculorum". Uneori, voievodul Transilvaniei era şi comite al saşilor: cazul lui Toma de Szécseny din prima jumătate a secolului al XIV-lea; amintim de asemenea că Iancu de Hunedoara a fost şi comite al secuilor.

Pe munca și dările țărănimii române din Transilvania, în primul rînd, apoi a țărănimii secuiești și a meșteșugarilor sași s-a sprijinit întreaga suprastructură oficială a voievodatului, cu comiții și cu aparatul lor administrativ.

DOBROGEA. Populația romanică a Dobrogei, rezultat al romanizării geților autohtoni, a continuat să trăiască în mileniul migrațiilor, în ținutul dintre Dunăre și Mare, în special de-a lungul Dunării și a afluenților ei, în „Codrul" din miazănoapte și în regiunea Deltei și a limanurilor de lîngă coasta Mării. Dovadă este toponimia acestor regiuni, începînd cu Dîrstor (Durostorum), Băroiu (Beroe), Pecenеaga, Lacu, Vicina, Chilia, Portița (Porta), Constanța. Condițiile de trai erau favorabile, atît sub raportul agriculturii cît și al creșterii vitelor și pescuitului. Comerțul a continuat, în legătură cu Marea și Dunărea maritimă: așa se explică menținerea porturilor Constanța și Mangalia, care reprezintă azi cele mai vechi așezări urbane ale țării noastre, ca și prezența la Dunărea de jos a *optzeci* de „goroduri" — deci tîrguri și cetăți — menționate de Cronica de la Kiev cu prilejul expediției lui Sviatoslav (anul 972), ca și înflorirea Vicinei care în 1281 era un centru comercial foarte activ, avînd strînse legături cu negustorii genovezi din Pera (Constantinopol); era, de asemenea, sediul unei mitropolii. De aci vine la Argeș, chemat fiind de voievodul Nicolae Alexandru, mitropolitul Iachint, confirmat în 1359 de către Patriarhia de Constantinopol ca mitropolit al „Ungrovlahiei" adică al Țării Românești sau Munteniei.

Sub raportul politic, după stăpînirea romană (secolele I—V) a fost aci în Dobrogea stăpînirea bizantină (în secolele VI—VII și X—XIII) care și-a asigurat puncte de sprijin în cetățile de la: 1. *Enisala*, dominînd Razimul și Delta; 2. *Dinogeția* (azi Garvăn), în fața Galaților; 3. *Păcuiul lui Soare* (la răsărit de Ostrov). Nu avem știri precise asupra

formațiilor politice locale care se constată: 1. în 943, cînd apare jupanul Dimitrie, în regiunea dintre Cernavodă și Constanța; 2. apoi în 1086—1091 cînd sînt pomeniți trei stăpînitori : Tatos, Sestlav și Sacea, de la ultimul venind probabil numele Isaccei (forma turcească a vechii numiri românești Sacea, atestată în cronici). În prima jumătate a secolului al XIV-lea Basarab Întemeietorul stăpînea ambele maluri ale Dunării maritime, autoritatea lui fiind constatată documentar la Isaccea în 1321 și la Chilia în 1337—1338. Dacă în sudul Dobrogei, în regiunea Cavarnei, găsim formația lui Balica, apoi a lui Dobrotici, în schimb, spre finele secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, pînă în 1417, domină aci Mircea cel Bătrîn; stăpînirea lui se întinde din Deltă pînă la miazăzi de capul Caliacra și pînă la vest de Silistra, unde stau pîrcălabii lui. După 1417, Dobrogea e provincie otomană, — în timpul căreia au loc colonizări de turci și tătari (precedate de aceea veche, din secolul XIII, cînd ia ființă orașul Babadag) — pînă în 1878, cînd se reunește din nou cu România.

BIBLIOGRAFIE

ÎNAINTE DE ÎNTEMEIERE: G.I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, București, 1935, 200 p. in 8°; Const. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967, 379 p. in 8°.

ÎNTEMEIEREA ȚĂRII ROMÂNEȘTI: I.C. Filitti, *Despre Negru Vodă*, în *Mem. Secț. Ist. Acad. Rom.*, s. 3, t. IV (1924—1925), p. 1—39; M. Alexandrescu-Dersca, *L'expédition d'Umur beg d'Aydin aux bouches du Danube (1337 ou 1338)* în *Studia et Acta Orientalia*, II (1960), p. 3—23; Oct. Iliescu, *Despre natura juridică și importanța despăgubirilor oferite de Basarab voievod regelui Carol Robert*, în *S.M.I.M.*, V (1962), p. 133—150; Ștefan Ștefănescu, *Reconstitution de la vie d'Etat sur le territoire de la Roumanie au cours de Haut Moyen Age*, în *Rev. Roum. d'Hist.* IX (1970), 1, p. 3—18; Șt. Olteanu, *Evoluția proce-*

sului de organizare statală la est și sud de Carpați în secolele IX—XIV, în *Studii*, t. 24 (1971), 4, p. 757—776.

ÎNTEMEIEREA MOLDOVEI: D. Onciul, *Originile Principatelor Române*, București, 1899, VI + 235 p. in 8°; Const. C. Giurescu, *Le commerce sur le territoire de la Moldavie pendant la domination tatare*, în *Nouvelles études d'Histoire*, III, București, 1965, p. 55—70.

VOIEVODATUL TRANSILVANIEI: Zenovie Pîclișanu, *Vechile districte românești de peste munți*, în *Rev. Ist. Rom.* XIII (1943), 3, p. 19—29; Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970, 304 p. in 8°; Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, ediția a doua, Cluj, 1972, 595 p. in 8°; Sergiu Columbeanu, *Cnezate și voievodate românești*, București, 1973, 144 p. in 8°.

DOBROGEA: Const. C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, București, 1966, 64 p. in 8°; Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *Din Istoria Dobrogei*, vol. III, București, 1971, 440 p. in 8°.

ISTORIA POLITICĂ A ŢĂRILOR ROMÂNE ÎN SECOLELE XIV—XVIII

Faptul esenţial al istoriei românilor din tot acest răstimp este continuitatea statelor româneşti, clădită pe unitatea de neam, pe interdependenţa economică, politică şi culturală a tuturor ţinuturilor locuite de poporul român, indiferent de hotarele atunci existente

CARACTERIZARE GENERALĂ. Constituirea Munteniei şi Moldovei ca state independente, individualizarea voievodatului Transilvaniei, a Maramureşului, a Banatului de Timişoara (în cadrul regatului Ungariei), a Dobrogei, *au avut loc numai pe teritoriile de formare şi continuă vieţuire ale poporului român. Ţările române nu au dus o politică de cuceriri şi anexiuni pe seama altor popoare;* efortul lor maxim a fost îndreptat, cu stăruinţă, spre apărarea pămînturilor proprii.

Existenţa statelor româneşti a fost neîntreruptă. Această continuitate politică se proiectează pe fundalul desfăşurărilor de pe continent, în care au fost desfiinţate şi anexate de alte puteri ţaratul Bulgariei de răsărit şi cel de apus, Imperiul Bizantin, Bosnia, Serbia, Albania, Ungaria, Polonia, hanatul tătar din Crimeea.

Cum au reuşit ţările române, relativ mici, să subziste, în vreme ce altele, mai mari ca teritorii şi cunoscute prin ţelurile lor de afirmare, de expansiune, nu au putut rezista? Această continuitate a fost realizată printr-o folosire judicioasă, echilibrată şi alternantă, a mijloacelor politico-di-

plomatice și a rezistenței armate, în momentele de criză maximă.

Într-o primă fază[1], problema dominantă pentru Muntenia și Moldova este consolidarea lor ca state independente față de puterile vecine, într-o Europă în care raporturile de forță sînt precumpănitoare, consolidare realizată, potrivit practicii timpului, prin recunoașterea regilor Ungariei sau ai Poloniei ca suzerani, prin legături de familie. Cînd însă amintitele puteri recurg la război, reacția este rezistența față de invadatori[2]. Domnii munteni optează, de obicei, pentru suzeranitatea și alianța cu Ungaria și Transilvania; voievozii Moldovei — pentru Polonia.

ȚĂRILE ROMÂNE ȘI IMPERIUL OTOMAN. Instalate în 1354 pe țărmul european al strîmtorii Dardanele, armatele otomane ajung, în ultimul deceniu al secolului al XIV-lea, la Dunăre. Poporul român se afla astfel confruntat cu cea mai puternică forță militară din sud-estul continentului. Alternativa era dăinuirea sau, dimpotrivă, desființarea statelor românești odată cu încorporarea la Imperiul otoman, așa cum statele din sudul Dunării fuseseră sau erau pe cale de a fi cuprinse.

Păstrîndu-și, în secolele XV—XIX, ființa de stat, poporul român și-a menținut și dezvoltat, în lungul răstimp amintit, rînduielile și așezămintele sale, a avut o existență politică distinctă, o creație în cultură în care se regăsesc și opere de o măiestrie recunoscută pe plan european.

[1] Pentru Țara Românească, pînă în ultimul deceniu al secolului al XIV-lea; pentru Moldova, pînă spre deceniul al șaptelea din secolul al XV-lea.

[2] Domnii munteni Vladislav (Vlaicu), Radu I, Dan I resping atacuri ale oștilor feudale ungare; Ștefan I al Moldovei biruie la Ghindăoani (1395) armata condusă personal de regele Sigismund de Luxemburg al Ungariei; Bogdan al II-lea bate oastea panilor poloni la Codrul Crasnei (1450).

Etapa decisivă cuprinde aproximativ o sută de ani, din ultimul deceniu al secolului al XIV-lea, pînă către 1489[1]. La acest efort maxim participă şi românii munteni şi cei moldoveni şi cei transilvăneni, bănăţeni, sau maramureşeni; alături de ei se află, în unele lupte, secuii şi ungurii iar saşii îşi aduc o contribuţie, mai ales cu arme. Dăinuirea uneia din ţări a fost condiţie necesară pentru dăinuirea celorlalte. Rezistenţa îndelungată şi recunoaşterea, ca stat, de către Poartă, a Ţării Româneşti, (cu reglementarea raporturilor şi plata haraciului), au întîrziat atacurile otomane asupra Moldovei; de asemenea, rezistenţa eroică a Moldovei îi îngăduie să ajungă cu Poarta la o reglementare bilaterală asemănătoare aceleia efectuată anterior de Muntenia. Cînd, după Mohács, voievodatul Transilvaniei se desface de regatul Ungariei şi devine Principat autonom recunoscut de Poartă, legăturile bilaterale urmează principiile de bază statornicite mai înainte între Imperiu, de o parte, Muntenia şi Moldova, de altă parte[2]. Românii, dată fiind forţa militară otomană în secolele XIV—XVI, au îmbinat rezistenţa armată cu supleţea negocierilor, cu găsirea modalităţilor politico-diplomatice de reglementare. Această alternanţă de acţiuni şi mijloace se manifestă periodic. Cîrmuitorii otomani au apreciat în final realismul unei atari politici în care pacea rămînea obiectivul ultim — dar nu pace în robie — şi au recunoscut, în fond, individualitatea ţărilor române, chiar dacă, în timp, sprijinite pe superioritatea lor militară, aceleaşi oficialităţi din Istanbul au formulat şi impus cereri suplimentare.

[1] Cînd se încheie pacea între Poartă şi Moldova, cu plata unui haraci de către Moldova.

[2] Fireşte, raporturile de facto ale Imperiului otoman cu cele trei state au cunoscut variaţiuni, dar principiile de bază au fost similare pentru cele trei voievodate.

Să urmărim această etapă decisivă, de aproximativ o sută de ani.

În momentele de mare criză, cînd teritoriul era invadat, hotărîtoare a fost rezistenţa armată, vitejia arătată de oştile române formate din toţi stăpînii pămîntului, de la răzeşi şi moşneni alcătuind temeiul, pînă la marii dregători; şi, la foarte mare primejdie, se aduna „oastea cea mare" cînd erau chemaţi şi ţăranii dependenţi. Armatele muntene şi moldovene au avut puternic temei: pentru cei ce stăpîneau pămîntul cea dintîi datorie era de a-l apăra. Populaţia se retrăgea din faţa invadatorului spre pădure; ce nu putea fi luat era ars sau ascuns, iar agresorii se vedeau siliţi să înainteze, cu grijă şi temere, într-o ţară unde nu găseau hrană, nici adăpost, hărţuiţi, loviţi, de detaşamente mobile ale românilor. Fără chemarea la oaste a celor mulţi, fără transformarea întregului teritoriu în zone operaţionale, nici rezistenţa armată nu ar fi dat rezultate. Însemnările timpului evocă, în puţine dar grăitoare cuvinte, înverşunarea cu care s-au bătut înaintaşii, pînă la sacrificiul cel din urmă. Dureri mari pricinuite şi vieţi tinere prea multe curmate de agresori: dar toate împreună au îngăduit statelor româneşti să existe şi *această continuitate politică rămîne un fapt de epocală însemnătate pentru istoria poporului român în secolele XIV—XIX.*

ŢARA ROMÂNEASCĂ ÎN PRIMA LINIE DE APĂRARE. MIRCEA CEL BĂTRÎN. Faza întîi se desfăşoară în anii lui Mircea cel Bătrîn, domn al Ţării Româneşti (1386—1418) „principe între creştini cel mai viteaz şi cel mai ager", cum îl socoate cronicarul otoman Leunclavius. Forţele otomane operează pe tot frontul dunărean, iar contraatacurile muntene determină o mare expediţie, condusă de însuşi sultanul Baiazid Yîldîrîm (Fulgerul), în toamna lui 1394.

Lupta hotărîtoare s-a dat la Rovine[1], în 10 octombrie 1394, cu mare înverşunare, de ambele părţi:

„...s-a dat o mare bătălie, astfel încît din partea musulmanilor, cît şi din partea ghiaurilor mulţi au fost măcelăriţi; din amîndouă părţile au murit mulţi oameni" (cronicarul Orudj bin Adil); „s-a dat o luptă crîncenă" (cronicarul Enveri); „...şi lăncii nenumărate s-au frînt atunci şi mulţimea săgeţilor a fost nenumărată, încît văzduhul nu se mai putea vedea de desimea lor...; rîul acela curgea roşu de sîngele ce ieşea din mulţimea trupurilor căzute..." (Cronică bulgară).

Deşi victoria a fost a lui Mircea cel Bătrîn, sultanul, care dispunea de o covîrşitoare superioritate numerică, a continuat totuşi înaintarea, obligînd pe voievod şi o parte din forţele sale să treacă în Transilvania. Dar rezistenţa îndîrjită de care s-a lovit, a determinat pe Baiazid Yîldîrîm să renunţe la planul iniţial, acela, probabil, de a supune şi anexa teritoriile româneşti şi să opteze pentru instalarea unui nou voievod, prootoman, găsit în persoana unui Vlad, sprijinit şi de o fracţiune a boierimii. După care sultanul trece la sud de Dunăre.

Îndepărtarea lui Vlad şi eliberarea Ţării Româneşti au fost efectuate prin cooperare şi cîteva expediţii, timp de aproximativ doi ani, ale forţelor muntene, transilvane şi ungare, acţionînd împreună, pe temeiul tratatului semnat la 7 martie 1395, la Braşov, în condiţii de egalitate deplină, între Mircea cel Bătrîn şi Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei. În acelaşi răstimp, un contingent muntean, condus de domn, participă şi la cruciada cavalerilor creştini (veniţi din Franţa,

[1] Lîngă Craiova după unii autori, undeva pe rîul Argeş, după alţii; posibil să fi avut loc două lupte.

Burgundia, Bavaria, Stiria, Britania, Italia, Polonia, Ungaria, Veneţia, Bizanţ), încheiată prin înfrîngerea totală a cruciaţilor, de către otomani, la Nicopole, la 25 septembrie 1396.

Pe măsură ce evenimentele şi faptele se acumulau, — bătălia de la Nicopole aducea o convingătoare confirmare — pentru Mircea cel Bătrîn, ca şi, în viitor, pentru alţi cîrmuitori, concluzia se desprindea cu necesitate: pentru apărare, esenţialul stă în propriile forţe ale ţării, sprijinite, aliate, în măsura posibilului, cu cele ale Transilvaniei şi ale Moldovei[1].

Ca urmare, noi atacuri otomane sînt respinse numai de trupele lui Mircea (1397, 1400 şi 1408 asupra Silistrei). Cînd, după înfrîngerea lui Baiazid Yîldîrîm, la Ankara, de către hanul mongol Tamerlan (Timur Lenk) (1402), începe competiţia pentru putere între fiii sultanului, Mircea cel Bătrîn sprijină succesiv pe Musa şi Mustafa, pretendenţi la cîrmuirea imperiului, ca şi pe reformatorul Beddredin. Obiectivul domnului român este exact exprimat de cronicarul otoman Mustafa Ali: „...ca poporul din acel vilaet (=Muntenia) să fie ferit de răutăţile acîngiilor[2] şi nimeni să nu rîvnească la ţara sa (=Muntenia) şi să nu o calce". Lupta dintre fiii sultanului Baiazid se încheie în favoarea lui Mehmed I, care, după ce restabileşte unitatea imperiului, porneşte şi asupra Ţării Româneşti în 1417, cu mare concentrare de forţe. Invazia se produce în Dobrogea — şi deopotrivă în stînga Dunării.

După aproape trei decenii de rezistenţă, singura alternativă raţională, aceea menită să asigure esenţialul, rămînea reglementarea politică. După tratative, Mircea cel Bătrîn încheie pacea cu sultanul Mehmed I. S-a întocmit

[1] O constantă a politicii lui Mircea a fost şi prietenia cu Alexandru cel Bun, domnul Moldovei.
[2] Corpuri de cavalerie otomană, specializate în raiduri de pradă.

EUROPA DE SUD-EST PE LA 1390. În ultimul deceniu al secolului al XIV-lea, Imperiul otoman a încorporat Țaratul bulgar de Tîrnovo, Țaratul bulgar de Vidin, Principatele cîrmuite de Constantin Dejanovici și de Marco Cralievici. Principalele state în calea expansiunii otomane rămîn: Țara Românească, Moldova și Ungaria (inclusiv voievodatul Transilvaniei). (Vezi și P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 17.)

în 1417 și un tratat formal? Multă vreme s-a răspuns afirmativ și s-a reprodus textul tratatului[1]; sultanul era de acord ca „principatul... să se guverneze după propriile sale

[1] În cronica lui Dionisie Fotino, la începutul secolului al XIX-lea.

legi, iar domnitorul Valahiei să aibă dreptul de a face război și pace și acela de viață și moarte asupra supușilor săi"; voievodul va fi ales „de către mitropolit și boieri" și anual se vor plăti tezaurului imperial „trei mii de piaștri roșii". Critica istorică a arătat că textul publicat de Dionisie Fotino nu a fost redactat în anii lui Mircea cel Bătrîn. Posibil chiar să nu se fi încheiat o înțelegere scrisă, în 1417. Dacă existența, ca document, a tratatului este în discuție, în schimb, reglementarea raporturilor dintre Țara Românească și Imperiul otoman s-a efectuat, după toate probabilitățile, în sensul prevederilor tratatului amintit. Toți cronicarii otomani, după ce relatează campania din 1417, înscriu, ca obligație principală asumată de voievodul Mircea, plata anuală a unui haraci și precizează că, pe această bază, sultanul a făcut pace și și-a retras trupele la sud de Dunăre (fără alte condiții privind existența statului muntean, instituțiile și forțele sale armate, drepturile sale de cîrmuire). Sultanul păstra, în schimb, garnizoane la Giurgiu și Turnu și în Dobrogea, dar nu în Deltă.

Aceasta a fost pentru statul dintre Carpații meridionali, Dunăre și Marea Neagră o primă încheiere a confruntării. Românii rezistaseră, cu succes, timp de aproape treizeci de ani. Disproporția de forțe era însă mult prea accentuată și înțelegerea dintre țările europene, care ar fi trebuit să facă front comun și permanent, prea redusă și sporadică. Aceeași dramatică experiență se va repeta pentru români și în perioadele următoare. Dar rezistența a asigurat premisele negocierii și continuitatea statului muntean (cum va fi ulterior și aceea a statului moldovean). Plata haraciului anual a avut inițial semnificația unei prime de asigurare împotriva repetatelor expediții otomane.

NEGOCIERI ȘI CONFRUNTĂRI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XV-LEA. În următoarele faze

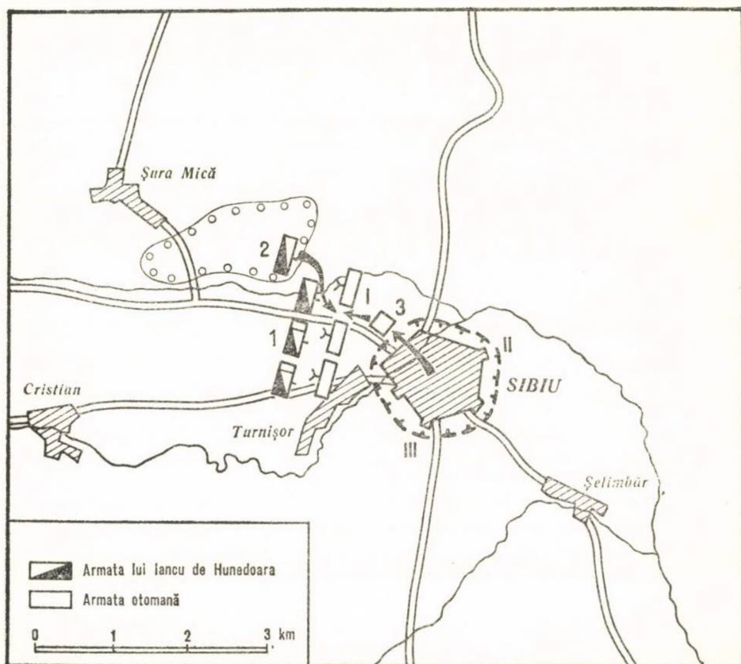
din secolul al XV-lea, prezența Imperiului otoman pe linia Dunării și în Dobrogea rămîne factorul prim în deciziile de politică externă ale țărilor române de la sud și est de Carpați. Desfășurările se complică prin interacțiunea factorilor politici interni cu cei externi: rivalitățile dintre pretendenți, fiecare sprijinit de o fracțiune boierească, deschid calea compromisurilor nedorite și amestecului străin, prin apelul părților la „ajutorul" vecinilor, Imperiul otoman, Ungaria și Polonia. Alternanța în opțiuni — restaurarea independenței depline și un modus vivendi, o înțelegere de durată cu Poarta — reflectă relativul echilibru militar în sud-estul Europei, deși acțiunile armate sînt periodic reluate, cu rezultate cînd în favoarea taberei „creștine", cînd a „necredincioșilor". Aceiași domnitori, de exemplu Mihail I, Dan al II-lea, Alexandru Aldea și Vlad Dracul[1], aleg, obligați de situația de facto, cînd confruntarea, cînd negocierea cu Poarta.

TRANSILVANIA PREIA REZISTENȚA ANTIOTOMANĂ. IANCU DE HUNEDOARA. Din Muntenia, centrul de greutate al frontului antiotoman se deplasează spre Transilvania[2] și Ungaria, iar personalitatea conducătoare a coaliției este Iancu de Hunedoara, dintr-o familie de mici nobili români, ajuns pe treptele superioare ale ierarhiei regatului Ungariei[3]. În armatele conduse de Iancu se află contingente românești din Transilvania, unguri, secui, sîrbi, trupe românești din Muntenia și, odată, și din Moldova.

[1] Pentru anii de domnie, a se vedea tabelele sinoptice de la finele volumului.

[2] Voievodatul Transilvaniei a cunoscut cîteva atacuri otomane în 1395, 1420, 1421 și 1432 — toate în Țara Bîrsei și în 1438.

[3] Voievod al Transilvaniei și comite de Timișoara (1441); guvernator al Ungariei (1446—1452); „căpitan suprem" al armatei ungare (1453).

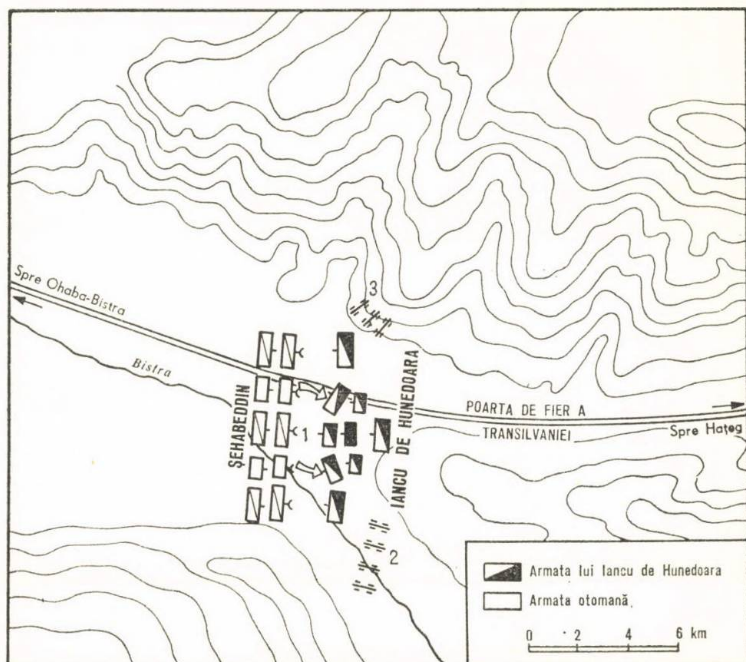
BĂTĂLIA DE LA SIBIU, 25 MARTIE 1442: 1 și 2 = oștile transilvane, inclusiv rezerva; 3 = atacul garnizoanei din Sibiu asupra oastei otomane; I, II, III = efectivele turcești. (După Mihail P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane. Iancu de Hunedoara*, 1974, p. 189.)

Despre cnezii români transilvăneni care au luptat cu vitejie, un act din 1443 relatează: „...cînd Iancu de Hunedoara a trecut în Serbia și Bulgaria și a urmărit pe turci pînă la hotarul Romaniei, adunînd mari prăzi de război, Cândeștii din Rîu de Mori, Ioan și Cândea, fiii lui Cândea, precum și Ladislau, Cândreș și Nicolae, fiii lui Ioan, slujitorii lui Iancu... au stat nedespărțiți... cu credință neclintită alături de Iancu și cu vărsarea sîngelui au săvîrșit fapte vitejești mai minunate decît se poate închipui". Pentru merite deosebite au fost răs-

plătiți și cnejii români Andrei din Peșteana, Filip din Vad și frații acestuia Balul, Toma, Balotă, Dumitru și Vlaicu.

În 1442, Iancu de Hunedoara cîștigă trei victorii asupra trupelor otomane lîngă Sibiu, la Poarta de Fier a Transilvaniei (învinsul este Șehabeddin, beglerbegul Rumeliei) și pe rîul Ialomița (în Țara Românească). În 1443, cu o armată de circa 35 000 de oameni, ajunge pînă dincolo de Sofia (lupte deosebite în jurul Nișului, la Zlatița și trecătoarea Kunovița). O nouă campanie, o cruciadă care cuprinde români transilvăneni, munteni, unguri, poloni, ruteni, o flotă burgundă și cîteva nave echipate de papalitate, se încheie prin înfrîngerea totală a cruciaților la Varna (10 noiembrie 1444) și uciderea regelui Ungariei, Vladislav. Nici expediția unei flote burgunde pe Dunăre, cu participarea oștilor Țării Românești (1445) și nici expediția din 1448 din Serbia nu dau rezultate. Șase ani mai tîrziu Iancu este învingător la Kruševac, iar în 1456 repurtează ultima sa mare biruință, cînd apără Belgradul și obligă pe cuceritorul Constantinopolului, sultanul Mehmed al II-lea, să se retragă. Toate aceste lupte, timp de aproape un deceniu și jumătate, nu pot determina o retragere a otomanilor de pe Dunăre; dar îi opresc și, în același timp, îi împiedică să-și extindă cuceririle. Tratatul de pace dintre Ungaria și Imperiul otoman (1452) ca și armistițiul din anul precedent exprimă relativul echilibru de forțe și recunosc existența ca stat a Țării Românești al cărei voievod va fi ales, în continuare, de factorii de răspundere ai țării. Iancu de Hunedoara, ca și Mircea cel Bătrîn, a urmărit alinierea forțelor din Transilvania, Muntenia și Moldova; de unde și rolul său în viața politică a voievodatelor de la sud și est de Carpați.

BĂTĂLIA DE LA POARTA DE FIER A TRANSILVANIEI, AUGUST 1442: 1 = efectivele principale ale trupelor transilvane; 2, 3 = care de luptă pentru atacuri asupra flancurilor dispozitivului otoman. (După Mihail P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane. Iancu de Hunedoara*, 1974, p. 190.)

DIN NOU ŢARA ROMÂNEASCĂ ÎN PRIMA LINIE. VLAD ŢEPEŞ. Din Transilvania şi Serbia, centrul rezistenţei antiotomane revine în Ţara Românească, condusă de voievodul Vlad Ţepeş care, prin personalitatea şi faptele sale, a atras în mod deosebit atenţia contemporanilor[1]. Ţepeş încearcă ruperea legăturilor de vasalitate faţă de

[1] Povestirile despre Vlad Ţepeş, redactate în limba germană în a doua jumătate a secolului al XV-lea şi cele în limba rusă, au avut o largă difuzare în Europa; ele cuprind, alături de fapte reale, o sumă de plăsmuiri şi exagerări.

Poartă, recucerește cetatea Giurgiu, atacă garnizoanele otomane de pe malul drept al Dunării și ucide un mare număr de adversari — 23 809, precizează domnul într-o scrisoare a sa către regele Ungariei Matei Corvin (fiu al lui Iancu de Hunedoara). Restaurarea drepturilor depline ale țării se asociază cu ideea întăririi concomitente a poziției țărilor „creștine" vecine. Și pentru ca rezistența armată să aibă succes, Țepeș subliniază și el — în amintita scrisoare — necesitatea unirii forțelor — dacă nu toate oștile Ungariei „măcar Transilvania și părțile secuiești". Reacția sultanului, tot Mehmed al II-lea, este invadarea Țării Românești cu trupe foarte numeroase, aduse în parte, cu flota pe Marea Neagră și Dunăre. Rezistența foarte dîrză a românilor, atacarea repetată a invadatorilor — într-o noapte Țepeș conduce personal trupele sale care pătrund adînc în tabăra inamică, pînă aproape de cortul sultanului — lipsa de hrană (se făcuse pustiu în fața atacatorilor), ar fi putut determina un eșec al expediției. Dar forțele de invazie aduceau cu ele și un nou voievod, pe Radu cel Frumos, care reușește să-și asigure sprijinul unei părți din boierime[1] și făgăduiește plata haraciului, cu reluarea raporturilor existente înainte de conflict. Odată realizate țelurile sale politice, Mehmed al II-lea recunoaște oficial pe Radu cel Frumos ca domn și grăbește întoarcerea la Istanbul. Restabilirea statu-quo-ului însă a fost posibilă tocmai din pricina rezistenței îndîrjite opusă atacatorului, situație de care a beneficiat, firește, și cel venit la remorca trupelor de invazie.

MOLDOVA APĂRĂTOARE A PĂMÎNTURILOR ROMÂNEȘTI. ȘTEFAN CEL MARE. În a doua jumătate a secolului al XV-lea, țara românească dintre Carpații orien-

[1] După ce luase zălog familiile acestora!

tali şi Marea Neagră — adică Moldova — devine bastionul principal al frontului antiotoman. Răstimp în care ofensiva Porţii continuă, marcată prin succesive cuceriri şi anume: Constantinopolul (1453 şi desfiinţarea Imperiului bizantin), ultimele teritorii libere ale Serbiei, despotatul de Moreea, Imperiul de Trapezunt, insulele Lesbos, Mitilene, apoi Bosnia, Eubeea; cucerirea treptată a Albaniei; transformarea Hanatului tătar din Crimeea într-un stat vasal (după ocuparea Caffei şi a principatului de Mangop). Veneţia, după un lung război[1], recunoaşte cuceririle teritoriale ale Porţii şi se obligă la plata anuală a unui tribut, în schimbul libertăţii de negoţ în Marea Neagră. Numai Moldova mai deţine controlul Deltei Dunării şi al litoralului limitrof, mai ales prin cele două importante cetăţi, Chilia şi Cetatea Albă.

Mehmed al II-lea, scurt timp după ocuparea Constantinopolului, încearcă „neutralizarea" Moldovei. Textele „acordului" s-au păstrat şi sînt de un cert interes pentru a înţelege natura raporturilor bilaterale. Sultanul cere printr-o solie un haraci de 2 000 zloţi ungureşti. Caracterul unei astfel de plăţi este limpede exprimat, de ambele părţi: iniţial, nu a fost vorba de nici o îngrădire a drepturilor suverane ale Moldovei, ci numai de a menţine pacea între cele două ţări. În timp, consecinţele acceptării haraciului se puteau agrava. Voievodul Petru Aron convoacă toţi boierii „de la mare pînă la mic" şi dă împuternicire logofătului Mihu să meargă în solie, motivînd: „Nu sîntem în stare... să ne apărăm... pentru că nu avem... nici un sprijin de nicăieri... Pentru aceea ne-am sfătuit cu toţii împreună... să găsim şi să... dăm... aceşti două mii de zloţi ungureşti, *ca să fie pace*, să nu piară ţara noastră". La care sultanul răspunde (5 octom-

[1] 1463—1479.

brie 1455): „... *dacă vei trimite haraciu*, 2000 ducați de aur, domniei mele, în fiecare an, *atunci pacea va fi încheiată*. Și pentru aceasta punem soroc peste trei luni. De va sosi la împlinirea acestora, atunci pacea va fi încheiată cu domnia mea. Dar dacă nu va sosi, atunci și voi știți (ce vă așteaptă)". După primirea haraciului, tratatul încheiat la 9 iunie 1456, în localitatea Ieni Derbend din Bosnia, spune că s-a stabilit pacea, că s-a înlăturat „dușmănia" și că „negustorii aflați la Akermann (= Cetatea Albă) să vină cu corăbiile lor și să facă schimb și negoț" cu locuitorii din Istanbul, Adrianopol și Brusa. Haraciul era considerat instrument al menținerii păcii, fără alte condiționări.

Motivarea lui Petru Aron era însă falsă. Țara avea ostași — pe toți stăpînii pămîntului — și voia să se apere. Îi lipsea conducătorul. Cînd el a venit, Moldova s-a ridicat toată.

Cîrmuirea lui Ștefan cel Mare (1457—1504) înseamnă o etapă majoră în istoria poporului român, o însumare a înțelepciunii politice, o epopee a vitejiei și eroismului celor mulți, o afirmare de amplitudine în cultură.

Politica sa externă și eforturile militare ale românilor moldoveni au avut ca obiectiv central raporturile cu Poarta, păstrarea independenței. Condiția prealabilă: consolidarea domniei, eliminarea definitivă a lui Petru Aron, refugiat succesiv în Polonia, Transilvania și Ungaria. Etapele consolidării: tratatele încheiate cu Cazimir al IV-lea, regele Poloniei; privilegiile de comerț acordate liovenilor; ocuparea Chiliei (unde se afla o garnizoană ungară); conflictul cu regele Matei Corvin și înfrîngerea acestuia la Baia; prinderea și executarea lui Petru Aron (care pentru a lua domnia ucisese pe voievodul Bogdan al II-lea, tatăl lui Ștefan cel Mare).

Din 1470 începe rezistența față de Poartă. Ca și Mircea cel Bătrîn sau Iancu de Hunedoara, Ștefan urmărește alinierea forțelor, cooperarea, într-un efort comun și de durată, cu Țara Românească, Transilvania și Ungaria. De unde și

repetatele sale încercări de a așeza la sud de Milcov un domn care să se opună dominației otomane. De unde luptele cu Radu cel Frumos și instalarea succesivă, ca voievozi în Muntenia, a lui Basarab cel Bătrîn, zis și Laiotă, Basarab cel Tînăr, zis și Tepeluș și a lui Vlad Călugărul: toți trei însă, scurt timp după dobîndirea puterii, recunosc suzeranitatea sultanului. Atitudine determinată și de prezența garnizoanelor turcești în Dobrogea și pe malul stîng al Dunării, la Giurgiu și Turnu; în caz de conflict, ar fi fost reluate — așa cum dovedise experiența mai multor decenii din secolul al XV-lea — raidurile de pradă asupra teritoriului muntean. În schimb, raporturile Moldovei cu Ungaria devin prietenești și rămîn ca atare, consemnate în tratatele dintre Ștefan și Matei Corvin, în privilegiile de negoț eliberate pentru Transilvania și Ungaria, întărite și prin feudele transilvane primite de domnul Moldovei de la regele maghiar: Ciceiul, cu 60 de sate împrejur și Cetatea de Baltă.

Și sașii din Brașov consideră pe Ștefan drept ocrotitorul lor: „Multă sănătate și slujbă-ți aducem înainte de toate Măriei Tale — îi scriu brașovenii în 1479. Parcă ai fost ales și trimis de Dumnezeu pentru cîrmuirea și apărarea Transilvaniei. Îți dăm de știre că sîntem în mare primejdie și la mare strîmtoare din pricina turcilor... Pentru aceea, cu mare dor și dragoste te rugăm pe Măria Ta ca să faci bunătate să te apropii de această țară spre a o feri de acei turci..."

Față de opțiunea lui Ștefan cel Mare, oficialitățile otomane hotărăsc războiul împotriva Moldovei. Mai întîi printr-un atac al tătarilor, care sînt însă complet fărîmați la Lipinți, în apropierea Nistrului (20 august 1470). A urmat intervenția directă a forțelor otomane: o mare armată — 120 000 oameni, comandați de pașa Soliman Hadîmbul.

Românii aveau 40 000 ostași, incluzînd în acest număr și 5 000 secui veniți din Transilvania. Bătălia s-a dat la 10 ianuarie 1475, în fața orașului Vaslui, la confluența Racovei cu rîul Bîrlad, pe un teren mărginit de păduri, care nu îngăduia desfășurarea forțelor de invazie. Înfrîngerea otomanilor a fost totală; urmărirea lor a ținut aproape patru zile: „de marți pînă vineri noaptea", „pe un mare noroi"; mulți s-au înecat în Siret și Dunăre, alții au fost prinși, puțini au trecut fluviul îndărăt.

Cronicarii otomani recunosc gravitatea înfrîngerii. „A fost un grozav măcel — scrie Sa'adeddin — și puțin a lipsit să nu fie cu toții tăiați în bucăți și numai cu mare greutate Soliman pașa și-a scăpat viața prin fugă". Neșri: „A făcut[1] acolo mulți martiri[2] și foarte mulți au rămas prizonieri". O rudă a sultanului: „Niciodată armatele turcești n-au suferit un dezastru atît de mare". Dlugosz scrie următoarele despre Ștefan cel Mare: „O, bărbat demn de admirat, întru nimic inferior ducilor eroici, pe care atît îi admirăm, care cel dintîi dintre principii lumii a repurtat în zilele noastre o victorie atît de strălucită în contra turcilor. După părerea mea, el este cel mai vrednic să i se încredințeze conducerea și stăpînirea lumii și mai ales funcțiunea de comandant și conducător contra turcilor, cu sfatul comun, înțelegerea și hotărîrea creștinilor, pe cînd ceilalți regi și principi creștini trîndăvesc în lene, în desfătări și lupte civile".

Biruință de prestigiu, de mare răsunet; dar care nu putea împiedica reacția Porții ce dispunea de foarte mari rezerve de oameni și armament. Așa încît Ștefan cel Mare trimite,

[1] Ștefan voievod.
[2] Musulmanii căzuți în luptă sînt considerați martiri de către cronicarii otomani.

chiar la 25 ianuarie 1475, suveranilor Europei o scrisoare vestindu-le și descriindu-le victoria de la Vaslui; avertiza că sultanul va veni „cu toată puterea sa" ca să cuprindă Moldova — poziție cheie în sud-estul european: „Dar dacă această poartă[1], care e țara noastră, va fi pierdută — Dumnezeu să ne ferească de așa ceva—adaugă Ștefan—, atunci toată creștinătatea va fi în mare primejdie". Concluzia: voievodul cheamă suveranii „creștini" să-și unească forțele, într-un efort comun, pentru respingerea ofensivei otomane. Laude și frumoase cuvinte primește Ștefan și din Veneția și de la papalitate. Ajutoare efective în oameni sau bani, de nicăieri. Mai mult, regele Cazimir al IV-lea al Poloniei schimbă solii și scrisori cu Mehmed al II-lea, de unde rezultă că între cei doi suverani s-a stabilit o „prietenie frățească" (ceea ce încălca prevederile actului de omagiu al lui Ștefan către Cazimir al IV-lea, din 1468, prin care regele polon se obligă să dea asistență voievodului Moldovei împotriva turcilor, tătarilor și altora, fie pe cale diplomatică, fie cu armată!). Un rezultat totuși: alianța cu Matei Corvin care a avut o influență pozitivă, pe plan politic, dar nu a adus și ajutor militar efectiv. Așa încît, din nou, într-un moment de maximă gravitate, românii moldoveni (ca și, anterior, cei munteni), trebuiau să se sprijine numai pe mijloacele și forțele lor proprii.

Alegerea țării și a lui Ștefan a fost categorică: rezistența armată, cu ridicarea tuturora la arme și transformarea întregului teritoriu în zone operaționale. În 1476 Mehmed al II-lea conduce personal armatele invadatoare, iar dinspre răsărit atacă tătarii; ceea ce obligă pe Ștefan să-și dividă forțele. Sultanul înaintează într-o țară unde totul fusese ars și nu se găsea nimic de mîncare.

[1] Moldova.

TERITORII CONTROLATE DE HABSBURGI

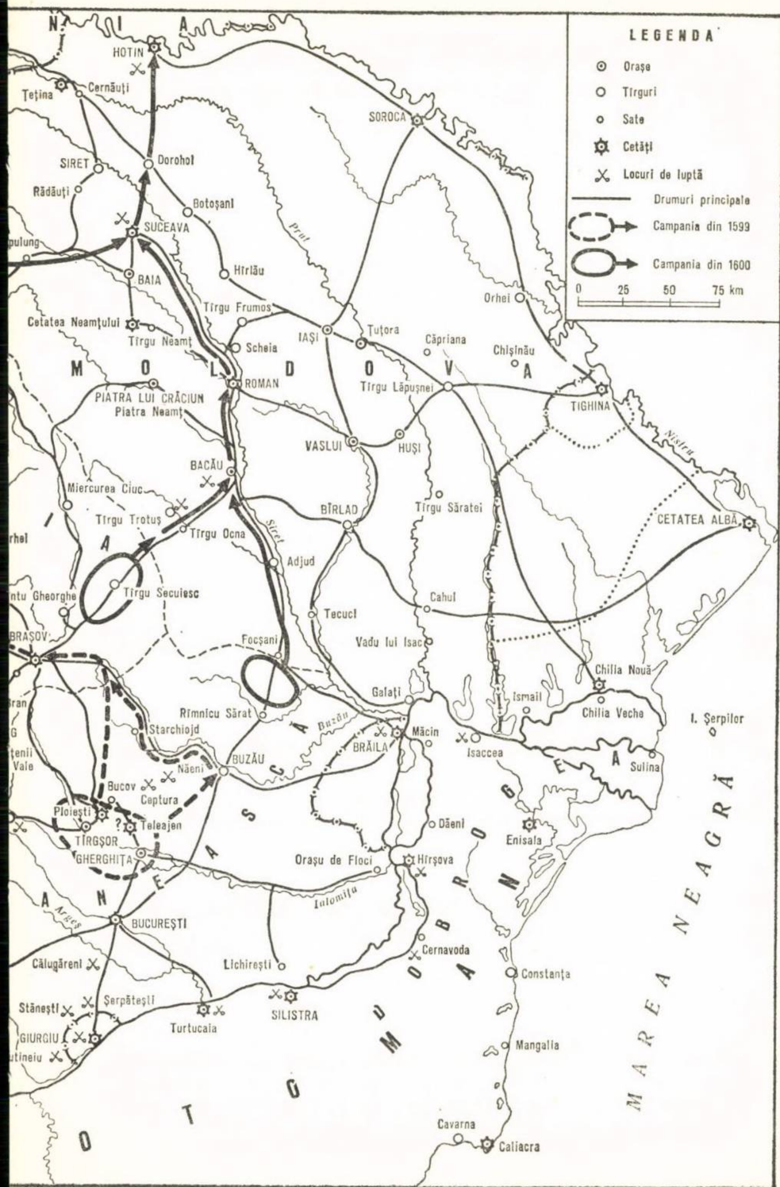
PAŞALÎCUL DE BUDA

P O L

MARAMUREŞ

Munkacs
Hust
Tisa
Peri
Chioaru
Rodna
Someş
Gurusläu
ZALĂU
Ciceu
DEJ
Unguraş
BISTRIŢA
Barcăul
ORADEA
Crişu Repede
Crişu Negru
Crişu Alb
BEIUŞ
Cluj
TRANSILVANIA
Inău
Iernut
Mirăslău
Arad
Cetatea de Baltă
ALBA IULIA
SIGHIŞOARA
Sînpetru
Lipova
VINŢU DE JOS
MEDIAŞ
SEBEŞU SĂSESC
Amlaş
FĂGĂRAŞ
DEVA
Mureş
SIBIU
Almaşu
Orăştie
TIMIŞOARA
Şelimbăr
Tălmaciu
PAŞALÎCUL DE TIMIŞOARA
BANAT
Caransebeş
Vama Genune
Poenari
Vama Vilcan
RÎMNICU VÎLCEA
CURTEA DE
Tîrgu Jiu
Tîrgu Gilortului
BELGRAD
Mehadia
Cotmeana
Piteşti
Olt
Orşova
Severin
ŢARA ROMÂNEASCĂ
Gura Motrului
SLATINA
CRAIOVA
Ruşii de
Jiu
VIDIN
Caracal
Calafat
Corabia
DUNĂREA
Nicopole
IMPERIUL

UNIREA CELOR TREI ŢĂRI ROMÂNEŞTI — MUNTENIA,

ŢARA ROMÂNEASCĂ, MOLDOVA şi TRANSILVANIA — SUB MIHAI VITEAZUL (1600).

Rămas numai cu oastea de curteni[1] — turcii o evaluează la 20 000 (cifră exagerată) — Ștefan angajează lupta la Războieni, spre răsărit de Pîrîul Alb sau Valea Albă, pe un platou împădurit, transformat de moldoveni în redută, apărat și de „foarte multe tunuri mai mari și mai mici". Românii au luptat pînă cînd au fost striviți — „stropșiți", cum scrie cronica — sub numărul adversarilor. Pomelnicul mănăstirii Bistrița însemnă, într-un aliniat special, pe marii dregători și boieri care „au murit în război cu turcii": „Toma stolnicul, Petre Mărgelat, Sima Hrană, Duma Ușarul, Steful Corui, Petru Iachimovici, Roman Coșuleamul, Stanciul Neamișul, Cîrstea Braevici, Sîrbul, Petre Iezereanul, Ioan Ciocîrlie, Jurj Tudor". „Și căzură acolo — citim în letopisețul de la Bistrița — vitejii cei buni și tineri și oastea cea bună și vitează... și mare scîrbă au fost atunci în țara Moldovei și în toate țările și domniile de prinprejur". Victorie fără urmări pentru atacatori, deoarece toate cetățile importante — Neamț, Suceava, Hotin, Cetatea Albă, Chilia — nu au putut fi cuprinse, deși unele din ele au fost asediate de mari forțe; tătarii au fost respinși cu pierderi serioase pentru ei. Așa încît Mehmed al II-lea a ordonat retragerea, efectuată chiar cu grabă și fără să-și fi îndeplinit obiectivul principal: înlăturarea lui Ștefan și cuprinderea Moldovei.

Numai că Poarta, dispunînd de considerabile forțe, a repetat atacurile sale. Ștefan a fost biruitor și la Rîmnicul Sărat și la Cătlăbuga și la Scheia[2]. Pierde, în schimb, Chilia și Cetatea Albă (iulie-august 1484), transformate în raiale, adică în capete de pod, de unde trupele otomane exercită, ca și în Țara Românească, o permanentă presiune militară. Prin Chilia, Poarta își asigură controlul complet al Dunării,

[1] Dregătorii teritoriali răspîndiți în toate satele și formînd rețeaua administrativ-fiscală a statului.

[2] În timp ce transilvănenii, conduși de voievodul Ștefan Báthory și românul Pavel Chinezu, sfărîmă pe otomani la Cîmpul Pâinii.

din Deltă şi pînă aproape de Belgrad. O încercare a lui Ştefan de a obţine ajutor polon pentru redobîndirea acestor cetăţi — a prestat la Kolomeea omagiu public regelui Cazimir al IV-lea — rămîne fără rezultat. Dealtfel, situaţia generală evolua spre negocieri şi tratative: între 1479 şi 1489, Veneţia, Ungaria şi Polonia semnează pacea cu Poarta. Aşa încît, pentru a pune capăt repetatelor raiduri otomane (cît Ştefan fusese la Kolomeea, oşti turceşti înaintaseră pînă la Suceava şi dăduseră foc oraşului!), trebuiau restabilite raporturile dintre cele două state: în 1492 ştim că Moldova plătea din nou haraci (5 000 ducaţi, în timp ce Muntenia dădea 8 000). *Ţara rămînea însă cu întreaga ei organizare de stat, instituţii, forţe armate; acesta este rezultatul fundamental al rezistenţei eroice a poporului român din Moldova, rezultat de o covîrşitoare însemnătate pentru dezvoltarea sa viitoare.*

Că plata haraciului a însemnat, iniţial, păstrarea păcii de ambele părţi, faptul rezultă şi dintr-un act (ahidnamé) al sultanului Mehmed al II-lea privind restabilirea legăturilor cu Moldova (din intervalul 13 martie 1480—1 aprilie 1481):

„De vreme ce, potrivit condiţiilor amintite mai sus, el[1] va avea legături bune cu Poarta împărăţiei mele şi va arăta ascultare, atunci, nici el, nici avutul său, nici ţara sa nu vor fi atacate de mine, nici de sangeac-beii mei şi nici de ceilalţi supuşi ai mei". (Stilul actului este menit să sublinieze poziţia eminentă a sultanului.)

De reţinut că şi o încercare a regelui polon Ioan Albert de a răsturna pe Ştefan şi de a cuceri Moldova pentru a instala aci cîrmuitor pe fratele său Sigismund s-a soldat cu distrugerea completă a oastei sale la Codrul Cozminului (1497). Tratatul dintre cele două ţări (12 iulie 1499)

[1] Adică Ştefan cel Mare.

precizează — în totală egalitate — condiţiile colaborării, în „linişte şi pace veşnică".

Aşa s-a încheiat intervalul de aproximativ o sută de ani, de la primele confruntări cu Poarta otomană şi pînă către finele cîrmuirii lui Ştefan cel Mare. Pe la 1390, Europa de sud-est cuprindea următoarele state (vezi harta): Imperiul Bizantin; Achaia (sub dinastie angevină); Atena (vasală Veneţiei); Albania; Imperiul Otoman; principatul condus de Marco Kralievici; cel cîrmuit de Constantin Dejanovici; Ţaratul bulgar cu capitala la Tîrnovo; Ţaratul bulgar cu capitala la Vidin; ţara condusă de Dobrotici; Muntenegru (Zeta); Bosnia; Serbia; Ungaria; Veneţia; Raguza; Ţara Românească; Moldova.

Către anul 1500, trei state mai rămîn în fiinţă: Ţara Românească, Moldova (ambele plătind haraci) şi Ungaria (care include şi voievodatul Transilvaniei, comitatul Maramureşului, Banatul de Timişoara). Simpla alăturare a configuraţiei sud-estului Europei pe la 1390 şi la 1500 arată amploarea evenimentelor din amintitul răstimp şi însemnătatea continuităţii celor două state româneşti.

ÎN SECOLUL AL XVI-LEA echilibrul relativ se rupe din nou în favoarea Porţii. După ce operează împotriva Persiei, după ce anexează Siria, Palestina şi Egipt, forţele otomane sînt trimise pe frontul european unde cuceresc Belgradul, insula Rhodos şi la 29 august 1526 cîştigă biruinţa de la Mohács care deschide competiţia pentru tronul Ungariei, rămas vacant. Rezultatul este, în cele din urmă, desfiinţarea regatului şi împărţirea teritoriilor între Poartă, care transformă partea centrală în paşalîcul de la Buda, şi Casa de Austria (Habsburg) care ocupă părţile vestice ale Ungariei şi Slovacia. Transilvania (inclusiv Maramureşul, cîteva comitate din vestul voievodatului şi o parte din Banat) se proclamă

principat autonom sub suzeranitate otomană; în Banat se constituie încă un paşalîc, cîrmuit de la Timişoara. Această nouă configuraţie teritorială, pe lîngă faptul că încorporează în Imperiul otoman noi părţi din teritoriile locuite de români, duce la încercuirea ţărilor române din trei părţi (sud-est, sud şi vest) de către Imperiul otoman. Încercările habsburgilor de a prelua iniţiativa şi a sili Poarta să evacueze o parte din recentele ei anexiuni, (patru războaie între 1532—1606), rămîn fără rezultat; iar Imperialii se obligă să dea anual la Istanbul un tribut! Şi Veneţia bate în retragere, cedează, după două războaie (1538—1540 şi 1570—1573), insula Cipru, ultima sa posesiune din Moreea şi cîteva oraşe în Dalmaţia; în plus, plăteşte şi o importantă despăgubire bănească. Poziţia dominantă a Porţii în sud-estul Europei şi Mediterana de răsărit este recunoscută de Franţa şi Anglia; un tratat franco-otoman consemnează colaborarea celor două state faţă de adversarul lor comun, Imperiul german cîrmuit de habsburgi.

Înaintarea Imperiului otoman în Europa de sud-est, în nordul Africii (anexarea Tunisiei) şi Orientul mijlociu (pe seama Persiei), noile raporturi de forţă astfel stabilite, s-au repercutat şi asupra ţărilor române. Legăturile lor cu puterea suzerană păstrează, ca şi în etapa precedentă, acelaşi caracter contractual. Muntenia şi Moldova îşi continuă existenţa ca state separate, cu teritorii precis delimitate, cu alcătuiri sociale, administraţie şi instituţii proprii, cu armată, cu toate manifestările vieţii statale ale epocii. Faptul nou şi de însemnătate este constituirea Transilvaniei într-un principat separat de Ungaria, tot sub suzeranitatea Porţii. Ca teritorii, principatul cuprinde şi comitatul Maramureş (tot un fost voievodat românesc), precum şi anumite zone la nord-vest şi vest de munţii Apuseni (în cîmpia Crişurilor), cunoscute sub numele de „Partium" sau „Părţile ungureşti" şi a căror apartenenţă şi alipire la Transilvania sînt explicit afirmate

şi votate de dieta de la Turda (1544). Noul principat este recunoscut de Poartă, recunoaştere determinată, foarte probabil, şi de existenţa Ţării Româneşti şi Moldovei, aflate în situaţie similară faţă de Imperiul otoman. Evoluţie care multiplică şi întăreşte interdependenţa politică a Transilvaniei cu Muntenia şi Moldova. *Petru Rareş* intervine în Transilvania împotriva trupelor şi partidei pro-habsburgice în 1529, 1534, 1541, 1542. Pentru ajutorul dat, i se recunoaşte stăpînirea asupra Ciceiului, Cetăţii de Baltă, Ungurașului şi oraşelor Bistriţa şi Rodna — cu toate satele ce depindeau de aceste centre. Expediţii militare în Transilvania împotriva habsburgilor (care urmăreau încorporarea principatului la Casa de Austria), efectuează şi Iliaş Rareş (1550), Ştefan Rareş (1552), Alexandru Lăpuşneanu (1556) şi voievozii munteni Moise (1529), Radu Paisie (1541), Mircea Ciobanul (1550) şi Pătraşcu cel Bun (1556). Această interdependenţă politică a celor trei ţări, manifestată periodic şi în etapele precedente, se accentuează astfel în secolul al XVI-lea, pregătind prima unire făptuită de Mihai Viteazul.

Dacă Poarta recunoaşte şi respectă existenţa ca state a Munteniei, Transilvaniei şi Moldovei, în schimb, pentru a-şi consolida suzeranitatea, ea procedează la unele noi încălcări de teritorii româneşti. După campania din 1538 împotriva voievodului Petru Rareş, sultanul Soliman al II-lea anexează Tighina şi întregul Bugeac (vezi harta). Pierderea teritorială impusă Moldovei era foarte mare, „motivarea“ ei, foarte explicită: „...pentru a avea întotdeauna mîna sa (= a sultanului) asupra grumazului acelei ţări“ (= Moldova)[1]. Cam în acelaşi timp (1540) oraşul Brăila, cu o zonă apreciabilă în jur, este de asemenea anexat, iar Banatul (cea mai mare parte a sa) devine (1552) paşalîc turcesc, cu sediul la Timi-

[1] Verancsics, Descrierea Transilvaniei, Moldovei şi Ţării Româneşti.

şoara. Tighina, Cetatea Albă, Chilia, Dobrogea, Brăila, Giurgiu, Turnu şi Banatul (vezi harta) — tot atîtea locuri de unde, prin garnizoanele sale, Poarta îşi exercită supravegherea asupra celorlalte teritorii româneşti. Încălcări teritoriale efectuate prin forţă şi — în cazul Tighinei, a Bugeacului, a Brăilei — prin nesocotirea reglementărilor bilaterale, care recunoşteau explicit hotarele Moldovei şi ale Ţării Româneşti.

Şi haraciul plătit Porţii creşte periodic în secolul al XVI-lea, ajungînd la sume considerabile: în Moldova de la 5 000 galbeni — sub Ştefan cel Mare — la 65 000 (1593), iar în Muntenia de la cca 8 000 la 155 000; Transilvania plăteşte iniţial 10 000 florini, sporiţi la 15 000, la care se adaugă, în caz de război, o contribuţie suplimentară de 12 000 florini. Situaţie agravată de sumele mari date de voievozi demnitarilor de felurite ranguri de la Istanbul pentru a obţine confirmarea în domnie, sume procurate cu dobînzi ridicate de la finanţa constantinopolitană şi care, în ultimă instanţă, erau scoase de la locuitorii ţărilor române: în aproximativ trei decenii, au fost impuse, în Muntenia, cel puţin de opt ori, dări majorate sau noi, fapt repercutat tot mai apăsător şi asupra ţărănimii dependente şi asupra stăpînilor de mici ocini, obligaţi să-şi vîndă pămînturile pentru a plăti impozitele.

Relaţiile externe ale ţărilor române sînt — e adevărat — tot mai mult marcate de suzeranitatea Porţii; voievozii trebuie să urmeze adesea indicaţiile venite de la Istanbul. Dar paralel cu această politică „oficială“, domnii caută de repetate ori să stabilească înţelegeri cu alte state, cu scopul final de a găsi o contrapondere la presiunea otomană. Confruntările militare dintre turci şi imperiali[1] deschid perspectivele unei alianţe antiotomane cu cîrmuirea de la Viena.

[1] Austria cîrmuită de Habsburgi-familie din care se alegeau şi împăraţii Germaniei.

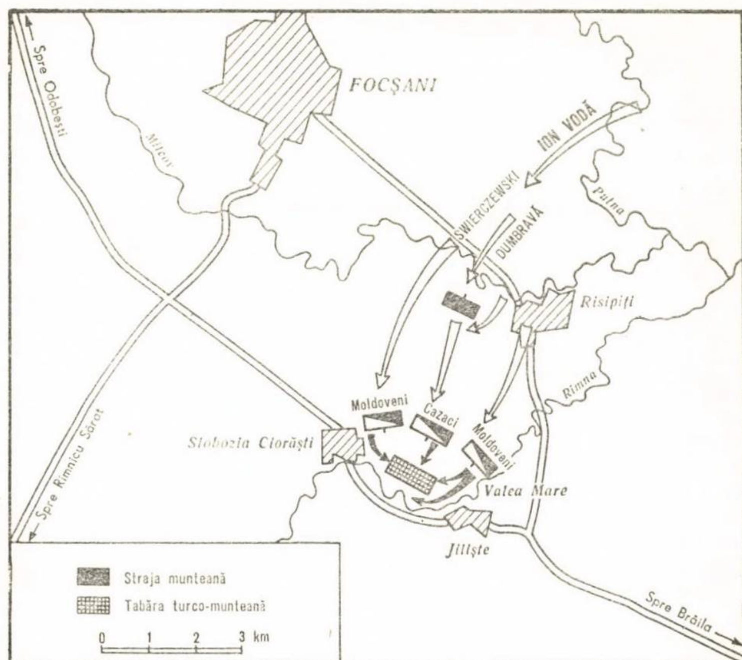
Sînt semnate mai multe tratate; dar punerea lor în aplicare era condiționată de intrarea efectivă în acțiune a imperialilor, cu forțe suficiente; în caz contrar, raporturile româno-otomane rămîneau la stadiul existent.

Alianța cu Habsburgii — singura posibilă pentru domnii munteni sau moldoveni — n-a avut rezultate; imperialii, pe de o parte, nu aveau forțe destule pentru a determina retragerea Porții din Ungaria, și de pe Dunăre și pe de altă parte, urmăreau nu eliberarea, ci încorporarea acestor teritorii, politică pusă efectiv în aplicare cînd trupele habsburgice ocupă Transilvania, între 1551 și 1556. Polonia, cu atitudinea ei în general favorabilă Turciei, urmărea, prin tratatele semnate și prin intervențiile sale directe, să-și exercite influența în Moldova, nicidecum să sprijine o eventuală desprindere a țării de puterea suzerană.

Au fost și momente de tensiune maximă, de rezistență armată. Prima dată în anii 1521—1524, cînd Mehmet Mihaloglu-beg, pașa de Nicopole, intervine de mai multe ori în Țara Românească și urmărește prefacerea acesteia în provincie turcească, așezînd „subași", adică subalterni, „pen toate orașele și pen toate satele".

Războiul devine inevitabil. Forțele muntene, conduse de *Radu de la Afumați*, dau, în trei ani și ceva, 20 de lupte, multe din ele victorioase, de pildă la Gubavi, Ștefeni sau la Grumazi „cel mai iute și cel mai vîrtos din toate războaiele... cu 7 sangeacuri". În cele din urmă (1525), Poarta recunoaște și confirmă pe Radu în domnie. Continuitatea statului muntean este astfel asigurată. Rezistența cu arma în mînă a făcut posibilă soluția negociată, politică.

Pentru ca țara să poată trăi, au căzut mulți. Pomelnicul mănăstirii Argeș înscrie, în puține cuvinte, pe boierii „care au pierit în luptele cu agarenii" (= turcii): logofătul Captar; vornicul Cocora; Stanciu din Mîrșa; Văsiu din

LUPTA DE LA JILIŞTE, 14 APRILIE 1574. (După *Arta militară a moldovenilor în perioada domniei lui Ion Vodă cel Cumplit*, 1959.)

Fîntînele; Dan Scurtul; Neagoe Spătar; Stancu portar; Radul, mare vornic; Voica Cotescu; Harvat, mare logofăt; Baldovin pîrcălabul; Radu din Bujoreni; Ivan din Sinteşti... Şi mulţi, mulţi alţii nenumiţi, fiindcă pomelnicul nu trece decît pe cei din treptele de sus ale ierarhiei, pentru ca amintirea lor să nu se piardă (din 11 mari dregători ai sfatului domnesc, cinci cad în aceste lupte).

A doua confruntare are loc în 1574. Oficialităţile de la Istanbul cer o dublare a haraciului Moldovei. *Ion Vodă* refuză

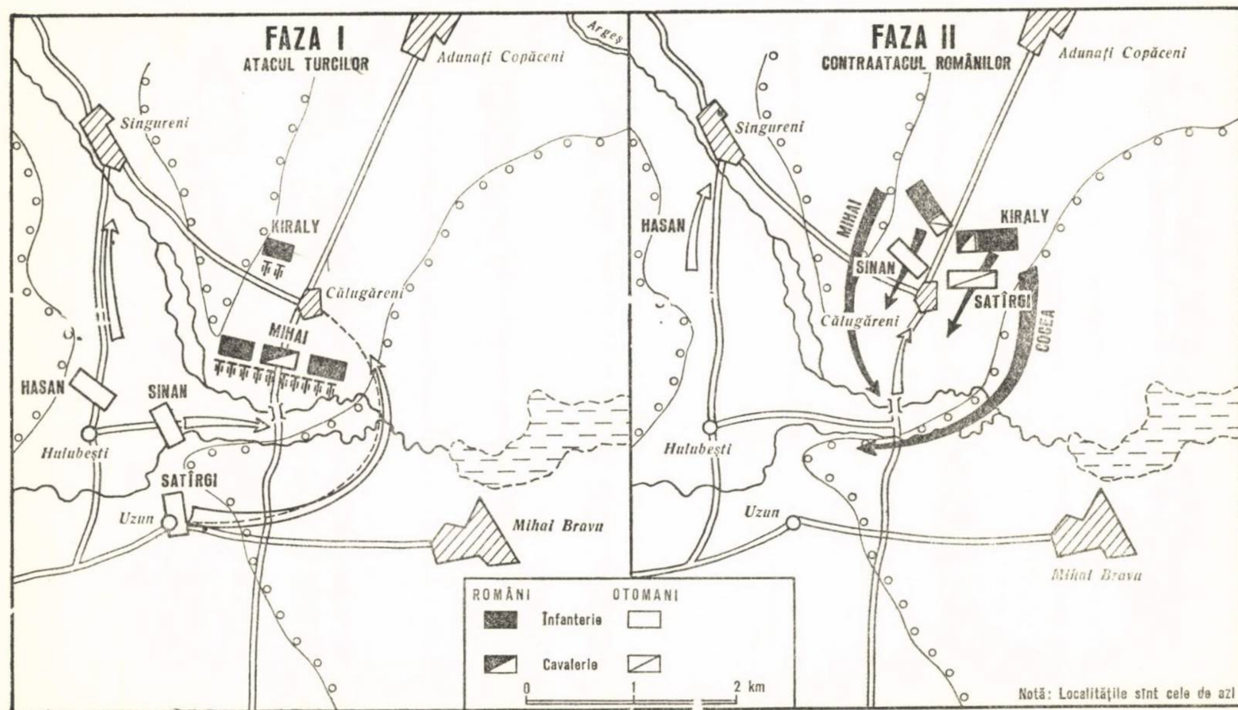
şi obţine adeziunea „ţării"[1] pentru a respinge cu armele pe noul domn ce venea la remorca trupelor otomane. Românii moldoveni cîştigă o biruinţă categorică asupra oştilor de invazie la Jilişte, lîngă Focşani, ocupă pentru cîteva zile Bucureştii, înregistrează succese la Brăila, în Bugeac, la Tighina (aprilie-mai). Bătălia hotărîtoare de la iezerul Cahul (10 iunie 1574) este însă pierdută prin trădarea mai multor mari dregători şi boieri care, pentru a-şi păstra poziţiile privilegiate, trec cu cavaleria la duşman. Multe părţi ale Moldovei sînt prădate de tătari.

Scurta şi violenta confruntare din 1574 arăta însă că într-o criză gravă ţările române aveau şi mijloace şi voinţa de a-şi apăra anume drepturi fundamentale. Este şi o anticipare a unei opţiuni majore luată două decenii mai tîrziu.

INDEPENDENŢĂ ŞI UNITATE. PRIMA UNIRE POLITICĂ A ŢĂRILOR ROMÂNE. MIHAI VITEAZUL. În 1599—1600 *are loc prima unire* politică a Ţării Româneşti cu Transilvania şi Moldova sub cîrmuirea lui Mihai Viteazul, faptă epocală, devenită simbol al multor generaţii, care-şi va afla împlinirea statornică în cursul anului 1918. Ea apare, dată fiind unitatea etnică şi interdependenţa economică, politică şi culturală a ţinuturilor româneşti, ca o concluzie normală, ca „legea inevitabilă a destinului", după cum consemnează Gaspar Bojtinus, istoriograful oficial al principelui Gabriel Bethlen. Unire care este şi concluzia firească a luptei antiotomane de eliberare pornită solidar, în octombrie 1594, de Muntenia şi Moldova, ambele aliate cu Transilvania.

Hotărîrea de a declanşa acţiunea armată a fost determinată de presiunea extraordinară exercitată asupra ţărilor române obligate să dea haraci (sporit, către 1590, de circa 19 ori faţă de 1503!), să asigure numeroase prestaţii, să acopere

[1] Adunarea boierilor şi dregătorilor de diferite trepte.

BĂTĂLIA DE LA CĂLUGĂRENI, 13/23 august 1595. (După col. Victor Atanasiu, *Mihai Viteazul. Campanii*, 1972, p. 163.)

contribuţii speciale, suplimentare, să vadă cum supuşi otomani încep să se aşeze şi să cumpere proprietăţi în teritoriile româneşti, deşi reglementările bilaterale interziceau aceasta. Presiune mărită şi prin vexaţiunile administraţiei proprii, a slujitorilor strîngători de dări. Şi conjunctura externă se arată favorabilă. Apelul papei Clement al VIII-lea către monarhii „creştini", să se unească într-o ligă „sfîntă" împotriva Imperiului otoman, primise unele răspunsuri favorabile din Spania (rege Filip al II-lea), din ducatele italiene Mantova, Toscana şi Ferrara, din cîteva state germane şi de la împăratul Rudolf al II-lea de Habsburg în jurul căruia urma să se opereze concentrarea aliaţilor.

Ţările române, în hotar cu Imperiul otoman şi cu forţe armate proprii, prezentau o deosebită însemnătate. Diplomaţia habsburgică, după laborioase tratative, încheie tratate cu Aron Vodă al Moldovei şi cu Sigismund Báthory, principele Transilvaniei. Mihai Viteazul, fără să mai aştepte propuneri, are iniţiativa diplomatică şi politică, hotărînd cu amintiţii cîrmuitori, „ca să fie nedespărţiţi unii cu alţii" şi să înceapă împreună acţiunea. Decizia primeşte şi aprobarea factorilor de răspundere.

Din 1594 şi pînă în 1601, evenimentele militare se împletesc cu cele diplomatice şi cu evoluţiile de politică internă, în desfăşurări de o deosebită complexitate, dominate de excepţionala personalitate a lui Mihai Viteazul. Atacurile oştilor muntene din toamna şi iarna 1594—1595, pe linia Dunării, succesele lor la Giurgiu, Oraşul de Floci, Hîrşova, Rusciuk, Silistra, Turtucaia, Brăila; înfrîngerea tătarilor sosiţi în ajutorul otomanilor, la Putineiu, Stăneşti şi Şerpăteşti; primele succese ale românilor moldoveni la Babadag, Măcin, Ismail, Chilia, Tighina (vezi harta), însemnau o întreită lovitură — de ordin politic, militar şi economic — constituiau exemplu şi îndemn pentru popoarele supuse din Balcani: sîrbii şi bulgarii încep primele mişcări, intră în

legătură cu românii. Reacția Porții: decide înlăturarea lui Mihai Viteazul și transformarea Țării Românești în pașalîc. Pentru a doua oară în secolul al XVI-lea, existența statului muntean este pusă în cumpănă. Eventualitate de extremă gravitate, care a fost înlăturată prin îndîrjita rezistență a românilor, prin acțiunea comună a forțelor muntene, transilvane și moldovene. Împrejurarea este folosită de Sigismund Báthory pentru a încerca să realizeze — prin tratatul impus lui Mihai[1] și prin punerea ca domn în Moldova a lui Ștefan Răzvan — o unire a celor trei state sub autoritatea sa; intenție exprimată în titlul pe care și-l dă, dar nerealizată de el, în cele din urmă.

Într-o evidentă inferioritate de forțe (3 la 1 în favoarea otomanilor), Mihai Viteazul cîștigă o primă bătălie, la Călugăreni (23 august 1595), asupra armatelor invadatoare, conduse personal de marele vizir Sinan-pașa.

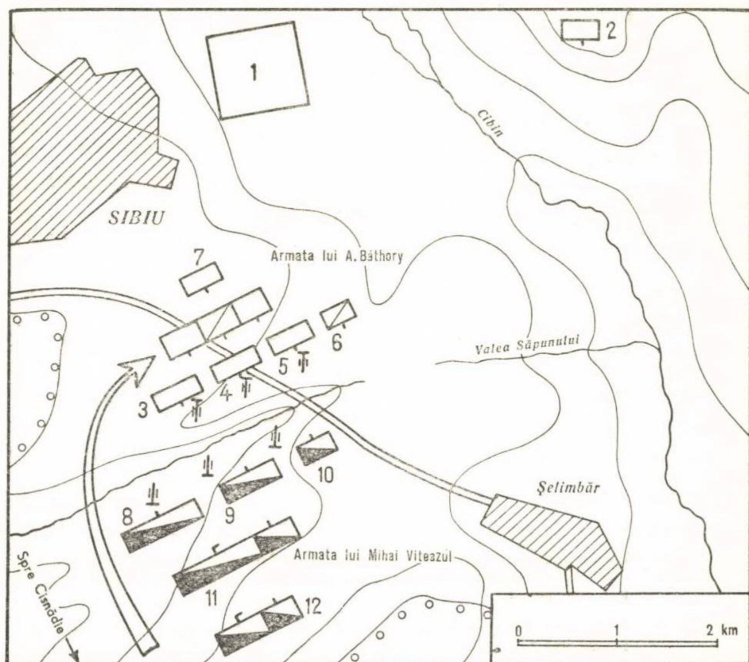
Cronicarii otomani, unii direct, alții în cuvinte acoperite, recunosc înfrîngerea: „Pe scurt, mai întîi serdarul (= Sinan Pașa) și după aceea gaziii au făcut cale întoarsă și fiecare a început s-o ia la goană. Însă era tare greu să se fugă de îmbulzeală..." (Mustafa Ali). Sau: „Orgoliosul serdar căzînd de pe calul său și fiind departe de ostașii săi s-a înfundat în mlaștină. Rămas pe jos și înspăimîntat, cînd se ridica, cînd se așeza, cînd înainta. Atunci a venit unul dintre vitejii Rumeliei numit Deli-Hasan cunoscut prin puterea sa, și luîndu-l în spinare, l-a scos din mlaștină" (Ibrahim Pecevi). Într-un moment critic Mihai Viteazul apucă o secure și se zvîrle în bătălie: un pașă, ieșindu-i înainte, are capul despicat dintr-o lovitură, un altul este rănit la piept.

[1] Semnat la 20 mai 1595 la Alba Iulia.

Victoria românilor nu aduce însă şi respingerea otomanilor a căror superioritate numerică rămînea covîrşitoare. Aşa încît Mihai îşi retrage trupele spre munte, într-o tabără întărită la Stoeneşti, în timp ce ţara este ocupată de otomani[1] care se izbesc în unele locuri — de exemplu în judeţul Buzău — de rezistenţa armată a ţăranilor. Contraofensiva devine posibilă după ce în ajutorul lui Mihai au sosit Sigismund Báthory cu oştile transilvane — secuii formau circa 60% din efective — şi un contingent din Moldova, comandat de voievodul Ştefan Răzvan. Trupele aliate eliberează Tîrgoviştea, Bucureştii şi Giurgiu unde sfarămă şi ariergarda lui Sinan şi liberează mii de robi. Alianţa celor trei ţări se dovedea a fi — ca şi în trecut — condiţia necesară pentru a rezista dominaţiei Porţii.

Alianţă contracarată însă de intervenţia străină: contingente polone şi tătare intră în Moldova şi Ieremia Movilă, noul domn instalat de marele cancelar Jan Zamoisky, este foarte ascultător faţă de politica Porţii şi a Poloniei şi, evident, foarte ostil lui Mihai. Între timp, continuă luptele în zona Dunării — cu rezultate variabile — la Turnu, Babadag, Nicopole, Plevna, concomitent cu un raid fulger de pradă al tătarilor pînă la Buzău, Gherghiţa şi Bucureşti şi cu un complot împotriva lui Mihai — descoperit la timp (iniţiatorii lui sînt executaţi). Cum, în plus, Sigismund Báthory înclina spre încheierea ostilităţilor, alternativa raţională pentru Mihai au fost tratativele cu Poarta, care îl recunoaşte din nou ca domn. Răgaz ce-i îngăduie să negocieze şi să semneze cu împăratul Rudolf al II-lea un tratat de alianţă (1598) şi să obţină de la acesta, cu multe intermitenţe, şi unele subsidii, absolut necesare pentru plata trupelor de lefegii. Cooperarea cu habsburgii aduce reacţia otomană şi reluarea ostilităţilor

[1] Un firman dat la Istanbul în septembrie 1595 hotăra transformarea Ţării Româneşti în provincie otomană.

BĂTĂLIA DE LA ȘELIMBĂR, 18/28 octombrie 1599. 1 = Tabăra lui Andrei Báthory; 2 = locul de observație al cardinalului Andrei Báthory; 3 = Ștefan Lazăr; 4 = Moise Secuiul; 5 = P. Husar; 6 = Melchior Bogati; 7 = nemeșii. Oastea lui Mihai Viteazul 8 = Baba Novac; 9 = Gh. Mako; 10 = Aga Lecca; 11 = linia a doua; 12 = Mihai Viteazul. (După col. Victor Atanasiu, *Mihai Viteazul, Campanii*, p. 211.)

cu lupte în Oltenia, la Nicopol, Vidin, Cladova, din nou la Vidin (unde Mihai era să fie ucis dacă nu săreau în ajutor Preda și Stroe Buzescu), la Oblucița (Dobrogea de nord) (1598—1599).

După Moldova, Transilvania este scoasă din alianța antiotomană prin hotărîrea lui Sigismund Báthory (odată în 1598, a doua oară în primăvara anului 1599) de a renunța la putere în favoarea vărului său, cardinalul Andrei Báthory,

EUROPA LA ANUL 1600, în timpul un

lor trei ţări româneşti, sub Mihai Viteazul.

promotor al unei politici favorabile Poloniei și Porții. Orientare ce schimbă complet echilibrul existent, clădit pe alianța dintre Țara Românească și Transilvania. Mai mult, printr-o solie anume, cardinalul îndeamnă pe Mihai să părăsească domnia, pentru ca nu cumva, în caz contrar, să fie predat turcilor. Într-o vehementă ripostă, voievodul declară solului că nu va înceta lupta și adăugă: „...iar în ce privește cedarea voievodatului, nu-mi las nimănui țara și patria..." Presiuni devenite mai mari și prin uneltirile opozanților interni care, împreună cu un grup de fugari ajunși în Moldova, propun marelui cancelar Jan Zamoyski o intervenție polonă în Muntenia pentru înlocuirea lui Mihai cu Simion Movilă, fratele lui Ieremia! Uneltitorii invocă, printre motivele aducerii lui Simion, identitatea de neam între moldoveni și munteni: „... căce că sântem toți de o lege și de o limbă și săntu domni de rudă bună..."

Concluzia: înlăturarea lui Andrei Báthory și restabilirea alianței cu Transilvania devin imperative pentru libertatea Țării Românești. O arată Mihai însuși: n-a venit — precizează el nunțiului papal Germanico Malaspina — dintr-o dorință a sa, ci obligat de atitudinea cardinalului (= Andrei Báthory), care s-a aliat cu Poarta și voiește să-l scoață din domnie; și adaugă: „...din moment ce sînt atît de legate între ele, provincia sa (= Țara Românească) și aceasta (= Transilvania), încît căzînd una, cade și cealaltă și menținîndu-se una se menține și cealaltă". Acțiunea militară, sprijinită de fruntașii munteni, aprobată de guvernul habsburgic de la Praga[1], a fost astfel calculată și efectuată, încît în ziua și ceasul hotărît, lupta s-a dat în condițiile gîndite de domnitor. Rămîne un model de gîndire și de acțiune politico-militară, determi-

[1] Forțele imperiale nu au cooperat cu cele române pentru înlăturarea cardinalului, dar Rudolf al II-lea avea tot interesul ca Transilvania să rămînă în zona sa de influență.

nată de o necesitate superioară: independența țării, înlăturarea dominației unei mari puteri.

Bătălia de la Șelimbăr (28 octombrie 1599), unde secuii au participat alături de români, și unde, într-un moment de cumpănă, Mihai a intervenit personal, ca și la Călugăreni, a adus înfrîngerea oastei cardinalului; acesta fuge spre Moldova și piere ucis de păstori secui. La 1 noiembrie, Mihai Viteazul intră, cu un impresionant alai, în Alba Iulia. Transilvania îi recunoaște autoritatea; dieta — reunind nobili maghiari, secui și sași — îl numește „principele nostru milostiv", „milostivul nostru domn"; actele cancelariei îl arată „Domn din mila lui Dumnezeu al Țării Românești și al Ardealului". Transilvania a fost cîrmuită de Mihai Viteazul cu menținerea instituțiilor, a organizării și a ierarhiilor sociale existente. Dar, în intervalul scurt cît a durat această cîrmuire (aproape 11 luni), găsim începutul unei vaste opere de adaptare, de transformare care, în timp, ar fi dus la consolidarea unirii celor două țări: numirea, în sfatul princiar, a cîtorva boieri români, alături de nemeșii maghiari; desemnarea unor comandanți munteni pentru unele cetăți ale principatului; începutul folosirii limbii române în corespondența cancelariei; aprobarea, de către dietă, a unor măsuri în favoarea preoților și iobagilor români; stabilirea, la Alba Iulia, a sediului mitropolitului român al Transilvaniei; confirmarea privilegiilor deținute de secui. Cît privește recunoașterea internațională a unirii celor două state, ea a fost dată de Poarta otomană — singura mare putere care oficial a comunicat această recunoaștere. A fost refuzată de guvernul habsburgic, care urmărea, după eliminarea cardinalului Andrei Báthory, să păstreze Transilvania sub a sa autoritate.

Rămînea Ieremia Movilă. Îndepărtarea urgentă a acestui ireductibil adversar era cerută de liniștea Țării Românești (unde Simion Movilă voia să devină domn), de siguranța

personală a lui Mihai, de rațiunea însăși a luptei de eliberare începută solidar, în 1594, de cele trei state.

În mai puțin de trei săptămîni (luna mai 1600), trei armate (unde luptau și lefegii moldoveni și secuii) alungă pe Ieremia vodă. Ele au dat cîteva lupte cu mercenarii lui Movilă; dar, semnificativ, moldovenii au deschis porțile cetății Neamțului și a capitalei Suceava; o sumă din boierii țării depun jurămînt de credință lui Mihai.

Vara anului 1600, lunile iunie, iulie, august: pămînturile românești, din Banat la Nistru, de la Dunăre la Maramureș, sînt unite sub o singură cîrmuire: „Io Mihail voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Românești, al Ardealului și a toată Țara Moldovei"; noua sa pecete are cuprins aproape asemănător. Domnul exprimă, semnificativ, nu numai unirea celor trei state, dar și voința de a restaura frontierele lor, în prezent încălcate de Poartă[1].

Prima unire politică a fost de scurtă durată. I s-au împotrivit boieri munteni, adversari ai voievodului, alții moldoveni, partizani ai Movileștilor, și aproape toți nemeșii ardeleni, care nu suportau cîrmuirea unui principe valah. Toată opoziția internă, chiar aflată în răscoală cum au fost nobilii maghiari transilvăneni, nu ar fi putut desface unirea din 1600 realizată sub Mihai Viteazul, dacă în sprijinul acestei opoziții nu veneau armate din afară și anume cele habsburgice conduse de George Basta și cele polone comandate de marele cancelar Jan Zamoyski. *Intervenția militară a puterilor vecine și ocuparea de către acestea a țărilor române au dus la înlăturarea lui Mihai și la desfacerea unirii din 1600*[2].

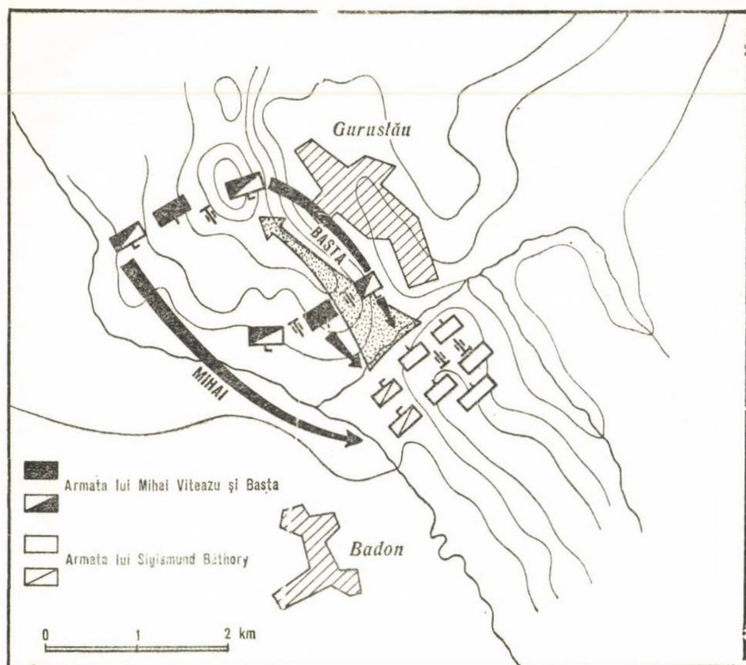
[1] Instrucțiunile lui Mihai, din februarie 1600, către negociatorii săi trimiși la Praga.

[2] Forțele lui George Basta au decis bătălia de la Mirăslău pierdută de Mihai la 18 septembrie 1600. Tot în septembrie Moldova este ocupată de poloni care înlătură locotenența domnească lăsată acolo de Mihai; polonii invadează și Țara Românească, iar încercările succesive ale lui Mihai de a-i opri la Năeni, Ceptura, Bucov și Curtea de Argeș, dau greș. Odată cu polonii, și otomanii fac incursiuni pînă la București și Tîrgoviște și în Oltenia.

Dar, după un scurt reflux, forţele ce urmăreau consolidarea independenţei reiau iniţiativa. În Ţara Românească, conduse de fraţii Buzeşti, ele declanşează insurecţia şi alungă pe Simion Movilă (cel impus de oştile marelui cancelar Zamoyski), reiau conducerea statului şi — cum consemnează un raport diplomatic — „cu arma în mînă..." aşteaptă, „cu mare dorinţă, pe al lor Mihai". Acesta la rîndul său, sprijinit iarăşi de guvernul habsburgic[1], cu o nouă armată de lefegii şi în cooperare cu George Basta, biruie la Guruslău pe Sigismund Báthory (3 august 1601); revine astfel în Transilvania şi anunţă, prin mijlocirea secuilor, apropiata sa reîntoarcere şi în Ţara Românească. La mai puţin de un an de la invazia oştilor străine, unirea celor două ţări sub Mihai Viteazul este pe punctul de a fi restaurată. Cît despre starea de spirit din Moldova, cea mai exactă recunoaştere vine chiar de la Ieremia Movilă care scrie următoarele regelui Poloniei (în 1601): „Ţara întreagă e atît de turburată şi de întărîtată prin toate aceste suferinţe, încît acei care pînă mai deunăzi de abia murmurau, avînd în vedere porunca mea, sub pedeapsă de moarte, de a sta liniştiţi şi de a nu unelti nimic contra armatei polone, au început acum a striga în gura mare, înfruntînd ordinele noastre şi declarînd că nici într-un chip nu mai pot răbda şi suferi o nevoie atît de mare".

Faţă de perspectiva, aproape certă, de a vedea refacerea frontului comun al ţărilor române, unirea lor sub cîrmuirea lui Mihai Viteazul, adversarii recurg la ultima soluţie: asasinatul. În zorii zilei de 19 august 1601, la Turda, din ordinul lui George Basta (cu acordul tacit al guvernului imperial), domnul român este ucis.

[1] După Mirăslău nemeşii transilvăneni se răsculaseră şi împotriva generalului George Basta, îl alungaseră şi rechemaseră ca principe pe Sigismund Báthory. Aşa încît împăratul Rudolf al II-lea înţelese, din nou, că singurul în măsură să restabilească situaţia era Mihai Viteazul.

BĂTĂLIA DE LA GURUSLĂU, 24 iulie / 3 august 1601. (După col. Victor Atanasiu, *Mihai Viteazul, Campanii*, 1972, p. 283.)

Rămîne totuşi întrebarea: cum de Mihai Viteazul, militar şi om politic excepţional, nu şi-a luat măsuri de pază? Cum n-a gîndit de fel şi la eventualitatea unui atentat? Este cu totul probabil că a exclus ipoteza unui asasinat, pus la cale de generalul comandant al trupelor imperiale, de reprezentantul oficial al unui guvern cu care avea tratat de alianţă şi alături de care luptase atîta timp. Va fi gîndit voievodul-erou că între aliaţii ce urmăresc o cauză comună trebuie să precumpănească totuşi — şi cînd se ivesc divergenţe — un fond de lealitate. Şi a plătit cu viaţa.

Meritul excepțional al lui Mihai Viteazul a fost de a fi realizat unitatea politică a pămînturilor românești, concluzie la care ducea o îndelungată realitate și experiență istorică, clădită pe unitatea etnică și de civilizație a poporului român și pregătită de desfășurările majore ale istoriei noastre pînă la finele secolului al XVI-lea. Realizarea unirii din 1600, fie și pentru foarte scurt timp, arată personalitatea de geniu a lui Mihai Viteazul: opera sa a însumat o evoluție seculară și a fixat obiectivul vital pentru progresul poporului nostru — statul național unitar român, devenit realitate în 1918[1].

ȚĂRILE ROMÂNE ȘI RELATIVUL STATU-QUO DIN SECOLUL AL XVII-LEA. Noua fază din secolul al XVII-lea începe, în sud-estul continentului, prin pacea de la Zsitvatorok (1606): se reconfirmă echilibrul dintre Poartă și Austria, însă aceasta din urmă încetează plata tributului. Confruntările Imperiului otoman cu Polonia, Veneția, Austria și cu Rusia, duc, temporar, la o extindere a hotarelor Porții, care cucerește insula Creta și Podolia, fără ca prin atari anexiuni, raporturile de forță între amintitele țări să cunoască — în primele șapte decenii ale secolului al XVII-lea — modificări de fond. Afară de Polonia, care, prin pierderea Podoliei, trece în tabăra adversarilor Turciei.

Pentru Țara Românească, Moldova și Transilvania, Imperiul otoman rămîne puterea suzerană. Oficialitățile de la Istanbul, după rezistența victorioasă a românilor din 1594—1601, operează o reducere substanțială a haraciului. Cele trei țări continuă și în secolul al XVII-lea să fie state separate — ca teritoriu, organizare socială, instituții, administrație,

[1] Dintre cei mulți care au luptat alături de domn, amintim pe frații Buzești — Stroe, Preda și Radu, — apoi pe Anghelache, Udrea din Băleni, Caragea Mihalcea, Calotă Bozianu, Șerban din Coiani, Baba Novac, Radu Calomfirescu, Stoica din Strîmba, Ivan Norocea...

cultură — de cel otoman; ca și în trecut, forțele militare turcești nu au dreptul să treacă granițele existente și nici să staționeze pe teritoriile românești.

Epopeea anilor lui Mihai Viteazul urmărește pe contemporani. Unii cîrmuitori încearcă să refacă unirea. Gabriel Báthory trece cu trupele la sud de Carpați (ianuarie 1611), alungă pe aliatul său Radu Șerban, ocupă Tîrgoviștea și se intitulează „principe din mila lui Dumnezeu al Transilvaniei și al Valahiei Transalpine". Guvernul de la Istanbul refuză să-l recunoască — amintirea lui Mihai era foarte recentă — și impune ca voievod al Țării Românești pe Radu Mihnea. Cînd, cu ajutorul moldovenilor și al polonilor, Radu Șerban își reia domnia, apoi fărîmă lîngă Brașov armata lui Gabriel Báthory (1611), în fața perspectivei ca ambele țări să fie cîrmuite de un același voievod român, reacția celor două mari puteri este semnificativă: otomanii reașează, prin intervenție armată, pe Radu Mihnea în Muntenia (fac o incursiune și în Transilvania), în timp ce tătarii pătrund în Moldova, obligînd pe Radu Șerban să se retragă și de aci; imperialii (guvernul habsburgic) pe de altă parte au temerea ca, după victoria amintită, de la Brașov, același Radu Șerban să nu devină și domn al Transilvaniei!

Mai tîrziu, alt principe al Transilvaniei, Gabriel Bethlen, face demersuri la Poartă (1627) ca să ajungă rege al Daciei, („rex Daciae"). Oficialitățile de la Istanbul refuză. Semnalăm și intervențiile lui Vasile Lupu care atacă, în 1639, pe Matei Basarab și, fără să aștepte rezultatul campaniei, își dă titlul de domn al Moldovei și al Țării Românești. De reținut și demersul voievodului muntean Grigore Ghica, tot la Istanbul, în 1672, de a obține cîrmuirea și în Transilvania, precum și știrea că un agă turc vine în acest principat „ca să se informeze în orașele săsești și să vadă dacă populația

Petru Rareș, voievod al Moldovei (1527—1538, 1541—1546), soția sa Elena și fiii lor Iliaș și Ștefan, în tabloul votiv al ctitoriei lor de la Moldovița (1537). Picturile exterioare, realizate la mai multe ctitorii în timpul cîrmuirii lui Rareș, reprezintă o creație de amplitudine europeană ce a întrunit aprecierile elogioase ale unor reputați istorici de artă din diferite țări. (ESE)

Între 1522 și 1524 românii munteni, sub conducerea lui Radu de la Afumați, dau 19 lupte cu otomanii și reușesc, din nou, să păstreze statul Țării Românești; în imagine, piatra de mormînt a voievodului Radu de la Afumați, la Biserica episcopală de la Curtea de Argeș; domnul este înfățișat călare, cu buzdugan; textul, săpat în marmură, relatează «războaiele» purtate. (CPCS)

Meritul excepțional al lui Mihai Viteazul este de a fi realizat în 1599—1600 prima unire politică a țărilor române; prin opera sa, a însumat o evoluție istorică seculară și a fixat obiectivul vital pentru dăinuirea și progresul poporului român — statul național unitar, devenit realitate în 1918. În imagine, portretul gravat de Aegidius Sadeler, în 1601, cînd domnul avea 43 de ani. (ESE)

Bătălia de la Guruslău, gravură din lucrarea lui Khevenhiller, Annales Ferdinandi, tomul V, tipărită la Leipzig în 1722. (Agerpres)

IOANES MATTEVS BASSA RABA PRINCEPS VAIVODAE TRANSALPINAE VALLACHIAE

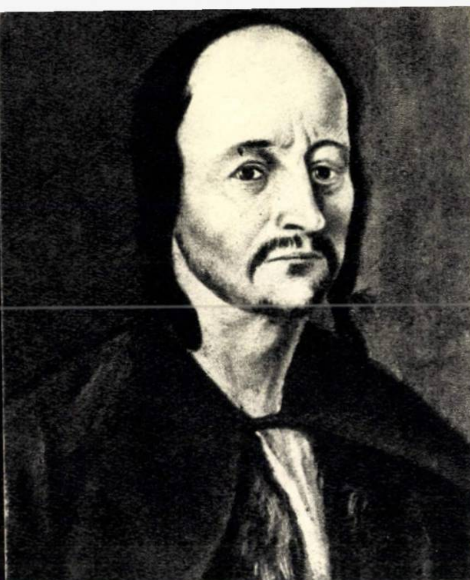
Hostes terret, & ingenuos uel ipsa sola urget Imago;
Quid? si cogat eos, hos quoque respiciat.

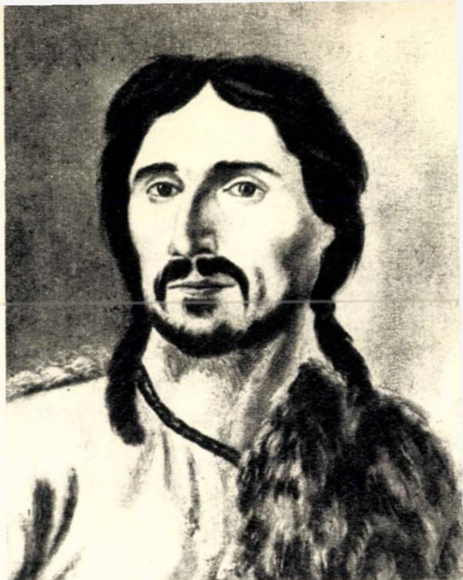
Matei Basarab, voievod al Țării Românești (1633—1654), sprijinitor și promotor al culturii. Citim în cronica vornicului Radu Popescu: «Decii s-au nevoit Matei Vodă de au dres țara foarte bine careși după orînduiala lor... precum am auzit pe bătrînii noștri mărturisind de aceasta...». (Agerpres)

Confruntarea militară a românilor moldoveni conduși de Ion Vodă, cu Poarta, în primăvara lui 1574, anticipează cu două decenii lupta de eliberare, de restaurare a drepturilor țării, dată de Mihai Viteazul. În imagine, moneta de aramă emisă de Ion Vodă; pe avers, chipul voievodului, pe revers, stema Moldovei și data 7081 (= 1573). (Octavian Luchian)

Răscoala românilor transilvăneni, din 1784, a fost comentată în rapoarte diplomatice, în presa din Bratislava, Viena, Roma, Parma, Frankfurt, Erlangen, Regensburg, Hamburg, Weimar, Baldingen, Paris, Avignon, Bruxelles, Bouillon, Herve, Gand, Louvain, Utrecht, Haga, Madrid, Londra etc. La știrile din presă se adaugă numeroase foi volante și broșuri publicate în Transilvania, Austria, Germania, Franța și un mare număr de desene și gravuri — între care și această scenă a martiriului lui Cloșca și Horia difuzată la Augsburg; mii de români din sate au fost aduși cu sila pentru ca să asiste la execuție. (Agerpres)

Răscoala condusă de Horia, Cloșca și Crișan (octombrie — decembrie 1784) a fost cea mai puternică ridicare a românilor transilvăneni și a avut un foarte larg ecou european. Revendicările răsculaților vizau însăși dominația de clasă a nobilimii. De la stînga la dreapta: Ursu Nicola — Horia, din Albac; Ion Oargă — Cloșca, din Cărpiniș; Marcu Giurgiu — Crișan, din comuna Vaca. Martiriul lui Cloșca — a primit 20 lovituri de roată — și al lui Horia (28 februarie 1785) simbolizează pentru totdeauna voința de libertate și dreptate a poporului nostru. (ESE)

Anführer Wallachischer Rebellen — Ein grosses Trauerspiel
des achtzehnten Jahrhunderts
lezter Lebens auftritt.

Om politic și personalitate culturală de prim rang, Constantin Brâncoveanu a cîrmuit Țara Românească timp de c. 25 de ani (1688—1714) reușind să mențină un echilibru în confruntarea dintre imperiile vecine. Numele său este dat, cu temei, etapei de majoră afirmare a culturii românești cuprinse între anii c. 1680—1730. Portretul, pictură în ulei — în prezent la Muzeul Mogoșoaia — este din 1696 și arată pe voievod la vîrsta de 42 de ani. (ESE)

Dimitrie Cantemir, domn al Moldovei (1693 și 1710—1711), a încercat, aliindu-se cu țarul Petru I, să restabilească independența și integritatea teritorială a Moldovei. Cărturar de larg orizont, a scris lucrări de istorie, filozofie, religie, politică, muzică, fiind unul din turcologii recunoscuți ai secolului al XVIII-lea; a fost ales membru al Academiei din Berlin; gravura îl reprezintă în timpul șederii sale în Rusia, membru în senatul și consiliul privat al țarului. (Agerpres)

Gheorghe Rákoczi al II-lea, principe al Transilvaniei (1648—1660), a promovat alianța cu Țara Românească și cu Moldova, alianță devenită tripartită în anii 1654—1658. (ESE)

GEORGIUS RAKOCZI II, D G PRINCEPS TRANSSYLVANIÆ
MOLDAVIÆ DUX, COMES PALATIN, TRANSALPINENSIS, PARTIUM REGNI HUNGARIÆ
DOMINVS, ET SICULORUM COMES &c

Emisiunile monetare proprii ale Transilvaniei au început la 1541 și au continuat pînă la 1780. În imagine, piesă de 10 ducați de aur (avers), emisă de principele Cristofor Bathory la 1583. (ESE)

←

Un continuu schimb de mărfuri a avut loc în secolele XIV—XIX între Țara Românească și Moldova de o parte și Transilvania, de altă parte; creșterea orașelor Brașov, Sibiu și Bistrița se datorează, în cea mai mare parte, comerțului cu centrele muntene și moldovene. Pagină din registrul de vamă (vigesimal) din Brașov, în 1529.

Primele emisiuni monetare ale Țării Românești datează din timpul voievodului Vlaicu (Vladislav, 1364 — c. 1377). Dinar de argint: pe avers, un scut fasciat într-un cîmp și inscripția M(oneda) Ladislai Waiwode: pe revers, coif cu acvilă și inscripția Transalpini: diametrul, 18 mm. (Octavian Luchian)

În Moldova, cele dintîi emisiuni monetare proprii datează din 1377, sub Petru voievod. În imagine, groș de argint de la Bogdan al III-lea (1504—1517); pe avers, stema țării cu legenda Io Bogdan voevoda gos — ; pe revers, un scut și continuarea legendei — podar zemli Moldavskoi (= Io Bogdan voievod, domn al Țării Moldovei); diametrul 20 mm. (Octavian Luchian)

e gata de revoltă şi dispusă să primească pe Grigoraşcu ca Principe".

Dar, indiferent de atari planuri şi intenţii, cooperarea şi alianţa acestor state, îndeosebi a Ţării Româneşti cu Transilvania, cunosc o reală accentuare şi extindere faţă de secolul precedent. În 1605—1608, cîrmuitorii munteni şi transilvăneni încheie două tratate şi două legăminte de credinţă. În 1608, înţelegeri bilaterale între Transilvania, Muntenia şi Moldova; mărturiile oficiale consemnează „confederaţia perpetuă şi inviolabilă" şi „frumoasa confederaţie" a principilor acestor ţări; situaţie compromisă, după nici trei ani, de ambiţiile lui Gabriel Báthory. Succesorul său, Gabriel Bethlen, urmează aceeaşi politică: „A dat mîna cu cei doi voievozi[1] — citim într-o consemnare contemporană — şi s-au jurat că-şi vor fi fraţi unul altuia şi pînă la moarte nu se vor lăsa unul de altul". Opţiune întărită şi de înţelegeri scrise munteano-transilvane (1612 şi 1619). Sub Matei Basarab, Gheorghe Rákoczy I şi Gheorghe Rákoczy al II-lea, alianţa dintre Ţara Românească şi Transilvania, înscrisă în şapte tratate, reprezintă un factor major pentru consolidarea situaţiei celor două state, cu prevederea, semnificativă, că ajutorul armat reciproc poate opera şi faţă de turci (şi tătari), dacă aceştia nu ar respecta „convenţiile" existente. Ambiţiile voievodului Vasile Lupu, doritor să-l îndepărteze pe Matei Basarab[2] din domnie, au făcut ca Moldova să participe numai temporar şi limitat în acest interval la alianţă (bunele raporturi sînt înscrise şi în tratatele moldo-transilvane).

Alianţă devenită tripartită în anii 1654—1658, prin sprijinul politic şi militar ce-şi dau reciproc cîrmuitorii celor trei state — Constantin Şerban Basarab, Gheorghe

[1] Cu Radu Mihnea al Ţării Româneşti şi Ştefan Tomşa al Moldovei.
[2] Pe care-l atacă în 1637, 1639 şi 1653.

Rákoczy al II-lea şi Gheorghe Ştefan. Cînd însă principele Transilvaniei, urmărind coroana Poloniei, intră cu oşti în această ţară, faptul provoacă reacţia directă a Porţii, care hotărăşte înlocuirea domnilor amintiţi. Gheorghe Rákoczy al II-lea organizează rezistenţa armată în cooperare şi cu noul voievod al Ţării Româneşti, Mihnea al III-lea, în timp ce Constantin Şerban Basarab, cu sprijin transilvan, încearcă să devină domn în Moldova. Armatele otomane invadează Transilvania, anexează Oradea şi o zonă în jur, şi le transformă într-un nou paşalîc, ocupă cetăţile Inău, Lugoj şi Caransebeş, impun ca principe pe Acaţiu Barcsay şi-l obligă la plata unui haraci sporit la 40 000 galbeni. Tătarii intră în Moldova, pradă şi resping pe Constantin Şerban Basarab. După cîteva succese locale — la Giurgiu, Brăila, Orşova, Silistra, Nicopol, Rusciuk, şi Mihnea al III-lea este obligat să se retragă în Transilvania, în faţa armatelor turco-tătare, care jefuiesc multe aşezări din Ţara Românească.

Prezenţa Porţii, ca putere suzerană, se interferează însă cu acţiunile Casei de Austria şi intermitent, cu ale Poloniei. Habsburgii urmăresc — faptul se adeverise din secolul al XVI-lea — încorporarea teritoriilor „eliberate" de sub otomani. Transilvania se află printre primele obiective. Conducătorii ei caută să obţină de la Imperiali, prin tratate[1], recunoaşterea individualităţii Principatului, existenţa sa ca stat aparte. Recunoaşteri care alternează şi cu conflicte, ca, de pildă, operaţiunile militare ale lui Gabriel Bethlen în Austria şi Cehia (1619—1626) sau participarea Transilvaniei, în războiul de 30 de ani, alături de Franţa şi Suedia, tot contra aceloraşi imperiali. (De notat că în lupta de la Drégelypalánk, pe care o cîştigă — 1644 — oastea transilvană cuprinde şi detaşamente muntene şi moldovene.) Poarta

[1] De la Tîrnavia (1615), Mikulov (1622), Viena (1624), Bratislava (1626), Linz (1645) şi din decembrie 1645.

recunoaşte, de asemenea, prin convenţii şi tratate[1] existenţa ca stat a Transilvaniei.

Polonia caută, pe de altă parte, să menţină Moldova în zona ei de influenţă şi sprijină pe Movileşti, în competiţia lor pentru domnia ţării; ceea ce atrage şi reacţia militară otomană, care pune capăt „protectoratului" polon. Şi încercarea voievodului Gaşpar Graziani, de a înlătura, cu ajutorul armat al Poloniei, suzeranitatea otomană, dă greş (1620). Cînd, mult mai tîrziu, un alt voievod, Ştefan Petriceicu, adoptă aceeaşi politică favorabilă regatului polon, reacţia Porţii este asemănătoare celei precedente (1673 şi 1683—1684).

Cu ţelul de a consolida poziţia Ţării Româneşti, diplomaţia munteană lărgeşte contactele. Solii voievodului Matei Basarab tratează cu guvernul de la Viena, cu ambasadorul Franţei la Istanbul, oferă o alianţă Veneţiei (aflată în război cu Turcia), stabileşte legături cu comunităţile bulgare din sudul Dunării, se alătură unui proiect de ligă antiotomană (Polonia, Veneţia, Imperialii), în care Matei Basarab primeşte de la virtualii săi aliaţi titlul de „general al întregului răsărit".

Diplomaţia moldoveană — în timpul domniei lui Vasile Lupu — are legături, tot confidenţiale, cu ţarul Moscovei, Alexei Mihailovici. În 1656, voievodul Gheorghe Ştefan propune aceluiaşi ţar un tratat politic, care prevede independenţa şi integritatea Moldovei, în vechile hotare (inclusiv raialele anexate de turci); în acelaşi an, suveranul rus acordă negustorilor moldoveni libertatea de comerţ în întreaga sa ţară.

Scopul acestor luări de contacte şi proiecte: stabilirea unei contraponderi faţă de dominaţia otomană, dominaţie care s-a exercitat şi în secolul al XVII-lea în formele cunos-

[1] La 1605, 1614, 1624, 1627 şi 1646.

cute din etapa precedentă. Haraciul, redus simţitor după campaniile lui Mihai Viteazul, a urcat, treptat, din nou. Se adaugă contribuţiile extraordinare, darurile anuale (peşcheşurile); documentele lui Constantin Brâncoveanu arată alimentele (zahereaua) dăruite de ramazan, de bairam, „pocloanele" (=plocoanele) către paşalele de la Dîrstor (Silistra) şi Belgrad, cadouri pentru alţi dregători otomani, cu diferite prilejuri, darurile trimise hanului tătar al Crimeii, mamei acestuia şi principalilor săi demnitari.

Cheltuieli şi obligaţii sporite sensibil prin banii daţi la Poartă la fiecare învestitură de domnie, la confirmarea domniei (=mucarer, anual şi trienal), prin prestaţii (de exemplu transporturi, cu sute de care) sau livrări de materiale şi mînă de lucru pentru repararea cetăţilor turceşti. Transilvania cunoaşte obligaţii asemănătoare, dar mai puţin accentuate.

Raialele rămîn aceleaşi şi, împreună cu Dobrogea, formează paşalîcul de Silistra. În Banat continuă paşalîcul de Timişoara, lărgit prin anexarea cetăţilor Lugoj, Caransebeş şi Inău. Pentru scurt timp este înfiinţat, pe seama teritoriului Transilvaniei, şi paşalîcul de Oradea (1660) în care otomanii cuprind Oradea şi o mare parte a comitatului Bihor.

ŢĂRILE ROMÂNE ŞI NOILE RAPORTURI DE FORŢĂ ÎN SUD-ESTUL EUROPEI, ÎNTRE 1683–1711.

O nouă fază începe odată cu eşecul asediului Vienei de marele vizir Kara Mustafa, la 1683, urmat de intrarea trupelor austriece în Esztergom, Buda, Seghedin, de victoriile lor la Mohács, Belgrad, Salankamen şi Zenta. Sub egida papalităţii se constituie o nouă „Ligă Sfîntă" — Austria, Polonia, Veneţia şi, ulterior, Rusia. O dietă reunită la Bratislava (Pozsony), deci în teritoriile ocupate de Viena, consemnează, pe temeiul unor pretenţii din secolul al XVI-lea, că Ungaria „revine" ca regat ereditar dinastiei de Habsburg. Perspectivă ce nu

este acceptată de toți: o răscoală antihabsburgică declanșată anterior duce timp de un deceniu (1678—1688) la confruntări armate ungaro-austriece și chiar la proclamarea — cu sprijinul Porții — al lui Imre (Emeric) Thököly, ca rege al Ungariei. Pentru prima oară după aproximativ 16 decenii, echilibrul militar se modifică, realmente, în defavoarea Imperiului otoman, obligat la retragere. Prin pacea de la Karlowitz — 1699 — Imperiul otoman cedează Austriei: Ungaria propriu-zisă, Transilvania, Slovenia și Croația; Veneția ocupă Moreea și o parte din Dalmația; Polonia reia Podolia și o parte din Ucraina de vest.

Care sînt urmările pentru țările române? Se îndreaptă ele spre o consolidare a lor ca state sau dimpotrivă? În noua fază a problemei orientale, cele trei principate își concentrează eforturile spre a-și echilibra și ameliora pozițiile, spre redobîndirea unei suveranități depline. Puterile aflate în conflict urmăresc însă țeluri exact contrarii: Poarta, față de pierderea probabilă a unor teritorii, va căuta să-și întărească dominația și controlul asupra principatelor; Austria, în mod constant, Polonia, un scurt interval, urmăresc anexarea lor (cel puțin într-o primă fază, cuprinderea în zona proprie de influență).

Cea dintîi vizată este Transilvania. Plenipotențiarii principelui Mihai Apafi semnează, în mai puțin de trei ani, (1685—1688), șase convenții și tratate care, de fapt, recunosc ocupația militară a Transilvaniei, impunerea ei la un tribut de 700 000 florini (superior celui plătit Porții!) și, în plus, cheltuielile pentru încartiruirea și hrana trupelor austriece. Rezultatul final: Transilvania își încetează existența ca stat, noul său principe, Mihai Apafi II, este obligat să abdice. Cîrmuirea habsburgică își asigură însă colaborarea nobilimii transilvane și în general a categoriilor privilegiate cărora le recunoaște și le întărește toate „drepturile“, beneficiile și poziția preponderentă (Diploma împăratului Leo-

pold I din 1691). Anexiune nu fără rezistențe, manifestate prin: tratatul de alianță munteano-transilvan (1685), cînd părțile semnatare își promit reciproc să se apere de orice dușman; prin tratatul dintre sultanul Soliman și Mihail Apafi pentru apărare împotriva austriecilor (1687); prin refuzul sașilor din Brașov de a primi trupe imperiale care, ca represalii, incendiază orașul și execută pe conducătorii mișcării; în sfîrșit, prin marea răscoală antihabsburgică (numită și a curuților) condusă între 1703—1711 de Francisc Rákoczy al II-lea și reprimată în cele din urmă.

Cît privește Țara Românească și Moldova, factorii de decizie au avut de optat între alianța cu Austria și aceea cu Rusia, în încercările lor de a restaura drepturile suverane ale celor două state. Ambele căi au fost urmate. Șerban Cantacuzino stabilește contacte cu regele Poloniei Ioan Sobieski, cu țarii Ioan și Petru ai Rusiei. Sînt trimiși plenipotențiari la Viena și se ajunge — sub Constantin Brâncoveanu — la un tratat prin care se recunoaște independența Țării Românești; în schimb, se cere domnului muntean un jurămînt de credință față de Habsburgi și sprijinirea efortului de război austriac. Tratatul nu s-a aplicat, deoarece nu s-a realizat condiția din Appendix-ul său, formulată de Șerban Cantacuzino, și anume că îndeplinirea celor convenite se va face numai atunci „cînd obștescul vrăjmaș de ajuns va fi înfrînt și ne vom încredința că este într-atît rușinat, încît să nu mai poată mai departe prăpădi și pustii cu totul aceste mult asuprite țări". Ceea ce nu era de loc cazul, întrucît Poarta controla ferm linia Dunării. Periodic, mai mulți soli români — Gh. Castriotu, David Corbea, Teodor Corbea, Sava Constantin căpitanul, Petru Damian, Radu Panait... — mențin legătura cu țarul Rusiei, Petru I; se stabilesc, concomitent, legături cu o serie de personalități politice europene. Cîntărind realist raporturile de forță, diplomația lui Constantin

Brâncoveanu realizează timp de 25 de ani o politică externă de echilibru și de pace, ferind țara de atacuri din afară.

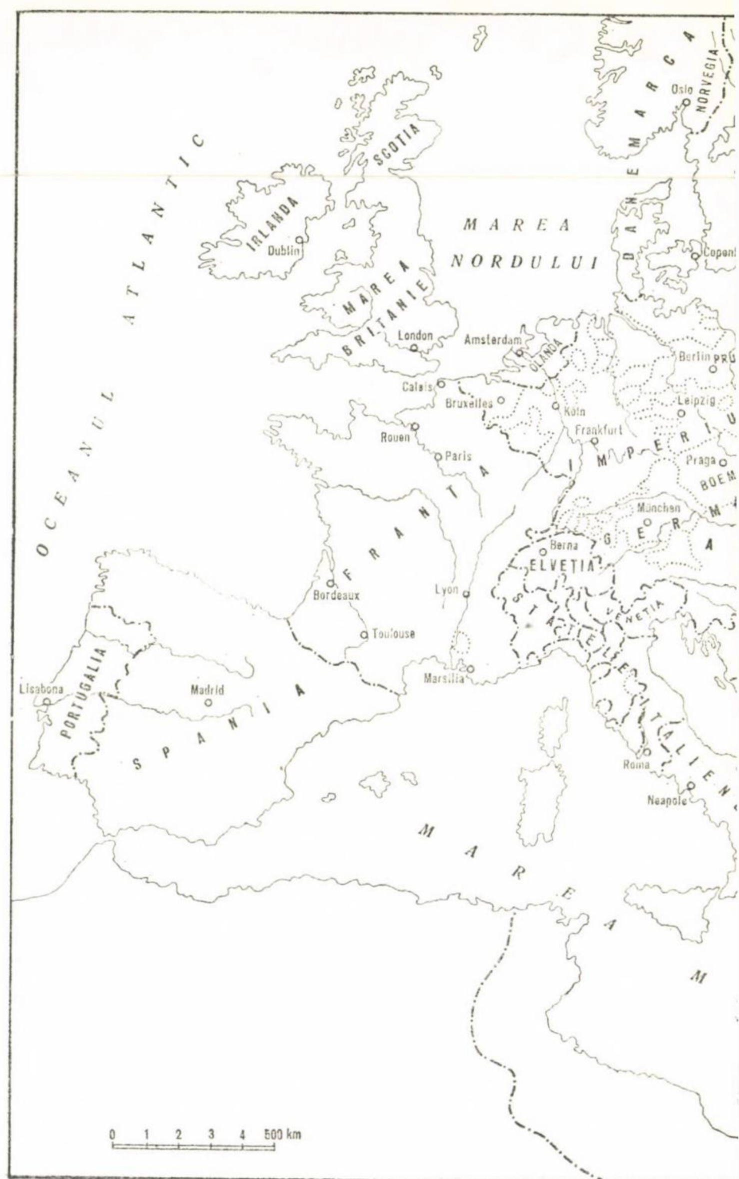
Pentru Moldova, „Liga Sfîntă" înseamnă operațiuni ale trupelor polone, pe teritoriul său[1], ceea ce atrage contraacțiunile trupelor tătare și otomane, cu toate rechizițiile și prădăciunile din asemenea împrejurări. Și Constantin Cantemir încearcă alianța cu Austria: tratatul de la Sibiu (1690) prevede ruperea legăturilor cu Poarta, jurămînt de supunere față de Leopold I de Habsburg și cooperare militară, de îndată ce trupele austriece vor ajunge în sudul Moldovei, spre Siret și Dunăre. Cum prevederile n-au fost realizate, nici tratatul n-a avut urmare.

Rămînea Rusia. Convins de scăderea continuă a Porții, Dimitrie Cantemir încheie prin plenipotențiarii săi tratatul de la Luțk (24 aprilie 1711), semnat de țarul Petru cel Mare și contele Golovkin: cărturarul domn al Moldovei va jura credință țarului și va avea protecția acestuia (articolele 1—2); se recunoștea domnia ereditară a familiei Cantemir; „toată puterea cîrmuirii", a statului, rămîne „după vechiul obicei", în mîna domnului; (articolele 6—10); integritatea teritorială este confirmată: „Pămînturile principatului Moldovei, după vechea hotărnicie moldovenească, asupra cărora domnul va avea drept de stăpînire, sînt cele cuprinse între rîul Nistru, Camenița, Bender cu tot ținutul Bugeacului, Dunărea, granițele țării muntenești și ale Transilvaniei și marginile Poloniei, după delimitările făcute cu acele țări" (articolul 11).

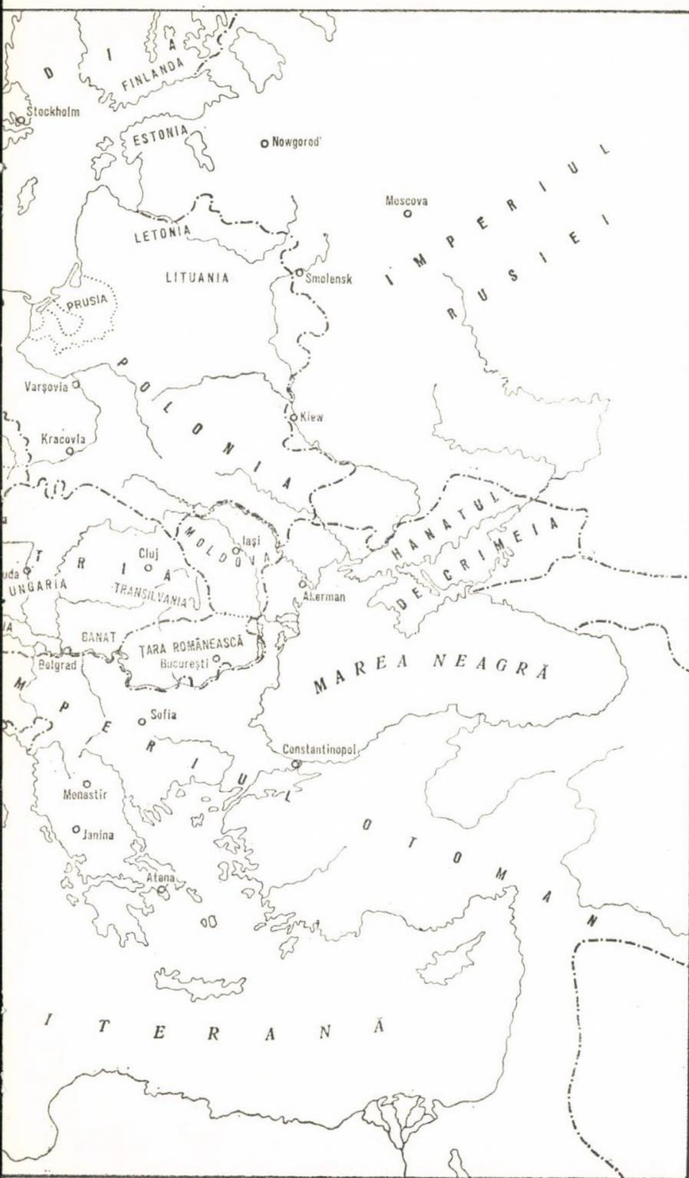
Prevederile n-au mai putut fi aplicate în urma victoriei otomane de la Stănilești (pe Prut), urmată de retragerea țarului și a lui Dimitrie Cantemir (Pacea de la Huși, 1711).

Eforturile politico-diplomatice ale Țării Românești și Moldovei pentru restaurarea drepturilor lor ca state deplin

[1] În toamna lui 1683 — martie 1684; septembrie-octombrie 1685; vara — octombrie 1686; în 1687; 1690, cu ocuparea Sucevei; 1691,

EUROPA SPRE MIJLOCUL SECOLULUI AL XVIII-LEA, Transi

fiind sub stăpînirea Austriei, iar Imperiul Otoman în defensivă.

suverane au fost contracarate şi de antagonismele interne, în primul rînd de rivalitatea dintre Cantemireşti şi Constantin Brâncoveanu; ceea ce a împiedicat pe cele două ţări să-şi unească eforturile şi a îngăduit, dimpotrivă, puterii suzerane imixtiuni mai frecvente. În plus, dorinţa de putere a Cantacuzinilor, îndeosebi a stolnicului Constantin Cantacuzino, a avut ca final tragic uciderea Brâncovenilor[1], în 1714. Pentru ca doi ani mai tîrziu, acelaşi Constantin Cantacuzino şi fiul său Ştefan (ce luase locul lui Constantin Brâncoveanu) să fie la rîndul lor ucişi, tot la Istanbul.

Să recapitulăm. Pacea de la Karlovitz (1699) consemnează un nou raport de forţe în sud-estul continentului european, în defavoarea Imperiului otoman, obligat să evacueze întinse teritorii. Beneficiarul principal: Austria. Pentru ţările şi ţinuturile române această nouă etapă aduce o deteriorare şi o agravare a poziţiei lor. Deoarece prin „*eliberare*", puterile „creştine" învingătoare înţeleg, de fapt, *anexarea* teritoriilor aflate anterior sub dominaţie otomană şi impunerea lor cu grele dări şi prestaţii. Pentru locuitorii în cauză, eliberarea înseamnă, cum scrie istoricul ungur Mihai Cserey, să schimbe „jugul de lemn otoman cu un altul de fier". Din stat autonom, Transilvania devine o provincie a Imperiului habsburgic, condusă de un guvernator. Iar factorii de răspundere din Ţara Românească şi din Moldova constată că puterile „creştine" nu au destulă forţă ca să îndepărteze pe otomani de la Dunăre şi că aceleaşi puteri ţintesc, de fapt, mai ales să-şi întindă hotarele prin noi anexiuni, ce vizează şi principatele române. Dar, *într-o perspectivă de durată, rămîne esenţial faptul că la redeschiderea problemei orientale, individualitatea, integritatea teritorială şi restaurarea drepturilor suverane au fost afirmate de negociatorii amintitelor principate şi că*

[1] Voievodul Constantin Brâncoveanu şi cei patru fii ai săi, omorîţi la porunca sultanului.

atari drepturi au fost consemnate în scris, în acte internaţionale, iscălite de statele vecine, indiferent de scopurile reale urmărite de acestea.

În politica internă, caracteristică rămîne schimbarea frecventă a domnilor (unii cîrmuiesc în mai multe rînduri). În Ţara Românescă, în intervalul 1601—1714, au loc 25 schimbări (o medie de 4 ani şi 6 luni); în Moldova, între 1600—1715, sînt 49 (durata mijlocie de 2 ani şi circa 4 luni); pentru Transilvania, cifra este de 19, între 1601 şi 1711 (5 ani şi peste 9 luni, în medie). Dacă în secolul XVI, principii celor trei state se aleg, în covîrşitoarea majoritate a cazurilor, de reprezentanţii nobilimii şi se confirmă de Poartă, acum, după 1600, domnii sînt, tot mai adesea, desemnaţi la Istanbul, deşi unii, personalităţi reprezentative pe plan politic şi cultural, continuă, potrivit vechilor drepturi, să fie aleşi de factorii de răspundere ai ţărilor (Radu Şerban, Matei Basarab, Constantin Şerban Basarab, Constantin Brâncoveanu, Miron Barnovschi, Vasile Lupu, Gheorghe Rákoczy I, Gheorghe Rákoczy II, Mihai Apaffy...).

SECOLUL AL XVIII-LEA. ŢĂRILE ROMÂNE ÎNTRE TREI MARI IMPERII. Obligată la defensivă, Poarta îşi accentuează dominaţia asupra Ţării Româneşti şi Moldovei în secolul al XVIII-lea. Domnii, numiţi numai de la Istanbul, aparţin, cei mai mulţi, unor influente familii greceşti sau grecizate, locuitoare în cartierul Fanar din capitala otomană: Mavrocordat, Moruzi, Caragea, Ipsilanti, Suţu, Ghica. Epoca Fanarioţilor începe în 1711 în Moldova şi în 1716 în Ţara Românească şi durează aproximativ o sută de ani, pînă în 1821, cu 40 de domnii în Muntenia şi 36 în Moldova. La fiecare investitură, ca şi la confirmări, mari sume şi daruri sînt date feluriţilor demnitari ai puterii suzerane. Creşte, în paralel, cuantumul şi numărul contribuţiilor şi prestaţiilor, a rechiziţiilor şi furniturilor impuse de trupele de ocupaţie,

ceea ce duce la apăsarea tot mai grea a locuitorilor, supuşi şi abuzurilor repetate ale unor slujbaşi venali, puşi pe căpătuială. Domnii se schimbă dintr-o ţară în alta, ca, de pildă, Constantin Mavrocordat, cu zece cîrmuiri în ambele principate. Asemenea schimbări arată şi ele, că în cele două state e un acelaşi popor, cu o singură limbă, aceleaşi instituţii, legi şi obiceiuri.

Confruntarea dintre marile puteri continuă. Între 1711 şi 1812, între Turcia, de o parte şi Austria şi Rusia de altă parte (acţionînd separat sau ca aliate), au loc şase războaie[1], cu o durată de aproape 23 de ani şi cu operaţiunile militare desfăşurate, în cea mai mare parte, în ţinuturi româneşti. Expansiunea puterilor „creştine" impune noi pierderi teritoriale: Oltenia este, temporar (1718—1739), anexată de Austria. Tot Austria ocupă partea de nord a Moldovei (1775) şi o încorporează imperiului habsburgic (10 441 km^2), cu circa 73,5% populaţie românească, restul ruteni, germani, poloni, armeni, evrei. Guvernul de la Viena a pretins şi obţinut acest întins teritoriu românesc pe care l-a numit Bucovina, invocînd „ajutorul" diplomatic dat de el Porţii, în războiul ruso-turc încheiat prin pacea de la Kuciuk-Kainargi. Cererea a fost prezentată ca o „rectificare de frontieră", iar tratativele au fost însoţite şi de daruri, împărţite demnitarilor otomani, ca şi mareşalului ţarist Rumianzow. „În afacerile moldoveneşti — declara împărăteasa Maria Tereza în februarie 1775 — n-avem de loc dreptate... Mărturisesc că nu ştiu cum o să ieşim din ele; va fi greu să o facem cu cinste şi mă doare, de n-o pot spune în cuvinte". Pînă la urmă suverana a suportat durerea şi teritoriul a fost anexat; protestul vehement înaintat de boieri şi de domnul Moldovei,

[1] 1710—1711 (pacea de la Huşi); 1716—1718 (pacea de la Passarowitz — Pojarevác); 1735—1739 (pacea de la Belgrad); 1768—1774 (pacea de la Kuciuk-Kainargi); 1787—1792 (pacea de la Siştov şi Iaşi); 1806—1812 (pacea de la Bucureşti).

Grigore al III-lea Ghica, nu a avut vreo urmare (afară doar de uciderea, în 1777, a voievodului!).

În 1806 începe un nou război ruso-turc şi armele sînt iarăşi favorabile oştilor ţarului. La tratativele de pace din 1812, guvernul ţarist obţine partea Moldovei dintre Prut şi Nistru (Basarabia). În concluzie, ofensiva celor două imperii creştine, habsburgic şi ţarist, împotriva celui otoman, continuată aproape 130 de ani (1683—1812), a dus la importante schimbări în Europa de sud-est şi de răsărit, în beneficiul primelor două puteri, ale căror teritorii cunosc substanţiale creşteri. Pentru statele româneşti, „eliberarea" ducea, de fapt, spre desfiinţarea lor ca individualităţi politice. Comentînd atari evenimente, Karl Marx observa, cu deplin temei, că „Turcia nu putea ceda ceea ce nu-i aparţinea; căci Poarta otomană n-a fost niciodată suverană asupra ţărilor române. Poarta însăşi recunoscuse acest lucru cînd, la Carlovitz, presată de poloni să le cedeze Moldo-Valahia, ea răspunse că nu se crede îndreptăţită a face vreo cesiune teritorială, deoarece capitulaţiile nu-i confereau decît un drept de suzeranitate".

Dealtfel, cu toată agravarea situaţiei lor reale, există, şi în această etapă, recunoaşteri, mai ales indirecte, că Principatele au statut separat, că ele nu fac parte din Imperiul otoman, că au hotare precis delimitate, o structură socială şi instituţii proprii, cu totul altele decît în ţinuturile cîrmuite de Poartă, un sistem vamal aparte; trupele turceşti nu au voie să pătrundă şi să staţioneze în teritoriile româneşti (cu excepţia stării de război). Statutul special al Principatelor este consemnat în unele tratate internaţionale — ca de exemplu cel de la Kuciuk-Kainargi (1774) — ca şi în actele solemne eliberate de sultani, privind reglementarea raporturilor dintre ţări şi Poartă.

Articolul 16 (paragraful 9) din pacea de la Kuciuk-Kainargi consemnează: „Poarta îngăduie domnilor acestor două state (= Țara Românească și Moldova) să aibă pe lîngă ea un însărcinat cu afaceri, ales dintre creștinii comunității grecești, care vor veghea asupra treburilor privind numitele principate și... vor fi considerați ca persoane care se bucură de dreptul internațional, adică vor fi la adăpost de orice violență".

Se înființează la Iași și la București (între 1782 și 1803) consulate ale Rusiei, Austriei, Prusiei, Franței și Marii Britanii. Prezența consulilor străini a însemnat însă și instituirea unui regim juridic de excepție pentru străinii stabiliți în Principate, regim ce a fost anulat numai prin stăruitoare eforturi ale diplomației românești din epoca modernă.

În secolul al XVIII-lea, în conjunctura internațională dată, inițiativele Moldovei și Țării Românești și posibilitățile lor de acțiune pe plan extern devin tot mai rare. Ele sînt obligate să îndeplinească repetatele exigențe ale puterii suzerane ca și periodicele rechiziții și livrări cerute de trupele de ocupație, în timpul operațiunilor militare. Uneori, cîțiva boieri, urmărind eventuale avantaje și mărunte socoteli personale, sugerează cabinetelor de la Viena sau Petersburg chiar încorporarea celor două țări. După cum nu au lipsit repetate planuri, ca și convorbiri diplomatice, în care se discută și soarta principatelor. Dacă acestea au continuat să se mențină ca entități politice distincte de imperiile vecine lor, faptul s-a datorat antagonismului dintre aceste imperii, pe de o parte rivalității austro-ruse (diplomația habsburgică s-a opus constant unei încorporări a principatelor române de către imperiul țarist), pe de altă parte contraponderii reale pe care Poarta a reprezentat-o față de tendințele expansioniste ale puterilor „creștine". Teritoriile românești au constititu obiect de combinații diplomatice și pentru guvernul

Prusiei (sub Frederic al II-lea), ca și pentru Napoleon I, care promitea Principatele cînd țarului, cînd Austriei, după cum examina și posibilitatea menținerii lor, în continuare, sub suzeranitatea otomană!

În atari complicate conjuncturi, reprezentanții munteni și moldoveni au afirmat și cerut în scris, în diferite tratative oficiale, ca și cu alte prilejuri, restaurarea și respectarea drepturilor politice ale celor două țări. La negocierile de pace de la Focșani dintre ruși și otomani (cu mijlocirea Austriei și Prusiei, iulie-august 1772), delegații munteni reamintesc plenipotențiarului austriac Thugut, că „Principatele moldo-române au stătut totdeauna slobode supt domnii lor pămînteni" și că socotesc împrejurările deosebit de potrivite „pentru a cere din nou vechile noastre drepturi și de a ne pune într-o stare de neatîrnare către care tind toți aceia ce au apucat a-i gusta odată dulceața". Un memoriu, redactat la Golești, remis reprezentantului Austriei la aceleași negocieri, propune unirea Țării Românești și Moldovei sub un singur principe. Întîmpinări care arată, în detalii, drepturile celor două țări, sînt remise și delegatului țarului, contele Orlov. În mai 1791, divanul Țării Românești, cel dintîi for după domnitor, propune în scris plenipotențiarilor ruși și austrieci, reuniți la preliminariile de pace de la Siștov, următoarele: restabilirea granițelor pe Dunăre și desființarea raialelor, alegerea domnului de către toți factorii de răspundere ai țării, independența și neutralitatea, garantate de Austria și Rusia, cu plata unui tribut fix către Poartă. De reținut și memoriile către Napoleon I — cum este cel din Moldova, în 1807 — prin care se cere unirea celor două țări române și îndepărtarea protecției oricărei puteri străine.

Dacă îndeplinirea acestor deziderate legitime nu era posibilă în împrejurările timpului, *rămîne cu totul semnificativ faptul că obiectivele politice și economice majore, cu temeiurile lor, au fost formulate de reprezentanții românilor mol-*

doveni și munteni în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul celui următor și că ele vor fi reluate și urmărite, pe aceleași linii fundamentale, pentru realizarea unirii din 1859 și restaurarea independenței, la 1877.

După anexarea Transilvaniei, guvernul habsburgic a menținut rînduielile sociale, cu cele trei „națiuni" — nobilii unguri, sașii și secuii. Românii sînt, ca și pînă atunci, excluși din viața politică, au și situația materială și morală cea mai grea. Guvernul de la Viena, făgăduind avantaje, determină un număr relativ restrîns de familii românești să treacă la catolicism (1698; hirotonirea primului episcop unit, Atanasie, în 1701). Cea mai mare parte a comunităților (peste 90%) refuză Unirea cu Roma; opoziția și mișcările țin în jur de șase decenii; Visarion Sarai, Sofronie, Ioan din Săliște, Ion din Sadu, Nicolae Oprea din Săliște sînt printre fruntașii rezistenței. Românii uniți, la rîndu-le, formulează revendicări. Episcopul lor, Ioan Inochentie Micu Clain (1728—1751), înaintează oficialităților repetate cereri pentru recunoașterea românilor ca națiune în Transilvania, egală în drepturi cu celelalte trei amintite. Dieta privilegiaților, reunită la Cluj, nici n-a voit să discute, formulîndu-și refuzul în jignitoare cuvinte: „Episcopul și clerul unit — declară deputații dietei — cer niște lucruri pe care nimenea nu le-a cerut vreodată de la străbunii noștri și nu le va putea cere nici de la urmașii noștri... Cer aceea ce vatămă sancțiunile pragmatice ale regatului... Cer ceva ce răstoarnă din temelie drepturile și libertățile avute pînă acum, în pace, din partea națiunilor patriei. Cer ce, de fapt, clatină și turbură întreg sistemul acestei țări păstrat pînă acum în ordine bună, atît în cele religioase, cît și în cele politice și economice. În fine cer aceea ce clerului și plebei valahe, după firea ei prea bine cunoscută, nu i se cuvine niciodată..." Mort în exil, fără să fi văzut un început de recunoaștere a drepturilor legitime formulate, Inochentie

Micu Clain rămîne unul dintre ctitorii gîndirii politice româneşti a epocii moderne ce se apropia. Rezultate bune au dat şcolile în limba română înfiinţate pentru pregătirea preoţilor uniţi: studiul latinei şi al istoriei antice au adus tinerilor noi temeiuri pentru a demonstra vechimea şi descendenţa poporului nostru, pentru mişcarea de ridicare culturală, de întărire a conştiinţei naţionale. (Vezi şi mai jos, p. 215, Şcoala ardeleană.) După marea răscoală condusă de Horia, Cloşca şi Crişan (vezi pag. 189), românii fac un nou demers solemn, sub forma unei petiţii — Supplex libellus Valachorum — (martie 1791), în 6 puncte între care: naţiunii române să i se redea toate drepturile civile şi politice; clerul, nobilimea şi ţărănimea română să aibă aceeaşi situaţie ca şi celelalte trei naţiuni; numiri în funcţiuni publice şi în dietă proporţional cu numărul locuitorilor de fiecare naţionalitate; ţinerea unui congres naţional care să aleagă pe reprezentanţii românilor.

„Naţiunea română — subliniază Supplex-ul — este cu mult mai veche dintre toate naţiunile Transilvaniei din vremea noastră, întrucît este lucru sigur şi dovedit, pe temeiul mărturiilor istorice, a unei tradiţii niciodată întrerupte, a asemănării limbii, datinilor şi obiceiurilor, că ea îşi trage originea de la coloniile romane aduse la începutul secolului al doilea de către împăratul Traian..."

Nici acest demers solemn n-a avut urmare. *Rămîne însă faptul esenţial, că, în secolul al XVIII-lea, începe o nouă etapă în istoria românilor transilvăneni, cu formularea unui program de luptă politică şi culturală care, prin dăruirea şi crezul multor generaţii de patrioţi, îşi va afla împlinirea în anul 1918.*

BIBLIOGRAFIE

C. Daicoviciu, Şt. Pascu, V. Cheresteşiu, Şt. Imreh, Al. Neamţu, Tiberiu Moraru, Miron Constantinescu, *Din istoria Transilvaniei*, I, ed. 3-a, Bucureşti, 1963, 354 p. in 8°; Ştefan Ştefănescu, *Ţara Românească de la Basarab I „Întemeietorul" pînă la Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1970, 175 p. in 8°; Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, ed. 2-a, Cluj, 1972, 595 p. in 8°.

P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1944, 365 p. in 8°; Camil Mureşan, *Iancu de Hunedoara*, ed. 2-a, Bucureşti, 1968, 247 p. in 8°; Mihail P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane. Iancu de Hunedoara*, Bucureşti, 1974, 195 p. in 8°; Nicolae Iorga, *Istoria lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1904, 374 p. in 8°; I. Ursu, *Ştefan cel Mare, domn al Moldovei de la 12 aprilie 1457 pînă la 2 iulie 1504*, Bucureşti, 1925, 463 p. in 8°; Al. Boldur, *Ştefan cel Mare*, Madrid, 1970, 367 p. in 8°; Manole Neagoe, *Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1970, 279 p. in 8°; Horia I. Ursu, *Moldova în contextul politic european (1517—1527)*, Bucureşti, 1972, 155 p. in 8°; Manole Neagoe, *Neagoe Basarab*, Bucureşti, 1971, 264 p. in 8°; Dinu C. Giurescu, *Ion Vodă cel Viteaz*, ed. 2-a, Bucureşti, 1966, 229 p. in 8°; Ştefan Pascu, *Petru Cercel şi Ţara Românească la sfîrşitul secolului al XVI-lea*, Sibiu, 1944, 313 p. in 8°; N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, vol. I-II, Bucureşti, 1935, 299 şi 226 p. in 8°; P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1936, 269 p. in 8°; Victor Atanasiu, *Mihai Viteazul. Campanii*, Bucureşti, 1972, 343 p. in 8°; Ştefan Olteanu, *Les pays roumains à l'époque de Michel le Brave (l'Union de 1600)*, Bucureşti, 1975, 159 p. in 8°; Ştefan Ştefănescu, Ştefan Pascu, C. Göllner, Dan Berindei, C. Rezachievici, N. Stoicescu, V. Atanasiu, L. Demény, Ilie Corfus, A. Decei, C. Bodea, P. Cernovodeanu, D. Mioc, Şt. Andreescu, Carmen L. Dumitrescu, C. Şerban, *Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1975, 279 p. in 8°; Manole Neagoe, *Mihai Viteazul*, Craiova, 1976, 319 p. in 8°; Ion Sîrbu, *Istoria lui Mihai vodă Viteazul domnul Ţării Româneşti*, ed. Damaschin Mioc, cuvînt înainte Ştefan Ştefănescu, Timişoara, 1976, 565 p. in 8°; Ion Sârbu, *Matei vodă Băsărabăs auswärtige Beziehungen 1632—1654*, Leipzig, 1899, XI + 356 p. in 8°; Al. Ciorănescu, *Domnia lui Mihnea III (Mihail Radu, 1658—1659)*, Bucureşti, 1936, 181 p. in 8°; Eugen Pavlescu, *George II Rákoczy Principe de Transilvania (1648—1660)*, Iaşi, 1924, 128 p. in 8°; Constantin

Giurescu, *Introducere* la *Documente și regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu*, de C. Giurescu și N. Dobrescu, București, 1907, L + 435 p. in 8°; Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin vodă Brîncoveanu. Viața. Domnia. Epoca*, București, 1969, 464 p. in 8°; Constantin Șerban, *Constantin Brîncoveanu*, București, 1969, 203 p. in 8°; P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958, 265 p. in 8°.

N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, București, 1902, CCXII p. (introducerea) in 8°; Constantin Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt Austrieci*, vol. I—III, București, 1913 și 1944, XXVII + 690 p. + XXVII + 542 p. + XLVII + 405 p. + indice 75 p. in 8°; David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, 1967, 536 p. in 8°; Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpînirea austriacă 1718—1739*, București, 1971, 342 p. in 8°; Gh. Georgescu Buzău, Constantin Șerban, *Răscoala de la 1784 din Transilvania de sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan*, București, 1974, 294 p. in 8°; Nicolae Edroiu, *Răsunetul european al răscoalei lui Horia (1784—1785)*, Cluj, 1976, 231 p. in 8°.

Constantin Giurescu, *Capitulațiile Moldovei cu Poarta otomană*, București, 1908, 65 p. in 8°; Aurel Golimas, *Despre capuchehaile Moldovei și poruncile Porții către Moldova pînă la 1829*, Iași, 1943, 176 p. in 8°; Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines, 1769—1830*, București, 1970, XXII + 199 p. in 8°; Mircea Malița, *Diplomația. Școli și instituții*, București, 1970, 576 p. in 8°; Leonid Boicu, *Geneza „chestiunii române" ca problemă internațională*, Iași, 1975, 149 p. in 16°; Ion Ionașcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *Tratatele internaționale ale României, 1354—1920*, București, 1975, 528 p. in 8°; *Documente turcești privind istoria României, vol. I, 1455—1774*, întocmit de Mustafa A. Mehmed, București, 1976, XXXII + 413 p. in 8°.

Constantin C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul marilor dregătorii în secolele XIV și XV*, Vălenii de Munte, 1926, 176 p. in 8°; Nicolae Iorga, *Istoria armatei românești*, ed. 2-a, vol. I—II, București, 1929—1930, 338 + 256 p. in 8°; Radu Rosetti, *Essai sur l'art militaire des Roumains*, București, 1935, 200 p. in 8°; Vladimir Hanga, *Contribuții la problema imunității feudale pe teritoriul patriei noastre*, în *Studia Universitatis*

Babeș Bolyai. Series jurisprudentia, 1960, 3, pag. 29—52; Ștefan Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, București, 1965, 247 p. in 8°; Constantin C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăila*, București, 1968, 365 p. in 8°; Nicolae Stoicescu, *Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române*, București, 1968, 383 p. in 8°; Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, București, 1968, 315 p. in 8°; N. Grigoraș, *Instituții feudale din Moldova. 1. Organizarea de stat pînă la mijlocul sec. al XVIII-lea*, București, 1971, 475 p. in 8° Dinu C. Giurescu, *Țara Românească în secolele XIV—XV*, București, 1973, 496 p. în 8°.

ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLELE XIV—XVIII : REALITĂȚI ECONOMICE ȘI SOCIALE

În tot acest interval, țările române participă activ la circuitele economice din sud-estul Europei

În secolele XIV—XVIII, *principalele sectoare de producție* din țările române cuprind: *agricultură* — cu grîu, orz, secară, ovăz, mei, in, cînepă; cultura viței de vie și a pomilor; grădinărie — și *creșterea vitelor* mari (bovine, cabaline) și mici; albinărit; pescuit; minerit; meșteșuguri — toate aceste îndeletniciri cunoscute și practicate din antichitate. Evoluțiile, ca în cele mai multe părți ale Europei, au fost lente. *Ogoarele* înaintează treptat, în dauna pădurii, cu periodice atestări documentare și cu topicele aferente (curătură, runc, laz, poiană, poienari etc.). *Inventarul tehnic agricol* numără: aratrul sau plugul (cu și fără talpă); pluguri asimetrice, cu cormană fixă; pluguri asimetrice cu cormană schimbătoare; grapa, sapa, hîrlețul, grebla, secera, coasa, îmblăciul, tăvălucul, furca. Se practică asolamentul bienal și sistemul cultivării în două cîmpuri (în documente: „și din sus și din jos“ sau „cîmpul de sus“ și „de jos“ etc.). *Randamentele*, în anii climatici buni și pe terenuri fertile, sînt satisfăcătoare, chiar ridicate; recoltele rămîn însă dependente, în principal, de condițiile climatice, așa încît foametea alternează („cînd au fost foametea cea

mare" — 1570!) la intervale variabile, cu anii de recolte îndestulătoare.

La începutul secolului al XVII-lea este cultivat și porumbul originar din America Centrală. Răspîndirea relativ rapidă a acestei plante pe întreg pămîntul românesc, ajungînd să întreacă grîul (sub raportul suprafeței cultivate și a producției), se explică prin împrejurarea că mămăliga din mălai e superioară ca gust și ca putere nutritivă celei din făină de mei, pe care poporul nostru a cunoscut-o, alături de pîinea de grîu, încă din îndepărtata antichitate. Tot în secolul al XVII-lea, tutunul capătă oarecare căutare, de vreme ce autoritățile muntene și moldovene instituie o dare specială (tutunăritul). Plantă nouă este și cartoful, cunoscut în Transilvania spre finele secolului al XVIII-lea, iar la est și sud de Carpați, mai ales după 1820. Cam tot în acest interval se fac primele culturi de orez, bumbac, năut și anason.

Însemnătate deosebită are *creșterea vitelor* — bovine, cabaline, oi și porci. Dimitrie Cantemir reproduce un proverb turcesc, anume că „un tînăr persan și un cal moldovean sînt mai lăudați decît toți ceilalți". Pînă în pragul epocii moderne, exportul de vite și produse animale aduc cele mai mari venituri, mult peste toate celelalte exporturi agricole. Cum mierea a ținut sute de ani locul zahărului, iar lumînările de ceară reprezentau ultimul cuvînt în tehnica luminatului, creșterea *albinelor* se practică pe scară largă și prisăcile sînt anume menționate în tranzacțiile funciare. *Pescuitul*, îndeletnicire milenară, are loc în toate rîurile și bălțile, în sute de iazuri artificiale și îndeosebi în toată lunca Dunării, de la Porțile de Fier și pînă în Deltă, zone producătoare și de apreciabile cantități de pește și icre pentru export.

Sarea s-a exploatat din diferite puncte, la Ocnele Mari, (lîngă Rîmnicul Vîlcea), Ocnele Mici (în apropiere de Tîr-

goviște), la Telega, Ghitioara, Slănic, Teișani, Tîrgu Ocna, Dej, Turda, Cojocna, Ocna Sibiului și în malurile cu sare (exploatare la zi) în județele Săcuieni, Buzău, Rîmnicul Sărat și Vrancea.

În 1775 producția de sare a Munteniei este evaluată la 25 milioane ocale (= 31 250 tone).

Fierul se extrage la Baia de Fier (județul Gorj), în zona Hunedoara (Ghelar, Teliuc, Bobîlna), în Bihor și Ciuc, în Banat (la Ocna de Fier, Doman, Tîlfa Țapului), în nordul Moldovei (în apropiere de Hotin și pe la Rodna); *arama* — la Baia de aramă (județul Mehedinți) Moravița-Dognecea, Simon, Juda (toate în Banat) și la Altîn-Tepe (în nordul Dobrogei)[1]. Locurile de unde se scotea *păcura* — folosită la unsul roților și ca leac popular — se vădesc prin topicele Păcura, Valea Păcurei, Păcurile, Păcuricea, Păcureni etc. atestate documentar în Moldova (pe Tazlăul Sărat, la „fîntîna cea neagră a păcurii" — 1442), în Transilvania („Possessio Pakurafalva" în 1516, Hunedoara și în județul Mureș) și în Muntenia (județele Prahova și Buzău). *Aurul* se strîngea din nisipul unor rîuri (specialitatea țiganilor rudari sau zlătari) și din mine (în munții Apuseni, la Rodna și la Baia Mare).

Sulfuri aurifere și *minereuri de cupru, zinc*, și *plumb* sînt prelucrate în Transilvania — la Săcărâmb, Capnic, Strâmbu și Rodna Veche; *manganul* — la Arșița, lîngă Iacobeni (Bucovina), iar *silitra* — la Soroca, Movila Răbâiei (Moldova), Focșani, Rîmnicul Sărat; *sulful* și *chihlimbarul* — în județul Buzău. Pentru construcții s-a scos *piatră* de la Albești, apoi de la Deleni și Maxut (ținutul Hârlău), Făurești (în Orhei), Mileștii Mici și Cricova (în Lăpușna) etc.

[1] Durata acestor exploatări a fost variabilă; unele sînt atestate documentar la finele secolului XIV; altele apar după 1700. Aceeași situație și pentru exploatările miniere și instalațiile manufacturiere menționate în următoarele pagini.

Meşteşugurile principale în legătură cu lucrul lemnului, al fierului, lînii, pielii, cu alimentaţia, cu extragerea sării, a pietrei, a unor minereuri, au fost practicate fără încetare în ţinuturile româneşti, din antichitate. În oraşele transilvănene, meşteşugarii saşi ajung, relativ de timpuriu, la o specializare mai accentuată şi la organizare profesională, cu statute recunoscute de regalitatea maghiară. În 1376 se reînnoiesc în Sibiu, Sighişoara, Sebeş şi Orăştie statutele a 19 bresle.

Evoluţia merge spre diversificare: la Cluj, de exemplu, numărul breslelor trece de la 11 la 30, iar al specializărilor, de la c. 30 la c. 60 (din secolul al XV-lea şi pînă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea); constatări asemănătoare şi pentru Sibiu, Braşov, Bistriţa, Sighişoara, Mediaş... Evoluţie similară (ca diversificare) şi în Muntenia şi Moldova unde meşteşugurile atestate documentar, în oraşe, urcă de la 20 la 38 şi la 83, iar în mediul rural de la 11 la 13 şi la 55 (respectiv la jumătatea secolului XV, al XVI-lea şi către 1700). Asociaţiile profesionale apar la est şi sud de Carpaţi mai tîrziu decît în Transilvania: „frăţiile" în secolul al XVI-lea (Suceava, Bucureşti, Buzău, Tîrgovişte, Focşani) şi breslele propriu-zise în cel următor. În toate teritoriile româneşti, unele sate primesc chiar numele meşteşugului practicat: Albinari, Blidari, Căldărari, Cărămidari, Cărbunari, Cojocari, Croitori, Dogari, Fauri, Lingurari, Morari, Olari, Pietrari, Ploscari, Rotari, Rudari, Şelari, Şindrilari, Tabaci, Vărzari... La oraşe, străzi întregi poartă numele meseriaşilor stabiliţi acolo (îndeosebi în secolele XVII şi XVIII).

Primele ateliere manufacturiere sînt menţionate în secolul al XVI-lea şi numărul lor sporeşte cu cît înaintăm după 1700. Cu o funcţionare mai curînd intermitentă, ele produc: arme, îndeosebi tunuri; hîrtie (Braşov, Cluj, Sibiu, Făgăraş,

Beiuș, Porcești, Călimănești, Rîmnicul Vîlcea, Fundeni, Batiștea...); sticlă (lîngă Tîrgoviște, Sotînga, Doicești, Călugăra, Hîrlău, Porumbacu de Sus, Cîrțișoara, Arpaș, Beliu, Călina); construcții de vase fluviale (Giurgiu, Galați, Brăila, Căscioarele); postavuri și alte țesături (Chiperești, Pociovaliște, București, Mărcuța, Caransebeș, Timișoara, Filipeni); topitorii cu furnale pentru obținerea fontei și a fierului (Ghelar, Toplița, Govăjdia, Dognecea, Bocșa, Reșița); topitorii pentru aramă (la Ciclova, Moldova-Nouă, ambele în Banat).

În unele sectoare, — metalurgie, hîrtie, sticlărie... — producția manufacturieră se impune pe piața țărilor române; pentru alimente, țesături, îmbrăcăminte și încălțăminte, ceramică, unelte simple, etc., etc., cererea este acoperită, și în secolul al XVIII-lea, în marea ei majoritate, de meseriașii de la orașe și sate.

Dintre *instalațiile tehnice* pe care le aflăm în toate ținuturile românești, caracteristice sînt cele acționate de apele curgătoare. Pe primul loc vin morile de măcinat grăunțele: cu ciutură — (cel mai vechi tip din acest gen de instalații); cu roată verticală (de exemplu pe Olt, Mureș, Someș, Siret, Prut, Nistru, Dunăre...); pe vase plutitoare (pe Olt, Someș); cu turbină; în plus, cele mișcate de vînt și de cai. Uleiul se obține în pive speciale, cu roți hidraulice verticale și cu pisălogi-ciocane (sau maie), în teascuri și prese. Pentru textile: pive, folosite la îndesarea postavurilor, cele mai multe au maie cu bătaie verticală; dîrste — tot pentru îngroșarea țesăturilor; vîltori (în Moldova șteze), pentru spălarea țesăturilor spre a le face mai păroase. Tot în instalații hidraulice se prelucrează lemnul (herăstrae, joagăre) sau se reduc minereurile feroase și aurifere. Multe din acestea există din îndepărtate epoci: piuă derivă din latinescul pilla, după cum terminologia pentru moară cu principalele ei piese alcătuitoare este de origine tot latină. De la o etapă

la alta s-au produs, firește, variațiuni și unele modificări la diferitele categorii de instalații, după cum și numărul lor a fost în creștere pînă spre finele secolului al XVIII-lea. Existau și diferențieri între ateliere. Un inventar redactat în limba maghiară, la finele secolului al XVII-lea (domeniul Hunedoara), consemnează două feluri de cuptoare pentru reducerea minereului și încălzirea fierului: a) în șoproane deosebite, la oarecare distanță unul de altul (ca de pildă, la Plosca, Toplița, Limpert); altele construite „în felul românesc" (olah mondra), cu toate instalațiile sub o singură construcție și deosebindu-se de precedentele și prin anume elemente tehnice.

De amintit și observația lui Del Chiaro, secretarul italian al domnitorului Constantin Brâncoveanu: „În ce privește capacitatea ingenioasă a românilor, trebuie să spun că ei știu să imite orice fel de manufactură, nu numai după moda turcească, dar și după cea italiană, germană, franceză..."; și în altă parte: „reușesc admirabil în mecanică".

Comerțul intern are loc în tîrguri (orașe) și la sate (bîlciuri ținute periodic sau numai la cîteva date pe an). Circulația mărfurilor este atestată prin cuvintele rămase din fondul latin al limbii: negoț, negutător, a vinde, a cumpăra, preț, a împrumuta, a schimba, cîștig; la care se adaugă termenii luați din lexicul vechi slav — vamă, a plăti, a tocmi, dobîndă, marfă... — și cel greco-bizantin — arvună, ieftin, cîntar, litră, prăvălie, camătă... Comerțul intern este, de asemenea, atestat în secolele IX—XIII și prin numeroasele descoperiri monetare, prin mărfurile vehiculate — ceramică, podoabe, unelte, de exemplu —, prin însăși constituirea tîrgurilor (orașelor). Tîrg a însemnat inițial, în limba română, locul unde se cumpăra și se vindea; apoi operația de vînzare-cumpărare și, în al treilea rînd așezarea stabilă unde se face negoțul, adică orașul propriu-zis. Aceste orașe sînt atestate documentar și arheologic. În aproape toate ca-

zurile prima lor menţiune în scris nu arată data fundării; centrele urbane sînt, în genere, mai vechi, unele fiinţînd, cum dovedesc mărturiile arheologice, cu mult înainte, precedate, pe aceleaşi locuri, de aşezări rurale (sate), transformate treptat.

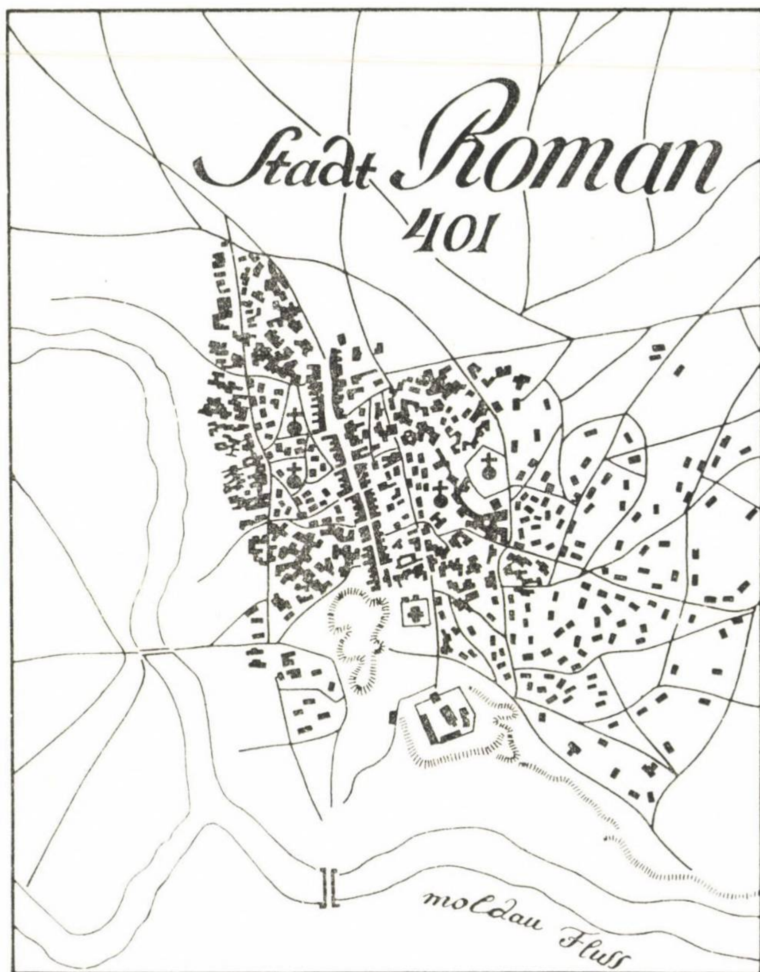
În ordinea cronologică a primei atestări scrise, aşezările orăşeneşti sînt următoarele:

Secolele X–XII: Cetatea Albă (Maurocastro, 940–965); Cenad (Urbs Morissena, apoi Chenadium, c. 1030); Garvăn; Păcuiul lui Soare; Vicina; Oradea (1113); Bîrlad (1174); Sibiu (1192–1196);

Secolul XIII: Severin (1233); Rodna (1235); Baia (ante 1241); Chilia (c. 1274); Braşov (1271); Cluj (1275–1280); Dej (1284); Alba Iulia (1288); Bistriţa (1286–1289); Turda (1297); Sebeş (1300); Sighişoara şi Vinţul de Jos (c. 1300); Cîmpulung şi Curtea de Argeş (spre 1300). (În Transilvania creşterea oraşelor este legată, din secolul al XIII-lea, de activitatea saşilor.)

Secolul XIV: Hotin (1310); Timişoara (1315); Orăştie (1317–1320); Baia de Arieş (1325); Arad, Baia Mare, Baia Sprie (toate la 1329); Tg. Mureş (1332); Sătmar (1333); Siret (1340); Slatina şi Brăila (1368); Hîrlău (1384); Ruşii de Vede şi Piteşti (1385); Rîmnicul Vîlcea şi Suceava (1388); Cernăuţi, Iaşi, Piatra lui Crăciun (Piatra Neamţ), Roman, Tg. Neamţ (toate între 1387–1392); Giurgiu (c. 1390); Tîrgovişte (c. 1394); Fălciu; Orheiul Vechi (arheologic, sec. XIV, în scris la 1470); Bucureşti (arheologic sec. XIV, în scris 1459).

Secolul XV: Dorohoi (1407); Bacău, Tighina, Tg. Trotuşului (1408); Cotnari (1411); Ocnele Mari (1402–1418); Tîrgşor (1413); Tg. Jiu (1429); Buzău, Gherghiţa, Oraşul de Floci (1431); Adjud (1435); Tecuci, Vaslui (1435); Rîmnicul Sărat, Botoşani (1439); Tg. Frumos (1448); Lăpuşna (1454) etc.

PLANUL ORAȘULUI ROMAN desenat la 1790 de Hora von Otzellovitz: se observă strada principală și cartierele meșteșugărești propriu-zise (centru și stînga), iar spre est și sud-est, case mai răzlețite. (După Eugenia Greceanu, *La structure urbaine médiévale de la ville de Roman*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, XV, 1976, 1, p. 40.)

În secolele XVI—XVII și îndeosebi în cel următor apar o serie de tîrguri noi, din care amintim: în Țara Românească — Vălenii de Munte, Slănic, Ploiești, Cîmpina, Filipești, Telega, Urziceni, Călărași, Caracal; în Dobrogea: Hârșova, Dăeni; în Moldova: Odobești, Panciu, Fălticeni, Burdujeni, Herța, Câmpulung, Storojineț, Lipcani, Bălți, Vadul Rașcului (Rașcov), Chișinău, Tuzora, Căușani, Ismail, Cartal, Reni, Bolgrad; în Transilvania și Banat: Blaj, Dicio Sân Martin, Ibașfalău (Dumbrăveni), Năsăud, Gherla, Beiuș, Oravița, Reșița, Lugoj, Caransebeș...

Evident, evoluția nu rămîne numai într-un sens. Sînt și tîrguri care dau înapoi, redevin simple sate. În ansamblu însă, centrele orășenești sporesc ca număr și populație (îndeosebi după 1700). În jurul lor gravitează un număr de sate care au obligația să-și desfacă produsele în piața orășenească și sînt supuse sub raportul taxării (al vămii) la același regim ca și orașul respectiv.

Comerțul interior se desfășoară și în bîlciuri (iarmaroace) ținute în sute și sute de sate, din toate zonele pămîntului românesc, unde se vînd și se cumpără: grîne, făină, legume, fructe, untdelemn, miere, ceară, tutun, țuică, rachiuri, unt, dulceață, vite mari și mici, pește, raci, piei, lînă, semințe, blănuri (din vînat), încălțăminte, cherestea de felurite sorturi, doage, lemne de foc, căruțe și părți componente, olărie, sticlărie, cuie, potcoave, seceri, amnare, postav țărănesc, sfoară, frînghii, var — în covîrșitoarea lor majoritate, produse ale cultivatorilor și meseriașilor rurali; se găseau în iarmaroace și mărfuri de la orașe, precum și articole de import, din Germania sau Turcia (țesături, cafea, zahăr...).

Un continuu schimb de mărfuri are loc între provinciile locuite de români. Rețeaua transilvană de drumuri se îndreaptă, cu precădere, spre est, sud-est și sud, adică spre Țara Românească și Moldova; creșterea orașelor Brașov,

Sibiu, Bistrița se datorează, în cea mai mare parte, comerțului cu centrele extracarpatice muntene și moldovene. Atelierele transilvane, îndeosebi săsești, vînd țesături (postavuri și pînzeturi brașovene), fier pentru arme, săbii, scuturi (comenzi speciale), frînghii, șăpci și călțuni, săpun, mobilă, argintărie, candelabre, orologii, ceasornice, medicamente, pergament, hîrtie, ceară roșie, obiecte de cult etc., etc. În Transilvania se cumpărau din Muntenia și Moldova — așa cum înscriu, de exemplu, registrele vamale brașovene sau sibiene — pește de felurite sorturi (în primul rînd crap, dar și morun!), icre negre și de cele obișnuite, apoi vite (cai, porci, vaci, berbeci), piei de vite, blănuri de veveriță, jder, vulpe, pisică sălbatică, iepure, vidră, ceară și miere, brînză, seu, vin. Aceeași orientare economică se menține și după încorporarea Transilvaniei în Imperiul habsburgic. Oficialitățile vieneze constată (1779) „legătura strînsă care există între marele principat al Transilvaniei și țările vecine, Moldova și Țara Românească și nevoia imperioasă de a importa cantități mari din materiile prime de care are nevoie principatul Transilvaniei"...

Se adaugă circulația sezonieră a turmelor de oi transilvane — prima atestare documentară este din 1418 — spre pășunile din Țara Românească și dincolo de Dunăre, în Dobrogea; în această din urmă provincie, numărul mocanilor transilvăneni stabiliți aci definitiv crește mult după 1800.

Participarea țărilor române la comerțul intereuropean, atestată și în etapa anterioară, se amplifică sensibil după constituirea, ca stat, a Țării Românești și Moldovei. Se importau, în genere, articole meșteșugărești, cu volum mic și valoare relativ ridicată și se exportau materii prime, produse agricole, cu volum apreciabil, dar cu valoare mică.

Vitele — boi, vaci, porci, oi, cai — și produsele derivate din creșterea animalelor — carne, seu, piei — au consti-

tuit, pînă în primele decenii din secolul al XIX-lea, temeiul exporturilor din Țara Românească și Moldova, aducînd cea mai mare parte a veniturilor. Li se adaugă, tot la export, peștele sărat, icrele, blănurile (de vînat), mierea și ceara, vinul (cotnarul ajunge bine cunoscut în Polonia), sarea (vîndută din Transilvania spre Ungaria și Slovacia, din celelalte ținuturi românești îndeosebi în Peninsula Balcanică). În anii agricoli buni se vînd și cereale: grîu de Vicina (Dobrogea de nord, probabil Isaccea) și de Maocastro (Cetatea Albă), menționat ca marfă în cunoscutul manual al lui Francesco Balducci Pegolotti —*La prattica della mercatura* (1335—1340), grîu cumpărat de venețieni și genovezi la Licostomo (= Chilia, în 1359 și 1361), cel din Dobrogea (menționat în tratatul încheiat de principele local Ivanco cu genovezii, la Pera în 1387), cel vîndut în secolul XVI prin Calafat sau Brăila.

La importuri vin mai întîi țesăturile de lînă, mătase sau bumbac: postavuri din Flandra (Ypres, Louvain, Brüges, Maestricht, Mecheln), din Germania (Köln, Aachen, Breslau, Nürnberg, Speyer, Werden, Linde, Zwickau etc.), din Cehia (Zhorelec, Kutna-Hora, Jihlava, Liberec, Meseric, Trebic, Neuhaus), din Slovacia (Bratislava), din Ungaria (de Buda), din Italia (Bergamo, Verona), Olanda, Polonia, Rusia, Turcia (de bumbac — numite bogasii; cele de mătase — camhă, tebencă, hazdee; de păr de cămilă — camelot; de purpură — olovir etc.). Din Austria și din alte state germane (de la Leipzig =Lipsca — de unde și lipscanii, adică negutătorii ce aduc marfă din acest mare centru) se aduceau, în continuare, variate articole meșteșugărești.

Au fost importate cu continuitate și mărfuri „orientale" — „ce vin de peste mare" citim într-un privilegiu eliberat de Mircea cel Bătrîn în 1413: piper, șofran, ghimber, scorțișoară, vin grecesc, dulce („de Malvazia"), untdelemn, măs-

line, lămîi, apoi țesături (de felul celor mai sus amintite), ceramică, argintărie, bijuterii, coloranți.

Prin poziția lor în sud-estul continentului, țările române se situează la capătul a două căi intereuropene: aceea de la vest la est — Flandra, Frankfurt am Main, Praga, Viena, Buda, Transilvania (sau Praga, Cracovia, Liov, Moldova); și calea de la Marea Baltică la Marea Neagră prin Liov, Suceava, Cetatea Albă (sau Chilia, Dobrogea de nord); tronsonul moldovenesc al acestei a doua artere este numit, în primii ani ai secolului al XV-lea, „via walachiensis", adică „drumul românesc". Prin aceleași teritorii românești tranzitează și mărfurile orientale sosite îndeosebi pe mare.

Partenerii de negoț ai țărilor române sînt, în secolul al XIV-lea, Genova, Veneția (prin ei și Bizanțul), Hanatul tătar de Crimeea (pentru produse orientale); ulterior, Ungaria (care înglobează și voievodatul Transilvaniei) și Polonia, pentru ca după 1500, pe primul loc să se situeze tranzacțiile spre piața otomană. Oficialitățile din Istanbul consideră țările române drept „chelerul" împărăției, locul de aprovizionare (îndeosebi al capitalei de pe malurile Bosforului). Pentru unele produse (oi, grîne, lemn de construcție) se ajunge la un drept de preempțiune, în sensul că ele nu pot fi vîndute în altă parte decît după ce aprovizionarea imperiului este asigurată; prețurile sînt cele ale pieței curente sau puțin mai scăzute. Balanța comercială rămîne excedentară; negoțul extern alimentează piața cu numerar, fără de care nu s-ar fi achitat anual haraciul și celelalte „obligații" față de puterea suzerană.

Nu avem cifre recapitulative pentru comerțul exterior muntean, moldovean sau transilvan, în anume intervale de timp. Este sigur că exportul și importul au cunoscut lente creșteri, judecînd după frecvența mărturiilor scrise, după dezvoltarea orașelor, după enumerarea a tot mai multe articole în tarifele vamale, după circulația monetară, după aso-

Apărarea pămînturilor românești s-a asigurat și printr-un număr apreciabil de fortificații, între care mai multe cetăți mari. Așa a fost și cetatea de la Enisala ridicată inițial de bizantini, pe un deal ce domină lacul Razim și delta. Aci au stat de strajă și ostașii lui Mircea cel Bătrîn. (ESE)

Cetatea Albă situată pe un promontoriu, pe țărmul de vest al limanului Nistrului, controla un important port al comerțului sud-est european. În interior, citadela, de plan aproape pătrat, flancată de turnuri cilindrice, a fost reconstruită de meșterii lui Alexandru cel Bun (1400—1432), pe nucleul existent din timpul stăpînirilor bizantină și genoveză. Alte fortificații au fost ridicate sub Ștefan al II-lea (1440) și îndeosebi sub Ștefan cel Mare — o nouă incintă cu numeroase turnuri de apărare. În 1484, Cetatea Albă a fost ocupată de otomani. (Agerpres)

Sub cîrmuirea lui Petru I al Mușatei (c. 1375 — c. 1391) a fost ridicată cetatea Sucevei, de plan patrulater cu turnuri la colțuri. A fost amplificată sub Alexandru cel Bun (1400—1432) si îndeosebi sub Ștefan cel Mare (1457—1504) cînd s-a ridicat al doilea rînd de ziduri, foarte groase, străjuite de bastioane semicirculare. Cetatea, ca și aceea a Neamțului, a rezistat cu succes atacurilor lui Mehmed al II-lea în 1476, ca și asediului regelui polon Ion Albert, în 1497. (Agerpres)

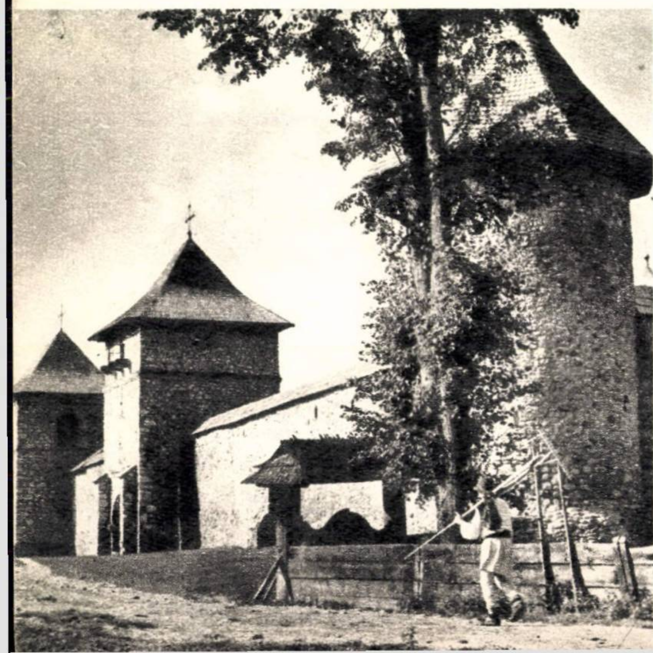
Printre orașele «volohe» adică românești dintr-un document rus de la 1387—1392 apare și Hotinul. Cetatea, — cu ziduri puternice, întărite de mai multe turnuri cilindrice și prismatice — străjuind un străvechi vad al Nistrului, a avut un important rol în istoria politică și militară a Moldovei. (Agerpres)

Hala breslei măcelarilor la Sibiu datează din secolul XV. Vedere de ansamblu a clădirii, așa cum se prezintă astăzi, construcție caracteristică pentru arhitectura orășenească medievală a sașilor transilvăneni. (ESE)

La 6 iulie 1437 s-a semnat în Conventul de la Cluj-Mănăștur (în imagine) prima înțelegere dintre țăranii răsculați și nobilime. Prin această înțelegere, țărănimea a încercat, fără rezultat, să instituie un control anual pentru a vedea cum sînt respectate clauzele de către nobilime. (ESE)

Cetatea Soroca, străjuind un vad al Nistrului, este atestată documentar sub Ștefan cel Mare, în 1499. La colțuri, turnuri circulare; în dreapta, poarta de intrare, puternic fortificată. (Agerpres)

Mănăstirile importante din Moldova, construite în secolul al XVI-lea, au fost fortificate, servind și ca loc de refugiu, de apărare. În imagine, zidul Moldoviței, ctitoria lui Petru Rareș (1532): la mijloc, turnul porții de intrare, la colțuri cîte o altă turlă; în partea superioară a zidurilor, guri de tragere. (Constantin Săvulescu)

Inițial, castru regal stăpînit, din 1409, de Voicu «miles aulicus» român, cetatea-castel de la Hunedoara, a fost ridicată la porunca lui Iancu de Hunedoara, fiul lui Voicu, lucrările fiind încheiate spre 1453. Vedere spre intrarea principală. (ESE)

În secolul al XV-lea, 40 de turnuri apărau zidul de incintă al orașului Sibiu. Fortificațiile au fost, aproape toate, dărîmate odată cu modernizările din secolul al XIX-lea. Se mai păstrează, pe latura de răsărit, o porțiune din zidul exterior, cu drum de strajă și două turnuri, ce erau apărate de breslele olarilor și dulgherilor (al doilea). (ESE)

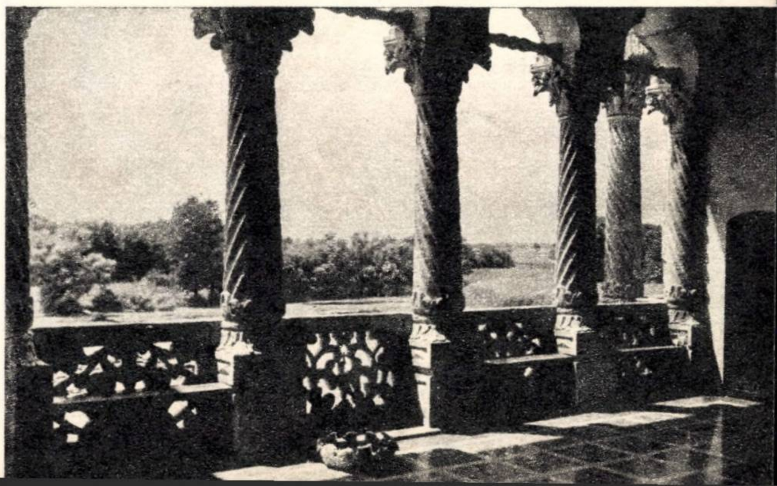
Una din foarte rarele construcții civile rămase în Iași, din secolul XVII-lea, pe strada Anastasie Panu, numită azi «casa cu arcade» sau «casa Dosoftei» deoarece în ea a funcționat un timp tiparnița mitropolitului cărturar; de plan dreptunghiular, are în exterior cinci arcade semicirculare ridicate pînă la nivelul etajului. (ESE)

Multe case boierești din secolul al XVIII-lea reiau tipuri mai vechi, amplificate; construite cu ziduri groase din cărămidă (uneori piatră cu cărămidă), de obicei cu parter și un etaj, unde se află și un foișor deschis (uneori și închis) situat în prelungirea încăperii centrale a catului; atari construcții derivă din casa țărănească. În imagine, casa Glogoveanu (comuna Glogova, jud. Gorj), din secolul XVIII; de remarcat meterezele de la parter. (ESE)

În Transilvania, arhitectura laică — castele, palate nobiliare, locuințe orășenești mai mici — se înscrie în stilul baroc, dar în forme mult mai simple, fără excesul de ornamentație și de linii torsionate, frecvente construcțiilor de acest stil în centrul și vestul continentului. Reprezentativ este și palatul construit la Sibiu, de Anton Eckhardt Martinelli, în 1778—1785, pentru Samuil Brukenthal, guvernator al Transilvaniei (1777—1787) și mare colecționar de artă; în 1817 s-a deschis muzeul ce poartă și astăzi numele de Brukenthal. (ESE)

Palatul de la Mogoșoaia, terminat în 1702 la porunca voievodului Constantin Brâncoveanu, îmbină tradiții ale arhitecturii românești — foișor, pivniță, sisteme de boltire — cu sugestii venite din arhitectura Renașterii — loggia de pe fațada vestică (în imagine) și cu elemente decorative ce reiau, în piatră, motive ale aceleiași Renașteri (vezi coloanele și balustrada ajurată a loggiei), iar în pictură, o decorație vegetală orientalo-musulmană. (ESE)

După ocuparea Dobrogei, Poarta instalează, în diferite puncte, garnizoane militare; vedere a Hîrşovei din 1820, cu cetatea construită pe o poziţie dominantă. (După Iacob Alt)

Prin Babadag a trecut în 1538 sultanul Soliman al II-lea, cînd a invadat Moldova. Vedere din 1828: în mijloc o cazarmă de formă dreptunghiulară. (Din albumul lui Hector de Béarn — Quelques souvenirs d'une campagne en Turquie, pl. XIV)

ciațiile (companiile) de neguțători funcționînd pe temeiul unor privilegii oficiale.

Circulația monetară cuprinde în secolele XIV și XV emisiunile proprii, de argint și aramă, din Muntenia, Moldova și Transilvania, monede italiene (florinul), bizantine (perperul și asprul), ungare, turcești (asprul, de argint), polone (groșul). În secolul al XVII-lea și mai ales după 1700, circulă un mare număr de monede otomane, austriece, italiene, rusești, polone, spaniole etc. — cu succesive emisiuni, cu valori fluctuante, ceea ce îngreuiază mecanismele economice.

Acumulările primitive de capital au loc aproape numai în sfera negoțului și a dregătoriilor, cu o relativă intensificare în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea. Devine tot mai frecventă circulația polițelor — prima mențiune e din 1757 — între București, Craiova, Iași, Sibiu, de o parte, Constantinopol, Viena (mai tîrziu[1] Odessa și Paris) de alta. Sînt amintiți și primii bancheri. Lipsesc însă instituțiile de credit; camăta este dominantă; cu dobînzi variind între 12% și 36%, ea lovește în felurile categorii sociale, cu precădere în țăranii mici producători.

Clasele sociale sînt determinate de stăpînirea mijloacelor de producție, în primul rînd a pămîntului. Documentele reflectă o apreciabilă diversitate socială; dacă încercăm o grupare după raporturile față de mijloacele de producție, după felul în care se dispune de avuția socială și de mărimea acestei părți, obținem următoarele clase și categorii principale: nobilimea — adică stăpînii de pămînt care folosesc și exploatează munca țăranilor dependenți; stăpînii de pămînt ce-și lucrează singuri terenurile, ei cu familiile lor; țărănimea dependentă; orășenii (tîrgoveții); robii. Înlăuntrul fiecărei clase sau categorii există însă trepte intermediare.

[1] În intervalul 1829–1848.

Nobilimea are numele generic de boier[1] (*nemeș* în Transilvania pentru nobilimea maghiară). Ea deține o poziție socială și politică preponderentă și din rîndurile ei se recrutează dregătorii statului de toate rangurile, începînd cu sfatul domnesc. Participare ce determină periodice deplasări, unii urcă în demnități și averi, alții coboară. Din secolul al XV-lea sînt amintite în scris cîteva mari domenii boierești — cu zeci de sate — și fenomenul se accentuează în continuare. Devenind tot mai bogată, această boierime ajunge în conflict cu autoritatea centrală: de aci și numeroase mișcări contra domniei — ca în secolul al XVI-lea — cu frecvente execuții ale complotiștilor, dar și cu răsturnări și asasinate de domni. Secolul al XVII-lea aduce știri mai detailate despre averile *marii boierimi*, sporite prin veniturile obținute din dregătorii, uneori și prin comerț. Sînt fruntași cu zeci de sate, afară de vii, păduri, iezere, prisăci, case și prăvălii în orașe. În Moldova, Iordache Ruset are 213 moșii și felurite proprietăți, din care 112 sate întregi; Miron Costin — 70 de sate, iar Iordache Cantacuzino — 60 de sate, în 11 ținuturi. În Țara Românească, frații Buzești — Radu, Preda, Stroe — au 133 moșii. În Transilvania, ca urmare a cuceririi voievodatului de către regii de la Buda, nobilimea maghiară deține preponderența socială, politică și economică. Nobilimea românească este treptat eliminată ca factor politic de decizie și deposedată, în timp, de proprietățile ei. În secolul al XIII-lea și în prima jumătate a celui următor, ea participă încă la adunări reprezentative ale voievodatului, ca în 1288 sau 1291 cînd regele Andrei al III-lea consemnează: „... am ținut noi, împreună cu toți nobilii, sașii, secuii și românii din părțile Transilvaniei, o adunare la Alba Iulia". Ultima menționare de acest fel este din 1355. Pentru a

[1] Inițial boier a însemnat orice stăpîn de pămînt, indiferent de suprafața stăpînită; cu acest înțeles găsim termenul folosit în numeroase documente din Țara Românească pînă în secolul al XVII-lea.

se menține ca rang sau pentru a promova, o parte din boierimea română transilvană (o minoritate), trece la catolicism și este asimilată de nobilimea maghiară: familiile Dragoș și Giulea în Maramureș, Mîtnic și Bizerea în Banat, Cândea, Huniade, Drag, Ban, în Transilvania propriu-zisă (din care provin familiile nobile maghiare Kendeffi, Huniady, Dragfi, Banffy). Din a doua jumătate a secolului al XIV-lea și îndeosebi după 1400, adunările nobiliare se transformă în congregații ale stărilor privilegiate, evoluție încheiată prin constituirea, în timpul răscoalei din 1437 (vezi mai jos), a „Uniunii celor trei națiuni" (Unio trium nationum), care consemnează excluderea nobilimii românești dintre categoriile dominante, dintre „națiunile" oficial recunoscute de regalitatea de la Buda în Transilvania.

Nobilimea nu este o clasă omogenă. Documentele muntene și modovene consemnează „boieri mari și mici"; fruntașii ierarhiei poartă și titluri aparte — vlastelin, jupan, pan, iar în Transilvania — principes, primates, optimates, barones, magnates ... Mare proprietară este și biserica — îndeosebi mănăstirile — și, firește, domnia.

Pentru servicii speciale aduse autorității centrale, unii nobili beneficiază de privilegiul numit *imunitate* (acordat și unor mănăstiri). Beneficiarul imunității încasa, de la sătenii săi dependenți, dările și dijmele pe care aceștia le plăteau obișnuit statului. Imunitatea a constituit o stare de excepție și nu a însemnat, în Țara Românească și Moldova, o manifestare, pe plan juridic, administrativ și militar, a fărîmițării feudale (așa cum ea a fost în țările din centrul și vestul continentului).

Pentru boierimea mijlocie și mică frecvente sînt denumirile de cneaz (cuvînt de origine slavă, cu înțelesul de „om liber" și „stăpîn de rumâni"), judec și jude (termeni latini

redînd respectiv cele două înțelesuri ale termenului de cneaz)[1]; în Transilvania — servientes, familiares, milites, nobiles ... Destul de des, grupări ale nobilimii se înfruntă între ele pentru acaparare de noi pămînturi sau pentru participare la viața publică; unii urcă, alții decad spre țărănime.

Dacă pînă în secolul al XVIII-lea criteriul de definire al stării nobiliare a fost stăpînirea de moșii și de țărani, odată cu reforma lui Constantin Mavrocordat, boier este cel ce îndeplinește sau a îndeplinit o slujbă domnească; se stabilesc două clase de boieri și se fixează fiecăreia anume privilegii și venituri. Ca și în alte țări ale Europei, în Moldova, ca și în Țara Românească, autoritatea de stat garantează situația preponderentă a boierimii, îi cere în schimb să presteze slujbă statului și face din aceasta o condiție a promovării în ierarhie.

O foarte însemnată categorie o constituie *stăpînii de pămînt care își lucrează singuri ogoarele, ei cu familiile lor*. În Muntenia li se spune „*moșneni*", adică oameni cu moșie, cu proprietatea moștenită din părinți, de la înaintași, de la moșul comun, întemeietor al satului; în Moldova — „*răzăși*". Lipsesc cifre pentru a stabili ponderea acestei categorii în ansamblul populației. O statistică austriacă din 1728, constată în mai multe zone de deal și munte ale Olteniei (dar și în cîteva părți la cîmpie, spre Dunăre), de la 40% la peste 90% sate moșnenești, din totalul așezărilor rurale. Evoluția îndeosebi în secolele XVI și XVII, este în defavoarea micilor proprietari, obligați, din pricina dărilor tot mai apăsătoare, ca și din alte împrejurări — secetă, alte calamități, războiul — să-și vîndă pămîntul și, odată cu el, să-și piardă cel mai adesea, și libertatea, înmulțind rîndul țăranilor dependenți (vecini, rumâni).

[1] În Moldova juzii și cnezii iar în Transilvania cnezii, sînt numai administratori ai satelor, nu proprietari (stăpîni) de sate.

Forma curentă de exercitare a dreptului de proprietate moșnenească sau răzășească este, mai ales în secolele XIV și XV, *stăpînirea în comun a satelor*. De aceea acești stăpîni *în devălmășie* înlăuntrul aceluiași sat, poartă și numele de megieși (adică vecini de hotar). În cadrul stăpînirii în comun, există însă o foarte precisă evidență a drepturilor fiecărei familii, exprimate prin termenii: stînjeni, dramuri, lei, bani, incluzînd ogorul, pădurea, apa, în timp ce via, prisaca, livada, moara sînt stăpînite individual. Ieșirea din devălmășie are loc tot mai frecvent după 1500.

O parte importantă a țărănimii nu are nici libertate și nici stăpînirea ogoarelor pe care le lucrează din generație în generație; aceștia sînt *vecinii* în Țara Românească sau *rumânii* în Moldova, *iobagii* în Transilvania și locuiesc în sate domnești, boierești (nemeșești) și mănăstirești. Ei depind de stăpînul pe moșia căruia trăiesc, ascultă de acesta, sînt obligați să-i lucreze la ce-i va pune (obligație de căpetenie), să-i dea dijma din produsele cîmpului și să-i plătească dări pentru vitele pe care le cresc. Eliberarea din vecinie (dependență) se face numai cu consimțămîntul stăpînului și chiar într-un atare caz, faptul e considerat ca un act de bunăvoință, de „iertare" din partea nobilului. Dacă rumânul cade rob și se întoarce ulterior, atunci stăpînul său dintîi nu mai are nici un drept asupra lui. Situația de om neliber se transmite și asupra urmașilor în linie bărbătească a rumânului — copii, nepoți, strănepoți. Femeia și fetele nu au aceeași stare, ele rămîn libere juridicește. Numărul țăranilor dependenți crește în secolele XVI și XVII. După 1700, instituția ca atare, adică legătura personală a țăranului față de boier, nu mai prezintă însemnătatea dinainte; finalul evoluției este *reforma edictată de Constantin Mavrocordat în Muntenia (1746) și Moldova (1749)* prin care se dă libertate rumânilor: aceștia se răscumpără cu 10 taleri de persoană, dar sînt obligați în continuare să lucreze un număr de zile pe an în folosul

boierului pe moșia căruia își au gospodăria. Țara Românească și Moldova sînt primele state din Europa de sud-est unde are loc această eliberare; dar dacă țăranul este, juridicește, liber, el continuă, în fapt, să depindă de boierul proprietar al moșiei unde țăranul își are ogorul, fîneața și imașul, pentru care continuă să dea dijmă și să presteze muncă.

Orășenii sînt în primul rînd negutători și meseriași: din registrele Brașovului aflăm că peste 80% din transporturile cu mărfuri sosite aci din Țara Românească (de exemplu în 1503 și 1542) sînt aduse de tîrgoveții din București, Brăila, Buzău, Câmpulung, Curtea de Argeș, Orașul de Floci, Ghergbița, Pitești, Rîmnicul Vîlcea, Tîrgoviște și Tîrgșor. Meșteșugul și comerțul formează temeiul, îndeletnicirea caracteristică a orășeanului. În centrele urbane, alături de meseriași, calfe, ucenici și negustori, locuiesc agricultori, unii boieri, clerici, militari. Orașele cuprind o vatră, ocupată de ateliere, prăvălii, case, grădini — apoi un teren agricol învecinat (ogoare, fînețe, livezi, vii, prisăci, heleșteie), constituind hotarul tîrgului și un ocol, exterior hotarului și care cuprindea mai multe sate dependente, sub regimul circulației mărfurilor, de autoritățile orășenești respective (vezi și mai sus p. 173). Există diferențieri notabile între o minoritate cu avere din care se recrutează și conducerea (eligibilă periodic) și locuitorii obișnuiți, obligați la plata feluritelor dări și prestații. Sub raport etnic, alături de români, trăiesc sași, armeni, greci, unguri, evrei; în Transilvania[1] în cîteva mari centre (beneficiind de privilegii regale), majoritatea o dețin sașii, românii locuind în afara zidurilor. În timp, numărul orașelor a crescut (vezi și p. 171—173); tendința cunoaște o accelerare în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și după 1800. Cifre globale lipsesc; pentru Moldova însă, în decurs de apro-

[1] Unde, spre deosebire de Muntenia și Moldova, principalele orașe sînt înconjurate de ziduri.

ximativ opt decenii, populaţia oraşelor urcă de la 31 605 (în 1774), la 48 050 (în 1803), aşadar o creştere de cca 52% în 29 de ani, 129 413 (în 1832) şi 288 162 (în 1859).

De asemenea, nu avem date privind structura întregii populaţii din ţările române în diferite epoci. Un recensămînt din Transilvania consemnează (în 1791) ţărani iobagi (dependenţi) — 63,68%; ţărani liberi — 21,85%; nobilime — 3,24%; orăşeni şi alţii — 11,23%. Peste trei decenii, în 1821, procentele sînt de 58%, 27,21% (ţărănimea liberă sporeşte numeric), 3,58%, 11,21%. Pentru ansamblul teritoriilor româneşti putem aprecia că ţărănimea de diferite categorii (proprietarii de pămînt, fără pămînt dar liberi juridiceşte şi dependenţi), reprezintă, în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, circa 85% din totalul populaţiei.

O ultimă categorie socială o constituiau robii — mai ales ţigani — aflaţi cu totul în puterea stăpînilor lor. Documentar sînt atestaţi într-un hrisov muntean din 1385; probabil însă că ei au ajuns în ţinuturile româneşti aduşi de tătari, din India, la marea invazie din 1241.

Tensiunile şi conflictele sociale străbat periodic istoria ţărilor române din secolul al XIV-lea şi pînă la începutul epocii moderne (1821), cu felurite manifestări: *nesupunerea la lucru şi la prestaţii*, *încălcarea privilegiilor nobilimii*, *fuga*, *răzmeriţa locală*, *răscoala*. Domnii poruncesc sătenilor să „asculte“ de feudal (boier, nemeş, mănăstire), să nu-şi pască vitele, să pescuiască sau să taie lemne din pădurile oprite (braniştile) domeniului, fără voia stăpînului. Începînd din secolul al XVI-lea, cînd apăsarea creşte — îndeosebi din pricina urcării dărilor — unele sate fug, se risipesc: într-o vreme cînd cultivarea pămîntului reprezintă temeiul, părăsirea ogoarelor, lucrate din generaţie în generaţie, arată şi gravitatea exploatării. Se ajunge şi la răzmeriţe, cum au fost acelea din Moldova din timpul domniilor lui Eraclid Despot şi

Petru Șchiopul. În Transilvania exploatarea este mai accentuată, decît în Țara Românească sau Moldova, ceea ce determină manifestări mai frecvente ale luptei de clasă. Iobagii, în primul rînd români, alături de ei, uneori, și unguri, se răzvrătesc împotriva clerului feudal catolic, ca, de pildă, pe domeniile mănăstirilor Cârța și la Cluj — Mănăștur și împotriva nobilimii — în comitatele Alba, Arad, Dobîca, Solnoc, Sătmar (20 sate) toate în secolul XIV sau în sudul Transilvaniei, unde sătenii sînt în conflict cu patriciatul săsesc fiindcă le luase pășunile. Secuii se mișcă în 1430, urmați de țăranii români din Țara Bârsei, a Făgărașului și a Hațegului. Situația agravîndu-se, mai ales în urma unor abuzuri ale episcopului Transilvaniei Gheorghe Lepeș, s-a ajuns *în 1437 la o răscoală ce cuprinde multe sate românești și ungurești.* După o serie de ciocniri armate, nobilii sînt siliți să încheie cu răsculații o convenție semnată la Cluj-Mănăștur, la 6 iulie 1437, unde se prevedea o ușurare a obligațiilor iobăgimii, cu instituirea unui mecanism de control al ambelor părți contractante, pentru respectarea clauzelor. Țărănimea se considera ea însăși — cum arată textul convenției — că formează o „universitas regnicolarum" (similară cu aceea a nobilimii), participantă efectiv la viața politico-socială a voievodatului Transilvaniei. Pentru nobili, amintita înțelegere însemna însă doar un armistițiu, necesar regrupării forțelor. Împreună cu patriciatul săsesc ostil mișcării și cu secuii, nobilimea încheie la Căpâlna (16 septembrie 1437) o „uniune frățească", fiecare parte obligîndu-se să ajute pe celelalte, fără întîrziere, împotriva dușmanilor; cum erau trei participanți, i s-a zis și *Unio Trium Nationum.* Rezultatele n-au întîrziat. Țăranii, înfrînți în noi lupte, sînt obligați să încheie la Apatiu (6 octombrie 1437) o nouă convenție cu clauze mai grele; conducătorii răsculaților sînt prinși și executați; condițiile de trai se înrăutățesc.

Sub raport politic, Unio trium nationum a servit ulterior pentru a considera ca națiuni politice (cu toate drepturile) ale Transilvaniei, pe unguri, sași și secui. Românii, care formau și atunci majoritatea absolută a populației, erau excluși. De fapt, înțelegerea din 1437 era făcută de nobili, sași și secui, în rîndurile celor dintîi fiind și români. Însă acești români, pentru a-și păstra moșiile și dregătoriile, își schimbă credința (suveranii maghiari persecutau pe ortodocși) și limba, integrîndu-se clasei feudale maghiare.

Exprimînd optica nobilimii, cronicarul Antonius Bonfinius consemnează în a sa „Rerum Hungaricarum decades" că în 1437 s-a dezlănțuit „... un război al țăranilor, cu nimic mai prejos decît războiul șerbilor și războiul social, cum au fost și altele..."; că „... puțin a lipsit ca rînduielile țării să nu fie răsturnate..."

La 1514, a doua răscoală de mari proporții, depășind pe aceea de la Bobîlna. La ea participă țărani români, unguri, secui, sloveni, orășeni săraci și chiar unii nobili mici. Prin amploare și intensitate, poate fi considerată ca „un război general al țărănimii" — expresia aparține lui Fr. Engels; ea precede cu un deceniu marele război al țărănimii din Germania. Împrejurarea specială ce a declanșat răscoala a fost organizarea unei „cruciade" împotriva Imperiului otoman: în tabăra fixată în apropierea Budei, s-au prezentat mulți țărani doritori, prin participare la război, să obțină eliberarea din iobăgie. Ceea ce a determinat reacția nobilimii care, prin metodele cele mai dure, oprește plecarea oamenilor de pe moșiile lor. Agitația și nemulțumirile din zeci și zeci de sate se repercutează în tabăra de la Buda, de unde cruciații pornesc împotriva nobilimii și aleg conducător pe secuiul Gheorghe Doja. Revendicările lor pun în cauză însăși organizarea socială: răsculații cer desființarea iobăgiei, cu dijmele, dările și muncile ei,

desființarea calității de nobil, împărțirea moșiilor la țărani. În cîteva sîngeroase lupte biruie țăranii; tot ei, cu ajutorul orășenilor săraci, ocupă Clujul. Dar în lupta de la Timișoara (15 iulie) biruie armata regală și nobiliară. Prins, Gheorghe Doja este supus unui supliciu atroce: așezat pe un tron de fier incandescent, trupul i-a fost rupt în bucăți, cu cleștele; alte căpetenii au fost executate cu sabia.

Ca rezultat final are loc o înrăutățire a situației țărănimii. Dieta întrunită în același an, împinsă de răzbunare — de aceea i s-a spus și „dieta sălbatecă" — legiferează despăgubirile „cuvenite" coroanei și nobilimii pentru pierderile suferite în amintitele evenimente și hotărăște grele pedepse, însoțite de torturi, pentru toți participanții, cu oarecare rol în răscoală. Interzice țăranilor portul armelor; celui găsit cu vreo armă i se taie mîna dreaptă. În schimb, aproape întreaga țărănime este legată de stăpîni și de pămînt, iar șerbia este declarată ereditară, veșnică. Se majorează robota — munca obligatorie pentru stăpînul moșiei —la o zi pe săptămînă (52 zile pe an), censul anual și „darurile" (păsări) către nobil care primește, în genere și a noua parte din produse; țăranii iobagi mai dau a zecea parte din produse și bisericii și, în plus, dările către stat. Hotărîrile dietei sînt înscrise și într-un codice de legi — numit Tripartitum — pregătit de mai mulți ani de juristul Verböczi și publicat în 1517. Agravarea exploatării întregii țărănimi a fost determinată de unele realități ale Transilvaniei secolului al XVI-lea. Nobilimea are nevoie de venituri mai mari pentru standardul ei de trai — mai costisitor decît în secolul precedent —, pentru sarcinile militare ce-i revin, pentru a face față la creșterea periodică a prețurilor, fenomen curent în Europa secolului al XVI-lea, în sfîrșit pentru a-și constitui unele rezerve, într-o etapă de frecvente schimbări, îndeosebi după bătălia de la Mohács. Date fiind realitățile epocii — productivitate scăzută în agricultură, modesta participare a domeniilor nobiliare la comer-

țul intern și extern, stadiul mediu de dezvoltare al orașelor ca centre de producție pentru piață — asemenea venituri sporite nu puteau fi obținute decît prin accentuarea obligațiilor de muncă și dijme ale țărănimii, deci prin aservirea ei și mai strînsă. Desigur, dieta din 1514 și-a elaborat hotărîrile influențată de ura posedanților împotriva țărănimii care se răsculase. Dar agravarea relațiilor sociale pe seama celor mulți, răspundea unei „nevoi" urgente a clasei nobiliare dominante, în căutare de noi venituri: agravînd exploatarea, nobilimea transilvană își asigura baza materială pentru a-și menține preponderența sa în stat, preponderență pe care și-o păstrează pînă tîrziu, în secolul al XIX-lea. Și după 1514 au continuat periodic tulburările; cele mai numeroase au fost ale românilor în 1599—1600, cînd Mihai Viteazul a intrat în Transilvania.

În secolul al XVII-lea, continuă antagonismele sociale. În Moldova, orheienii se mișcă în 1616—1617 și 1619; alte tulburări au loc în timpul domniilor lui Miron Barnovschi și Alexandru Iliaș. *În Țara Românească*, cea mai puternică manifestare a contradicțiilor sociale a fost *mișcarea seimenilor și dorobanților*. Izbucnită la finele lui februarie 1655 (precedată de o răzmeriță de mai mică amploare în 1653), ea cuprinde cadrele militare ale țării, meseriași din București, cîțiva din Tîrgoviște și Baia de Aramă, precum și țărani dependenți. Numeroase curți boierești au fost prădate, mai mulți boieri sînt uciși, alții se refugiază peste hotare. Numai intervenția trupelor transilvane conduse personal de principele Gheorghe Rákoczy al II-lea (o oaste moldoveană comandată de voievodul Gheorghe Ștefan înaintează și ea pînă aproape de Rîmnicul Sărat), duce la înfrîngerea răsculaților (lupta de la Șoplea, 26 iunie 1655).

În Transilvania se produc mișcări ale iobagilor în comitatul Turda, în regiunea Tisei superioare, în părțile Biho-

rului (respectiv la 1610, 1631—1632, 1659). Accentuarea dependenței țărănimii este consemnată și pe plan juridic prin culegerile intitulate „Approbatae Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium“ (1653) și „Compillatae Constitutiones...“ (1669). Valahii sînt considerați „tolerați“ numai în măsura în care lucrează pentru „binele public“; ei nu fac parte nici din „stările“, nici din „bisericile“ recunoscute; li se interzice purtarea oricărei arme; cultul greco-ortodox este considerat ca o simplă sectă.

Și în secolul al XVIII-lea continuă tensiunile și antagonismele dintre țărani și nobilime. Deși eliberată de dependență prin reforma lui Constantin Mavrocordat, țărănimea munteană și moldoveană, neavînd pămînt, lucrează mai departe terenurile luate de la boieri, folosește fînețele acestora; dă pentru aceasta, ca și înainte, dijme din produse și prestează muncă (Moldova, 12 zile pe an). *Statul legiferează, de cîteva ori, raporturile agrare.* Așezămîntul lui Grigore Ghica în Moldova (1766) sporește numărul zilelor de clacă prin introducerea nartului, — o cantitate anume de lucru pentru o zi teoretică de clacă. În 1777, o nouă reglementare adaugă alte 5 zile (2 pentru iazuri și 3 pentru transporturi). Ulterior, un hrisov al lui Alexandru Moruzi (1805) fixează și suprafața fînețelor la o 1/2 de falce de cap de vită și precizează că săteanul fruntaș, locuitor pe moșia boierului, va putea lua loc de fîneață și imaș pentru un număr de 16 pînă la 6 vite mari, variind după diferitele zone ale țării, adică între Nistru și Prut, între Prut și Siret, între Siret și munți —; mijlocașul între 12 și 4, codașul între 6 și 2. În Țara Românească, „Pravilniceasca condică“ a lui Alexandru Ipsilanti (1780) și „Legiuirea Caragea“ (1818), fixează claca la 12 zile pe an, ultimul text adăugînd o zi de plug și transportul unui car de lemne, anual. Începe, spre finele secolului al XVIII-lea și arendarea moșiilor — fie de către străini care apar ca intermediari între boieri și țărani, fie chiar de satele de pe moșiile

respective, sate ce beneficiază de un drept preferențial la încheierea contractelor. Atari practici contribuie la diferențieri printre țărani, la ridicarea unor fruntași care arendează, fie în numele colectivității, fie numai pe cont propriu. Există însă, în același timp, satele de răzeși (moșneni) și acești stăpîni de mici ocini, exercită o evidentă atracție asupra restului țărănimii, obligată pentru a trăi să ia pămînt de la boieri.

În Transilvania secolului al XVIII-lea, iobăgia nu este desființată juridicește, iar exploatarea țărănimii de către nobilime se interferează cu realitatea politică (românii, deși majoritari ca populație, nu sînt recunoscuți ca „națiune" — alături de unguri, secui și sași) și cu problema confesională, mărind antagonismele sociale. Prin promisiunea de a le ameliora situația, cîrmuirea habsburgică atrage o parte din românii transilvăneni la unirea cu biserica catolică (1698), ceea ce determină o largă împotrivire a comunităților rămase ortodoxe, mișcare continuată timp de aproximativ șase decenii; printre conducătorii ei amintim pe Visarion Sarai, Sofronie, Ioan din Săliște, Ion din Sadu (zis și Popa Tunsu), Nicolae Oprea din Săliște, care a stat decenii în închisoare. (După un recensămînt al oficialităților austriece din 1761 circa 16,4% din familiile românești, acceptaseră unirea, iar 83,6% rămăseseră ortodoxe; în realitate numărul „uniților" era mult mai redus, după concluziile unor cercetări de specialitate, de numai 7,7%.)

Totodată, apăsarea iobagilor continuă; încercarea guvernului de la Viena și a împăratului Iosif al II-lea de a le reduce întrucîtva robota și celelalte „obligații" se izbea de împotrivirea nobilimii transilvane. Abuzurile înmulțindu-se, determină *marea răscoală a românilor, în octombrie — decembrie 1784*, sub conducerea moțului Vasile Nicola Ursu din Albac zis și Horia, și a tovarășilor săi, Cloșca și Crișan.

Focul aprins în comuna Curechiu s-a întins în multe așezări din comitatele Zarand, Hunedoara, Alba, Turda și Cluj. Programul răsculaților — comunicat autorităților la 11 noiembrie, cerea exproprierea moșiilor, împroprietărirea țărănimii, supunerea privilegiaților la dări; era astfel direct vizată însăși dominația de clasă a nobilimii.

Iată textul, cunoscut sub numele de ultimatumul de la Deva:

„Nobilii să nu mai fie, ci fiecare nobil, dacă va putea găsi undeva o slujbă împărătească, din aceea să trăiască.
„Nobilii stăpîni de moșii să-și părăsească o dată pentru totdeauna moșiile.
„Și ei, nobilii, să plătească dare ca și poporul de rînd.
„Pămînturile lor nemeșești să se împartă între poporul de rînd după porunca ce o va da înălțatul împărat".

Sprijinul împăratului a fost una din dramaticele iluzii ale răsculaților. Intervenția armatei imperiale aduce sfîrșitul răscoalei și prinderea lui Horia, Cloșca și Crișan. Primii doi sînt uciși prin frîngerea treptată a trupurilor cu roata (28 februarie 1785): moarte crîncenă la care sînt obligați să asiste peste 2 500 țărani, aduși dinadins din satele transilvane. În pragul epocii moderne, principalul antagonism rămîne cel dintre țărănime și nobilime.

În secolul al XVIII-lea *tensiunile devin mai frecvente și în orașe*, determinate de fiscalitatea excesivă, de conflictele dintre tîrgoveți și boierii ce își întind proprietățile chiar în aria urbană. De aci numeroase procese — ca de pildă la București, Ploiești, Gherghița, Rușii de Vede, Iași, Piatra Neamț, Herța, Vaslui, Roman etc.—și chiar mișcări, răzmerițe locale, la București (1716, 1754, 1764, 1765); Cîmpulung Muscel, Pitești, Caracal, Focșani, Iași, Dorohoi.

BIBLIOGRAFIE

Iosif Pataki, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea*, București, 1973, X + 351 p. in 8°; Sergiu Columbeanu, *Grandes exploitations domaniales en Valachie au XVIII-e siècle*, București, 1974, 200 p. in 8°; Vasile Neamțu, *La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle*, Bucarest, 1975, 270 p. in 8°.

D. Șandru, *Mocanii în Dobrogea*, București, 1946, 239 p. in 8°; Constantin C. Giurescu, *Istoria pescuitului și pisciculturii în România*, București, 1964, 389 p. in 8°; Constantin C. Giurescu, *Istoria pădurii românești*, București, 1975, 388 p. in 8°.

Ștefan Pascu, *Meșteșugurile în Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, București, 1954, 379 p. in 8° + 48 fig.; D. Prodan, *Producția fierului pe domeniul Hunedoarei în sec. XVII*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, I-II, 1958—1959, p. 29—124; Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în Evul Mediu*, București, 1969, 460 p. in 8°; N. Maghiar, Ștefan Olteanu, *Din istoria mineritului în România*, București, 1970, 332 p. in 8°.

Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV-XVI)*, București, 1965, 307 p. in 8°; Octavian Iliescu, *Moneda în România*, București, 1970, 64 p. in 8° și planșe; Georgeta Penelea, *Les foires de la Valachie pendant la période 1774—1848*, București, 1973, 189 p. in 8°.

Constantin Giurescu, *Studii de istorie socială*, București, 1943, 351 p. in 8°; Ștefan Pascu, *Bobîlna*, ed. a 2-a, București, 1963, 190 p. in 8°; David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. I-III, București, 1967—1968, XII + 595 p.; X + 862 p.; 135 p. in 8°; Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *Răscoala seimenilor sau răscoală populară?* București, 1968, 325 p. in 8°; V. Mihordea, *Relațiile agrare din secolul al XVIII-lea în Moldova*, București, 1968, 316 p. in 8°; Constantin C. Giurescu, *„Așezămîntul" sau „Legătura" lui Mihai Vodă*, în *Analele Univ. București*, XIX, 1, 1970, 53—84; Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970, 304 p. in 8°; *Urbariile Țării Făgărașului, vol. I, 1601—1650*, editate de David Prodan (în colaborare cu Liviu Ursuțiu și Maria Ursuțiu), București 1970, VII + 968 p. in 8°; vol. II *1651—1680*, ed. David Prodan, București, 1976, 1019 p . in 8°; Florin Constantiniu, *Relațiile agrare din Țara*

Românească în secolul al XVIII-lea, București, 1972, 210 p. in 8°; Constantin C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei pînă la 1848*, București, 1972, 295 p. in 8°.

Constantin C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967, 379 p. in 8°; Ecaterina Negruți, *Factorul demografic urban și dezvoltarea social-economică a Moldovei în prima jumătate a secolului al XIX-lea* în *Revista de istorie*, t. 28, 1975, Nr. 8, p. 1183—1196.

Iorgu Iordan, *Toponimie românească*, București, 1963, XXVI + 578 p. in 8°; N. Zaharia, M. Petrescu Dîmbovița, Em. Zaharia, *Așezări din Moldova. De la Paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, București, 1970, 662 p. in 8°; Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, București, 1971, 438 p. in 8°; Aurel Țintă, *Colonizări habsburgice în Banat, 1716—1740*, Timișoara, 1972, 216 p. in 8°; Matei D. Vlad, *Colonizarea rurală în Țara Românească și Moldova (secolele XV-XVIII)*, București, 1973, 186 p. in 8°; S. Goldenberg, *Le climat et l'histoire (Contributions à une histoire du climat dans les pays roumains aux XVI-e—XVII-e siècles)*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, XIII, 1974, nr. 2, p. 305—322; L. Demény, Antal Sándor Pál, Jozsef Pataki, Paul Cernovodeanu, András Magyari, Elek Csetri, István Imreh, Ákos Egyed, János Fazekas, Istvan Csucsuja, Lajos Vajda, Gh.I. Bodea, László Fodor, *Studii de istorie a naționalităților conlocuitoare din România și a înfrățirii lor cu națiunea română, Naționalitatea maghiară*, Volumul I, București, 1976, 398 p. in 8°; Th. Nägler, Paul Niedermaier, Radu Manolescu, Carol Gölner, Pavel Binder, *Studii de istorie a naționalităților conlocuitoare din România și a înfrățirii lor cu națiunea română. Naționalitatea germană*, vol. I, București, 1976, 300 p. in 8°.

Curtea de Argeș. Biserica domnească Sf. Nicolae, începută spre finele domniei lui Basarab I (c. 1310—1352). Plan «în cruce greacă înscrisă»; pe fațade, trei rînduri de cărămidă alternează cu un rînd de piatră. Cu acest tip de plan, este una din cele mai mari ctitorii, ca dimensiuni, din sud-estul Europei, arată rolul voievozilor români ca promotori ai creației de artă. Vedere dinspre sud-est. (ESE)

Biserica mănăstirii Neamț, ctitorie a lui Ștefan cel Mare (1497); sinteză a tipurilor anterioare, cuprinde un pridvor (exonartex) închis, pronaos, cameră a mormintelor (gropniță), naos și altar, de unde și lungimea deosebită a monumentului; construcția adăugată absidei altarului datează din secolul al XVI-lea; parament din piatră, benzi de cărămidă și discuri de ceramică smălțuită, două șiruri de ocnițe, ferestre cu chenare gotice. Vedere dinspre sud. (ESE)

Bisericile comunităților săsești, secuiești și maghiare din Transilvania aparțin, îndeosebi, în secolele XIV — XVI, stilului gotic, în faza sa matură și tîrzie. Monumente reprezentative: la Sibiu (actuala catedrală evanghelică), Sebeș, Brașov (Biserica Neagră, 1384—1477), Cluj, alături de care s-au înălțat o serie de biserici sătești. În imagine, biserica Sf. Mihail din Cluj-Napoca (1349 — c. 1450), de tip hală, cu trei nave; interesante fragmente de pictură gotică în interior. (ESE)

Ctitoria voievodului Radu cel Mare, de la Dealu (lîngă Tîrgoviște), din anul 1500—1501, monument reprezentativ al arhitecturii românești: plan triconc, turlă pe naos, alte două turle pe pronaos, fațade placate cu piatră fățuită, decorate cu 2 rînduri de arcaturi, separate de un brîu median; turlele și fațada vestică sculptate cu ornamente (împletituri) de origine caucaziană. (ESE)

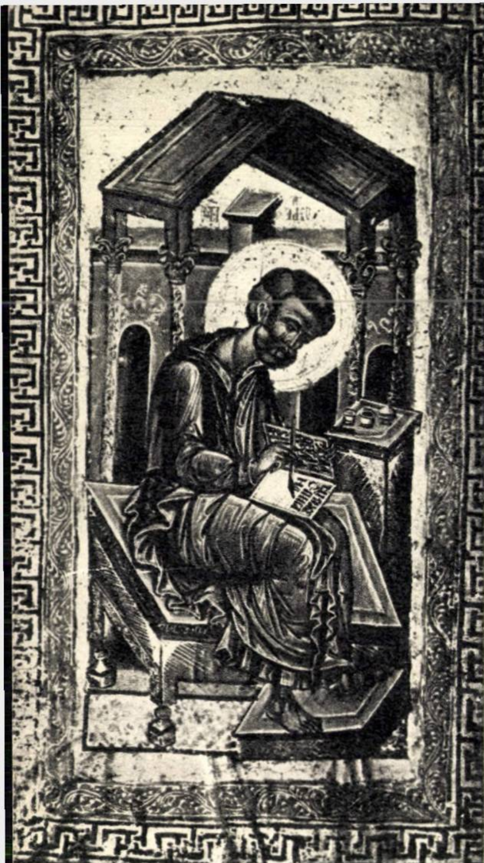
Curtea de Argeș, biserică înălțată la porunca lui Neagoe Basarab între 1512—1517. Plan triconc cu un amplu pronaos cu 12 coloane în interior; patru turle, din care trei peste pronaos și una pe naos; amplă decorație exterioară în piatră sculptată, dispusă pe două registre. Capodoperă a arhitecturii românești, va fi reluată, ca plan, de alte monumente muntene. Vedere dinspre sud-vest. (ESE)

Sucevița, ctitoria lui Gheorghe Movilă și a fratelui său Ieremia Movilă, în 1583—1586. Ctitoria, de plan triconc alungit, are două pridvoare. Picturile exterioare, realizate de zugravul Ion și fratele său Sofronie (înainte de 1596), ca și acelea de la Probota, Humor — autor Toma de la Suceava —, Moldovița, Arbore — autor Dragoș Coman — Voroneț — reprezintă opere de artă de amplitudine universală. (ESE)

Biserica mănăstirii Golia, ctitoria lui Vasile Lupu și a fiului său Ștefăniță Lupu (1650—1660). Fațadele — pilaștri cu capitele corintice, ferestre cu arc în plin cintru, frontoane triunghiulare și pilaștri pe console — marchează receptarea unor elemente din faza de trecere de la Renaștere la baroc. (ESE)

București. Biserica Patriarhiei, ctitoria lui Constantin Șerban Basarab (1654—1658), reia planul bisericii lui Neagoe Basarab de la Curtea de Argeș; de remarcat pridvorul amplu. (ESE)

Cîteva comunități musulmane s-au stabilit în Dobrogea pe la 1260—1270. După ocuparea provinciei de către Poarta otomană au avut loc mai multe colonizări de turci și tătari care s-au așezat alături de satele românești. În imagine, moscheea din Mangalia, secolul al XVII-lea. (ESE)

Din primele decenii ale secolului al XV-lea, miniatura românească din Moldova își are trăsăturile proprii prin opera lui Gavril Uric; caracteristice sînt frontispiciile cu cercuri și linii secante, literele inițiale și «portretele» evangheliștilor. Modelele lui Uric au fost reluate de alți miniaturiști, ca de exemplu Nicodim, autor al cunoscutului Tetraevangheliar de la Humor, din 1473, unde se află și portretul lui Ștefan cel Mare, precum și alte miniaturi între care și evanghelistul Marcu (în imagine). (V. Drăguț)

(Jos stînga). **Ioan Honterus (1498—1549), cărturar sas, promotor al studiilor umaniste în Transilvania; a reorganizat școlile din Brașov și a înființat aci o tipografie pentru editarea lucrărilor didactice; îi datorăm și o descriere a lumii, cu ediții la Cracovia, Brașov și Zürich. (ESE)**

(Jos dreapta). **Nicolae Olahus, (1493—1568), român de origine, umanist cunoscut în cercurile cărturărești europene; secretar al regelui Ludovic al II-lea al Ungariei și al soției acestuia, apoi locțiitor al împăratului Ferdinand I în conducerea părților din Ungaria supuse de Habsburgi. În lucrarea sa «Hungaria...», Olahus exprimă unitatea de neam a românilor din Transilvania, Moldova și Țara Românească și continuitatea lor. Gravură din 1560. (ESE)**

ΘΕΙΟΝ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΘΕΟΔΩΣΙΟΥ

HISTOIRE
DE
L'EMPIRE OTHOMAN,
OÙ SE VOYENT LES CAUSES
DE SON AGGRANDISSEMENT
ET
DE SA DECADENCE.
Avec des Notes très-instructives.

Par S. A. S. DEMETRIUS CANTIMIR, *Prince de Moldavie.*

Traduite en François par M. DE JONCQUIERES, Commandeur, Chanoine Régulier de l'Ordre Hospitalier du Saint Esprit de Montpellier.

TOME I.

A PARIS,
Chez BAROIS fils, Quay des Augustins, à la Ville de Nevers.
M. DCC. XLIII.
Avec Approbation & Privilege du Roy.

(Sus stînga). **În timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu s-au tipărit numeroase cărți la București, Snagov, Buzău, Rîmnicu Vîlcea și Tîrgoviște, prin strădania mitropolitului Antim Ivireanu, Mitrofan al Buzăului, Gh. Radovici, Mihai Ștefanovici, Dionisie Floru, ieromonahul Constantin și altor meșteri și gravori, cărți în română, greacă, slavonă, arabă, turcă; uneori și în două limbi, în paralel, așa cum arată și pagina de titlu a Evangheliei, în română și greacă, tipărită la București în 1693. (ESE)**

(Sus dreapta). **Printre învățații Europei secolului al XVIII-lea, care au studiat istoria și civilizația otomană, Dimitrie Cantemir ocupă unul din primele locuri.** Istoria creșterii și descreșterii curții otomane, **scrisă de el în latină, a fost tradusă în cinci limbi. În imagine, ediția franceză, Paris, 1763. (ESE)**

Constantin Cantacuzino — stolnicul, cărturar umanist; a scris «Istoria Țării Românești» și a întocmit o hartă a Munteniei, tipărită la Padova la 1700; mulți ani, prim sfetnic al domnitorului Constantin Brâncoveanu în conducerea politicii externe. Ambiția sa, de a-și vedea fiul domn, a contribuit la uciderea Brâncovenilor, în 1714, la Istanbul. A fost, la rîndu-i, ucis, tot la Istanbul, în 1716.

APPROBATÆ
CONSTITUTIONES
REGNI TRANSYLVANIÆ
ET PARTIUM HUNGARIÆ
EIDEM ANNEXARUM,

Ex Articulis ab Anno Millesimo Quingentesimo Quadragesimo, ad præsentem huncusque Millesimum Sexcentesimum Quinquagesimum tertium conclusis, compilatæ;

Ac primùm quidem per Dominos Consiliarios revisæ, tandemq; in Generali Dominorum Regnicolarum, ex edicto Celsissimi Principis, D.D. GEORGII RAKOCI, Dei gratia Principis Transylvaniæ, Partium regni Hungariæ Dñi, & Siculorum Comitis, &c. Dñi eorum Clementissimi, in Civitatem Albam Juliam ad diem decimumquintum mensis Januarii Anni præsentis congregatorum, conventu, publicè relectæ, intermixtis etiam Constitutionibus sub eadem Diæta editis.

VARADINI,
Apud ABRAHAMUM KERTESZ SZENCIENSEM.
clↄ Iↄc LIII.

Alcătuirile sociale din Transilvania, consolidarea poziției dominante a nobilimii, accentuarea dependenței țărănimii sînt consemnate și întărite și pe plan juridic prin culegerea de hotărîri ale dietei principatului, intitulată «Aprobatae Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem anexarum» tipărită la 1653 (foaia de titlu în imagine). (ESE)

Dintre istoricii sași ai secolului al XVII-lea Ioan Tröster, în lucrarea sa «Das Alte und Neue Dacia» (Dacia veche și nouă), descrie locuitorii Transilvaniei, dă cîteva exemple de cuvinte românești cu echivalentul latin și german (în imagine) și conchide în text bilingv româno-german: «Așa grăesc românii în țara ardelenească, bărbați și femei, voinici și fete, cu copiii lor, de asemenea și în țara Moldovei și în Țara Românească și în vechiul Maramureș...» (Agerpres)

356 Neue Siebenbürg. Beschreibung

Wallachisch.	Lateinisch.	Teutsch.
Chertia	Charta	Ein Papier.
Chatta	Liber	Ein Buch.
Kal	Equus	Gaul.
Fun	Fænum	Heu.
Scroefe	Scrofa	Sau.
Porczel	Porcellus	Ferckleín.
Gaina	Gallina	Henne.
Parumbeh.	Palumbes	Holtztaube.
Ginske	Gansa	Gans.
Oi	Oves	Schaf.
Oa	Ova	Eyer.
Ursul	Ursus	Beer.
Lupul	Lupus	Wolff.
Vulype	Vulpes	Fuchs.
Jepure	Lepus	Haas.
Saire	Sal	Saltz.
Pepere	Piper	Pfeffer.
Garnye	Caro	Fleisch.
Vin	Vinum	Wein.
Olagin	Cerevisia Schwed: Ööl/	Bier.
Groapa	Fossa F:nländ: Groopi/	Gruben.
Törgs	Forum Schwed: Thorg.	Marck.
La Oeste	In hosticum.	In Krieg.
Lasse me em patsch		Laß mich in Pace.
Passe la dracul		Passier zum Drachē oder Teufel.
Mununke	Manduca	Iß.
Be	Bibe	Trinck.
Auss moi	Audis mi	Mein höre.
Ke em pransit	Pransus sum	Ich hab zu Mittag gessen.

Also

Vierdtes Buch. 357

...greichte Rumunyi	Also redē die Wallachen
...tara Erdelyaske	In Siebenbürgen
...bary lu Muiere	Männer und Weiber.
...nicri lu Fätelye	Jüngling v. Jungfrauē
...sichori lor	Mit ihren Kindern
...tzara Munytenaske	Auch in der Moldau
...tzara Rumenaske	Und in der Wallachey
...Maramorosch	Und im Alten Möresch
...mai mult zara nu	In keinē Läd mehr findet
...Rumuny.	man Wallachen.

Diß ist der Römischen Wallachen heu... Sprache / die sie nun in die 1565. ...hr von allen Lateinern abgesondert be... haben. Dieselbe aber mit Teut... Griechischen und Ungarischen/theils ...en/ theils verderbten Worten ver... mengen müssen. Irren demnach alle die/ ...die Wallachen mit Bonfinio für der ...tien und Dacier Nachkömmlinge / ...mit der Anno 1663 zu Franckfurt ...ten Ungar- und Siebenbürgischen ...onica von den Sarmatis, oder Tartern ...geben wollen. Denn alle bisher ...che Kennzeichen beweisen unwider... ...lich / daß sie der Trajanischen Zug... ...überbliebene seyn / die mit ihren ...en Kleidern / und Sprach das edle Römer

CULTURA ȚĂRILOR ROMÂNE ÎN SECOLELE XIV—XVIII

Ca și în domeniul politic — unde și-a constituit state proprii asigurîndu-le ființa, tot astfel, societatea românească a secolelor XIV—XVIII a fost continuu promotoare în cultură, prin opere de certă individualitate, din care o sumă aparțin patrimoniului european

Caracterizare de ansamblu. Într-o evoluție de peste 500 de ani — din secolul XIV și pînă după 1800 — cultura românească s-a realizat prin *contribuția tuturor provinciilor locuite de poporul nostru — Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, Moldova, Țara Românească, Dobrogea.* Nu avem zone „albe" ale teritoriului românesc, fără opere arhitectonice, de artă, de cultură scrisă. În acest interval, manifestările majore, de amplitudine, pendulează de la o provincie istorică la alta.

Diferite clase și categorii participă la viața culturală. Numeroase construcții laice și ecleziastice, lucrări de artă decorativă, ansambluri de pictură, sînt comanditate de boierimea de toate treptele și semnifică poziția dominantă a acestei clase, cerințele ei de lux și confort, receptivitatea ei față de artă. Comunitățile sătești aduc felul lor de a clădi; aduc motive ornamentale străvechi; vin cu cîntec și dans cu origini ce urcă pînă în foarte îndepărtate vremi și atestate în scris în secolele XVII și XVIII; păstrează credințe din străvechi vremi — drăgaica, brezaia, paparudele, serbări ce

„seamănă cu calendele, cu vota şi brumalia... ale păgînilor", cum citim într-o lege din Muntenia ce condamnă (în 1795), fără efect dealtfel, astfel de manifestări; ca microcolectivităţi se cîrmuiesc, după „obiceiul pămîntului". Adăugăm contribuţia tîrgoveţilor (orăşenilor), prin meşteşugurile lor specializate, arhitectura proprie (vezi de exemplu hanurile), prin tipar, prin sprijinul dat de bresle sau meşteri înstăriţi în ridicarea ctitoriilor. Şi tot în amintita perioadă, un promotor major şi de durată rămîne biserica.

Trebuie relevată şi *incidenţa politicului*. Constituirea Ţării Româneşti şi a Moldovei independente, în secolul al XIV-lea marchează o etapă hotărîtoare şi în viaţa culturală care beneficiază de sprijinul autorităţii de stat. Manifestări semnificative se produc în arhitectură, pictură sau în artele decorative prin iniţiativele, sprijinul material şi directivele unor cîrmuitori ai acestor state, de la Mircea cel Bătrîn şi Alexandru cel Bun, la Ştefan cel Mare, Neagoe Basarab şi Petru Rareş, de la Mihai Viteazul şi Miron Barnovschi, la Matei Basarab, Vasile Lupu, Constantin Brâncoveanu sau Nicolae Mavrocordat. Fără existenţa statelor româneşti, sute de monumente şi opere de artă nici nu ar fi fost: o comparaţie cu ţinuturile sud-dunărene încorporate, toate, în Imperiul otoman în secolele XIV-XV, şi rămase ca atare pînă după 1800, este prea grăitoare pentru a mai fi comentată. Incidenţa politicului se urmăreşte şi în Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş, dar de data aceasta în defavoarea românilor ale căror state începătoare au fost desfiinţate treptat de cucerirea maghiară. Reşedinţele şi centrele fortificate ale nobilimii româneşti devin tot mai rare şi modeste, pe măsura îndepărtării acestei clase de la viaţa politică a voievodatului Transilvaniei; dimpotrivă, sporesc în număr, proporţii şi confort cele ridicate la porunca regelui de la Buda şi a nobilimii maghiare stăpînitoare. Colonizarea saşilor — hotărîtă de factorul politic aduce în satele şi oraşele transilvane construcţiile şi cul-

tura caracteristică acestor comunități. Din secolul al XIII-lea, actele papale cer suprimarea libertății cultului ortodox, iar regii angevini interzic prin lege construirea unor ctitorii de zid pentru acest cult, interdicție în vigoare, cu unele excepții, sute de ani. De aceea lăcașurile de zid aparțin, în mare majoritate, comunităților maghiare și săsești catolice (ulterior reformate, protestante, calvine), iar cele de lemn comunităților ortodoxe românești. Repetarea atacurilor otomane și peste Carpați — deci evenimente militare — determină fortificarea unor biserici din sate în Transilvania, după cum accentuarea dominației Porții asupra Țării Românești și Moldovei, cu transformarea treptată a multor cetăți în raiale, transferă sarcini de apărare locale unor mănăstiri, care sînt înconjurate de puternice ziduri în secolele XVI-XVII sau înmulțește numărul caselor fortificate, tip culă.

Cultura românească are un caracter unitar, peste granițele impuse de feluritele desfășurări de forță în tot răstimpul amintit. Unitatea începe cu *limba română* ce nu cunoaște dialecte — un maramureșan și un dobrogean, un moldovean și un bănățean, toți se înțeleg direct, în același grai românesc; ea se regăsește în *tipologia arhitecturii populare* (civile și ecleziastice), în *ornamentică*, în ansamblul de *norme juridice nescrise* („legea țării" sau „obiceiul pămîntului") în *folclor*. *Cartea manuscrisă și îndeosebi aceea tipărită* — la Brașov, Alba Iulia, la București sau Iași — circulă în toate provinciile românești. Cronicari și istorici, fie din Moldova, din Muntenia sau Transilvania, arată prin studiile lor că în amintitele țări, trăiește unul și același popor român.

Arhitectura ecleziastică se cristalizează în stiluri în teritoriile de la sud, est sau intracarpatice. Dar sintezele locale sau acelea ale uneia sau alteia din țările române, se clădesc pe cîteva tipuri de plan cu elementele de bază comune; pe o concepție similară a spațiului interior, a volumelor, ce rămîn la scară umană, la îndemîna omului, nu caută să-l

copleșească sau să-l apese prin dimensiunile lor (de unde și rapiditatea construcției, în cîteva luni, cel mult începută într-un an și încheiată în cel următor); pe un echilibru în plastica fațadelor, exprimată în piatră, cărămidă, tencuială, ceramică, sculptură; prin înclinare spre culoare. Sinteze locale ce se interferează dintr-o provincie în alta. Caracterul unitar rămîne definitoriu, cu toate îngrădirile și separările impuse de desfășurările istoriei.

De subliniat și *rolul acestei culturi în păstrarea identității poporului român*, față cu încercările repetate de asimilare ale unor puteri vecine. În unele etape, acțiunile politice, diplomatice și — la nevoie — rezistența armată, se interferează cu majore manifestări în arhitectură, în arte sau în lumea scrisului — așa sînt cîrmuirile lui Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Mihai Viteazul, Matei Basarab. În alte etape — anii lui Alexandru cel Bun, Neagoe Basarab, Alexandru Lăpușneanu, Constantin Brâncoveanu, în vremea cărturarilor școlii ardelene, cultura, în variatele ei afirmări, este predominantă.

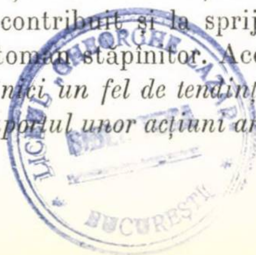
În faza ei de acumulare și cristalizare lentă (pînă în secolul XIV), cultura poporului român *se așază în aria de iradiere a civilizației bizantine* — cea mai cuprinzătoare și evoluată în Europa migrațiilor și a feudalismului timpuriu și care își păstrează valorile și capacitatea de creație și în secolele XIII—XIV cînd Bizanțul, ca stat, devine tot mai mic, slăbit dinlăuntru și lovit de vecini — europeni creștini sau turci musulmani. De aci și apartenența la biserica ortodoxă diriguită de patriarhia din Constantinopol, aflată în antagonism ideologic ireductibil cu Papalitatea.

Manifestările în diferitele sectoare de creație cunosc *certe evoluții și sinteze originale*. Totodată ele *recepteează* și *încorporează elemente din marile etape ale civilizației europene*, din arhitectura romanică și îndeosebi din gotic, apoi din renaș-

tere, baroc, din umanism și iluminism, ca și din arta orientului apropiat.

În artă, în arhitectură, în scrieri, *evoluțiile și transformările se produc în cadrul unor genuri tradiționale* și ponderea acestora rămîne, pînă în secolul al XVIII-lea, precumpănitoare. Situația ce se poate explica pe de o parte prin relativ lentele schimbări din alcătuirile de bază, sociale și economice ale țărilor române în secolele XVI, XVII și chiar XVIII; pe de altă parte, prin menirea acestei culturi, aceea de păstrare și afirmare a poporului român, confruntat cu expansiunea statelor vecine. Ori în atare continue confruntări și desfășurări politice manifestarea vieții culturale românești în anume genuri tradiționale — cu preluarea din marile curente europene numai a elementelor ce-i puteau servi — a reprezentat aproape o necesitate, contribuind la efortul general al societății românești de a-și păstra, în continuare, ființa și a nu se lăsa asimilată de imperiile vecine.

În secolele XIV-XVIII, *multe comunități* ortodoxe și centre monastice, de la Muntele Athos, din Epir, insulele grecești, Bulgaria, Constantinopol, Asia Mică, Siria, Liban, Palestina, Muntele Sinai și Alexandria (Egipt), *au primit din țările române ajutoare repetate și sprijin*, materializate în: bani dați cu regularitate de la vistierie; obiecte de cult; cărți (manuscrise și tipărite); venituri, pe care anual mănăstiri atonite sau din alte părți, le scoteau de la numeroase sate muntene și moldovene „închinate“ lor; subsidii pentru școli; construcții de lăcașuri de cult sau alte clădiri; instalații tipografice (vezi harta pag. 200 și secularizarea averilor mănăstirești sub Cuza, pag. 239). *Țările române au făptuit, pentru toate aceste comunități sud-dunărene, un adevărat patronaj cultural*, ceea ce a contribuit și la sprijinirea lor, în raporturile cu elementul otoman stăpînitor. Acest important ajutor a fost realizat *fără nici un fel de tendință de a se impune pe plan politic, fără suportul unor acțiuni armate ofensive.*

Într-o prezentare sintetică a vieţii culturale a ţărilor române timp de aproximativ cinci sute de ani, numai unele sectoare pot fi evocate, în caracterizări de ansamblu, punctate de cîteva exemple.

Civilizaţia lemnului. Societatea românească a dezvoltat *o remarcabilă civilizaţie a lemnului*, de la obiecte casnice de folosire cotidiană la unelte, de la construcţiile cele mai felurite la ingenioase instalaţii tehnice, adaptate condiţiilor locale. Locuinţa sătească şi anexele ei au fost ridicate, în amintita perioadă, în aproape totalitatea lor, din lemn. Cu aproximativ şapte decenii în urmă încă (1908), locuinţele şi clădirile de interes economic de la sate, construite din lemn, reprezentau, în judeţele cu păduri (de exemplu Argeş, Muscel, Dîmboviţa, Prahova, Vlaşca, Olt...), un procent între 43% şi 97% din totalul construcţiilor. Iar pentru lăcaşurile de cult, aceeaşi statistică dă, în vechi judeţe ca Maramureş, Sălaj, Ciuc, Cluj, Mureş, Mehedinţi, Gorj, Vîlcea, Botoşani, Neamţ etc., procente între 40% şi 68% din numărul ctitoriilor existente.

Locuinţa ţărănească prezintă unitate, folosind cîteva tipuri de plan, indiferent de provinciile istorice sau zonele cercetate. Aceeaşi unitate tipologică la bisericile de lemn — derivate dealtfel, în îndepărtatele epoci ale etnogenezei şi feudalismului timpuriu, din casa de locuit. Cele mai vechi lăcaşuri se păstrează din secolul XVII; dacă cele anterioare n-au mai rămas, dată fiind durata limitată a materialului lemnos, în schimb elementele şi tipurile lor de bază pot fi şi astăzi reconstituite, ele repetîndu-se cu fiecare nouă construcţie (la fel şi la casele de locuit, unde exemplarele rămase datează cel mult din secolul XVIII şi mai ales după 1800). De reţinut cu precădere ctitoriile româneşti din Transilvania care îmbină volume, suprafeţe şi linii, într-un ansamblu de o extremă armonie, eleganţă şi echilibru; dominant este acoperişul înalt, în pante repezi, continuat cu o turlă ce se

încheie cu un acoperiş în vîrf de săgeată. *Ele atestă magistrala sinteză a meşterilor populari români care, la tipuri şi tehnici ce se pierd foarte departe în timp, au interpretat elemente şi sugestii din arta gotică, într-o îmbinare organică, fără echivalent în toată arhitectura de lemn europeană.* (De exemplu bisericile de la Cuhea, Surdeşti, Făureşti, Ieud — Jud. Maramureş; Cheile Turzii — jud. Cluj; Tilecuş — jud. Bihor; Fildul de Sus — jud. Sălaj etc.)

Arhitectura militară de apărare. Întărirea clasei feudale, ridicarea conducătorilor ei, organizarea bisericii cu ierarhia ei, construcţia politică — în cnezate şi apoi voievodate, au determinat şi trecerea la arhitectura de zid (cărămidă, piatră).

Cele mai vechi construcţii de apărare le cunoaştem mai ales din mărturiile scrise: voievozii (ducii) români transilvăneni aveau cetăţi[1] la Biharea (lîngă Oradea), pe Someş (a lui Gelu Românul), la Morisena (Cenadul Vechi), Orşova. Li se adaugă sau li se suprapun, după cucerirea maghiară, castre regale (la Cluj, Săsciori, Hunedoara), donjoane (Cîlnic, Cheresig, sec. XIII), fortificaţii ale cavalerilor teutoni (Feldioara, Ţara Bârsei), castrele feudalilor maghiari.

Evoluţia arhitecturii militare de apărare reflectă semnificative evenimente. După ce devine stat independent, Ţara Românească îşi întăreşte linia Dunării şi prin cetăţile de la Giurgiu, Turnu şi Turnu Severin, iar drumurile dinspre munte prin cetăţuile de la Poienari, Burlăneşti, Cetăţenii din Vale etc. La fel, consolidarea Moldovei independente aduce ridicarea unor cetăţi de piatră (sau întărirea celor existente): Cetatea Albă, Chilia, Tighina, Orhei, Hotin, Ţeţina, Neamţ, Suceava — sistem defensiv completat şi consolidat la porunca lui Ştefan cel Mare. În Transilvania, se înmulţesc castrele şi castelele (vezi Branul), în timp ce oraşele săseşti se incon-

[1] Din pămînt, lemn şi piatră.

AJUTOARELE TRIMISE DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ ŞI MOLDOVA pentru şcolile din Peninsula Balcanică, Constantinopol, Anatolia şi Orientul Apropiat (după Constantin C. Giurescu, *L'aide accordée par les Pays Roumains à l'enseignement de la Péninsule Balkanique et du Proche Orient*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, IX, 1970, 5, p. 823—825).

jură de ziduri flancate de turnuri (Sibiu, Cluj, Braşov, Sighişoara...). Cînd dominaţia otomană se accentuează, cînd o sumă din cetăţile principale de graniţă sînt ocupate de oştile Porţii (vezi pag. 126-127), nevoile de apărare locală sînt îndeplinite de mănăstiri şi biserici fortificate, existente în toate provinciile (Bradu, Zamca, Moldoviţa, Dragomirna, Suceviţa, Cornetu, pe valea Tîrnavei Mari, a Tîrnavei Mici, spre Sibiu etc.). Stăpînirea habsburgică adaugă la Cluj şi Alba Iulia două cetăţi după sistemul Vauban.

Arhitectura civilă de zid. De la locuinţele de zid din epoci mai vechi, au rămas numai vestigii arheologice — reşedinţele domneşti la Curtea de Argeş, Tîrgovişte, la Hârlău, Iaşi, Suceava, Vaslui, Piatra, Bacău, Cotnari (avem de la acestea chenare de tip gotic de la uşi şi ferestre, plăci şi discuri de ceramică, beciuri boltite). Numărul locuinţelor de cărămidă (piatră) care au rezistat pînă astăzi este în creştere, începînd cu secolul al XVII-lea. Amintim de casele domneşti sau egumeneşti în incinta unor mănăstiri — Slatina, Moldoviţa, Dintr-un lemn, Plumbuita, Brebu, Cetăţuia; de casele boiereşti — la Şerbeşti, Paşcani, Hereşti — aceasta aparţinînd cărturarului Udrişte Năsturel, cu faţade de piatră făţuită, portaluri şi chenare de ferestre de stilul Renaşterii tîrzii. Din secolul al XVIII-lea, numărul unor asemenea case ajunse pînă la noi — inclusiv culele fortificate, îndeosebi în Oltenia—creşte sensibil. Adăugăm reşedinţele domneşti—cum sînt palatele lui Constantin Brâncoveanu de la Potlogi şi Mogoşoaia în care se îmbină, în ansambluri originale, elemente tradiţionale de arhitectură românească (foişor, pivniţă, sisteme de boltire), cu acelea ale Italiei renascentiste (loggia, decoraţie floral-vegetală a coloanelor) şi ornamente de factură orientală (în pictura pereţilor). Nobilimea maghiară din Transilvania locuieşte fie în castele fortificate (Făgăraş, Racoşul de Jos, Mediaşul Aurit), fie în castele

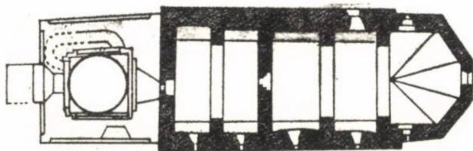
unde accentul cade pe confort (Bonţida, Iernut, Magna Curia din Deva), fie în case mai mici, numite curii (Vîrghiş, Ozun, Bahnea). Ulterior, în secolul XVIII, atare reşedinţe nobiliare se înscriu în stilul baroc de filieră austriacă, fără acel exces de ornamentaţie şi linii torsionate, ca în alte părţi ale continentului (Gorneşti, Dumbrăvioara, Bonţida...).

Mărturii ale locuinţelor orăşeneşti din secolul XVII sînt foarte puţine: casa cu arcade de pe strada Atanasie Panu din Iaşi (zisă şi Casa Dosoftei); un han din Mediaş şi un altul din Sibiu („La mielul alb“)... După 1700, casa boierească din oraşele muntene sau moldovene este mai curînd asemănătoare cu aceea de pe moşie, înconjurată de spaţii verzi, grădină şi pomi; spre 1800, ea încorporează elemente neoclasice pe faţade, elemente ce sînt preluate însă şi de construcţii modeste orăşeneşti şi uneori chiar de cele săteşti. Din cele ale orăşenilor — neguţători, meseriaşi, feluriţi slujbaşi — au rămas cîteva la Bucureşti, Ploieşti, Rîmnicu Vîlcea, Suceava, Botoşani; ele cuprind prispă, foişor, pivniţă — ca orice casă românească; unele au, după arhitectura otomană, tavane de lemn sculptat, ornamente în stucaturi, etaj în rezalit deasupra străzii, de tip „muşarabié“. Cele de negustori sînt cu prăvălii la parter şi cu locuinţa la etaj. În oraşe, ca şi la anume locuri de popas ale drumurilor mult circulate, se înalţă, pentru adăpostul călătorilor şi al mărfurilor, construcţii caracteristice — hanurile (în Moldova ratoşe). Palatele orăşeneşti din Transilvania secolului al XVIII-lea adoptă acelaşi stil baroc (palatul episcopal din Oradea[1], Banffy[2] — Cluj, Brukenthal[3]—Sibiu), dar iradieri ale barocului se regăsesc şi în case obişnuite la Sibiu, Bistriţa, Braşov, Gherla..., urmate de construcţiile în stil clasicizant, în jurul anilor 1800

[1] Arhitect Franz Anton Hillebrand.
[2] Arhitect Eberhardt Blaumann.
[3] Arhitect Anton Eckardt Martinelli.

și de cîteva în stil „empire" (palatele Toldalaghi — Korda și Teleki din Cluj, Kornis de la Mănăstirea, lîngă Dej...)

Ctitorii. Am arătat anterior că biserica, păstrătoare și diriguitoare a ideologiei dominante, a fost un promotor de durată al activităților culturale. *Teritoriile românești reprezintă pe tot continentul aria unde arhitectura, pictura și artele decorative de tradiție bizantină au cunoscut, începînd cu secolul al XV-lea, manifestările cele mai reprezentative prin originalitatea operelor date pe temeiul acestei tradiții,* — o sumă din ele sînt rînduite astăzi printre valorile recunoscute ale patrimoniului european, *prin numărul lor* — cîteva mii de monumente arhitectonice, ansambluri de pictură, broderii, manuscrise miniate, argintării, icoane răspîndite în toate ținuturile românești — *prin eșalonarea și vitalitatea lor în timp (pînă după 1800).*[8] Evident fiecare gen a cunoscut, într-un răstimp atît de îndelungat, de sute de ani, *evoluții certe, cu un maximum într-o etapă sau alta.* În paralel, s-a manifestat arta (în stil romanic, gotic, ulterior baroc) destinată comunităților catolice maghiare și săsești din Transilvania.

Plan dreptunghiular:
biserica de la Dolheștii Mari (jud. Suceava), primul sfert al secolului al XV-lea (după Vasile Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească,* 1976, p. 130).

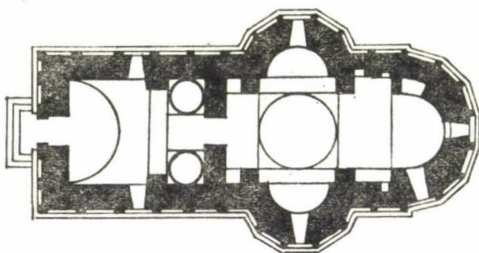
Dată fiind amploarea acestor manifestări ne vom limita la cîteva repere.

În arhitectura ecleziastică au fost utilizate cîteva planuri de bază (fiecare cu o serie de variante): triconc (foarte des întîlnit); dreptunghiular cu absidă la răsărit; în cruce greacă înscrisă; „biserica-sală" — toate cu o serie de variante.

Pentru cultul catolic, planurile basilical, „biserică-hală" și tip „sală" (amintită precedent).

Din etapa acumulărilor (secolele XI—XIII), Transilvania păstrează cele mai multe ctitorii ortodoxe de zid, azi în ființă: Strei-Sîn Giorgiu, Gurasada, Strei, Densuș, Sînta Maria Orlea, Nucșoara, în timp ce în restul teritoriului românesc se cunosc vestigiile unor ctitorii la Dinogeția — Garvăn și Niculițel (Dobrogea), la Turnu Severin, Curtea de Argeș. Ctitoriile cultului catolic din Transilvania aparțin stilului romanic: la Cisnădioara, Ocna Sibiului, Gușterița, Turnișor, Șieu-Odorhei, Alba Iulia.

Cu toată nerecunoașterea oficială a cultului ortodox (pag. 188) și îndepărtarea nobilimii românești din viața politică a voievodatului (vezi mai sus, pag. 178), ctitoriile românești de zid continuă să se înalțe, din timp în timp (alături de cele de lemn, aflate în mare majoritate); o recentă cercetare identifică, pînă la finele secolului XVI, cel puțin 71[1] în zonele Hunedoara, Mureșul Mijlociu, Banat (inclusiv

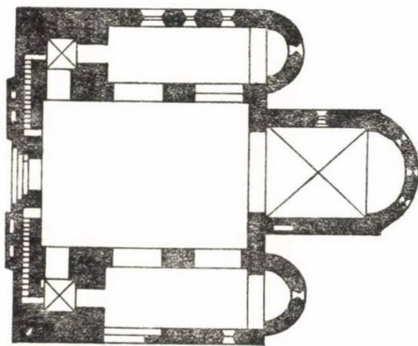
Plan triconc:
biserica mînăstirii Dealu, 1500—1501 (După Vasile Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, 1976, p. 122).

cîteva clădite de voievozi — Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul). De reținut, cele de la Ribița, Ostrovul Mare, Zlatna, Bîrsău, Remetea, Prislop, Vad, Ocna Sibiului, Lujerdiu.

[1] O parte din ele azi dispărute.

La est și sud de Carpați, unde biserica ortodoxă beneficiază de sprijinul direct al autorității de stat și al unei boierimi aflată la putere, arhitectura ecleziastică de zid cunoaște o amplă desfășurare, cu cîteva etape definitorii. Prima, în ultimele trei decenii ale secolului al XIV-lea, continuată și după 1400, de cînd datează ctitoriile muntene de la Vodița, Cotmeana, Brădet, Hîrtești, Cozia — aceasta din urmă se interferează, ca tip și plastică a fațadelor, cu monumentele sîrbești de pe Valea Moravei — și Siret (în Moldova).

Efortul constructiv este preluat apoi de Moldova lui Ștefan cel Mare, domnie ce aduce și în această direcție, o sinteză superioară, originală. Ctitoriile sînt fie de plan dreptunghiular cu bolți semicilindrice (Lujeni, Dolheștii Mari, Bălinești, Volovăț); dreptunghiular, boltit cu cupole și fără turlă (Borzești, Războieni — necropolă mausoleu în amintirea eroilor căzuți în 1476); triconc (Pătrăuți, Voroneț, Sf. Ioan din Vaslui, Sf. Gheorghe din Hîrlău, Popăuți, Taz-

Plan basilical:
biserica evanghelică din Cisnădioara, c. 1223 (după Vasile Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, 1976, p. 49).

lău, Neamț ...); sau mixt cu abside făcute în grosimea zidurilor (Piatra Neamț, Arbore, Dobrovăț).

Acoperișurile, mai ales la tipul triconc, sînt înalte, accentuînd verticalismul — trăsătură a lăcașurilor modovenești —,

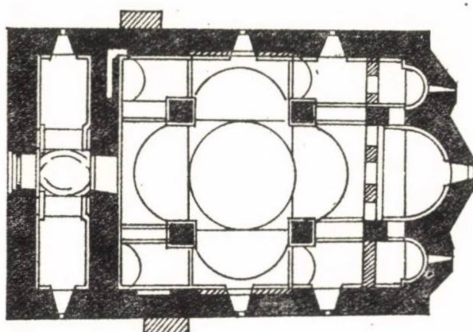
şi subliniază volumele şi suprafeţele absidelor. Chenarele uşilor şi ferestrelor, în baghete încrucişate sau în arc frînt, sînt preluate din arhitectura gotică; faţadele — au ocniţe arcuite, firide oarbe înalte, completate, spre acoperiş, cu discuri colorate de ceramică. De reţinut şi bolta moldovenească, sistem propriu de boltire „combinat ingenios din arce în consolă, pandantivi, cilindri şi sfere" care „nu-şi găseşte — luat în ansamblu şi în formele lui particulare — corespondent în nici o altă arhitectură".

Spre finele acestei etape moldoveneşti din vechea arhitectură românească, Ţara Românească se înscrie din nou cu epoca lui Radu cel Mare (mănăstirea din Deal sau a Dealului) şi a lui Neagoe Basarab, căruia datorăm biserica episcopală Curtea de Argeş — operă dominantă ca plan, plastică a faţadelor, armonie a volumelor şi liniilor. Apoi Moldova revine cu lăcaşurile anilor lui Petru Rareş la Probota, Moldoviţa, Rîşca, Humor, Coşula, Horodniceni, Zăhăreşti, Suceava, Botoşani... pentru ca, în restul secolului al XVI-lea, să se continue, în paralel, construcţiile şi în Ţara Românească (Căluiul, Stăneşti, bolniţa Coziei, Curtea Veche — Bucureşti, Cobia, Mihai Vodă...) şi în Moldova (Bistriţa, Slatina, Galata, Suceviţa).

Arhitectura comunităţilor maghiare, secuieşti, săseşti, este dominată de stilul gotic, în faza matură şi tîrzie, în oraşe — la Sibiu (fosta biserică romano-catolică Sf. Maria), Cluj (aceea parohială Sf. Mihail), la Braşov (Biserica Neagră) şi într-o serie de sate. Primele mărturii ale Renaşterii, apărute în a doua jumătate a secolului al XV-lea, devin manifeste mai tîrziu, de exemplu la Capela Lazó (1512) adăugată catedralei romano-catolice de la Alba-Iulia.

Secolul al XVII-lea continuă evoluţia pe tipurile statornicite în etapele anterioare, dar cu o serie de variante. Faţadele, împărţite în două printr-un brîu median, se generali-

zează (sînt adoptate și în Moldova după modele muntene), fața zidurilor este ornată cu panouri dreptunghiulare, fie cu arcade (uneori polilobate sau festonate). Construcțiile se eșalonează în tot intervalul dintre 1600 și 1700 și cu pre-

Plan „în cruce greacă înscrisă“:
biserica domnească Sf. Nicolae de la Curtea de Argeș, c. 1352 (după Vasile Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, 1976, p. 118).

cădere în timpul cîrmuirilor lui Miron Barnovschi, Matei Basarab (Arnota, Căldărușani, Strehaia, Sadova, Brebu, București, ...în total 45 ridicate sau restaurate); lui Vasile Lupu (Trei Ierarhi, Șerbești, Copou—Iași, Orhei, Chilia...); Șerban Cantacuzino; Constantin Brâncoveanu (Horezu, Potlogi, Mogoșoaia, Brâncoveni, R.Sărat). În Transilvania, lăcașurile de zid ortodoxe se datoresc inițiativelor domnilor români Matei Basarab (Porcești, lîngă Sibiu) și Constantin Brâncoveanu (Sîmbăta de Sus, Ocna Sibiului, Făgăraș).

În ultima etapă, secolul al XVIII-lea, Transilvania contribuie la afirmarea pe plan european a arhitecturii românești, prin ctitorii de lemn (vezi mai sus, pag. 198). Sporește întrucîtva și numărul lăcașurilor de zid — din care o serie, în vechea Țară a Făgărașului, arată limpede iradierea stilului brâncovenesc, în timp ce altele, ale comunităților care acceptaseră unirea cu Roma, se apropie de barocul transilvănean

(Sibiu, Blaj—arhitect Eckhardt Martinelli, Lugoj). Crește mult și numărul ctitorilor din Țara Românească și Moldova unde comanditarii aparțin celor mai diverse categorii sociale, inclusiv fruntași ai satelor. Fațadele multor lăcașuri sînt decorate cu arcade polilobate și vîrfuri în acoladă (sau cu panouri dreptunghiulare), alteori cu pictură. La bisericile moldovene, unele (de exemplu Sf. Teodor, Talpalari și Sf. Gheorghe, toate în Iași), încorporează ample decorații vegetale, ceea ce le dă „o ținută barocă de reală valoare artistică"; altele adoptă o plastică decorativă clasicizantă sau chiar stilul clasic propriu-zis (Lețcani, Ruginoasa, ca și Ghica Tei din București). Arhitectura barocă din Transilvania — tratată însă tot în forme relativ simple, fără încărcarea cu ornamentica binecunoscută acestui stil, este ilustrată prin bisericile catolice (a iezuiților din Cluj, catedrala romano-catolică din Timișoara, aceea nouă din Oradea...) în timp ce catedrala din Satu-Mare aparține stilului „clasic" propriu-zis.

Pictura reprezintă, de asemenea, un important sector de manifestare. Tot Transilvania păstrează cel mai vechi ansamblu, la Strei Sîngiorgoi (1313—1314); altele — la Sîntă Mărie Orlea, Strei, Leșnic, Criscior, Rîbița, Pesteana, Rîmeți, Zlatna...; notăm și pe Ștefan de la Densuș, primul pictor român cunoscut pînă astăzi pe o pictură medievală și Mihul, zugrav din Crișul Alb, autorul frescelor de la Rîmeți. Pictura românească din Moldova epocii lui Ștefan cel Mare a rămas pînă astăzi în cîteva ansambluri interioare la Pătrăuți, Voroneț, Sf. Ilie—Suceava, Bălinești (autor Gavril). Artiștii din Moldova ajung la o creație de amplitudine europeană prin pictura exterioară a unui șir de lăcașuri (între 1530—1547) la Sf. Gheorghe din Hîrlău, Probota, Sf. Gheorghe-Suceava, Humor, Baia, Moldovița, Bălinești, Sf. Dumitru—Suceava, Coșula, Arbore, Voroneț și — mai tîr-

Das
Bedrängte
DACIA.
Das ist:
Siebenbürgische
Geschichten/
So sich vom Tode des Durchläuch-
tigsten Fürsten und Herrn
H. BETLEN GABOR, (1629.)
bis auf den jetzt Regierenden Für-
sten; den Durchläuchtigsten Für-
sten und Herrn
H. MICHAEL APAFI, &c. &c.
(1663.) darinnen zugetragen
haben.
Aus selbst-eigner Erfahrung beschrieben
von
JOHANNE BETLEN, Grafen der
Spahnschafft Weissenburg/ des Landes
Siebenbürgen Geheimen Raht/Cantzler/ und
des Zekelyischen Stuls Uduarhely Obristen/ιc.
Verteutschet
durch
JOHANNEM Tröster/ Sax: Cibinio-
Transylv. SS. Th. & Philos. Medic. SS.
Nürnberg/
In Verlegung Johann Kramers/
Gedruckt bey Christoph Gerhard/ 1666.

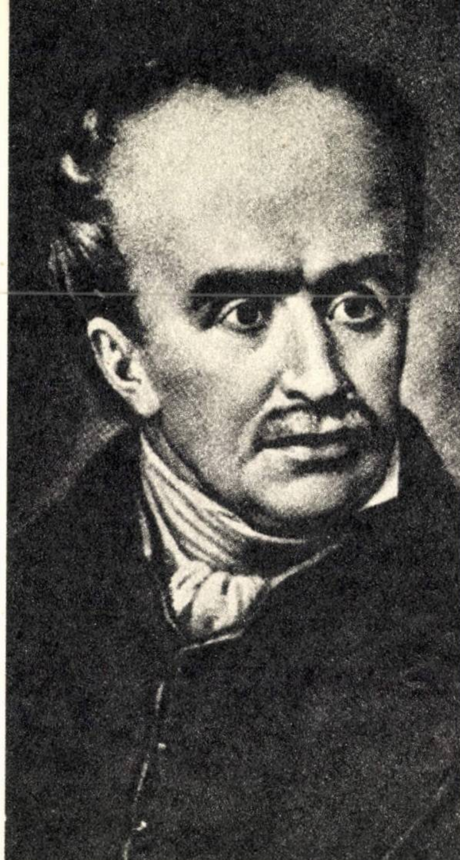
(Sus). În istoriografia maghiară din Transilvania secolului al XVII-lea, reprezentativi sînt Ioan Bethlen, Ioan Kemény și Nicolae Bethlen. În imagine, traducerea în germană a lucrării lui Ioan Bethlen «Dacia asuprită, adică Istoria Transilvaniei...», (Jos). Samuil Kölesery, cărturar maghiar din Transilvania, este și autorul unei lucrări despre mineritul în principat, tipărită la Sibiu, în 1717, sub titlul «Auraria Romano-dacica»; din nou, evocarea Daciei. (Agerpres)

SAMUELIS KÖLESERI
De KERESEER
Secretarii Gubernialis
Cæsareo-Regii, Principatûs
Transilvaniæ, &c.
AURARIA
ROMANO-DA-
CICA.

CIBINII,
Typis publicis, *Anno* M DCC. XVII

Cărturarii Școlii ardelene, prin lucrările lor asupra limbii și istoriei patriei, arată temeiurile străvechi ale românilor transilvăneni și legitimitatea revendicărilor lor. Personalitățile reprezentative sînt: Petru Maior **(în imagine), autor al mai multor lucrări între care «Istoria pentru începutul românilor în Dacia» (tipărită la Buda, în 1812);** Gheorghe Șincai **— «Cronica românilor și a mai multor neamuri» — despre care oficialitățile au afirmat că «lucrarea e bună de foc»; tot el scrie și un manual de gramatică a limbii latine pentru uzul elevilor români (în imagine, pagina de titlu, 1783);** Samuil Micu **(nepot al episcopului Ioan Inochentie Micu-Clain):** a **scris o istorie a românilor în** patru **volume, rămasă nepublicată, și o gramatică «Elementa linguae daco-romanae sive valachicae» tipărită la Viena în 1780 (în imagine). (ESE)**

PRIMA
PRINCIPIA
LATINÆ
GRAMMATICES
QUÆ
AD USUM
SCHOLARUM
VALACHICO-
NATIONALIUM
Propter majorem incipientium Puerorum facilitatem, adjectâ Valachicâ Lingvâ, in hunc ordinem redegit, ac typis edi curavit
GEORGIUS GABRIEL SINKAI de EADEM
AA. LL. Philosophiæ, & SS. Theologiæ Doctor, ac Primariæ Scholæ Nationalis Balasfalvensis Director, & Catecheta.

BALASFALVÆ
MDCCLXXXIII

ELEMENTA
LINGUÆ
DACO-ROMANÆ,
SIVE
VALACHICÆ.
COMPOSITA
AB
SAMUELE KLEIN DE SZAD,
ORD. S. BASILII M. IN COLLEGIO GRÆCI
RITUS CATHOLICORUM VINDOBONENSI
AD S. BARBARAM EPHEMERIO:
LOCUPLETATA VERO, ET IN HUNC
ORDINEM REDACTA
A
GEORGIO GABRIELE SINKAI,
EJUSDEM ORDINIS, AA. LL. PHIL.
ET SS. TH. D.

1782.

VINDOBONÆ,
TYP. JOSEPHI NOB. DE KURZBÖCK,
MDCCLXXX.

(Stînga jos). **Ioan Inochentie Micu Clain (1692—1768). Ca episcop unit al românilor (1728—1751), Micu a luptat cu statornică pasiune pentru recunoașterea oficială a națiunii române, cu drepturi depline politice și civile, în Transilvania. Temeiurile acțiunii sale erau vechimea, continuitatea și numărul românilor transilvăneni. A murit în exil, la Roma, fără să fi văzut un început de dreptate. Rămîne unul din ctitorii gîndirii politice românești din «epoca luminilor». (ESE)**

(Dreapta jos). **În 1791, românii transilvăneni fac un demers solemn pe lîngă împăratul Leopold al II-lea. Cererile redactate sub titlul Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae (în imagine, foaia de titlu a petiției, tipărită la Cluj) încep cu revendicarea esențială și anume ca națiunea română să fie repusă în folosința tuturor drepturilor civile și politice. (ESE)**

Pornind de la planurile simple de străveche origine, derivate din casa de locuit și adaptate cerințelor cultului, ctitoriile românești transilvănene prezintă un ansamblu de volume și linii de reală eleganță și echilibru. Atari monumente sînt unice în arhitectura de lemn europeană. În imagine, biserica din Plopiș (jud. Maramureș), construită în 1796. (V. Drăguț)

SVPPLEX LIBELLVS
VALACHORVM
TRANSSILVANIÆ
IVRA TRIBVS RECEPTIS NATIONIBVS COMMVNIA
POSTLIMINIO SIBI ADSERI
POSTVLANTIVM.

CVM NOTIS HISTORICO - CRITICIS
I. C. E.
CIVIS TRANSSILVANI.

CLAVDIOPOLI

Sumptibus et Typis Martini Hochmeister, Caes. Reg. Dicast. Typographi et Bibliopolæ. MDCCXCI.

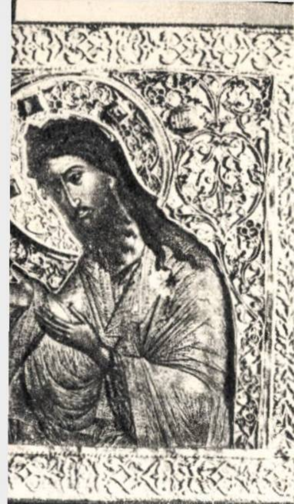

(Stînga jos). **Broderia românească medievală rămîne un sector reprezentativ al creației artistice românești în secolele XV—XVII, cu unele opere de valoare europeană: chipul Mariei Magdalena, pe epitaful dăruit de egumenul Siluan mănăstirii Neamț, la 1437; broderie în fir de aur, argint și mătase colorată, cu contururi în perle. (ESE)**

(Dreapta jos). **Cel mai vechi ansamblu de pictură murală la o ctitorie românească se păstrează în Transilvania la ctitoria de la Sântă Mărie Orlea (jud. Hunedoara), datat 1311, urmat de acela de la Streisîngiorgiu, din 1313, al zugravului Teofil, lucrînd la comanda cneazului român Balea. În epoca brâncovenească, un cunoscut «zugrav» este Pîrvu Mutu, autor, între altele, al frescelor de la ctitoriile Mărgineni, Măgureni, Cotroceni, Fundenii Doamnei și Bordești — unde ne-a lăsat și un autoportret (1699) (în imagine). (ESE)**

Arta pictorilor de icoane continuă fără întrerupere în țările române pînă în pragul epocii moderne. Dintre vechi mărturii, acest triptic care, după tradiție, a aparținut lui Ștefan cel Mare a fost purtat de voievod și în lupte. Pictură pe lemn, acoperită cu argint aurit, lucrat în «repoussé», ornat cu email verde, roșu, albastru și cu pietre prețioase. Muzeul Mănăstirii Putna. (ESE)

Argintarii din Transilvania, îndeosebi sași — au avut frecvente legături cu Țara Românească și Moldova, lucrînd, pentru comanditarii de peste Carpați, piese de argintărie laică și ecleziastică. Dintre meșterii artiști, îndeosebi din Brașov și Sibiu, cunoscuți în secolele XVII—XVIII, amintim pe: Lukas Baum, Daniel Bloweber, Sebastiann Hann, Georg Heltner, Johannes Henning, Petrus Hiemesch II, Georg May II... În imagine, cană cu capac, argint aurit, în repoussé, cu motive ornamentale baroce. (ESE)

Argintarii (zlătarii) din Țara Românească și Moldova au lucrat o serie de piese laice și de cult, cele mai vechi păstrate fiind din secolul al XV-lea. O breaslă și o uliță a zlătarilor sînt atestate în București în secolul al XVII-lea. În imagine, Mircea Ciobanul și soția sa Chiajna, reprezentați pe o ferecătură de evanghelie dăruită de Despo Nicolae și Panga Iani și care a făcut parte din patrimoniul Tismanei. (ESE)

(CU PREA'NALTA VOE.)

GAZETA DE TRANSILVANIA.

Nro. 1.

ФОЇЛЕ ДУМИНЕЧИ

БРАШОВ.

DACIA LITTERARA

subt Redactia

lui

Michail Kogălnicean.

EDITIA A DOA.

Iaşii 1859.

ФОАІЕ

Nr. 20.

17. MAIЮ

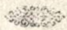
Primele ziare în limba română au fost Curierul Românesc **la Bucureşti, la 1829,** şi Albina românească, **la Iaşi, în acelaşi an. La Braşov apare în 1837, cu cheltuiala lui Rudolf Orghidan,** Foile duminecii spre înmulţirea cei de obşte folositoare cunoştinţe — **urmat, în 1838, de** Gazeta de Transilvania **cu suplimentul ei literar.**

№ 1.

ПРОПЪШИРЕА.

ФОАІЕ

ПЕНТРУ ІНТЕРЕСУРІЛЕ МАТЕРІАЛЕ ШИ ІНТЕЛЕКТУАЛЕ.

...І 1. Думінікъ ла 2 Іануаріе 1844.

MAGAZINU ISTORIKU

ПЕНТРУ

DACIA

Sѫбт Редакціа

а лѹі

А. ТРЕБ. ЛАѸРІАНѸ

Профеsор de Філосоfіе ın Колеџѹл Naціонал,

ші

NІКОЛ. БЪЛЧЕSКѸ.

Томѹ I.

БѸКѸРЕЩІ.

Кѹ tіпарѹл Колеџѹлѹі Naціонал

1845.

O serie de periodice și alte publicații din țările române au susținut activ în prima jumătate a sec. XIX, unitatea națională și reformele pentru progresul social.

BIBLIOTEKA

...OMÉNÉ DIN PARIS

FUNDATÉ ÎN ANUL 1846.

Invĕţĕtura este podoba bogaţilor şi averea sĕracilor.

PARIS,

IMPRIMERIE D'EDOUARD BAUTRUCHE,

90, RUE DE LA HARPE.

1846

SOCIETATEA

STUDENTILOR RUMÂNÍ

SUB PATRONAGIUL

DOMNULUÍ DE LAMARTINE.

Vous reprendrez ton rang dans ta splendeur première
Parmi les purs enfants de gloire et de lumière,
Que d'un souffle choisi Dieu voulut animer,
Et qu'il fit pour chanter, pour croire et pour aimer.
De Lamartine.

PARIS.

TYPOGRAPHIE PLON FRÈRES,

RUE DE VAUGIRARD, 36.

Revoluţia de la 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, marchează, pe plan politic, începutul unei noi epoci în istoria noastră; ea se înscrie într-un şir de mişcări revoluţionare, de emancipare naţională şi socială care, între 1814 şi 1822, au loc în Spania, Portugalia, Italia, Serbia şi Grecia. Etapa deschisă de revoluţia din 1821 se încheie la Alba Iulia, la 1 decembrie 1918. În imagine, Tudor Vladimirescu, aşa cum l-a reprezentat Theodor Aman. (ESE)

ziu — Sucevița (1595—1596), zugravi frații Ion și Sofronie). Ansambluri ce au întrunit aprecieri entuziaste ale unor reputați istorici de artă — Josef Strzygowski, Puig i Cadafalch, Charles Diehl, Henri Focillon, Paul Henri, André Grabar, Paul Philippot (care consideră pe Dragoș Coman, autorul ansamblului de la Arbore „poate cel mai mare pictor ortodox al secolului al XVI-lea"). Aceste picturi impresionează prin excepționala măiestrie artistică, culoare, utilizarea spațiului arhitectonic, tehnică (durata lor, supusă rigorilor climatului, a depășit 400 de ani) și prin mesajul religios dar și politic — unele scene (Asediul Constantinopolului și Judecata din urmă) simbolizează rezistența Moldovei în fața Porții, ca și pedepsele ce-i așteaptă pe agresorii turci și tătari.

În epoca lui Constantin Brâncoveanu pictura murală îmbină iconografia tradițională cu o bogată decorație floral vegetală, cu portrete de meșteri sau ispravnici (răspunzători și diriguitori ai operei respective), cu detalii din viața cotidiană: modalitățile de expresie și culoare ne îngăduie să vorbim de o pictură brâncovenească și cel mai productiv zugrav al acelor ani rămîne Pârvu Mutu, autorul frescelor de la Mărgineni, Măgureni, Cotroceni, Fundenii Doamnei, Colțea, Bordești, Filipeștii de Pădure etc.

În cultura scrisă, cîteva sectoare de evidențiat: literatura slavo-română; preponderența dobîndită treptat de limba română în cult, cancelarie și în felurite scrieri; tiparul; istoriografia; receptarea și adaptarea unor concepte ale umanismului și iluminismului.

Literatura slavo-română. Studiul celor peste 2000 de manuscrise slavone păstrate pe teritoriul românesc, din care, semnificativ, cele mai vechi vin din Transilvania și Banat (Octoihul de la Caransebeș, sec. XIII—XIV), arată, pe de

o parte, că aproape tot ce s-a tradus din literatura bizantină în slavonă la sud de Dunăre, se regăsește în manuscrisele copiate sau utilizate de români; pe de altă parte, că în țările române s-au păstrat unele din cele mai importante scrieri aparținînd culturilor sud-slave, în texte mai vechi decît în locul lor de origine. Dar în afara *rolului de receptare, de păstrare, cultura medievală românească în limba slavonă a fost și creatoare de opere originale.* Lucrări cu caracter religios, de pildă mici cîntări (tropare) cunoscute și sub numele de „pripeale", copiate în Moldova, Serbia, Bulgaria, Rusia, tipărite mai tîrziu la Veneția și al căror autor este Filotei Monahul, fost mare logofăt al lui Mircea cel Bătrîn; sau „Mucenicia sfîntului și slăvitului mucenic Ioan cel Nou care a fost chinuit la Cetatea Albă"... de Grigore Țamblac; sau Viața lui Nifon patriarh de Constantinopol, scrisă de Gavriil Protul, incluzînd un panegiric al voievodului Neagoe Basarab.

Tot în slavonă au fost redactate și primele cronici despre istoria românilor cu succinte însemnări despre principalele evenimente și succesiunea domnilor: „Letopisețul de cînd cu voia lui Dumnezeu s-a început Țara Moldovei", care a servit și pentru versiuni în germană, polonă și rusă, și pentru două rezumate (numite Putna I și II). Scrieri continuate în secolul al XVI-lea de trei cronicari oficiali: Macarie (favorabil lui Petru Rareș), Eftimie (laudă pe Alexandru Lăpușneanu) și Azarie (împotriva lui Despot Vodă și Ion Vodă).

În slava veche au fost redactate și texte ce exprimă gîndirea politică românească: scrisoarea lui Vlad Țepeș către regele Matei Corvin (11 februarie 1462) și mesajul adresat de Ștefan cel Mare (la 25 ianuarie 1475) principilor și regilor creștini îndată după strălucita biruință de la Vaslui (vezi mai sus, p. 121); în ambele se exprimă voința românilor de a

rezista în fața Porții, succesele repurtate pînă atunci, necesitatea stringentă a alianței țărilor „creștine", rolul important al Țării Românești și al Moldovei în frontul european antiotoman. Deosebit de interesantă între operele originale scrise în slavonă, carte de precepte politice și militare, morale și religioase, sintetizînd o îndelungată experiență a vieții statale românești, rămîn „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie și către alți domni...". Cuprind dezvoltări despre alegerea și revocarea dregătorilor, calitățile principelui și îndatoririle sale, despre arta negocierii diplomatice, despre pace și necesitatea, in extremis, a războiului de apărare.

Limba poporului, româna, se impune și în scrieri. Ca în toată Europa, *limba națională a sfîrșit prin a îndepărta limba oficială — (în cazul nostru, slavona).* Trecere efectuată gradat, fără vreo ruptură înlăuntrul bisericii oficiale, ca între protestantism și catolicism. Româna pătrunde în biserică cu traducerea textelor celor mai des folosite — Evanghelia, Psaltirea, Faptele Apostolilor — păstrate în manuscrisele Psaltirea Scheiană, Psaltirea Voronețeană, Codicele Voronețean (finele secolului XV sau începutul celui următor), unde găsim și vechi cuvinte latine (gintu, op, desider, mărit...[1]) și fenomenul rotacismului, adică schimbarea lui „n" intervocalic în „r": bire, vire, înremă (în loc de bine, vine, inimă). În secolele XVI și XVII se traduc în limba română toate textele necesare cultului și educației religioase, iar circulația acestor lucrări (multe din ele tipărite), contribuie la formarea limbii literare. Dintre ele amintim: *Noul Testament* tradus (din grecește în românește), și tipărit la Alba Iulia de mitropolitul Simion Ștefan; acesta spune că țelul său a fost să fie înțeles de românii de pretutindeni, adăugînd: „cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia

[1] Pentru noțiunile de gintă (neam), treabă, doresc și ginere.

sînt buni, carii îmblă în toate părțile, așa și cuvintele acelea sînt bune carele le înțelegu toți"; *Psaltirea în versuri* (1673), de mitropolitul Moldovei Dosoftei, autor al primei opere culte românești în versuri; *Biblia* — ediția 1688, în traducerea fraților Radu și Șerban Greceanu. În Transilvania, comunitățile săsești și maghiare au adoptat luteranismul și calvinismul și odată cu noua confesiune s-au tradus, în limbile respective și cărțile de cult necesare.

Româna s-a impus și în corespondența orașelor. Semnificativ, primul document în limba română păstrat pînă astăzi este *Scrisoarea* lui Neacșu din orașul Cîmpulung (1521) către judele Brașovului „Hanăș Begner": interesul deosebit al textului este că se prezintă aproape de limba vorbită astăzi și că nici un om cu carte nu întîmpină dificultăți reale în înțelegerea lui.

Româna s-a impus și în cancelarie. Primele documente astfel redactate s-au păstrat de pe la 1588; ele devin, în continuare, tot mai frecvente.

În sfîrșit, cu totul grăitoare este scrierea în limba română a cronicii oficiale[1] a cîrmuirii lui Mihai Viteazul și a unei cronici boierești, a fraților Buzești, colaboratorii eroicului domn, cuprinzînd evenimentele din 1593—1600. Intitulată „Istoria lui Mihai Vodă sin (= fiul lui) Pătrașcu vodă ...", ea este încorporată azi în *Letopisețul cantacuzinesc* și cuprinde, pentru întîia dată, istoria teritoriului național, prefigurînd statul național unitar independent din 1918 — , scrisă într-o operă originală în limba română.

În ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, evoluția începută cu circa 200 de ani mai înainte este încheiată; româna vorbită de întreg poporul, din Maramureș pînă în Dobrogea, este și limba scrisă, tipărită, aceea a documentelor statului.

[1] Păstrată astăzi însă numai în traducere latină.

Evoluție similară și pentru *scrierile* istorice sau de altă natură a *ungurilor* și *sașilor din Transilvania*. Paralel cu latina se folosește maghiara — de exemplu Gaspar Heltai din Cisnădie cu a sa „Cronică maghiară" sau Ștefan Székely — „Cronică despre întîmplările mai însemnate ale lumii", în timp ce „Istoriile" lui Ieronim Ostermayer din Brașov sînt redactate în germană (toate din secolul al XVI-lea).

Tiparul. Sîntem printre țările europene care au introdus relativ repede tiparul. Cu sprijinul voievodului Radu cel Mare, călugărul Macarie, venit de la Cetinje (Muntenegru) înființează în Țara Românească o tipografie cu litere chirilice, a treia de acest fel în Europa (după Cracovia și Cetinje). Primele cărți tipărite pe teritoriul românesc sînt un *Liturghier* la 1508, urmat, la cîte doi ani, de un *Octoih* și *o Evanghelie*, cîteșitrele în slavonă. În Transilvania, prima tipografie, cu litere latine, a funcționat la Sibiu (1528), a doua la Brașov unde, timp de aproape trei decenii, meșter principal a fost diaconul Coresi, ajutat un timp și de primarul Brașovului, sasul Hans Benkner, care era și fabricant de hîrtie. Prin strădania lui Coresi sînt editate în românește (în chirilice), mai multe cărți bisericești difuzate nu numai în Transilvania dar și la sud și est de Carpați. Alte tiparnițe au lucrat, tot în secolul XVI la Alba Iulia (unde găsim și pe tipograful și pictorul german Laurentius Fronius — diaconul Lorinț) și la Plumbuita, lîngă București (Laurentie ieromonahul). După 1600, cu durate variabile, funcționează tipografii la Sibiu (meșteri Iacob Thilo, Ștefan Jüngling, Tobia Teutsch, gravor), la Oradea (Szenczi Kertész și Nicolae Misztotfalusi Kis), la Bălgrad (Alba Iulia), la Govora, Cîmpulung (Muscel), mănăstirea Dealul, Tîrgoviște, București, Snagov, Buzău și Rîmnicul Vîlcii (ultimele cinci sub Constantin Brâncoveanu) și la Iași (înființată pentru întîia dată de Vasile Lupu, cu sprijinul mitropolitului de Kiev, Petru Movilă de origine română). Se tipăresc în Țara Româ-

nească și Moldova și cărți în grecește, arabă și turcă, difuzate în Imperiul otoman; de reținut că instalații tipografice sînt trimise de la București în Siria, la Alep (cu litere arabe), ca și în Georgia (cu litere gruzine), în anii lui Constantin Brâncoveanu.

Istoriografia. Scrierile istorice reprezintă unul din cele mai importante domenii în cultura veche românească. Își aduc contribuția în cunoașterea și înțelegerea sensurilor majore ale trecutului, cărturarii români din toate provinciile, din Moldova, din Țara Românească, din Transilvania. Nu putem aminti decît numele proeminente, unele din operele lor și cîteva idei generale ce se desprind din ele. Cei dintîi mari cronicari în limba română sînt în Moldova: Grigore Ureche cu al său *Letopiseț* povestind istoria Moldovei de la întemeiere (1359) la 1595. Îi urmează Miron Costin cu patru lucrări, *Letopisețul Țării Moldovei* (1595—1661), *De neamul moldovenilor* din ce țară au ieșit strămoșii lor, și două scrieri în limba polonă. Cărturar enciclopedist, membru al Academiei din Berlin, turcolog de talie europeană, autor al unor scrieri de istorie, filozofie, religie, politică și muzică, este Dimitrie Cantemir (vezi și mai sus, p. 151). Dintre lucrările acestuia: *Istoria creșterii și descreșterii curții otomane* (în latină, tradusă ulterior în alte cinci limbi); *Descrierea Moldovei* (tot în latină); *Hronicul vechimii a romano-moldovlahilor; Interpretarea naturală a monarhiilor; Sistema religiei otomane; Starea politică a Curții otomane.* Nicolae Milescu (1636—1708) este cunoscut sinolog; în urma unei misiuni diplomatice în Extremul Orient, făcută la inițiativa țarului Rusiei, el redactează *Jurnalul siberian*, *Documentul de stat și descrierea Chinei.* Același Milescu tălmăcește în română *Noul Testament* și o scriere filozofică și redactează o succintă expunere asupra unor probleme de dogmă ale religiei ortodoxe. Ion Neculce (1672—1745) continuă *Letopi-*

sețul Țării Moldovei, pentru intervalul 1661—1743, capodoperă clasică în literatura română.

Dintre cronicarii munteni amintim pe Radu Popescu — cu *Istoriile domnilor Țării Românești* (1290—1728); pe autorul[1] *Letopisețului Cantacuzinesc;* pe Radu Greceanu care scrie *Cronica oficială a domniei lui Constantin Brâncoveanu;* pe cel ce redactează[1] *Istoria Țării Românești de la Octombrie 1688 pînă la 1717* și pe cărturarul enciclopedist Constantin Cantacuzino cu a sa *Istorie a Țării Rumânești.*

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, istoricii transilvăneni aduc contribuțiile cele mai importante: Samuil Micu scrie *Elementa linguae daco-romane sive valachicae;* Petru Maior — *Istoria pentru începutul românilor în Dacia;* Gheorghe Șincai — *Cronică a românilor și a mai multor neamuri* — operă de mare erudiție. Acești istorici, împreună cu alți cărturari transilvăneni, formează împreună *Școala ardeleană.*

Pe lîngă relatarea evenimentelor interne, a principalelor desfășurări din aria sud-est europeană, cei mai mulți din istoricii amintiți — și Grigore Ureche, și Miron Costin, Dimitrie Cantemir, Nicolae Milescu, Constantin Cantacuzino, Petru Maior, Samuil Micu, Gh. Șincai — arată, pe temeiul feluritelor mărturii, originea latină a limbii și unitatea poporului român, indiferent de hotarele atunci existente. „De la Râm (= Roma) ne tragem și cu a lor cuvinte ni-i amestecat graiul — conchide Grigore Ureche. De la râmleni, ce le zicem latini: pîine, ei zic panis, carne ei zic caro, găină ei zic galena; al nostru, noster și altele multe din limba latinească și de am socoti pre amănuntul, toate cuvintele le-am înțelege." Iar încheierea lui Miron Costin rămîne pînă astăzi în toată cuprinderea ei: „Numele cel mai adevărat, autentic, de la primul descălecat prin Traian este rumân sau ro-

[1] Rămas anonim.

manus, care nume acest popor l-a păstrat întotdeauna între dînșii...; același nume este dat îndeobște și muntenilor și moldovenilor și celor ce locuiesc în Țara Transilvaniei. Rumân este un nume schimbat la curgerea anilor din roman; și astăzi cînd întreb pe cineva dacă știe moldovenește, spun: știi rumânește, aproape ca scis romanicae. Un alt nume ei înșiși nu au primit între dînșii niciodată." *(Cronica Țării Moldovei și Munteniei.)* Aceleași idei despre latinitatea și unitatea românilor sînt formulate și de Nicolae Olahus (1493—1568), român de neam, episcop primat al Ungariei, cunoscut umanist al epocii, autor al mai multor lucrări istorice (toate în latină).

Pentru cărturarii din Școala ardeleană, de vreme ce românii sînt cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei, anterior venirii ungurilor, secuilor și sașilor; dat fiind că ei se trag din coloniștii romani ai Daciei Traiane și au locuit necontenit pe locurile unde se află, normal este ca ei să se bucure de aceleași drepturi politice ca și celelalte națiuni, să participe la administrarea Transilvaniei și să ocupe posturi în raport cu numărul lor, în justiție și armată. Idei asemănătoare sînt formulate și de episcopul român unit Ioan Inochentie Micu Clain (1692—1751), ca și în cererea oficială adresată guvernului de la Viena și intitulată Supplex Libellus Valachorum (1791). Dar nobilimea maghiară conducătoare a principatului, cum și guvernul imperial habsburgic, au respins revendicările românilor.

Istoriografia maghiară din Transilvania are ca autori reprezentativi pe Ioan Bethlen (1613—1678) — Rerum Transylvanicarum libri quatuor și Historia rerum Transylvanicarum; pe Ioan Kemény și Nicolae Bethlen cu volume memorialistice; pe Ioan Apáczai Csere (1625—1659) adept al cartezianismului, care ne-a lăsat o Enciclopedie maghiară.

Dintre *cronicarii sași* se relevă Laurențiu Töppelt (Toppeltin) din Mediaș (c.1640—1670) cu a sa Origines et occasus Transylvanorum; brașovenii Marcus Fronius și Martin Albricht; Ioan Graffius; Mihail Seybriger; Ioan Tröster cu Das alte und neue Dacia și sibianul Gheorghe Kraus ce consemnează evenimentele transilvane între 1608 și 1665.

Studiile și scrierile umaniste au avut ca promotori și autori în Transilvania pe Nicolae Olahus (1493—1568), în corespondență cu o serie de cărturari ai Europei; Ioan Vitez — episcop de Oradea; Ladislau Gereb și Francisc Várdai — la Alba Iulia unde s-a constituit și un centru de literați; Ioan Honterus (1498—1549), la Brașov — îi datorăm o descriere a lumii, reorganizarea școlilor din oraș și înființarea unei tipografii; Valentin Wagner care a introdus, la școlile din Brașov, matricola școlară — cea mai veche din sud-estul continentului; Ioan Sommer, autorul a 15 elegii „De clade Moldavica" — întîmplările de la finele domniei lui Despot Eraclid, a cărui viață o descrie separat, într-o excelentă latină; Christian Schesaeus cu epopeea Ruinae Pannonicae — istoria Transilvaniei între 1541—1571.

Din inventarul de idei și concepte ale umanismului, cărturarii români rețin pe acelea ce împlinesc anume țeluri și aspirații ale timpului lor. De aci atenția dată istoriografiei pe de o parte pentru deschiderea către antichitatea clasică — trăsătură definitorie a umanismului — pe de altă parte pentru mărturiile sale care aduceau noi temeiuri în apărarea drepturilor poporului român. Cărturarii noștri exprimă și năzuința de a scrie pentru cercuri largi de cititori — nu pentru o minoritate de intelectuali izolați de societate; arată că limba română poate servi diferitelor genuri literare; propagă ideea ridicării omului prin învățătură și virtute, prin rațiune, prin omenie; critică racilele și defectele firii omenești în general, dar și realități contemporane — referiri

la apăsarea otomană, la asuprirea celor săraci de către cei bogați și puternici, la defectele marii boierimi. (În acest sens exemplare sînt predicile — intitulate Didahii — ale lui Antim Ivireanul, personalitate de prim plan a epocii brâncovenești).

În secolul al XVIII-lea, scriitorii români exprimă cîteva din ideile și tendințele „epocii luminilor" în Europa. Reiau și amplifică concluziile cronicarilor și istoricilor predecesori și urmăresc instruirea colectivității prin difuzarea acestor idei în largi pături. Afirmă, de repetate ori, apartenența țărilor române la civilizația și cultura europeană (tot așa cum în secolele XV și XVI cîrmuitorii români arătaseră că Țara Românească și Moldova reprezintă linia de front a Europei „creștine", în fața ofensivei otomane). Apartenență ce implică o colaborare a popoarelor în aria culturii: „...Potrivit cu înțelepciunea este — scrie Petru Maior — ca toți oamenii, neluîndu-se în seamă întîmplătoarea lor numire, să se iubească unul pe altul ca frații și o nație să alerge în ajutorul alteia spre înaintarea culturii, de la care provine fericirea în comun...". Firește, mai multe țări din Europa au făcut progrese mai mari. De la acestea însă — înseamnă Samuil Micu — să preluăm numai acele elemente care pot cu adevărat sluji la „zidirea" neamului românesc și „spre fericirea cea de obște". Iar dacă cineva caută să pună piedici — adaugă Petru Maior — „ori culturii sale, ori luminării altei nații", acela „greu păcătuiește împotriva naturei, mamei tuturor, care poruncește a se împlini înțelegerea și voința fiecărui om".

BIBLIOGRAFIE

Gh. Balș, *Bisericile moldovenești în veacul al XVI-lea*, București, 1928, 397 p. in f°; Ion D. Ștefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Bukovine et en Moldavie depuis les origines jusqu'au XIX-e siècle*, Paris, 1928, XII + 338 p. f°; N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii*

în *Muntenia și Oltenia. Partea a doua. Vechiul stil românesc din veacul al XVI-lea*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, XXIII (1930), p. 1—63; Ion D. Ștefănescu, *La peinture religieuse en Valachie et en Transilvanie depuis les origines jusqu'au XIX-e siècle*, Paris, 1932, IX + 439 p. in f°; N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și în Oltenia, III, Veacul al XVII-lea*, Vălenii de Munte, 1933, 108 p. + CCCXXXV pl. in f°; Mihai Berza, Corina Nicolescu, Teodora Voinescu, M.A. Musicescu, *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București 1958, 512 p. in 8°; Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, I, București, 1959, XI + 1020 p. in 4°; Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii românești*, vol. I—II, București, 1963, 1965, 530 p. + 8 pl. și 539 p. + 9 pl. și ilustrații, in 8°; V. Vătășianu, Fl. Dumitrescu, Radu Florescu, Emil Lăzărescu, M.A. Musicescu, D. Năstase, Paul Petrescu, Răzvan Theodorescu, Sorin Ulea, Teodora Voinescu, *Istoria artelor plastice în România*, I, București, 1968, 459 p. in 8°; Maria Ana Musicescu, *La broderie médiévale roumaine*, București, 1969, 62 p. + 100 foto in 8°; Vasile Drăguț, *Pictura murală din Transilvania (sec. XIV—XV)*, București, 1970, 116 p. + 67 pl. foto, in 8°; Ion Barnea, Octavian Iliescu, Corina Nicolescu, *Cultura bizantină în România*, București, 1971, 265 p. + planșe, in 8°; Vasile Drăguț, Nicolae Săndulescu, *Arta brîncovenească*, București, 1971, 32 p. + 126 foto; *Istoria artelor plastice din România*, vol. II, București, 1970, 302 p. in 8°; Vasile Drăguț, *Humor*, București, 1973, 40 p. + planșe în 8°; Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri*, Iași, 1974, 424 p. in 8°; Pavel Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974, 382 p. in 8°; Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X—XIV)*, București, 1974, 379 p. in 8°; Vasile Drăguț, *Dicționar de artă medievală românească*, București, 1976, 330 p. in 8°; Răzvan Theodorescu, *Un mileniu de artă la Dunărea de jos*, București, 1976; Radu Popa, *Streisîngeorgiu. Ein Zeugnis Rumänischer Geschichte des 11—14 Jahrhunderts im Süden Transsilvaniens*, în *Dacia*, XX, 1976, p. 37—61.

Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, ed. a 2-a, Sibiu, 1930, 263 p. in 8°; N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, I—II, București, 1940—1942,178 p. in 4°; George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941, 948 p. in 8°; Grigore Ureche vornicul și Simion Dascălul, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. a 3-a, de Constantin C. Giurescu, Craiova, 1942, LXXII + 215 p. in 8°; Miron Costin, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958,

534 p. in 8°; *Cronicile slavo-române din secolele XV—XVI publicate de Ion Bogdan*, ediţia P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1959, 332 p. in 8°; *Istoria Ţării Româneşti de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, ed. critică de Constant Grecescu, Bucureşti, 1959, XLIV + 147 p. in 8°; Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte*, ed. Iorgu Iordan, Bucureşti, 1959, CXXVIII + 457 p. in 8°; *Istoria Ţării Româneşti 1290—1690. Letopiseţul Cantacuzinesc*, ed. critică de Constant Grecescu şi Dan Simonescu, Bucureşti, 1960, LXII + 253 p. in 8°; *Cărţile populare în literatura românească*, ed. Ion C. Chiţimia şi Dan Simonescu, 2 vol., Bucureşti, 1963, XL + 454 p. şi 414 p. in 4°; Radu Popescu vornicul, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, ed. critică de Constant Grecescu, Bucureşti, 1963, CX + 338 p. in 8°; *Cronica Ghiculeştilor*, ed. Nestor Camariano şi Ariadna Camariano-Cioran, Bucureşti, 1965, LX + 808 p. in 8°; Lucian Blaga, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1966, 230 p. in 8°; Gh. Şincai, *Opere. Hronica românilor*, I—III, ed. de Florea Fugariu şi Manole Neagoe, Bucureşti, 1967—1969, 604 + 453 + 380 p. in 8° + pl.; I.S. Firu, Corneliu Albu, *Umanistul Nicolae Olahul (Nicolae Românul)*, Bucureşti, 1968, 278 p. in 8°; Dimitrie Cantemir, *Divanul*, ed. Virgil Cândea, Bucureşti, 1969, IX + 572 p. in 8°; Al. Duţu, *Coordonate ale culturii româneşti în secolul XVIII*, Bucureşti, 1969, 398 p. in 8°; George Ivaşcu, *Istoria literaturii române*, I, Bucureşti, 1969, 630 p. in 8°; Corneliu Dima Drăgan, Livia Bacâru, *Constantin Cantacuzino Stolnicul*, Bucureşti, 1970, 335 p. in 8°; Radu logofătul Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brîncoveanu voievod*, Bucureşti, 1970, ed. critică de Aurora Ilieş, 279 p. in 8°; *Istoria literaturii române, I, Folclorul. Literatura română din perioada feudală (1400—1780)*, ed. a 2-a, Bucureşti, 1970, 730 p. in 8°; *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, ed. critică de Florica Moisil, Dan Zamfirescu, Gh. Mihăilă, Bucureşti, 1970, 426 p. in 8°; Virgil Cândea, *Stolnicul între contemporani*, Bucureşti, 1971, 179 p. in 8°; A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Bucureşti, 1972, 282 p. in 8°; Ion C. Chiţimia, *Probleme de bază ale literaturii române vechi*, Bucureşti, 1972, 490 p. in 8°; Alexandru Duţu, *Sinteză şi originalitate în cultura română (1650—1848)*, Bucureşti, 1972, 271 p. in 8° mic; Gh. Mihăilă, *Contribuţii, la istoria culturii şi literaturii române vechi*, Bucureşti, 1972, 414 p. in 8°; Alexandru Duţu, *Umaniştii români şi cultura europeană*, Bucureşti, 1974, 227 p. in 8° mic; *Interferenzen. Rumänisch-ungarisch-deutsche Kulturbeziehungen in Siebenbürgen*, sub red. Michael Kroner, Cluj, 1974, 257 p. in 8°; Constantin Cantacuzino, *Istoria Ţării Româneşti*,

ed. N. Cartojan, Dan Simonescu, Craiova, f.a., XXXVIII + 144 p. in 8°; G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi*, București, 1974, 348 p. in 8°.

Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile domnești din București și Iași*, București, 1971, 328 p. in 8°; *Istoria învățămîntului din România. Compendiu*, București, 1971, 479 p. in 8°; Romulus Vulcănescu, *Etnologie juridică*, București, 1970, 339 p. in 8°; Nicolae Vătămanu, *Medicină veche românească*, București, 1970, 238 p. in 8°; Gh. Moisescu, Șt. Lupșa, Al. Filipașcu, *Istoria bisericii române*, I—II, București, 1957, 464 + 655 p. in 8°; Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, Sibiu, 1972, 388 p. in 8°.

EPOCA RENAȘTERII POLITICE ROMÂNEȘTI. LUPTA PENTRU REALIZAREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR (1821—1918)

Sensul major al evoluției începute în 1821 și terminate în 1918 este restaurarea independenței politice și făurirea statului național unitar

Răstimpul de aproape o sută de ani care desparte revoluția lui Tudor Vladimirescu de realizarea statului național unitar reprezintă un continuu efort, pe diferite planuri, pentru restaurarea independenței politice românești, a făuririi unității sale statale, a democratizării vieții sale sociale și a dezvoltării vieții ei economice și culturale. În Muntenia și în Moldova etapele principale ale acestui complex proces sînt: 1) Revoluția din 1821; 2) Revoluția din 1848; 3) Unirea Principatelor, în 1859—1861; 4) Dobîndirea independenței prin arme, în 1877—1878; 5) Realizarea statului național unitar în 1918. În Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș accentul cade pe lupta pentru recunoașterea românilor ca „națiune" politică, cu aceleași drepturi ca ungurii, sașii și secuii; etapele principale sînt: Revoluția din 1848—1849 și Memorandul. În Dobrogea, elementul românesc, mai numeros decît fiecare din celelalte elemente etnice, își sporește forțele prin oierii transilvăneni și țăranii munteni și moldoveni care se stabilesc aci.

În tot acest răstimp, sentimentul *unității* românești, ca origine, limbă, obiceiuri și speranțe, este viu și în continuă

creştere. Imaginea vechii Dacii, a ţării lui Burebista şi Decebal, precum şi imaginea primei uniri politice, sub Mihai Viteazul, domină spiritele şi constituie un ideal ce trebuie atins.

Sub raportul economic, e de subliniat cristalizarea relaţiilor de producţie capitaliste şi desprinderea Principatelor române din piaţa regională a Imperiului otoman şi înscrierea lor (ulterior a României) tot mai accentuată în circuitul comerţului continental european. În preajma primului război mondial, România este o ţară capitalistă într-o primă fază de dezvoltare, dependentă într-o sumă de sectoare de ţările capitaliste avansate.

Sub raportul social, trebuie subliniată ridicarea treptată a *burgheziei*, care, sub forma *partidului liberal*, ajunge la conducerea politică a ţării, în alternanţă însă cu *partidul conservator*, format din moşieri.

Problema ţărănească, adică a relaţiilor agrare formează o dominantă a vieţii sociale în tot răstimpul dintre 1821 şi 1918. În centrul dezbaterilor se află abolirea redevenţelor date de ţărani moşierilor (nobilimii în Transilvania) — redevenţe continuînd unele vechi forme de exploatare feudală — şi a iobăgiei (în Transilvania), concomitent cu problema, de o acută necesitate, a *împroprietăririi ţăranilor*.

Ca o consecinţă a dezvoltării industriei, ia naştere şi sporeşte *proletariatul industrial*, care, în 1893, la Bucureşti, înfiinţează *Partidul Social Democrat al Muncitorilor din România*, întemeiat pe principiile socialismului ştiinţific fundamentate de Karl Marx şi Friedrich Engels. Programul acestui partid prevede ca scopuri finale: ...„prefacerea tuturor instrumentelor de muncă în proprietatea colectivă a societăţii întregi" şi „desfiinţarea oricărei neegalităţi, politice şi economico-sociale, neegalităţi de sex, rasă, naţiune, religie".

REVOLUȚIA DIN 1821 este începutul unei noi epoci în dezvoltarea noastră politică. Pînă la ea, merseserăm, mai bine de o sută de ani, tot în jos; de la ea înainte, pășim pe calea ridicării, ajungînd, după aproape altă sută de ani, la România din 1 decembrie 1918.

Născut în satul Vladimir din județul Gorj, dintr-o familie de moșneni, Tudor Vladimirescu a fost exponentul păturilor mici și mijlocii, adică al țărănimii, al moșnenilor și pandurilor, deci al micilor stăpînitori de pămînt, și al ostașilor de țară, precum și al orășenimii sărace. El își da seama de starea nenorocită a țării, de mizeria în care trăia țărănimea, de lăcomia și lipsa de cinste a slujbașilor, mari și mici, puși pe pricopseală. Își da seama și aștepta un prilej să se ridice, să gonească pe asupritori, să facă rînduială nouă. Acest prilej se ivi la moartea ultimului domn fanariot din Muntenia, Alexandru Șuțu (19 ianuarie 1821).

Acțiunea lui Tudor a avut două faze: o primă fază în care el lucrează de acord cu *Eteria*[1], mișcare ce urmărea eliberarea popoarelor din Balcani de sub dominația otomană, avînd în frunte pe Alexandru Ipsilanti, general în armata rusă și nepot de fiu al voievodului cu același nume. Ipsilanti lăsase să se creadă că în urma lui vin trupele țarului, spre a se bate cu turcii; aceasta însă, nu numai că nu se produse, dar țarul, membru al reacționarei „Sfinte Alianțe", dezavuă public atît mișcarea Eteriei cît și pe aceea a lui Tudor. Acesta din urmă declanșase revoluția, citind în satul de munte Padeș din Oltenia manifestul către țară, în care arăta că se ridică împotriva căpeteniilor laice și bisericești „balaurii" care asupresc poporul. „Că ne ajunge, fraților, atîta vreme de cînd lacrimile noastre... nu s-au mai uscat". Țăranii și pandurii se strînseră repede și, în fruntea lor, Tudor ocupă

[1] Înseamnă, în grecește, „societate", „tovărășie".

mai întîi Craiova, apoi înaintă spre Bucureşti. Cu două zile însă înainte de a ajunge la Cotroceni, la 17/29 martie 1821, se produse dezavuarea ţaristă. Tudor, prevăzînd consecinţele, începu să-şi diferenţieze acţiunea sa de aceea a Eteriei, spre a nu-şi atrage adversitatea Porţii. El arată acum că mişcarea sa e, de fapt, mişcarea *întregului popor* din Muntenia, iar nu a unei părţi a lui contra celeilalte şi că vinovaţi de starea rea în care a ajuns ţara sînt *domnii fanarioţi*. Se ajunge la un schimb de acte între Tudor şi cei ce reprezentau — ierarhi şi dregători — cîrmuirea ţării. Aceştia arată în actul lor „de adeverire" că „pornirea dumnealui slugerului Teodor Vladimirescu nu este rea şi vătămătoare..., ci folositoare şi izbăvitoare". Între timp, soseşte şi Ipsilanti la Bucureşti; întrevederea lui cu Tudor arată însă că punctele de vedere erau acum total deosebite. Văzînd că nu se poate bizui pe Tudor care se retrăgea cu oastea sa, spre Oltenia, Ipsilanti hotărăşte să-l suprime. Se foloseşte deci de nemulţumirea care domnea între căpeteniile oştii lui Tudor din cauza disciplinei aspre a acestuia — pedepsea fără milă pe cei ce prădau — precum şi de faptul că turcii începuseră demersuri pe lîngă Tudor, şi izbuteşte prin emisarii săi să-l ridice din tabăra de la Goleşti şi să-l aducă la Tîrgovişte. Aci, fără o judecată adevărată, Tudor fu ucis în timpul nopţii de 26 spre 27 mai.

Dar consecinţele nu întîrziară pentru Ipsilanti. Înfrînt de către turci în lupta de la Drăgăşani — unde tinerii greci din „batalionul sacru" şi un detaşament de 800 de panduri luptară totuşi cu vitejie — silit să se refugieze în Transilvania, rămăşiţele oastei sale, retrase în Moldova, fură nimicite în lupta de la Sculeni.

Acţiunea condusă de Tudor — acţiune care prin proporţiile ei, prin ocuparea teritoriului şi a capitalei de către oştire şi prin programul ei are caracterul unei *revoluţii*, cu

răsunet şi în Transilvania — nu rămase, cu tot sfîrşitul ei tragic, fără urmări. Turcii care avuseseră prilejul să se convingă pe pielea lor de „fidelitatea“ fanarioţilor, consimţiră la restabilirea domniilor pămîntene şi la îndepărtarea grecilor din dregătorii. Fu numit domn al Munteniei *Grigore Ghica*, iar al Moldovei *Ioniţă Sandu Sturdza* (1822).

DOMNIILE PĂMÎNTENE. TRATATUL DE LA ADRIANOPOL. Spre sfîrşitul acestor două domnii, în 1828, izbucni un nou război ruso-turc — al şaselea cronologic vorbind — care se termină victorios pentru oştile ţarului, încheindu-se cu tratatul de la Adrianopol (2/14 septembrie 1829). Prin acest tratat se înapoie Munteniei cele trei raiale (Brăila, Giurgiu, Turnu), hotarul ţării fixîndu-se pe thalweg-ul sau linia de maximă adîncime a Dunării. Se hotărăşte libertatea absolută a navigaţiei şi a comerţului pe Dunăre şi Marea Neagră, deci dreptul corăbiilor de a trece prin strîmtori, fapt care va avea consecinţe favorabile asupra comerţului şi agriculturii noastre. Pînă la plata despăgubirilor de război de către Înalta Poartă, Principatele vor rămîne sub ocupaţia rusească. În sfîrşit, se va alcătui, atît în Muntenia, cît şi în Moldova, cîte un Regulament privind conducerea şi administraţia ţării, în toate privinţele.

Ocupaţia rusească a durat pînă în aprilie 1834, guvernator al ambelor ţări fiind numit, de la 12 noiembrie 1829 înainte, generalul Pavel Kisseleff. A fost un bun administrator, cu gîndul ascuns însă de a orîndui Principatele în vederea încorporării lor ulterioare la imperiul ţarist. În timpul lui s-au lucrat cele două Regulamente Organice, de către comisii din care doi membri erau numiţi de administraţia ţaristă, iar doi de Adunarea obştească a ţării. Secretar al comisiei muntene era Barbu Ştirbei, viitorul domn, al celei moldovene Gheorghe Asachi. Regulamentele — de

fapt ar trebui să spunem Regulamentul, deoarece ele erau foarte asemănătoare, aproape identice — prevedeau cum să se facă alegerea domnului, pe viață, de către o *Adunare Obștească Extraordinară*, instituia o *Adunare Obștească*, un fel de parlament, alcătuit numai din boierii mari și mici și din înalții ierarhi, prevedea apoi un sfat administrativ — un fel de consiliu de miniștri restrîns. Se înființa un nucleu de armată națională — 4 700 de ostași în Muntenia, numai 1 554 în Moldova — și un corp de grăniceri. Se preciza suprafața de pămînt cultivabil, de fîneață și de pășune la care aveau drept țăranii; în schimb ei trebuiau să lucreze stăpînilor de moșii un număr de 12 zile pe an care însă, în realitate, ajungeau uneori pînă la 30 și chiar 40, să facă o cărătură sau două, după distanță, și să dea ajutor la reparația acaretelor. Față de trecut, situația țărănimii se înrăutăți, sporindu-se munca obligatorie; de aceea Karl Marx defini Regulamentul Organic — prima constituție scrisă românească — drept „codicele muncii de clacă". Prin organizarea aproape identică pe care o dădea celor două țări, Regulamentul a însemnat însă, în același timp, și o adevărată pregătire a Unirii Principatelor. Dealtfel, într-unul din articolele lui, se și spune: „Începutul, religia, obiceiurile și cea de un fel limbă a sălășluitorilor într-aceste două Principaturi, precum și cele deopotrivă trebuințe, sînt îndestule elementuri de o mai de aproape a lor unire, care pînă acum s-au fost poprit și s-au zăbovit numai după împrejurări întîmplătoare".

Prin derogare de la dispozițiile Regulamentului primii doi domni regulamentari fură *numiți*, iar nu aleși: *Alexandru Ghica* în Muntenia (1834—1842) și *Mihail Sturdza* în Moldova (1834—1849). Ghica luă cîteva măsuri bune, între altele, înființă orașul Alexandria, ajunse însă în conflict cu Adunarea Obștească; aceasta nu voia să primească intro-

ducerea în Regulament a unui nou articol, cerut de guvernul țarist, articol potrivit căruia orice modificare a zisului Regulament urma să se facă numai cu autorizația Înaltei Porți și a Rusiei. În fruntea opoziției era patriotul Ion Cîmpineanu; el izbuti să plece în străinătate unde protestă împotriva încălcărilor țariste și făcu propagandă pentru programul său care prevedea: înlăturarea protectoratului rusesc, ca și a suzeranității turcești, tributul răscumpărîndu-se odată pentru totdeauna, apoi unirea tuturor românilor și egalitatea claselor sociale, așadar, un program național și revoluționar. La întoarcere, Cîmpineanu fu arestat și închis. Nici încercarea revoluționară din 1840, în frunte cu Dimitrie Filipescu, nu reuși, fiind înăbușită de la început. Totuși, pînă la urmă, Ghica trebui să părăsească tronul, în locul lui fiind *ales* Gheorghe Bibescu. În Moldova, Mihail Sturdza înființă Academia Mihăileană – liceu și universitate totodată – cu profesori aleși – îmbunătăți drumurile dar isprăvi prin a fi nepopular din cauza atitudinii sale prea plecate față de guvernul țarist și a lăcomiei sale de bani.

TRANSILVANIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-lea. În Transilvania, pînă la 1848, continuă să existe (ca și cu sute de ani în urmă) numai trei stări privilegiate („națiuni" în terminologia medievală!) și patru confesiuni „recepte" (recunoscute): românii și confesiunea lor ortodoxă nu figurau printre acestea. Avea dreptate deci tînărul jurist Avram Iancu în 1847 cînd, asistînd din galerie la dezbaterile Dietei transilvane, spunea că „nu cu argumente filosofice și umanitare" vor putea fi convinși deputații, „ci cu lancea, ca Horea". Iar savantul matematician Ianoș Bolyai nota, la rîndu-i: „Că nobilul... s-ar hotărî de bună voie să renunțe la ceva din pretinsele sale drepturi și că astfel s-ar putea atinge scopul în mod pașnic — acest lucru, precum dovedesc dezbaterile dietei, nu poate fi nădăjduit".

De aceea, anul revoluționar 1848 va însemna o nouă etapă, importantă, în lupta politică și socială a românilor din Transilvania și Banat.

REVOLUȚIA DE LA 1848. Ideile de propășire națională și de reformă socială care se manifestaseră atît la 1821, cît și la 1840 în Muntenia, și-au aflat aplicarea politică prin revoluția de la 1848—1849, izbucnită în tustrele țările românești și constituind manifestarea cea mai dinspre răsărit a revoluțiilor ce au zguduit societatea europeană în acești ani. Cu toate că n-au început simultan și cu toate că au existat unele revendicări specifice în programele respective, totuși, pînă la urmă, s-a ajuns să se sintetizeze *deziderate comune* și anume: desființarea iobăgiei (șerbiei), a dijmelor și a altor obligații ale țărănimii față de stăpînii de pămînt, împroprietărirea țăranilor, abolirea privilegiilor, a rangurilor boierești, libertatea individuală, a cuvîntului și a scrisului, atribuirea funcțiunilor după merit etc. Revendicarea libertății și egalității în drepturi a națiunii române din Transilvania, și a unirii principatelor — înscrisă în programul din Moldova — înseamnă definirea și fixarea, de către revoluționarii români din 1848, a primei etape majore către statul național unitar înfăptuit în 1918. Amintim, deopotrivă, participarea unor fruntași munteni și moldoveni la acțiunile revoluției române din Transilvania.

În Moldova, începutul acțiunii are loc la 27 martie cînd, la Iași, se redactează un memoriu, în 35 de puncte, cuprinzînd revendicările tinerilor progresiști, între care „grabnica îmbunătățire a stării locuitorilor săteni". Mihail Sturdza înăbușe însă acțiunea, arestînd căpeteniile. Acestea, expediate, prin Galați, în Dobrogea — pe atunci sub turci — izbutesc să scape, ajungînd la Brăila, de aci la Brașov unde

redactează un nou program, *secret* (12/14 mai), prevăzînd, între altele „unirea Moldovei și a Valahiei într-un singur stat neatîrnat românesc“ și „împroprietărirea lăcuitorilor săteni“ fără despăgubire. De la Brașov, revoluționarii și, între ei, Alexandru Cuza, viitorul domn, Costache Negri, Vasile Alecsandri, Al. Russo, frații Rosetti, frații Sion și alții — merg în Bucovina, la Cernăuți la familia Hurmuzaki, unde sosește și Mihail Kogălniceanu, care trebuise și el să părăsească țara. Acesta din urmă publică, în august 1848, *Dorințele partidei naționale*, noul program, în 36 de puncte, al tineretului moldovean revoluționar, mult diferit de programul din martie. Se afirmă mai întîi opoziția față de Regulamentul Organic și de protectoratul țarist care „nu poate în nici un chip face fericirea țării“; se cere apoi autonomia Moldovei, egalitatea civilă și politică a tuturor cetățenilor — deci renunțarea la privilegii — instrucția gratuită, desființarea clăcii și — fapt foarte important — *Unirea Moldovei cu Muntenia.*

În Muntenia, acțiunea a fost mai bine organizată și mai puternică. Încă în 1843 se formase o societate politică secretă, intitulată *Dreptate — Frăție*. Din ea făceau parte tineri patrioți și progresiști ca Nicolae Bălcescu, frații Alexandru, Radu, Nicolae și Ștefan Golescu, fiii lui Dinicu Golescu, Alexandru, fiul lui Gheorghe Golescu, C.A. Rosetti, frații Ion și Dimitrie Brătianu, Ion Ghica, maiorul Cristian Tell și alții. Acțiunea propriu-zisă a început în ziua de 9 iunie, la Izlaz, în județul Romanați, ale cărui autorități, militare și civile, erau de partea revoluționarilor. Se citi proclamația, în 22 de articole, alcătuită, în ce privește fondul, de Nicolae Bălcescu, iar sub raportul formei, grandilocvente și mistice, de Ion Heliade Rădulescu care aderase și el, nu de mult, la mișcare. Se prevedeau, ca revendicări esențiale: „Independența... administrativă și legislativă pe temeiul tractatelor lui Mircea și Vlad v(oevod)“, „egalitatea drepturilor politice“,

suprimarea rangurilor sociale, împroprietărirea ţăranilor, „emancipaţia mănăstirilor închinate", desfiinţarea robiei. Peste două zile, la 11 iunie, acţiunea începe şi la Bucureşti; se citeşte proclamaţia; mulţimea, purtînd steaguri, eşarfe, cocarde şi penaje tricolore, se îndreaptă spre palat. Bibescu care ştia că armata nu va trage — i-o spuseseră, în cursul dimineţii, ofiţerii — semnează noua constituţie — de fapt proclamaţia — şi acceptă formarea unui guvern provizoriu a cărui listă îi e prezentată de revoluţionari. Apoi, cuprins de teamă — consulul rus părăsise Bucureştii a doua zi, protestînd — Bibescu abdică la 13 iunie şi se retrage în Transilvania. Primele măsuri ale noului guvern — decretele sînt din 14/26 iunie — prevăd: 1) Înfiinţarea steagului naţional, în trei culori, albastru, galben, roşu şi cu deviza „dreptate, frăţie"; 2) Desfiinţarea titlurilor de boierie; 3) Desfiinţarea cenzurei; 4) Înfiinţarea „gvardiei" naţionale; 5) Desfiinţarea pedepsei cu moartea şi a pedepsei cu bătaia. La 16/28 iunie sînt eliberaţi condamnaţii politici, iar la 26 iunie/8 iulie se desfiinţează robia, ţiganii devenind liberi. Cercurile reacţionare din ţară încearcă în două rînduri, în cursul lunii iunie, să răstoarne guvernul, dar nu izbutesc. Un punct esenţial din program nu se rezolvă însă: împroprietărirea ţăranilor, chestiunea rămînînd să fie rezolvată de viitoarea Adunare Constituantă. Aceasta nu mai are cînd să fie convocată, deoarece evenimentele se precipită. Guvernul ţarist, iritat de cele întîmplate, intervine pe lîngă sultan să trimită oaste spre a reintroduce în Muntenia „ordinea legală". Trimisul sultanului, Suleyman paşa, primit călduros de populaţie şi guvern, face numai o schimbare formală, instituind o „locotenenţă domnească" ai cărei membri — Heliade, Nicolae Golescu, Cristian Tell — erau însă tot vechii revoluţionari. Guvernul ţarist protestează şi ameninţă cu război. Exasperaţi, bucureştenii fac un gest simbolic: ard, în dealul Mitropoliei, după ce-l purtaseră cu alai şi cu bocete prin oraş, exem-

plarul oficial al *Regulamentului organic*, precum și pe acela al *Arhondologiei*, carte ce cuprindea numele tuturor boierilor (6/18 septembrie). Atunci sultanul e nevoit să trimită un corp de oaste cu Fuad pașa care în ziua de 13/25 septembrie își face intrarea în București, nu fără o ciocnire cu detașamentul de pompieri, în cursul căreia cad morți și răniți de ambele părți. Rușii intră și ei cu trupele în Principate și ocupă jumătate din București. E numit „caimacam“, adică locțiitor de domn, Constantin Cantacuzino, iar revoluționarii sînt exilați. Cei mai numeroși ajung la *Brussa*, în Asia Mică, unde însă li se dă de către sultan o pensie generoasă de o mie de piaștri de om pe lună; alții se duc la Paris unde desfășoară o vie activitate de informare asupra Principatelor, activitate ce-și va da roadele cu prilejul tratatului de la Paris (1856), în urma războiului Crimeii, și a Convenției de la Paris (1858).

În Transilvania revoluția a durat mai mult și, pe lîngă caracterul ei social, a avut și unul pronunțat național. Tineretul progresist maghiar, în cadrul mișcărilor care izbucnesc în acest an, 1848, în cuprinsul împărăției austriece și anume la Viena, în Italia și în Boemia, se ridică sub conducerea lui Kossuth Lajos și proclamă Ungaria independentă; totodată, hotărăște anexarea Transilvaniei la noul stat maghiar. Românii nu puteau admite, evident, această anexare; pe de altă parte, voiau drepturi egale cu maghiarii și cu sașii din Transilvania. De aceea, ei hotărăsc, la rîndul lor, convocarea unei mari adunări în care să se discute toate problemele care-i priveau. Adunarea se ține într-adevăr în zilele de 3/15—5/17 mai, lîngă Blaj, pe o cîmpie întinsă care de atunci s-a numit *Cîmpia Libertății;* erau de față vreo 40 000 de săteni, veniți din toate părțile Transilvaniei, în frunte cu cărturarii lor. Printre aceștia se aflau *Simion Bărnuțiu*, care a și ținut cuvîntarea cea mai însemnată, apoi tinerii *Avram Iancu*, de

fel din Vidra de Sus şi *Ion Buteanu* care grăiau ţăranilor simplu, întrebuinţînd comparaţii înţelese de toţi. În urma cuvîntărilor ţinute, se votează o rezoluţie prin care „naţia română se declară şi se proclamă... de sine stătătoare şi... parte întregitoare a Transilvaniei, pe temeiul libertăţii egale". A doua zi se dezvoltă această rezoluţie, cerîndu-se reprezentare proporţională în toate ramurile de conducere şi în administraţia ţării, libertatea presei şi a întrunirilor, şcoli de tot felul şi o universitate. Se protestează apoi solemn împotriva unirii cu Ungaria, făcută fără consultarea românilor. Nu numai că toţi românii, ca şi saşii dealtfel, erau împotriva acestei uniri, dar din mijlocul ţărănimii de pe Cîmpia Libertăţii s-a strigat: „Noi vrem să ne unim cu ţara", deci cu Ţara Românească sau Muntenia; o recunosc chiar rapoartele oficiale maghiare.

Ceva mai tîrziu, la sfîrşitul lui iunie, se strîng şi românii din Banat, sub conducerea lui *Eftimie Murgu*, care studiase dreptul, şi votează şi ei o rezoluţie, cerînd egala îndreptăţire.

Unora dintre revoluţionarii maghiari, avînd legături cu nobilii moşieri, nu le conveneau aceste mişcări şi-şi închipuiau că le pot opri prin teroare. Sînt împuşcaţi şi spînzuraţi zeci de ţărani români şi mai mulţi cărturari — în 1849, la Cluj, va fi împuşcat şi pastorul sas, filoromân, Ştefan Ludwig Roth — ceea ce are ca urmare, evident, o înăsprire a relaţiilor dintre revoluţionarii români şi cei maghiari. Regimentele austriece din Transilvania sînt învinse de către revoluţionarii unguri şi aceştia ocupă o bună parte a ţării. Numai în Munţii Apuseni ei nu pot pătrunde, deoarece aci stau de pază moţii; au loc mai multe lupte, la Abrud, la satul Fîntînele şi la Ponorul, în care ungurii sînt bătuţi şi respinşi. Avram Iancu era sufletul rezistenţei; el avea comanda supremă asupra tuturor cetelor de moţi, organi-

zarea acestora voia să imite organizarea legiunilor romane, cu prefecți, tribuni, centurioni. Doi dintre cei mai buni colaboratori ai lui Iancu, Buteanu și Dobra, sînt prinși pe neașteptate de către un detașament maghiar comandat de un ofițer șovin și executați. Rezistența însă nu slăbi și Munții Apuseni rămaseră pînă la urmă o cetate neînvinsă.

Au fost făcute, între timp, și repetate încercări de apropiere între români și unguri, deoarece lupta dintre cele două națiuni slujea în fond țelurilor guvernului imperial habsburgic. Au militat în acest sens N. Bălcescu, Cezar Bolliac și o seamă de unguri și secui, dar ei s-au izbit multă vreme de lipsa de înțelegere a guvernului prezidat de Kossuth. Abia la 14 iulie 1849 s-a semnat la Seghedin de către acesta din urmă, Bălcescu și Bolliac, un proiect în 18 puncte, care cuprindea și declarația de principiu recunoscînd românilor drepturi naționale minimale. Dar aceste recunoașteri soseau prea tîrziu; evenimentele se precipitau. Împăratul de la Viena și sfetnicii lui, văzînd că nu pot răzbi singuri și că vor fi înfrînți, chemaseră în ajutor armata țaristă. Aceasta sosește într-adevăr în Transilvania, are o primă victorie la Albești, lîngă Sighișoara — aci a căzut marele poet maghiar Petöffi — și apoi, la satul Șiria, în apropiere de Arad, înfrînge pe revoluționarii unguri (1/13 august 1849), Kossuth și alți conducători fug în Turcia; o seamă de generali sînt prinși și spînzurați.

După înăbușirea revoluției, Curtea de la Viena a avut o atitudine echivocă, temporizînd, răspunzînd cu întîrziere și numai în parte cererilor românilor transilvăneni. Se înființează o mitropolie a românilor uniți, în 1853; cea a ortodocșilor ia ființă abia la finele anului 1863, iar înregistrarea recunoașterii românilor ca națiune a Transilvaniei, recunoaștere făcută prin constituția dată de împăratul Franz Iosef la 20 februarie / 4 martie 1849, are loc abia în 1863, cînd se întrunește la Sibiu dieta transilvană. Mulți dintre urmașii

celor căzuţi în lupte fură lăsaţi în voia soartei. Avram Iancu, dezamăgit, refuză orice răsplată pentru el, vine chiar în conflict cu autorităţile împărăteşti care îl tratează în mod nevrednic. Deprimat şi bolnav, rătăceşte mulţi ani prin Munţii Apuseni, cîntînd doine din fluier. Mormîntul lui se află la Ţebea, sub un gorun, numit gorunul lui Horia. Alături e mormîntul lui Buteanu.

LUPTA PENTRU UNIRE. UNIREA PRINCIPATELOR. Rusia şi cu Turcia, după ce ocupară Principatele, încheiară Convenţia de la Balta Liman (localitate pe Bosfor), la 1 mai 1849, hotărînd ca domnii să fie numiţi pe şapte ani, iar Adunările Obşteşti să se suspende, creîndu-se în locul lor divanuri restrînse. În Muntenia fu numit Barbu Ştirbei, iar în Moldova Grigore Ghica, ambii buni gospodari şi iubitori de ţară, partizani ai Unirii. În timpul lor, izbucneşte războiul Crimeii care are urmări însemnate pentru Principate. Pretextul războiului: protecţia lăcaşurilor de la Ierusalim şi Betleem pe care şi le disputau atît ortodocşii, sprijiniţi de ţar, cît şi catolicii, susţinuţi de Franţa. Motivul adevărat era însă conflictul de interese dintre marile puteri pentru controlul Strîmtorilor (Bosforul şi Dardanelele) şi stăpînirea Mediteranei orientale. Drept urmare, Franţa şi Anglia mai întîi, apoi Austria, au sărit în ajutorul Turciei, împotriva Rusiei. Războiul a izbucnit în anul 1853; armatele ţarului se grăbesc să ocupe Principatele şi să ajungă la Dunăre. Luptele trebuiau să se poarte în Dobrogea, unde şi debarcaseră trupele anglo-franceze; însă din cauza bolilor, în special a frigurilor, teatrul de operaţiuni se mută în Crimeea. Trupele ţariste sînt silite să se retragă din ţările române, în locul lor vin austriecii care încheiaseră, în acest sens, cu Imperiul otoman, convenţia de la Boyadji — Keuy (14 iulie 1854). În Crimeea s-au dat lupte sîngeroase în jurul oraşului Sebastopol; acesta căzînd — între timp intervenise cu trupe şi

regatul Sardiniei alături de franco-englezi—ruşii sînt nevoiţi să ceară pace. Ea s-a încheiat la 30 martie 1856 şi cuprinde următoarele clauze privitoare la Principate: 1. Se retrocedează Moldovei trei judeţe din Basarabia (Cahul, Bolgrad şi Ismail); 2. Protectoratul ţarist e înlăturat, Principatele rămînînd sub suzeranitatea Porţii, dar cu garanţia colectivă a marilor puteri europene. 3. Regulamentele organice vor fi revizuite potrivit dorinţelor românilor. În acest scop se va convoca în fiecare principat cîte un *Divan ad-hoc*, reprezentînd toate clasele societăţii. Dorinţele acestor Divanuri vor fi examinate de puterile europene şi rezultatul final exprimat printr-o convenţie care se va încheia tot la Paris. În timpul consultării Divanurilor ad-hoc, Principatele vor fi conduse de cîte un caimacam. 4. În sfîrşit, se prevedea libertatea navigaţiei pe Dunăre şi neutralitatea Mării Negre. Prin tratatul de la Paris, politica de expansiune a guvernului ţarist primeşte o lovitură grea.

Îndată ce se află de clauzele tratatului, începură în Principate pregătirile în vederea convocării Divanurilor. Curentul pentru unire crescuse mult în ultimul timp. Erau însă şi forţe care se opuneau Unirii şi anume statele vecine: Austria şi Turcia. Austria îşi dădea seama că, odată Principatele unite, ele vor fi un necontenit element de atracţie pentru românii de peste munţi care, în cele din urmă, se vor uni şi ei, formînd un singur stat naţional, după cum s-a şi întîmplat. Turcia, pe de altă parte, simţea bine că Muntenia şi Moldova unite vor avea altă putere şi altă autoritate, nu vor mai putea fi deci tratate ca pînă atunci. În consecinţă, atît Austria, cît şi Turcia, au făcut tot ce le-a stat în putinţă ca să împiedice exprimarea liberă a Divanurilor ad-hoc. În Muntenia nu se putea interveni, deoarece aici caimacanul, Alexandru Ghica, fostul domn, înţelegea să-şi facă cinstit datoria şi apoi la Bucureşti era şi comisia marilor puteri trimisă să supravegheze operaţiile electorale. În Moldova însă unde caimacamul Nico-

lae Vogoride era contra Unirii, se făcură mari samavolnicii, aşa încît rezultatul ieşi falsificat. Dar protestul indignat al partizanilor Unirii — aşa de pildă, maiorul Alexandru Cuza, ispravnicul de Covurlui, îşi dădu, în mod răsunător, o demisie motivată în scris (24 iunie / 6 iulie 1857) — precum şi intervenţia puterilor europene, în special aceea energică a Franţei, anulară această alegere; se făcu alta nouă, corectă, şi, de data aceasta, partizanii Unirii ieşiră în zdrobitoare majoritate.

Divanurile ad-hoc, odată alese, ţinură mai multe şedinţe; în cea de a şaptea şedinţă a Divanului moldovean, la 7 octombrie 1857, se formulară dorinţele naţionale, expunerea de motive fiind redactată şi citită de Mihail Kogălniceanu. Cu 81 de voturi pentru şi 2 contra, se hotărî: 1. „Respectarea drepturilor Principatelor şi îndeosebi a autonomiei lor în cuprinderea vechilor lor capitulaţii încheiate cu Înalta Poartă în anii 1393, 1460, 1511 şi 1634; 2. Unirea Principatelor într-un singur stat cu numele de România; 3. Prinţ străin cu moştenirea tronului, ales dintr-o dinastie domnitoare a Europei şi ai cărui moştenitori să fie crescuţi în religia ţării; 4. Neutralitatea Principatelor; 5. Putere legiuitoare încredinţată unei Obşteşti Adunări, în care să fie reprezentate toate interesele naţiei. Toate acestea sub garanţia colectivă a Puterilor care au subscris tratatul de la Paris."

La Bucureşti, rezoluţia cuprinzînd dorinţele locuitorilor Munteniei fu prezentată în şedinţa din 8/20 octombrie de către C.A. Creţulescu şi votată a doua zi, 9/21 octombrie, în unanimitate. Ea cuprindea aceleaşi deziderate ca şi Moldova, într-o redactare asemănătoare, dar sintetizate numai în patru puncte.

Ţara îşi exprimase dorinţele ei; rămînea acum să se rostească şi marile Puteri. Franţa ne susţinea puternic; Anglia, care voia să nu se aducă nici o ştirbire autorităţii Imperiului turcesc, nu ne era favorabilă, ci sprijinea punctul de vedere

otoman. A trebuit ca Napoleon al III-lea să aibă o întrevedere la Osborn — într-o insulă din Canalul Mînecii — cu regina Victoria, dar n-a putut obține adeziunea decît la o mică parte din dorințele noastre; s-a hotărît anume să fie o unire vamală, militară și judecătorească, dar cu doi domni și două guverne separate. Pe această bază s-a încheiat Convenția de la Paris (7/19 august 1858), precizîndu-se următoarele: Muntenia și Moldova vor purta numele de *Principatele Unite*; va exista o *Comisie Centrală* la Focșani, care va pregăti legile; va exista de asemenea, tot la Focșani, o *Curte de Casație* comună; *toți cetățenii vor fi egali în fața legilor;* privilegiile și rangurile de boierie se desființează. Prin această Convenție care devine noua Constituție a țărilor noastre, Regulamentul Organic încetează juridic de a mai exista.

Urma acum să se aleagă noii domni de către Camerele elective. În Moldova erau doi candidați: Mihail Sturdza, fostul domn, și fiul său Grigore, care servise în armata turcească sub numele de Muhlis pașa. Partida națională, progresistă, care avea majoritatea în Camera electivă, se fixă în seara de 3/15 ianuarie asupra colonelului Alexandru Cuza — fusese înaintat între timp și era comandantul armatei moldovene — a cărui demisie în timpul campaniei pentru alegerea Divanului ad-hoc făcuse o foarte bună impresie. Partizanii lui Grigore Sturdza, văzînd că acesta nu poate fi ales, din cauza rangului ce avusese în armata turcă, se pronunțară și ei pentru Cuza, ceea ce avu drept urmare și adeziunea partizanilor lui Mihai Sturdza. Astfel colonelul Alexandru Cuza fu proclamat în unanimitate domn al Moldovei în ziua de 5/17 ianuarie 1859.

În Camera electivă munteană, deși Bucureștii aleseseră la 12 ianuarie numai deputați unioniști și progresiști, majoritatea o alcătuiau totuși elementele conservatoare, partizanii ultimilor doi domni. Pentru a împiedica o concentrare a acestor elemente conservatoare în jurul unui singur candidat,

deputaţii partidei naţionale mobilizară masele bucureştene care în zilele de 22 şi 23 ianuarie 1859 ocupară dealul Mitropoliei, unde se ţineau şedinţele Camerei elective, ba pătrunseră şi înăuntrul Camerei. Sub presiunea mulţimii, fură invalidaţi şapte deputaţi conservatori aleşi în mod neregulat, ca şi doi deputaţi progresişti. Cînd, în dimineaţa zilei de 24 ianuarie, se făcu propunerea de către partida naţională să fie ales domn tot Alexandru Cuza, Camera întreagă fu de acord. Această soluţie împăca pe toată lumea, nu crea, în lupta dintre cele două tabere, învingători şi învinşi. Alegerea lui Cuza şi ca domn al Munteniei provoacă o mare însufleţire nu numai de ambele părţi ale Milcovului, dar şi în Transilvania unde chiar şi ungurii şi saşii progresişti lăudară gestul românilor. Astfel, lupta pentru Unire înregistră un succes hotărîtor, dubla alegere însemnînd începutul procesului de constituire, pe baze moderne, a statului naţional român.

Această dublă alegere a lui Cuza stîrni împotrivirea Austriei şi Turciei, dar conjunctura europeană fiindu-le defavorabilă şi adăugîndu-se şi hotărîrea fermă a românilor de a rezista cu armele oricărei încercări de a li se impune cu forţa altă soluţie — în acest scop concentră Cuza armata în tabăra de la Floreşti (judeţul Prahova) — trebuiră şi ele să cedeze (26 august / 7 septembrie 1859). Se procedă apoi la unirea diferitelor instituţii, acţiune care fu încununată de succes la 4 decembrie stil nou 1861 cînd Poarta recunoscu *unirea completă*, cu un singur guvern şi un singur parlament. Acesta din urmă îşi deschise şedinţele în ziua de 24 ianuarie 1862, la Bucureşti.

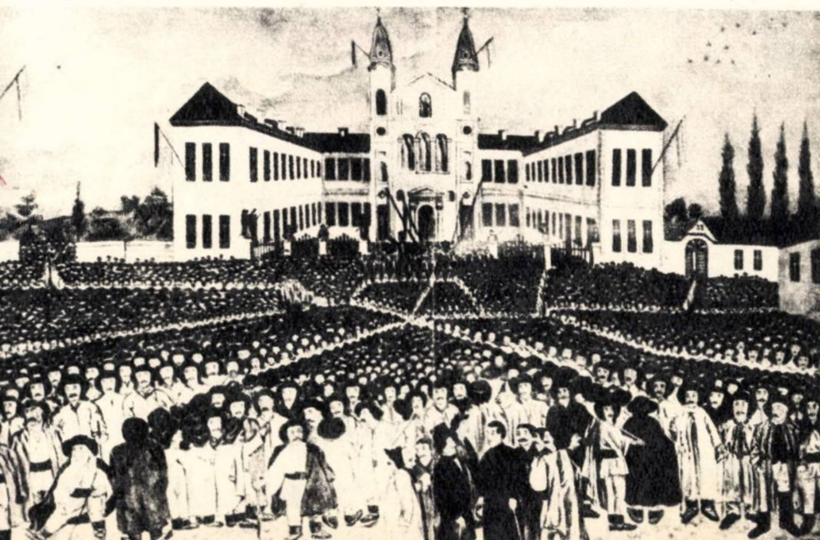
Odată realizată unirea completă, instituţională, atenţia lui Cuza se îndreaptă spre problemele interne, dintre care două erau de o însemnătate covîrşitoare: problema averilor mănăstirilor închinate şi problema împroprietăririi ţăranilor. O seamă dintre mănăstirile din ţările române fuseseră „închinate" de către ctitorii lor, adică puse sub autoritatea patriar-

hilor de Constantinopol, Ierusalim, Antiohia sau Alexandria sau a marilor mănăstiri de la Muntele Athos, din restul Peninsulei Balcanice sau din Orientul creștin. Scopul închinării fusese să asigure dăinuirea ctitoriilor din țară, să le garanteze împotriva vicisitudinilor politice interne sau a unei rele gospodăriri și, totodată, să le mărească prestigiul. Forurile cărora le fuseseră închinate mănăstirile românești urmau să aibă grijă de ele, și să asigure împlinirea legatelor sau obligațiilor prevăzute de ctitori (întreținere de spitale, școli, aziluri, milostenii la săraci, înzestrare de fete sărmane etc.). Pentru aceste îndatoriri, patriarhiile și mănăstirile din Orientul creștin urmau să primească *o cotă-parte* din veniturile acestor mănăstiri, venituri considerabile de pe urma moșiilor cu care fuseseră înzestrate mănăstirile noastre. Dar, cu vremea, acea cotă-parte spori considerabil, iar obligațiile fură neglijate. Prin Regulamentul organic se prevăzuse că mănăstirile închinate vor contribui cu un sfert din venitul lor la cheltuielile statului, dar măsura nu se aplică timp de 20 de ani. Revoluționarii de la 1848 ceruseră *secularizarea* averilor acestor mănăstiri adică trecerea lor pe seama statului. Convenția de la Paris hotărîse, prin protocolul XIII, să se ajungă la o înțelegere între părți, iar în caz negativ, să se recurgă la arbitraj. La 10/22 august 1863, mănăstirile închinate datorau statului 28 889 020 lei; Cuza și guvernul român oferiră, la data amintită, ca răscumpărare a averilor mănăstirilor închinate, suma de 80 000 000 lei — din care urma să se scadă datoria către statul român — plus 10 000 000 pentru înființarea unei școli laice și a unui spital la Constantinopol, unde să fie primit oricine. Ierarhii greci voiau însă mult mai mult, și cerură aplicarea protocolului XIII. Pentru a evita o asemenea soluție, Cuza, prin guvernul său — Mihail Kogălniceanu era prim-ministru, iar Dimitrie Bolintineanu ministrul cultelor și instrucțiunii publice — prezentă Camerei, la 13/25 decembrie 1863, un proiect de lege prin care erau secu-

(Stînga). George Barițiu (1812—1893), personalitate culturală de prim rang în secolul al XIX-lea. Profesor și director al școlii românești din Brașov în 1836, întemeietor, în 1838, al ziarului Gazeta de Transilvania, membru al Academiei Române. Fotografie din 1866. (ESE) (Dreapta). Andrei Mureșanu (1816—1863) născut în Bistrița Transilvaniei, personalitate culturală, autorul vestitului imn «Deșteaptă-te Române», poet, profesor și ziarist. (Agerpres)

Adunarea de la Blaj, pe Cîmpia Libertății, la 3/15 mai 1848. Imensa majoritate a participanților e formată din țărănime; în primul plan și cîțiva orășeni; cel cu pălărie înaltă pare a fi de dincoace de munți. În fund, catedrala și clădirea școlilor din Blaj. Cromolitografie contemporană în Muzeul din Alba Iulia. (Agerpres)

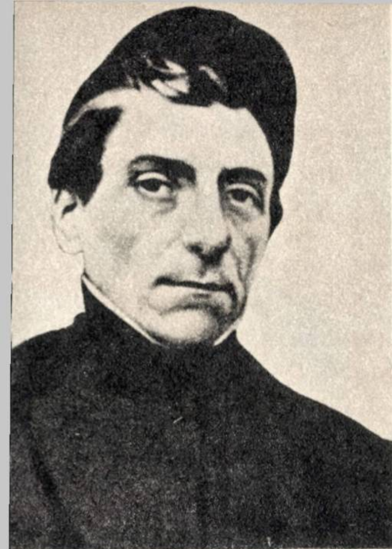

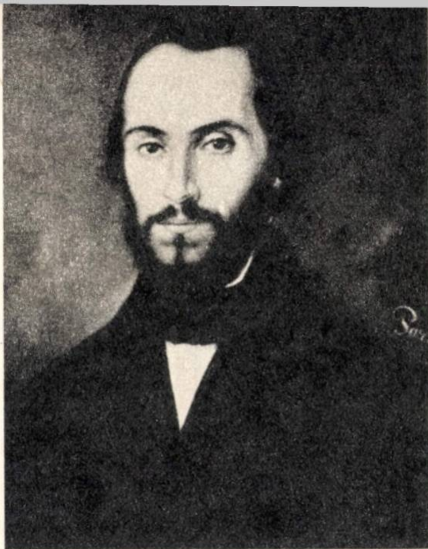

Eliberarea deţinuţilor politici din Bucureşti la 1848, salutată cu entuziasm de mulţime. Stampă contemporană. (ESE)

Lupta pompierilor români cu oştirea otomană, la 13/25 septembrie 1848, în Dealul Spirei. Litografie de Pappazoglu. (ESE)

BATALIA POMPIERILOR CU OSTIREA OTTOMANA LA ANUL 1848 SEPT: 13. ÂN DEALU SPIREI

(Stînga). **Pastorul și profesorul sas Stephan Ludwig Roth (1796—1849), prieten al românilor, participant la revoluția din 1848 în Transilvania; executat de reacționarii maghiari. (ESE)** (Dreapta). **Nicolae Bălcescu (1819—1852), personalitatea cea mai de seamă a revoluției de la 1848. Pictură efectuată la Paris în 1851. (ESE)**

Avram Iancu (1824—1872) și colaboratorii principali: I. Buteanu, P. Dobra (ambii executați de un detașament comandat de un ofițer maghiar șovin), S. Balint și N. Solomon. Stampă contemporană avînd titlul, în limba franceză: Apărătorii naționalității române în Transilvania 1848—1849. (ESE)

(Stînga). **Costache Negri (1812—1876), revoluţionarul moldovean de la 1848, luptătorul pentru Unire, colaboratorul luminat şi devotat al lui Alexandru Ioan Cuza, reprezentantul României la Constantinopol în timpul domniei acestuia. (ESE)**

(Dreapta). **Dimitrie Bolintineanu (1819—1872), aromân de origine, poet, ministru în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. El a alcătuit decretul pentru înfiinţarea Universităţii din Bucureşti (4/16 iulie 1864). (ESE)**

Adunarea (Divanul) Ad-hoc din Muntenia. În primul plan, atît în stînga cît şi în dreapta, reprezentanţii ţărănimii; în fund, pe o estradă, în picioare, comisarii marilor puteri. Litografie de Szatmary. (ESE)

Insigna de deputat al Adunării Ad-hoc din Moldova. Legenda, cu litere latine: «Divanul Ad-Hoc. 1857. Deputat». (ESE)

Alexandru Ioan Cuza (1820—1873), domnul Unirii, purtînd uniforma de general de cavalerie. Portret în ulei de Szatmary, la Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România. (ESE)

Telegrama din 6 februarie, stil nou, 1859 prin care Alexandru Ioan Cuza, domnul Moldovei, anunţă că primeşte a fi şi domnul Ţării Româneşti. Iată textul telegramei: «Inaltŭ Preasfinţiei Sale părintele Mitropolitŭ Nifon presidentu Adunarei elective Bucureşti. Mulţumescŭ Adunării elective din Valahia pentru votulŭ său unanimŭ de încredere, şi declar că priimescŭ cu mîndrie şi recunoştinţă de a fi Domn a Ţării Româneşti precum sînt Domn Moldovii. Aşteptŭ respunsŭ la întîia mea depeşă. Alecsandru Ioan I.» (Agerpres)

№ 3923.

ДЕ ЛА СТАЦІА ТЕЛЕГРАФІКЪ ДІН Букурешті

ДЕПЕШЕ ТЕЛЕГРАФІЧЕ.

No. 1545 зичері 46.

Предат ла Іашії ла 6/2 1859 оре 12 45 мін. Ваинте прандз.

А венит ла Букурешті ла 6/2 1859 оре 1 20 мін.

Inaltŭ Preasfintsiei Sale parintele Mitropolitŭ Nifon presidentu Adunarei elective Bukuresti.

Multsumeskŭ Adunarii elective din Valahia pentru votului seu unanimu de înkredere, chi deklar kă primeskŭ ku mîndrie, chi recunostintsa de a fi Domn a Tsarii Romanesti prekum sînt Domn Moldovii. Asteptŭ respunsu la întîia mea depeshă.

Aleksandru Ioan I.

Articolul final, al șaselea, al programului revoluționar moldovean, program alcătuit la Brașov, la 12/24 mai 1848. Iată cuprinsul articolului: «Unirea Moldovei și a Valahiei într-un singur stat neatîrnat românesc». Printre cei ce iscălesc: «Costachi Negri», «Frații Vasile și Ion Alecsandri», «Scarlat Cantacuzino», «A. Rusu», «Grigori Balș», «M. Costachi», «Zaharia Moldovanu», «P. Cazimir», «Georgie Sion», «N. Ionesco», «Ioan T. Curius». (ESE)

larizate „*toate averile mănăstirești din România*", nu numai ale mănăstirilor închinate. Generalizarea fusese necesară spre a nu fi acuzați de părtinire față de mănăstirile neînchinate. După cîteva cuvîntări entuziaste, legea fu votată cu imensă majoritate: 93 voturi pentru și 3 contra; ea readucea în patrimoniul statului 25,26% din teritoriul țării adică mai bine de un sfert, o suprafață uriașă. Legea acorda mănăstirilor închinate sub formă de ajutor, odată pentru totdeauna, o sumă de 82 000 000, în care intra și datoria către stat, ajunsă acum la 31 000 000 lei. Acest ajutor a fost sporit succesiv la 102 000 000 lei, apoi la 150 000 000 lei. Ierarhii greci refuzînd și această ultimă generoasă ofertă, Camera, după cîțiva ani — Cuza nu mai era domn — declară problema închisă și cei ce se scumpiseră pierdură totul.

Mai dificilă fu problema împroprietăririi țăranilor. Moșierii, nevoind să cedeze și avînd majoritatea în Cameră, Cuza fu nevoit să recurgă la o „lovitură de stat", adică să dizolve Camera (2/14 mai 1864) și să înlocuiască Constituția printr-un *Statut* care sporea mult drepturile puterii executive și scădea pe acelea ale puterii legislative. Domnul avea acum „singur inițiativa legilor"; el numea pe președintele Camerii și majoritatea membrilor Senatului, „corp ponderator" nou înființat. Se sporea considerabil numărul alegătorilor și putința de a fi ales. Supus plebiscitului, Statutul fu aprobat în mod masiv de popor: 682 621 de voturi da, 1 307 voturi nu și 70 220 de abțineri. Reprezentanții puterilor garante, întruniți la Constantinopol, îl ratifică și ei prin „Actul adițional" din 16/28 iunie. Pe temeiul Statutului, *legea rurală* fu promulgată la 14/26 august 1864 și împroprietărirea țăranilor se îndeplini, desființîndu-se totodată claca sau boierescul. Au primit pămînt, pe baza acestei legi, 511 896 de familii de țărani, pe o suprafață de 2 038 640,2697 hectare, revenind în medie 3,9825 deci aproape 4 hectare de familie.

În afară de secularizarea averilor mănăstirești și de împroprietărirea țăranilor, se decretează sau se votează în timpul guvernării lui Mihail Kogălniceanu (11/23 octombrie 1863 — 26 ianuarie / 7 februarie 1865) o serie întreagă de legi care organizează noul stat al României moderne. Cităm astfel legea comunală, legea consiliilor județene și legea contabilității publice, legea Curții de Conturi și legea Consiliului de Stat, legea Camerelor de comerț și legea introducerii sistemului de măsuri și greutăți metrice, legea învățămîntului, legile bisericești, apoi Codul civil, Codul penal etc.

O preocupare constantă a lui Cuza au fost românii din afara hotarelor; pentru marele domn, unirea celor două Principate era numai prima fază a unui proces mai larg, la capătul căruia stătea unirea tuturor românilor din Cetatea Carpatică și pînă la Marea Neagră. Pentru aromâni, Cuza înființează o școală în București, la mănăstirea Sfinții Apostoli - primii elevi sînt aduși din Pind de călugărul aromân Averchie.

Lovitura de stat și legea rurală aduseră lui Cuza și mulți dușmani. Moșierii erau nemulțumiți, fiindcă li se luase o parte din pămînt; o sumă dintre fruntașii politici, în special muntenii, acuzau pe domn de dictatură. Se adăugă starea grea a finanțelor, precum și faptul că în anturajul lui Cuza erau și persoane interesate, a căror moralitate lăsa de dorit. Toate acestea creară o atmosferă grea. Se ajunse astfel la un complot al opoziției ce grupa deopotrivă pe liberali și pe moșierii conservatori („monstruoasa coaliție"), complot în care fu atrasă și o parte din armata Bucureștilor, călcîndu-și astfel jurămîntul de credință. În noaptea de 11/23 februarie 1866, conjurații intrară în palat — garda era alături de ei — și siliră pe domn să iscălească, pe spatele unuia din ei, actul de abdicare. Ultimele cuvinte ale lui Cuza înainte de a pleca în exil, au fost: „Să dea Dumnezeu să-i meargă țării mai bine fără mine decît cu mine! Trăiască România!".

Domnul Unirii și al marilor reforme își petrecu restul zilelor dincolo de hotare, mai ales la Viena și la Florența. Boala îi curmă zilele la 3/15 mai 1873, pe cînd se afla la Heidelberg, în Germania; avea 53 de ani. Trupul îi fu adus în țară; odihnește astăzi în biserica Trei Ierarhi din Iași, alături de Dimitrie Cantemir.

RĂZBOIUL INDEPENDENȚEI. După abdicarea lui Cuza, sui pe tronul României Carol de Hohenzollern — Sigmaringen, în vîrstă de 27 de ani, înrudit atît cu familia domnitoare a Prusiei cît și cu Napoleon al III-lea. Guvernul instalat la 11 februarie 1866 se oprise asupra lui, arătînd că această alegere a unui principe străin înseamnă împlinirea uneia din dorințele exprimate de Divanurile ad-hoc; un plebiscit organizat în grabă ratifică alegerea.

Primii cinci ani ai noii domnii au fost cei mai dificili din punct de vedere intern. Patimile și resentimentele politice erau vii; ministerele, instabile; în acest interval s-au schimbat zece guverne și s-au făcut treizeci de remanieri. Momentul cel mai critic a fost în ziua de 10/22 martie 1871 cînd a avut loc o puternică manifestație în favoarea Franței înfrînte în războiul cu Germania și contra acesteia din urmă și cînd manifestanții au strigat pe străzi „Trăiască republica". A doua zi Carol a vrut să abdice; intervenția fruntașului conservator Lascăr Catargiu care formează în aceeași zi un nou guvern, ce va dura pînă în 1876, împiedică însă acest act. „Statutul" lui Cuza fusese înlocuit printr-o nouă Constituție, liberală, la 29 iunie/11 iulie 1866.

Ideea de independență, de scuturare a suzeranității turcești, idee existentă și mai înainte, devenise o permanență a gîndirii politice românești de la Tudor Vladimirescu înainte. Cuza voia s-o obțină prin arme, pe cîmpul de luptă; împrejurările nu i-au îngăduit însă. Convențiile diplomatice pe care le încheie România cu Puterile străine în răstimpul 1866—1876

— convenţii telegrafice, consulare, vamale şi comerciale — sînt tot atîţia paşi spre independenţă. Momentul obţinerii acesteia din urmă se ivi în 1877 cînd izbucni un nou război între ruşi şi turci — al optulea. Cu un an înainte, în 1876, bulgarii se răsculaseră, iar Serbia şi Muntenegru declaraseră război Porţii, dar erau în primejdie să fie strivite de armatele turceşti. Atunci ruşii intervin şi declară, la rîndul lor, război. Prevăzînd această eventualitate, guvernul român încheiase cu ei, după înţelegerea principială de la Livadia (Crimeea, 29 septembrie / 11 octombrie 1876), o convenţie scrisă la Bucureşti (4/16 aprilie 1877), prin care se îngăduia trecerea trupelor prin ţară *şi se garanta integritatea teritorială a României.* Iată pasajul respectiv din articolul II al Convenţiei:

„...Guvernul Majestăţii Sale Imperatorul tuturor ruşilor se obligă... a menţine şi a apăra integritatea actuală a României.“

Armatele ţarului trecură într-adevăr peste Dunăre şi începură ostilităţile; turcii, văzînd că armata noastră nu atacă pe ruşi şi că, mai mult, au dat acestora drum de trecere pe la noi, începură să ne bombardeze oraşele de pe malul Dunării. Drept răspuns, tunurile noastre din Calafat traseră asupra Vidinului, iar Parlamentul, în şedinţa din 9/21 mai 1877 proclamă independenţa ţării; prim-ministru era Ion C. Brătianu, iar ministru de externe Mihail Kogălniceanu.

Textul moţiunii Camerei, votată cu 79 voturi din 81, precizează „că rezbelul între România şi Turcia, că ruperea legăturilor noastre cu Poarta şi independenţa absolută a României au primit consacrarea lor oficială.“

Armatele ţarului înaintară la început repede; în curînd însă ele fură oprite la Plevna, unde generalul turc Osman

Paşa repurtă două biruinţe, şi la pasul Şipka, în munţii Balcani. Guvernul român oferise, de la început, ajutor militar guvernului ţarist; acesta afirmase atunci că are trupe de-ajuns. După înfrîngerile de la Plevna însă, comandantul forţelor ruseşti, marele duce Nicolae, ceru telegrafic, la 19/31 iulie, sprijinul armatei româneşti.

Iată cuprinsul telegramei: „Prinţului Carol al României, la locul unde se găseşte cartierul general român. Turcii, îngrămădind cele mai mari mase la Plevna, ne prăpădesc („nous abîment"). Rog a face fuziune, demonstraţie şi, dacă e posibil, trecerea Dunării pe care tu doreşti s-o faci. Între Jiu şi Corabia această demonstraţie e indispensabilă pentru a facilita mişcările mele, Nicolae."

Fiindcă însă nu se precizau condiţiile colaborării armatei române, apelul n-a primit un răspuns imediat. Se produseră noi intervenţii ale marelui duce şi numai după ce, într-o întrevedere cu împăratul Alexandru al II-lea, se oferi principelui Carol comanda asupra tuturor trupelor din faţa Plevnei, se hotărî trecerea Dunării. Ea avu loc în ziua de 20 august, pe un pod de vase, la Siliştioara, lîngă Corabia. La 27 august, trupele române cuceresc un redan, iar peste alte trei zile, la 30 august/11 septembrie, ziua de nume a împăratului, are loc un atac general asupra Plevnei, unde Osman Paşa se întărise puternic. După patru asalturi sîngeroase, în cursul cărora căzură maiorul George Şonţu şi căpitanul Valter Mărăcineanu, ostaşii români izbutiră să cucerească reduta Griviţa, luînd un steag turcesc şi trei tunuri; pe restul frontului, trupele ţarului fură respinse. Comandamentul român, care, apreciind la justa ei valoare puterea adversarului, fusese de la început împotriva unui atac general, pe care-l socotea prematur, izbuti acum să impună punctul său de vedere: Osman Paşa nu putea fi învins decît printr-un asediu în regulă. Se făcu

deci acest asediu şi, într-adevăr, el aduse izbînda. După o încercare nereuşită de a rupe cercul care-l strîngea din toate părţile, comandantul turc şi întreaga lui armată se predară (28 noiembrie/10 decembrie 1877). S-au mai dat lupte şi la Rahova — aci căzură maiorii Constantin Ene şi Dimitrie Giurescu — precum şi la Smîrdan, lîngă Vidin.

Vitejia armatei române, spiritul de sacrificiu, puterea de luptă şi buna ei pregătire sînt subliniate de multe mărturii ale timpului. Semnificative sînt îndeosebi comentariile corespondenţilor de presă şi ale observatorilor militari străini aflaţi pe cîmpul de luptă. Corespondentul ziarului *Bund* (Berna) şi al *Gazetei de Chicago* (Statele Unite) care însoţise în prima linie de luptă o companie ce atacase la 27 august, îşi încheie astfel relatarea: „Mi-ar trebui mult timp ca să numesc pe toţi bravii... Niciodată n-aş fi crezut să vad atîta bravură la o trupă care pînă atunci n-a cunoscut focul... Armata română merită a fi pusă lîngă orice altă armată a Europei şi oricine poate fi mîndru de soldaţii şi ofiţerii ei, care au dat probe atît de strălucite de vitejie". După asaltul redutei Griviţa, corespondentul trimis de ziarele *Le Siècle* şi *L'Indépendance Belge* sublinia, la rîndu-i: „Cu o îndîrjire de necrezut s-au aruncat în această vale a morţii; respinşi, zdrobiţi, decimaţi de focul omorîtor al unui inamic acoperit... neezitînd nici un moment, avansînd mereu... lăsînd în urma lor un lung şir de morţi şi de muribunzi. Au fost acte de eroism care nu se pot povesti."

Participarea României la războiul independenţei a fost o cauză a întregului popor român, care a sprijinit cu tărie operaţiunile armatei sale. Pentru înzestrarea cu arme, persoane particulare, comune rurale şi urbane au subscris suma de 1 639 798 lei aur cu care se puteau cumpăra circa 50 000 de puşti. Iar donaţiile în alimente, furaje, efecte şi bani au totalizat 9 247 000 lei aur, sumă ce îngăduia alimentarea armatei

române operative pe timp de 300 de zile (de fapt pe toată durata războiului). Intelectualitatea şi-a adus tributul ei. Pictorii N. Grigorescu, Carol Popp de Szathmary, Sava Henţia, poeţii Vasile Alecsandri şi G. Sion, artiştii M. Pascaly şi G.G. Robescu, profesorul V.A. Urechia — pentru a nu da decît cîteva exemple — au sprijinit, în felurite moduri, efortul de război. Un deosebit ecou a avut lupta pentru independenţă la românii de peste Carpaţi şi din Bucovina. Au venit voluntari — astfel din Banat căpitanul Moise Grozea — s-au trimis ofrande. „Cauza ostaşului român — citim în *Gazeta Transilvaniei* din 2 iunie 1877 e o cauză generală română, victoria lui e a întregii naţiunii, fie aceea risipită în oricare parte a lumii".

Învinşi şi pe celelalte fronturi de luptă, turcii cerură pace. Ea se încheie la *San Stefano*, pe ţărmul Mării de Marmara, la 19 februarie / 3 martie 1878, guvernul ţarist neadmiţînd participarea României. Forma definitivă, mult schimbată în ce priveşte clauzele teritoriale, îi fu dată însă prin *tratatul de la Berlin*, semnat la 1/13 iulie 1878, după discuţii la care luară parte reprezentanţii tuturor marilor puteri. Au fost încorporate din nou Rusiei cele trei judeţe din Basarabia (Cahul, Bolgrad, Ismail) retrocedate Moldovei prin tratatul de la Paris; totodată se alipi României Dobrogea (judeţele Tulcea şi Constanţa), străvechiul teritoriu getic unde se înălţa Trofeul lui Traian şi pe care-l stăpînise Mircea cel Bătrîn. Independenţa ţării fu recunoscută; articolul 7 din Constituţia de la 1866 fu modificat, aşa încît, pe viitor, se deschise calea încetăţenirii şi necreştinilor. Ca o primă aplicare, toţi evreii care luptaseră în război fură recunoscuţi, prin lege, cetăţeni români.

Cîştigarea independenţei, cu armele, pe cîmpul de luptă, însemna pentru ţara noastră un mare pas înainte, un mare spor de putere şi prestigiu. Urmează, în 1881, la 14/26 martie, proclamarea regatului.

SITUAȚIA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA. Egala îndreptățire a românilor din Transilvania, care părea să-și găsească rezolvarea prin legea votată în octombrie 1863 de către dieta din Sibiu, a fost din nou amînată, deoarece grofii unguri, folosindu-se de situația dificilă a Austriei în urma înfrîngerilor în războaiele din 1859 și 1866, au impus în 1867 *dualismul* — ceea ce însemna, de fapt, independența Ungariei — și, consecință imediată, au abrogat în același an legea de egală îndreptățire. Ca reacție, românii din Transilvania istorică, întruniți la Miercurea Sibiului, hotărăsc în martie 1869 „pasivismul", adică neparticiparea la viața parlamentară ungară. Cu cîteva luni mai înainte, în septembrie 1868, ei votaseră, la inițiativa mitropolitului Andrei Șaguna, „Statutul organic" prin care atît alegerea preoților, învățătorilor și ierarhilor cît și gospodărirea bisericii în genere se făcea de către întreg poporul, clerici și laici la un loc, întărindu-se astfel solidaritatea între masa poporului român și conducătorii lui culturali. Pe plan politic, după înființarea în (1869) a două partide, unul în Banat, al doilea în Transilvania, în 1881 se constituie *Partidul Național Român*, însumînd forțele ambelor provincii. Programul adoptat de conferința de unificare (Sibiu), cuprindea, între altele: restabilirea autonomiei Transilvaniei; folosirea limbii materne, inclusiv în administrație, în toate regiunile majoritare românești; întărirea bisericii naționale; lupta împotriva tuturor tendințelor de oprimare națională; sufragiu universal, sau, cel puțin, lărgirea dreptului de vot existent. Apelurile către împăratul Franz Iosef nu dădură nici un rezultat, ba chiar cel din 1892, intitulat *Memorandum* adică „de ținut minte" — are drept urmare un proces intentat în 1894 de autoritatea ungară autorilor lui și condamnarea principalilor semnatari — Doctor Ion Rațiu, Gheorghe Pop de Băsești, preotul Vasile Lucaciu — la ani de închisoare. Pasivismul nedînd rezultate, în 1905 se hotărăște reluarea participării la viața parlamen-

ţară şi, cu toate opreliştile, în 1906, se aleg 15 deputaţi români. Presiunile oficialităţii maghiare continuară însă: în urma legii Appony (1907), în numai 5 ani, 320 de şcoli româneşti, adică 10,76% din totalul lor, îşi închiseră porţile. Dreptatea pentru fraţii din Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş şi Bucovina avea să biruie numai la finele primului război mondial, în 1918, cînd ei hotărîră liber, şi unanim, *Unirea*.

UNIREA CEA MARE. STATUL NAŢIONAL UNITAR. Spre finele verii anului 1914 începea primul război mondial. Pretextul fusese atentatul de la Sarajevo, întîmplat la 28 iunie, cînd arhiducele Franz Ferdinand, moştenitorul tronului Austro-Ungariei şi soţia sa au căzut ucişi de gloanţele unui tînăr sîrb. Cauza reală a războiului era antagonismul dintre interesele economice şi politice ale marilor puteri imperialiste, antagonism care luase, în ultimul deceniu, forme tot mai vizibile. În luptă erau două grupuri de puteri: de o parte Franţa, Anglia, Rusia (Tripla Înţelegere), împreună cu Belgia — al cărei teritoriu fusese invadat de trupele germane — şi cu Serbia; de partea cealaltă Germania şi Austro-Ungaria (Puterile Centrale). România era legată formal de aceasta din urmă prin tratatul secret de alianţă încheiat în 1883. Oamenii politici români, întruniţi într-un consiliu de coroană de către regele Carol I, încă la 3 august 1914, socotiră însă, în marea lor majoritate, că nu e cazul să intrăm în luptă alături de Puterile Centrale, aşa cum dorea regele şi Petre Carp. De aceea România păstră, în cei dintîi doi ani ai războiului, neutralitatea armată. Ea încheie însă, ţinînd seamă de sentimentul public cvasi-general, la 18 septembrie stil vechi 1914, pe cînd trăia regele Carol I şi cu asentimentul acestuia, o convenţie secretă cu guvernul rus — convenţia Diamandi — Sazonov — convenţie potrivit căreia Rusia recunoştea României „dreptul să-şi anexeze părţile din monarhia austro-ungară locuite de români“

România va putea „ocupa teritoriile mai sus menționate cînd va socoti că e mai bine", angajîndu-se, la rîndul ei, „să păstreze o neutralitate amicală față de Rusia, pînă în momentul cînd dînsa va ocupa părțile din monarhia austro-ungară locuite de români".

Neutralitatea armată dură doi ani de zile — între timp Turcia (23 noiembrie 1914) și apoi Bulgaria (10 septembrie 1915) intră în luptă alături de Germania, iar Italia (23 mai 1915) alături de Franța — pînă la 14/27 august 1916, cînd România declară război Austro-Ungariei. Cu cîteva zile mai înainte, la 4/17 august, se încheiase un tratat secret cu toate puterile Triplei Înțelegeri, prin care ni se asigura, la încheierea păcii, Transilvania, Bucovina și Banatul. Declarația de război împotriva Austro-Ungariei a angrenat, prin clauzele însăși ale alianțelor existente, intrarea în război a Germaniei, Bulgariei și Turciei împotriva României. România intra astfel în război, alături de puterile Antantei, numai pentru împlinirea dezideratului fundamental: desăvîrșirea statului național. În anii neutralității, memorabile manifestații — la București, Iași, Ploiești, Craiova, Turnu Severin, Brăila, Galați — au marcat voința cvasi-unanimă a opiniei publice, pentru unitate. Conducătorii mișcării socialiste aveau același țel; ei se împotriveau, în același timp, războiului imperialist, preconizînd calea înțelegerii între popoare.

„Într-o țară care are nenorocirea ca o parte din trupul ei să fie sub stăpînire străină, întregirea țării e o dorință comună — scrie Constantin Dobrogeanu-Gherea în 1914. Această dorință e în afară de discuție. Ceea ce e în discuție e metoda, vremea, e forma și felul acestei întregiri, împrejurările, consecințele, putința realizării."

Liga Culturală devine, după congresul extraordinar din decembrie 1914, Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor, cu Vasile Lucaciu, cunoscut luptător transilvănean ca preşedinte, Barbu Delavrancea — vicepreşedinte, Nicolae Iorga — secretar general. Iar după intrarea României în război, o sumă de voluntari din Transilvania luptă în rîndurile armatei române.

Pentru unitatea statului naţional se pronunţau cu stăruitoare energie românii din toate provinciile istorice, indiferent de apartenenţă politică sau socială.

Ostaşii noştri trecură cu mare avînt peste munţi şi eliberară Braşovul, Făgăraşul, Secuimea, înaintînd pînă dincolo de Topliţa, pînă aproape de Sighişoara şi pînă în marginea Sibiului; în cîteva săptămîni, a treia parte a Transilvaniei era eliberată. În schimb însă, la Turtucaia, o armată a noastră fu copleşită de forţele superioare ale duşmanului. Guvernul ţarist care se angajase să trimită forţe îndestulătoare pentru apărarea Dobrogei, n-a efectuat la timp această operaţie, aşa încît au trebuit aduse în acest scop trupe române din Transilvania. Duşmanul fu oprit pe linia Amzacea — Topraisar, unde ostaşii noştri luptară cu mare vitejie; la scurt timp însă după aceea, se produse atacul trupelor germane în Transilvania. Foarte bine înarmate, cu numeroase mitraliere şi tunuri de toate calibrele, aceste trupe siliră pe ostaşii români, în urma unor lupte grele, să se retragă pe linia munţilor. Aici au rezistat mai bine de o lună, respingînd toate atacurile. Pe valea Jiului, trupele kaiserului trebuiră chiar să se retragă în grabă, pierzînd 27 de tunuri, 55 de mitraliere şi 2 400 de prizonieri. Oraşul Tîrgu Jiu fu apărat cu acest prilej de populaţie — bătrîni, femei, copii — pînă la sosirea trupelor române. Văzînd că nu poate răzbi prin munţi, duşmanul îşi spori atunci sforţările pe frontul de sud, în Dobrogea. Aici, inferioară numericeşte şi neajutată de

ruși — numai o divizie iugoslavă, formată din foști prizonieri austrieci, de această origine etnică, luați de ruși în Galiția, a luptat vitejește — armata română e nevoită să părăsească Constanța și Cernavoda. Urmează apoi, la începutul lui noiembrie, un nou atac al germanilor la Jiu; de data aceasta, ei izbutesc să-și deschidă cale și coboară înspre Craiova. Pe de altă parte, noi efective dușmane, sub conducerea generalului Mackensen, trec Dunărea pe la Zimnicea. Strînse între două focuri, trupele române se retrag spre răsărit, după ce distrug sondele și dau foc rafinăriilor de petrol. În primele zile ale lui ianuarie, frontul se stabiliza în sudul Moldovei, pe linia Siretului, de-a lungul Dunării și a brațului Sf. Gheorghe.

În această parte întîi a campaniei au căzut eroic locotenent-colonelul *Poenaru-Bordea*, pe cînd străbătea, cu trupele sale, trecătoarea de la Giuvala, care duce la Bran, apoi generalul *Praporgescu*, în timpul luptelor de pe Olt, și colonelul *Dragalina*, în urma rănilor căpătate în lupta de la Jiu, cînd au fost respinși nemții. La Turtucaia au căzut, făcîndu-și datoria, mulți ofițeri; printre ei, căpitanul *Feraru* care a tras cu tunurile pînă cînd dușmanul a năvălit în baterie, și căpitanul *Giurescu*, comandantul companiei de mitraliere a regimentului 75 infanterie.

După o iarnă grozavă, în care tifosul exantematic se adăugă celorlalte nenorociri ale războiului, oastea română se refăcu. Misiunea militară franceză, condusă de generalul *Berthelot*, a fost de real ajutor. S-au primit arme noi și muniții din Apus; încrederea renăscuse; ofițerii și soldații așteptau ziua să dea iarăși piept cu dușmanul. Ea sosi la 11/24 iulie 1917, cînd Armata a doua, sub comanda generalului *Averescu*, sparge frontul german, la *Mărăști*, în județul Putna (azi Vrancea) și izbuti să elibereze un teritoriu de aproximativ 500 km^2, cu 30 de sate și să ia 2793 de prizonieri,

26 de tunuri şi mortiere de tranşee, 27 de mitraliere şi un bogat material de război. Odată cu această ofensivă, trebuia să se producă şi o a doua, pe Siret; aci însă, soldaţii ruşi, preocupaţi de evenimentele din propria ţară, unde izbucnise cu cîteva luni mai înainte (februarie 1917) revoluţia, nu voiau să mai lupte; astfel, şi atacul român trebui să se oprească. Se produse, în schimb, un puternic contraatac german; Mackensen voia să rupă frontul şi să ocupe repede întreaga Moldovă. Luptele cele mai crîncene au loc la *Mărăşeşti* şi culminează în ziua de 6/19 august 1917. Deşi mult mai puţini la număr (5 divizii faţă de cele 12 duşmane) şi deşi trupele ruseşti părăsiseră o bună parte din tranşee — numai artileria lor ne-a ajutat — totuşi ostaşii noştri, conduşi cu destoinicie şi dîrzenie de generalul *Eremia Grigorescu*, izbutiră să oprească atacurile germane. În acelaşi timp, duşmanul era respins şi la Oituz, după un şir de lupte grele; în timpul acestor lupte a căzut eroina sublocotenent *Ecaterina Teodoroiu*. Biruinţele de la Mărăşti şi Mărăşeşti arătară din nou lumii valoarea armatei româneşti, vitejia şi spiritul ei de sacrificiu. Mărturiile rămase de la aliaţi ca şi de la adversari sînt întru totul grăitoare.

„... Doresc să exprim din partea guvernului britanic profunda noastră admiraţie pentru curajul eroic şi avîntul ce l-a dovedit poporul român în timpul unui an de încercări aproape fără seamăn... Reconstituirea armatei române şi rezistenţa îndîrjită — rezistenţă atît de preţioasă pentru cauza comună — pe care această armată o opune duşmanului în acest moment, în condiţii de o greutate excepţională, prezintă un exemplu măreţ de tărie, pe care libertatea o inspiră unui popor liber". (Lloyd George, primul ministru al Marii Britanii, către guvernul român, la 21 august 1917).

...„Chemată la suprema încercare a ofensivei trecute şi a luptelor de la sud, armata României a dat nenumărate dovezi de eroism. Soldaţii români luptă admirabil. Sînt la înălţimea celor mai viteji apărători..." (Generalul John Pershing, şeful misiunii militare a S.U.A. în Franţa, la 23 septembrie 1917).

„Printr-o rezistenţă îndîrjită opusă unei ofensive bine pregătite şi prin numeroase contra-atacuri energice, pînă la lupta corp la corp... diviziile române... au ştiut să apere patria lor de o completă cucerire. Luptele de la Focşani şi Tg. Ocna (Oituz) sau bătălia de la Mărăşeşti cum îi zic românii, au devenit mîndria armatei române în războiul mondial". (Istoricul german M. Schwartze în lucrarea *Der grosse Krieg*, *1914—1919*).

În aceeaşi perioadă, evenimentele se precipitau în Rusia. Criza tot mai gravă generată de război a dus, în martie 1917, la răsturnarea guvernului şi regimului ţarist, iar în toamna aceluiaşi an la victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie. Popoarele de sub dominaţia străină — cum erau cele din imperiul habsburgic şi cel ţarist — au aflat sprijin în lupta lor pentru independenţă şi în ideile proclamate de Revoluţia din Octombrie, înscrise în *Declaraţia drepturilor popoarelor din Rusia* cu privire la egalitatea şi suveranitatea popoarelor, la dreptul popoarelor la autodeterminare liberă, pînă la separare şi formare de state independente.

Evenimentele din ultimele luni ale anului 1917 au avut drept urmare încetarea luptelor pe frontul est-european. Se ajunse la armistiţiul încheiat de ruşi cu Puterile Centrale (15 decembrie 1917) şi la pacea de la Brest Litovsk (3 martie 1918). Una din consecinţe fu ocuparea Ucrainei, pînă la

Odesa, de trupele germane și austriece. Înconjurați din toate părțile, neavînd nici un sprijin de nicăieri, a trebuit să încetăm războiul. Prin tratatul de la București, semnat la 24 aprilie / 7 mai 1918, *dar care n-a fost ratificat niciodată*, ni se lua Dobrogea și o fîșie de-a lungul munților, în suprafață de 5 600 de kilometri pătrați, cuprinzînd vîrfurile dominante. Totodată, ni se impuneau condiții economice foarte grele. Dar acest tratat n-a mai avut cînd să fie aplicat, deoarece cumpăna războiului, pe celelalte fronturi de luptă, s-a aplecat în favoarea aliaților României. Bulgarii, învinși în Macedonia, cerură pace; armata austro-ungară, în descompunere, părăsi frontul italian; cea germană, împinsă necontenit îndărăt, în Franța, trebui să ceară și ea încetarea ostilităților (29 octombrie / 11 noiembrie 1918).

Mobilizată pentru a doua oară (28 octombrie / 10 noiembrie), oastea română trecu din nou în Transilvania, în mijlocul unei mari însuflețiri (24 noiembrie). Ea nu a depășit însă inițial linia de la izvorul Mureșului, pentru a da adunării de la Alba Iulia putința deplinei libertăți de decizie.

Realizarea statului național unitar, visul atîtor generații, a avut loc în acest an 1918, la capătul unor mari lupte și suferințe. Răspunzînd aspirațiilor maselor populare, Moldova dintre Prut și Nistru sau Basarabia, s-a proclamat, la Chișinău, la 24 ianuarie 1918, republică „de sine stătătoare și neatîrnată, avînd ea singură dreptul de a-și hotărî soarta în viitor". Iar la 27 martie stil vechi 1918, a hotărît unirea sa cu România. La rîndul lui, Congresul național al românilor din Bucovina a proclamat, la Cernăuți, la 15/28 noiembrie 1918, cu unanimitatea voturilor, *unirea acestei părți din Moldova de Nord cu România.* Încă la 12 octombrie 1918, Comitetul executiv al Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria, întrunit la Oradea, formulează într-o declarație — citită șase zile mai tîrziu în Camera deputaților

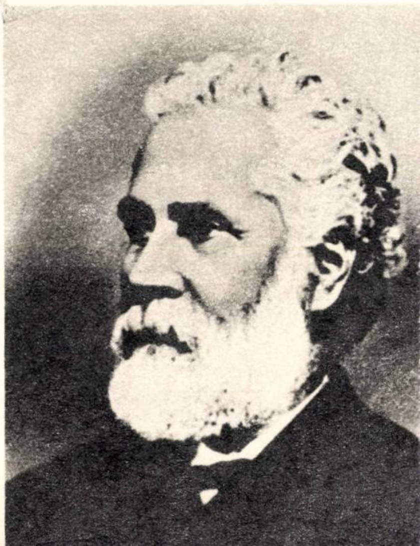
din Budapesta – dreptul națiunii române „la deplina libertate națională". Apoi Consiliul Național Român, constituit în noaptea de 30 spre 31 octombrie la Budapesta din șase reprezentanți ai Partidului Național Român și șase ai socialiștilor români, hotărăște, la 10 noiembrie, să-și asume de îndată „puterea deplină de guvernare asupra teritoriilor locuite de români în Ardeal și Țara Ungurească". El convoacă apoi, pentru 1 decembrie 1918, la Alba Iulia, „Adunarea Națională a națiunii române" a reprezentanților tuturor categoriilor sociale, a tuturor profesiunilor, din toate circumscripțiile electorale, aflătoare în Transilvania, Maramureș, Crișana și Banat. La data hotărîtă erau în orașul care văzuse biruința lui Mihai Viteazul și martiriul lui Horia și Cloșca, pe lîngă cei 1229 de delegați ai secțiilor de votare și ai diferitelor asociații profesionale și culturale, și peste 100 000 de țărani, muncitori și orășeni veniți din toate părțile unde se vorbea românește, de la Iza maramureșeană pînă la Dunărea bănățeană, din țara Bîrsei pînă la Crișuri. În timp ce delegații se întruneau sub președinția lui Gheorghe Pop de Băsești în sala Cazinei, mulțimea cea mare se rînduia pe cîmpia unde Horia și Cloșca fuseseră trași pe roată și unde acum se înălțaseră opt tribune. Se rostiră cuvîntări arătînd însemnătatea acelei zile istorice, ziua dreptății poporului român, apoi profesorul Vasile Goldiș dădu citire „Hotărîrii" de unire, hotărîre al cărei prim punct avea următorul cuprins: „Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba Iulia în ziua de 18 noiembrie (1 decembrie) 1918, decretează unirea acestor români și a tuturor teritoriilor locuite de dînșii cu România...". Delegații, în picioare, foarte mulți avînd ochii în lacrimi, aplaudă îndelung și-și strigă bucuria. Urale nesfîrșite răsună pe cîmpia unde sînt strînși cei peste o sută de mii; fiecare simte că trăiește o zi unică, ziua cea mai însemnată din istoria de două

O sumă de artiști plastici au fixat în pictură, gravură și desen, evenimente și momente ale războiului independenței. Între ei, pe primul loc, prin calitatea realizării artistice, se află Nicolae Grigorescu; în imagine, cunoscuta sa compoziție «Atacul de la Smârdan». (ESE)

Bateriile române trăgînd asupra fortificațiilor de la Plevna; desen de epocă. (CPCS)

«Mihail Cogâlniceanu, primul ministru al României» (1863—1865) care a contrasemnat decretul secularizării averilor mănăstirești (1863), decretul legii rurale (1864), decretele înființării Universităților din Iași (1860) și București (1864), legea instrucțiunii publice (1864). Gravură contemporană. (Agerpres)

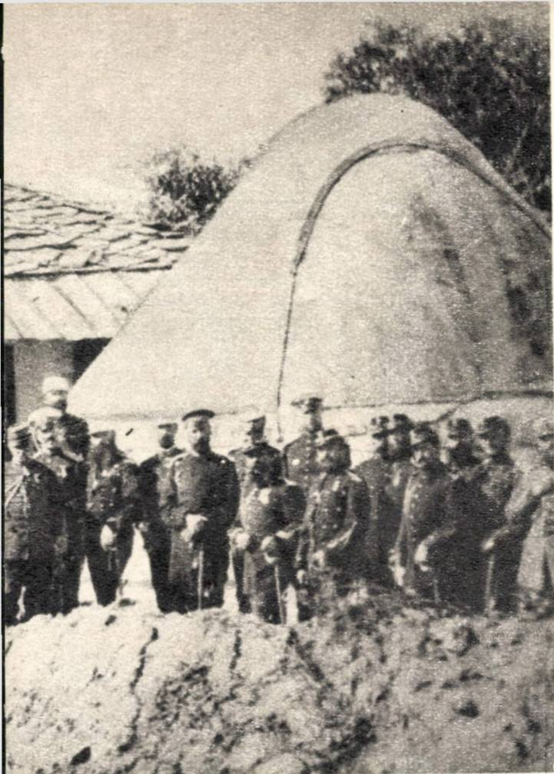
Ion C. Brătianu (1821—1891), revoluționar la 1848, prim-ministru în vremea Războiului Independenței (1877—1878). Fotografie din ultima parte a vieții. (ESE)

Luarea Griviței, la 30 august 1877; momentul final, cînd românii, pătrunzînd în redută, capturează un drapel și două tunuri turcești. Stampă ulterioară. (ESE)

Podul de vase construit în 1877 de pontonierii români la Siliștioara, lîngă Corabia, pentru trecerea trupelor noastre spre fronturile de luptă din Bulgaria. (CPCS)

Două tunuri din bateria «Ștefan cel Mare», de la Calafat, în timpul luptelor din 1877. (CPCS)

Principele Carol — comandantul șef al trupelor româno-ruse de la Plevna, ofițeri superiori români și ruși, ostași din gardă, la Poradim. (CPCS)

În 1895, revista *Lumea nouă ştiinţifică şi literară*, editată de Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România, publică şi acest desen înfăţişînd revendicările principale ale muncitorilor din România: «Drepturi politice. Votul universal, 8 ore de muncă». De remarcat că programul partidului se întemeiază pe învăţătura lui Karl Marx. (ESE)

CLUBUL MUNCITORILOR DIN GALAŢI.

PROGRAMUL

Partidului social-democrat al muncitorilor din Romania

STATUTELE

Clubului muncitorilor di... societăţei de ajutor mut... muncitorilo...

GALATZ.

Tipografia „Aurora" Fraţii C. Dimitriadi

1893.

Coperta broşurii «Clubului Muncitorilor din Galaţi», tipărită în 1893, la Galaţi. Broşura cuprinde «Programul Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România» şi «Statutele Clubului Muncitorilor din Galaţi şi ale Societăţii de ajutor mutual». (ESE)

Deputații români din Transilvania în dieta Ungariei din 1861, luptători pentru egalitatea românilor cu ungurii, sașii și secuii. În rîndul de sus, de la stînga la dreapta: Vicențiu Babeș, V. Bogdan, Vasile Buteanu de Șomcuța Mare, Dr. Aur. Marin, Gabriel Mihali de Apșa. În rîndul de jos: Fil. Pascu, George Popa de Teiuș, Ios. Popa de Șomcuța Mare, Ioan Popoviciu Deseanu, Sig. Popoviciu, Alois Vladu de Leliște. (ESE)

Fruntașii români din procesul «Memorandului». În rîndul de jos, la mijloc, Ion Rațiu, din Turda; în stînga lui, preotul Vasile Lucaci. Fotografie contemporană. (ESE)

Tensiunea din rîndurile țărănimii în preajma marii revolte din 1907 este redată și de Ștefan Luchian în compoziția «La împărțitul porumbului» (pictată în 1905). (ESE)

Țărănimea ajunsă la capătul răbdării, fără vreo speranță: tablou pictat de Octav Băncilă care a exprimat, într-un cunoscut ciclu de picturi, drama anului 1907. (CPCS)

ori milenară a poporului său, ziua dreptăţii. Alte puncte ale Hotărîrii privesc egala îndreptăţire naţională şi confesională a naţionalităţilor conlocuitoare, vot obştesc, direct, egal şi secret, reformă agrară radicală, drepturi muncitorimii, ca în cele mai înaintate state industriale, eliminarea războiului ca mijloc de rezolvare a diferendelor internaţionale. Iar punctul şapte al „Hotărîrii" are următorul cuprins: „Adunarea Naţională cu smerenie se închină memoriei acelor bravi români care, în acest război, şi-au vărsat sîngele pentru înfăptuirea idealului nostru, murind pentru libertatea şi unitatea naţiunii române".

La 27 decembrie 1918 / 9 ianuarie 1919, adunarea de la Mediaş, convocată de Consiliul Central Săsesc şi de Consiliul Naţional Săsesc, aproba hotărîrea de la Alba Iulia. Iar la 10 august 1919, o decizie asemănătoare luau şvabii din Banat adunaţi în congres la Timişoara.

DEZVOLTAREA ECONOMICĂ ŞI SOCIALĂ. Sub raportul agrar, răstimpul de aproape un secol dintre 1821 şi 1918 se caracterizează prin creşterea continuă a suprafeţei cultivate, destinate producţiei de cereale şi diferite plante, şi prin scăderea concomitentă a suprafeţei imaşului, fîneţei şi pădurii, aceasta din urmă în special în regiunea deluroasă şi de şes. Procesul se intensifică în a doua jumătate a secolului al XIX-lea; pînă la 1848, exportul de vite mari şi mici şi de produse animale întrece, ca valoare, exportul de cereale; apoi, raportul se inversează. Dintre grîne, porumbul deţine primul loc, urmat de grîu; în 1842, de pildă, în Muntenia, recolta de porumb a fost de 394 674 070 ocale (o oca = 1,270 kg), iar cea de grîu de 323 848 941 ocale. Se introduce cultivarea *rapiţei*, plantă industrială, constatată documentar în Oltenia în 1845; se introduc de asemenea soiuri noi de vite (oile merinos, vaci elveţiene - primatul îl are Transilvania —) precum şi de pomi; creşte suprafaţa

cultivată cu cartofi, în special în Transilvania și Bucovina, și cu legume. Își fac apariția mașinile agricole, în primul rînd mașinile de treierat (batozele), mișcate de locomobile.

Meșteșugarii își continuă activitatea și sporesc numeric în perioada regulamentară; dar concurența manufacturilor și, în a doua jumătate a secolului, a industriei se face tot mai simțită. Convenția comercială cu Austro-Ungaria (1875) le dă o grea lovitură, concurența produselor fabricilor acesteia fiind zdrobitoare. După denunțarea convenției (1885), se pune în aplicare un tarif protecționist și se votează, în 1887, prima lege pentru protecția industriei naționale. Ca urmare, *se înființează o serie de fabrici:* de la 153, cîte beneficiau de avantajele acestei legi în 1887, numărul lor ajunge la 769 în 1912, cele mai multe fiind în legătură cu producția țării (grîne, lemn, petrol). Industria transilvăneană și bănățeană este mai dezvoltată decît cea de dincoace de munți; ea deține primatul în special în industria metalurgică și producătoare de mașini, cele mai importante centre fiind, în privința aceasta, Reșița, Hunedoara, Aradul, Satu Mare, Sibiul și Brașovul. Exploatarea petrolului ia un avînt remarcabil: dacă în 1897 se produceau 134 185 de tone, în ajunul primului război mondial cantitatea era de circa treisprezece ori mai mare.

Comerțul sporește după ce, prin tratatul de la Adrianopol (1829), se prevede libertatea de navigație pe Dunăre și Marea Neagră, deci și prin Strîmtori (Bosforul și Dardanelele). Tot mai multe vase vin la Brăila și Galați care, în 1836, respectiv 1837, sînt declarate *porto-franc*, adică porturi unde mărfurile și produsele importate pot fi depozitate fără a plăti vamă. Comerțul e facilitat și de *convenția vamală* dintre Muntenia și Moldova, intrată în vigoare la 1 ianuarie 1848, care îngăduia libera circulație a produselor noastre dintr-o țară în alta, cu excepția sării, în timp ce mărfurile străine plăteau vama o singură dată, la granița unde intrau. În genere,

valoarea exportului *depăşeşte* pe aceea a importului; sînt însă şi unii ani deficitari şi anume aceia din timpul Convenţiei comerciale cu Austro-Ungaria şi din anii în care recolta, din pricina secetei, este slabă. Exportul constă în vite şi produse animale, grîne, sare, lemn şi, în ultimele decenii, petrol în cantităţi tot mai mari; se importă ţesături, maşini, fierărie, fructe mediteraneene şi coloniale.

Un fapt important sub raportul economiei capitaliste este înfiinţarea de *bănci* şi *institute de credit* unde negustorii, industriaşii, agricultorii şi proprietarii urbani şi rurali găsesc capitalul de care au nevoie. Bănci constatăm în Bucureşti şi Iaşi încă în prima jumătate a secolului al XIX-lea; sub Cuza Vodă numărul lor este apreciabil; se înfiinţează apoi *Creditul funciar rural* la Bucureşti în 1873; cel *urban* tot aci în 1874, iar la Iaşi în 1881. În 1880 ia fiinţă, cu capital românesc, *Banca Naţională*, avînd dreptul să emită monedă-hîrtie, garantată prin stocul de aur al băncii, iar în 1910 se întemeiază *Banca Românească*, cu capital liberal. Pentru ţărănime, se formează, la finele secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea, o reţea de „bănci populare". Mai înainte de înfiinţarea Băncii Naţionale, se stabilise, prin lege (1867), un sistem monetar românesc, avînd ca unitate *leul*. Se bat acum din nou, după o întrerupere de secole, monede româneşti: ele sînt de aur, de argint şi de aramă. Deoarece grîul românesc, bogat în gluten, era căutat pe piaţa apuseană a Europei, leul aur românesc ajunge să coteze, pe piaţa Zürich, în anii precedînd primul război mondial, un franc elveţian şi cinci centime. Mai înainte de înfiinţarea Băncii Naţionale existau pe piaţa românească tot felul de monede, cele mai preţuite fiind cele de aur şi anume galbenul olandez şi napoleonul francez. În Transilvania, cea mai însemnată bancă românească este *Albina* care ajută pe ţăranii români să cumpere pămînt.

Paralel cu dezvoltarea comerțului are loc o sporire și o diversificare a *mijloacelor de comunicație*. În 1834, la 10 aprilie stil vechi, sosește la Galați primul vapor („piroscaf") venind de la Viena, în șase zile; în același an, la 26 august, pleacă spre Constantinopol primul vas *sub pavilion românesc*. Începe, totdeodată, construirea de *șosele moderne* — în Moldova sub domnia lui Mihai vodă Sturdza (1834—1849); se comandă în Anglia poduri de fier pentru aceste șosele sub Cuza Vodă. Se introduce *telegraful* în 1855, prima linie în Muntenia fiind București—Giurgiu (10/22 martie). Urmează construirea de *căi ferate:* la 1 noiembrie 1856 se inaugurează linia Oravița — Baziaș, în Banat; între 1857 și 1860, o societate engleză construiește linia Cernavodă—Constanța pentru a facilita exportul de grîne din Muntenia; tot ea va face și linia București—Giurgiu, terminată în 1869. În Moldova, societatea austriacă Oppenheim construiește linia Suceava—Roman—Iași; o serie de alte linii principale, străbătînd restul Moldovei și întreaga Muntenie, s-a realizat de trustul german Strussberg care însă, din cauza gestiunii incorecte, dînd faliment, rețeaua a fost răscumpărată de statul român. Spre finele secolului al XIX-lea înregistrăm construirea, la Fetești—Cernavodă, a monumentalelor poduri peste Dunăre (1888—1895) precum și a portului Constanța, realizate toate sub conducerea inginerului român Anghel Saligny; de asemenea, introducerea *telefonului* (1883) iar, înainte de primul război mondial, a *telegrafiei fără fir.*

Ca o consecință a libertății comerțului și a îmbunătățirii și diversificării mijloacelor de comunicație, se măresc *orașele* și se înființează altele noi, în special pe linia Dunării: Turnu Severin (1836), Turnu Măgurele (1836), Alexandria (1834), Oltenița (1852), Călărași (numit, o vreme, Știrbei Vodă, după numele celui care i-a dat hrisovul de oraș). În Moldova, semnalăm tîrgul Buhuși, care s-a chemat mai înainte Bucu-

reşti, tîrgul Darabani (1837) şi Tîrgul Nou sau Mihăileni (1835) după numele lui Mihail Sturdza. În Transilvania se ridică tîrgul *Beiuş*, mai ales după ce episcopul Samuil Vulcan întemeiază, în acest centru, în 1828, un gimnaziu românesc, pe care îl transformă, în 1836, în liceu. În Dobrogea, pe braţul Sf. Gheorghe, ia fiinţă tîrgul Mahmudia, numit astfel după sultanul Mahmud reformatorul (1809—1839); numele vechi al aşezării era Beştepe moldovenească, locuitorii fiind în special moldoveni trecuţi în cursul vremii peste fluviu; alături era Beştepe turcească. Începe, de asemenea, să se dezvolte şi aşezarea de la Carasu, pe apa cu acelaşi nume; mai tîrziu, aşezării i se spune Medgidia, în cinstea sultanului Abdul Medgid (1839—1861).

Sub raportul *social*, secolul cuprins între revoluţia lui Tudor şi finele primului război mondial înregistrează *mari schimbări*. Este secolul ridicării burgheziei, a desfiinţării titlurilor nobiliare, a împroprietăririi ţărănimii, a creşterii proletariatului, a desfiinţării robiei.

Burghezia înregistrează prima victorie politică cu prilejul alcătuirii Regulamentului Organic care instituie participarea ei la alegerea domnului de către Adunarea obştească extraordinară: dintre cei 132 de deputaţi ai Adunării moldovene (în Muntenia 190), 27 reprezentau pe negustori şi meseriaşi. Rolul burgheziei merge crescînd, ea ajungînd, în a doua jumătate a secolului, să alcătuiască *partidul liberal*, care guvernează ţara mai mult timp decît partidul conservator, reprezentantul moşierimii conservatoare.

Evoluţia boierimii, stăpînitoare de moşii, este inversă. Sub influenţa ideilor revoluţionare — 1821, 1840, 1848 — şi a concepţiei liberale europene, Convenţia de la Paris (1858) desfiinţează titlurile nobiliare, proclamînd egalitatea cetăţenilor în faţa legii. Reforma agrară din 1864, din timpul domniei lui Cuza, înseamnă prima îngustare a bazei economice a moşierimii, după cum legea electorală, din acelaşi an,

a însemnat o îngustare a dominației ei politice. Decretele din 1918 — cel din 16 noiembrie privind votul „obștesc, obligatoriu, egal, direct și secret", precum și cel din 15 decembrie referitor la exproprierea marii proprietăți în vederea împroprietăririi țăranilor — sînt apoi lovituri hotărîtoare în ce privește rolul politic al boierimii conservatoare: el devine disparent, iar partidul respectiv se desființează.

Țărănimea începe un proces ascendent. Regulamentul Organic însemnase un minimun sub raportul drepturilor ei și un maximum sub acela al obligațiilor. O foarte ușoară îmbunătățire a situației ei materiale are loc prin legislația din 1851. În Divanurile Ad-hoc, din 1857, asistăm la prima reprezentare a țărănimii într-un for politic. Legea agrară din 14/26 august 1864, pe temeiul căreia au fost împroprietărite 511 896 de familii țărănești pe o suprafață de 2 038 640 de hectare, revenind în medie 3,9825 ha de familie, înseamnă un mare pas înainte.

În Transilvania, după înăbușirea revoluției din 1848—1849, guvernul habsburgic, prin două patente din 1853 și 1854, a acordat iobagilor eliberați din Banat, Crișana, Maramureș și Transilvania dreptul de proprietate funciară și a statuat ca jelerii să-și „răscumpere" îndatoririle împlinite pentru nobil, plătind acestuia echivalentul valoric al acestor îndatoriri pe 20 de ani. Spre finele secolului XIX, după o serie de evoluții și reglementări, gospodăriile țărănești (pînă la 50 jugăre) posedau 55,3% din întreaga proprietate, cele mijlocii (50—100 jugăre) — 6,5%, iar moșierii (de la 100 jugăre în sus) — 38,2%. Deplasările multiple în repartiția proprietății sînt însoțite de pătrunderea treptată a relațiilor capitaliste în agricultura transilvană.

Abia după finele primului război mondial, împroprietărirea țărănimii din statul național unitar și acordarea dreptului de vot (în 1918) transformă pe țăran în cetățean

cu drepturi egale, teoretic, cu ale celorlalţi locuitori ai ţării. Ca o consecinţă normală, apare un partid politic al ţărănimii (decembrie 1918).

Muncitorimea, formată din salariaţii diferitelor bresle şi manufacturi, se manifestase activ cu prilejul revoluţiilor din 1821 şi 1848. Ea avusese un rol însemnat şi la alegerea lui Cuza ca domn al Munteniei.

Ideile socialismului utopic fuseseră cunoscute în ţările române în prima jumătate a secolului al XIX-lea şi au găsit comentatori sau adepţi între care Ion Heliade Rădulescu, Costică Brăiloiu, Iancu Bălăceanu, Theodor Diamant — întemeietor al unui falanster (cu o efemeră durată), după modelul lui Charles Fourrier. Odată cu înfiinţarea fabricilor, în a doua jumătate a secolului, numărul muncitorilor industriali creşte. Organizarea proletariatului începe cu asociaţii de ajutor mutual, continuă cu cercurile muncitoreşti — la Bucureşti, Iaşi, Galaţi, Bacău... — şi cluburi ale muncitorilor. Paralel, are loc şi o cristalizare pe plan teoretic prin cunoaşterea şi răspîndirea principiilor marxiste, a operelor lui Karl Marx şi Friedrich Engels. Sintetizînd o întreagă evoluţie, Constantin Dobrogeanu Gherea, în: Ce vor socialiştii români (1886), arată necesitatea organizării partidului politic al proletariatului. Un congres ţinut la Bucureşti, între 31 martie şi 3 aprilie 1893, hotărăşte înfiinţarea Partidului Social Democrat al muncitorilor din România cu un program minimal care prevede, între altele, votul universal, impozitul progresiv, descentralizare şi autonomie comunală, „răscumpărarea treptată a pămînturilor particulare“ şi a celor publice şi darea lor în arendă către muncitorii agricoli. Ca ţeluri generale, PSDMR înscrie „prefacerea tuturor instrumentelor de muncă în proprietatea colectivă a societăţii întregi“ şi desfiinţarea tuturor inegalităţilor politice, economico-sociale, de sex, rasă, religie sau naţională. Alte

cinci congrese au fost ţinute între 1894—1899, după care PSDMR îşi încetează temporar activitatea pentru a se reface în 1910 sub numele de Partidul Social Democrat din România.

În centrele de peste Carpaţi, mişcarea muncitorească, începută sub forma societăţilor de ajutor şi a unor asociaţii profesionale, se organizează apoi în cercuri socialiste locale. La Timişoara ia fiinţă o secţie a Internaţionalei I; presa română — de exemplu Albina, Familia, Gazeta Transilvaniei — comentează activitatea şi scrierile lui Karl Marx şi Friedrich Engels. În 1890 ia fiinţă Partidul Social Democrat din Ungaria (cu organizaţii şi în Transilvania şi celelalte provincii locuite de români). P.S.D.U. a marcat un progres în organizarea mişcării muncitoreşti, dar nu a formulat o politică pozitivă în problema naţională.

În ce priveşte robii ţigani, eliberarea lor fusese proclamată prin decretul din 26 iunie /8 iulie al revoluţiei din 1848. Deşi căimăcămia instaurată la 13/25 septembrie acelaşi an, după înăbuşirea revoluţiei, anulase acest decret, ca şi pe celelalte dealtfel, totuşi, sub impulsul ideilor liberale, al căror reprezentant de căpetenie era Mihail Kogălniceanu, dezrobirea ţiganilor se îndeplini, mai întîi în Moldova (1855—decembrie), apoi în Muntenia (1856 — februarie).

Se poate afirma, în rezumat, că sub influenţa ideilor liberale care caracterizează în întreaga Europă secolul al XIX-lea şi în special jumătatea a doua a lui, evoluţia societăţii româneşti, a claselor ei sociale, a avut un curs progresist, de îmbunătăţire a păturilor de jos şi medii şi de restrîngere, apoi de anulare, a privilegiilor păturii dominante.

DEZVOLTAREA CULTURALĂ. Paralel cu dezvoltarea politică şi socială şi influenţîndu-se reciproc, are loc o însemnată dezvoltare culturală. În prima perioadă a răstimpului

cercetat, adică între 1821 şi 1859, atît în Muntenia, cît şi în Moldova şi în Transilvania, se înfiinţează şcoli noi, apar ziare şi reviste, se tipăresc manuale didactice, publicaţii ştiinţifice, culegeri de documente istorice, se fac traduceri din limbi străine, se publică opere originale, se întemeiază teatrul românesc şi diferite societăţi literare şi artistice. Este o epocă de necontenită frămîntare şi creaţie spirituală românească. E de asemenea, parcă, o întrecere între toate ţările româneşti: o acţiune culturală într-una din ele, apariţia unei cărţi, a unei reviste, întemeierea unei societăţi, provoacă în curînd, în celelalte, acţiuni asemănătoare. X

Mişcarea culturală din răstimpul 1821—1859 e însufleţită de două idei principale: una e *ideea naţională*, a propăşirii şi a unităţii româneşti, ca limbă, ca literatură şi, drept ultim ţel, ca formă politică. De aceea numele de *Dacia*, ţara care odinioară cuprindea tot pămîntul românesc, revine adesea în titlurile lucrărilor şi publicaţiilor vremii (*Dacia literară* scoasă de Kogălniceanu la Iaşi, 1840, *Magazinul istoric pentru Dacia*, publicat de Nicolae Bălcescu şi de transilvăneanul August Treboniu Laurian la Bucureşti în 1845); de aceea figura lui Mihai Viteazul, voievodul care realizează pentru întîia oară unitatea noastră politică, provoacă un interes deosebit: Nicolae Bălcescu scrie *Românii supt Mihai vodă Viteazul* iar Gheorghe Bibescu, după ce se suie pe tron, apare poporului într-un costum ca al voievodului şi face o călătorie la mănăstirea Dealului, îngenunchind în faţa glorioasei relicve a celui ucis la Turda. A doua idee principală care inspiră mişcarea culturală în răstimpul amintit e *ideea democratică — liberală*, a ridicării celor de jos, a chemării la o viaţă mai bună a mulţimii necăjite, a înlăturării regimului aristocratic în care o mînă de oameni, avînd totul şi bizuindu-se pe sprijinul străinilor, asupresc pe ceilalţi. Amîndouă aceste idei găsesc o expresie remarcabilă în lecţia de deschidere a

cursului de istorie naţională, rostit de Mihail Kogălniceanu în noiembrie 1843 la Academia Mihăileană din Iaşi. „Eu privesc ca patria mea — spune acest mare cărturar şi mare om de stat — toată acea întindere de loc unde se vorbeşte româneşte, şi ca istorie naţională, istoria Moldaviei, înainte de sfîşierea ei, a Valahiei şi a fraţilor din Transilvania". Iar sub raportul ideii liberale democratice, Kogălniceanu are acest pasaj care, referindu-se la epoca fanariotă, se potrivea însă şi unei părţi însemnate din pătura conducătoare a vremii lui: „O aristocraţie ignorantă, sprijinită de Poartă şi de cler, pe de o parte ţine în lanţuri un popor de mai mult de două milioane de oameni, iar pe de alta se face stavila chiar binelui ce unii din domnii fanarioţi vroiesc a face...; izvoare de înavuţire publică se întrebuinţează numai în folosul unor familii privilegiate".

Şcoala, începută de Gheorghe Lazăr la Bucureşti, fu continuată de elevul său Ioan Heliade ce şi-a zis mai tîrziu şi Rădulescu. O nouă organizare a învăţămîntului se dădu prin Regulamentul şcolar din 1833, prevăzîndu-se patru cicluri: „şcoala începătoare" adică primară (4 clase), „umanioare" corespunzînd gimnaziului (tot 4 clase), „învăţături complimentare" corespunzînd liceului (3 clase) şi „cursuri speciale" adică universitare. La şcoala de la Sf. Sava se înfiinţă şi un „pensionat", adică un internat cu plată, avînd şi bursieri. În Moldova, se deschise, la 1 ianuarie 1828, o şcoală cu două cicluri, primar şi secundar, iar Mihail Sturdza înfiinţă, în iunie 1835, Academia Mihăileană. În Transilvania, pe lîngă şcolile de la Blaj, se înfiinţă, în 1836, o şcoală comercială la Braşov, sub conducerea lui George Bariţiu, iar în 1850 un gimnaziu. O seamă de profesori transilvăneni însufleţiţi de patriotism şi idei progresiste, trecură peste munţi şi predară în Muntenia şi în Moldova; astfel Ioan Maiorescu, tatăl lui Titu Maiorescu, istoricii Florian Aaron şi August Treboniu

Laurian, juristul Simion Bărnuţiu şi literatul Aron Pumnul, acesta din urmă profesînd la Cernăuţi.

Cel dintîi periodic din Muntenia a fost *Curierul românesc*, scos de Heliade Rădulescu la 8/20 aprilie 1829; în Moldova, *Albina românească* de Gheorghe Asaki, tot în 1829, la nici două luni după periodicul muntean (iunie 1/13); în Transilvania apare în 1838, martie 12, sub conducerea lui George Bariţiu, *Gazeta de Transilvania* (ulterior Gazeta Transilvaniei). Fiecăruia din aceste trei periodice i se adaugă, după cîtva timp, cîte un supliment literar.

Se fac şi o serie de *traduceri* în româneşte ale operelor apărute în limbi străine. Majoritatea sînt din franţuzeşte; cîteva din nemţeşte şi italieneşte; unele se tipăresc, altele rămîn în manuscris. Se traduc piese de teatru, romane, poezii, lucrări istorice şi filozofice. Operele marilor scriitori ai secolului al XVIII-lea, între alţii Voltaire, Jean Jacques Rousseau şi Montesquieu, apoi operele romanticilor francezi din prima jumătate a secolului al XIX-lea pătrund astfel în societatea românească. Din latineşte se traduce *Descriptio Moldaviae* a lui Dimitrie Cantemir şi se tipăreşte la mănăstirea Neamţului în 1825. Prin aceste traduceri, limba literară cîştigă, îmbogăţindu-se cu neologisme şi devenind mai mlădioasă; e spre folosul autorilor români de opere originale.

Se ridică acum din mijlocul poporului român poeţi şi prozatori de valoare. Vasile Alecsandri în Moldova publică volumul de poezii lirice şi un volum de poezii populare; Grigore Alexandrescu în Muntenia tipăreşte fabule şi elegii, poezii istorice şi filozofice; Andrei Mureşanu în Transilvania scrie vestitul imn *Deşteaptă-te române*. Dintre prozatori, o deosebită însemnătate au Costache Negruzzi şi Alecu Russo în Moldova şi Dinicu Golescu în Muntenia. Istorici de seamă sînt Mihail Kogălniceanu care dă la iveală o *Istorie a Românilor*, în franceză (1837) şi editează vechile cronici

sau letopisețe și Nicolae Bălcescu care scrie celebra operă *Românii supt Mihai vodă Viteazul.*

Dintre societățile literare, științifice și artistice care iau naștere acum relevăm *Societatea filarmonică* din București (1838), urmărind propășirea teatrului, *Societatea de medici și naturaliști* din Iași (1833) inițiată de doctorii Cihac și Zotta și *Societatea studenților români* din Paris (1845), din care a făcut parte și Nicolae Bălcescu.

Viața culturală ia un avînt deosebit după Unirea principatelor. În timpul lui Cuza Vodă, se întemeiază Universitatea din Iași (1860) și cea din București (1864), Conservatorul din aceste două orașe, precum și o serie de „gimnazii" adică școli medii de cultură generală. Are loc apoi înlocuirea alfabetului chirilic — haină străină — cu alfabetul latin (1860). În istoriografie se manifestă Al. Papiu Ilarian, Bogdan Petriceicu Hașdeu și Alexandru Odobescu, în literatură Dimitrie Bolintineanu, Alexandru Donici, cu o ediție completă a „Fabulelor" și N. Filimon cu excelentul roman *Ciocoii vechi și noi*, în pictură Theodor Aman și Gh. Tattarescu.

Dar înflorirea culturală maximă, în ce privește creația originală, operele de nivel superior, mondial, are loc în preajma, și mai ales după războiul independenței, în perioada 1878—1918. Acum scriu cei trei giganți ai literaturii românești: *Mihail Eminescu* (1850— 1889), genialul poet liric, de valoare universală, *Ion L. Caragiale* (1850— 1912), autorul admirabilelor schițe și al pieselor de teatru, jucate pe multe din scenele lumii și *Ion Creangă*, povestitorul neîntrecut. Transilvania ne dă o adevărată pleiadă de poeți, în frunte cu George Coșbuc, Octavian Goga, Șt. O. Iosif, și de prozatori, începînd cu Ion Slavici, Ion Gorun și Ion Agîrbiceanu. E o remarcabilă eflorescență literară în aceste decenii: poeți ca Alexandru Vlahuță și Panait Cerna, prozatori ca Ion Ghica, Duiliu Zamfirescu, dramaturgi ca Barbu

Delavrancea, Alexandru Davila și Mihail Sorbu îmbogățesc scrisul românesc. În științele matematice și fizice se manifestă Spiru Haret, David Emanuel, Gheorghe Țițeica, Dimitrie Pompei, în geologie Grigore Cobălcescu, Ludovic Mrazec și Gheorghe Munteanu-Murgoci, în chimie Petre Poni, C. Istrati și G.G. Longinescu, în științele naturale D. Brîndză, Grigore Antipa și Emil Racoviță, întemeietorul speleologiei, adică a științei viețuitoarelor din peșteri, în medicină Victor Babeș, Gheorghe Marinescu și Ion Cantacuzino. În filozofie, reprezentantul principal este Vasile Conta, autorul sistemului „ondulațiunii universale", în critica literară Titu Maiorescu, mentorul „Junimii" de la Iași și C. Dobrogeanu-Gherea, autorul „Neoiobăgiei" și mentorul „Contemporanului", tot de la Iași. Istoriografia are în Dimitrie Onciul, Ion Bogdan, N. Iorga, Vasile Pârvan și Constantin Giurescu pe reprezentanții cei mai de seamă, geografia în Simion Mehedinți și George Vîlsan, iar lingvistica în Ovid Densușianu și Sextil Pușcariu. Și în tehnică, există acum reprezentanți străluciți: Traian Vuia, inventatorul primului aparat mai greu decît aerul care se ridică exclusiv prin mijloace proprii de bord (1906), Henry Coandă, creatorul primului avion cu reacție din lume (1910) (mai înainte încă, în 1886, Alexandru Ciurcu brevetase motorul rachetă și-l aplicase la o barcă) și Aurel Vlaicu, constructorul unui avion remarcabil. În artă, pictura, reprezentată prin Nicolae Grigorescu, Ion Andreescu și Ștefan Luchian, ocupă locul de frunte; în muzică, domină Ciprian Porumbescu și George Enescu; în sculptură se remarcă Ion Georgescu, iar în arhitectură Alexandru Orăscu, Ion Mincu și Ion D. Berindei.

Societatea Literară Română, întemeiată în București la 1 aprilie 1866 și care se ocupa numai cu studiul limbii, literaturii și istoriei noastre, își schimbă titulatura în anul următor în *Societatea Academică Română* pentru ca în 1879

să se numească *Academia Română* și să aibă trei secții: istorică, literară și științifică. Se înființează în 1875 *Societatea regală română de geografie* care editează *Marele dicționar geografic al României*. La Iași, ia naștere în 1863 societatea literară numită *Junimea*, sub conducerea lui Titu Maiorescu. În Transilvania, la Sibiu, se întemeiază, în 1861, octombrie 23/noiembrie 4, de către mitropolitul Andrei Șaguna, George Barițiu, Timotei Cipariu și Ion Pușcariu, *Asociația transilvană pentru literatura română și cultura poporului român* (prescurtat: *Astra)*, iar în Bucovina, în 1862, aprilie 19/mai 1, la Cernăuți, *Reuniunea română de leptură* care-și schimbă în 1863 titlul în *Societatea pentru cultura și literatura română din Bucovina.*

BIBLIOGRAFIE

REVOLUȚIA DIN 1821: A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821*, București, 1971, 564 p. in 8°; Dan Berindei, Tr. Mutașcu, *Aspecte militare ale mișcării revoluționare din 1821*, ed. 2-a, București, 1973, 209 p. in 8°; G.D. Iscru, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, București, 1975, 105 p. in 8°.

DOMNIILE PĂMÎNTENE. TRATATUL DE LA ADRIANOPOL ȘI REGULAMENTUL ORGANIC: *Istoria României*, III, București, 1964, p. 907—924; I.C. Filitti, *Principatele române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul organic*, București, 1934, V + 385 p. in 8°; I.C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul organic, 1834—1848*, București, 1915, XVIIII + 688 p. in 8°; D. Ciurea, *Moldova sub domnia lui M. Sturza...*, Iași, 1947, 263 p. in 8°; Gh. Zane, *Mișcarea revoluționară de la 1840 din Țara Românească*, în *S.M.I.M.*, III, 1963, p. 185—313.

TRANSILVANIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA: Keith Hitchins, *The Rumanian national movement in Transilvania 1780—1849*, Harvard University Press, 1969, 316 p. in 8° mic.

REVOLUȚIA DE LA 1848: Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea populară de la Iași, consacrată aniversării revoluției de la 1848*

(4 mai 1973) în volumul *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, București, 1973, p. 388—405; Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea populară de pe Câmpia Libertății de la Blaj consacrată aniversării revoluției de la 1848* — (17 mai 1973), *ibidem*, vol. 8, p. 449—476; Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea populară din București, consacrată aniversării a 125 ani de la revoluția din 1848 și a unui sfert de veac de la naționalizarea principalelor mijloace de producție* (16 iunie 1973), *ibidem*, vol. 8, p. 589—620; Teodor Bălan, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina, 1848*, Sibiu, 1944, 130 p. in 8°; C. Colescu — Vartic, *1848. Zile revoluționare*, București, 1898, VIII + 500 p. in 8°; Olimpiu Boitoș, *Raporturile românilor cu Ledru Rollin și radicalii francezi în epoca revoluției de la 1848*, 1940, 283 p. in 8°; Apostol Stan, *Le problème agraire pendant la révolution de 1848 en Valachie*, Bucarest, 1971, 154 p. in 8°; Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, București, 1965, 304 p. in 8°; Carol Göllner, *Ștefan Ludwig Roth. Viața și opera*, București, 1966, 338 p. in 8°; V. Netea, *George Barițiu. Viața și activitatea sa*, București, 1966, 365 p. in 8°; V. Cheresteșiu, *Adunarea de la Blaj*, București, 1966, 672 p. in 8°; Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, București, 1967, 390 p. in 8°; Radu Pantazi *Simion, Bărnuțiu*, București, 1967, 271 p. in 8°; I.D· Suciu, *Revoluția din 1848—1849 în Banat*, București, 1968, 275 p. in 8°; Ștefan Pascu, *Legături și trăsături de unitate ale revoluției de la 1848 în țările române*, în *Anale de istorie*, XIX, 1973, 3, p. 61—73; Michael Kroner, *Stephan Ludwig Roth. Viața și opera*, Cluj, 1974, 327 p. in 8°; I.M. Ștefan, *Ana Ipătescu*, București, 1975, 168 p. in 8°; G. Zane, *N. Bălcescu, Opera, omul, epoca*, București, 1975, 415 p. in 8°.

LUPTA PENTRU UNIRE ȘI UNIREA PRINCIPATELOR: John C. Campbell, *French influence and the rise of roumanian nationalism*, New York, 1971, VI + 463 p. in 8°; L. Boicu, *Austria și Principatele în vremea războiului Crimeii 1853—1856*, București, 1972, 478 p. in 8°; W.G. East, *The Union of Moldavia and Wallachia 1859...*, Cambridge, 1929, IX + 221 p. in 8°; T. W. Riker, *The making of Roumania... 1856—1866*, Oxford—London, 1931, VIII + 592 p. in 8°; *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960, 542 p. in 8°; Const. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, ediția a doua, București, 1970, 509 p. in 8°; Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu, biografie*, București, 1971, LXXXII + 654 p. in 8°; Const. C. Giurescu, *Suprafața moșiilor mănăstirești secularizate în 1863*, în *Studii*, XII (1959), 2, p. 149—157; Marcel

Emerit, *Les paysans roumains depuis le traité d'Andrianople jusqu'à la libération des terres (1829—1864)*, Paris, 1937, 579 p. in 8°; N. Adăniloaie, Dan Berindei, *Reforma agrară din 1864*, București, 1967, 363 p. in 8°; Victor Jinga, *Principii și orientări ale comerțului exterior al României, 1859—1916*, Cluj, 1975, 276 p. in 8°; Gh.I. Brătianu, *Politica externă a lui Cuza Vodă și dezvoltarea ideii de unitate națională*, în *Rev. Ist. Rom.*, II (1932), p. 113—163; P. Henry, *L'abdication du Prince Cuza et l'avènement de la dinastie des Hohenzollern au trône de Roumanie*, Paris, 1930, 485 p. in 8°; Victor Cheresteșiu, Cornelia Bodea, Bujor Surdu, Camil Mureșan, Constantin Nuțu, Acațiu Egyed, Vasile Curticăpeanu, *Din istoria Transilvaniei*, II, ediția a doua, București, 1963, XVI + 550 p. in 8°; Gh. Platon, *Lupta românilor pentru unitate națională. Ecouri în presa europeană (1855—1859)*, Iași, 1974, 348 p. in 8°.

RĂZBOIUL INDEPENDENȚEI: Paul Lindenberg, *König Karl von Rumänien*, 2 vol., Berlin, 1923, VIII + 653 și VII + 347 p. in 8°; Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866—1900)*, București, 1925, 456 p. in 8°; Const. C. Giurescu, *Lupta poporului român pentru independența politică înainte de 1877*, în *Analele Univ. din Buc., St. Sociale*, XVI (1967), p. 15—64; General R. Rosetti, *Partea luată de armata română în războiul din 1877—1878*, București, 1926, 171 p. in 8°; N. Iorga, *Războiul pentru independența României...*, București, 1927, 243 p. in 8°; *Războiul neatîrnării 1877—1878*, București, 1927, 245 p. in 8°; N. Adăniloaie și I.Gh. Cupșa, *Războiul pentru independența națională a României 1877—1878*, București, 1967, 108 p. in 8°; Dan Berindei, L. Loghin, Gh. Stoean, *Războiul pentru independență națională 1877—1878. Documente militare*, București, 1971, LII + 659 p. in 8°.

UNIREA CEA MARE. STATUL NAȚIONAL UNITAR: N. Ceaușescu, *O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărășeștilor*, în *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, II, București, 1968, p. 465—473; N. Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată semicentenarului unirii Transilvaniei cu România (29 noiembrie 1968)*, în *op. cit.*, III, p. 705—752; C. Nuțu, *România în anii neutralității (1914—1916)*, București, 1972, 348 p. in 8°; Anastasie Iordache, *Viața politică în România 1910—1914*, București, 1972, 367 p. in 8°; V. Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională*, București, 1974, 478 p. in 8°; General G.A. Dabija, *Armata română în războiul mondial (1916—*

1918), 4 vol., Bucureşti, 1928—1937, 463 + 560 + 648 p. in 8°; Const. Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea neamului*, ed. a doua, vol. I-III, Bucureşti, f.a., 504 + 702 + 573 p. in 8°; Marele Stat Major Român, *România în războiul mondial 1916—1919*, 5 vol. + 5 vol. anexe, Bucureşti, 1934—1946, in 4°; I. Nistor, *Unirea Bucovinei, 28 noiembrie 1918. Studiu şi documente*, Bucureşti, 1928, LXXXIX + 314 p. in 8°; Şt. Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu şi documente*, Bucureşti, 1929, LXXXIX + 314 p. in 8°; *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul, 1918—1928*, vol. I-III, Bucureşti, 1929, XII + 1583 p. in f°; Şt. Pascu, *Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, 510 p. in 8°.

VIAŢA SOCIAL-POLITICĂ: Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România, 30 martie 1973*, Bucureşti, 54 p. in 8°; Colectiv, *Presa muncitorească şi socialistă din România*, vol. I (1865—1900), 1 şi 2, Bucureşti, 1964, XIX + 641 p. + 744 p. in 8°; vol. II 1 (1900 —1907), Bucureşti, 1966, XVI + 903 p. in 8°, vol. II, 2 (1907—1916), Bucureşti, 1968, VIII + 757 p. in 8°; I. Cojocaru, Z. Ornea, *Falansterul de la Scăieni*, Bucureşti, 1966, 534 p. in 8°; Nicolae Copoiu, *Refacerea Partidului Social Democrat din România (1900—1910)*, Bucureşti, 1966, 299 p. in 8°; Tr. Lungu, *Viaţa politică din România la sfîrşitul secolului al XIX-lea, 1889—1900*, Bucureşti, 1967, 288 p. in 8°; Colectiv, *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România, 1900—1915*, Bucureşti, 1968, 1085 p. in 8°; *idem, 1893—1900*, Bucureşti, 1969, 895 p. in 8°; *idem, 1821—1878*, Bucureşti, 1971, 989 p. in 8°; Gh. Matei, *Cluburile socialiste la sate, 1898—1899*, Bucureşti, 254 p. in 8°; Olimpiu Matichescu, Elena Georgescu, *1 Mai în România: 1890—1970*, Bucureşti, 1970, 366 p. in 8° mic; Nicolae Copoiu, *Socialismul european şi mişcarea muncitorească şi socialistă din România. 1835—1925*, Bucureşti, 1971, 175 p. în 8° mic; Anastasie Iordache, *Viaţa politică în România 1910—1914*, Bucureşti, 1972, 367 p. in 8°; Colectiv, *Comuna din Paris şi mişcarea muncitorească şi democratică din România*, Bucureşti, 1972, 447 p. in 8°; Damian Hurezeanu, *C. Dobrogeanu Gherea...*, Bucureşti, 1973.

Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat ţăranii?*, Bucureşti, 1908, 699 p. in 8°; Ion Ilincioiu, Marin Badea, *Răscoala ţăranilor din România. 1907*, Bucureşti, 1967, 152 p. in 8°; *Marea răscoală a ţăranilor din 1907*, Bucureşti, 1967, 907 p. in 8°; Colectiv, *Relaţii agrare şi mişcări ţărăneşti în România, 1908—1921*, Bucureşti 1967, 630 p. in 8°; Constantin Corbu,

Țărănimea din România între 1864 și 1888, București, 1970, 302 p. in 8°.

Colectiv, *Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848 și 1864. Contribuții*, București, 1865, 506 p. in 8°; Ilie Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1969, 403 p. in 8° + 1 hartă; Colectiv, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Peninsula Balcanică (1829—1858)*, București, 1970, 308 p. in 8°; Vlad Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele române (1750—1831)*, București, 1972, 226 p. in 8°; Const. C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române pînă la 1848*, București, 1972, 295 p. in 8°; Colectiv, *Populație și societate*, Cluj, 1972, 356 p. in 8°.

Colectiv, *Reprezentanțele diplomatice ale României*, I, *1859—1917*, București, 1967, 401 p. in 8°; N. Ciachir, *România în sud-estul Europei (1848—1886)*, București, 1968, 237 p. in 8° mic; I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Tratatele internaționale ale României, 1354—1920*, București, 1975, 528 p. in 8°.

I. Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna. Monografie istorică*, ed. a 2-a, Sibiu, 1911, 338 p. in 8°; Ioan Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu (1828—1902). 50 de ani de la luptele naționale ale românilor ardeleni*, Sibiu, 1928, 223 p. in 8°; Vasile Netea, *Istoria Memorandumului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947, 482 p. in 8°; Const. C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român*, București, 1967, 161 p. in 8°; V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, București, 1968, 288 p. in 8°; C. Göllner, *Gîndirea economică a sașilor din Transilvania în secolul al XIX-lea*, București, 1969, 114 p. in 8°; L. Bányai, *Pe făgașul tradițiilor frățești*, București, 1971, 286 p. in 8°; Iosif Kovács, *Desființarea relațiilor feudale în Transilvania*, Cluj, 1972, 189 p. in 8°; Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848—1881)*, București, 1974, 478 p. in 8°.

Teodor Bălan, *Refugiații moldoveni în Bucovina, 1821 și 1848*, București, 1928, 148 p. in 8°; N. Iorga, *Histoire des Roumains de Bucovine à partir de l'annexion autrichienne (1775—1914)*, București, 1931, 87 p. in 8°; Alexander von Randa, *Die Bukowina in den Weltkriegen*, München, 1961, 31 p. (extras din *Buchenland...*, vol. 16, seria B).

N. Iorga, *Histoire des roumains de la Péninsule des Balcans...*, București, 1914, 67 p. in 8°; Th. Capidan, *Macedo-românii. Etnografie. Istorie. Limbă*, București, 1942, 274 p. in 8°.

DEZVOLTAREA CULTURALĂ: N. Iorga, *Istoria învăţămîntului românesc*, Bucureşti, 1928, 551 p. in 8° (a doua ediţie, sub îngrijirea lui Ilie Popescu Teiuşan, în 1971, XXXIII+175 p. in 8°); Ilie Popescu Teiuşan, Vasile Netea, *August Treboniu Laurian*, Bucureşti, 1970, 303 p. in 8°; Nicolae Albu, *Istoria şcolilor româneşti din Transilvania între 1800—1867*, Bucureşti, 1971, 236 p. in 8°; Colectiv, *Istoria învăţămîntului în România, Compendiu*, Bucureşti, 1971, 479 p. in 8°; Colectiv, *Bibliografia analitică a periodicelor româneşti*, vol. I-II, Bucureşti, 1966—1967, 1249 + 446 p. in 8°; N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea*, vol. I-III, Bucureşti-Vălenii de Munte, 1907—1908, 324 + 267 + 348 p. in 8°; V. Netea, *George Bariţiu. Viaţa şi activitatea sa*, Bucureşti, 1966, 364 p. in 8°; Const. C. Giurescu, *On romanian-american cultural relations*, New York, 1972, 21 p. in 4°; D. A. Bădărău, *O sută de ani de naturalism în România*, Iaşi, 1930, 205 p. in 8°; Ioan Massoff, *Teatrul românesc. Privire istorică*, vol. I-V, Bucureşti, 1961—1976, in 8°; Colectiv, *Istoria teatrului în România*, I, Bucureşti, 1965, 379 p. in 8°; idem, vol. II, Bucureşti, 1971, 567 p. in 8°.

ROMÂNIA ÎN ANII 1918—1939

Urmare a reformei agrare legiferate în 1917—1920, țăranii din cuprinsul României, români, secui, unguri, sași, ruteni... — au primit 6 008 698 hectare pămînt. Dezvoltarea economică, deși cunoaște contradicții, înregistrează, pe ansamblu, progrese. Constituirea Partidului Comunist Român înseamnă apariția forței politice sub a cărei conducere se va realiza, începînd din 1944, cea mai însemnată și rapidă prefacere din istoria societății românești, în ultimul mileniul

EVOLUȚII ECONOMICE ȘI SOCIALE. Primii ani de pace (1919—1922) cunosc multiple dificultăți: pe de o parte, consecințele războiului — distrugerile de bunuri materiale, instabilitatea monetară, slăbirea simțului etic; pe de altă parte, scăderea cantitativă și calitativă a producției agricole și o politică economică nu totdeauna bine diriguită. Emisiunile fără acoperire, efectuate în 1916—1918, de trupele germane de ocupație, preschimbarea coroanelor și a rublelor din teritoriile unite cu România, emisiunile periodice ale Băncii Naționale pentru acoperirea deficitelor, au făcut ca moneda națională, înainte de război echivalentă cu un leu aur, să se stabilizeze la cursul de circa 32 lei hîrtie pentru un leu aur (1929).

Se pot distinge trei mari perioade: Prima (1923—1929), a stabilizării relative a capitalismului, cînd se creează sau se măresc multe întreprinderi, cînd treptat-treptat, situația economică se îmbunătățește. A doua (1929—1933), de criză, care începe prin crahul de la bursa din New York, cu repercusiuni pe tot globul; prețul produselor, îndeosebi al celor agricole, scade catastrofal, numai construcțiile urbane sînt

mai active. A treia perioadă (1933—1939), cu reluarea procesului de industrializare.

În decurs de aproximativ 15 ani, *producția industrială* se dublează, cu o creștere mai accentuată la grupa mijloacelor de producție, astfel:

	1924	1929	1932	1938	Ritmul anual de creștere %
Total industrie	100	165,5	147,5	219,1	5,4
din care:					
Industria mijloacelor de producție	100	191,5	193,2	251,8	6,4
Industria bunurilor de consum	100	129,1	104,9	163,9	3,4

În 1938, participarea principalelor sectoare de activitate la obținerea produsului social și a venitului național ajunge la următoarele procente:

	Produsul social	Venitul național
1. Industrie	39,0	30,8
2. Construcții	5,4	4,4
3. Transporturi	6,4	6,5
4. Agricultură și silvicultură	30,1	38,1
5. Circulația mărfurilor	11,2	14,9
6. Alte ramuri	7,9	5,3
	100,0	100,0

Sectorul industrial, împreună cu construcțiile și transporturile, totalizează 50, 8% din produsul social și 41,7% din venitul național, față de agricultură cu 30,1 %, respectiv 38,1 %. Chiar dacă agricultura și silvicultura contribuie la venitul național mai mult decît fiecare sector luat separat, ramurile industriale au tendința de a deveni diriguitoare în structurile

economice ale României; din această perspectivă, stadiul de țară „eminamente agricolă" este pe punctul de a fi depășit.

Venitul național pe cap de locuitor se situează la un nivel relativ modest (tot în 1938) — 94 dolari, față de Cehoslovacia cu 141, Finlanda — 175, Franța — 246. Dintre celelalte state: Turcia — 62, Grecia — 76, Portugalia — 81, Bulgaria — 89, Polonia — 94, Iugoslavia — 106, Ungaria — 108.

Dezvoltarea industrială a fost încurajată prin: legi speciale, de protejarea industriei naționale (cum este aceea din 1936), întărind corespunzător pozițiile burgheziei autohtone; tarife vamale protecționiste, cu taxe prohibitive la importul articolelor ce se fabricau și la noi; comenzile statului (în primul rînd pentru întărirea capacității de apărare). Capitalurile investite în industrie provin din autofinanțarea întreprinderilor, creditele acordate de bănci, de Societatea Națională de credit industrial și alte instituții, și subvențiile statului. Cîștigurile industriașilor sînt mari, mai ales că, pe lîngă salariile relativ scăzute plătite muncitorilor, mulți patroni au practicat evaziunea fiscală. Beneficii substanțiale la furniturile de stat, cînd comisiile de recepție se arătau „înțelegătoare". Uzinele se concentrează în București și în cîteva alte orașe (Moldova și Oltenia n-au aproape deloc).

Dacă guvernele liberale, urmînd principiul „prin noi înșine" (adică prin forțele proprii ale burgheziei) frînează, în genere, penetrația capitalurilor străine, în schimb, guvernele național-țărăniste aplică mai curînd politica „porților deschise" față de aceste capitaluri. În prima decadă după război, investițiile franceze, engleze, americane, belgiene, sporesc (în dauna celor germane); pe întreaga economie românească, participarea capitalurilor străine scade, de la 64,4% în 1929, la 37,9% în 1938.

Privită în ansamblu, dezvoltarea industrială și financiară a României interbelice nu a căpătat, în nici un moment, un caracter imperialist. România nu a exportat capital și nu a

participat, alături de marile puteri, la exploatarea economică a altor țări.

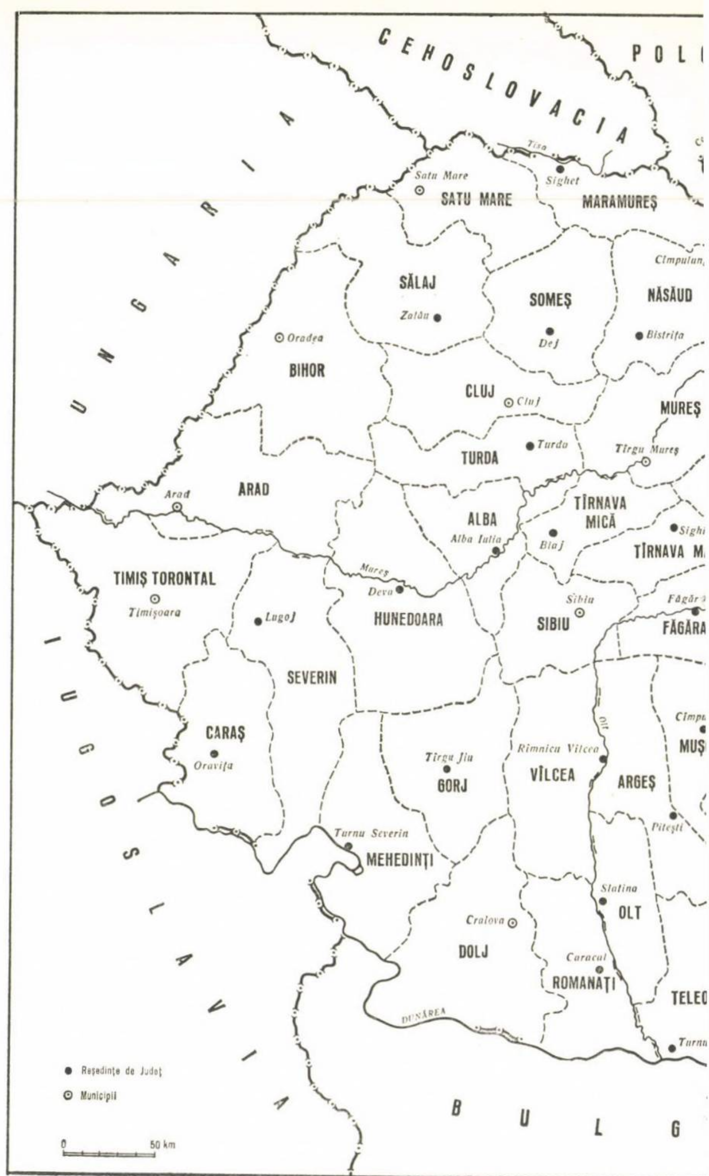
Sistemul bancar a cunoscut o extindere sensibilă. Numărul băncilor trece de la 683 (în 1922), la 1128 (în 1928) și scade, tot din pricina crizei, la 794 (în 1933). Tendința de concentrare operează și în acest sector, așa încît, în 1939, totalul băncilor este de 451. Se multiplică legăturile dintre capitalul bancar și cel industrial, sporind astfel capitalul financiar. Din 1924 ființează „Societatea națională de credit industrial". (Creditul industrial) care, alături de Banca Românească — citadela liberală, — Banca Marmorosch-Blanck și firește, Banca Națională a României (B.N.R.), finanțează numeroase întreprinderi. Restul băncilor fac operațiuni pe termen scurt, în legătură mai ales cu comerțul.

Exporturile cuprind, în mare parte, materii prime și cereale, alături de produse petroliere (obișnuit prelucrate — benzină și motorină), astfel: (în procente față de totalul valoric al exporturilor)

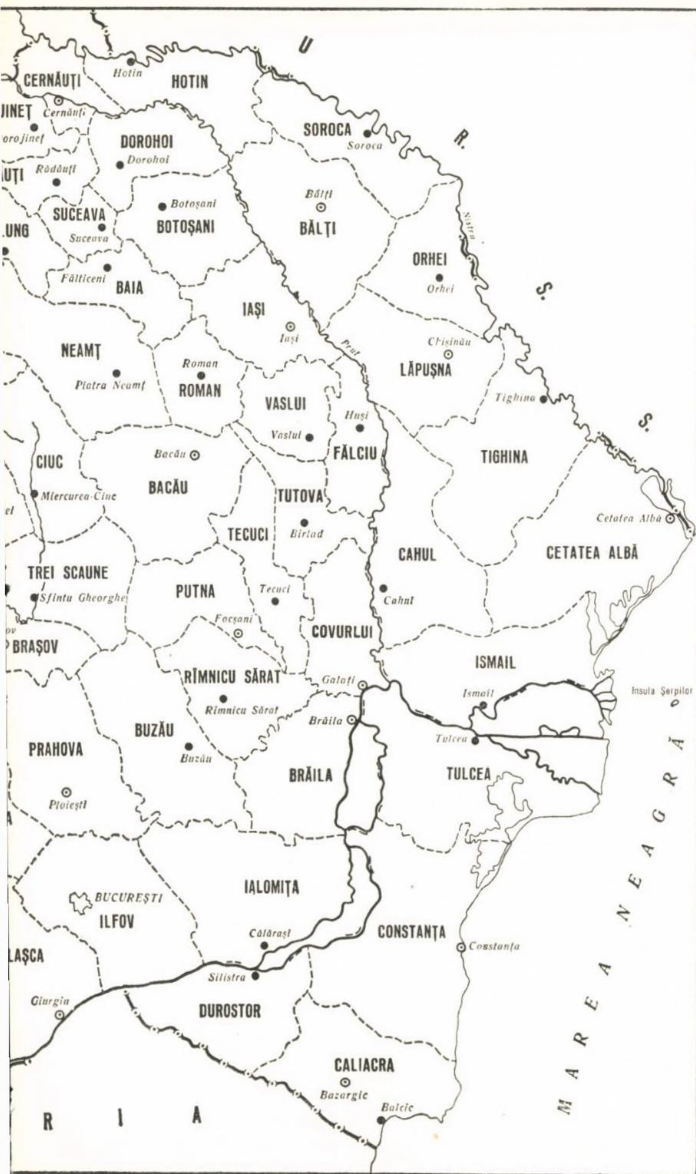
Categorii de mărfuri exportate	Perioada	
	1923–1925	1936–1938
Produse petrolifere	15,0	41,7
Cereale, legume, semințe	46,5	35,2
Lemn, cherestea	16,0	9,3
Vite vii	10,4	5,0
Produse animaliere	2,7	2,8
Alte produse fabricate	9,4	6,0

De aceea, raportul valoric între o tonă importată și exportată este cu totul în defavoarea României:

Anul	Valoarea medie a unei tone de mărfuri (în lei)		Valoarea unei tone importate
	exportată (a)	importată (b)	Valoarea unei tone exportate (b : a)
1929	4 099	26 886	6,56
1934	1 542	20 786	13,48
1983	2 906	22 859	7,87

ROMÂNIA, 1918–1939: harta administrativă. (După

. Ioniţă, *Revista de istorie. Consultaţii*, 1976, p. 80.)

Comerțul exterior este grevat de raportul defavorabil între valoarea tonei de mărfuri exportate și a celei importate. Pentru 1938, exporturile totalizează 93,2 milioane dolari aur și importurile 80,4 — ceea ce reprezintă 1,53% și respectiv 1,01% față de totalurile europene. Se iau o serie de măsuri pentru echilibrarea balanței de plăți (ca de exemplu, monopolul comerțului cu devize acordat Băncii Naționale, contingentarea importurilor etc.).

Căile de comunicație însumează 10 583 km căi ferate, 80 778 km șosele de diferite categorii și 1 075 km cale fluvială pe Dunăre. Construcții noi de cale ferată se fac pe cîteva tronsoane numai (linii de legătură în Transilvania, Basarabia și în Dobrogea). Se extinde fabricarea locomotivelor cu aburi, a vagoanelor și începe construcția și darea în exploatare a automotoarelor (cu motor Diesel). Are loc modernizarea rețelei rutiere, în primul rînd asfaltarea arterei internaționale Oradea — Cluj — Sibiu — Brașov — București — Giurgiu. Prin compania de aviație civilă „LARES", Bucureștii sînt legați de mai multe centre ale țării și cu diferite capitale europene. „Industria aeronautică română" (IAR) a produs, la Brașov, în două decenii, peste 30 tipuri de avioane în peste 1 000 de exemplare și 8 tipuri de motoare. Avionul de vînătoare IAR -80 cu un plafon de 11 500 metri și viteza maximă orară de 530 km, era socotit în 1939 pe locul 3 între cele 23 tipuri de această categorie, aflate în serviciu. Alte fabrici de avioane au fost Arsenalul aeronautic, Societatea pentru exploatări tehnice (SET) și Intreprinderea pentru construcții aeronautice române (ICAR). *Telefonul* cunoaște o rapidă extensiune și introducerea centralelor automate se face prin „Societatea anonimă română de telefoane" înființată în 1930 cu capital american. În 1927 (decembrie) se constituie și *Societatea de radiodifuziune*, cu emisiuni regulate din anul următor; numărul ascultătorilor crește foarte repede.

În *agricultură* reforma efectuată în 1918—1921 expropriază de la moșieri 6 008 098 ha împărțindu-le țăranilor români, unguri, secui, sași, ruteni etc. În 1930 alcătuirea proprietății rurale este următoarea:

Total exploatări agricole din care:	nr. gospodării	suprafața în ha
sub 5 ha	2 460 000	5 535 000
de la 5 la 10 ha	560 000	3 955 000
de la 10 la 20 ha	180 000	2 360 000
de la 20 la 50 ha	55 000	1 535 000
de la 50 la 100 ha	12 800	895 000
de la 100 la 200 ha	5 500	780 000
de la 200 la 500 ha	4 000	1 315 000
peste 500 ha	2 700	3 375 000
Total	3 280 000	19 750 000

Sau grupînd, pe categorii:

Categoria	Nr. gospodării	Suprafața în ha	% din suprafața totală
Țărani săraci (sub 5 ha)	2 460 000	5 535 000	c. 28%
Țărani mijlocași (5—20 ha)	740 000	6 315 000	c. 32%
Țărani înstăriți (chiaburi) (20—50 ha)	55 000	1 535 000	c. 7,8%
Proprietăți moșierești medii (50—200 ha)	18 300	1 675 000	c. 8,5%
Marea proprietate (peste 200 ha)	6 700	4 690 000	c. 23,7%
Total:	3 280 000	19 750 000	100,0

Reforma face așadar predominantă proprietatea țărănească (c. 67,8%) cu delimitările arătate înlăuntrul ei, dar menține un sector apreciabil, circa 1/3 din suprafața totală, de exploatări moșierești. Ea favorizează extinderea relațiilor capitaliste în agricultură, ceea ce determină și o tendință continuă de regrupare a micii proprietăți: prin „legea pentru reglementarea circulației pămînturilor cultivabile" (1929),

marii proprietari, ca şi burghezia rurală, au posibilitatea să cumpere loturile ţăranilor mijlocaşi şi săraci (considerate iniţial, prin legea reformei agrare, ca inalienabile). Urmarea a fost sporirea proletariatului agricol.

Cu unele excepţii, agricultura interbelică nu a cunoscut o dezvoltare intensivă, situaţie determinată de convergenţa mai multor factori: lipsa unei industrii producătoare de utilaj agricol, slaba mecanizare a lucrărilor, folosirea foarte sporadică a îngrăşămintelor chimice, veniturile reduse ale micilor gospodării ţărăneşti (ceea ce nu le îngăduia achiziţionarea unui utilaj mai costisitor), existenţa, în continuare, a unor obligaţii grevînd raporturile dintre moşieri şi ţăranii care luau, de la aceştia, loturi mici spre cultivare.

Statistica oficială a Ministerului Agriculturii înregistrează în 1937, 4 600 tractoare, 19 200 batoze, 72 500 maşini de semănat, 86 300 de secerat şi 151 000 de bătut porumb ş.a. Cifră ce relevă o insuficientă dotare tehnică: circa 1 000 000 gospodării ţărăneşti nu au un plug, iar un tractor revine la c. 3000 ha, în timp ce în Belgia, Franţa şi Germania media este de c. 900 ha, în Danemarca — 400 ha, Elveţia — 350 ha, în Anglia c. 263 ha. Situaţie nesatisfăcătoare şi la capitolul ameliorări funciare — îndeosebi irigaţiile — şi la acela al creditelor agricole, deşi funcţionează mai multe instituţii specializate (Creditul funciar rural, Creditul agricol ipotecar, Casa rurală, Banca pentru industrializarea şi valorificarea produselor agricole etc.). Trei facultăţi noi de agricultură — la Bucureşti, Cluj şi Iaşi — şi un număr de şcoli medii şi inferioare nu acoperă necesarul de specialişti.

Din cauza crizei, indicele general al preţurilor produselor agricole este de 44,1 în 1933, faţă de 100 în 1929; valoarea producţiei agricole coboară la 46,4 miliarde în 1931, faţă de 105,3 miliarde lei în 1929! Într-o atare conjunctură, un mare număr de gospodării ţărăneşti nu-şi pot achita datoriile anterior contractate, fiind ameninţate cu ruina totală. Pentru a

evita grave convulsiuni în lumea rurală, guvernul liberal adoptă în 1934 legea conversiunii datoriilor agricole: datoriile sînt reduse la jumătate și suportate parte de stat și parte de debitori, într-o eșalonare de durată; legea era și în avantajul băncilor creditoare, care își recuperau totuși, astfel, o parte din sumele împrumutate.

Fondul forestier al României cuprinde, în 1938, 6 448 473 ha (22% din suprafața țării), al 14-lea în Europa (ca procentaj). Utilizarea lui s-a făcut în intervalul interbelic fără a ține seama de capacitatea normală a pădurilor ca furnizoare de materie primă. Împăduririle, efectuate prin Casa autonomă a pădurilor statului (CAPS) și Direcția regimului silvic din Ministerul Agriculturii și Domeniilor, nu au putut acoperi decît 334 358 ha (în intervalul 1920—1937), în timp ce tăierile masive, mai ales pînă la criza economică din 1929, au depășit anual cu 20% — 30% cantitatea normală de exploatat. Valorificarea masei lemnoase nu a avut un coeficient ridicat deoarece ea consta în cherestea, masiv îndreptată spre export, în materie primă pentru hîrtie și celuloză și în lemne de foc.

Pe ansamblul economiei, potrivit datelor recensămîntului din 1930, *populația activă* numără 10 544 000 persoane; din acestea 8 244 000 (sau 78%) lucrează în agricultură (cu toate sectoarele ei), ceea ce arată și o redusă productivitate, iar 2 300 000 (22%) în celelalte ramuri de producție; dintre aceștia din urmă, în industrie se află 1 043 000 (circa 10% din populația activă). Recrutarea mîinii de lucru se face din mediul rural, unde disponibilul întrece cererea industriei, ceea ce explică și menținerea salariilor la un nivel scăzut, cu toate consecințele sociale.

VIAȚA POLITICĂ INTERNA DIN INTERVALUL 1918—1938 reflectă schimbările intervenite în alcătuirea societății: creșterea numerică a burgheziei care ocupă poziții

dominante în economie şi în conducerea statului; înlăturarea aproape completă a partidelor moşierimii; ponderea sporită a categoriilor rurale mici şi mijlocii care urmăresc şi o reprezentare corespunzătoare în desfăşurarea treburilor publice; afirmarea proletariatului condus de partidul său de avangardă, Partidul Comunist Român.

Introducerea votului universal, egal, direct şi secret (noiembrie — decembrie 1918) înseamnă un real progres: ţărănimea — adică marea majoritate a populaţiei — şi păturile sărace ale oraşelor, au acum posibilitatea să-şi spună cuvîntul în viaţa publică. „Universalitatea" cunoaşte totuşi îngrădire: femeile, militarii şi magistraţii nu au drept de vot. Primele alegeri, pe temeiul noii legi, au loc în 1919. Corpul electoral — c. 3 500 000 (în 1926) şi 4 380 354 (în 1933), participă la alegeri în proporţie de 70—75%. De la o chemare la urne la alta, fluctuaţiile sînt surprinzător de mari, explicabile prin popularitatea de moment a unor lideri şi a unor programe, ingerinţele guvernului în determinarea rezultatelor, lipsa însăşi de experienţă a cetăţenilor... Cîteva date sînt concludente (se arată procentul voturilor obţinute din totalul voturilor exprimate şi numărul de deputaţi).

Partidul	1926	1927	1928	1931	1932	1933
Partidul Naţional Liberal (PNL)	7,37% 16	61,69% 318	6,55% 13	47,49% 289	13,62% 28	50,99% 300
Partidul Naţional Ţănănesc (PNŢ)	27,73% 69	22,09% 54	77,76% 348	14,99% 30	49,90% 274	13,92% 29
Partidul Poporului (general Averescu)	52,09% 292	1,93% —	2,48% 5	4,82% 10	2,16% 4	1,58% —

Odată cu suprimarea regimului electoral cenzitar, iese din scenă și *partidul conservator* format în primul rînd din marii proprietari, cu cele două grupări ale sale: dizidența carpiștilor (în jurul lui P.P. Carp) dizolvată în 1919 și *partidul conservator progresist* (Al. Marghiloman), care condusese țara între 19 martie și 6 noiembrie, sub ocupație germană, iar la alegerile din 1919 și 1920 luase un număr infim de voturi (3,89% și 2,82%). Dispare, prin moartea lui Take Ionescu (1922) și *Partidul conservator-democrat*[1] (takiștii) prea mult legat de persoana întemeietorului și șefului său; acesta din urmă prezidase și un cabinet de tranziție între guvernarea liberală și aceea averesciană (17 decembrie 1921—17 ianuarie 1922).

Apar, în schimb, formații politice noi.

Partidul național român reprezintă interesele burgheziei române din Transilvania și grupează tendințe diverse, de la aripa radicală (V. Goldiș, Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Aurel Lazăr, V. Braniște, Emil Hațieganu) și pînă la aceea conservatoare. Luînd 199 mandate în alegerile din 1919, constituie împreună cu alte patru partide mai mici, „Blocul parlamentar" care guvernează scurt timp (noiembrie 1919—martie 1920). Nu reușește însă la următoarele două consultări electorale (25 deputați în mai 1922), fuzionează cu foștii takiști și cu o grupare condusă de Nicolae Iorga, asigurîndu-și o bază pentru viitoarea sa guvernare (vezi mai jos).

Partidul țărănesc, fondat în decembrie 1918 de un grup de învățători, săteni și preoți, condus de Ion Mihalache, are adeziunea „Cercului pentru reformă socială" (Vasile Pârvan, Dimitrie Gusti) și se unește cu „Partidul muncitor" (întemeiat la Iași de Paul Bujor, C.I. Parhon, I. Borcea ș.a.). Prin programul de reforme anunțat, urmărește adeziunea burgheziei sătești, a micii burghezii urbane și chiar a muncitorimii in-

[1] În 1919 își ia denumirea de „Partidul democratic unionist".

dustriale. Caracterul radical al programului îi aduce un succes net în alegerile din 1919: 130 mandate și participarea la guvernarea Blocului Parlamentar (vezi mai sus). În reflux, la următoarele alegeri (1920), face fuziune cu partidul țărănesc din Basarabia (înființat în 1917 și condus de Pantelimon Halippa, Constantin Stere, Ion Inculeț, D. Buzdugan) sub numele de Partidul țărănesc unitar din România. În 1926 se unește cu Partidul național român din Transilvania. Noul organism politic, *Partidul Național-Țărănesc*, era menit să urmărească sistematic ridicarea și întărirea economică și culturală a țărănimii (3/4 din populația țării), lipsită atîta timp de conducători proprii și care formase, în regimul cenzitar anterior, „zestrea" electorală a succesivelor guverne. Prin feluriții săi aderenți însă — de la intelectuali radicali, la conservatori și reprezentanți ai finanțelor — P.N.Ț. devine un organism cu o ideologie hibridă în care tendințele conservatoare se arată totuși preponderente. Nu va surprinde așadar că cele două guvernări ale „național-țărăniștilor" (16 septembrie 1928—18 aprilie 1931 și 6 iunie 1932 —14 noiembrie 1933) n-au însemnat un real progres în viața țărănimii și că, pe de altă parte, guvernul P.N.Ț. a reprimat sîngeros mișcarea muncitorească (1933). De aceea, unii fruntași cu convingeri de stînga — Grigore Iunian și dr. Nicolae Lupu — își dau demisia și formează grupări proprii. Un alt fruntaș P.N.Ț. însă, Al. Vaida Voievod, constituie în 1935 „Frontul românesc" cu vădită orientare spre dreapta dar fără influență reală printre alegători. Și după desprinderea acestor grupări, continuă în P.N.Ț. manifestarea unor tendințe diferite: liderii săi Iuliu Maniu și Ion Mihalache (acesta președinte al partidului între 1934 și 1937) se situează pe poziția de centru — dreapta și temporizare; alții — Dem. Dobrescu, Ghiță Pop, Nestor Badea, Armand Călinescu etc. — se pronunță pentru întărirea democrației parlamentare și pentru acțiuni

Zeci de mii de eroi și-au dat viața în timpul primului război mondial, pentru ca statul național unitar român să devină realitate; în imagine (în stînga) **căpitanul Grigore Ignat care a căzut împreună cu întreaga sa companie de mitraliere, în luptele de la Răzoare (19 august 1917), una din cele mai dramatice faze ale marii bătălii de la Mărășești (6—19 august 1917);** (în dreapta), **Ecaterina Teodoroiu,** eroina **luptelor de la Tîrgu Jiu (octombrie 1916) și de la Varnița — Muncelu (28 august — 3 septembrie 1917), unde a și căzut. (CPCS)**

Mitraliori, în timpul luptelor din 1917. (CPCS)

(Sus). Manifestația studenților universitari și a poporului din București, pe Calea Victoriei, la 14/26 iunie 1892, în favoarea românilor transilvăneni din procesul «Memorandului». Coloana de manifestanți poartă portretele doctorului Ion Rațiu și preotului Vasile Lucaci. (Agerpres). (Jos). Voluntarii transilvăneni la Iași, în Piața Unirii, în 1917, manifestîndu-și hotărîrea de a lupta pentru eliberarea fraților de peste munți. (ESE)

Manifest.

Frați Români!

Comitetul partidului național român din Ungaria și Transilvania prin declarația făcută de membrul său Dl. deputat dietal Dr. Alexandru Vaida Voevod în ședința parlamentului ungar din 18. Oct. a. c. a făcut cunoscut lumei întregi, că națiunea română din Ungaria și Transilvania de-acum înainte e hotărîtă a dispune singură asupra sorții sale și a ajunge pe calea asta la adevărata libertate națională, ca și ori-care altă națiune din lume.

Spre a putea duce la bun sfârșit aceasta mare hotărire și totodată spre a putea desvolta activitatea recerută pentru a preveni ori ce amestecuri și turburiri dușmănoase causei viitorului neamului, s'a format **Consiliul (sfatul) Național Român Central** care sub prezidiul Dl. deputat dietal Dr Teodor Mihali constă din cei mai de seamă bărbați ai poporului nostru. Acest Consiliu, recunoscut nu numai de puterile mari ale lumei, ci și de guvernul ungar ca factor nestrămutator, este cel mai înalt și singurul for politic al națiunei noastre, hotăririlor căruia fiecare fiu al națiunei române are a i se supune întru toate.

Consiliul Național Român Central a ordonat pentru fiecare comitat constituirea **Consiliilor Naționale Române Comitatenze,** cari au a urma întru toate ordinilor primite dela Consiliul Central, și cari au a'și înființa fără întârziere în toate comunele **secțiile sale comunale.**

Comitetul partidului naț. român cu prezidenții și delegații consiliilor naț. rom. comitatense formează **Marele Congres al Națiunei Române din Ungaria și Transilvania,** ai cărui reprezentanți vor avea a' și spune cuvântul în numele poporului nostru la congresul de pace al tuturor popoarelor.

Pe lângă Conziliul Naț. Rom. Central s'a constituit Conziliul Militar Român Central, care organizează sub tricolorul nostru național pe toți oficerii și soldații români cu scopul, ca aceasta organizație: **Garda Națională Română** să asigureze pretutindenea ordinea publică, viața și avutul tuturor, în toate comunele unde locuitorii români sunt în majoritate.

În urma ordinului Conziliului Central s'a constituit în comitatul nostru Conziliul Național Român Comitatenz în adunarea ținută în Făgăraș la 11. Novembre a. c.

Frați Români!

Conziliul central precum și conziliul nostru Comitatenz nu cruță nici o osteneală pentru a pregăti ziua, când drepturile națiunei vor ajunge la înfăptuire. Până la împlinirea vremii — avem așa puțin de-a mai aștepta — vom arăta că suntem vrednici de cinstea care ne am caștigat'o în groaznicii ani din urmă înaintea lumii. Ostașii poporului nostru, purtați prin toate câmpurile de rezboi pline de sânge și suferințe, au arătat, că cel mai de ordine element e Românul. Să arătăm și acuma, după rezboi, că lumea mare nu s'a înșelat și nu se va înșela în noi, că știm și vrem să susținem ordinea și acum, față de toți acei, cu cari laolaltă trăim. Tulburări, jafuri și alte fapte de acest fel ar păta bunul nostru nume înaintea lumei, ne-ar împiedecă în înfăptuirea idealelor și ne ar arăta nevrednici de ceace voim să avem: libertatea și neatârnarea națională.

Conziliul comitatenz va lua **în cel mai scurt timp** dispozițiile de lipsă pentru constituirea secțiilor comunale și a gărdei naționale române în comune. Până atunci rugăm pe toți fiii națiunei: **Păziți pacea și ordinea, rețineți -vă de orice fapte nevrednice pentru Români, și așteptați în liniște poruncile Conziliului Național!**

Făgăraș, la 12. Novembre 1918. st. n.

Comitetul executiv al Consiliului Național Român Comitatenz:

Secretar:
Dr. Camil Negrea adv.

Prezident:
Dr. Neculae Șerban
deputat dietal.

Tipografia J. HATIEGAN Făgăraș

Manifestul Comitetului Național Român din Comitatul Făgărașului, anunțînd populației românești formarea Consiliului Național Român Central, sub președinția deputatului Dr. Teodor Mihali, precum și constituirea Consiliilor Naționale Române comitatense, cu secții în toate comunele. Manifestul e datat Făgăraș 12 noiembrie, stil nou, 1918 și e iscălit de Dr. N. Șerban, ca președinte, și dr. Camil Negrea, ca secretar. (Agerpres)

Marea Adunare de la Alba Iulia, la 1 decembrie st.n. 1918, în care s-a hotărît, în unanimitate și cu cea mai mare însuflețire, Unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Maramureșului cu România. (Agerpres)

(Stînga). **Mihail Eminescu (1850—1889), cel mai mare poet al românilor și unul din cei mai mari poeți ai umanității.** (Dreapta). **Ion Luca Caragiale (1852—1912), cel mai mare autor dramatic român.**

(Stînga). **Octavian Goga (1881—1938), remarcabil poet și luptător pentru Unirea Transilvaniei cu România, dramaturg, publicist, traducător.** (Dreapta). **Traian Vuia (1872—1953), pionier al aviației mondiale, constructorul primului avion care a reușit să se ridice de pe sol și să zboare numai prin mijloacele de bord ale aparatului (18 martie 1906, la Montesson, lîngă Paris). (ESE)**

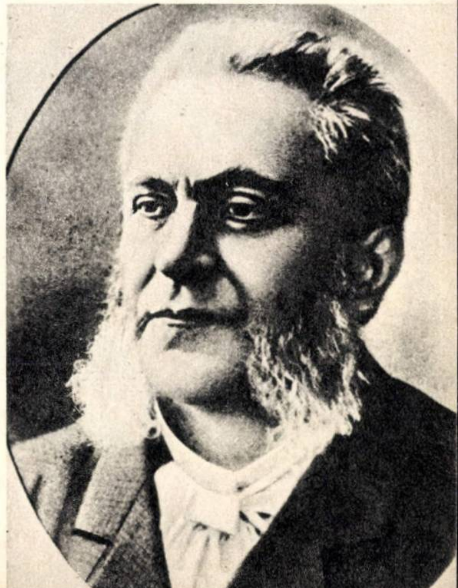

(Stînga). **Ion Creangă (1837—1889), autor al unor admirabile «Amintiri».** (Dreapta). **Al. Papiu-Ilarian (1828—1878), istoric, jurist și om politic; fost ministru al lui Cuza Vodă. (ESE)**

(Stînga). **Aurel Vlaicu (1882—1913), pionier al aviației mondiale, inventator și constructor, în 1910, al avionului ce-i poartă numele. A obținut în 1912, la concursul internațional de la Aspern, lîngă Viena, premiul I pentru aruncarea cu precizie a unui proiectil la țintă.** (Dreapta). **Alexandru Xenopol (1847—1920), istoric, profesor la Universitatea din Iași, membru al Academiei Române, autor al operei «Istoria Românilor din Dacia Traiană».**

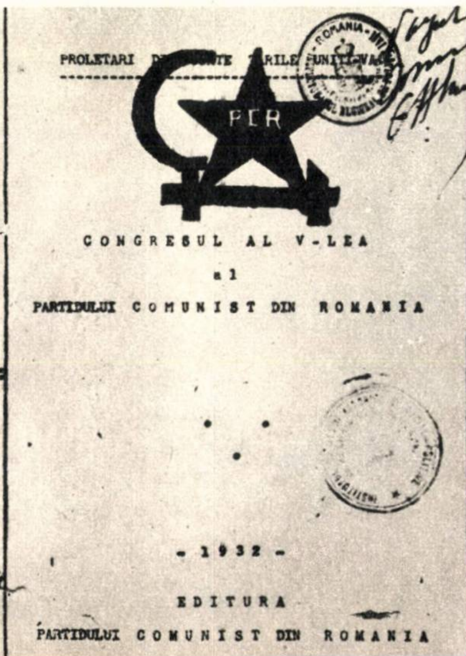

Șomeri, în căutare de lucru, în fața «Oficiului de plasare», în perioada dintre cele două războaie mondiale. (ESE)

(Stînga). Rudele muncitorilor închiși la Prefectura Poliției din Capitală așteptînd la poarta din dos a Prefecturii. În curte, sînt masați jandarmii pedeștri. (ESE)

(Dreapta). Coperta broșurii «Congresul al V-lea al Partidului Comunist din România» publicată în 1932, la București, de Editura Partidului Comunist din România. (ESE)

PROLETARI

PCR

CONGRESUL AL V-LEA

al

PARTIDULUI COMUNIST DIN ROMANIA

- 1932 -

EDITURA

PARTIDULUI COMUNIST DIN ROMANIA

Manifestaţie în Bucureşti, în anii premergători celui de-al doilea război mondial. (ESE)

Nicolae Titulescu (1882—1941), eminent diplomat român, preşedinte, în doi ani succesivi, al Ligii Naţiunilor, profesor la Universitatea din Bucureşti, ministru de finanţe şi de externe. (ESE)

(Stînga). **Tudor Arghezi (1880—1967), poet, prozator, ziarist și polemist, autor al volumelor de versuri «Flori de mucigai» și «Cuvinte potrivite». (Ion Micle).**
(Dreapta). **Mihail Sadoveanu (1880—1961) autor a numeroase volume de nuvele, între care «Hanul Ancuței» și «Împărăția apelor» și a mai multor romane istorice («Frații Jderi», «Zodia Cancerului» etc.). Membru al Academiei Române. (ESE)**

«**Masa tăcerii», operă a lui Constantin Brâncuși (1876—1957), sculptor român de valoare mondială. E situată în parcul orașului Tîrgu Jiu. (ESE)**

hotărîte (îndeosebi A. Călinescu) împotriva grupărilor fasciste.

Ca doctrină, partidul țărănesc, pornind de la teza că lumea satelor formează o clasă omogenă, considera ca normală evoluția unităților agricole spre mica proprietate — și nu spre concentrarea acesteia — și că exploatarea ei, în capitalism, poate fi evitată prin intermediul cooperației (Virgil Madgearu). Industria urma să fie amplificată îndeosebi în sectorul energetic (petrol, gaze, cărbuni, hidrocentrale), atenția fiind îndreptată spre unitățile industriale mici și mijlocii. După fuziunea cu Partidul național, programul P.N.Ț. renunță la unele prevederi, în schimb, acceptă principiul „porților deschise" favorizînd penetrația capitalului străin.

În jurul generalului Al. Averescu, comandantul de la Mărăști, care avea mare popularitate la finele războiului și ridicase problema „răspunderilor" pentru gravele deficiențe materiale și morale din anii 1916—1919, se constituie *Partidul Poporului*. În loc să realizeze o mișcare înnoitoare, cu larg suport în opinia publică, el merge pe drumurile bătute ale politicianismului și unii din colaboratorii generalului fac felurite afaceri. În aceste condiții, cele două guvernări ale Partidului Poporului (13 martie 1920—17 decembrie 1921 și 30 martie 1926 — 2 iunie 1927) nu corespund așteptărilor. Dr. Petru Groza, unul din fruntașii averescani se desparte de partid și devine șeful grupării *Frontul plugarilor* (format la Deva, în 1933), cu un program avansat, progresist.

Partidul național liberal care guvernează și de data aceasta, ca și în epoca anterioară, cel mai mult (1918—1919, 1922—1926, 1927—1928, 1933—1937) urmărește, prin legiuirile sale și prin instituțiile financiare de care dispune, dezvoltarea și întărirea burgheziei urbane și rurale. În prima guvernare de patru ani, el alcătuiește, dar fără respectarea formelor legal prevăzute, o nouă Constituție (28 martie 1923) și face

să se voteze o serie de legi organice privind administrația, finanțele, resursele subsolului etc. Spre finele legislaturii, se produce, cu asentimentul șefului partidului, I. I.C. Brătianu, renunțarea principelui Carol la drepturile sale ca moștenitor al tronului (ianuarie 1926). Reîntoarcerea acestuia, după mai bine de patru ani (6 iunie 1930) provoacă o sciziune în Partidul liberal; în timp ce majoritatea este împotriva suveranului, o minoritate condusă de Gheorghe Brătianu, fiul lui Ion I.C., se pronunță pentru și determină, în cele din urmă, recunoașterea faptului împlinit. Cea de-a doua lungă guvernare (1933—1937), prim ministru fiind — după uciderea lui I.G. Duca — Gheorghe Tătărescu, a însemnat o îmbunătățire a situației economice și financiare, grav atinse de criza mondială, evoluție ce folosește în primul rînd burgheziei și țărănimii înstărite. Național-liberalii rămîn, în perioada interbelică, cel mai bine închegat partid al burgheziei, cu cadre experimentate și cu o solidă bază financiară; ei controlează Banca Națională a României, Banca Românească și Banca Generală a Țării Românești. Programul lor formulase principiul „prin noi înșine“, adică dezvoltarea economică prin forțele proprii ale burgheziei românești — cu îngrădirea penetrației capitalului străin —, cu punerea în valoare a bogățiilor solului și subsolului și, firește, cu menținerea și consolidarea alcătuirilor sociale existente avînd ca temei principal proprietatea privată asupra mijloacelor de producție.

Alături de P.N.L. și P.N.Ț. — dominante în viața politică burgheză — apar și formații de mică însemnătate: în 1919 sînt, în total, 10; în 1922 — 12; în 1928 —7; în 1932 — 17; în 1933: național-liberal (C.I.C. Brătianu și I.G. Duca), național-țărănesc (Ion Mihalache), țărănesc (Dr. N. Lupu), național-liberal (Gheorghe Brătianu), liga pentru apărarea național-creștină (A.C. Cuza), național-agrar (O. Goga), țărănist-radical (Gr. Iunian), uniunea agrară (C. Argetoianu), partidul poporului (Al. Averescu), conservator, social-

democrat, partidul ungar, german, evreiesc, plus alte grupări și liste independente.

În ambianța tensiunilor economico-sociale ale anilor interbelici, apar și în țara noastră, (ca și în alte state europene), organizații de dreapta și de extrema dreaptă, cu programe în care ultranaționalismul și discriminarea etnică se îmbinau cu demagogia socială. Alexandru C. Cuza întemeiază *partidul național democrat creștin* (1920), transformat în *Liga pentru apărarea național-creștină* (LANC — 1923) și mai tîrziu, prin fuziunea cu *partidul național agrar* condus de Octavian Goga — în *partidul național-creștin* (1935). Audiența sa în opinia publică rămîne însă restrînsă. Cu mult mai agresivă, folosind și asasinatul pentru a-și combate adversarii, a fost „Legiunea arhanghelului Mihai“ constituită de Corneliu Zelea Codreanu (1927), devenită „*Garda de fier*“ (1930). Dizolvată de guvernul liberal în decembrie 1933 (drept urmare I. G. Duca este asasinat de legionari pe peronul gării Sinaia, la 29 decembrie), Garda se reînființează sub numele de „*Totul pentru țară*“, partid condus de generalulul Gh. Cantacuzino-Grănicerul (1935) și care devine tot mai mult o agentură a partidului hitlerist din Germania.

Cît privește proliferarea diferitelor mici grupări politice, fenomenul este o expresie a politicianismului, a ambițiilor și rivalităților personale ce se confruntau în viața internă a României din deceniile interbelice.

MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ. CONSTITUIREA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN. Anii de război, aducători de multe suferințe, lipsuri, foamete și ruină economică, grăbesc procesul de radicalizare al maselor; ele demonstrează în Moldova (mineri, petroliști, forestieri), în teritoriul ocupat de trupele germane și în Transilvania, unde lupta de clasă a proletariatului se îmbină cu aceea împotriva asupririi naționale. Exemplul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie

influențează acțiunile muncitorimii din România. După retragerea trupelor germane, demonstrațiile cresc în intensitate. Greva tipografilor din București, sprijinită de muncitorii diferitelor uzine, duce, la 13 decembrie 1918, la o mare manifestație: în fața Teatrului Național forțele represive ale guvernului trag, ucid 102 muncitori și operează numeroase arestări. I.C. Frimu moare — urmare a detenției —; alți 52 fruntași sînt implicați într-un proces, sub învinuirea de atentat la siguranța statului și provocare la rebeliune (martie 1919). În cursul anului 1919, grevele se succed la scurte intervale cu obiective economice dar și politice. La ele participă feroviari (20 000, mai-iunie); petroliști, metalurgiști și STB-iști[1] din Capitală, docheri din Galați și Brăila, forestieri din Piatra Neamț. Unele acțiuni au un net caracter politic, ca de exemplu, greva de solidaritate cu revoluția proletară din Ungaria și Rusia Sovietică (21 iulie) și aceea de protest împotriva apropiatelor alegeri parlamentare (3 noiembrie). În 1920, datele oficiale consemnează 788 greve și lock-out-uri cu 117 564 participanți și 1 702 402 zile-lucru pierdute. Ele culminează cu greva generală, pe întreaga țară, din 20—28 octombrie 1920. Guvernul, prezidat de generalul Al. Averescu, declară starea de asediu, introduce cenzura presei, ordonă mobilizarea muncitorilor din întreprinderile statului, închide sedii ale organizațiilor muncitorești. După reluarea treptată a lucrului, autoritățile intentează procese conducătorilor grevei la București, Timișoara, Sibiu, Valea Jiului, Arad, Constanța, Iași, Lugoj etc.

Paralel, se produce în mișcarea muncitorească un proces de clarificare ideologică. *Partidul social-democrat* își schimbă denumirea în *Socialist* (noiembrie 1918) și numărul membrilor săi ajunge la 100 000 în 1920. Țelurile sale sînt exprimate în *Socialismul*, tribuna sa centrală și *Lupta de clasă* (apărută

[1] Societatea Tramvaielor București (S.T.B.).

în 1920). La conferința din mai 1919, de la București, delegați ai organizațiilor din toată țara adoptă programul partidului socialist, unde se reflectă, însă, trei orientări: aripa de stînga care preconizează transformarea în partid comunist (Mihail Gheorghiu Bujor, Gheorghe Cristescu, Alecu Constantinescu, Al. Dobrogeanu-Gherea, Eugen Rozvan, D. Fabian, Gh. Niculescu Mizil...); aripa de dreapta, adeptă a măsurilor reformiste, cu susținători mai ales în Transilvania și Bucovina (G. Grigorovici, dr. Iacob Pistiner, Ion Flueraș, Iosif Jumanca, Ion Sion)...; centriștii, ce se pronunță pentru unitatea partidului. Confruntările între curente continuă; în octombrie-decembrie 1920 o delegație a socialiștilor români, sosită în Rusia Sovietică la Harkov și Moscova, acceptă cele 21 condiții puse de Internaționala comunistă (Comintern-ul) pentru afilierea partidului socialist din România la această Internațională — deși delegații — îndeosebi Gh. Cristescu, Constantin Popovici și Eugen Rozvan au formulat rezerve asupra unora din aceste condiții.

La lucrările Consiliului general al partidului și al sindicatelor (București, 30 ianuarie — 3 februarie 1921), moțiunea prezentată de curentul de stînga întrunește 18 voturi, aceea a centrului[1] — 12 și a social-democraților — 8. Aceștia din urmă se despart și formează „*Comitetul provizoriu al social-democrației române*" și „*Biroul sindical*". Consiliul general, continuîndu-și lucrările, după completarea Comitetului executiv cu noi membri, hotărăște convocarea congresului.

La 8—13 mai se desfășoară la București, la sediul din strada Academiei al ziarului Socialismul și ulterior în clubul din strada Sf. Ionică, congresul partidului socialist cu următoarea ordine de zi: darea de seamă morală și materială; raportul delegației în Rusia; afilierea și programul; problema

[1] Intitulat socialiști-unitari și condus de Th. Iordăchescu, Dumitru Pop, Carol Bartha etc.

agrară; cooperativele; presa şi propaganda; modificarea statutelor; chestiunea naţionalităţilor; mişcarea tineretului; alegerea comitetelor; diverse. Delegaţii, reprezentînd 45 086 membri de partid, au hotărît transformarea Partidului socialist în Partidul comunist din România. S-a aprobat şi afilierea la Internaţionala a III-a: 428 mandate au fost pentru afilierea fără condiţii, iar 111 au formulat rezerve în sensul că nu acceptau amestecul Comintern-ului în desemnarea organelor conducătoare ale partidului şi alte condiţii de subordonare.

Congresul nu şi-a încheiat lucrările şi n-a votat rezoluţiile finale deoarece în seara zilei de 12 mai, participanţii — între ei şi deputaţi în parlament — sînt arestaţi de siguranţă şi încarceraţi la Văcăreşti. 271 apar în procesul numit din Dealul Spirii (după locul unde s-a desfăşurat); în faţa numeroaselor manifestări de protest şi a campaniei de presă în favoarea celor deţinuţi — guvernul eliberează 213 acuzaţi, pe baza unei legi speciale de amnistie. Cu toate măsurile precipitate ale autorităţilor, congresul din 1921 a marcat o dată fundamentală în istoria mişcării muncitoreşti din România.

Mişcarea sindicală ajunge la 250 000 membri (1920). În mai 1921 parlamentul votează legea ce autoriză sindicatele profesionale, investite cu personalitate juridică şi îngăduite să funcţioneze numai dacă nu vor urmări ţeluri „străine... ca, bunăoară, scopuri politice sau religioase“. Congresul de la Braşov (20—23 octombrie 1921) adoptă „statutul general al sindicatelor din România“. Primele două articole definesc principiile şi ţelurile mişcării sindicale: lupta de clasă, solidaritatea internaţională a muncitorilor, desfiinţarea exploatării muncii sub orice formă, dezrobirea muncii prin socializarea tuturor mijloacelor de producţie, creşterea salariilor, reducerea orelor de muncă.

Social-democraţii se întrunesc, la rîndul lor, în congres, la Ploieşti (19—20 iunie 1921), — 83 delegaţi cu 116 mandate —

și constituie *Federația partidelor socialiste din România*[1], afiliată la Asociația internațională a partidelor socialiste cu sediul la Viena. Federația, condusă de un comitet executiv format din 9 membri (G. Grigorovici — președinte, S. Voinea și I. Pistiner — secretari generali) adoptă un program de orientare reformistă incluzînd și revendicări ce răspundeau unor cerințe imediate ale muncitorimii (similare celor formulate de P.C.R.).

Mișcarea muncitorească după 1921 acționează pentru respectarea drepturilor esențiale ale proletariatului. În anii 1921—1928 au loc, potrivit datelor oficiale, 4 049 conflicte colective de muncă cu participarea a 615 559 persoane (din care 722 greve cu 113 600 greviști). Rezultatele au fost în proporție de 80% favorabile muncitorilor, impunînd încheierea de contracte colective, în sensul revendicărilor formulate.

Sindicatele constituite pe baza legii din 1921 sînt îndrumate de două centrale — *Comisia generală a muncii (București)* și *Consiliul General (Cluj)*. Deși congresul general al sindicatelor ținut la Sibiu (4—7 iunie 1922) declară unificarea și adoptă un nou statut, în fapt, această unitate nu se realizează. La următorul congres (Cluj, 16—18 septembrie 1923, 217 delegați reprezentînd 52 112 membri de sindicat), se delimitează net orientarea liderilor reformiști — care obțin de la congres afilierea la Internaționala sindicală de la Amsterdam, — de aceea a militanților de stînga, comuniști care sînt excluși de la congres întrucît se pronunțaseră împotriva afilierii. În urma congresului de la Cluj, se constituie *Consiliul General al sindicatelor din România* (33 535 membri); delegați care n-au fost de acord cu aceste hotărîri (reprezentînd sindicate din București, Tîrgu-Mureș, Brașov, Sibiu, Iași, Mediaș...), întruniți la București (28—30 octombrie), înființează

[1] Exista un partid socialist în Transilvania și Banat și un altul în vechea Românie.

Consiliul general unitar al uniunilor și sindicatelor unitare din România, cu menținerea statutelor adoptate anterior, la Sibiu. În anii următori, mișcarea sindicală rămîne scindată.

Partidul Comunist din România și-a desfășurat activitatea în mod legal între mai 1921 și aprilie 1924, confruntat cu o sumă de probleme organizatorice interne și cu măsurile represive ale autorităților și concentrîndu-și atenția pentru definirea liniei sale generale politice. Participă la alegerile parlamentare din martie 1922 și obține 74 860 voturi, ceea ce atrage din nou reacția oficialităților. Congresul al II-lea (Ploiești, 3—4 octombrie 1922) reafirmă că „proprietatea colectivă asupra mijloacelor de producție... formează esența revoluției sociale a proletariatului"; formulează și revendicările imediate ale muncitorimii, alege Comitetul Central (Gheorghe Cristescu, secretar general) și adoptă un statut provizoriu. În paralel, *Uniunea Tineretului Socialist* își formează organizații în 29 localități.

În 1924 P.C.R. este interzis de guvernul liberal. Sediile partidului, ale Uniunii Tineretului Socialist și ale altor organizații de aceeași orientare, sînt închise, arhivele confiscate, apariția presei comuniste oprită. Timp de două decenii, pînă la 23 August 1944, P.C.R. acționează în ilegalitate în împrejurări deosebit de grele, cu un activ continuu urmărit de siguranța statului, cu mulți militanți închiși, cu situații în care inițiativele cadrelor din țară sînt contracarate de indicații și dispoziții venite dinafară, de la foruri (Comintern-ul) care cunoșteau aproximativ, chiar eronat, situația din România. Congresele III și IV, ținute peste hotare (Viena — 1924 și Harkov — 1928), nu au fixat corespunzător linia tactică și strategică a P.C.R.; în plus, la indicația directă a Internaționalei a III-a, ele adoptă documente și rezoluții în care România este apreciată, în mod cu totul greșit, ca un stat cu multe națiuni, creat pe baza ocupării unor teritorii străine!

Nesocotind flagrant caracterul unitar al statului românesc, locuit, în toate provinciile sale, de majorități absolute și compacte de români, amintitele documente preconizau despărțirea anumitor teritorii din România întregită!

P.C.R. a acționat și prin organizații de masă legale, *Blocul muncitoresc țărănesc* care se prezintă singur la alegerile parlamentare din 1926, 1927 și 1928 și obține respectiv 39 203, 31 505 și 38 351 voturi (o alianță cu Partidul socialist-democrat (P.S.D.) și cu o dezidență a acestuia, Partidul socialist al muncitorilor din România (P.S.M.R.), nu s-a putut încheia, din pricina confruntărilor de ordin ideologic).

Criza capitalistă mondială declanșată în 1929 aduce și în România scăderea producției industriale și a prețurilor (îndeosebi a celor agricole, vezi supra, producția), falimente repetate, reducerea salariilor, extinderea șomajului. Muncitorimea, largi categorii de salariați, reacționează în multiple forme — 433 greve, cu 78 400 salariați și 741 299 zile muncă întrerupere, în întreprinderile particulare; la care se adaugă grevele din sectorul de stat. Una din dramaticele confruntări de clasă are loc în Valea Jiului unde societățile „Petroșani" și „Lupeni" refuză satisfacerea unor revendicări ale minerilor și recunoașterea sindicatelor unitare (congresul acestora avusese loc la Timișoara, la 2—5 aprilie, după care guvernul național-țărănist dispusese dizolvarea lor). Minerii de la Lupeni ocupă uzina electrică (5 august 1929); intervenția jandarmeriei, a doua zi, înseamnă 22 muncitori uciși, peste 150 răniți, arestări, urmate de 44 condamnări la închisoare corecțională, între 15 zile și 6 luni.

De la 3 la 24 decembrie 1931, se ține lîngă Moscova al V-lea congres al P.C.R. care apreciază că România se află în fața etapei desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, ceea ce însemna înlăturarea cu forța a burgheziei și instaurarea puterii muncitorești-țărănești. Congresul a accentuat importanța comitetelor de acțiune și de fabrică, a dat

atenție problemelor organizatorice și compoziției sociale a partidului. A preconizat expropierea pămîntului moșieresc și împărțirea lui, țăranilor. A considerat însă grupările socialiste ca „social-fasciste" — ceea ce a constituit una din cauzele care au împiedicat, în continuare, crearea unui front unic muncitoresc. În fruntea Comitetului Central al P.C.R. a fost ales un militant al Partidului Comunist Polonez—Alexander Ștefanski (Gorn).

În 1932—1933 manifestările muncitorimii capătă noi dimensiuni. Conferința pe țară a ceferiștilor alege un comitet central de acțiune, cu Gheorghe Gheorghiu-Dej ca secretar (martie 1932). Hotărîrea guvernului de a reduce salariile (reducere intitulată „curbe de sacrificiu") și de a concedia o parte din salariați, determină puternice reacții ale petroliștilor în ianuarie 1933—la Orion, Româno-americană, Unirea, Astra Română — și ale ceferiștilor – la Cluj, Iași, Galați, Pașcani, Constanța — și îndeosebi cele de la Atelierele Grivița din București. După o primă grevă (2 februarie, cu 7 000 participanți), muncitorii ocupă, la 15 februarie 1933, toată incinta „Atelierelor". A doua zi forțele represive trag, provoacă numeroase victime — între ele Vasile Roaită, Popa Dumitru, Ion Dumitrescu, Maier Dumitru... —, și operează peste 2 000 de arestări. Conducătorii muncitorimii, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Constantin Doncea, Dumitru Petrescu, Gheorghe Vasilichi sînt judecați de Consiliul de război — la București și la Craiova — unde se pronunță grele sentințe.

Luptele din ianuarie-februarie 1933 au constituit cea mai puternică confruntare a muncitorimii din România cu burghezia, au confirmat rolul Partidului Comunist Român de conducător și organizator. Au avut și o reală semnificație internațională, fiind prima manifestare de proporții a proletariatului unei țări, după instaurarea regimului hitlerist în

Germania. Manifestări de solidaritate cu greviştii din România au loc în Franţa, Marea Britanie, Belgia, Danemarca, Elveţia, Grecia, Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia, Ungaria, Uniunea Sovietică, Cuba, Uruguay.

În 1934—1938, odată cu relansarea activităţii în economie, au loc 1 368 conflicte de muncă - din care 330 greve — antrenînd, în total, 489 236 muncitori, cu 838 741 zile muncă întreruperi. Din 330 greve, 252 sînt cîştigate; se încheie 433 contracte colective (privind 121 940 muncitori), care înscriu majorări de salarii între 5% şi 30%, reglementarea raporturilor între sindicate şi direcţiile fabricilor, ameliorarea unor condiţii de muncă, rezultate la care au contribuit Partidul Comunist Român, Partidul Social Democrat şi sindicatele.

Sindicatele unitare s-au autodizolvat în 1936, iar membrii lor, la indicaţia P.C.R., au intrat în sindicatele social-democrate din Confederaţia Generală a Muncii, lichidîndu-se astfel sciziunea sindicală. Cînd, în 1938, din ordinul guvernului, C.G.M. a fost dizolvată, ea avea peste 80 000 membri, 310 sindicate şi 13 uniuni sindicale pe ramuri de producţie.

Partidul social-democrat din România (constituit la 7—9 mai 1927 la Congresul Federaţiilor partidelor socialiste din România) a participat la alegerile parlamentare; obţine 94 957 voturi în 1931 şi 101 068 în 1932 şi trimite cîte 7 deputaţi în parlament. Congresele sale se ţin în 1930 (18—20 mai), 1933 (14—16 mai) şi 1936 (5—7 aprilie). Condus de un Comitet executiv, P.S.D.R. are ca lideri pe Constantin Titel Petrescu, dr. R. Ghelerter, Ştefan Voitec, Zaharia Tănase, V. Anagnoste, C. Mănescu, M. Rotaru. În 1930, P.S.D.R. îşi schimbă denumirea în Partidul socialist independent; trei ani mai tîrziu, prin fuziunea cu Partidul socialist din România (o dizidenţă a P.S.D.R., formată chiar în 1933) — se constituie Partidul socialist unitar (P.S.U.)

care însă, după alți doi ani, se desface. Atare fluctuații scad posibilitățile de acțiune ale mișcării socialiste.

Partidul comunist își continuă manifestările în sprijinul revendicărilor imediate ale muncitorimii pentru o politică de pace, împotriva fascismului intern și extern. Aflat în ilegalitate, P.C.R. este, în continuare, ținta aparatului represiv al siguranței. În procesele politice din 1935—1937, — la București, Craiova, Constanța, Galați, Iași, Chișinău, Brașov, Cluj ... — sînt implicați militanți — Nicolae Ceaușescu, Tudor Bugnariu, Petre Constantinescu-Iași, Nicolae Ciorοiu, Ana Pauker, Grigore Preoteasa. Pentru comuniști pledează Lucrețiu Pătrășcanu, Ion Gheorghe Maurer, C. Paraschivescu-Bălăceanu, Stelian Nițulescu, Mihail Cruceanu; se înființează Comitetele pentru apărarea antifasciștilor (1935—1937) care acționează prin memorii de protest, întruniri publice, articole de presă, cu sprijinul multor personalități ale vieții publice.

Noi organizații P.C.R. se adaugă celor 300 existente în întreprinderi; cele regionale cresc de la 7 la 11; se stabilesc legături cu cercurile universitare la București, Cluj și Iași. Se conturează tendința de a conlucra și cu alte forțe social-politice și în octombrie 1934 delegații C.C. al P.C.R. și Comitetul Executiv al P.S.D.R. semnează un protocol pentru a sprijini, împreună, revendicări imediate ale muncitorimii și pentru încetarea polemicii. Acorduri locale s-au încheiat între organizațiile comuniste și social-democrate la Bacău, Piatra Neamț, Chișinău, Galați, Tg. Mureș, Cluj, Ploiești, Turnu Severin... Plenara C.C. al P.C.R. din februarie 1935, preconizează constituirea unui Front popular antifascist. Următoarea plenară — Praga, iulie 1936 — apreciază că o victorie a hitlerismului poate duce la desmembrarea României și că, în atare împrejurări, „comuniștii vor considera necesară apărarea fiecărei palme de pămînt a țării" și vor „intra în primele rînduri ale luptătorilor pentru respingerea

agresiunii fasciste"; se relua propunerea unei înţelegeri cu alte partide şi organizaţii, în jurul unor obiective precise. Atare încercări au fost însă mult stînjenite de indicaţii şi directive primite de partid de la activul din străinătate şi de la Comintern, care considerau Partidul social-democrat ca „social-fascist", iar partidele şi grupările burgheze ca fasciste, fascizante, antinaţionale! Opoziţia unor activişti ai P.C.R. faţă de atare practici a dus la înlăturarea lor din posturi de răspundere şi unii din ei — emigranţi politici pe teritoriul U.R.S.S., au fost arestaţi, condamnaţi şi executaţi (1936—1938), parte din ei fiind reabilitaţi post-mortem prin hotărîri ale instanţelor judecătoreşti din U.R.S.S. (Ecaterina Arbore, Tudor Diamandescu, I. Dicescu, Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Elena Filipovici, Alexandru Nicolau, Eugen Rozvan, Marin Timotei, Petre Zissu...)

Dar eforturile pentru ralierea forţelor democratice, antifasciste au continuat. Încă din 1931, la alegerile parlamentare, Blocul muncitoresc ţărănesc obţinuse 73 716 voturi cu 5 deputaţi, ceea ce reprezintă un succes, întrucît, celelalte partide de opoziţie aveau, P.N.L. — 30 mandate, P.N.L. — (G. Brătianu) — 12, averescanii — 10, P.S.D. — 6. Adunarea deputaţilor a invalidat însă, în grabă, mandatele „Blocului". Mai tîrziu, în 1935, se formează, sub îndrumarea P.C.R., „Blocul pentru apărarea libertăţilor democratice" (Blocul democratic), cu reluarea apelului de constituire a unui „front popular-democratic". Ca urmare (6 decembrie 1935), în comuna Ţebea, sub gorunul lui Horia (la mormîntul lui Avram Iancu), se stabileşte o înţelegere între Frontul Plugarilor (dr. Petru Groza, Miron Belea, Ion Moga Fileriu, Romulus Zăroni...), Blocul democratic (Petre Constantinescu-Iaşi, A. Joja, Scarlat Callimachi) şi Partidul socialist (C. Popovici, N. Moscăuţeanu). Anterior, în septembrie, intervenise şi un acord între Frontul Plugarilor şi Madosz (vezi mai jos). La alegerile parlamentare parţiale din februarie

1936, din județele Hunedoara și Mehedinți, candidații opoziției, aparținînd Partidului Național-Țărănesc, sprijiniți de Frontul Plugarilor, P.C.R., Partidul Socialist, Madosz, ies învingători. Iar la alegerile comunale de la Ploiești, opoziția cu aceeași platformă, ia 17 mandate (aprilie 1936). Ceea ce determină oficialitățile să dizolve în grabă Blocul democratic.

În paralel, în intervalul 1933—1938, au ființat, cu sprijinul Partidului Comunist Român, o serie de organizații de masă legale, din care amintim: Comitetul național antifascist (președinte Iorgu Iordan, vicepreședinte Petre Constantinescu-Iași); Comitetul antifascist al tineretului condus de Nicolae Ceaușescu; Frontul studențesc democrat; Societatea pentru întreținerea raporturilor culturale dintre România și Uniunea Sovietică; Frontul feminin; Comitetul român al reuniunii universale pentru pace.

Uniunea oamenilor muncii maghiari din România — Madosz —, se constituie la Tîrgu Mureș, la 19—20 august 1934, sprijinită și de săptămînalul „Uj Szo" (îndrumat de Josza Béla, membru al secretariatului comitetului teritorial al P.C.R.). Între sprijinitori și militanți: László Bányai, Görgy Kovács, Jozef Meliusz, István Nagy, Ferenc Szemlér, János Vicze...

Partidul Comunist Român și-a manifestat constant poziția sa internaționalistă. Prin materiale de partid, asociații legale, articole de presă, broșuri și cărți, s-a pronunțat pentru prietenia cu Uniunea Sovietică (încă din 1918—1919, unități revoluționare române au luptat pentru apărarea puterii sovietice la Odessa, Harkov, Kiev, Kerson și în zona Donului). P.C.R. și-a afirmat solidaritatea cu militanții Partidului Comunist German și conducătorul său Ernst Thälmann; cu Partidul Comunist Chinez; a trimis participanți la congresele antifasciste ale tineretului, studenților, femeilor — la Paris și Bruxelles (1933—1934); a deschis subscripții în favoarea

antifasciştilor austrieci; a protestat împotriva agresiunii mussoliniene în Etiopia (1935). Cîteva sute de voluntari, constituiţi în unităţi militare, au luptat pentru apărarea Spaniei republicane pe fronturile de la Madrid, Cerro de Los Angeles, Las Rozas, Majadajonda, Guadelajara, Terruel, pe Ebru şi în Catalonia.

DICTATURA REGALĂ. La alegerile parlamentare din 20 decembrie 1937, Partidul Naţional Liberal (Gh. Tătărescu, Constantin C. I. Brătianu) care guvernase patru ani — nu a întrunit 40% din voturi şi, potrivit legislaţiei în vigoare, nu a mai putut forma singur guvernul. Pe de altă parte, partidul de tip fascist, „Totul pentru ţară", folosind lozinci demagogice, obţine circa 15% din voturi, cu 66 deputaţi. Rezultatele alegerilor oferă regelui Carol al II-lea prilejul ca, după un intermezzo de 44 zile al unui guvern prezidat de Octavian Goga[1] (29 decembrie — 10 februarie 1938), să instaureze un regim personal, cu înlăturarea partidelor şi concentrarea puterii în mîna sa („dictatura regală"). Un nou guvern este instalat la 11 februarie 1938, condus de şeful bisericii, patriarhul Miron Cristea.

Constituţia promulgată la 27 februarie oficializează situaţia şi transformă parlamentul într-un auxiliar legislativ. Vechile partide politice sînt desfiinţate. O seamă de măsuri pe plan economic, organizarea unui minister al înzestrării armatei, reforma administrativă (10 ţinuturi, fiecare cu mai multe judeţe), crearea breslelor de muncitori, meseriaşi şi funcţionari (sindicatele sînt desfiinţate) constituirea unui partid unic — Frontul Renaşterii Naţionale (cu alegeri pentru parlament ţinute la 1 iunie 1939) — marchează principalele manifestări ale noului regim. Concomitent, aparatul de stat

[1] Liderul Partidului de dreapta naţional-creştin (cca 9% din voturi la alegerile din decembrie 1937).

este epurat de elementele legionare, principalii conducători „gardiști" sînt arestați și ulterior 13 dintre ei — inclusiv Corneliu Codreanu — executați. În primul an al guvernării regelui Carol II, guvernul prezidat de patriarh este remaniat de trei ori, urmat în 1939 de un nou cabinet, condus de Armand Călinescu, personalitate de prim rang între oamenii politici burghezi și exponent ferm al măsurilor antilegionare. În politica externă se urmărește consolidarea alianței cu Franța și Marea Britanie.

Partidul Comunist Român a dat cuvînt de ordine membrilor săi să activeze în cadrul breslelor, dar potrivit intereselor muncitorimii. A organizat o serie de greve (Cluj, București). Demonstrațiile de la București de 1 mai 1939 menite, în intenția oficialităților, să marcheze adeziunea muncitorilor la regimul carlist, s-au transformat, prin acțiunea eficace a comuniștilor — din comitetul de organizare făceau parte Nicolae Ceaușescu, Ilie Pintilie, Constantin David, Teohari Georgescu... — într-o manifestație de masă în favoarea drepturilor democratice și împotriva fascismului. Demonstrații au loc, tot de 1 mai, și la Timișoara, Galați, Bacău, Piatra Neamț, Oradea, Tg. Mureș, Alba Iulia, Baia Mare... Față de agresivitatea, în creștere, a hitlerismului și fascismului european, P.C.R. s-a pronunțat — în conferințele sale regionale ca și în aceea pe țară din ianuarie — februarie 1939, pentru apărarea suveranității naționale a României. Uniunea tineretului comunist[1] a fost reînființată; din Comitetul său central făceau parte Nicolae Ceaușescu — secretar, Miron Constantinescu, Constanța Crăciun, Nichifor Stere.

Declanșarea celui de-al doilea război mondial și asasinarea primului ministru Armand Călinescu de către teroriști legionari veniți din Reich-ul nazist se repercutează asupra situației interne. Guvernul prezidat de Gheorghe Tătărescu

[1] Dizolvată la începutul anului 1937.

(24 noiembrie 1939 — 4 iulie 1940) încearcă o raliere a reprezentanților fostelor partide; are loc și o aparentă încercare de reconciliere cu legionarii, ceea ce a slăbit, în fond, situația dictaturii regale. Evoluția precipitată a operațiilor militare, capitularea Franței determină pe Carol al II-lea la o ultimă încercare: crearea Partidului Națiunii (22 iunie 1940), prin care suveranul încearcă să-și asigure controlul forțelor politice, începînd cu Garda de fier. Evenimentele din ultimele zile ale lunii iunie (vezi mai jos) și demisia guvernului Gh. Tătărescu au fost urmate de constituirea unui nou guvern prezidat de I. Gigurtu, menit să efectueze apropierea de Reich-ul nazist. Dictatul de la Viena (vezi p. 323) va declanșa o nouă criză a regimului, încheiată cu abdicarea lui Carol al II-lea (6 septembrie 1940).

POLITICA EXTERNĂ 1918—1939. Unitatea de stat, realizată prin voința liber exprimată a tuturor românilor, a fost recunoscută prin tratatele de pace semnate cu Austria la Saint Germain en Laye (10 septembrie 1919), cu Bulgaria, la Neuilly (27 noiembrie) și cu Ungaria, la Trianon (4 iunie 1920). Teritoriile din fosta monarhie Austro-Ungaria, locuite de români, iugoslavi, cehi, slovaci, poloni, au fost recunoscute că aparțin acestor națiuni, prin tratatul de la Sèvres (10 august 1920).

Politica externă a României a fost dominată de necesitatea fundamentală de a apăra și consolida statul național unitar, recunoscut prin tratatele mai sus citate. De aceea obiectivele acestei politici cuprind: menținerea statu quo-ului teritorial; alianța cu puterile apusene, Franța și Marea Britanie, garante ale acestui statu quo; întărirea legalității internaționale reprezentată prin Liga (Societatea) Națiunilor și Pactul ei; soluționarea controversatelor probleme ale dezarmării și securității; stabilirea unor alianțe regionale; împotrivirea față de tendințele revizioniste și agresive ale

fascismului şi hitlerismului. Evident, în evoluţia acestei politici s-au reflectat — ca în cazul tuturor statelor mici şi mijlocii — anume fluctuaţii, determinate de legăturile cu marile puteri ale timpului, de raporturile de forţă dintre ele, de interesele economice pe care acestea le aveau în România.

Relaţiile bilaterale au fost extinse în Europa şi America de Sud. Se stabilesc noi legături diplomatice, începînd cu anii premergători războiului mondial şi continuate după aceea: Elveţia (1911), Albania şi Spania (1913), Suedia (1916), Danemarca, Norvegia, Portugalia, Japonia (toate în 1917), Polonia (1919), Cehoslovacia şi Vatican (1920), Ungaria (1920)[1], Finlanda (1921), Brazilia şi Argentina (1928), U.R.S.S. (1934)[1], Chile, Mexic şi Iran (1935), Uruguay (1936). Delegaţiile României au participat cu regularitate la lucrările Societăţii Naţiunilor, la Geneva. Ministerul Afacerilor Străine a fost reorganizat de două ori (1921 şi 1929) pentru a răspunde noilor îndatoriri.

Regimul navigaţiei pe Dunăre reglementat, după laborioase negocieri, prin Convenţia de la Paris (23 iulie 1921), la care participă şi România, reafirmă libertatea navigaţiei şi egalitatea tuturor pavilioanelor pe cursul navigabil al fluviului. Cum Comisia Europeană a Dunării (C.E.D.) instituită de Convenţie pentru traseul maritim (Marea Neagră — Brăila) era învestită cu largi prerogative, diplomaţia română a urmărit continuu ca atari prerogative să nu aducă prejudicii drepturilor suverane ale ţării, diferendele continuînd ani de-a rîndul. În 1938, printr-un aranjament semnat la Sinaia de reprezentanţii Franţei, Marii Britanii şi României, puterile speciale ale CED-ului încetau.

Şi *regimul Strîmtorilor*, care interesa la fel ţara noastră, a fost reglementat prin Convenţia de la Lausanne (24 iulie 1923) care, demilitarizînd Bosforul şi Dardanelele, împiedica

[1] Reluarea relaţiilor.

Turcia să-şi apere teritoriul său naţional în această zonă. O nouă convenţie, încheiată la Montreux (26 iulie 1936) şi la care delegaţia română condusă de Nicolae Titulescu a avut o activă participare, restabileşte suveranitatea Turciei şi asigură libertatea de navigaţie, cu respectarea intereselor statelor riverane.

Problema fundamentală rămînea însă *securitatea Europei* şi, implicit *dezarmarea*, deoarece Pactul Societăţii Naţiunilor nu instituia un mecanism eficace pentru prevenirea şi reprimarea agresiunii, a politicii de forţă. Protocolul de la Geneva, adoptat de Adunarea Generală a Societăţii Naţiunilor în 1924, şi care interzicea complet războiul şi formula obligativitatea arbitrajului şi a reducerii armamentului, a rămas fără nici o urmare practică, prin refuzul mai multor state de a-l aplica. Acelaşi rezultat nul la Conferinţa pentru reducerea şi limitarea armamentelor, începută la Geneva la 2 februarie 1932, cu participarea a 65 de state inclusiv România şi continuată pînă în octombrie 1933, cînd delegatul Germaniei — unde hitleriştii preluaseră puterea — anunţă retragerea ţării sale de la lucrări. Sterilitatea dezbaterilor a fost sugestiv arătată de Nicolae Titulescu, într-o convorbire cu ministrul afacerilor străine al Marii Britanii (1933):

„Cu ce am împiedicat de pildă noi, puterile mici, succesul conferinţei dezarmării? Tardieu[1] a venit cu un plan de dezarmare. Am spus: da. Preşedintele Hoover[2] a venit cu un plan de dezarmare. Am spus: da. Paul Boncour[3] a venit cu un plan de dezarmare. Am spus: da. Să fim franci: ceea ce împiedică mersul normal al lucrurilor sînt complicaţiunile de interese între marile

[1] De mai multe ori preşedinte al Consiliului de Miniştri al Franţei.
[2] al S.U.A.
[3] Preşedinte al Consiliului de miniştri al Franţei, ministru de externe.

puteri: conflictul franco-german, conflictul italo-francez, conflictul franco-englez... Ori de cîte ori este vorba de un conflict grav care împiedică rezolvarea normală a lucrurilor, este vorba de o mare putere..."

Aporturi pozitive, dar numai pe plan juridic, au marcat Pactul Briand-Kellogg semnat de 15 state la Paris (27 august 1927) prin care participanţii condamnau războiul ca mijloc pentru reglementarea diferendelor internaţionale. La iniţiativa guvernului sovietic, s-a încheiat Protocolul de la Moscova (9 februarie 1929) pentru punerea în aplicare în mod anticipat a Pactului Briand-Kellogg, între semnatari fiind şi ţara noastră. Tot ca un instrument juridic, menit să îngrădească politica de forţă, este şi Convenţia de definirea agresiunii, încheiată la Londra, la 3 iulie 1933, de U.R.S.S. (care a avut iniţiativa), Estonia, Letonia, Polonia, Cehoslovacia, România, Iugoslavia, Turcia, Persia şi Afganistan. Era declarat agresor statul care cel dintîi ar fi comis: „declaraţiune de război unui alt stat; invaziune prin forţele sale armate, chiar fără declaraţie de război, a teritoriului unui alt stat; atac prin forţele sale terestre, navale sau aeriene, chiar fără declaraţie de război, a teritoriului, navelor sau aeronavelor unui alt stat...".

În paralel, s-a încercat şi formula securităţii regionale. Mica Înţelegere s-a constituit în 1921 prin convenţiile bilaterale de alianţă defensivă între România, Cehoslovacia şi Iugoslavia, convenţii înnoite în 1929 şi care au căpătat posibilităţi superioare de funcţionare prin Pactul de organizare al Micii Înţelegeri (Geneva, 16 februarie 1933): ţelul principal a fost consolidarea configuraţiei teritoriale sud-est europene, consemnată în tratatele de pace. Acelaşi caracter l-a avut şi Înţelegerea Balcanică, la care au aderat România, Turcia, Iugoslavia şi Grecia. (Pactul semnat la Atena, 9 fe-

bruarie 1934.) Cele două organizații de securitate regională au funcționat cît timp s-a menținut relativul echilibru de forțe dintre marile puteri europene; în etapele hotărîtoare (vezi mai jos) ele s-au dovedit fără eficacitate reală.

Pericolul unui nou război începe să se contureze tot mai limpede după atacul Japoniei militariste împotriva Chinei și ocuparea Manciuriei (1931), agresiune pe care Adunarea extraordinară a Ligii Națiunilor n-o poate opri (martie 1932). Pericolul devine direct pentru Europa după ce Partidul național-socialist ia puterea în Germania, cu Adolf Hitler cancelar (1933). Reich-ul nazist se retrage în același an de la Societatea Națiunilor și, secondat de Italia unde Benito Mussolini instaurase dictatura fascistă încă din 1922, devine principalul promotor al politicii revizioniste, urmărind, în final, schimbarea hotarelor statornicite la finele primului război mondial. Era cu atît mai necesară alinierea și cooperarea forțelor capabile să apere pacea.

O primă realizare pentru România în această direcție a fost stabilirea legăturilor diplomatice cu U.R.S.S. (4 iunie 1934), eveniment precedat de o serie de contacte bilaterale[1] și primit favorabil de cele mai largi cercuri ale opiniei publice din țară. Diplomația română a aprobat de îndată semnarea tratatului de asistență mutuală între Franța și U.R.S.S. în care vedea — dacă ar fi fost completat de convenții militare adecvate — baza securității pe continent. Statele Micii Înțelegeri se opun unui plan propus de Benito Mussolini (martie 1933), pentru instituirea unui „directorat“ a patru mari puteri — Italia, Germania, Franța, Marea Britanie — menit să reglementeze problemele în suspensie, inclusiv revizuirea frontierelor.

Situația generală continuă să se deterioreze marcată de: asasinarea cancelarului Austriei, Engelbert Dollfuss, de

[1] Genova — 1922, Viena — 1924, Riga — 1931.

către naziştii austrieci (23 iulie 1933); asasinarea la Marsilia a regelui Iugoslaviei Alexandru şi a ministrului de externe al Franţei, Louis Barthou, de către terorişti fascişti (9 octombrie 1934); reintroducerea serviciului militar obligatoriu în Germania (16 martie 1935); agresiunea trupelor mussoliniene împotriva Etiopiei şi ocuparea acesteia — măsurile de sancţionare a Italiei fasciste, luate de Societatea Naţiunilor (inclusiv participarea României) dovedindu-se fără importanţă reală faţă de agresor (1935—1936); denunţarea tratatului de la Locarno[1] şi ocuparea zonei Renane de către armata germană — acţiune primită, din nou, numai cu un protest verbal de forul de la Geneva (martie 1936); războiul civil din Spania, între forţele guvernamentale republicane şi cele de dreapta, conduse de generalul Franco şi sprijinite cu arme şi voluntari de statele fasciste. În martie 1938 Austria este încorporată cu forţa Germaniei hitleriste. Sub pretextul apărării drepturilor minorităţii germane (sudeţii) din Cehoslovacia, importante teritorii din această ţară sînt anexate de acelaşi Reich, cu asentimentul Franţei, Marii Britanii şi Italiei („acordurile" de la München, septembrie 1938)[2]. Pe toată durata crizei cehoslovace (aprilie — noiembrie 1938), România a păstrat o atitudine leală şi de sprijin constant faţă de ţara vecină şi prietenă, a refuzat toate sugestiile de a participa la împărţirea teritoriului cehoslovac, a făcut repetate demersuri diplomatice la Belgrad, Varşovia, Paris, Londra şi Geneva pentru a diminua, direct sau indirect, presiunile exercitate asupra guvernului de la Praga, a declarat că dacă Franţa şi Cehoslovacia se vor opune

[1] Din 1925; tratatul instituia între Italia, Germania, Franţa, Marea Britanie şi Belgia un sistem de securitate regională în care teritoriul german la vest de Rin (zona renană) rămînea demilitarizat.

[2] Printr-un „arbitraj", de fapt dictat, de la Viena, (noiembrie 1938). Cehoslovacia a fost obligată să cedeze Ungariei hortiste porţiuni din teritoriul Slovaciei; totodată Polonia a anexat, tot de la Cehoslovacia, teritoriul Teschen.

cu armele Reich-ului nazist, atunci guvernul român „va lăsa pe ruşi să treacă prin partea de nord a teritoriului său (= adică prin România, n.n.), pentru a merge în Cehoslovacia".

La 15 martie 1939, nesocotind brutal obligaţiile asumate cu şase luni înainte la München, trupele hitleriste ocupă Cehoslovacia şi transformă Boemia şi Moravia într-un „protectorat", în timp ce Slovacia se proclamă stat separat (de fapt satelit al Berlinului). Scurt timp după aceasta, teritoriul Memel (ce revenise Lituaniei) este încorporat la Reich (22 martie), pe cînd Albania este anexată (7 aprilie) „Imperiului italian" (proclamat de Mussolini, după cotropirea Etiopiei).

În atare împrejurări, guvernul român decretează mobilizarea generală (21 martie), la care răspund de îndată cele mai largi categorii sociale.

În manifestul din 17 martie 1939 al Partidului Comunist Român citim: „Trupele de asalt ale lui Hitler au invadat Cehoslovacia şi se găsesc la graniţa ţării noastre. Întreg poporul să se pună în stare de alarmă... Partidul Comunist din România dă alarma! Să fie pregătit la luptă întreg poporul român şi popoarele conlocuitoare (= naţionalităţile conlocuitoare, n.n.), pentru apărarea ţării împotriva cotropitorilor fascişti..."

Pentru a neutraliza momentan presiunea nazistă, guvernul Armand Călinescu, după multe discuţii şi după comunicările cu caracter aproape ultimativ ale delegaţiei germane, semnează, la 23 martie 1939, un tratat economic: „dau petrol şi grîu, spunea Armand Călinescu, ca să nu dau sînge şi pămînt". Aplicarea acordului a fost temporizată mult de guvernul român care, ca o contrapondere, încheie, de îndată, înţelegeri asemănătoare cu Franţa şi Marea Britanie. La 13

aprilie, Neville Chamberlain în Camera Comunelor şi Edouard Daladier în Palatul Bourbon (Adunarea deputaţilor) citesc cîte o declaraţie echivalînd cu o garanţie politică unilaterală dată României şi Greciei, angajament fără urmări, de vreme ce nu era însoţit de măsuri practice, efective.

În ultimele luni de pace, diplomaţia română îşi continuă eforturile pentru apărarea independenţei şi integrităţii ţării. Pe această linie se înscriu: convorbirile oficiale româno-turce la Istanbul (8—9 aprilie); turneul ministrului de externe, Grigore Gafencu în principalele capitale — între altele la Berlin, Paris şi Londra — cînd constată divergenţele dintre cercurile franceze şi engleze în aprecierea evenimentelor şi a perspectivelor, ca şi încetineala şi lipsa de finalizare a negocierilor purtate de aceste două puteri, pentru încheierea unui tratat de securitate anglo-franco-sovietic; vizita ministrului adjunct de externe al U.R.S.S., Potemkin, la Bucureşti. Dar evenimentele se îndreptau spre confruntarea armată, urmărită de conducerea Reich-ului. După aparenţa unor negocieri — în intervalul aprilie-august 1939 — în problema Gdansk-ului (atunci Danzig, declarat după 1918 oraş liber sub autoritatea Societăţii Naţiunilor) şi a „coridorului" (teritoriul polon aflat între Germania şi Prusia Orientală), trupele naziste invadează Polonia în zorii zilei de 1 septembrie. Începe al doilea război mondial, cea mai sîngeroasă conflagraţie din istoria omenirii. Guvernul român proclamă neutralitatea (6 septembrie 1939) şi acţionează, în continuare, în favoarea Poloniei, Franţei şi Angliei, atitudine ce răspundea, dealtfel, sentimentelor imensei majorităţi a opiniei publice. Încercările ulterioare ale diplomaţiei române de a constitui o alianţă a ţărilor balcanice (prin aderarea Bulgariei la Înţelegerea Balcanică) sau un bloc al neutrilor care să cuprindă toate statele din sud-estul continentului (Ungaria inclusiv), nu s-au finalizat, iar succesele militare ale Reich-ului nazist pe frontul de vest în aprilie-iunie

1940, se vor repercuta de îndată și asupra integrității teritoriale și independenței României.

VIAȚA CULTURALĂ. Realizarea statului național unitar are urmări însemnate și în viața culturală. Universitățile din Cluj și Cernăuți devin românești; facultăți și școli superioare se înființează la Timișoara, Brașov, Chișinău; se adaugă facultăți noi Universităților din București și Iași. *Învățămîntul primar, normal și secundar* se dezvoltă mult, uneori în dauna calității, deoarece în centrele mici îndeosebi, corpul didactic are, la început, o pregătire mai sumară. Legea eforiilor școlare din 1918 — ministru al instrucțiunii publice fiind Simion Mehedinți — și legea similară următoare, dau școlilor posibilități sporite ca să se întrețină; se construiesc localuri noi, încăpătoare, cu laboratoare și săli de gimnastică (de exemplu, liceele bucureștene Mihai Viteazul, Dimitrie Cantemir, Gh. Șincai, Aurel Vlaicu, Mihai Eminescu, Spiru Haret, Sf. Sava — azi Nicolae Bălcescu). Se înființează cămine și cantine în centrele universitare, internate pentru elevi; sporește numărul burselor. Dacă, față de epoca anterioară, este un progres, totuși rămîn multe elemente înzestrate, dar sărace, fii de țărani și muncitori, fără posibilitatea de a-și continua studiile. Procentul de analfabeți se menține ridicat.

Esențială este și în această etapă *creația originală în știință, literatură și artă*, contribuția nouă prin care națiunea sporește patrimoniul său cultural, cît și pe acela al umanității. În *București*, unde se concentrează cele mai multe forțe, cercetează și publică — Gheorghe Țițeica în matematici, Ion Cantacuzino și Constantin Parhon în medicină, Traian Săvulescu în științele naturale, Nicolae Iorga și Vasile Pârvan în istoriografie și arheologie — iar din generația mai

tînără, Ion Andrieşescu, Constantin C. Giurescu şi P.P. Panaitescu; Ovid Densuşanu, Al. Rosetti, în filologie, Nicolae Cartojan în istoria literaturii române vechi, Simion Mehedinţi în geografie, Ludovic Mrazec în geologie, Emil Racoviţă în speologie, al cărui întemeietor este. Alături de ei se ridică o nouă generaţie de profesori şi cercetători ştiinţifici, în toate domeniile. Apar *institute ştiinţifice noi* – Institutul de seruri şi vaccinuri „Dr. I. Cantacuzino"; cele de chimie industrială[1], cercetări economice, zootehnic; Institutul român de energie; de igienă şi sănătate publică; cel experimental pentru cultivarea şi fermentarea tutunului; de cercetări forestiere; Institutul central de statistică. În istoriografie — Institutul de istorie naţională şi cel de istorie universală.

Clujul se afirmă prin atenţia susţinută acordată lingvisticii — Sextil Puşcariu şi şcoala lui, grupată în jurul revistei „Dacoromania", V. Bogrea; istoriografiei – Ion Lupaş, Al. Lapedatu, Silviu Dragomir şi numeroşii lor elevi; medicinei – unde o sumă de profesori dau prestigiu deosebit clinicilor clujene. La *Iaşi* se dă atenţie disciplinelor umaniste: filologul Al. Phillipide şi elevii săi; istoricii Ilie Minea, Orest Tafrali, Al.Boldur, Gheorghe I. Brătianu; – chimiei, reprezentată în primul rînd prin Petre Bogdan; – medicinei, cu doctorii Slătineanu şi I. Hortolomei; – dreptului, al cărui exponent remarcabil este Matei Cantacuzino. La *Timişoara* se dezvoltă învăţămîntul politehnic. Hermann Oberth, pionier al navigaţiei spaţiale, este originar din Sibiu, şi-a făcut studiile la Cluj, unde îşi susţine teza *Rachete spre spaţiile interplanetare* şi brevetează la Oficiul de invenţii al României un „Procedeu şi dispozitiv de combustie rapidă".

În *literatură* domină *romanul.* E vremea cînd Liviu Rebreanu dă *Ion*, *Răscoala*, *Pădurea spînzuraţilor*, primele două

[1] Al Universităţii Bucureşti.

romane înfăţişînd viaţa reală, fără idealizare semănătoristă, a ţăranului român. E vremea cînd Mihail Sadoveanu publică *Zodia Cancerului sau vremea Ducăi vodă*, *Nunta domniţei Ruxandra*, trilogia *Fraţii Jderi* – impresionantă frescă a epocii lui Ştefan cel Mare. Tot acum publică lucidul şi subtilul Camil Petrescu, fecundul Cezar Petrescu; Gala Galaction, George Călinescu şi Ion Marin Sadoveanu evocă cu talent Bucureştii de la finele secolului precedent; remarcabili romancieri şi nuvelişti sînt Ion Agîrbiceanu, N.D. Cocea, Gib Mihăescu, G.M. Zamfirescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Radu Tudoran. Începînd cu *La Medeleni*, apare seria de romane ale lui Ionel Teodoreanu.

Poezia are în Tudor Arghezi pe cel mai strălucit reprezentant al ei. Teme, nuanţe, modalităţi noi sînt exprimate în poeziile lui Ion Minulescu, George Bacovia, Ion Pilat, Lucian Blaga, George Topîrceanu, Al. Philippide, Ion Barbu, V. Voiculescu. Dintre romancierii şi poeţii maghiari îşi publică primele lucrări Nagy István şi Asztalos István.

În *filozofie* se accentuează, după apariţia doctrinei fasciste, confruntarea dintre materialism şi idealism. Fără a fi adepţii materialismului, filozofii P.P. Negulescu, Mircea Florian şi, în parte, C. Rădulescu-Motru combat excesele iraţionalismului. Gîndirea idealistă are ca exponent principal pe Lucian Blaga. Îşi încep activitatea şi Athanase Joja, D.D. Roşca şi Dan Bădărău.

Sociologia are în Dimitrie Gusti şi Petre Andrei pe reprezentanţii cei mai de seamă; în *psihologie* se afirmă Mihail Ralea şi Ştefănescu-Goangă.

Critica literară, teoria şi istoria literară e reprezentată cu vigoare şi fineţe de Gh. Bogdan-Duică, Eugen Lovinescu, George Călinescu, Tudor Vianu, Pompiliu Constantinescu, Panaitescu Perpessicius, Şerban Cioculescu, Vladimir Streinu. Îşi continuă apariţia „Convorbiri Literare", la Bucureşti,

dar înclinînd, în ultima fază, spre dreapta, şi democrata „Viaţă Românească" (mai întîi la Iaşi, apoi la Bucureşti). Dintre revistele noi, de amintit „Gîndirea", la Cluj (dar care, mai tîrziu, capătă o orientare ideologică mistic-ortodoxă, naţionalistă).

În *artă*, ca şi în epoca precedentă, manifestările principale aparţin picturii, cu numeroase expoziţii în Bucureşti – îndeosebi la Ateneu şi sala „Dalles", la Cluj, Iaşi, Baia-Mare. În fruntea unei strălucite pleiade se aşază Nicolae Tonitza, Gheorghe Petraşcu, Theodor Pallady; amintim, deopotrivă, pe Francisc Şirato, Camil Ressu, Ştefan Popescu, Iosif Iser, Jean Al. Steriadi, Dimitrie Ghiaţă, Ştefan Dumitrescu, I. Theodorescu-Sion, Rudolf Schweitzer Cumpăna, Marcel Iancu, Mattis Teutsch, Albert Nagy şi o sumă de alţi pictori. Înregistrăm opere de valoare şi în sculptură, prin Oscar Han, Ion Jalea şi Cornel Medrea.

Pentru prima dată Bucureştii au o *Operă permanentă* unde se relevă artişti de talia lui Gh. Folescu, Niculescu-Basu, P. Ştefănescu-Goangă. *Orchestra filarmonică* dă cu regularitate concerte la Ateneu, dirijate de George Georgescu, Ionel Perlea, Alfred Alessandrescu şi, uneori, de însuşi George Enescu.

Teatrul îşi continuă marea sa tradiţie ilustrată de Constantin Nottara, Tony Bulandra, Aristide Demetriad, Nicolae Leonard. Actorii noştri se impun şi într-un centru de amploarea Parisului: cazul Marioarei Ventura, Elvirei Popescu şi al Alicei Cocea. Clujul îşi are Opera şi orchestra sa filarmonică; Iaşii de asemenea o filarmonică; corul „Carmen" din Bucureşti se bucură de renume european.

Cinematograful devine spectacolul tipic al epocii, preferat de mase, cel mai frecventat; numărul sălilor creşte continuu. Creşte sensibil interesul publicului pentru *sport*, îndeosebi pentru fotbal; se înmulţesc societăţile de sport şi

terenurile aferente, deși dotarea tehnică rămîne, într-o sumă de cazuri, modestă, insuficientă.

În *presă*, cotidienele importante ca „Universul", „Dimineața", „Adevărul", „Timpul" își sporesc tirajul. Apar altele noi, unele conduse de gazetari cu talent, dar fără ținută, condotieri ai cuvîntului, închiriindu-și scrisul celor ce-i plătesc; reportajul politic și senzațional constituie adesea o caracteristică a acestei prese. „Curentul", creația ziaristului Pamfil Șeicaru, susține, la urmă, fascismul italian; de dreapta sînt și „Cuvîntul", „Rînduiala" și „Axa". Apar și ziare de format mic, cu preț redus: „Tempo" este primul din această categorie.

Editată în condiții foarte grele, presa comunistă se manifestă, cu toate măsurile represive luate împotrivă-i. După ce oficiosul „Socialismul" este suprimat, apare, la 15 august 1931, în ilegalitate, „Scînteia". Tot în ilegalitate sînt tipărite „Alarma", „Noi vrem pămînt", „Brazda", Steagul roșu", „Cazarma" etc.; ele au o scurtă existență, interzise de autorități. Aceeași situație are și presa legală îndrumată de P.C.R.: „Arena", „Clopotul", „Soarele", „Reporter", „Deșteptarea", „Veac Nou" și „Bluze albastre" — ultimele două scoase de Alexandru Sahia. De reținut și revista marxistă de cultură „Korunk", în limba maghiară—redactor șef Gaál Gábor.

Presa partidelor care alternează la conducere, ca și aceea a opoziției, are relativ puțini cititori: „Viitorul" (P.N.L.), „Dreptatea" (P.N.Ț.), „Îndreptarea" (Partidul poporului), „Mișcarea" (P.N.L. — Gh. Brătianu), „Aurora" (dr. N. Lupu) etc. Mai mult interes au unele gazete noi, cu simpatii de stînga, ca „Lupta" și „Facla". Dintre periodicele economice—„Argus" care exprimă interesele cercurilor de afaceri și „Independența economică" (1918—1947), fondat de Virgil Madgearu și I. Răducanu. În anii 1935—1938, apar în București 49 periodice, din care 30 cotidiene, 17

săptămînale, 2 — la două-trei zile, la care se adaugă săptămînalele „enciclopedice“, gen „Vremea“ şi „Realitatea ilustrată“. Lipseşte însă un mare cotidian, bine informat și cinstit scris, pus exclusiv în slujba interesului naţional şi a progresului social. În ce priveşte periodicele de specialitate bucureştene (reviste, buletine, anuare), numărul lor este de cel puţin 287. Un exemplu: în ştiinţele istorice apar 14 titluri, între care „Memoriile secţiunii istorice ale Academiei Române“, „Revista istorică“, „Revista istorică română“, „Arhiva românească“, „Revista arhivelor“, „Istros“, „Balcania“ etc.

Numărul editurilor este în creştere: *Cartea Românească* editează opere literare, colecţii de popularizare, un Dicţionar enciclopedic al limbii române; *Cugetarea*, a lui Georgescu Delafras — o bibliotecă a clasicilor români şi traduceri din scriitorii de mare circulaţie; *Nationala — Ciornei* — opere literare şi ştiinţifice; *Forum* — romane, îndeosebi din lumea anglo-saxonă; Pavel Suru, *Casa Școalelor* — mai mult opere ştiinţifice; editurile *Universul* și *Adevărul* — lucrări de caracter memorialistic, istoric şi literar; *Cultura naţională* — selecţii din literatura universală şi română; *Fundaţia pentru literatură și artă* care, sub conducerea lui Al. Rosetti, promovează creaţia literară și ştiinţifică, îndeosebi prin două din colecţiile sale — „Enciclopedică“ şi „Energia“; *Scrisul românesc* — de la Craiova, scoţînd, în condiţii îngrijite, „*Clasicii români* comentaţi“ și diverse opere literare.

Un fenomen interesant, arătînd dorința de cultivare a unor pături largi, este apariția *căminelor culturale* — îndeosebi la sate și a *ateneelor populare* — mai ales în oraşe. La sediul lor, se ţin conferinţe, şedinţe literare, alte manifestări. În București, în 1939, funcţionează 43 atenee; la Iași, ajunge la notorietate cel de la Tătărași.

BIBLIOGRAFIE

Enciclopedia României, vol. I-IV, Bucureşti, 1938—1943, XII + 1055 p. + XVI + 757 p., VIIII + 1181 p.; 1083 p. in 4°; Liliana Georgescu, *Localizarea şi structura industriei româneşti*, Bucureşti, 1941, 247 p. in 8°; V. Liveanu, M. Rusenescu, Traian Lungu, M. Iosa, I. Kovács, V. Bogza, *Relaţii agrare şi mişcări ţărăneşti în România 1908—1921*, Bucureşti, 1967, 630 p.; Costin Kiriţescu, *Sistemul bănesc al leului şi precursorii lui*, vol. I-III, Bucureşti, 1964—1971, 423 + 581 + 405 p. in 8°; Marcela Felicia Iovanelli, *Industria românească 1934—1938*, Bucureşti, 1975, 256 p. in 8°.

Politics and political parties in Roumania, London 1936, 560 p. in 8°; *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România, 1916—1921*, Bucureşti, 1966, 790 p. in 8°; Titu Georgescu, *Intelectuali antifascişti în publicistica românească*, Bucureşti, 1967, 429 p. in 8°; Titu Georgescu, *Organizaţii de masă legale conduse de P.C.R., 1932—1934*, Bucureşti, 1967, 247 p. in 8°; Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1967, 466 p. in 4°; Gheorghe Unc, Constantin Mocanu, *13 decembrie 1918*, Bucureşti, 1968, 160 p. in 8°; N. Goldberger, Florea Dragne, Olimpiu Matichescu, Const. Mocanu, N.G. Munteanu, Gh. Surpat, Gh. Unc, *Greva generală din România — 1920*, Bucureşti, 1970, 302 p. in 8°; Gh. I. Ioniţă, Gh. Ţuţui, *Frontul plugarilor (1933—1953)*, Bucureşti, 1970, 302 p. in 8°; Costin Murgescu, *Casa regală şi afacerile cu devize, 1935—1940*, Bucureşti, 1970, 163 p. in 8°; Ion Popescu Puţuri, Augustin Deac, Marin Stănescu, Constantin Petculescu, Vasile Petrişor, Nicolae Popescu, Florian Tănăsescu, *Documente din istoria partidului comunist şi a mişcării muncitoreşti şi revoluţionare din România (mai 1921—august 1924)*, Bucureşti, 1970, 823 p. in 8°; Al. G. Savu, *Dictatura regală (1938—1940)*, Bucureşti, 1970, 486 p. in 8°; L. Bányai, *Pe făgaşul tradiţiilor frăţeşti*, Bucureşti, 1971, 286 p. in 8°; Cl. Cuşnir-Mihailovici, Fl. Dragne, Gh. Unc, *Mişcarea muncitorească din România, 1916—1921. Crearea Partidului Comunist Român*, Bucureşti, 1971, 525 p. in 8°; Gheorghe I. Ioniţă, *P.C.R. şi masele populare (1934—1938)...*, Bucureşti, 1971, 373, p. in 8°; Gheorghe I. Ioniţă, *Pentru front popular antifascist în România, Organizaţii democratice de masă legale, create, conduse sau aflate sub influenţa P.C.R. (1935—1938)*, Bucureşti, 1971, 366 p. in 8°; Ion Popescu Puţuri, Augustin Deac, Gh. Matei, N.G. Munteanu, Fl. Tănăsescu, *Crearea Partidului Comunist Român*, Bucureşti, 1971, 641 p. in 8°; *Presa muncitorească şi socialistă din România*, III, 1, (1917—1919), Bucureşti, 1971, 710 p. in 8°; M.C. Stănescu,

Mişcarea muncitorească din România în anii 1921—1924, Bucureşti, 1971, 293 p. in 8°; Ion Babici, *Solidaritate militantă antifascistă, 1933—1939*, Bucureşti, 1972, 308 p. in 8°; Fl. Nedelcu, *Viaţa politică în România în preajma instaurării dictaturii regale*, Cluj, 1973, 313 p. in 8°; M.C. Stănescu, N. Popescu, *Partidul Comunist Român şi congresele Internaţionalei a III-a*, în *Anale de istorie*, XXI, 5, 1975, p. 48—68; Ion Mamina, Vasile Niculae, *Mişcarea muncitorească — factor activ al luptei poporului român pentru independenţă, unitate şi libertate naţională (1877—1918)*, în *Anale de istorie*, XXI, 5, 1975, p. 69—88; Ion Ardeleanu, Mircea Muşat, *1918. Socialiştii români în fruntea maselor populare pentru încheierea procesului de formare a statului naţional unitar*, în *Anale de istorie*, XXI, 6, 1975, p. 45—57; Mircea Muşat, *Înfăptuirile maselor populare din România din anul 1918 şi confirmarea lor pe plan internaţional*, în *Anale de istorie*, XXII, 2, 1976, p. 60—72. I. Cicală, *Mişcarea muncitorească şi socialistă din Transilvania, 1901—1921*, Bucureşti, 1976, 294 p. in 8°; Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *Viaţa politică în România 1918—1921*, ed. a 2-a, Bucureşti, 1976, 374 p. in 8°.

Ion M. Oprea, *Niculae Titulescu*, Bucureşti, 1966, 406 p. in 8°; Nicolae Titulescu, *Discursuri*, ed. Robert Deutsch, Bucureşti, 1967, 621 p. in 8°; Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, ed. George Macovescu, Dinu C. Giurescu, Gh. Ploeşteanu, George G. Potra, Const. I. Turcu, Bucureşti, 1967, 894 p. in 8°; *Reprezentanţele diplomatice ale României*, vol. I-III (1859—1973), Bucureşti, 1967—1973, 401 + 375 + 718 p.; Cristian Popişteanu, *România şi Antanta Balcanică*, Bucureşti, 1968, 358 p. in 8°; Gheorghe Matei, *Dezarmarea în contextul problemelor internaţionale şi atitudinea României (1919—1934)*, Bucureşti, 1971, 305 p. in 8°; Viorica Moisuc, *Diplomaţia României şi problema apărării suveranităţii şi independenţei naţionale în perioada martie 1938—mai 1940*, Bucureşti, 1971, 324 p. in 8°; Gh. Zaharia, Gh. Matei, Eliza Campus, D. Tuţu, R. Deutsch, Florea Nedelcu, Viorica Moisuc, Al. Gh. Savu, *Probleme de politică externă a României, 1919—1939*, Bucureşti, 1971, 473 p. in 8°; Eliza Campus, *Înţelegerea balcanică*, Bucureşti, 1972, XXV + 394 p. in 8°; Iulian Cârţână, Ilie Seftiuc, *Dunărea în istoria poporului român*, Bucureşti, 1972, 404 p. in 8°; Ilie Seftiuc, Iulian Cârţână, *România şi problema strîmtorilor*, Bucureşti, 1974, 431 p. in 8°; Petre Bărbulescu, *România la Societatea Naţiunilor (1929—1939)*, Bucureşti, 1975, 443 p. in 8°; R. Deutsch, *Conferinţa de la Montreux*, Bucureşti, 1975, 207 p. in 8° + anexe;

George Călinescu, *Istoria literaturii române*, București, 1941, 948 p. in 8°; Vasile Drăguț, Vasile Florea, Dan Grigorescu, Marin Mihalache, *Pictura românească în imagini*, București, 1970, 328 p. in 8°; *Istoria învățămîntului în România, Compendiu*, București, 1971, 479 p. in 8°; Mircea Voicana, Cl. Firca, Alfred Hoffman, El. Zottoviceanu, Myriam Marbe, Ștefan Niculescu, Adrian Rațiu, *George Enescu*, București, 1971, 1295 p. in 8°; Pompiliu Theodor, *Din gîndirea materialist istorică românească (1921—1944)*, București, 1972, 262 p. in 8°; Ioan Massoff, *Teatrul românesc*, vol. IV, V și VI, București, 1972—1976.

ROMÂNIA ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL. INSURECȚIA NAȚIONALĂ ARMATĂ ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ DIN AUGUST 1944

România a participat la războiul antihitlerist cu 538 586 ostași, situîndu-se, în privința efectivelor angajate, pe locul al patrulea, după URSS, SUA și Anglia; în timpul luptelor, armata română a făcut 117 798 prizonieri

Al doilea război mondial a izbucnit în cadrul contradicțiilor dintre marile puteri, din pricina tendinței de continuă expansiune și dominație a Reich-ului hitlerist. Primul act al marii conflagrații a fost foarte scurt: în mai puțin de trei săptămîni Polonia a fost ocupată. Circa 100 000 refugiați polonezi — din care aproape 60 000 militari, au putut trece prin România, unde s-a constituit și primul guvern polon în exil; guvernul român a permis și tranzitul a 70 tone aur evacuate din țara vecină și prietenă. Cam în același timp se produce la București asasinarea primului ministru, de către teroriști legionari care fuseseră adăpostiți în Germania nazistă. Faptul s-a produs în plină zi, la 21 septembrie 1939, pe cînd Armand Călinescu se ducea cu automobilul de la minister spre casă.

După un minister de cîteva zile prezidat de generalul C. Argeșeanu, a urmat guvernul *C. Argetoianu* (septembrie – noiembrie 1939), urmat de *cel condus de Gh. Tătărescu*, acesta ținînd cu unele remanieri, pînă la 4 iulie 1940 (vezi și supra, p.304) și continuînd alianța cu Franța și Marea Bri-

tanie. Cînd, după marea ofensivă germană din aprilie-iunie 1940, Franța cere armistițiu (17 iunie), odată cu aceasta cade și întreg sistemul politic european instaurat după 1918. Germania, devenită pentru moment, puterea dominantă în Europa, urmărea, de ani de zile, revizuirea fruntariilor statornicite după primul război mondial. România era dintre primele state vizate. La 26 iunie 1940, o parte din Moldova — teritoriul dintre Prut și Nistru — ,partea de nord a Bucovinei și colțul de nord-vest al județului Dorohoi au intrat în componența Uniunii Sovietice.

Noul guvern Ion Gigurtu (4 iulie), deși introduce primele măsuri de discriminare rasială, nu cîștigă „bunăvoința" oficialităților hitleriste care comunică — vezi scrisoarea lui Adolf Hitler către regele Carol al II-lea (15 iulie) și întrevederea delegației române cu Führerul la Berghof (26 iulie) — că România trebuie să încheie acorduri cu vecinii săi, Ungaria și Bulgaria, în problemele teritoriale.

Cum convorbirile directe cu o delegație hortistă, la Turnu-Severin (16-24 august) nu au dat vreun rezultat, Ioachim von Ribentropp ministrul de externe al Reich-ului și omologul său italian Galeazzo Ciano cer în termeni ultimativi delegației române, anume invitată în acest scop la Viena, ca România să accepte „arbitrajul" celor două puteri, adăugînd: „În caz de neacceptare a arbitrajului, Axa se va dezinteresa de soarta sud-estului Europei... consecințele pot fi pentru România o totală distrugere a ființei sale de stat". Amenințare completată cu urgente măsuri militare, inclusiv concentrarea a 23 divizii hortiste (din 24) la frontiera română. Dat fiind că respingerea acestui ultimatum echivala cu anihilarea statului român și împărțirea teritoriului său, autoritățile române, cumpănind toate eventualitățile, acceptă „arbitrajul" de fapt ultimatum-ul sau dictatul (noaptea de 29 spre 30 august 1940). La 30 august, la palatul Belvedere din Viena, delegația română a avut de semnat tex-

tul prin care se luau 43 492 km² (partea de nord a Transilvaniei, inclusiv Maramureşul, Crişana), cu 2 609 007 locuitori din care români — 50,2% (1 307 903), maghiari şi secui — 37%, germani — 2,8%, evrei — 5,7%, alţii — 4,3%. În afara zonelor secuieşti, în toate celelalte judeţe luate prin amintitul „arbitraj", românii formau majoritatea absolută (63—70%). Reacţia celor mai largi categorii sociale *împotriva dictatului* a luat aşa amploare încît legaţia Germaniei comunică, la 2 septembrie, din Bucureşti: „Ieri au avut loc în toată ţara mari demonstraţii antigermane, în special la Braşov, Cluj, Oradea, Sighişoara şi Bucureşti. Mare îndîrjire în armată contra Germaniei".

Folosind starea de tensiune din ţară, generalul Ion Antonescu devine „conducătorul" statului şi sileşte pe Carol II să abdice (6 septembrie 1940) instaurînd, cu ajutorul legionarilor, o dictatură fascistă. Formal, continua să existe un rege, Mihai I, cu rol decorativ. La 7 septembrie se semnează *tratatul de la Craiova* prin care graniţa din Dobrogea dintre România şi Bulgaria revine la traseul fixat de Congresul de la Berlin (1878). În octombrie 1940, sub formula unei misiuni militare, Wehrmacht-ul se instalează în România. Aservirea ţării, a resurselor ei, pentru maşina de război hitleristă a costat, pe durata celui de-al doilea război mondial, suma de 92 490 300 000 lei sau 660 753 000 dolari S.U.A. — ambele valută 1938.

Legionarii au guvernat circa patru luni. În noaptea de 26 spre 27 noiembrie 1940, în cazematele fostului fort de la Jilava, ei asasinează 67 de persoane — foşti demnitari ca generalul C. Argeşanu, Victor Iamandi, Gavrilă Marinescu, magistraţi militari, ofiţeri şi subofiţeri, închişi în primele zile ale noului regim. În aceeaşi zi sînt ridicaţi de la domiciliu şi asasinaţi profesorii Virgil Madgearu şi Nicolae Iorga. Bineînţeles, crimele nu au fost pedepsite. Cum legionarii voiau singuri puterea, ei provoacă o „rebeliune", la 21—23

ianuarie 1941, îndeosebi în București. Generalul Antonescu reușește cu ajutorul armatei să elimine pe „rebeli" și instaurează un guvern de civili și cîțiva militari, „întărit" și printr-un plebiscit în care votarea pentru sau contra s-a făcut pe față. La 22 iunie 1941, Ion Antonescu intră, ca aliat al lui Adolf Hitler, în războiul împotriva Uniunii Sovietice. Constituirea coaliției antihitleriste (U.R.S.S., Anglia, S.U.A.) aduce implicarea României în conflict și cu Marea Britanie și Statele Unite ale Americii (6 și 12 decembrie 1941).

Participarea armatei române la operațiunile militare pe teritoriul U.R.S.S. — participare hotărîtă de generalul Antonescu singur — impunea țării foarte mari suferințe. Pierderile sînt atît de numeroase încît, de la o vreme, oficialitățile suspendă publicarea lor. Atmosfera e din ce în ce mai grea și starea de spirit antihitleristă se manifestă tot mai frecvent, în Rusia, în rîndurile armatei. După marea bătălie de la Stalingrad (azi Volgograd) (septembrie 1942 — februarie 1943), trupele sovietice încep înaintarea progresivă spre vest, așa încît, la 2 aprilie 1944, comunicatul oficial anunță că Prutul a fost atins și chiar depășit. Tot în aprilie 1944 încep și bombardamentele anglo-americane asupra orașelor București, Ploiești, Iași, Turnu-Severin și altor centre. Autoritățile și cei avuți se disperseazǎ în locuri mai ferite, dar locuitorii cei mulți rămîn să suporte pe loc efectele atacurilor aeriene.

INSURECȚIA NAȚIONALĂ ARMATĂ ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ DIN AUGUST 1944. Din 1940 și pînă în 1944, împotrivirea și rezistența față de dominația hitleristă și dictatura antonesciană se amplifică, de la memorii și luări de poziție ale partidelor politice (interzise, în continuare, după 1940) și pînă la sabotaje. Consiliile de război pronunță, în intervalul amintit, 313 condamnări la moarte, 277 la muncă silnică pe viață, 3 600 la diferite alte termene;

5 000 de persoane sînt internate în lagăre. Deşi Instituţiile de stat şi particulare sînt militarizate, iar încetarea lucrului este considerată sabotaj şi reprimată ca atare, au loc greve ale minerilor — pe Valea Jiului, Comăneşti, Dărmăneşti, Asău, Schitu Goleşti — apoi la uzinele Astra — Arad, Concordia — Ploieşti, Malaxa, C.F.R. Griviţa — Bucureşti... Ţărănimea este lovită de mobilizări, rechiziţii, cereri diverse; foarte mulţi fii ai satelor cad pe front. După manifestaţia antifascistă de la 3 noiembrie 1940 din Piaţa Obor (Bucureşti), se produc, spre finele aceluiaşi an, primele sabotaje ale maşinii de război naziste, amplificate în anii următori, după agresiunea Reich-ului împotriva U.R.S.S. Rezistenţă manifestată şi în armată: generali din conducere — Nicolae Ciupercă, Alexandru Orăşeanu, I. Iacobici, N. Tătăranu, N. Mazarini, N. Pălăngeanu şi alte cadre — se opun continuării războiului pe teritoriul Uniunii Sovietice. Noul şef al statului major, Ilie Şteflea, ajutat de ofiţeri superiori, reuşeşte să păstreze în ţară, prin felurite mijloace şi motivări, importante efective şi tehnică de luptă. Pe front, incidentele între militarii români şi germani devin tot mai frecvente. În aprilie 1944, 65 de fruntaşi ai vieţii ştiinţifice din centrele universitare Bucureşti, Iaşi şi Cluj-Sibiu cer, printr-un memoriu, conducătorului statului, ca România să iasă de îndată din război. Partidul Comunist Român difuzează o platformă program intitulată „Lupta poporului român pentru libertate şi independenţă naţională" (6 septembrie 1941), stabileşte contacte cu lideri ai partidelor Social-democrat, Naţional ţărănesc şi Liberal, cu Frontul Plugarilor, Partidul socialist-ţărănesc (Mihail Ralea) şi MADOSZ-ul (1941—1942); încep convorbirile cu cercurile palatului regal — prin generalul Constantin Sănătescu şi I. Mocsony-Stîrcea, iar din partea P.C.R. — Emil Bodnaraş (cu numele conspirativ de inginerul Ceauşu). În aprilie 1944, se constituie o nouă conducere operativă a P.C.R. Constantin Pîrvulescu, Emil Bodnaraş

și Iosif Rangheț, iar la mijlocul aceleiași luni, prin acordul delegațiilor P.C.R. și P.S.D., se formează Frontul Unic Muncitoresc care difuzează de 1 mai 1944, un manifest. Conducerile Partidelor Național-țărănesc și Național-liberal adresează, începînd din toamna lui 1940, cîteva memorii generalului (ulterior mareșalului) Ion Antonescu, exprimîndu-și dezacordul cu hotărîri și acțiuni ale „conducătorului" (dar fără a trece la alte măsuri).

La 12 aprilie se produce propunerea Uniunii Sovietice de a acorda un armistițiu, cu condiția ca România să rupă legăturile cu Reich-ul și să lupte alături de armatele sovietice; ultimul punct al propunerii privea anularea dictatului de la Viena și promitea sprijin pentru eliberarea nordului Transilvaniei. Guvernul Antonescu, prin intermediul legației României la Stockholm, ca și prin Barbu Știrbey, trimis de Iuliu Maniu la Cairo, stabilește unele contacte cu reprezentanți din coaliția antihitleristă, dar convorbirile nu se finalizează. Dealtfel, momentul cerea o acțiune rapidă, dusă cu maximum de eficacitate.

În noaptea de 13—14 iunie 1944, o consfătuire secretă (Calea Moșilor nr. 103) reunește pe reprezentanții P.C.R. (Emil Bodnaraș, Lucrețiu Pătrășcanu) ai palatului și ai armatei (C. Sănătescu, I. Mocsony-Stîrcea, M. Ioanițiu, generalii C. Vasiliu Rășcanu, Gh. Mihail, colonel D. Dămăceanu), ai P.N.L. și P.N.Ț. (Grigore Niculescu-Buzești). Se adoptă, după aprinse discuții, planul prezentat de P.C.R., privind declanșarea unei insurecții armate, arestarea lui I. Antonescu și a principalilor săi colaboratori, întoarcerea armelor împotriva Reich-ului nazist. La 20 iunie, se constituie Blocul Național Democratic (P.C.R., P.S.D., P.N.Ț. și P.N.L.— Dinu Brătianu) pentru înlăturarea dictaturii antonesciene, încheierea armistițiului cu U.R.S.S., S.U.A. și Marea Britanie, instaurarea unui regim constituțional, democratic (fiecare partid își păstra însă independența ideologică și poli-

tică). În următoarele săptămîni sînt puse la punct pregătirile practice, inclusiv lista obiectivelor din București (peste 100 din care 33 în primă urgență) ce trebuiau ocupate de forțele insurecționale. Ziua „H", data acțiunii, este fixată cel mai tîrziu pînă la 26 august.

Ofensiva forțelor sovietice — declanșată la 20 august — sparge frontul din Moldova: Iașii și Vasluiul sînt ocupate, iar dinspre est, frontul se apropie de Bolgrad și Leova. Mareșalul Ion Antonescu, după o inspecție fulger pe front, cere — la 23 august — audiență la palat, pentru a propune regelui mobilizarea totală și organizarea succesivă a rezistenței pe linia Focșani — Nămoloasa — Galați, apoi pe tot șirul munților Carpați! În timpul audienței, Ion Antonescu și vicepreședintele Consiliului de miniștri, Mihai Antonescu, sînt arestați. În seara de 23 august se constituie noul guvern alcătuit din militari, prezidat de generalul C. Sănătescu, incluzînd și cîte un reprezentant al celor patru partide din B.P.D. În cursul nopții, în întreaga țară, armata română începe neutralizarea și dezarmarea unităților Wehrmacht-ului. *Întoarcerea armelor a fost integral îndeplinită, de toate unitățile militare, fără vreo defecțiune.* De la 24 august orele 16,30, o proclamație a noului guvern, difuzată prin radio, constată oficial *starea de război dintre România și Germania.* După circa trei zile de lupte violente, la 27 august, orice amenințare a unităților hitleriste asupra Bucureștilor este definitiv înlăturată. În restul țării, în majoritatea cazurilor, în Banat, Transilvania, Muntenia și Dobrogea, rezistențele Wehrmacht-ului au fost eliminate chiar în zilele de 24 și 25 august; luptele cele mai grele au avut loc în zona Ploiești — Gherghița — Slănic, continuate și în următoarele zile. Au fost luați 56 455 prizonieri (între ei 14 generali și 1 421 ofițeri). Armata română a angajat în operațiuni 465 659 oameni

(pierderi peste 8 500 morți și răniți). Militarii au fost sprijiniți de populația civilă din orașe și sate și de gărzi patriotice formate din inițiativa P.C.R.

Prin aceste operațiuni forțele armate române au realizat două obiective strategice fundamentale: eliberarea teritoriului însăși al țării și apărarea pozițiilor de-a lungul frontierei impuse prin dictatul de la Viena, astfel încît organizarea unei eventuale linii de rezistență nazistă pe Carpați a devenit imposibilă. Wehrmacht-ul a fost obligat să evacueze, în cîteva zile, un teritoriu de aproximativ 150 000 km^2, iar frontul german a făcut o repliere precipitată de sute de kilometri, de la Iași — Chișinău la Timișoara — Arad. La 12 septembrie se semnează la Moscova și convenția de armistițiu, care prevede, printre altele, participarea României împotriva Reich-ului nazist cu cel puțin 12 divizii, anularea clauzelor dictatului de la Viena, plata despăgubirilor de război către Uniunea Sovietică.

De la 21 septembrie, armata română încadrată în dispozitivul Frontului 2 Ucrainian, în strînsă cooperare cu armatele sovietice, a început înaintarea în partea din Transilvania ce fusese ruptă prin dictatul de la Viena. După eliberarea întregii Transilvanii (25 octombrie) unitățile române (538 586 oameni) au participat, alături de trupele sovietice, la luptele din Ungaria, Cehoslovacia și Austria. Ele au eliberat 1 237 localități (din care 14 orașe) în Ungaria și 1 722 (31 orașe) în Cehoslovacia, înaintînd peste 1 000 km în dispozitivul inamic, din valea Mureșului pînă aproape de Praga.

Forțele aeriene române — 40 000 militari și peste 500 avioane — au sprijinit continuu efortul trupelor terestre și au efectuat și alte misiuni, în Ungaria și Iugoslavia, interesînd operațiunile forțelor aeriene anglo-americane. Faptele de arme, eroismul ostașilor români au fost citate și în 7 ordine

ale Comandamentului suprem sovietic și în 21 comunicate de război sovietice și alte documente. În ce privește efectivele angajate în lupta finală pentru victorie, România s-a situat pe locul al patrulea în coaliția antihitleristă. De subliniat și efortul economic al întregului popor pentru sprijinirea frontului, îndeosebi în comunicații, industria carboniferă și petroliferă, siderurgie și metalurgie, în agricultură. Contribuția României la războiul antihitlerist a fost estimată la peste 1 000 milioane dolari (la prețurile din 1938).

Fapte memorabile de vitejie, de eroism, se datoresc și tineretului. Gîndurile noastre se îndreaptă cu respect și recunoștință către miile și miile de tineri ce au căzut pentru libertatea patriei. Amintim pe locotenentul Gh. Dumitrescu, sergentul Dumitru Paraschiv, mecanicul auto Filip Covaciu, Virgil Iovănaș (elev, 15 ani), elev-sergent Mircea Fota, sublocotenent Gh. Turturică, artileriștii Nicolae Flucus, Ion Prică și Ion Bulgaru, sublocotenentul Nicolae Vrînceanu, locotenent Constantin Marinescu, Elena Chiriță (sergent-infirmier), locotenent Teodor Băbeanu, caporal Alexandru Mandache, ofițerii Ion și Constantin Racoțeanu (frați), sublocotenent post-mortem Constantin Godeanu, sergent-major Dumitru Stoiculescu, adjutant aviator Traian Dîrjan, soldat Eftimie Croitoru, alături de toți vitejii care și-au dat viața pentru ca nația întreagă să poată trăi liberă.

BIBLIOGRAFIE

Traian Bunescu, *Lupta poporului român împotriva dictatului fascist de la Viena (august 1940)*, București, 1971, 253 p. in 8°; Aurel Simion, *Dictatul de la Viena*, Cluj, 1972, 308 p. in 8° mic; Gh. Zaharia, L. Vajda, Gh. I. Bodea, P. Bunta, M. Covaci, L. Fodor, A. Simion, Gh. Țuțui, *Rezistența antifascistă în partea de nord a Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1974, 254 p. in 8°; Olimpiu Matichescu, *Opinia publică inter-*

națională despre Dictatul de la Viena, Cluj-Napoca, 1975, 256 p. in 8° + planșe.

V. Liveanu, E. Cimponeriu, M. Rusenescu, Tr. Udrea, *Din cronica unor zile istorice*, București, 1971, 239 p. in 8°; Gh. Romanescu, Leonida Loghin, *Cronica participării armatei române la războiul antihitlerist*, București, 1971, 395 p. in 8°; Const. Nicolae, Ilie Petre, L. Loghin, Fl. Tucă, Const. Ucrain, Gh. Zaharia, Eugen Bantea, *Pentru eliberarea patriei (Documente...)*, București, 1972, 837 p. in 8°; Eugen Bantea, *Insurecția română în jurnalul de război al grupului de armate germane „Ucraina de sud"*, București, 1974, 203 p. in 8°; *Insurecția din august 1944 și semnificația ei istorică*, București, 1974, 395 p. in 8°.

ROMÂNIA CONSTRUCȚIEI SOCIALISTE (1944—1976)

Istoria României, după august 1944, cuprinde cea mai mare prefacere a societății românești în existența sa milenară, prefacere efectuată din inițiativa și sub permanenta conducere a Partidului Comunist Român

ETAPA DESĂVÎRȘIRII REVOLUȚIEI BURGHEZO-DEMOCRATICE (23 AUGUST 1944 – 30 DECEMBRIE 1947). De la insurecția armată națională din august 1944 și pînă în februarie 1945 s-au succedat trei guverne. Forțele politice interne se regrupează. De o parte, cele conduse de Partidul Comunist Român, urmărind o largă democratizare a vieții publice; pe de altă parte, cele ce se pronunță pentru menținerea rînduielilor antebelice, cu preponderența burgheziei, grupate în jurul partidelor Național Țărănesc (Iuliu Maniu) și Național-Liberal (Constantin I.C. Brătianu). Chiar la 30 august au fost repuse în vigoare, prin decret regal, prevederile constituționale din 1923 privind drepturile cetățenești și exercitarea puterilor în stat. Pînă la organizarea unor alegeri, guvernul urma să decreteze legile, iar regele să le sancționeze.

Viața politică pornește de îndată. Partidul Comunist Român își reorganizează aparatul central, comitetele regionale și județene; se constituie organizații de bază în întreprinderi și instituții; Uniunea Tineretului Comunist începe, de asemenea, activitatea pe baza legală; la 21 septembrie apare

primul număr legal din „Scînteia" (organ al C.C. al P.C.R.); ulterior şi „Scînteia tineretului" (noiembrie).

În conducerea Partidului Social-Democrat (PSD) se coopteazǎ noi membri — Theodor Iordăchescu, Ştefan Voitec, Lothar Rădăceanu — favorabili unei directe colaborări cu P.C.R. Preşedinte al CC al PSD rămîne Constantin Titel-Petrescu; de la 24 august apare şi organul de presă central al PSD, „Libertatea".

În Partidele Naţional Ţărănesc şi Naţional Liberal care, ca şi cel Social-Democrat, activaseră pînă în 1938, măsurile de reaşezare şi readaptare se fac repede. Reapar cotidienele „Dreptatea" (PNŢ) şi „Viitorul" (PNL), iar PNŢ se pronunţă (chiar la 30 august) pentru menţinerea îndelungată în funcţie a guvernului de militari prezidat de generalul C. Sănătescu.

La 25 septembrie, C.C. al P.C.R. publică Proiectul de platformă al Frontului Naţional Democrat (F.N.D.), care se constituie oficial la 12 octombrie din Partidele Comunist, Social-Democrat, Frontul Plugarilor (Dr. Petru Groza), Uniunea Patrioţilor, Uniunea Populară Maghiară (în jurul Madosz-ului), Partidul Socialist-Ţărănesc (Mihail Ralea — fuzionează, în noiembrie, cu Frontul Plugarilor), Sindicatele Unite. Ulterior, aderă la FND şi Partidul Naţional Liberal — condus de Gh. Tătărăscu (acesta, cu un numeros grup de şefi de organizaţii se despărţise de vechea conducere liberală, încă din martie 1943 şi încheiase o înţelegere cu P.C.R. la 26 mai 1944). La rîndul său, Partidul Naţional Ţărănesc publică un program de acţiune, opus în esenţă proiectului de platformă. Reprezentaţii comunişti şi socialişti demisionează din guvern (16 octombrie); încep, în Bucureşti, Iaşi, Turnu-Severin, Petroşani, Constanţa, Craiova, Ploieşti, Sibiu, Timişoara, Brăila etc., demonstraţiile în sprijinul FND.

Criza se soluţionează prin constituirea unui al doilea guvern prezidat de generalul C. Sănătescu (ce deţine şi interimatul la ministerul de război): partidele şi organiza-

țiile din FND au vice-președinția consiliului de miniștri (Dr. Petru Groza) și șase ministere, reprezentanții PNȚ și PNL — 8 ministere (noiembrie).

Formulă guvernamentală de foarte scurtă durată. Întrucît, în țară prin acțiuni directe de mase sînt instalați primari și prefecți FND (la finele lui noiembrie 30 de județe din 58 sînt conduse de noii prefecți), miniștri țărăniști și liberali demisionează, în semn de protest și provoacă demisia întregului cabinet (2 decembrie). După o încercare nereușită de formare a unei echipe de „tehnicieni", se constituie un nou guvern —, al treilea în trei luni și jumătate — prezidat de generalul Nicolae Rădescu: raportul de forțe între FND și PNȚ — PNL rămîne același (6 decembrie). La 20 ianuarie 1945, consiliul de miniștri adoptă decretele-legi pentru organizarea sindicatelor și pentru pedepsirea criminalilor de război și a celor vinovați de dezastrul țării. Congresul general al Sindicatelor unite din România, ținut la București (26—30 ianuarie), sub egida Frontului Unic Muncitoresc, hotărăște înființarea Confederației Generale a Muncii. În aceeași lună, Consiliul Național FND, considerînd că raportul de forțe evoluează în favoarea partidelor și organizațiilor sale componente, discută și aprobă un program de guvernare, prezentat, în numele P.C.R., de Gh. Gheorghiu-Dej. În București, în localitățile din Valea Prahovei, în numeroase alte centre, încep ample manifestații pentru un guvern FND; continuă înlocuirea primarilor și a prefecților cu reprezentanți ai FND; în mai multe județe (Dolj, Dîmbovița, Romanați, Ialomița, Olt, Constanța), țăranii ocupă pămînturi ale moșierilor și procedează la împărțirea lor. Primul ministru, Nicolae Rădescu, într-o cuvîntare ținută în sala „Aro" din București (11 februarie) se opune net acestor desfășurări și, în ședința consiliului de miniștri (16 februarie), formulează și eventualitatea războiului civil. Declarațiile primului ministru sînt

întîmpinate cu proteste, moțiuni, demonstrații; la o mare adunare din Capitală (24 februarie), rafale de arme automate sînt trase din clădirea Ministerului de interne asupra demonstranților. Nicolae Rădescu este silit să demisioneze (28 februarie). După ce încearcă, fără rezultat, formula unui cabinet de coaliție prezidat de Barbu Știrbei, regele încredințează funcția de prim-ministru dr. Petru Groza care formează noul guvern numai cu partidele și organizațiile FND (6 martie 1945) (oferta de a participa la guvernare cu 2—3 locuri ministeriale nu a fost acceptată de conducerile PNȚ și PNL — Brătianu): din 18 miniștri, 4 reprezintă Partidul Comunist Român, 3 — Partidul Social-Democrat, 3 — Partidul Național Liberal (Gh. Tătărăscu), 3 — Frontul Plugarilor, 1 — Uniunea Patrioților, 1 — Confederația Generală a Muncii, 1 — Partidul Național Țărănesc (Anton Alexandrescu — desprins din PNȚ—Maniu, în februarie 1945), 1 — Uniunea preoților democrați, 1 — armata. În guvernul de la 6 martie 1945, — în fapt un guvern muncitoresc-țărănesc — P.C.R. și aliații săi dețin preponderența; începe o nouă etapă care are ca obiectiv efectuarea unor reforme burghezo-democratice.

Instalarea guvernului condus de dr. Petru Groza aduce și recunoașterea, de către guvernul Uniunii Sovietice, a instaurării administrației românești în nordul Transilvanie (9 martie). La 22 martie se legiferează reforma agrară: s-a expropriat, cu cîteva excepții, tot ceea ce depășea suprafața de 50 hectare și cu pămîntul astfel obținut (1 468 mii hectare) s-au împroprietărit 918 000 țărani săraci (1 109 000 hectare) restul constituind o rezervă de stat. Exproprierea din 1945 a însemnat și desființarea categoriei sociale a moșierilor.

Anii 1945—1946 înseamnă consolidarea guvernului prezidat de dr. Petru Groza și a partidelor și organizațiilor din FND. Partidul Comunist Român (ale cărui efective trec de la 35 800 în martie, la 256 863 în octombrie, cu peste 50%

muncitori), își ține Conferința Națională între 16 și 21 octombrie 1945. Dezbaterile sînt centrate asupra dezvoltării economice — refacerea potențialului de producție, a rețelei de transporturi și folosirea lor integrală — și asupra direcțiilor de perspectivă — prioritatea industriei grele, folosirea rațională a resurselor naturale ale țării, electrificarea. Conferința a ales Comitetul Central, care, la rîndu-i, a constituit Biroul Politic, Secretariatul și Comisia Centrală de Control; secretar general al CC — Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Sporesc sensibil și efectivele Partidului Social Democrat. În interiorul său continuă să se afirme și un curent reformist, vehiculînd concepții despre un rol conducător al PSD în înnoirea democratică a țării, despre participarea separată la viitoarele alegeri, provocînd disensiuni în cîteva organizații județene ale Frontului Unic Muncitoresc. După dezbateri repetate în Comitetul Central, Congresul al XVII-lea extraordinar al PSD (10 martie 1946) hotărăște participarea la alegerile parlamentare pe listele comune ale FND. CC al PSD, întrunit apoi în plenul său (16 martie), exclude din partid cadrele de conducere ce duceau o acțiune disidentă (Constantin Titel-Petrescu, Adrian Dumitriu, Ilie Dumitru, Iosif Jumanca...).

Partidul Național-Liberal — Gh. Tătărescu își ține primul congres la 1 iulie 1945 cînd se aprobă programul, statutul și se aleg organele de conducere (cotidianul central — „Drapelul"). PNL urmărește să reprezinte interesele „tuturor claselor producătoare..., claselor mijlocii, ale țărănimii legate de pămînt, ale țărănimii înstărite... ale micilor industriași", ale funcționărimii și intelectualității. Se pronunță pentru principiile „libertății, dreptății sociale și ale proprietății individuale", „împotriva oricăror confiscări și exproprieri"; PNL, preciza liderul său Gh. Tătărăscu, se situează „în dreapta stîngii".

Casa din Calea Moșilor nr. 103, unde, în noaptea de 13 spre 14 iunie 1944, a avut loc consfătuirea reprezentanților partidului comunist, ai palatului și armatei, încheiată prin adoptarea planului insurecției armate. (CPCS)

Anul II 1944 — *24 August 1944* — *Nr. 11*

ROMÂNIA LIBERĂ

23 AUGUST 1944

RASTURNAREA REGIMULUI HITLERIST DIN ROMANIA

Declarația Comitetului Central al Partidului Comunist din România

DECLARAȚIA GUVERNULUI

Proclamația Regelui către Țară

A treia debarcare în Franța

Ultimul moment

1) Este interzisă circulația pe străzile Capitalei între orele 20 și 5.
2) Este interzisă formarea de grupuri mai mari de 3 persoane.

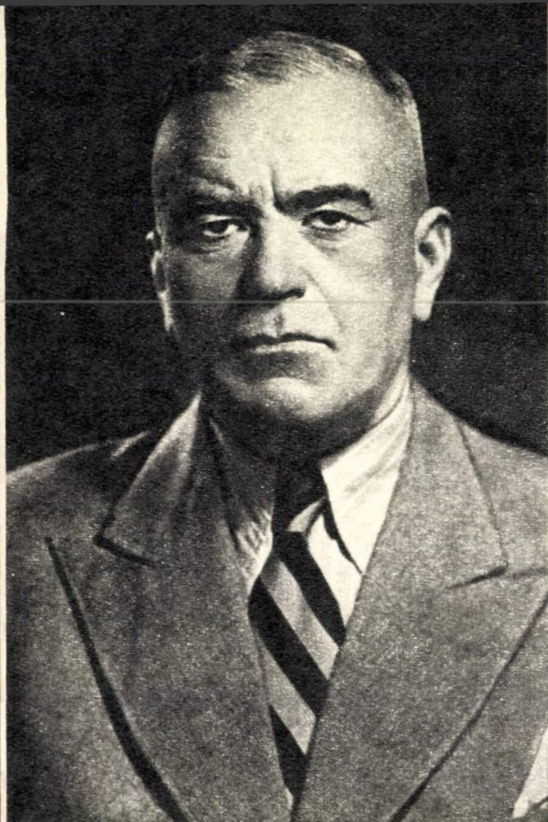
Numărul din ziarul România Liberă**, cu data 24 august 1944, în care e anunțată «răsturnarea regimului hitlerist din România». (ESE)**

În primele zile ale insurecției din august 1944 armata română a apărat capitala și tot teritoriul țării de atacurile hitleriste: tun în acțiune la Băneasa. (CPCS)

Tun greu în acțiune, pe frontul antihitlerist, în toamna lui 1944. (CPCS)

Tovarășul Nicolae Ceaușescu la un miting al tineretului, în noiembrie 1944.

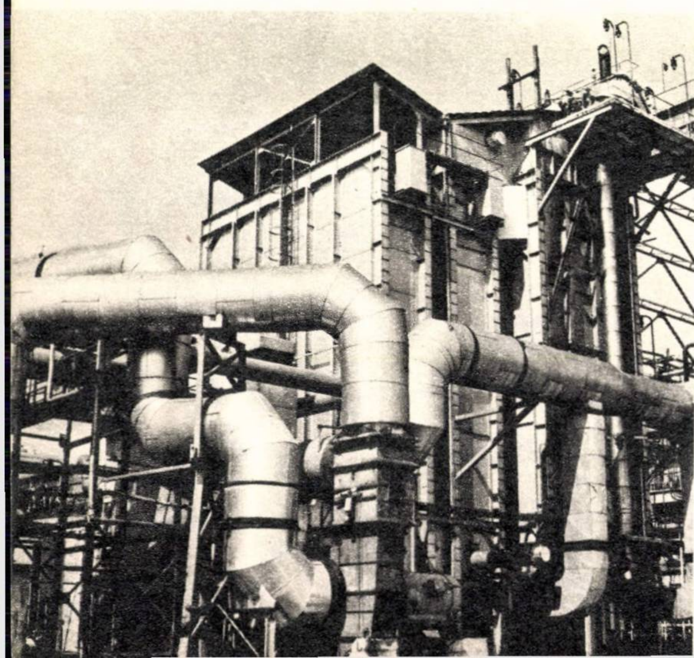
Petru Groza (1884—1958), președintele guvernului de la 6 martie 1945, apoi președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale (1952—1958). (ESE)

Marea manifestație din București, Piața Unirii, la formarea guvernului Petru Groza (6 martie 1945). (ESE)

Aspect de la înfăptuirea reformei agrare din 1945 cînd s-a dat țăranilor săraci pămînt în suprafață de 1 109 000 ha. (ESE)

Manifestație populară bucureșteană la proclamarea Republicii Populare Române (30 Decembrie 1947).

În anii 1971—1975 inclusiv s-au construit, în mediul urban, din fondurile statului și ale populației, un număr de 562 437 locuințe. În multe centre mici au fost adăugate zeci de blocuri; vedere din Slatina, a cărei primă mențiune documentară, ca tîrg, este din 1368. (CPCS)

Industria chimică, esențială pentru o economie complexă, a cunoscut unul din cele mai înalte ritmuri de dezvoltare în intervalul 1955—1975: 20,8% anual. Vedere de la combinatul chimic din Slobozia (Ialomița). (CPCS)

Construcțiile navale — șantierele de la Turnu-Severin, Oltenița, Galați, Constanța și Mangalia — au cunoscut în ultimii ani o dezvoltare remarcabilă. Aspect de la șantierul naval Galați. (CPCS)

În comparație cu 1938, producția de energie electrică și termică a fost, în 1975, de 92 ori mai mare, creștere indispensabilă pentru dezvoltarea economico-socială a țării. Sala turbinelor la hidrocentrala Ciunget pe Lotru. (CPCS)

Între 1965 și 1975 producția de țesături, de toate tipurile, s-a dublat, de la 431 la 866 milioane mp. Aspect de la Filatura de bumbac din orașul Buzău. (CPCS)

Frontul Plugarilor, la primul său congres general din 24—27 iunie 1945, se definește ca organizație a întregii țărănimi, urmărind ridicarea ei materială și culturală. Partidul Național-țărănesc (Anton Alexandrescu) își formulează programul și statutul în iulie 1946 (cotidianul Dreptatea nouă), iar Uniunea Patrioților se transformă în Partidul Național Popular (ianuarie 1946), cu cotidianul său Națiunea, condus de George Călinescu.

Încercările din 1945 de a determina demisia guvernului Groza, prin note diplomatice ale SUA și Marii Britanii și prin refuzul regelui Mihai de a lucra cu primul ministru și de a contrasemna decretele-legi („greva regală"!), n-au avut urmare, deoarece guvernul și-a continuat activitatea. În cele din urmă, la recomandarea conferinței de la Moscova (16—26 decembrie 1945) a miniștrilor de externe ai URSS, SUA și Marii Britanii, au fost incluși, cu rang de ministru fără portofoliu, în guvernul dr. Petru Groza cîte un reprezentant al PNȚ (Maniu) și PNL (Brătianu). Ceea ce a adus recunoașterea oficială a acestui guvern și de SUA și Marea Britanie și reluarea colaborării cu regele Mihai I.

Primele zece luni ale anului 1946 sînt dominate de pregătirea alegerilor, desfășurate la 19 noiembrie 1946. Blocul Partidelor democratice — P.C.R., PSD, Frontul Plugarilor, PNL (Tătărăscu), PNP, PNȚ (Anton Alexandrescu) — cîștigă 378 mandate; restul de 36 revine opoziției (PNȚ — Maniu și PNL — Brătianu), care refuză dealtfel să participe la lucrările adunării deputaților. În guvernul reorganizat după alegeri, P.C.R., PSD și Frontul Plugarilor își întăresc pozițiile (13 departamente), PNL (Tătărăscu) păstrează 4; președinte al Consiliului de miniștri— Dr. Petru Groza, vicepreședinte — Gh. Tătărăscu. Controlul statului asupra sectoarelor vieții economice sporește prin: etatizarea Băncii Naționale, reorganizarea Ministerului economiei devenit al Industriei și Comerțului — titular Gh. Gheorghiu-Dej —, înființarea Ofi-

ciilor industriale, inventarierea întreprinderilor industriale, comerciale şi de transport. Prin două noi legi se consolidează reforma agrară din 1945 (se anulează vînzările de pămînt efectuate în 1946 din pricina foametei); se fixează noi cote de cereale şi sarcini fiscale în mediul rural (mai accentuate pentru chiaburii care foloseau mîna de lucru salariată pe proprietăţile lor).

Cum urcarea periodică a preţurilor, urmare a războiului, luase mari proporţii, iar salariile şi pensiile nu mai ajungeau nici pentru hrana cea mai modestă, se procedează la reforma monetară din 15 august 1947, care opreşte inflaţia, stabileşte un nou raport între salarii şi preţuri şi o nouă repartizare a venitului naţional, favorabilă categoriilor muncitoare.

În viaţa politică au loc, în 1947, importante evoluţii. Partidul Comunist Român îşi întăreşte în continuare efectivele — de la 717 490 în iunie 1946, la 803 831 în decembrie 1947, din care 42,46% muncitori şi 38,33% ţărani. Din Partidul Social Democrat sînt excluse, din toate organizaţiile, elementele ce încercau să deterioreze relaţiile dintre cele două partide muncitoreşti. Congresul al XVIII-lea, PSD, ţinut la Bucureşti, la 4—9 octombrie 1947, împuterniceşte Comitetul Central al PSD să discute cu CC al P.C.R. „mijloacele practice, pentru realizarea unităţii politice, organizatorice şi ideologice... în cadrul unui singur partid al clasei muncitoare..." A fost aprobată (11—12 noiembrie) Platforma partidului unic muncitoresc şi propunerile organizatorice, dezbătute în toate judeţele. În ianuarie—februarie 1948 se formează organizaţiile unice la diferite nivele, iar la 21 februarie 1948, în sala Ateneului din Bucureşti, încep lucrările de constituire ale Partidului Muncitoresc Român (822 delegaţi cu vot deliberativ). Unificarea P.C.R. cu PSD pe baza ideologiei marxist-leniniste a sporit puterea clasei muncitoare, forţă conducătoare în construirea noii orînduiri sociale, a socialismului în România.

Tot în 1947, Frontul Plugarilor, după îndepărtarea chiaburilor din efectivele sale, se transformă dintr-o organizație a întregii țărănimi în una a țărănimii muncitoare. Măsuri similare sînt luate în Uniunea Populară Maghiară. (În ianuarie 1948, PNȚ — Anton Alexandrescu se contopește cu Frontul Plugarilor; acesta își continuă activitatea pînă în 1953 cînd s-a autodizolvat.) Se constituie și Uniunea Tineretului Muncitoresc, grupînd în jurul său Organizația tineretului sătesc (OTS), Uniunea națională a studenților din România (UNSR) și Uniunea asociațiilor de elevi din România (UAER). Între august și noiembrie 1947 se desfășoară și alegeri sindicale, încheiate prin Congresul al II-lea al Confederației Generale a Muncii — 680 delegați reprezentînd 1 337 586 oameni ai muncii.

Evoluțiile și prefacerile din anii 1946 și 1947 determină și eliminarea din viața politică a Partidului Național Liberal (Dinu Brătianu) care își încetează activitatea curînd după alegerile de deputați și a Partidului Național Țărănist (Iuliu Maniu), dizolvat de Adunarea deputaților la 29 iulie 1947, după tentativa unor lideri ai săi de a fugi peste hotare. Nici colaborarea cu PNL — Tătărăscu nu a mai fost considerată utilă și, printr-un vot de neîncredere al Adunării deputaților (6 noiembrie), miniștrii liberali au fost obligați să-și prezinte demisiile din guvern, înlocuiți fiind cu reprezentanți ai P.C.R. și PSD.

Toate aceste desfășurări au transformat puterea de stat existentă într-o formă a dictaturii proletariatului și au avut ca urmare și abolirea monarhiei. La 30 decembrie 1947 Mihai I abdică și după patru zile părăsește țara. Tot la 30 decembrie, Adunarea deputaților proclamă „Republica Populară Română" și încredințează puterea executivă unui Prezidiu de 5 membri, care desemnează pe dr. Petru Groza cu formarea noului guvern, constituit în aceeași zi: „Instaurarea Republicii, în condițiile cînd rolul decisiv în conducerea țării îl avea clasa

muncitoare, în alianță cu țărănimea și intelectualitatea, cu celelalte mase muncitoare, în frunte cu partidul comunist, a marcat trecerea la revoluția proletară și la edificarea societății socialiste în România". *Nicolae Ceaușescu*, Cuvîntare la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată celei de a XXV-a aniversări a proclamării republicii (București, 29 decembrie 1972).

În politica externă, România semnează tratatul de pace de la Paris (10 februarie 1947) elaborat după îndelungate negocieri: dictatul de la Viena este anulat și hotarul vestic al țării, din 1920, reconfirmat. Relațiile diplomatice ale țării se extind de la 16 state (1944) la 23 (finele anului 1947). În comerțul exterior numărul statelor partenere trece de la 12 (1945) la 26 (1947), iar volumul total al importurilor și exporturilor de la 39 770 000 dolari (1946) la 95 710 000 (1947) și 248 220 000 (1948; în 1938 = 266 000 000 dolari).

ETAPA REVOLUȚIEI SOCIALISTE. Unitatea politică, ideologică și organizatorică a clasei muncitoare a fost primul dintre evenimentele importante din etapa orînduirii socialiste. Congresul al VI-lea al P.C.R. (Congresul I PMR) a trasat și liniile directoare ale dezvoltării țării. Noua putere de stat are ca for legislativ suprem Marea Adunare Națională și ca organe locale consiliile populare (numite, un timp, sfaturi populare). La 28 martie 1948 au loc noi alegeri, urmate de promulgarea unei noii constituții (13 aprilie) și de alegerile pentru consiliile populare (3 decembrie 1950) însoțite de o nouă împărțire teritorială, pe raioane (ulterior pe regiuni și raioane). Ia ființă Comitetul de stat al Planificării. În 1948 este creată securitatea statului și, în anul următor, miliția populară.

Primul președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale a fost dr. Constantin I. Parhon (1948—1952), urmat de dr. Petru Groza (1952—1958) și de Ion Gheorghe Maurer (1958—1961). În martie 1961 se formează Consiliul de Stat, ales

de Marea Adunare Națională, condus de un președinte[1]. De la 28 martie 1974 a fost instituită funcția supremă în stat — Președinte al Republicii (vezi în continuare, p. 372).

Dr. Petru Groza a condus toate guvernele între 1945—1952, urmat de Gheorghe Gheorghiu-Dej (de la 2 iunie 1952), de Chivu Stoica (de la 3 octombrie 1955) și de Ion Gheorghe Maurer (21 martie 1961—28 martie 1974). În prezent prim-ministru este tovarășul Manea Mănescu.

În paralel se desfășoară procesul complex al construcției economice. La 11 iunie 1948, exact cînd se împlineau o sută de ani de la izbucnirea în București a revoluției de la 1848, se votează legea pentru naționalizarea întreprinderilor industriale, a celor miniere, bancare, de transport și de asigurări. Instaurarea proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție a deschis calea spre conducerea planificată a economiei naționale și aplicarea politicii de industrializare.

Industrializarea socialistă este realizată cu consecvență și stăruitoare eforturi, sub conducerea Partidului Comunist Român, de aproape 28 de ani; în acest răstimp au fost înfăptuite două planuri anuale (1949 și 1950) și cinci, de cîte cinci ani; a început, cu bune rezultate, cincinalul 1976—1980. Amplificînd și dezvoltînd ideile directoare ale etapelor precedente, actualul cincinal urmărește „creșterea puternică a forțelor de producție pe baza cuceririlor revoluției tehnico-științifice, astfel încît să se poată asigura sporirea continuă a producției de bunuri materiale în vederea satisfacerii largi a necesităților de consum ale întregului popor, dezvoltarea multilaterală a societății" (Programul Partidului Comunist Român..., p. 65—66). O atare creștere accelerată înseamnă, în final, sporirea nivelului de trai; societatea, ca și un individ, nu poate consuma decît atît cît produce. De aci a rezultat alocarea, pentru acumulare, a unei rate înalte din venitul național.

[1] Vezi listele cronologice de la finele volumului, p. 416—417.

Perioada	Defalcarea venitului național	
	Fond de consum %	Fond de acumulare %
1951—1955	75,7	24,3
1956—1960	82,9	17,1
1961—1965	74,5	25,5
1966—1970	70,5	29,5
1971—1975	66,9	33,1
1976—1980	67—66	33—34

Urmărind cîțiva indicatori, rezultatele sînt următoarele (anul 1950 = 100):

	1955	1960	1965	1970	1975	Ritmul mediu anual de creștere. 1951—1975
Volumul investițiilor	231	439	748	1 300	2 200	13,1
Produsul social[1]	186	263	414	629	1 000	9,8
Venitul național[2]	192	268	413	599	1 000	9,7
Producția globală industrială	202	340	649	1 100	2 100	12,9
Grupa A (mijloace de producție)	217	397	823	1 500	2 900	14,4
Grupa B (bunuri de consum)	185	277	457	728	1 200	10,6
Producția globală agricolă	162	171	193	212	289	4,3
Vînzările de mărfuri cu amănuntul prin comerțul socialist	200	290	479	726	1 100	10,0
Volumul comerțului exterior	194	299	478	836	1 900	12,6
Cheltuielile pentru acțiuni social-culturale din bugetul statului	190	385	607	988	1 500	11,4

[1] Produsul social se compune, valoric, din cheltuielile materiale de producție (obiectele muncii și mijloacele de muncă consumate în procesul de producție) la care se adaugă valoarea nou creată.

[2] Diferența dintre produsul global și cheltuielile materiale de producție aferente. În calculul produsului social și al venitului național se includ și servicii cultural-sociale, administrative, transportul de călători, telecomunicațiile pentru populație, activitatea unităților de deservire a agriculturii etc.

Aceste creșteri sînt însoțite de schimbări în ponderea principalelor sectoare de activitate, cu urmările aferente în alcătuirea socială. Sensul general al evoluției: însemnătatea tot mai mare a industriei și scăderea corelativă a agriculturii, în crearea produsului social și a venitului național astfel: (Calculul efectuat după prețurile fiecărui an, în procente față de totalul respectiv)[1]:

În produsul social

Ramura de producție	1938	1950	1960	1965	1975
Industrie	39,0	46,6	52,4	57,3	64,7
Construcții	5,4	7,4	9,7	9,4	8,6
Transporturi și telecomunicații	6,4	4,2	3,5	3,3	4,2
Agricultură	30,1	25,7	24,5	21,5	14,1

În venitul național

Ramura de producție	1938	1950	1960	1965	1975
Industrie	30,8	44,4	44,1	48,9	56,2
Construcții	4,4	6,0	9,0	8,0	7,6
Transporturi și telecomunicații	6,5	4,3	3,8	4,0	5,8
Agricultură	38,1	27,8	33,0	28,9	16,0

Cifre ce arată rolul diriguitor al industriei în ansamblul economiei naționale. Concomitent s-a urmărit ca anumite ra-

[1] Tabelele statistice din acest capitol cuprind date publicate în Anuarul statistic al R.S.R., ed. 1976.

REPUBLICA SOCIALISTĂ

R. S. S.

Darabani
Dorohoi
Săveni
Siret
Rădăuți
BOTOȘANI
BOTOȘANI
Solca
SUCEAVA
SUCEAVA
Gura Humorului
…lung Moldovenesc
Fălticeni
Hirlău
…a Dornei
Pașcani
Tirgu Neamț
Tirgu Frumos
IAȘI
IAȘI
Borsec
NEAMȚ
Bicaz
PIATRA NEAMȚ
ROMAN
Toplița
Negrești
Buhuși
Gheorgheni
Bălan
VASLUI
Huși
BACĂU
HARGHITA
VASLUI
Moinești
MIERCUREA CIUC
Comănești
BACĂU
Vlăhița
Tirgu Ocna
GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ
BIRLAD
Băile Tușnad
Slănic Moldova
Baraolt
Adjud
Berești
Tirgu Secuiesc
COVASNA
Panciu
Covasna
Mărășești
TECUCI
Tirgu Bujor
…ȘOV
SFINTU GHEORGHE
Odobești
GALAȚI
Intorsura Buzăului
VRANCEA
BRAȘOV
FOCȘANI
Rișnov
Săcele
Predeal
GALAȚI
Azuga
Bușteni
Sinaia
Rimnicu Sărat
Comarnic
Slănic
Măcin
BRĂILA
Isaccea
BUZĂU
Breaza
TULCEA
Sulina
Fieni
Cimpina
Vălenii de Munte
BUZĂU
BRĂILA
Băicoi
Plopeni
Boldești Scăeni
Făurei
TULCEA
Moreni
PLOIEȘTI
Urlați
Mizil
Babadag
TIRGOVIȘTE
PRAHOVA
DÎMBOVIȚA
Hirșova
Urziceni
Țăndărei
Titu
Buftea
SLOBOZIA
BUCUREȘTI
IALOMIȚA
Fetești
Cernavodă
Năvodari
Medgidia
Videle
ILFOV
CĂLĂRAȘI
CONSTANȚA
CONSTANȚA
…RMAN
Oltenița
Techirghiol
Eforie
GIURGIU
Mangalia
Zimnicea
MAREA NEAGRĂ
…L G A R I A

Municipii reședințe de județ
Municipii
Orașe reședințe de județ
Orașe
Limita orașelor subordonate municipiului
Limită municipii

…NIA, Harta administrativă,

muri industriale să se dezvolte prioritar, dat fiind rolul lor în accelerarea acestei dezvoltări. Cîteva exemple:

Grupa A (mijloace de producție) 1938 = 100

Ramura	1950	1960	1965	1975
Metalurgia feroasă (inclusiv extracția minereurilor feroase)	193	726	1 200	3 800
Metalurgia neferoasă (inclusiv extracția minereurilor neferoase)	137	532	998	2 900
Construcții de mașini și prelucrarea metalelor	179	1 000	2 300	10 900
Chimie	171	1 100	3 500	19 200
Materiale de construcții	273	1 100	2 300	6 900

Grupa B (bunuri de consum) 1938 = 100

Ramura	1950	1960	1965	1975
Alimentară	107	254	382	748
Textile	172	404	663	2 000
Confecții	319	770	1 300	5 200
Pielărie, blănărie, încălțăminte	175	432	702	1 700
Săpunuri și cosmetice	129	358	538	1 400
Sticlă, porțelan, faianță	229	794	1 400	4 900

De subliniat că o sumă de produse ce se fabrică în prezent nu erau defel întîlnite în industria românească antebelică: oţel de convertizor, aluminiu primar şi aliaje, îngrăşăminte chimice fosfatice şi azotoase, coloranţi organici, xileni, tananţi sintetici, detergenţi, materiale plastice, cauciuc sintetic, turbine cu abur, maşini unelte pentru aşchierea metalelor, instalaţii de foraj complete, excavatoare, rulouri compresoare, tractoare, pluguri şi semănători pentru tractor, combine pentru recoltat grîne, locomotive diesel şi electrice, autocamioane, autobuze, autoturisme, rulmenţi, biciclete, aparate de radio, televizoare, maşini de spălat rufe (uz casnic), frigidere.

Paralel cu industrializarea se urmăreşte *amplasarea raţională şi echilibrată a unităţilor de producţie pe întregul teritoriu al ţării*. Ceea ce înseamnă o superioară utilizare a resurselor, folosirea deplină şi calificarea forţei de muncă, mărirea retribuţiilor individuale pe măsura creşterii calificării sau a specializării, consolidarea şi extinderea centrelor urbane (inclusiv dotările edilitare şi culturale aferente), în final, ridicarea standardului de trai. Spre comparaţie, amintim că, în intervalul 1918 — 1939, industria se concentra mai ales la Bucureşti, Valea Prahovei, Braşov, Hunedoara, Reşiţa, Timişoara, Arad, şi că într-o sumă din oraşele Moldovei şi Olteniei, efectele industrializării nu erau defel cunoscute. În prezent se urmăreşte ridicarea accelerată a judeţelor rămase mai în urmă (faţă de avansul celorlalte), aşa încît, pînă în 1980, fiecare judeţ să realizeze o producţie globală industrială de cel puţin 10 miliarde lei.

Corespunzător s-a dezvoltat producţia de energie, fără de care nu ar fi fost posibilă accentuata creştere a întregii economii, fiind electrificate şi 11 932 sate (pînă la finele lui 1975, dintr-un total de 13 149 sate).

Dinamica energetică (Creștere în procente, comparativ cu 1938 = 100)

Ramura	1950	1960	1965	1975
Energie electrică şi termică	248	1 100	2 700	9 200
Cărbune	137	283	400	851
Cocso-chimică	100	1 900	2 700	5 400
Extracţie ţiţei şi gaze petroliere	81	203	235	285
Prelucrare ţiţei	93	252	403	700
Extracţie gaz-metan	630	2 300	5 400	10 900

Planul naţional unic de dezvoltare economico-socială pe intervalul 1976—1980 prevede investiţii de 1 000 miliarde lei[1] din care 580,5 pentru industrie şi 116,4 pentru agricultură şi cu următorii indicatori pentru 1980 faţă de 1975 (în procente): produsul social — 150—157%; venitul naţional — 161—168,5%; producţia globală industrială — 162—170% şi agricolă — 128—144%. Atenţie deosebită se acordă modernizării şi eficienţei: valoarea produselor noi şi reproiectate introduse în fabricaţie trebuie să reprezinte, în 1980, 45% din valoarea producţiei marfă, realizată de ramurile prelucrătoare ale industriei republicane.

În perspectiva istoriei, sensul major al industrializării socialiste este recuperarea decalajului determinat de împrejurările trecutului şi înscrierea României printre ţările cu un dezvoltat potenţial economic, cu un stadiu superior de civilizaţie. Numai progresul susţinut al industriei, agriculturii, al

[1] În preţuri comparabile.

celorlalte sectoare de producție pot împlini necesitățile, tot mai felurite, ale oamenilor; numai astfel întreaga națiune își asigură libertatea; numai în acest fel există temeiul pentru o participare activă la diviziunea internațională a muncii, pentru cooperare multiplă cu alte state.

Cooperativizarea agriculturii. După reforma agrară din martie 1945 tot pămîntul — afară de acela al statului — a intrat în posesia țărănimii. O dată rezolvată această problemă care a dominat viața noastră publică mai mult de un secol rămînea să se asigure eficiența producției agricole. Or gospodăriile mici și mijlocii, cu venituri modeste, nu aveau posibilitatea să-și cumpere, fiecare în parte, tractoare, alte mașini, îngrășăminte chimice... Mai era necesar, pe de o parte, să se producă în țară mașinile agricole necesare; pe de altă parte, să se convingă țărănimea să lucreze în întovărășire suprafețe mari, cu metode agrotehnice corespunzătoare. Sînt problemele principale de care s-a ocupat Plenara din 3—5 martie 1949 a Comitetului Central al Partidului Comunist Român. Producția de mașini agricole a luat o remarcabilă dezvoltare (la Brașov — fosta uzină IAR reprofilată în fabrică de tractoare, la București și în alte centre). Statul a alocat sume importante pentru înzestrarea agriculturii: 114,64 miliarde în intervalul 1965—1974 (inclusiv). La finele anului 1975 existau: 119 533 tractoare, revenind fiecăruia 81 hectare de suprafață arabilă[1]; 96 633 pluguri pentru tractor; 46 462 semănători mecanice; 50 522 combine de diferite tipuri; 12 251 mașini de împrăștiat îngrășăminte chimice— grupate în stațiuni pentru mecanizarea agriculturii (S.M.A.) — 743 unități la finele anului 1975. Îngrășămintele chimice— încorporate solului au însumat 928,7 mii tone în 1975 (față de 5,9 mii tone în 1950 și 266,4 în 1965).

În ce privește lucrul în comun al pămîntului s-au înregistrat două faze: 1. A întovărășirilor agricole menite să arate

[1] În 1937 existau 4 600 tractoare revenind, în medie, 3 000 ha de fiecare tractor.

avantajele muncii pe tarlale mari, cu mijloace și metode agrotehnice moderne. 2. Faza cooperativelor agricole de producție în care veniturile se repartizează nu numai după numărul zilelor prestate, dar și după cantitatea și calitatea recoltei produse de brigada (echipa) care a lucrat de la începutul la finele anului agricol aceeași tarla sau la același sector zootehnic, legumicol, viticol, horticol. În 1962 s-a încheiat cooperativizarea agriculturii, eveniment marcat și de o sesiune specială a Marii Adunări Naționale (27–30 aprilie). Există 4 419 cooperative agricole de producție (CAP), cu 3 436 800 familii, 9 047 200 ha teren agricol (din care 973 016 ha în folosința gospodăriilor personale ale membrilor cooperatori). Alături de CAP există și 391 unități agricole de stat care dețin 4 492 130 ha și gospodăriile agricole individuale cu 1 407 064 ha. Rezultatele pot fi urmărite și în cîteva cifre globale:

	1938	1965	1975
1. Cereale boabe (grîu, secară, orz, ovăz, porumb, orez)	8 982,5	12 601,3	15 265,8
2. Leguminoase boabe (mazăre, fasole, soia)	260,3	207,3	324,4
3. Plante textile (in, cînepă)	121,3	125,2	247,1
4. Plante uleioase (floarea soarelui, ricin, in pt. ulei)	131,1	622,3	807,1
5. Sfeclă de zahăr	445,7	3 013,2	4 905,1
6. Cartofi	1 331,2	2 194,7	2 715,9
7. Legume	451,0	1 654,5	2 391,7

Au urcat și randamentele medii la hectar:

în chintale

	1938	1965	1975
Grîu și secară	13,1	19,7	20,6
Porumb	10,6	17,8	27,8
Mazăre	9,8	12,5	12,6
Soia	9,4	4,8	17,6
Floarea soarelui	8,7	12,2	14,3
Sfeclă de zahăr	136,9	158,7	198,6
Cartofi	82,6	72,9	89,1
Varză	98,6	135,5	163,2
Ceapă	51,7	63,9	59,4
Tomate	62,5	137,4	117,4
Pepeni verzi și galbeni	54,3	75,2	111,2

În cincinalul 1976—1980 în agricultură se investesc 116,4 miliarde lei (aproximativ egal cu sumele investite în deceniul 1965—1974) și, prin aplicarea unui complex de măsuri, se estimează o creștere, în 1980, de circa 28—44% față de nivelul din 1975. Atenție se va da irigărilor, așa încît, de la 1 424 200 ha (1975) să se ajungă la 3 000 000 ha amenajate pentru irigare în 1980. De asemenea, planul prevede sporirea șeptelului și a producției animaliere în toate sectoarele, înființarea, în fiecare județ, de complexe zootehnice pentru asigurarea nevoilor proprii de carne și ouă, dezvoltarea sericiculturii și apiculturii. În piscicultură, accentul se va pune pe creșterea producției de pește din apele interioare, din Dunăre, Delta Dunării și din Marea Neagră. Dealtfel, odată cu asanarea regiunilor inundabile ale Dunării, acțiune ce a dus la recuperarea unor suprafețe pentru cultură, au fost secate și o sumă de bălți, fapt ce urmează să fie remediat, deoarece s-a repercutat negativ asupra potențialului de reproducere a peștelui.

În ce privește *fondul forestier*, ținînd seama că tăierile au depășit an de an posibilitățile de regenerare (fondul total

este de 6 316 000 ha în 1975 față de 6 476 000 ha în 1938), din inițiativa Președintelui Republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu, *legea pădurilor*, votată în 1976, reglementează strict regimul de exploatare, ținînd seama de capacitatea normală anuală de refacere a acestei avuții de cea mai mare însemnătate pentru întreaga națiune.

Schimbările de structură și creșterea pe multiple planuri a economiei naționale au adus importante schimbări în realitățile sociale. Între 1950 și 1975 (inclusiv), numărul muncitorilor a sporit de c. 4 ori, de la 1 222 900 la 4 993 800, din care 2 556 400 în industrie (c. 51,2%), 654 900 în construcții (c. 13,1%), 430 400 în transporturi și telecomunicații (c. 8,6%), 487 700 în circulația mărfurilor (c. 9,8%). Creșterea numerică s-a produs în paralel cu modificarea repartizării teritoriale — datorită amplasării raționale a unităților de producție — cu urcarea nivelului de calificare profesională și cu ameliorarea condițiilor de locuire, cu lărgirea orizontului de cultură.

Organic legată de industrie, de sectorul cel mai dinamic al economiei, de aplicarea cuceririlor tehnico-științifice contemporane, de proprietatea socialistă, *clasa muncitoare* constituie cea mai organizată forță a societății și, prin conștiința ei revoluționară, își afirmă direct funcția conducătoare. Ea exercită, sub conducerea Partidului Comunist Român, puterea politică în stat, este proprietara mijloacelor de producție și are o contribuție principală la crearea valorilor materiale. Se adaugă, ca elemente definitorii pentru rolul său diriguitor, conștiința politică, nivelul său ideologic și de cultură generală, participarea la conducerea și la evenimentele vieții social-politice. Clasa muncitoare capătă, odată cu sporul numeric, o alcătuire tot mai complexă pe sectoare ale industriei, pe întreprinderi, pe colective.

Țărănimea a trecut de la mica producție individuală la proprietatea cooperatistă. Această schimbare revoluționară, întemeiată pe o bază tehnico-materială superioară

Nicolae Ceaușescu, Secretar general al Partidului Comunist Român, Președintele Republicii Socialiste România.

De la 5, în 1955, numărul excavatoarelor construite în 1975 s-a ridicat la 1210, fiind exportate în mai multe țări. În imagine, excavatoare produse de Întreprinderea de utilaj greu «Progresul». (CPCS)

În întreprinderea de autocamioane Brașov — ca în toate unitățile de producție — tineretul are o activă contribuție la realizarea planului.

Rețeaua de drumuri modernizate se amplifică în fiecare an; ea asigură legătura între toate centrele urbane ale țării. În imagine podul peste Dunăre la Vadu-Oii — Giurgeni, monumentală realizare din sectorul transporturilor. (CPCS)

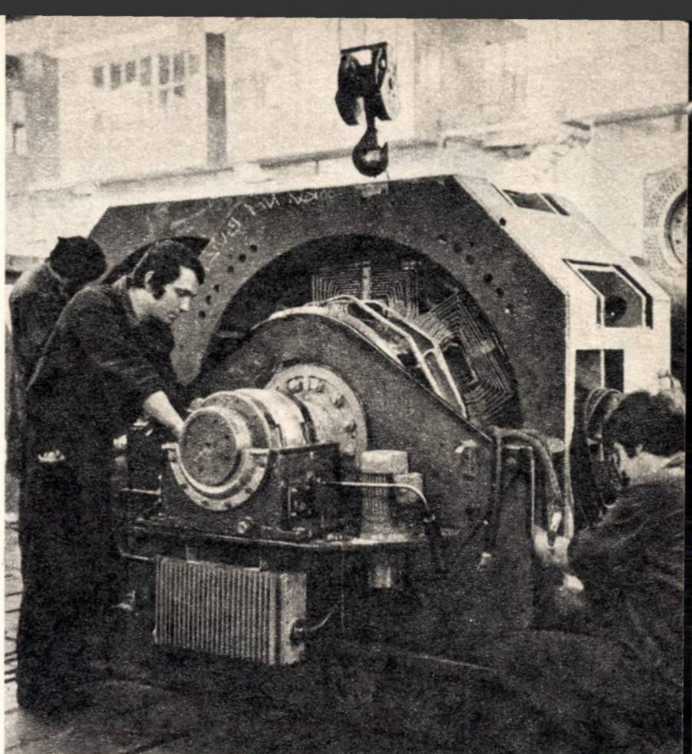
Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român: tovarăşul Nicolae Ceauşescu prezintă raportul Comitetului Central (25 noiembrie 1974). (ESE)

Președintele Republicii Socialiste România la conferința pentru securitate și cooperare în Europa (Helsinki, 1 august 1975). (ESE)

În Întreprinderea de tricotaje Caracal (sus) **și în aceea de textile din Năsăud** (jos), **un mare număr de tineri participă la îndeplinirea cu succes a planului.**

Tineri muncitori la Întreprinderea de construcții de mașini — Reșița, secția motoare electrice.

În prezent funcționează 86 teatre, opere și teatre muzicale (18 în 1938). În imagine, sala mare a Teatrului Național din București, în clădirea recent inaugurată. (CPCS)

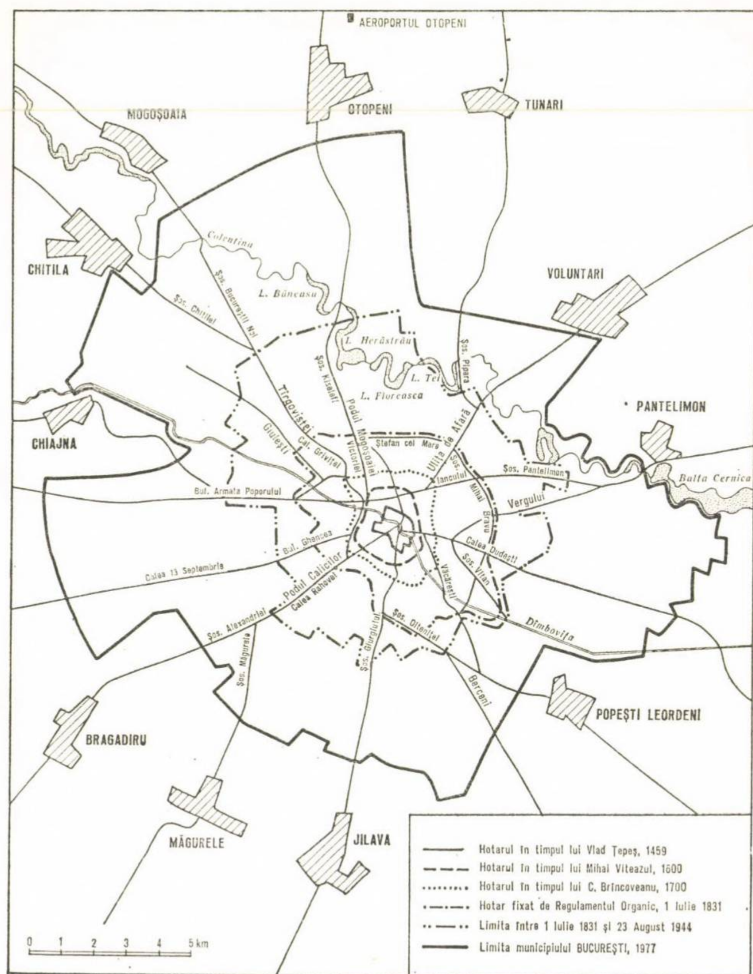
Festivitatea premierii lotului român participant la Olimpiada de la Montreal 1976. Tovarășul Nicolae Ceaușescu, tovarășa Elena Ceaușescu, tovarășii Manea Mănescu și Ștefan Voitec felicită pe Nadia Comănecj și Teodora Ungureanu.

Corul Madrigal al Conservatorului Ciprian Porumbescu din București, condus de prof. Constantin Marin, este binecunoscut în țară și peste hotare pentru calitatea interpretărilor sale.

(mecanizare, chimizare, aplicarea unor metode fundamentate ştiinţific), postulează şi calificarea crescîndă a ţăranului (ce nu mai poate rămîne la metodele tradiţionale de lucru), concomitent cu extinderea reţelei sanitare şi şcolare, cu unele [îmbună]tăţiri edilitare şi cu noi construcţii de locuinţe pentru a elimina, treptat, deosebirile principale dintre sat şi oraş. Desigur este vorba de un proces evolutiv, de durată. Pînă la atingerea acestui stadiu, cooperativele agricole constituie microcolectivităţi, cu interese proprii. Ele reprezintă un procent numeric ridicat, 37,8% din totalul populaţiei ocupate (adică 3 837 400 din 10 150 800), şi contribuie cu 14,1% la realizarea produsului social şi cu 16% la cea a venitului naţional (vezi mai sus, p. 343). Alianţa muncitorească-ţărănească este clădită pe comunitatea intereselor de bază a celor două clase şi întărirea acestei alianţe reprezintă un element esenţial în evoluţia societăţii noastre.

Din totalul populaţiei, circa 55% (c. 11 698 000) sînt copii şi tineri (pînă la 34 ani inclusiv). În industria ţării, peste 40% din totalul muncitorilor îl reprezintă tinerii. Ei sînt prezenţi în fabrici, pe şantiere, în unităţi agricole, în laboratoare, în şcoli şi universităţi, lucrînd cu devotament, cu o recunoscută contribuţie, la edificarea socialismului.

În ţara noastră, unde alături de poporul român s-au aşezat, în felurite etape, maghiari, secui, saşi, şvabi, sîrbi..., a fost asigurată egalitatea deplină în drepturi a naţionalităţilor conlocuitoare cu poporul român. Comunitatea unor interese de bază oferă fiecărui cetăţean — român, maghiar, german sau de altă naţionalitate — posibilităţi egale şi multiple de afirmare şi promovare, în felurite domenii. Constituţia Republicii Socialiste România creează cadrul politic şi instituţional pentru exercitarea în fapt şi garantarea egalităţii în drepturi a tuturor cetăţenilor, fără deosebire de naţionalitate. În limbile naţionalităţilor conlocuitoare apar

DEZVOLTAREA ORAŞULUI BUCUREŞTI, DIN SECOLUL AL XV-LEA PÎNĂ ÎN 1977.

49 publicaţii centrale şi locale cu un tiraj de 700 000 exemplare la o apariţie; în învăţămînt funcţionează 2 707 secţii şi unităţi cu limba de predare maghiară, frecventate de aproxi-

mativ 260 000 elevi, şi 727 — cu predarea în germană (64 000 elevi); în cincinalul 1971—1975 s-au editat 3 000 titluri în limbile naţionalităţilor conlocuitoare, cu un tiraj total de 18 400 000 exemplare. Adăugăm că 14 teatre îşi prezintă spectacolele în limbile acestor naţionalităţi şi că 2 000 formaţii de amatori activează în maghiară şi aproape 500 în germană.

Schimbările din economie se reflectă şi în repartizarea populaţiei. Dacă la recensămîntul din ianuarie 1948 trăia în mediul urban 23,4% din populaţia ţării şi 76,6% în cel rural, la 1 iulie 1975 procentele au devenit 43,2% la oraş[1] (9 182 463) şi 56,8% în comune şi sate (12 062 640), cu o densitate medie de 89,5 locuitori pe km² (faţă de 66,8 la amintita dată). Totalul populaţiei, la 1 iulie 1975, este estimat la 21 245 103. Planul naţional unic în vigoare prevede ca un număr de 120 centre comunale să se transforme în anii 1976—1980 în oraşe agroindustriale. Durata medie a vieţii este în creştere şi a ajuns la c. 69,5 ani (67,2 ani la bărbaţi şi 71,8 la femei, faţă de 1956 — c. 61 şi c. 65 ani).

Viaţa culturală prezintă caractere şi aspecte noi ce reflectă schimbările de fond social-economice şi politice, precum şi noua concepţie despre stat, naţiune, om şi muncă: fiecare cetăţean are dreptul şi îndatorirea de a desfăşura o activitate utilă societăţii, iar statul asigură fiecăruia, potrivit pregătirii sale, posibilitatea efectivă a unei atari activităţi. Dintre trăsăturile caracteristice noii vieţi culturale, relevăm preocuparea constantă de ridicare a nivelului cultural al maselor printr-un complex de factori (învăţămînt, difuzarea cărţii, biblioteci, radio şi televiziune, formaţii artistice — de la teatrele şi orchestrele de stat şi pînă la echipele de amatori — concursuri şi expoziţii). O altă caracteristică im-

[1] Inclusiv comunele suburbane.

portantă este finalitatea vieții culturale, care, paralel cu progresul cunoștințelor, urmărește formarea unui om nou, constructor al societății socialiste, dezvoltarea personalității sale. Trebuie reținute și condițiile create oamenilor de știință, literaților și artiștilor, locul nou ce-l ocupă în ansamblul societății.

În *învățămîntul* de toate gradele, de la școala elementară și pînă la Universitate, a crescut mult și numărul unităților și acela al elevilor și studenților astfel:

	1938/1939	1975/1976
Copii înscriși la grădinițe	90 787	812 420
Învățămîntul primar (4 ani) și gimnazial (4 ani)................................	1 575 477	3 019 776
Învățămîntul liceal (4 ani)	34 541	901 977
Învățămîntul profesional	39 250	122 630
Învățămîntul superior	26 489	164 567
Personal didactic (la toate treptele)	55 215	241 488

S-au înființat institute de învățămînt superior, facultăți noi și — fapt ce trebuie subliniat — ele au fost repartizate în centre care nu avuseseră pînă atunci astfel de unități, precum Galați, Ploiești, Suceava, Petroșani. La București a luat ființă Academia „Ștefan Gheorghiu“ pentru pregătirea cadrelor de conducere a activității de partid, social-politice, economice și administrației de stat; la Craiova — o nouă Universitate, iar la Constanța, Pitești, Bacău, Baia

Mare — institute pedagogice de trei ani[1] pentru formarea profesorilor destinaţi claselor primare şi gimnaziale. S-au construit multe localuri de şcoală şi la oraşe şi la sate, precum şi cămine şi cantine studenţeşti (la Bucureşti, în cartierul Grozăveşti, la Iaşi şi Cluj-Napoca). Numărul sporit de burse asigură tuturor elementelor destoinice posibilitatea studiilor în bune condiţii, în învăţămîntul superior. S-au desfiinţat toate taxele — de frecvenţă, de examene, de diplomă, la care se adaugă excelenta măsură de a se distribui fără plată manualele pentru clasele I—XII. În prezent (vezi şi hotărîrile plenarei din 18—19 iunie 1973 cu privire la dezvoltarea şi perfecţionarea învăţămîntului) există următoarele trepte ale instruirii: preşcolar (cuprinderea, pînă în 1980—1981, a celei mai mari părţi din copiii între 4 şi 6 ani); ciclul I primar (4 ani); ciclul II gimnazial (4 ani); liceul — treapta I-a (2 ani; pînă în 1976—1977 învăţămîntul de 10 ani va fi generalizat, obligatoriu pentru toţi tinerii); liceul—treapta a 2-a (2 ani, cu perspectiva ca pînă în 1985 absolvirea completă a liceului să devină obligatorie); învăţămîntul superior (4—5 ani, după specialităţi). Ca principii directoare reţinem: corelaţia dintre instruirea teoretică, cercetare şi producţie; asigurarea unei pregătiri tehnico-practice, astfel încît absolventul treptei respective să se poată încadra în muncă, dar să aibă şi posibilitatea de a fi primit în următoarea treaptă; aportul sporit al şcolii în ridicarea nivelului de cultură al întregii societăţi.

Un fapt dintre cele mai importante este *difuzarea cărţii.* Opere literare ce altă dată se tipăreau cel mult în cîteva mii de exemplare cunosc în prezent tiraje de zeci de ori mai mari. *Activitatea editorială* se repartizează între 23 de edituri specializate, majoritatea în Bucureşti (Ştiinţifică şi Enci-

[1] Asemenea Institute au fost organizate în vechile centre — Bucureşti, Iaşi, Cluj-Napoca, Craiova, Timişoara, fiind ulterior cuprinse în universităţile respective.

clopedică, Politică, Albatros, Mihai Eminescu, Academiei, Militară, Medicală, Tehnică, Sport-Turism, Agrosilvică, Kriterion etc.), celelalte la Cluj-Napoca (Dacia), Timişoara (Facla), Iaşi (Junimea), Craiova (Scrisul Românesc). La care se adaugă activitatea editorială a unor instituţii cum sînt Societatea de ştiinţe istorice, Societatea de ştiinţe filologice, Asociaţia slaviştilor, precum şi publicaţiile periodice ale muzeelor ca, de exemplu: Acta Musei Napocensis (Cluj-Napoca), Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei (Cluj-Napoca), Bucureşti, materiale de istorie şi muzeografie (Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti), Buridava (R. Vîlcea), Crisia (Oradea), Danubius (Galaţi), Memoria Antiquitatis (Piatra Neamţ), Muzeul Naţional (Bucureşti), Pontica (Constanţa), Ziridava (Arad); în plus, Revista Monumentelor istorice şi Revista Muzeelor. În 1975 s-au tipărit 3 877 titluri în 68 898 000 exemplare (faţă de 2 575 titluri, cu 34 660 000 exemplare în 1960). A sporit considerabil şi numărul traducerilor, prezentate într-o limbă aleasă, îngrijită.

Difuzarea cărţii este făcută şi prin *biblioteci*. La Bucureşti funcţionează cele 2 biblioteci naţionale — la Academia Republicii Socialiste România şi Biblioteca Centrală de Stat; în ţară sînt deschise bibliotecile universitare, cele documentare (ale instituţiilor şi întreprinderilor), cele şcolare şi publice, în total 21 466 unităţi (la finele lui 1975), cu un fond de 139 377 000 volume.

Presa a pătruns pînă în cele mai depărtate sate; la marile cotidiene se adaugă periodicele, dintre care o sumă cu profil special adresîndu-se femeilor, tineretului, agricultorilor, copiilor, muncitorilor sanitari, forestieri, minieri, militarilor etc. — sau cele cu caracter de „magazin". În 1975 au apărut 59 cotidiene şi săptămînale (din acestea 14 în limba naţionalităţilor conlocuitoare) şi 394 reviste şi alte periodice (din care 35 pentru naţionalităţile conlocuitoare). *Radiodifuziunea* poate fi socotită ca o presă vorbită: numărul abonaţilor a

ajuns la 3 084 000 (1975). *Televiziunea* s-a impus cu rapiditate; dacă în 1965 erau 501 000 abonați, unsprezece ani mai tîrziu (1975) ei ajung la 2 692 000; planul unic de dezvoltare prevede ca în 1980 aproape întreaga populație a țării să beneficieze de programul I de televiziune și circa 50% de programul II. *Cinematograful*, cu toată concurența televiziunii, își menține un numeros public (6 099 unități față de 338 în 1938). Producția de filme de lung metraj a trecut de la 2 (1951) la 23 (1975), acelea de scurt metraj de la 2 la 32 și cele documentare de la 15 titluri la 228. Pentru diferite manifestări, de la conferințe științifice și pînă la spectacole teatrale și dans, au fost deschise 205 case de cultură orășenești și 8 032 cămine culturale sătești, multe din ele, în construcții noi, cu dotările aferente.

Muzeele au cunoscut aceeași amplă creștere: științele naturale — 33; tehnice — 6; istorie — 72; etnografie — 43; memoriale — 73; artă — 70; mixte — 64; în total 361 unități care au primit 13 436 000 vizitatori (1975). Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România s-a deschis în 1949, instalat în fostul palat regal din București, cu secții de artă veche (feudală), modernă și contemporană românească, artă europeană și orientală și un important sector de restaurare. O secție de artă veche, a epocii lui Constantin Brâncoveanu, a fost instalată în palatul de la Mogoșoaia, în 1957, devenit azi unul dintre cele mai reprezentative muzee românești. În fostul palat Cantacuzino, de pe Calea Victoriei, din București, s-a înființat Muzeul George Enescu, în amintirea compozitorului de renume universal. Creații noi, tot în Capitală, sînt: Muzeul de Istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, unde sînt înfățișate etapele și momentele principale ale luptei proletariatului, a oamenilor muncii pentru libertate, eliberare socială și independență, precum și Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România, inaugurat la 8 mai 1972, cu 62 săli de

expunere, prezentînd vizitatorilor istoria patriei, de la mărturiile preistoriei și ale antichității și pînă în contemporaneitate. La Iași muzeele sînt grupate în monumentala clădire a Palatului Cultural, fost mai înainte Palatul Administrativ; separat, în fosta reședință a lui Alexandru Ioan Cuza s-a înființat Muzeul Unirii. La Cluj-Napoca, reținem Muzeul de Artă și Muzeul etnografic, cu secția în aer liber a vechii tehnici românești, din parcul de la Hoia. De un deosebit interes este și Muzeul tehnicii populare de lîngă Sibiu, organizat ca o secție a Muzeului Brukenthal. La Oradea, tot de recentă dată este Muzeul de Artă și de Istorie. Muzee de artă noi s-au inaugurat și la Craiova și Constanța; tot în importantul centru dobrogean, Muzeul arheologic, îmbogățit cu multe opere descoperite prin săpăturile locale, poate fi considerat, de fapt, o unitate nouă. Legea pentru conservarea patrimoniului național cultural, adoptată în 1974, și oficiile județene deschise în acest scop sînt menite să asigure, prin ampla inventariere începută, cunoașterea, păstrarea și restaurarea operelor și valorilor de toate genurile, de la desene și schițe la pictură, de la artă populară și etnografie la arhitectură, de la monezi și bijuterii la arhive etc.

Esențială în viața culturală este *creația originală în știință, artă și literatură*. O enumerare a rezultatelor obținute în diferitele sectoare iese, firește, din cadrul prezentei lucrări. Vom menționa însă personalități și domenii reprezentative.

În *matematici*, pe plan internațional sînt cunoscuți Miron Nicolescu, Gh. Vrînceanu, D. Barbilian, Simion Stoilov, Gr. Moisil, N. Teodorescu, T. Popovici și Gh. Marinescu.

În *fizică*, atenția s-a îndreptat în special asupra fizicii nucleare și aplicațiilor ei, a mecanicii propriu-zise, precum și asupra laserului; cităm numele lui H. Hulubei, Șt. Bălan, G. Țițeica, E. Bădărău, I. Ursu, Th. V. Ionescu, Ion Agârbiceanu și Paul Petrescu.

S-au obținut rezultate interesante în *chimia anorganică* și în domeniul hidrocarburilor. Pe primul plan stau lucrările învățaților R. Cernătescu, Gh. Spacu, C. Nenițescu, I. Murgulescu, E. Anghelescu, Raluca Ripan, Cristofor Simionescu, Elena Ceaușescu și Ecaterina Ciorănescu-Nenițescu. *Tehnica* are reprezentanți de seamă în sectorul aerodinamicii, construcției de mașini electrice, rezistenței și încercării metalelor, al calculului fundațiilor, al electromagnetismului; cităm numele lui Elie Carafoli, Ion S. Gheorghiu, Cristea Mateescu, Remus Răduleț, Radu Voinea, St. Nădășan, A. Avramescu, A. Beleș, C. Micloși, Martin Bercovici, Ion Anton, Dan Mateescu. În *arhitectură*, Octav Doicescu Grigore Ionescu, Ascanio Damian, Cezar Lăzărescu.

Importante realizări și în domeniul *geologiei*; harta geologică a țării, începută înainte de cel de al doilea război mondial, se termină acum. Contribuții de seamă aduc Gh. Macovei, Al. Codarcea, I. Ianovici, Sabba Ștefănescu, Gh. Murgeanu, M. Filipescu, Dan Giușcă, N. Petrulian, Gr. Răileanu, P.S. Ștefănescu.

A fost întocmită harta geobotanică a țării, monografii și sinteze asupra *florei și faunei*, *pomologiei și ampelografiei*. Nume proeminente din aceste sectoare de cercetare: Gh. Ionescu-Sisești, Tr. Săvulescu, I. Prodan, E. Pop, St. Péterfy, E.I. Nyárády, E. Pora, E. Macovski, T. Bordeianu; amintim, de asemenea, pe Radu Codreanu, Petru Jitariu și Victor Preda.

Geografia — cu felurite studii, monografii și cu un amplu Atlas Geografic al României, în curs de apariție, — are ca exponenți principali pe Vintilă Mihăilescu, Tiberiu Moraru și V. Tufescu; științele agricole și silvice pe Teodor Bordeianu, Nicolae Cernescu, Nicolae Giosan și Nichifor Ceapoiu.

Continuînd o veche tradiție, *medicina românească* a înregistrat contribuții și în cercetare și în domeniul clinic; cităm pe C.I. Parhon, D. Danielopol, I. Hațieganu, Șt. S. Nico-

lau, Şt. G. Nicolau, Mihai Ciucă, N. Lupu, V. Bologa, Th. Burghele, Şt. Milcu, A. Moga, I. Bruckner, C. Arseni, Ana Aslan, T. Spârchez, I. Djuvara, D. Vereanu, Dan Gavriliu, Octavian Fodor; în istoria medicinii, N. Vătămanu, G. Brătescu. În *Filozofie* — A. Joja, C. Gulian, N. Bagdasar, D.D. Roşca, M. Breazu, Th. Bugnariu, Al. Tănase, Ernö Gáal; în *sociologie* — Miron Constantinescu, care a publicat şi studii de istorie, H.H. Stahl şi o întreagă echipă în jurul lor.

Pentru *economie şi istoria economiei româneşti*: Manea Mănescu, Gh. Zane, Costin Murgescu, V. Malinski, Roman Moldovan, N.N. Constantinescu, M. Biji, I. Rachmuth, Barbu Zaharescu; pentru *drept şi istoria dreptului:* Traian Ionaşcu, Vintilă Dongoroz, Gr. Geamănu, G. Fotino, M. Eliescu, C. Stătescu, Ioan Ceterchi, Gh. Cronţ, Vladimir Hanga, Valentin Georgescu, Eugen Barasch, I. Vîntu.

Dintre *istoricii* care s-au manifestat între cele două războaie mondiale îşi continuă activitatea Petre Constantinescu-Iaşi cu studii de istorie contemporană; Constantin Daicoviciu cu lucrări asupra antichităţii dacice şi romane; Constantin C. Giurescu, ale cărui monografii privesc istoria oraşelor — Bucureşti, Brăila, cele ale Moldovei —, istoria economică (pescuit, podgorii, pădure) şi pe Cuza Vodă; Andrei Oţetea cu cercetări asupra lui Tudor Vladimirescu; David Prodan cu ample monografii şi culegeri de documente asupra istoriei social-economice a Transilvaniei; Ion D. Ştefănescu şi Virgil Vătăşianu cu importante lucrări despre arta românească şi europeană; Dumitru Tudor, Emil Condurachi, Radu Vulpe, Dumitru Berciu, M. Macrea, Vl. Dumitrescu, I.I. Russu, M. Petrescu-Dîmboviţa, C.S. Nicolaescu-Plopşor, Dionisie Pippidi, Gh. Ştefan, ale căror cercetări privesc antichitatea daco-romană şi preistoria. Alături de aceştia se impun: Ştefan Pascu, cu monografii de istorie social-economică şi politică a Transilvaniei, Ştefan Ştefănescu, Ion Ionaşcu, Constantin Cihodaru, Francisc Pall,

S. Goldenberg, Ion Barnea, Mihail Berza, N. Grigoraş, A. Sacerdoţeanu, Emil Vîrtosu, Constantin Şerban, Ion Caproşu, specializaţi în evul mediu românesc; Vasile Netea, Dan Berindei, Cornelia Bodea, Pompiliu Teodor, Gh. Platon, Al. Zub, Anastasie Iordache, Leonid Boicu, Apostol Stan — istorici ai epocii moderne; Gh. I. Ioniţă, Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, N. Copoiu, Titu Georgescu — istorici ai epocii contemporane; Ilie Corfus, cu analiza raporturilor agrare pînă la 1848; Camil Mureşan; Aurel Decei şi Mihail Guboglu în turcologie; Barbu Theodorescu — pentru istoria bibliografiei. În domeniul *istoriei militare*: C. Olteanu, C. Antip, E. Bantea, Gh. Zaharia, I. Cupşa, C. Căzănişteanu, Ilie Ceauşescu, Fl. Tucă, L. Loghin. În *istoria culturii româneşti* — Dan Simonescu, Virgil Cândea, Al. Duţu. În paralel s-au ridicat, după 1944, numeroşi istorici mai tineri, o adevărată pleiadă. (Vezi şi bibliografiile de la finele capitolelor.) Dintre *istoricii de naţionalitate germană*, C. Göllner şi Kurt Horedt, iar dintre *istoricii de naţionalitate maghiară*, Lasló Bányai, Iosif Hajos, I. Kovács. Pentru *studiul istoriei Partidului Comunist Român* s-a creat un Institut care în 1966 — director fiind I. Popescu-Puţuri — şi-a extins aria cercetărilor asupra întregii epoci moderne şi contemporane. Semnalăm, de asemenea, studiile de *istoria diplomaţiei* — volumele datorate lui Mircea Maliţa, Gh. Matei, Viorica Moisuc, Eliza Campus, Cristian Popişteanu, Ion M. Oprea. Apoi cercetările de *etnografie* unde s-au relevat Romulus Vulcănescu, Paul Petrescu, Cornel Irimie, Ion Vlăduţiu, Tancred Bănăţeanu, precum şi cercetările de *numismatică* ale lui Bucur Mitrea, Octavian Iliescu şi Octavian Luchian.

În *lingvistică* îşi continuă activitatea ştiinţifică — începută între cele două războaie mondiale — Al. Rosetti, Iorgu Iordan, Emil Petrovici, Al. Graur, D. Macrea; s-au format numeroşi noi cercetători, între ei G. Mihăilă, I. Coteanu.

Două congrese internaţionale de lingvistică — generală şi romanică — ţinute la Bucureşti s-au bucurat de o amplă participare.

Au apărut şi numeroase lexicoane tehnice şi dicţionare foarte utile, între care: Dicţionarul limbii române moderne, şi, mai recent, Dicţionarul explicativ al limbii române; Micul dicţionar enciclopedic şi, anterior, Dicţionarul enciclopedic (în patru volume).

În *literatură* a fost descrisă, pe de o parte, vechea societate românească: satul — *Desculţ* de Zaharia Stancu şi *Moromeţii* de Marin Preda; burghezia şi moşierimea — *Bietul Ioanide* şi *Scrinul negru* de George Călinescu; marginea oraşului, mahalaua — *Groapa* de Eugen Barbu. Romanul istoric este reluat de mai mulţi scriitori, începînd cu Camil Petrescu — *Un om între oameni.*

Insurecţia din August 1944, preliminariile ei, revoluţia şi prefacerile structurale ce i-au urmat au fost teme abordate de Eugen Barbu (*Şoseaua Nordului*, *Facerea Lumii*, *Incognito*), Marin Preda (*Intrusul*, *Risipitorii*, *Delirul*), Titus Popovici (*Străinul*, *Setea*), Ion Lăncrănjan (*Cordovanii*), Fănuş Neagu (*Îngerul a strigat*), Al. Ivasiuc (*Păsările*), D.R. Popescu (*Vînătoare regală*)...

În *poezie* întîlnim numele din generaţia seniorilor: Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Ion Barbu, George Bacovia; ale generaţiei care şi-a început drumul înainte de August 1944: Al. Philippide, Geo Bogza, Demostene Botez, Mihai Beniuc, Eugen Jebeleanu, Cicerone Theodorescu, Miron Radu Paraschivescu, Maria Banuş, Vasile Voiculescu, Gellu Naum, Magda Isanos; ale celor ce s-au afirmat după 1944: Mihu Dragomir, Nicolae Labiş, Geo Dumitrescu, Virgil Teodorescu, Nina Cassian, Ştefan Augustin Doinaş, Veronica Porumbacu, Dan Deşliu, Al. Andriţoiu, Nichita Stănescu, Vasile Nicolescu, Marin Sorescu, Adrian Păunescu, Ioan Alexandru, Ion Gheorghe... În *teatru*, alături de Victor Eftimiu, Al.

Kirițescu, Tudor Mușatescu, se afirmă Aurel Baranga, Horia Lovinescu, Mihnea Gheorghiu, Alexandru Mirodan, Paul Everac, Lucia Demetrius.

O contribuție valoroasă la creația literară contemporană aduc *scriitorii de naționalitate maghiară și germană.* Amintim pe poeții Frányo Zoltán, Horváth István, Horváth Imre, Szemlér Ferenc, Méliusz Iozsef, Kiss Jenö, precum și prozatorii Letay Lajos *(Gînd și bucurie)*, Szabo Gyúla *(Neamul Gondoșilor)*, Sutö Andras, Nagy István *(La cea mai înaltă tensiune)*, Asztalos István și Kovács György. Iar dintre autorii de naționalitate germană: poeții Alfred Margul Sperber și Franz Johannes Bulhardt și prozatorii Oscar Walter Cisek (romanul *Pîrjolul*), Anton Breitenhofer, Franz Liebhard.

Critica, *istoria literară și estetica* sînt reprezentate de George Călinescu, Panaitescu-Perpessicius, M. Ralea, Vl. Streinul, Tudor Vianu, I. C. Chițimia și Edgar Papu—și de o nouă generație printre care enumerăm pe Adrian Marino, Zoe Dumitrescu Bușulenga, G. Ivașcu, Ov. S. Crohmălniceanu, Ion Dodu Bălan, Dumitru Micu, Dumitru Ghișe, Aurel Martin, Z. Ornea, C. Ciopraga, Romul Munteanu, Dan Grigorescu, M. Gafița, Dan Zamfirescu, Al. Piru, Ion Ianoși, N. Balotă, Gh. Achiței.

Problemele literare și culturale sînt dezbătute de *periodicele* bucureștene —„Contemporanul" (reapărut din 1946), „România Literară", „Luceafărul", „Viața Românească" — și de revistele ce apar în centrele de seamă ale țării: „Argeș" (Pitești), „Ateneu" (Bacău), „Cronica", „Convorbiri literare" (Iași), „Orizont" (Timișoara), „Familia" (Oradea), „Ramuri" (Craiova), „Steaua", „Tribuna" (Cluj-Napoca), „Transilvania" (Sibiu), „Vatra" (Tg. Mureș), „Tomis" (Constanța), „Astra" (Brașov), la care se adaugă periodicele în limbile maghiară — „Korunk", „Utunk" (Cluj-Napoca), „Igasz-Szo"

(Tg. Mureş), şi germană — „Neue Literatur" (Bucureşti), „Karpaten Rundschau" (Braşov).

În *artele plastice*, *pictura* rămîne o manifestare principală. Se impun ca maeştri Corneliu Baba, Alexandru Ciucurencu, Ion Ţuculescu. Îşi continuă activitatea şi Dimitrie Ghiaţă, Henri Catargi, Lucian Grigorescu, Iosif Iser, Schweitzer Cumpăna, Friedrich Bömches, Albert Nagy, alături de zeci şi zeci de talente din seriile mai tinere. În *sculptură*, realizări remarcabile au Oscar Han, I. Jalea, Gh. Anghel, Vida Gheza, Ion Irimescu, I. Vlasiu, Boris Caragea, C. Baraschi, Romul Ladea, C. Medrea, Miliţa Petraşcu; deopotrivă se afirmă o serie de tinere talente. În *critica de artă* — Eugen Schileru, Petru Comarnescu, Ion Frunzetti, Dan Hăulică, iar în *istoria artei* — Vasile Drăguţ, E. Lăzărescu, Teodora Voinescu, Remus Niculescu, R. Şorban; George Sbârcea, Viorel Cosma, Octavian Lazăr Cosma şi P. Brâncuşi (muzicologie); Ioan Massoff, Ion Zamfirescu, S. Alterescu (istoria teatrului).

Muzica se bucură de o preţuire tot mai largă. Pe lîngă cele trei mari orchestre din Bucureşti — a Filarmonicii, a Radioteleviziunii şi a Cinematografiei, au luat fiinţă orchestre filarmonice în cîteva centre mari ale ţării; formaţii de instrumentişti şi corale se întîlnesc în multe alte localităţi. Îşi continuă, după 1944, activitatea creatoare Mihail Jora, Paul Constantinescu, Sabin Drăgoi, Tiberiu Brediceanu, Filaret Barbu, Mihail Andricu şi dirijorii George Georgescu, Emanoil Elenescu, Antonin Ciolan, Alfred Alessandrescu, alături de care — Ion Dumitrescu, Gheorghe Dumitrescu, Alfred Mendelsohn, Dumitru Bughici, Anatol Vieru, Tiberiu Olah, Pascal Bentoiu... Cea mai nouă artă, *cinematograful*, are după 1944 posibilităţi multiple de manifestare în filme de lung metraj şi documentare (vezi mai sus, p. 359), şi în imediata apropiere a Capitalei, la Buftea, s-a ridicat o ade-

vărată cetate a filmului. Dintre regizori amintim pe: Sergiu Nicolaescu, Andrei Blaier, Elisabeta Bostan, Ion Bostan, Liviu Ciulei, Paul Călinescu, Dinu Cocea, Mircea Drăgan, Jean Georgescu, V. Iliu, Manole Marcus, M. Mureșan, I. Popescu Gopo, Geo Saizescu.

Realizări sînt consemnate și în *sport*. Stadioane, săli, terenuri au fost construite în multe orașe; rezultatele obținute de sportivii noștri în întrecerile naționale și internaționale, de-a lungul anilor, s-au însumat la olimpiada din 1976, de la Montreal, cînd echipele României au primit 27 medalii și 179,5 puncte: locul 5 în clasamentul pe medalii, din 41 țări medaliate și locul 6 în cel pe puncte, din 48 țări clasificate. O mențiune specială pentru gimnasta Nadia Comăneci, triplă campioană olimpică la Montreal, în 1976, cel mai tînăr erou al muncii socialiste.

EVENIMENTE POLITICE ÎN RĂSTIMPUL 1965—1976. *Congresul al IX-lea al P.C.R.*, ținut la București la 19—24 iulie 1965, a adoptat directivele cu privire la dezvoltarea economiei naționale în anii 1966—1970, la valorificarea surselor energetice și electrificarea țării (pe intervalul 1966—1975) și statutul P.C.R. Congresul a hotărît ca partidul să poarte denumirea de Partidul Comunist Român; aceasta corespunde caracteristicilor partidului — detașament de avangardă al clasei muncitoare, conducător politic, și scopului său final — construirea societății comuniste. După cinci congrese ținute în intervalul 1921—1944 și alte trei ale Partidului Muncitoresc Român (1948, 1955, 1960), congresul din iulie 1965 a fost numerotat al IX-lea al P.C.R. În funcția de secretar general al C.C. al P.C.R. a fost ales tovarășul Nicolae Ceaușescu.

La propunerea congresului, Marea Adunare Națională a adoptat, la 20 august 1965, *Constituția*; numele țării — *Repu-*

blica Socialistă România. Constituția proclamă Republica Socialistă România stat al oamenilor muncii, suveran, independent, unitar, al cărui teritoriu este inalienabil și indivizibil; întreaga putere aparține poporului, întemeiată pe alianța muncitorească-țărănească; forța politică conducătoare este Partidul Comunist Român; economia este bazată pe proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție. Constituția din 1965 arată drepturile și îndatoririle fundamentale ale cetățenilor, inclusiv cele ale naționalităților conlocuitoare cărora li se asigură libera folosire a limbii materne. Sînt arătate: organele supreme ale puterii de stat — Marea Adunare Națională și Consiliul de Stat; organele centrale și locale — Consiliul de miniștri, ministerele, consiliile populare (în județe, orașe, comune), organele judecătorești și ale procuraturii.

În *decembrie 1967* s-a ținut *Conferința Națională a P.C.R.* care a adoptat măsuri privind perfecționarea conducerii și planificării economiei naționale și îmbunătățirea organizării teritorial-administrative. Considerînd întreprinderea drept unitate de bază a întregii economii naționale, au fost constituite, din mai multe întreprinderi, mari unități economice de sine stătătoare — centrale industriale — funcționînd pe principiul gestiunii proprii.

În februarie 1968, Marea Adunare Națională a adoptat legea cu privire la organizarea administrativă a teritoriului Republicii Socialiste România (237 500 kmp) cu 39 județe, municipiul București, 236 alte orașe (din care 47 municipii), 2 706 comune (cu 13 149 sate).

Plenara C.C. al P.C.R. din 22—23 aprilie 1968 a hotărît reabilitarea unor activiști de partid și de stat — între ei Lucrețiu Pătrășcanu — condamnați pe nedrept (după 1948). Hotărîrile plenarei s-au înscris într-o serie de măsuri — inițiate sub directa îndrumare a secretarului general al Partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu — pentru întărirea

legalității, respectul legii, pentru dezvoltarea democrației socialiste, pentru eliminarea oricăror măsuri subiective sau arbitrare din practica social-politică.

Desfășurat între 6 și 12 august 1969 la București, *Congresul al X-lea* al *P.C.R.* a apreciat că există condițiile pentru trecerea la etapa făuririi *societății socialiste multilateral dezvoltate*, care va cuprinde cîteva cincinale (începînd cu 1971—1975). Congresul a aprobat Directivele pentru planul de dezvoltare economico-socială pe 1971—1975, liniile directoare pentru anii 1976—1980 și programul resurselor energetice și ale electrificării pe următorul deceniu. O preocupare centrală rămîne rentabilizarea fiecărei unități productive. A fost subliniată necesitatea lărgirii democrației socialiste prin participarea tot mai activă a cetățenilor la discutarea problemelor de politică internă și externă, creîndu-se și cadrul organizatoric corespunzător. S-a acordat atenție deosebită și creșterii conștiinței socialiste a maselor. În funcția de secretar general al Partidului Comunist Român, delegații au ales în unanimitate pe tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Plenara Comitetului Central din 3—5 noiembrie 1971 a dezbătut și adoptat, pe baza expunerii secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, *Programul Partidului Comunist Român pentru îmbunătățirea activității ideologice*, ridicarea nivelului general al cunoașterii și educației socialiste a maselor, pentru așezarea relațiilor din societatea noastră pe principiile eticii și echității. Sensul principal al măsurilor adoptate este de a contribui la educarea unui om cu o pregătire cuprinzătoare, ce acționează potrivit normelor umanismului socialist; om exigent ce se opune inerției și mentalităților înapoiate; om ce acționează în spiritul legalității și echității. Revoluția înfăptuită de poporul nostru sub conducerea Partidului Comunist Român cere participarea conștientă, susținută, de fiecare zi, a tuturor cetățeni-

lor la marea operă de construcție, de unde și însemnătatea plenarei din 3–5 noiembrie 1971 și a măsurilor adoptate.

Conferința Națională a Partidului Comunist Român ținută la București, la *15–21 iulie 1972*, pe temeiul raportului prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu, a fixat ca obiectiv prioritar al etapei îndeplinirea cincinalului înainte de termen (finele anului 1975) și ca obiectiv de viitor, pînă către 1990, înscrierea României printre țările avansate ca nivel economico-social. Conferința a analizat și probleme ale construcției socialismului și comunismului în țara noastră. Societatea socialistă multilateral dezvoltată înseamnă: un puternic progres al forțelor de producție clădit pe cele mai noi rezultate ale științei și tehnicii; perfecționarea relațiilor de producție, a raporturilor dintre feluritele clase și categorii sociale; sporirea constantă a nivelului de trai material; ridicarea nivelului de instruire; lărgirea democrației socialiste; formarea conștiinței socialiste a întregii națiuni.

Pornind de la stadiul existent în 1970 (600 dolari venit național pe cap de locuitor și 47% din populația activă angrenată în sectorul agricol — pentru statele avansate cifrele fiind de 2–3 000 dolari și 10–15%), Conferința a apreciat că *România continuă să fie o țară în curs de dezvoltare*, concluzie ce reflectă, în fond, realitățile lumii contemporane în care, o țară, socialistă sau capitalistă, poate fi, în funcție de antecedentele sale, fie dezvoltată, fie în curs de dezvoltare. O atare definire a nivelului atins de forțele productive într-o anume etapă nu înseamnă o contradicție față de realitatea orînduirii socialiste.

Conferința a exprimat și concepția P.C.R. privind principiile ce trebuie să stea la baza relațiilor dintre statele socialiste, pe temeiul concepției filozofice comune — materialismul dialectic și istoric.

Evoluția contemporană demonstrează un amplu proces de formare și consolidare a statelor naționale pe multe con-

tinente. Statul naţional continuă să reprezinte şi pentru naţiunile cu un îndelungat trecut istoric cadrul optim pentru progres şi independenţă. Instaurarea socialismului aduce comunitatea de interese a claselor şi categoriilor sociale — şi deschide căi spre deplina afirmare a fiecărei ţări: „... Partidul Comunist Român apreciază că este de datoria sa să facă totul pentru dezvoltarea naţiunii socialiste române; aceasta nu numai că nu vine în contradicţie cu internaţionalismul proletar, ci dimpotrivă, constituie una din trăsăturile esenţiale, fundamentale ale internaţionalismului. Nu poţi fi internaţionalist dacă nu-ţi iubeşti propria naţiune, dacă nu lupţi pentru eliberarea ei, pentru făurirea naţiunii noi, socialiste şi comuniste. Tot astfel, nu poţi fi un bun luptător pentru interesele naţiunii tale, dacă nu acţionezi cu fermitate pentru dezvoltarea colaborării cu celelalte naţiuni, pe baza deplinei egalităţi în drepturi şi respectului reciproc. Între interesele naţionale şi internaţionale nu numai că nu este nici o contradicţie, ci, dimpotrivă, există o deplină unitate dialectică": Nicolae Ceauşescu, *Raport prezentat la Conferinţa Naţională a P.C.R.*, *19 iulie 1972* (*România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 7, p. 555—556).

Transpunerea în practică a hotărîrilor Conferinţei naţionale din iulie 1972 a determinat o sporită activitate politică şi organizatorică, odată cu valorificarea resurselor interne ale întreprinderilor pentru realizarea înainte de termen a obiectivelor propuse. Între 27 februarie şi 2 martie 1974 s-a ţinut la Bucureşti conferinţa pe ţară a cadrelor de conducere din unităţile agricole de stat şi cooperatiste, care a discutat stadiul existent şi măsurile de adoptat, cu obiectivul central ca producţia agricolă să devină „tot mai mult o variantă a muncii industriale", iar satul românesc să se apropie de oraş ca nivel de civilizaţie.

Tovarăşul Nicolae Ceauşescu, întîiul preşedinte al Republicii Socialiste România. La 28 martie 1974, Marea Adunare Naţională, prin votul său unanim, a ales pe secretarul general al Partidului Comunist Român — Nicolae Ceauşescu, preşedinte al Republicii Socialiste România. Preşedintele Republicii este şeful statului; este comandantul suprem al forţelor armate şi preşedinte al Consiliului de Stat; numeşte şi revocă, la propunerea primului ministru, pe membrii guvernului; numeşte şi revocă pe membrii Tribunalului Suprem; acordă gradele de general, amiral şi mareşal; conferă decoraţiile şi titlurile de onoare; acordă graţierea; acreditează şi recheamă reprezentanţii diplomatici ai României; primeşte scrisorile de acreditare şi de rechemare ale reprezentanţilor diplomatici ai altor state; încheie tratate internaţionale. Ales pe o durată de patru ani (o legislatură), preşedintele republicii emite decrete prezidenţiale şi decizii pentru îndeplinirea atribuţiilor sale.

Instituirea înaltei funcţii întregeşte acţiunea partidului ca forţă conducătoare a naţiunii, asigură o mai bună articulare a funcţiilor puterii supreme în stat şi o mai eficientă exercitare a acestora.

Alesul întregii naţiuni, Preşedintele Nicolae Ceauşescu întruchipează neclintita convingere în socialism, în orînduirea menită să asigure eliberarea omului de apăsare şi teamă, să deschidă tuturora căile spre împlinirea condiţiei umane, clădită pe omenie, învăţătură, viaţă materială decentă.

Patriot, arată prin întreaga sa viaţă că aspiraţiile şi interesele vitale ale poporului sînt ale sale proprii, că ţelul său suprem este de a propulsa naţiunea socialistă română spre treptele superioare ale civilizaţiei şi culturii.

Om de stat, are curajul hotărîrii în momentele decisive; are înţelepciunea prevederii; are forţa deciziei asupra opţiunilor politice primordiale, angajînd viitorul; are fermitatea

şi stăruinţa de a cere tuturora să slujească naţiunea cu toată dăruirea, cum o face el însuşi.

Gînditor politic, îşi fundamentează concluziile pe o nuanţată şi cuprinzătoare analiză a realităţilor şi tradiţiilor ţării noastre şi ale lumii contemporane; sintetizează teoretic experienţa construcţiei socialiste din România, cu definirea obiectivului central al acestei construcţii: societatea socialistă în toată plenitudinea ei.

Personalitate în primul plan al vieţii internaţionale se consacră, cu hotărîre statornică, să consolideze pacea României şi a tuturor, pace aşezată pe principiile deplinei egalităţi în drepturi, a respectului independenţei şi suveranităţii naţionale, neamestecului în treburile interne şi avantajului reciproc, pace în care forţa şi ameninţarea cu forţa să fie abolite în relaţiile dintre state.

Preşedintele Nicolae Ceauşescu se înscrie, de pe acum, între marii ctitori ai României.

Congresul Frontului Unităţii Socialiste s-a ţinut la 23—24 mai 1974 la Bucureşti cu 2 573 delegaţi reprezentînd Partidul Comunist Român, Uniunea Generală a Sindicatelor, Uniunea Naţională a Cooperativelor de producţie, Uniunea Tineretului Comunist, Uniunea Asociaţiilor Studenţilor Comunişti, Consiliul Naţional al Femeilor, Uniunile: scriitorilor, compozitorilor, artiştilor plastici, ziariştilor; Asociaţiile: oamenilor de ştiinţă, cadrelor didactice, cineaştilor; cooperaţia meşteşugărească; Consiliile oamenilor muncii de naţionalitate maghiară, germană, sîrbă, ucrainiană; cultele; alte organizaţii obşteşti şi profesionale. Constituirea Frontului Unităţii Socialiste a răspuns necesităţii de a uni tot mai strîns forţele social-politice ale ţării în jurul Partidului Comunist şi al programului său. Congresul a ales în unanimitate ca preşedinte al Frontului pe tovarăşul Nicolae

Ceaușescu. A fost ales și Consiliul Național al Frontului — 477 membri.

Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român. Între 25 și 28 noiembrie 1974 și-a ținut lucrările, la București, reunind 2 450 delegați, Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român. Raportul Comitetului Central, document de majoră cuprindere și însemnătate, prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu, a sintetizat rezultatele îndeplinirii hotărîrilor Congresului precedent, al X-lea, a analizat activitatea și politica internațională a partidului și statului. A formulat principiile care, aplicate în raporturile interstatale, pot duce la instaurarea unei noi ordini economice și politice internaționale și anume: înlăturarea vechilor raporturi de inechitate, a asupririi unor popoare de altele, lichidarea politicii imperialiste, colonialiste și neocolonialiste, relații bazate pe deplina egalitate în drepturi între toate națiunile, pe respectarea dreptului fiecărui popor de a fi stăpîn pe bogățiile naționale, de a-și alege orînduirea social-politică fără vreun amestec dinafară; echilibrarea prețurilor dintre materiile prime și produsele industriale; accesul tuturor la materiile prime și sursele de energie, la cuceririle științei și tehnicii moderne; sporirea mai rapidă a producției agricole; asigurarea asistenței tehnice; pregătirea cadrelor necesare acestor programe.

Raportul Comitetului Central prezentat Congresului al XI-lea de tovarășul Nicolae Ceaușescu analizează și principalele componente ale etapei 1976—1980, menită să devină „cincinalul revoluției tehnico-științifice, al afirmării largi a cuceririlor celor mai avansate ale cunoașterii, în toate ramurile și sectoarele industriei românești". Prin îndeplinirea prevederilor sale, România va putea depăși stadiul de țară în curs de dezvoltare.

Prin hotărîri speciale, Congresul al XI-lea a aprobat: raportul Comitetului Central prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu; directivele asupra planului cincinal 1976—1980;

liniile directoare ale deceniului 1981—1990; proiectul de norme ale vieții și muncii comuniștilor, ale eticii și echității socialiste. Congresul al XI-lea a reales, în unanimitate, în înalta funcție de secretar general al partidului pe tovarășul Nicolae Ceaușescu. Au fost aleși: Comitetul Central (205), membrii supleanți ai C.C. (156), Comisia Centrală de revizie (49 membri). Întrunit în prima sa ședință plenară, Comitetul Central a procedat la alegerea Comitetului Politic Executiv al C.C. (23 membri și 13 supleanți), a Secretariatului C.C. și a Colegiului Central de Partid. S-a constituit, pentru coordonarea operativă a activității de partid și de stat, Biroul Permanent al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P. C. R., condus de secretarul general al partidului. În prezent, Secretariatul C. C. are următoarea componență: tovarășul Nicolae Ceaușescu — secretar general, tovarășii Ștefan Andrei, Iosif Banc, Emil Bobu, Cornel Burtică, Dumitru Popescu, Iosif Uglar, Ilie Verdeț, Constantin Dăscălescu, Aurel Duma, I. Stănescu.

Congresul al XI-lea al P.C.R. a aprobat în unanimitate *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.*

Programul, ce poartă pecetea gîndirii tovarășului Nicolae Ceaușescu, reprezintă Carta fundamentală — ideologică și politică a partidului. El stabilește, într-o perspectivă unitară, obiectivele principale ale etapei următoare: politica industrială, agrară, gospodărirea apelor, protejarea mediului înconjurător, investiții și construcții, învățămînt, promovarea științei și a progresului tehnic. Programul analizează rolul conducător al partidului, perfecționarea diferitelor organisme ale statului, căile de lărgire a democrației socialiste, politica în problema națională, activitatea ideologică, principiile diriguitoare în relațiile economice cu alte state, în politica externă a statului, solidaritatea internațională a P.C.R. cu celelalte

partide comuniste și muncitorești. Este prima dată cînd partidul adoptă un program de perspectivă; prin el se aplică creator principiile generale ale materialismului dialectic și istoric la realitățile istorice, sociale și naționale ale României.

Programul cuprinde, semnificativ, o retrospectivă a etapelor definitorii din istoria poporului nostru; construcția prezentă și țelurile viitorului imediat reprezintă treptele noi ale unei dezvoltări istorice începută cu milenii în urmă și realizată prin aportul însumat al fiecărei generații, în aspirațiile pentru dreptate socială, libertate, progres. Programul înscrie, deopotrivă, și sensurile majore din trecutul poporului nostru. Prin atari sensuri istoria, carte de învățătură a ceea ce a fost, devine și o realitate contemporană, ca parte alcătuitoare în educarea fiecărui tînăr, a fiecărui cetățean, menită să ne explice și anume desfășurări ale prezentului, ca și opțiuni ale noastre.

Alegerile de la 9 martie 1975 pentru Marea Adunare Națională. Realegerea tovarășului Nicolae Ceaușescu în funcția de președinte al Republicii. Din 14 900 032 alegători înscriși au votat pentru candidații Frontului Unității Socialiste 14 715 539 — adică 98,80%, alegînd 349 deputați din 488 candidaturi propuse. Din cei 349 deputați, 115 lucrează nemijlocit în producție; 45 — în întreprinderi agricole de stat și cooperative agricole; 60 — cadre din cercetare și proiectare, învățămînt, știință, artă; 38 — ofițeri, juriști, medici, economiști, reprezentanți ai cultelor. Din totalul deputaților, 88,70% sînt români, 8,2% maghiari, 2,2% germani, 0,9% de alte naționalități. La 17 martie 1975, în prima sesiune a celei de-a VII-a legislaturi, prin votul ei unanim, Marea Adunare Națională a reales ca președinte al Republicii Socialiste România pe tovarășul Nicolae Ceaușescu. La 18 martie 1975, Marea Adunare Națională a ales Consiliul de Stat și Guvernul Republicii Socialiste România condus de primul ministru Manea Mănescu.

Precedat de adunări ținute timp de mai multe luni, *Congresul educației politice și al culturii socialiste*, reunind la București, la 2—4 iunie 1976, peste 6 600 de participanți, a analizat și dezbătut felul cum se înfăptuiesc hotărîrile partidului și ale Programului P.C.R., privind munca politică, ideologică, culturală, pentru formarea și educarea oamenilor, cetățeni devotați, constructori ai societății socialiste și comuniste. Dezbaterile s-au centrat asupra ideilor și principiilor cuprinse în expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu, adoptată de Congres drept Program al activității partidului și statului. Sensul fundamental al educației și instruirii derivă din adevărul că, alături de condițiile existenței materiale, „ideile, nivelul de cunoaștere și cultură, gradul de dezvoltare a conștiinței se manifestă astfel ca o puternică forță materială în transformarea revoluționară a societății, în asigurarea progresului general al umanității“: (Nicolae Ceaușescu, expunerea citată, p. 9). Cîteva principii directoare sînt de urmărit și de realizat pentru transpunerea în practică a educației și instruirii și anume: cunoașterea, înțelegerea concepției despre lume și viață a partidului, materialismul dialectic și istoric, și a Programului P.C.R.; munca, factor primordial în formarea conștiinței socialiste; generalizarea în relațiile sociale a normelor eticii și echității socialiste; interdependența învățămîntului, cu cercetarea și producția; progresul științei și tehnicii; patriotism, dragostea față de țară, în care recunoștința față de înaintași se întîlnește cu răspunderea față de contemporani; istoria patriei, factor puternic al educării patriotice; prietenie și unitate față de cetățenii țării aparținînd naționalităților conlocuitoare; solidaritate militantă cu toate popoarele care urmăresc țelurile majore ale progresului economic și social, ale consolidării independenței lor politice; consolidarea consecventă a păcii și colaborării internaționale; soluționarea democratică, cu respectarea intereselor fiecărei națiuni, a problemelor urgente ce confruntă

omenirea. „Trebuie să existe deplină claritate: nu ne propunem şi nu ne putem propune uniformizarea omului. Aceasta ar fi o absurditate, un non sens... Urmărim crearea condiţiilor celor mai propice ca omul să se poată manifesta plenar în toate domeniile vieţii sociale fiecare cu capacităţile, personalitatea şi felul său de a fi, în spiritul comun întregii societăţi, al dragostei de dreptate şi adevăr, al curajului şi cinstei, al simplităţii, al hotărîrii de a lucra împreună cu semenii săi pentru fericirea proprie, pentru fericirea întregii societăţi": (*Nicolae Ceauşescu*, Cuvîntare la încheierea lucrărilor Congresului, 4 iunie 1976).

POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI SOCIALISTE. Construcţia pe multiple planuri şi progresul ţării noastre au ca premisă esenţială şi factorul extern-pace, securitate efectivă, largă cooperare internaţională, desfăşurarea relaţiilor interstatale pe principii recunoscute şi aplicate de întreaga comunitate mondială.

Contribuţia fiecărui stat la mersul înainte al umanităţii este posibilă numai dacă naţiunile se bucură de independenţă şi suveranitate reală, dacă în relaţiile internaţionale sînt respectate întru totul egalitatea în drepturi, neamestecul în treburile interne, avantajul reciproc. România aplică aceste principii în mod constant, condiţii sine qua non ale promovării păcii şi stabilităţii înscrise în Constituţia ţării (articolul 14), în documentele oficiale privind relaţiile bilaterale. Declaraţiile solemne comune din intervalul 1972—1976[1] formulează în toată cuprinderea lor drepturile fie-

Şi anume, în 1972 cu Belgia; Luxemburg; 1973 — Republica Islamică Pakistan; Republica Democratică Sudan; Olanda; Italia; Iran; Volta Superioară; Republica Federală Germania; Republica Populară Congo; Venezuela; Columbia; Ecuador; Peru; Statele Unite ale Americii; 1974 — Republica Liberia; Republica Islamică Mauritania; Republica Arabă Egipt; Republica Sierra Leone, Republica Arabă Siria; Zambia; Mozambic; 1975 — Filipine; Iordania; Tunisia; Tanzania; Grecia; Brazilia; Mexic; Gabon; Turcia; São Tomé şi Principe; 1976 — Guineea-Bissau; Senegal; Benin.

cărui stat: de a-şi alege sistemul său politic, economic şi social, corespunzător propriei sale voinţe; la independenţă, libertate, suveranitate naţională şi pace; de a dispune de resursele sale naţionale naturale; deplina egalitate în drepturi a tuturor statelor, indiferent de mărime, potenţial, nivel de dezvoltare, sistem politico-economic; participarea la examinarea şi rezolvarea problemelor internaţionale de interes comun; asigurarea avantajului reciproc; neamestecul în treburile interne sau externe ale altui stat, sub nici o formă şi nici un motiv; inviolabilitatea frontierelor şi integritatea teritorială; obligaţia de a se abţine de la orice fel de constrîngere de ordin militar, politic, economic şi de altă natură, de la folosirea forţei sau ameninţării cu forţa împotriva altui stat, sub orice pretext şi sub orice formă; dreptul la apărare individuală şi colectivă; reglementarea tuturor diferendelor numai prin mijloace paşnice. Aceste principii fundamentale sînt legate între ele, fiecare fiind interpretat în context şi corelate cu celelalte enumerate.

„Noi considerăm că, într-un anumit sens, aceste principii sînt pentru societatea omenească de astăzi, pentru relaţiile de colaborare în lume, aşa cum sînt apa şi aerul pentru existenţa omului. Cum am putea să renunţăm la apă şi aer? Ar însemna să renunţăm la viaţă. Nu, nu putem renunţa la aceste principii, pentru că ele constituie condiţia vieţii noastre independente şi libere, condiţia vieţii independente şi libere a tuturor naţiunilor lumii": Nicolae Ceauşescu, *Semicentenarul glorios al Partidului Comunist Român*, 7 mai 1971. (Op. cit., vol. 5, p. 919.)

În prezent, 1976, România are relaţii diplomatice şi consulare cu 128 state şi comerciale cu peste 130. Dacă în 1947, legăturile bilaterale se centrau îndeosebi asupra Europei,

astăzi ele cuprind toate continentele și *această deschidere spre întreaga comunitate mondială este o trăsătură definitorie pentru politica externă a României Socialiste.* Datele sînt următoarele:

	Nr. de state în	
	1947	1976
Europa	20	29
Asia și Oceania	1	33
America de Nord	1	2
America Latină	2	18
Africa	1	46
Total state:	25	128

De reținut că între iulie 1965 (Congresul al IX-lea al P.C.R.) și iulie 1976, numărul statelor cu care am stabilit relații diplomatice și consulare s-a dublat aproape, de la 66 la 128. Iar de la 23 august 1944 și pînă la 31 decembrie 1974, România a devenit parte la aproape 4 000 tratate, acorduri, convenții și alte înțelegeri bi- și multilaterale.

În prim plan al politicii externe se află amplificarea relațiilor de prietenie și colaborare cu toate țările socialiste, în multiple forme și direcții: schimburile de delegații și convorbiri la cel mai înalt nivel — tovarășul Nicolae Ceaușescu a făcut vizite oficiale în 12 țări socialiste din Europa, Asia și America Latină; prin înnoirea tratatelor de prietenie, colaborare și asistență mutuală cu U.R.S.S., Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, Ungaria; au fost semnate cele cu R. D. Germană și R. P. D. Coreeană; se adaugă numeroasele legături consemnate în tratate, acorduri, convenții, înțelegeri (peste 2 000 între 1948 și 1974 inclusiv). La relațiile politice și culturale se adaugă cooperarea economică și tehnico-științifică. Importurile și exporturile cu țările socialiste reprezintă 40,77% din totalul comerțului exterior al României pe 1974. Uniunea

Sovietică este principalul partener, cu 15,75% (din totalul pe 1974).

Țara noastră participă la activitatea Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (CAER) înființat în 1949, astfel ca schimburile și cooperarea în producție între participanți, ca și coordonarea planului național unic al României cu al celorlalte state, să contribuie la creșterea cît mai rapidă a economiilor naționale, cu valorificarea superioară a resurselor și cu accelerarea procesului de egalizare a nivelurilor de dezvoltare a fiecărei țări membre. Hotărîrea Comitetului Central al P.C.R. privind „Programul complex al adîncirii și perfecționării în continuare a colaborării și dezvoltării integrării economice socialiste a țărilor membre ale CAER" (adoptat la 27—29 iulie 1971) subliniază că „dezvoltarea colaborării se bazează pe liberul consimțămînt deplin al țărilor membre, cu respectarea intereselor fiecăreia dintre ele, fără a fi însoțită de crearea de organe supranaționale și fără a afecta problemele planificării interne, ale activității financiare și de gestiune economică a organizațiilor". Promovarea, în continuare, a acelorași linii directoare a fost subliniată de hotărîrea Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. din 14 iulie 1976 care a aprobat activitatea delegației române la cea de a XXX-a sesiune a CAER.

Partidul Comunist Român dezvoltă relații de colaborare cu partidele comuniste și muncitorești, cu cele social-democrate și socialiste, cu partidele de guvernămînt și organizațiile democratice, progresiste, din țările în curs de dezvoltare, cu mișcările de eliberare națională — semnînd cu acestea din urmă și documente care au însemnat, în unele cazuri, și prime recunoașteri internaționale ale unor atari mișcări. În 1976, Partidul Comunist Român are legături de colaborare și schimburi de păreri cu 215 partide și organizații din lume.

În acelaşi timp, P.C.R. acţionează pentru întărirea solidarităţii şi a unei unităţi de tip nou în mişcarea comunistă şi muncitorească, clădită pe deplina egalitate şi respect reciproc, pe neamestec în treburile interne, pe dreptul fiecărui partid de a-şi elabora de-sine-stătător linia politică, strategia şi tactica revoluţionară, în conformitate cu marea diversitate de condiţii în care îşi desfăşoară activitatea, cu realităţile şi tradiţiile ţării respective. Respectînd aceste principii de bază, delegaţia P.C.R. condusă de tovarăşul Nicolae Ceauşescu a participat la Conferinţa partidelor comuniste şi muncitoreşti din Europa (Berlin, 29—30 iunie 1976), unde s-a adoptat prin consens un document final, rezultat al activităţii colective a celor 29 partide participante. Document care, dacă va fi urmat, cu respectarea principiilor mai sus enunţate, va marca începutul unei mai mari solidarităţi a tuturor forţelor progresiste de pe continent.

Schimbările petrecute în lume în ultimele trei decenii dau un nou conţinut noţiunii de *internaţionalism*. „Apărarea intereselor propriului popor, dezvoltarea cuceririlor sale revoluţionare, asigurarea victoriei socialismului în fiecare ţară constituie criteriul fundamental al internaţionalismului... Este un adevăr axiomatic că nu poate fi revoluţionar şi internaţionalist adevărat acela care nu luptă pentru apărarea intereselor propriei clase muncitoare, ale propriului său popor...": Nicolae Ceauşescu, *Expunere prezentată la Congresul educaţiei politice şi al culturii socialiste* (2 iunie 1976, p. 99—100). Internaţionalismul cuprinde deopotrivă: solidaritatea cu toate ţările socialiste, promovarea unor relaţii de deplină egalitate şi întrajutorare tovărăşească între ele; solidaritate cu ţările în curs de dezvoltare, sprijin acordat pentru progresul lor economic şi social; activitatea pentru făurirea unei noi ordini economice internaţionale; lupta pentru dezarmare; respectarea dreptului fiecărui popor de a fi deplin stăpîn pe destinele sale. „Se poate afirma deci, fără teamă

de a greși, că noțiunea de internaționalism presupune participarea activă la soluționarea democratică, corespunzător intereselor fiecărui popor, a tuturor problemelor complexe ale lumii de astăzi... În această concepție este de înțeles că internaționalismul nu poate fi sinonim cu sacrificarea intereselor nici unui popor în numele unor așa-zise interese generale sau al unor interese speciale..." (Nicolae Ceaușescu, *expunerea citată*, p. 101—102).

România este unul din fondatorii organizației Pactului de la Varșovia (1955) creat ca răspuns la constituirea NATO-ului, pentru a preveni, în Europa, un atac împotriva uneia din țările socialiste. România dezvoltă colaborarea militară cu țările parte la acest tratat, și, în același timp, cu toate statele socialiste și cu alte state prietene, considerînd că pregătirea de luptă și înzestrarea forțelor armate constituie un atribut esențial al suveranității și independenței. Ca și alte țări socialiste, România s-a pronunțat, de repetate ori, pentru depășirea stadiului actual al blocurilor și alianțelor militare și înlocuirea lor printr-un sistem real de securitate.

O însemnătate majoră are *amplificarea legăturilor cu statele din Asia, Africa și America Latină care urmăresc o dezvoltare independentă.* Legături ce se întemeiază pe transpunerea în practică a principiilor diriguitoare sus-amintite, pe situația obiectivă a României — țară socialistă, în curs de dezvoltare, pe tradițiile majore ale poporului român care a avut ca țel, în fiecare etapă, libertatea și păstrarea statului propriu. 90 din cele 128 state cu care avem relații diplomatice sînt țări în curs de dezvoltare. Din acestea, 30 au fost vizitate de președintele Nicolae Ceaușescu în ultimii ani. Pe de altă parte, în același interval, 20 șefi din aceste state au efectuat vizite oficiale în România. Sînt în creștere și diversificare schimburile cu țările în curs de dezvoltare unde lucrează peste 13 000 specialiști români, iar peste 4 000 studenți din respectivele state își fac studiile universi-

tare sau de specializare la București, Cluj-Napoca, Iași, Brașov, Craiova, Timișoara etc.

Eforturile consecvente ale României de a reduce decalajele față de țările industrializate și de a urca treptele unei dezvoltări economice superioare, de a acționa pentru eliminarea din viața internațională a practicilor de dominație, presiuni și dictat, pentru edificarea unei noi ordini economice și politice mondiale, de extindere continuă a legăturilor cu noile state independente, cu cele în curs de dezvoltare, au făcut ca la reuniunea ministerială de la Manila (februarie 1976), România să fie primită în unanimitate ca membră a „Grupului celor 77" din care fac parte 110 țări în curs de dezvoltare. Iar a V-a Conferință la nivel înalt a țărilor nealiniate — Colombo, august 1976 — a hotărît prin consens ca România să participe, în calitate de invitat, la toate reuniunile și activitățile țărilor nealiniate.

În cadrul unei reale și echilibrate cooperări internaționale, fără de care mersul înainte al comunității mondiale nu poate fi asigurat, *România își lărgește legăturile cu toate statele lumii indiferent de orînduirea lor.* Cu statele capitaliste dezvoltate[1] schimburile de mărfuri reprezintă 34,95% din totalul comerțului exterior pe 1975, la care se adaugă raporturile politico-diplomatice, tehnice, științifice, culturale, desfășurate pe baza acordurilor de lungă durată, a convențiilor, a înțelegerilor bilaterale (500 între 1948 și 1973).

O caracteristică a raporturilor internaționale contemporane este participarea din ce în ce mai activă a tuturor țărilor la discutarea și soluționarea problemelor majore ce confruntă comunitatea mondială. Tot mai mult este respinsă vechea practică prin care un grup restrîns de puteri decideau, în final, asupra destinelor tuturor celorlalte. E drept că

[1] Austria, Belgia, Danemarca, Elveția, Franța, R.F. Germania, Italia, Olanda, Marea Britanie, Suedia, Japonia, S.U.A., Canada.

accentuarea interdependenţei este o caracteristică a evoluţiei prezente; dar această tendinţă nu trebuie să îngrădească libertatea de opţiune a fiecărei ţări privind căile ce o pot duce spre progres material, social şi spiritual.

Dat fiind că lumea de astăzi se împarte în state sărace şi bogate, cu foarte mari disparităţi între ele, stabilitatea şi pacea nu pot fi în mod real asigurate decît în măsura în care se poate statornici *o nouă ordine economică şi politică internaţională*. La Congresul al IX-lea al P.C.R. au fost arătate mutaţiile intervenite pe arena mondială şi direcţiile previzibile ale evoluţiei, iar în 1974, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, în raportul prezentat Congresului al XI-lea, a sintetizat conceptul românesc asupra acestei reaşezări de structură a relaţiilor interstatale, aşa încît obiectul prioritar, starea de înapoiere a marii majorităţi a naţiunilor să-şi găsească o rezolvare adecvată (din cele 110 ţări în curs de dezvoltare, 81 au un venit naţional pînă la 500 dolari per locuitor, în timp ce 20 state dezvoltate se situează între c. 2 500 şi 6 000 dolari). Pentru a se apropia de un stadiu superior economic, hotărîtor este în primul rînd efortul fiecărei naţiuni; în acelaşi timp este nevoie de recunoaşterea şi aplicarea, de toată comunitatea mondială, a unor principii şi reguli precise, care cuprind sfera politicului, a economicului, socialului, a dreptului internaţional, şi care au ca premise de realizare egalitatea în drepturi a tuturor statelor, dreptul fiecărui popor de a fi stăpîn pe bogăţiile sale naţionale, de a-şi alege sistemul său propriu economic-politic fără amestec dinafară, de a fi la adăpost de folosirea forţei sau a ameninţării cu forţa împotriva sa, de a reglementa prin tratative controversele.

Privitor la noile concepte ce ar trebui realizate, pe plan politic se impune: democratizarea vieţii internaţionale pentru ca toate statele să fie participante efectiv la luarea deciziilor majore pe termen lung sau imediat, eliminarea actelor de forţă sau de ameninţare, dezarmarea, respect faţă de obli-

gaţiile asumate, concordanţa între ţelurile pronunţate teoretic şi conduita practică. Pe plan economic, imperativă este lichidarea subdezvoltării, reducerea decalajelor considerabile în prezent existente, un amplu efort mondial de redistribuire mai echitabilă a produsului mondial — nu a veniturilor, ci a capacităţii de producţie şi de schimb, cu atenţia corespunzătoare dată problemelor complexe ale materiilor prime şi energiei, a eliminării treptate a barierelor ce împiedică expansiunea comerţului şi transferul de tehnologii, a elaborării unui nou sistem monetar internaţional şi soluţionării problemei subnutriţiei şi a foametei ce afectează încă sute de milioane de oameni. Dealtfel, promovarea justiţiei sociale la nivel naţional, internaţional şi individual — a se oferi fiecăruia posibilităţi egale de manifestare –, este, de asemenea, parte componentă a acestei noi ordini care include, deopotrivă, întărirea şi respectarea universală a normelor dreptului internaţional. Atari concepte au fost exprimate amplu şi în documentul „Poziţia României cu privire la instaurarea unei noi ordini economice internaţionale“ prezentat la a VII-a sesiune extraordinară a Adunării Generale ONU.

Înfăptuirea practică a tuturor acestor concepte şi opţiuni necesită, în primul rînd, pace. Deşi în Europa n-au avut loc confruntări armate în ultimii 31 de ani, continentul rămîne divizat în blocuri militare opuse, cu cea mai mare concentrare de armament şi trupe cunoscute pînă acuma de istorie. România concepe securitatea europeană ca un sistem de angajamente clare, precise, acceptate de toate statele, însoţite de măsuri practice, aşa încît să ofere tuturor ţărilor garanţii efective că sînt la adăpost de orice act de agresiune, că se pot dezvolta în concordanţă cu interesele şi voinţa lor, că pot amplifica colaborarea bi- şi multilaterală pe termen lung. Totodată, securitatea trebuie... „să asigure unitatea deplină a întregii Europe, nu a unei Europe de Vest, de Est, de Nord sau de Sud. Europa trebuie să acţioneze ca o Europă unică,

pe baza respectului independenţei fiecărei ţări, dacă doreşte într-adevăr să contribuie la pacea întregii lumi": Nicolae Ceauşescu (16 iunie 1973, op. cit., vol. 8, p. 586).

De aceea România a participat cu toată atenţia, cu repetate iniţiative, la diferitele faze ale Conferinţei general-europene pentru securitate şi cooperare, începută în 1972 la Helsinki, cu participarea a 34 ţări inclusiv SUA şi Canada şi care s-a încheiat prin semnarea, la 1 august 1975, a documentului intitulat „Act final al Conferinţei, pentru securitate şi cooperare în Europa". Principiile teoretice şi declaraţiile de intenţie din acest document trebuie urmate de fapte, altminteri rămîn simple vorbe, cel mult vorbe frumos scrise, ca şi alte dăţi, în istoria continentului nostru.

Aspectele militare ale securităţii sînt, de asemenea, primordiale şi se completează cu cele politice. De aceea România participă la lucrările Comisiei de la Viena pentru reducerea forţelor armate şi armamentelor în Europa centrală, lucrări care, pînă azi, nu au dat nici un fel de rezultat. După cum n-au fost înregistrate rezultate nici în direcţia dezarmării generale, în primul rînd al celei nucleare. Punctul de vedere al României Socialiste, prezentat secretarului general ONU (la 13 septembrie 1972), prevede convocarea unei conferinţe mondiale cu participarea tuturor ţărilor, indiferent de mărime şi potenţial, şi luarea de hotărîri pentru: oprirea cursei înarmărilor; îngheţarea, apoi reducerea treptată a bugetelor militare; măsuri reale pentru interzicerea folosirii armelor nucleare etc.

Ţara noastră este membră a Organizaţiei Naţiunilor Unite din 1955. Din iniţiativa României au fost dezbătute în înaltul for o serie de rezoluţii între care: măsuri pentru promovarea în rîndurile tineretului a idealurilor de pace, respect reciproc şi înţelegere între popoare (1960); acţiuni pe plan regional în vederea îmbunătăţirii relaţiilor de bună vecinătate dintre statele europene aparţinînd unor sisteme social-politice dife-

rite; rolul științei și tehnologiei moderne în dezvoltarea națiunilor...; creșterea rolului ONU în menținerea și întărirea păcii și securității internaționale... (1972, coautoare alte 31 state). De amintit că România este membră a 50 de organizații internaționale guvernamentale și a peste 550 neguvernamentale.

În elaborarea politicii externe a României, în analiza realităților mondiale și a perspectivelor lor, președintele Nicolae Ceaușescu are o eminentă contribuție. Omul de gîndire, care a elaborat conceptele fundamentale ale acestei politici externe, asigură în același timp transpunerea lor în practică, prin întrevederi, convorbiri, schimburi de vederi (cu 5 000 de personalități din 100 de țări, în intervalul 1965—1974), prin interviuri și conferințe de presă (160 — difuzate de zeci de ziare, posturi de televiziune și radio), prin mesaje (175) adresate unor reuniuni internaționale sau șefi de state și guverne, prin întîlnirile la cel mai înalt nivel.

În experiența sa milenară, poporul român a știut să apere și va apăra și de acum înainte ideile scumpe de libertate, de progres, de pace și omenie, idei ce fac parte din propria-i ființă.

Facă înțelepciunea oamenilor, a tuturor oamenilor, indiferent de rasă, religie și sistem politic — și dragostea lor de viață, ca domnia păcii pe pămînt să devină cît mai curînd o profundă și permanentă realitate.

BIBLIOGRAFIE

Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. I, II, III, București, 1968—1970, 623 + 614 + 950 p. in 8°; Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI și XII, București, 1970—1976, 997 + 985 + 974 + 1023 + 813 + + 1159 + 989 + 1191 + 679 p. in 8°; Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multi-*

lateral dezvoltate şi al comunismului în România, Bucureşti, 1976, 126 p. in 8°.

Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, 19—24 iulie 1965, Bucureşti, 1966, 863 p. in 8°; *Politica externă a României Socialiste*, Bucureşti, 1967, 287 p. in 8°; Mihai Fătu, *1946, din istoria politică a României contemporane*, Bucureşti, 1968, 239 p. in 8°; Trofin Hăgan, *Sindicatele unite din România, 1944—1947*, Bucureşti, 1968, 245 p. in 8° mic; Dinu Moroianu, I.M. Ştefan, *Pasiunea ştiinţei (oameni şi momente din istoria contemporană a ştiinţei şi tehnicii româneşti)*, Bucureşti, 1968, 446 p. in 8°; Aron Petric, Gh. Ţuţui, *Unificarea mişcării muncitoreşti din România*, Bucureşti, 1968, 224 p. in 8°; *Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român, 6—12 august 1969*, Bucureşti, 1969, 782 p. in 8°; Ioan Ceterchi, St. Lache, Paraschiva Nichita, Gh. Surpat, Gh. Ţuţui, *30 decembrie 1947. Premise şi semnificaţii*, Bucureşti, 1972, 253 p. in 8°; *Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român, 19—21 iulie 1972*, Bucureşti, 1972, 564 p. in 8°; Gh. Ghimeş, *Ideea de republică la români*, Bucureşti, 1972, 267 p. in 8°; Constantin Olteanu, *1947. Un an de transformări revoluţionare în România*, Bucureşti, 1972, 224 p. in 8°; Aron Petric, Tr. Caraciuc, St. Lache, Nicolae Petreanu, *Pentru Republică în România*, 1972, 335 p. in 8°; *Anuarul Statistic al Republicii Socialiste România*, 1976, Bucureşti, 1976, XII + 555 p. in 8° şi *Revista Economică*, nr. 31 din 6 august 1976; *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român*, Bucureşti, 1975, 864 p. in 8°; Manea Mănescu, *Avuţia naţională a României Socialiste*, în *Era Socialistă*, nr. 11/1975, p. 7—17 şi nr. 12/1975, p. 6—12; *Programul Partidului Comunist Român de făurire a Societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Bucureşti, 1975, 221 p. in 8°; *Către o nouă ordine internaţională*, Coordonator: Nicolae Ecobescu; cuvînt înainte de Ştefan A. Andrei, Bucureşti, 1976, 542 p. in 8°; Cristian Popişteanu, *Cronologia politico-diplomatică românească 1944—1974*, Bucureşti, 1976, 387 p. in 8°; *Rezoluţia Congresului educaţiei politice şi al culturii socialiste, 2—4 iunie 1976*, Bucureşti, 1976, 32 p. in 8°.

Viorel Cosma, *Muzicieni români. Compozitori şi muzicologi. Lexicon*, Bucureşti, 1970, 473 p. in 8°; Vasile Drăguţ, Vasile Florea, Dan Grigorescu, Marin Mihalache, *Pictura românească în imagini*, Bucureşti, 1970, 327 p. in 8°; Marian Popa, *Dicţionar de literatură română contemporană*, Bucureşti, 1971, 672 p. in 16°.

A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. I—XIV, Bucureşti, 1925—1930; Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I (ed. 5-a), vol. II, 1—2 (ed. 4-a) vol. III, 1 (ed. 2-a), vol. III, 2, Bucureşti, 1935—1946; Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. I—X, Bucureşti, 1936—1939; R.W. Seton Watson, *Histoire des Roumains de l'époque romaine à l'achèvement de l'unité*, Paris, 1937, VIII + 665 p. in 8°; I. Lupaş, *Istoria unirii românilor*, Bucureşti, 1937, 406 p. in 8°; *Istoria României*, vol. I, II, III, IV, Bucureşti, 1960—1964; A. Oţetea, I. Popescu-Puţuri, D. Donat, I. Nestor, R. Vulpe, Şt. Ştefănescu, M. Berza, S. Papacostea, Fl. Constantiniu, S. Ulea, V. Maciu, D. Micu, R. Niculescu, E. Zottoviceanu, A. Deac, M. Popescu, I. Chiper, T. Georgescu, Gh. Matei, C. Fircă, *Istoria poporului român*, Bucureşti, 1970, 455 p. in 8°; Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu, Hadrian Daicoviciu, Gh. Ştefan, Tr. Lungu, Ion Oprea, Ştefan Pascu, Aron Petric, Alex. Porţeanu, Gh. Smarandache, *Istoria României*, ed. 3-a, Bucureşti, 1974, 559 p. in 8°; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, ed. 2-a, Bucureşti, 1975, 1031 p. in 8°.

LISTE CRONOLOGICE[1]

Domnii Țării Românești

TIHOMIR (Tohomer) cca 1290—cca 1310.

IOAN SAU IVANCO BASARAB, CEL MARE, fiul lui Tihomir, cca 1310—m. 1352; ▭ Cîmpulung.

NICOLAE ALEXANDRU, fiul marelui Basarab, 1352—m. 16 noiemb. 1364; ▭ Cîmpulung.

VLADISLAV I (Vlaicu vodă), fiul lui Alexandru, 16 noiemb. 1364—cca 1377; asociază la domnie pe fratele său Radu I, în 1372; ▭ incert, poate la Tismana sau Vodița.

RADU I, fiul lui Nicolae Alexandru, cca 1377—cca 1383; ▭ Biserica domnească din Curtea de Argeș.

DAN I, fiul lui Radu I, cca 1383—sept. (înainte de 23) 1386; asociază la domnie pe fratele său Mircea cel Bătrîn; ▭ incert.

MIRCEA CEL BĂTRÎN, fiul lui Radu I, 23 sept. 1386 — m. 31 ianuarie 1418; asociază la domnie pe fiul său Mihail, în 1408; ▭ m-rea Cozia.

VLAD I, filiația incertă, noiemb. 1394—ian. 1397, într-o parte a țării; ▭ necunoscut.

MIHAIL I, fiul lui Mircea cel Bătrîn, 31 ian. 1418—m. aug. 1420, în luptă; ▭ necunoscut.

DAN AL II-LEA, fiul lui Dan I, aug. 1420—febr.-mart.

[1] Datele însemnate cu cca (circa) sînt aproximative, uneori nici anul nu e sigur: după litera m. urmează data morții, după ▭, locul unde a fost înmormîntat domnul respectiv.

1431 (cu scurte întreruperi datorite lui Radu Praznaglava); ▭ necunoscut.

RADU AL II-LEA PRAZNAGLAVA (Chelul sau Pleşuvul), fiul lui Mircea cel Bătrîn, mai-noiemb. 1421; vara 1423; toamna 1424 (înainte de 10 noiemb.); mai 1426; ian.-primăvara 1427; ▭ necunoscut.

ALEXANDRU I ALDEA, fiul lui Mircea cel Bătrîn, febr.-mart. 1431—dec. 1436; ▭ necunoscut.

VLAD DRACUL, fiul lui Mircea cel Bătrîn, dec. 1436—toamna 1442; primăvara 1443 — după 23 noiemb. — înainte de 4 dec. 1447; ▭ incert, poate la Bălteni, Ilfov.

MIRCEA, fiul lui Vlad Dracul, toamna — dec. 1442; m. dec. 1447; ▭ necunoscut.

BASARAB AL II-LEA, fiul lui Dan al II-lea, dec. 1442 — primăvara 1443; ▭ necunoscut.

IANCU DE HUNEDOARA, 4 — înainte de 16 dec. 1447; m. 11 aug. 1456, la Zemun (Iugoslavia); ▭ catedrala catolică din Alba Iulia.

VLADISLAV AL II-LEA, fiul lui Dan al II-lea, dec. 1447 — oct. 1448.

VLAD ŢEPEŞ, fiul lui Vlad Dracul, oct.—noiemb. 1448.

VLADISLAV AL II-LEA, noiemb.-dec. 1448—1456 după 15 apr. (înainte de 3 iul.); ▭ m-rea Dealu.

VLAD ŢEPEŞ, după 15 apr. — înainte de 3 iul. 1456 — finele lui iul. sau începutul lui aug. (înainte de 15) 1462.

RADU CEL FRUMOS, fiul lui Vlad Dracul, finele lui iulie sau începutul lui aug. (înainte de 15) 1462 — ian. 1475 (cu întreruperi); ▭ probabil la m-rea Tînganu (Ilfov), ctitoria sa.

BASARAB CEL BĂTRÎN, zis LAIOTĂ, fiul lui Dan al II-lea, noiemb. — dec. 1473; primăvara 1474; ian. 1475 — noiemb. (înainte de 8) 1476.

VLAD ŢEPEŞ, noiemb. (înainte de 8) 1476 — dec. 1476; ▭ m-rea Snagov.

BASARAB LAIOTĂ, dec. 1476—noiembr. 1477; ▭ necunoscut.

BASARAB CEL TÎNĂR, zis ŢEPELUŞ, fiul lui Basarab al II-lea, noiemb. 1477 — sept. 1481.

MIRCEA, fiu al lui Vlad Dracul, 1481 (puţin timp); ▭ necunoscut.

VLAD CĂLUGĂRUL, fiul lui Vlad Dracul, sept. — noiemb. (înainte de 16) 1481.

BASARAB CEL TÎNĂR, noiemb. (înainte de 16) 1481—mart.—apr. 1482; m. la Glogova, ucis de boieri.

VLAD CĂLUGĂRUL, apr. 1482 — m. sept. 1495; ▭ m-rea Glavacioc.

RADU CEL MARE, fiul lui Vlad Călugărul, 15 sept. 1495 — m. apr. 1508; ▭ m-rea Dealu.

MIHNEA CEL RĂU, fiul lui Vlad Țepeș, apr. 1508 — oct. 1509; m. 12 mart. 1510, la Sibiu; ▭ bis. sașilor din Sibiu.

MIRCEA, fiul și asociatul la domnie al lui Mihnea, oct. (înainte de 29) 1509 — ian. 1510; ▭ necunoscut.

VLAD CEL TÎNĂR sau VLĂDUȚ, fiul lui Vlad Călugărul, febr. 1510 — m. 23 ian. 1512, la București; ▭ m-rea Dealu.

NEAGOE BASARAB, fiul lui Basarab cel Tînăr, 23 ian. 1512 — m. 15 sept. 1521; ▭ m-rea Curtea de Argeș.

TEODOSIE, fiul lui Neagoe Basarab, 15 sept. 1521 — dec. 1521; m. la Constantinopol; ▭ necunoscut.

VLAD (DRAGOMIR CĂLUGĂRUL), filiație necunoscută, oct.-noiemb. 1521; m. peste Dunăre, ian. 1522; ▭ necunoscut.

RADU DE LA AFUMAȚI, fiul lui Radu cel Mare, ian.-apr., iun., aug., oct. 1522 — 4 apr. 1523.

VLADISLAV AL III-LEA, nepotul lui Vladislav al II-lea, apr. (după 4) — noiemb. (înainte de 8) 1523.

RADU BADICA, fiul lui Radu cel Mare, 8 noiemb. 1523 — m. ian. (după 19) 1524; ▭ m-rea Dealu.

RADU DE LA AFUMAȚI (ian. după 19) 1524 — iun. (înainte de 16) 1524.

VLADISLAV AL III-LEA, 16 iun. 1524 — sept. 1524.

RADU DE LA AFUMAȚI, sept. 1524 — apr. (înainte de 19) 1525.

VLADISLAV AL III-LEA, 19 apr. 1525 — 18 aug. 1525.

RADU DE LA AFUMAȚI, aug. (după 18) 1525 — m. 2 ian. 1529 la Cetățuia, Rîmnicu Vîlcea; ▭ m-rea Curtea de Argeș.

MOISE, fiul lui Vladislav al III-lea, ian. (după 2) 1529 — iunie (înainte de 4) 1530; m. aug. 1530 la Viișoara; ▭ m-rea Bistrița (jud. Vîlcea).

VLAD ÎNECATUL, fiul lui Vlăduț, iunie (înainte de 4) 1530 — m. sept. (după 18) 1532; ▭ m-rea Dealu.

VLAD VINTILĂ de la Slatina, fiul lui Radu cel Mare, sept. (după 18) 1532 — m. iun. (după 10) 1535, lîngă Craiova; ▭ m-rea Menedic (jud. Buzău).

RADU PAISIE (Petru de la Argeș), fiul lui Radu cel Mare, iunie (după 10) 1535 — mart. (înainte de 17) 1545; m. în Egipt; ▭ necunoscut.

MIRCEA CIOBANUL, fiul lui Radu cel Mare, ian. 1545 (intră în București la 17 mart. 1545) — 16 noiemb. 1552.

RADU ILIE (Haidăul), 16 noiemb. 1552 — mai (înainte de 11) 1553.

MIRCEA CIOBANUL, mai (înainte de 11) 1553 — 28 februarie 1554 (în martie pleacă din București).

PĂTRAȘCU CEL BUN, fiul lui Radu Paisie, mart. 1554 — m. 26 dec. 1557; □ m-rea Dealu.

MIRCEA CIOBANUL, ian. 1558 — m. 21 sept. 1559; □ bis. de la Curtea Veche (București).

PETRU CEL TÎNĂR, fiul lui Mircea Ciobanul, 21 sept. 1559 — iun. (după 8) 1568; m. 19 aug. 1569, la Konieh (Asia Mică); □ bis. Schimbării la Față din Konieh.

ALEXANDRU AL II-LEA, fiul lui Mircea (1509—1510) și nepotul lui Mihnea cel Rău, 14 iun. 1568 (intră în București la 3 iul.) — 30 apr. 1574.

VINTILĂ, fiul lui Pătrașcu cel Bun, începutul lui mai 1574; a domnit numai patru zile fiind ucis în București de boieri; □ necunoscut.

ALEXANDRU AL II-LEA, mai 1574 — m. sept. (după 11) 1577; □ m-rea Sf. Troiță din București, numită ulterior Radu Vodă.

MIHNEA TURCITUL, fiul lui Alexandru al II-lea, sept. (după 11) 1577 — iulie 1583[1].

PETRU CERCEL, fiul lui Pătrașcu cel Bun, iulie 1583 (intră în București la 29 aug.) — 6 apr. 1585; m. martie sau apr. 1590, între Constantinopol și Rhodos; □ în mare.

MIHNEA TURCITUL, 6 apr. 1585 — mai (după 19) 1591; m. oct. 1601; □ necunoscut.

ILIAȘ, fiul lui Al. Lăpușneanu, mart. 1591 (n-a ajuns în București).

RADU, fiul lui Mircea Ciobanul, mart. 1591 — apr. 1591 (n-a ocupat efectiv tronul).

ȘTEFAN SURDUL, fiul lui Ion vodă cel Viteaz, mai (după 22) 1591 — iul. (după 15) 1592.

[1] În anul 1582, octombrie, s-a introdus în apusul și centrul Europei stilul nou sau calendarul gregorian — de la Papa Grigore al XIII-lea autorul reformei — calendar pus în concordanță cu anul solar; în Muntenia și în Moldova s-a continuat însă cu calendarul iulian sau stilul vechi; dăm de aceea lista domnitorilor în continuare după acest vechi stil: spre a se obține data corespunzătoare a stilului nou trebuie adăugate 10 zile pentru intervalul 4 oct. 1582 — 28 februarie 1700; 11 zile pentru intervalul 1 martie 1700 — 28 februarie 1800; 12 zile pentru intervalul 1 martie 1800 — 28 februarie 1900 și 13 zile pentru intervalul 1 martie 1900 — 1 octombrie 1924 cînd am introdus și noi, oficial, stilul nou, ziua de 1 octombrie devenind 14 octombrie.

ALEXANDRU CEL RĂU, fiul lui Bogdan Lăpuşneanu, aug. 1592 — sept. 1593.

MIHAI VITEAZUL, filiaţie incertă, oficial fiul lui Pătraşcu cel Bun, sept. 1593 (intră în Bucureşti în oct.) — 9 aug. 1601, pe cîmpia Turzii; ▭ trupul pe cîmpia Turzii, capul la m-rea Dealu.

NICOLAE-PĂTRAŞCU, fiul lui Mihai Viteazul, noiemb. 1599—sept. 1600.

SIMION MOGHILĂ (MOVILĂ), boier moldovean, frate cu Ieremia Moghilă, domnul Moldovei, noiemb. 1600 — iun. (înainte de 26), 1601.

LOCOTENENŢI DOMNEŞTI (iun., înainte de 26 — sept. 1601):

RADU BUZESCU, clucer

STOICA RÎIOŞANUL, postelnic

RADU, postelnic

PREDA BUZESCU, postelnic

STROE BUZESCU, postelnic

ANDRONIC, vistier.

RADU MIHNEA, fiul lui Mihnea Turcitul, sept. 1601 — mart. 1602.

SIMION MOGHILĂ, noiemb. 1601 — iul. 1602.

RADU ŞERBAN, aug. (înainte de 3) 1602 — dec. 1610.

OCUPAŢIA PRINCIPELUI TRANSILVANIEI GABRIEL BÁTHORY, dec. 1610 — mart. 1611.

RADU MIHNEA, 15 ian. 1611 (la 12 mart. intră în Tîrgovişte) — sfîrşitul lui mai 1611.

RADU ŞERBAN, iunie 1611 — sept. (după 8) 1611; m. 13 mart. 1620, la Viena; ▭ la 16 mart. 1620, în catedrala Sf. Ştefan din Viena; reînhumat la finele lui noiemb. sau dec. 1640 la m-rea Comana.

RADU MIHNEA, 12 sept. 1611 — aug. 1616.

GAVRIL MOGHILĂ, aug. 1616 (neconfirmat de turci).

ALEXANDRU ILIAŞ, fiul lui Iliaş, sept. 1616 — mai 1618.

GAVRIL MOGHILĂ, mai (după 14) — iunie (înainte de 2) 1618 — iul. (între 22 şi 28) 1620.

RADU MIHNEA, aug. 1620 — aug. (după 14) 1623.

ALEXANDRU COCONUL, fiul lui Radu Mihnea, aug. (după 14) 1623 — noiemb. (după 3) 1627.

ALEXANDRU ILIAŞ, noiemb. (după 3) 1627 — oct. (înainte de 15) 1629.

LEON TOMŞA, filiaţie incertă, se da drept fiul lui Ştefan Tomşa, domnul Moldovei, oct. (înainte de 15) 1629 — 21 iul. 1632 (cînd e ridicat din Bucureşti).

RADU ILIAŞ, fiul lui Alexandru Iliaş, iul. (după 21) 1632 — sept. 1632.

MATEI BASARAB, descendent din Craiovești și înrudit cu Neagoe Basarab, sept. 1632 (la 20 intră în București) — m. 9 apr. 1654; ▭ în bis. domnească din Tîrgoviște, reînhumat apoi la m-rea Arnota.

CONSTANTIN ȘERBAN BASARAB, zis Cîrnul, fiul lui Radu Șerban, 9 apr. 1654 — febr. 1658; m. în 1685 între 30 apr. și 27 iun. la Waniowice, în Polonia.

MIHAIL-RADU (MIHNEA AL III-LEA) se da drept fiu al lui Radu Mihnea, 19 ian. 1658 (intră în Tîrgoviște la 24 febr.) — noiemb. 1659; m. 26 mart. 1660, lîngă Satu Mare.

GHEORGHE GHICA, fost domn al Moldovei, 20 noiembrie 1659 — 1 sept. 1660.

GRIGORE GHICA, 1 sept. 1660 — noiembrie (după 27) 1664.

RADU LEON, fiul lui Leon, dec. (înainte de 2) 1664 — 3 mart. 1669; m. 1670 la Constantinopol.

ANTONIE VODĂ DIN POPEȘTI, boier muntean, 3 martie 1669 — febr. (înainte de 12) 1672.

GRIGORE GHICA, febr. (înainte de 12) 1672 — noiemb. (a doua jumătate) 1673.

GHEORGHE DUCA, fost domn al Moldovei, noiemb. (a doua jumătate) 1673 — noiemb. (după 22) 1678.

ȘERBAN CANTACUZINO, nepot de fiică lui Radu Șerban, noiemb. (după 22) 1678 (sosește la București la 6 ian. 1679) — m. 28 oct. 1688; ▭ m-rea Cotroceni.

CONSTANTIN BRÎNCOVEANU, nepot de soră al lui Șerban Cantacuzino, 28 oct. 1688 — 24 mart. 1714; m. 15 aug. 1714, la Constantinopol; ▭ la m-rea Halchi în Marea Marmara, reînhumat apoi la m-rea Sf. Gheorghe Nou din București.

ȘTEFAN CANTACUZINO, nepot de frate al lui Șerban Cantacuzino, 25 mart. 1714 — 25 dec. 1715; m. 7 iun. 1716 (la Constantinopol).

NICOLAE MAVROCORDAT, strănepot de soră a lui Alexandru Iliaș, 25 dec. 1715 (la 10 febr. 1716 intră în București) — 14 noiemb. 1716.

IOAN MAVROCORDAT, frate cu Nicolae, 21 noiemb. 1716 — m. 23 febr. 1719; ▭ bis. Sf. Gheorghe Nou din București.

NICOLAE MAVROCORDAT, mart. 1719 — m. 3 sept. 1730; ▭ m-rea Văcărești.

CONSTANTIN MAVROCORDAT, fiul lui Nicolae Mavrocordat, 3 sept. 1730 — oct. (după 4) 1730.

MIHAI RACOVIȚĂ, oct. (după 4) 1730 — 13 oct. 1731.

CONSTANTIN MAVROCORDAT, 13 oct. 1731 — 5 apr. 1733.

GRIGORE AL II-LEA GHICA, fostul domn al Moldovei, 5 apr. 1733 — 16 noiemb. 1735.

CONSTANTIN MAVROCORDAT, 16 noiemb. 1735 — sept. (puțin înainte de 5) 1741.

MIHAI RACOVIȚĂ, sept. (puțin înainte de 5) 1741 — iulie 1744.

CONSTANTIN MAVROCORDAT, iul. 1744 — apr. 1748.

GRIGORE AL II-LEA GHICA, apr. 1748 — m. 23 aug. 1752; ▭ m-rea Pantelimon, lîngă București.

MATEI GHICA, fiul lui Grigore al II-lea Ghica, 24 aug. 1752 (firmanul de numire e din 11 sept.) — 22 iunie 1753.

CONSTANTIN RACOVIȚĂ, fiul lui Mihai Racoviță, 22 iunie 1753 — 8 febr. 1756.

CONSTANTIN MAVROCORDAT, 9 febr. 1756 — august (înainte de 3) 1758.

SCARLAT GHICA, fiul lui Grigore al II-lea Ghica, aug. (înainte de 3) 1758 — 5 iun. 1761.

CONSTANTIN MAVROCORDAT, 5 iun. 1761 — 9 mart. 1763.

CONSTANTIN RACOVIȚĂ, 9 mart. 1763 — m. 26 ian. 1764.

ȘTEFAN RACOVIȚĂ, fiul lui Mihai Racoviță, 26 ian. 1764— 18 aug. 1765 (sosirea firmanului de mazilire în București).

SCARLAT GHICA, 18 aug. 1765 — m. 2 dec. 1766; ▭ bis. Sf. Spiridon Nou din București.

ALEXANDRU GHICA, fiul lui Scarlat Ghica, 2 dec. 1766 — 17 oct. 1768.

GRIGORE AL III-LEA ALEXANDRU GHICA, nepot de frate lui Grigore al II-lea Ghica, 17 oct. 1768 — 5 noiembrie 1769.

În timpul războiului ruso-turc din 1768—1774, trupele rusești au operat pe teritoriul Țării Românești (5 noiemb. 1769 — 10 iulie 1774, data tratatului de la Kuciuk Kainargi).

MANOLE (EMANUEL) GIANI RUSET, mai 1770 — oct. 1771.

ALEXANDRU IPSILANTI, de origine greacă, 15 sept. 1774 — 4 ian. 1782 (pleacă din București la 12 ian.).

NICOLAE CARAGEA, de origine greacă, 4 ian. 1782 — 6 iul. 1783 (sosirea firmanului de mazilire la București).

MIHAI SUȚU, înrudit prin mamă cu Mavrocordații, 6 iul. 1783 (sosirea firmanului de numire în București) — mart. (înainte de 26) 1786.

NICOLAE MAVROGHENI, grec de origine, 26 mart. 1786 — 8 iun. 1790; m. mijlocul lui sept. 1790, la Beala (Bulgaria); ▭ reînhumat la Brusa (Asia Mică) în bis. Sf. Apostoli.

În timpul războiului ruso-austro-turc, din 1787—1792, trupele austriece au operat pe teritoriul Țării Românești (4 noiem. 1789—24 iulie 1791, data păcii de la Șiștov).

MIHAI SUȚU, mart. 1791 — dec. (spre finele lunii, poate la 30) 1792.

ALEXANDRU MORUZI, fiul lui Constantin Moruzi, domnul Moldovei, înrudit prin mamă cu Mavrocordații, dec. (spre finele lunii, poate la 30) 1792 (intră în București la 15 ian.) — 17 aug. 1796.

ALEXANDRU IPSILANTI, 17 aug. 1796 — 28 noiemb. 1797 (sosirea firmanului de mazilire la București).

CONSTANTIN HANGERLIU, grec de origine, 22 noiemb. 1797 (la 28 noiemb. sosirea firmanului de numire în București) — 30 ian. 1799; m. februarie 1799.

ALEXANDRU MORUZI, 30 ian. 1799 (intră în București la 14 mart.) — 8 oct. 1801.

MIHAI SUȚU, 8 oct. 1801 — 10 mai 1802.

CAIMACAM: Alexandru Suțu, 20 iun. — 18 aug. 1802.

CONSTANTIN IPSILANTI, fiul lui Alexandru Ipsilanti, 18 aug. 1802 — 12 aug. 1806.

ALEXANDRU SUȚU, 12 aug. 1806 — 1 oct. 1806.

CONSTANTIN IPSILANTI, 3 oct. 1806 (intră în București la 15 dec.) — 19 mai 1807 și 27 iul. — 16 aug. 1807, sub ocupație țaristă.

În războiul ruso-turc din 1806—1812 trupele țariste au operat pe teritoriul Țării Românești și al Moldovei, de la 29 noiemb. 1806 (intrarea oștilor ruse în Iași) și pînă la 16 mai 1812 (data păcii de la București). În acest răstimp, notăm administrația generalului Prozorovski: 16 aug. 1807 — 18 febr. 1808; o căimăcămie, 18 febr. 1808 — 6 sept. 1808; comitetul de cinci, 6 sept. 1808 — mart. 1809; administrația generalului Engelhardt, martie 1809 — 16 mai 1812.

IOAN CARAGEA, rudă cu Nicolae Caragea, 27 aug. 1812 — 29 sept. 1818.

ALEXANDRU SUȚU, 4 noiembrie 1818 — m. noaptea de 18 spre 19 ian. 1821.

SCARLAT CALLIMACHI, fiul lui Alexandru Callimachi, domnul Moldovei, febr. 1821 — iun. 1821 (nu ocupă efectiv tronul); m. 14 oct. 1821 la Constantinopol.

TUDOR VLADIMIRESCU, șeful revoluției din 1821, mart. 1821 — m. noaptea de 14 spre 15 mai 1821 la Tîrgoviște. La 16 mai 1821 trupele otomane au intrat în Țara Românească pentru a reprima Eteria. Ele s-au retras la 9 iunie 1822.

GRIGORE AL IV-LEA GHICA, nepot de frate lui Grigore al III-lea Alexandru Ghica, 30 iun. 1822 — 29 apr. 1828.

În războiul ruso-turc, izbucnit în 1828, trupele ruseşti au operat pe teritoriul Ţării Româneşti şi al Moldovei. S-au retras în aprilie 1834. În acest răstimp, administraţia a fost condusă de generalul Pahlen între 10 febr. 1828 (ordinul de numire) şi noiemb. 1829 şi de generalul Pavel Kiseleff, din noiemb. 1829 pînă în aprilie 1834.

ALEXANDRU GHICA, frate cu Grigore al IV-lea Ghica, apr. 1834 — 7 oct. 1842.

GHEORGHE BIBESCU, boier muntean, 20 dec. 1842 (data alegerii lui) — 13 iunie 1848.

GUVERNUL REVOLUŢIONAR PROVIZORIU, 13 iunie — 28 iul. 1848 (cu scurta intercalare a căimăcămiei reacţionare la 28—30 iun.)

LOCOTENENŢA DOMNEASCĂ (alcătuită din Ioan Heliade Rădulescu, Nicolae Golescu şi Christian Tell), 28 iul. — 13 sept. 1848.

CĂIMĂCĂMIA LUI CONSTANTIN CANTACUZINO, 13 sept. 1848 — iun. 1849.

BARBU ŞTIRBEI, frate cu Gheorghe Bibescu, 16 iun. 1849 — 17 oct. 1853.

În timpul războiului Crimeii, trupele ruseşti au operat în Ţara Românească şi Moldova între 17 oct. 1853 şi 19 iulie 1854 (Budberg preşedinte al divanului, Kalinski vicepreşedinte); au fost urmate de armatele otomane conduse de Halil Paşa şi Derviş Paşa (27 iulie — aug. 1854) şi de cele austriece (7 aug. 1854 — 13 martie 1856).

BARBU ŞTIRBEI, sub ocupaţie austriacă, 23 sept. 1854 — 13 mart. 1856; apoi singur pînă la 25 iun. 1856.

CĂIMĂCĂMIA LUI ALEXANDRU GHICA, fostul domn, 17 iul. 1856 — 18 oct. 1858.

CĂIMĂCĂMIA DE TREI: Emanoil Băleanu, Ioan Manu şi Ioan Al. Filipescu, 18 oct. 1858 — 24 ian. 1859.

ALEXANDRU IOAN CUZA, ales la 24 ian. 1859.

Domnii Moldovei

DRAGOŞ, cca 1352 — cca 1353; ▭ incert.

SAS, fiul lui Dragoş, cca 1354 — cca 1358; ▭ incert.

BALC, fiul lui Sas, 1359; ▭ incert.

BOGDAN I, fost voievod al Maramureşului, cca 1359—1365; ▭ Rădăuţi.

LAŢCO, fiul lui Bogdan, cca 1365 — cca 1373; ▭ Rădăuţi.

COSTEA, căsătorit, probabil, cu Muşata, fiica sau nepoata lui

Bogdan I, cca 1373 — cca 1375; ▭ incert.

PETRU AL MUȘATEI, cca 1375—cca 1391; ▭ probabil la m-rea Neamț.

ROMAN I, fiul Mușatei și frate cu Petru, cca 1391 — cca 1394; ▭ Rădăuți.

ȘTEFAN I, frate sau nepot al lui Petru și Roman I, cca 1394—1399 (m. poate în lupta de la Worskla, 12 aug. 1399); ▭ Rădăuți.

IUGA ZIS OLOGUL, filiație incertă, 1399 aug. (după 12) — 1400 (înainte de 11 febr.); ▭ necunoscut.

ALEXANDRU CEL BUN, fiul lui Roman I, 11 febr. 1400 — m. 1 ian. 1432; ▭ m-rea Bistrița din ținutul Neamț.

ILIAȘ, fiul lui Alexandru cel Bun, 1 ian. 1432 — noiemb. (înainte de 3) 1433; ▭ necunoscut.

ȘTEFAN AL II-LEA, fiul lui Alexandru cel Bun, noiemb. (înainte de 3) 1433 — aug. (înainte de 26) 1435.

ILIAȘ ȘI ȘTEFAN AL II-LEA, împreună aug. (înainte de 26) 1435 — dec. 1442.

ȘTEFAN AL II-LEA, dec. 1442 — apr. (înainte de 26) 1444.

ȘTEFAN AL II-LEA ȘI PETRU AL II-LEA, fiul lui Alexandru cel Bun, împreună, 26 apr. 1444 — apr. (după 5) 1445.

ȘTEFAN AL II-LEA, 1445 înainte de 15 iul. — m. 13 iul. 1447; ▭ m-rea Neamț.

PETRU AL II-LEA ȘI ROMAN AL II-LEA, fiul lui Iliaș, împreună, 13 iul. 1447 — sept. (după 15) 1447.

ROMAN AL II-LEA, sept. (după 15) 1447 — 23 febr. 1448; m. 2 iul. 1448, otrăvit; ▭ m-rea Bistrița.

PETRU AL II-LEA, 1448 (după 23 februarie) — mart. (înainte de 23) 1449; ▭ necunoscut.

CIUBĂR, domnie și filiație incertă, iarna 1448—1449; ▭ necunoscut.

ALEXĂNDREL, fiul lui Iliaș, zis și OLEHNO, febr. (înainte de 21) 1449 — 12 oct. 1449.

BOGDAN AL II-LEA, fiul lui Alexandru cel Bun, 12 oct. 1449; m. oct. (după 17) 1451, ucis de fratele său Petru Aron la Răuseni; ▭ Rădăuți.

PETRU ARON, fiu al lui Alexandru cel Bun, oct. (după 17) 1451 — febr. (înainte de 24) 1452.

ALEXĂNDREL, febr. (înainte de 24) 1452 — între ian. și 24 aug. 1454.

PETRU ARON, 1454, înainte de 25 aug. — înainte de 8 febr. 1455.

ALEXĂNDREL, febr. (înainte de 8) 1455 — 25 mai 1455; ▭ probabil la Cetatea Albă.

PETRU ARON, 25 mai 1455 — 14 apr. 1457; m. 1469; ▭ necunoscut.

ŞTEFAN CEL MARE, fiul lui Bogdan al II-lea, 14 apr. 1457 — m. 2 iul. 1504; ▭ m-rea Putna.

BOGDAN AL III-LEA, cel „Orb", fiul lui Ştefan cel Mare, 2 iul. 1504 — 20 apr. 1517; ▭ m-rea Putna.

ŞTEFĂNIŢĂ, fiul lui Bogdan al III-lea, 20 apr. 1517 — m. 14 ian. 1527; ▭ m-rea Putna.

PETRU RAREŞ, fiul lui Ştefan cel Mare, ian. (după 14) 1527 — 18 sept. 1538.

ŞTEFAN LĂCUSTĂ, fiul lui Ştefan cel Mare, 18 sept. 1538 — dec. 1540 ▭ necunoscut.

ALEXANDRU CORNEA, fiul lui Bogdan al III-lea, dec. 1540 — febr. 1541; ▭ necunoscut.

PETRU RAREŞ, febr. 1541 — m. 3 sept. 1546; — m-rea Pobrata.

ILIAŞ, fiul lui Petru Rareş, 3 sept. 1546 — 11 iunie 1551; m. începutul lui ian. 1562 la Alep; ▭ necunoscut.

ŞTEFAN, fiul lui Petru Rareş, 11 iunie 1551 — m. 1 sept. 1552, la Ţuţora;▭m-rea Pobrata.

IOAN JOLDEA, boier moldovean, sept. 1552; ▭ necunoscut.

ALEXANDRU LĂPUŞNEANU, fiul lui Bogdan al III-lea, finele lui sept. 1552 — 18 noiemb. 1561.

DESPOT VODĂ (Heraclidul), grec de origine, 18 noiemb. 1561 — m. 6 noiembrie 1563; ▭ necunoscut.

ŞTEFAN TOMŞA, boier moldovean, 8 sau 10 aug. 1563 — mart. 1564; m. în primele zile din mai 1564 la Lvov; ▭ bis. ortodoxă Sf. Maria din Lvov.

ALEXANDRU LĂPUŞNEANU, 24 oct. 1563, ocupă scaunul în mart. 1564 — mart. (între 5 şi 6) 1568, apoi călugărit; m. 5 mai 1568; ▭ m-rea Slatina.

BOGDAN LĂPUŞNEANU, fiul lui Alexandru Lăpuşneanu, mart. (între 5 şi 16) 1568 — febr. 1572; m. la Moscova.

ION VODĂ CEL VITEAZ, fiul lui Ştefăniţă, febr. 1572 — m. 13 sau 14 iun. 1574 la Roşcani; ▭ necunoscut.

PETRU ŞCHIOPUL, frate cu Alexandru al II-lea, domnul muntean, 13 sau 14 iun. 1574 — 23 noiemb. 1577.

IOAN POTCOAVĂ, filiaţie incertă (îşi zicea frate lui Ion vodă Viteazul), noiem. (după 23) 1577 — dec. (după 28) 1577; m. iun. 16 la Lvov; ▭ în bis. rusească din Lvov.

PETRU ŞCHIOPUL, ian. 1578 — 21 noiemb. 1579 (ordinul de mazilire a sosit la Iaşi la 2 dec.).

IANCU SASUL, fiul lui Petru Rareş, 21 noiemb. 1579 — sept. (după 2) 1582; m. 28 sept. 1582 la Lvov; □ într-un cimitir de la marginea Lvovului.

PETRU ŞCHIOPUL, sept. (după 2) 1582 (la 27 oct. intră în Iaşi) — 19 aug. 1591; m. 1 iulie 1594 în castelul Zimmerlehen (Tirol); □ într-o capelă lîngă biserica Franciscanilor din Bolzano (Tirol); la 18 dec. 1589, turcii numesc ca domn pe Ştefan, fiul de 5 ani al lui Petru Şchiopul; de fapt a domnit tot tatăl său.

ARON TIRANUL („cel Cumplit"), fiul lui Alexandru Lăpuşneanu, sept. 1591 — iun. 1592.

ALEXANDRU CEL RĂU, iun. 1592 (n-a domnit efectiv, fiind transferat între timp în Muntenia).

PETRU CAZACUL, fiul lui Alexandru Lăpuşneanu, aug. 1592 — 24 oct. 1592.

ARON TIRANUL, 18 sept. 1592 — 24 apr. 1595; m. iun. 1597 la Vinţul de Jos (jud. Alba); □ bis. lui Mihai Viteazul din Alba Iulia.

ŞTEFAN RĂZVAN, filiaţie necunoscută, 24 apr. 1595 — aug. 1595; m. la Areni, lîngă Suceava.

IEREMIA MOGHILĂ, aug. 1595 — mai (înainte de 27) 1600.

MIHAI VITEAZUL, mai (înainte de 27) 1600 — sept. 1600.

LOCOTENENŢI DOMNEŞTI:
Udrea hatman, iunie 1600;
Andronic vistier
Sava armaş
Negru spătar
Marcu vodă, iul 1600;
Preda Buzescu

IEREMIA MOGHILĂ, sept. 1600 — m. 30 iunie 1606; □ m-rea Suceviţa.

SIMION MOGHILĂ, 30 iun. 1606 — 14 sept. 1607; □ m-rea Suceviţa.

MIHAIL MOGHILĂ, fiul lui Simion, 14 sept. 1607 — oct. 1607; noiemb. (înainte de 16) — dec. (înainte de 9); m. 27 ian. 1607; □ m-rea Dealu, în Muntenia.

CONSTANTIN MOGHILĂ, fiul lui Ieremia, noiemb. (înainte de 27) 1607; 6 dec. 1607 — 18 dec. 1611; m. iulie 1612, înecat în Nipru.

ŞTEFAN AL II-LEA TOMŞA, boier moldovean, se dădea drept fiu al lui Ştefan Tomşa, cel din 1563, dec. (după 18) 1611 — 20 noiemb. 1615.

ALEXANDRU MOGHILĂ, fiul lui Ieremia Moghilă, 21 noiemb. 1615 — 24 iulie 1616.

RADU MIHNEA, fost domn în Ţara Românească, 24 iul. 1616 — febr. (după 9) 1619.

GASPAR GRATIANI, de origine morlac sau maurovlah, febr.

(după 9) 1619 — m. 10 sept. 1620; ▭ necunoscut.

ALEXANDRU ILIAŞ, 10 sept. 1620 — oct. 1621.

ŞTEFAN AL II-LEA TOMŞA, oct. (înainte de 17) 1621 — aug. (după 4) 1623.

RADU MIHNEA, aug. (după 4) 1623 — m. ian. (după 20) 1626; ▭ m-rea Radu Vodă din Bucureşti.

MIRON BARNOWSKI-MOGHILĂ, boier moldovean, înrudit cu Movileştii, ian. (după 20) 1626 — 30 aug. 1629 (mazilit de turci înainte de 15 iul.).

ALEXANDRU COCONUL, iul. (înainte de 15) 1629 — 29 apr. 1630; m. 26 iunie 1632 la Constantinopol.

MOISE MOGHILĂ, fiul lui Simion Moghilă, 29 apr. 1630 — dec. (după 5) 1631.

ALEXANDRU ILIAŞ, dec. (după 5) 1631 — apr. 1633.

MIRON BARNOWSKI MOGHILĂ, apr. 1633 — m. 22 iun. 1633 la Constantinopol.

MOISE MOGHILĂ, 25 iun. 1633 — mart. (înainte de 30) 1634.

VASILE LUPU, boier moldovean, de origine albaneză, mart. (înainte de 30) 1634 (la 27 apr. — instalarea la Iaşi) — 3 apr. 1653.

GHEORGHE ŞTEFAN, boier moldovean, 3 apr. 1653 — 28 apr. 1653.

VASILE LUPU, 28 apr. 1653 — 8 iul. 1653; m. finele lui mart. 1661 la Constantinopol; ▭ m-rea Trei Ierarhi din Iaşi.

GHEORGHE ŞTEFAN, 8 iul. 1653 — 3 mart. 1658; m. 1668 (după 11 ian.) la Stettin; ▭ m-rea Caşin, jud. Bacău.

GHEORGHE GHICA, 3 mart. 1658 — 2 noiembrie 1659.

CONSTANTIN ŞERBAN BASARAB, 2—21 noiembrie 1659.

ŞTEFĂNIŢĂ LUPU, fiul lui Vasile Lupu, 21 noiemb. 1659—17 ian. 1661.

CONSTANTIN ŞERBAN BASARAB, 17 ian. — febr. (înainte de 17) 1661.

ŞTEFĂNIŢĂ LUPU, febr. (înainte de 17) 1661 — m. 19 sept. 1661; ▭ m-rea Trei Ierarhi.

EUSTRATIE DABIJA, boier moldovean, sept. (după 19) 1661 — m. 11 sept. 1665; ▭ m-rea Bîrnova.

GHEORGHE DUCA, boier moldovean, de origine grec, ginere al doamnei lui Eustratie Dabija, sept. (după 11) 1665 — mai (după 21) 1666.

ILIAŞ ALEXANDRU, fiul lui Alexandru, mai (după 21) 1666 — noiemb. (după 8) 1668.

GHEORGHE DUCA, noiemb. (după 8) 1668 — 10 aug. 1672.

ŞTEFAN PETRICEICU, boier moldovean, 10 aug. 1672 — noiemb. 1673.

DUMITRAŞCU CANTACUZINO, din Cantacuzinii de la Constantinopol, noiembrie 1673.

ŞTEFAN PETRICEICU, dec. 1673 — febr. (după 22) 1674.

DUMITRAŞCU CANTACUZINO, febr. 1674 — noiemb. (înainte de 10) 1675.

ANTONIE RUSET, boier moldovean de origine greacă, 10 noiemb. 1675 — noiemb. 1678.

GHEORGHE DUCA, noiemb. (după 28) 1678 — 25 dec. 1683; m. 31 mart. 1684 la Lvov.

ŞTEFAN PETRICEICU, 25 dec. 1683 — mart. 1684.

DUMITRAŞCU CANTACUZINO, 29 ian. 1684 (numirea) — 15 iun. 1685; m. la Constantinopol.

CONSTANTIN CANTEMIR, 15 iun. 1685 — m. 18 mart. 1693; ▭ m-rea Miera, pe rîul Milcov.

DIMITRIE CANTEMIR, fiul lui Constantin Cantemir, 19 mart. 1693 — 8 apr. 1693.

CONST. DUCA (DUCULEŢ), fiul lui Gheorghe Duca, 8 apr. 1693 — 8 dec. 1695.

ANTIOH CANTEMIR, fiul lui Constantin Cantemir, 8 dec. 1695 — 14 sept. 1700.

CONSTANTIN DUCA, 14 sept. 1700 — 15 iun. 1703.

CĂIMĂCĂMIA LUI IOAN BUHUŞ, mare logofăt, 15 iun.—sept. 1703.

MIHAI RACOVIŢĂ, boier moldovean, sept. 1703—12 febr. 1705.

ANTIOH CANTEMIR, 12 febr. 1705 — 20 iul. 1707.

MIHAI RACOVIŢĂ, 20 iul. 1707—17 oct. 1709.

CĂIMĂCĂMIA LUI IOAN BUHUŞ, mare logofăt, 17 oct. 1709 —25 ian. 1710.

NICOLAE MAVROCORDAT, strănepot de soră al lui Alexandru Iliaş, 6 noiemb. 1709 (intră în Iaşi la 25 ian. 1710) —23 noiemb. 1710 (sosirea firmanului de mazilire în Iaşi).

DIMITRIE CANTEMIR, 18 noiemb. 1710 — 11 iul. 1711 (pleacă din Iaşi în Rusia la 16 iul.); m. 21 aug. 1723 la Dimitrovca (Rusia); ▭ în „biserica de jos“ a m-rii greceşti din Moscova; reînhumat la Trei Ierarhi (Iaşi), 1935.

CĂIMĂCĂMIA lui Lupu Costachi vornicul, Maxut postelnicul şi Antioh Jora hatmanul, 1 aug. — 9 sept. 1711.

CĂIMĂCĂMIA lui Gheorghe Apostol biv vel vistier, 10—26 sept. 1711.

NICOLAE MAVROCORDAT, 26 sept. 1711 (intră în Iaşi la 8 noiemb.) — 25 dec. 1715. Caima-

cam: Ioan Mavrocordat dragomanul, 26 sept. — 8 noiemb. 1711.

MIHAI RACOVIȚĂ, nepot de vară al lui Șerban Cantacuzino, 25 dec. 1715—25 sept. 1726 (sosirea firmanului de mazilire în Iași).

GRIGORE AL II-LEA GHICA, nepot de fiu al lui Grigore Ghica, fostul domn, 26 sept. 1726 —5 apr. 1733 (firmanul de strămutare în Țara Românească sosește la Iași, la 13 aprilie; la 23 apr. domnul părăsește Iașii).

CONSTANTIN MAVROCORDAT, 5 apr. 1733—16 noiemb. 1735.

GRIGORE AL II-LEA GHICA, 16 noiemb. 1735—3 sept. 1739.

În timpul războiului austro-ruso-turc din 1736—1739, trupele rusești au operat pe teritoriul Moldovei sub conducerea generalului Münich (3 sept. — oct. 1739).

GRIGORE AL II-LEA GHICA, oct. 1739—13 sept. 1741 (sosirea firmanului de mazilire în Iași).

CONSTANTIN MAVROCORDAT, sept. (înainte de 3) 1741—20 iul. 1743 (sosirea firmanului de mazilire la Iași).

IOAN MAVROCORDAT, fiul lui Nicolae Mavrocordat, 20 iul. 1743 — mai 1747.

GRIGORE AL II-LEA GHICA, mai 1747 — apr. 1748.

CONSTANTIN MAVROCORDAT, apr. 1748—20 aug. 1749.

CONSTANTIN RACOVIȚĂ, 20 aug. 1749—22 iun. 1753.

MATEI GHICA, fiul lui Grigore al II-lea Ghica, 22 iun. 1753—8 febr. 1756.

CONSTANTIN RACOVIȚĂ, 8 febr. 1756—2 martie 1757.

SCARLAT GHICA, fiul lui Grigore al II-lea Ghica, 2 martie 1757 — aug. (înainte de 3) 1758.

IOAN TEODOR CALLIMACHI, de origine moldoveană: Călmașul, aug. (înainte de 3) 1758 — mai (înainte de 28) 1761.

GRIGORE CALLIMACHI, fiul lui Ioan Teodor Callimachi, mai (înainte de 28) 1761—18 mart. 1764.

GRIGORE AL III-LEA GHICA, nepot de frate al lui Grigore al II-lea Ghica, 18 mart. 1764—23 ian. 1767.

GRIGORE CALLIMACHI, 23 ian. 1767—3 iun. 1769; m. 28 aug. 1769 la Constantinopol.

CONSTANTIN MAVROCORDAT, 18 iun. 1769 — m. 4 dec. 1769.

În războiul ruso-turc din 1768—1774, trupele rusești au operat pe teritoriul Moldovei (27 sept. 1769—sept. 1774).

GRIGORE AL III-LEA ALEXANDRU GHICA, sept. 1774 (sosirea firmanului de numire la

Iaşi la 28 sept.) — m. 1 oct. 1777; ▭ bis. Sf. Spiridon din Iaşi.

CONSTANTIN MORUZI, de origine greacă, 30 sept. 1777—29 mai 1782.

ALEXANDRU MAVROCORDAT I, zis şi DELI-BEI (Prinţul nebun), fiul lui Constantin Mavrocordat, 29 mai 1782—1 ian. 1785.

ALEXANDRU MAVROCORDAT II, zis şi FIRARIS (Fugarul), fiul lui Ioan Mavrocordat, 1 ian. 1785—3 dec. 1786.

ALEXANDRU IPSILANTI, fostul domn muntean, dec. 1786 (intră în Iaşi la 15 ian. 1787) — 8 apr. 1788.

MANOLE (EMANUEL) GIANI-RUSET, mai 1788 (intră în Iaşi la 7 iulie 1788) — mart. 1789.

În războiul ruso-austro-turc din 1787—1792, trupele austriece au operat pe teritoriul Moldovei (1787—24 iulie 1791, data păcii de la Şiştov), în paralel cu armatele ruseşti (oct. 1788—29 dec. 1792, data păcii de la Iaşi).

ALEXANDRU MORUZI, fiul lui C. Moruzi, mart. 1792—30 dec. 1792.

MIHAI ŞUŢU, 30 dec. 1792—25 apr. 1795.

ALEXANDRU CALLIMACHI, 25 apr. 1795—7 mart. 1799.

CONSTANTIN IPSILANTI, fiul lui Alexandru Ipsilanti, 7 mart. 1799—28 iun. 1801.

ALEXANDRU SUŢU, fiul lui Nicolae Şuţu, 28 iun. 1801—19 sept. 1802.

ALEXANDRU MORUZI, 19 sept. 1802—12 aug. 1806. (Pînă la intrarea în Iaşi sînt caimacami logofătul Iordache Canta şi alţi boieri; 10 sept. 1802—28 oct. 1802.)

SCARLAT CALLIMACHI, fiul lui Alexandru Callimachi, 12 aug. 1806—3 oct. 1806.

ALEXANDRU MORUZI, 5 oct. 1806 (data firmanului de numire) — 7 mart. 1807.

ALEXANDRU HANGERLIU, 7 mart. 1807—24 iul. 1807.

SCARLAT CALLIMACHI, 24 iul. 1807—1 iun. 1810 (nu ocupă efectiv tronul).

CAIMACAMI: Iordachi Ruset-Roznovanu: 7—31 dec. 1806; mitropolitul Veniamin Costachi şi boieri: 1 ian. 1807 — 26 iul. 1812.

SCARLAT CALLIMACHI, 27 aug. 1812—20 iun. 1819.

CĂIMĂCĂMIA postelnicilor Manu şi Rizo, 20 iun. 1819 — noiemb. 1819.

MIHAI SUŢU, nepot de fiu al lui Mihai Suţu, fostul domn, 12 iun. 1819 (data firmanului de numire) — 29 mart. 1821.

CĂIMĂCĂMIA Mitropolitului Veniamin Costachi, 29 mart. 1821 — mai 1821.

ETERIA condusă de Alexandru Ipsilanti, nepotul de fiu al voievodului cu același nume.

CĂIMĂCĂMIA lui Ștefan Vogoridi, febr. 1821 (instalat efectiv în toamna lui 1821) — 10 iul. 1822. La 16 mai 1821 trupele otomane au intrat în Moldova pentru a reprima Eteria; ele s-au retras în iulie 1822.

IONIȚĂ SANDU STURZA, boier moldovean, 9 iun. 1822—23 apr. 1828.

În timpul războiului ruso-turc, izbucnit în 1828, trupele rusești au stat și în Moldova, pînă în aprilie 1834. În acest răstimp, administrația a fost condusă de generalul Pahlen (1 febr. 1828 — noiem. 1829) urmat de generalul Pavel Kiseleff (noiem. 1829 — aprilie 1834, vicepreședinte pentru Moldova Minciaki, apoi Mirkovici).

MIHAI STURZA, apr. 1834 — iun. 1849.

GRIGORE ALEXANDRU GHICA, mai 1849 (firmanul de numire); ia tronul la 2 oct. 1849 — 18 oct. 1853.

În timpul războiului Crimeii, trupele rusești au intrat în Moldova la 18 oct. 1853 și s-au retras la 4 sept. 1854; au fost urmate de armate otomane și apoi de cele austriece (7 aug. 1854—13 mart. 1856).

GRIGORE ALEXANDRU GHICA, 2 oct. 1854—26 iun. 1856.

CONSILIUL ADMINISTRATIV EXTRAORDINAR, 3—10 iulie 1856.

CĂIMĂCĂMIA LUI TEODOR BALȘ, 11 iul. 1856 — m. 17 febr. 1857.

CĂIMĂCĂMIA LUI NICOLAE VOGORIDE, 17 febr. 1857 — oct. 1858.

CĂIMĂCĂMIA DE TREI: Ștefan Catargiu (la 20 oct. se retrage și este urmat de I.A. Cantacuzino), Vasile Sturza și Anastasie Panu, oct. 1858 — 6 ian. 1859.

ALEXANDRU IOAN CUZA, ales la 5 ian. 1859.

Voievozii, vicevoievozii, principii și guvernatorii Transilvaniei

Voievozii și vicevoievozii

GELOU, (GELU), „dux Blacorum" și „dux ultrasilvanus", 896.

MENUMORUT, în Crișana, 896.

GLAD, în Banat, 896.

AHTUM, în Banat, 1008—1018.

KEAN, „dux" în sud-estul Transilvaniei, 1020.

MERCURIUS „princeps", 1103, 1111—1113.

LEUSTACHIUS (Eustachius) voivoda[1], 1176.

[1] Prima mențiune a titlului de „voievod" al Transilvaniei. Acest titlu se subînțelege la toți cei următori.

LEGFORUS, 1199—1200.

ETH, 1200.

GYULA (Iula); e și comite de Alba transilvană, 1201.

BENEDICT, fiul lui Conrad, 1202—1206.

SMARAGD, 1206.

BENEDICT (Windelik), a doua oară, 1208—1209.

MIHAIL, 1209—1212.

BERTOLD DE MERANIA (e și arhiepiscop de Kalocsa), 1212—1213.

NICOLAE I, 1213.

GYULA (Iula) a doua oară; e și comite de Szolnok), 1214.

SIMION, 1215.

IPÓTH (Ipolit), 1216—1217.

RAFAIL (Rafain, Rafoin), 1217—1218.

NEUKA (Nevke, Leuka), 1219—1221.

PAUL, fiul lui Petru, 1221—1222. Vice: BOCHA.

MIHAIL, a doua oară, 1222.

POUȘA (Poșa), fiul lui Soulum sau Sólyom, 1227—cca 1231.

GYULA, fiul lui Eustachius, din neamul Rátót, 1230—1233.

DIONISIE, fiul lui Dionisie, 1233—1234.

ANDREI, fiul lui Serafin, 1235.

POUȘA (Poșa), a doua oară, 1235—21 mart. 1240.

LAURENȚIU, 1242—1252; e și comite de Wolkow, 1251—1252.

ERENY (Ernye, Irnerius), din neamul Ákos, 1261.

ȘTEFAN, fiul regelui Bela al IV-lea, este „dux Transilvaniae“, 1257—1258, 1260—1270.

LADISLAU I, din neamul Borșa; e și comite de Szolnok, 3 mai 1263—1264; și

NICOLAE II, din neamul Geregye, 1263, 3 iun. <1267>—1270.

MATEI, din neamul Csák, 13 iun. 1270—3 aug. 1272.

NICOLAE, din neamul Geregye, a doua oară, sept. 1272—14 mai 1273.

IOAN, 12 mai 1273—29 mai 1273.

NICOLAE, din neamul Geregye, a treia oară, 7 iun. 1273—24 sept. 1274.

MATEI, din neamul Csák, a doua oară, 1273—27 iul. 1275.

LADISLAU II, din neamul Borșa, ultima jumătate a lui 1275.

UGRIN, din neamul Csák, 2 dec. 1275 — mijlocul lui 1276.

MATEI, din neamul Csák, a treia oară, 9 aug. 1276—13 oct. 1277; m. 1284.

NICOLAE, fiul lui Mauriciu din neamul Pok; e și jude al curții regale, 10 noiembrie 1277 — dec. 1277.

FINTA, din neamul Aba, 6 noiemb. 1278—13 mart. 1279.

Vice: ROBIN, fiul comitelui Hermann, 1278.

ȘTEFAN, fiul lui Tekes, 1280.

ROLAND (Lorand), din neamul Borșa, 19 mai 1282.

Vice: NICOLAE, 1282.

APOR (Opor), din neamul Pécz, 1283.

ROLAND, a doua oară, 1 ian. 1284—13 ian. 1285.

ROLAND, a treia oară, 8 iun. 1288—11 iul. 1293.

Vice: LADISLAU, 8 iun. 1288—8 mai 1291; locțiitorul acestuia COMITELE BENEDICT, 8 mai 1291.

LADISLAU, din neamul Kán, 1294 sau sept. 1295—1315.

Vice: 1. IOAN, 18 iun. 1296 2. EHELLEUS (Chelleus, Achilleus), fiul lui Ehelleus de Trăscău, din neamul Ákos, 9 iun. 1303—13 iul. 1314.

NICOLAE, fiul lui Mauriciu, a doua oară, 1 aug. 1315—1318.

DOJA DE DEBREȚIN, fiul lui Andrei; e și comite de Szolnok și „jude delegat de rege" pentru comitatele Bihor, Szabolcs, Szolnok și Crasna, 12 iun. 1318—25 noiemb. 1321. Vice: 1. NICOLAE, 19 febr. 1320 — 1 mart. 1320. 2. EHELLEUS DE Trascău, a doua oară, 6 mai 1321—13 iul. 1321.

TOMA DE SZÉCSÉNY, 18 apr. 1322—27 aug. 1342; m. 18 sept. 1354. A fost și comite de Sibiu (14 ian. 1324—9 febr. 1325), comite de Arad (1330), locțiitor al marelui vistier (1339—1341).

Vice: **1.** MIHAI, 20 apr. 1325—28 apr. 1330. **2.** SIMION, 26 iul. 1333—1336. **3.** PETRU, 18 iun. 1337—1 aug. 1342. **4.** PETEU (Petö, zis Orrus ex protonotar), 10 dec. 1337 — 1 aug. 1340.

NICOLAE de Siroka, din neamul Aba, 12 noiembrie 1342—15 iun. 1344.

Vice: LADISLAU, 9 febr. 1343 — 4 iul. 1344.

ȘTEFAN, fiul lui Lațc (Lackfi) de Kerekegyház, vara 1344 — 3 noiemb. 1350; m. 1353.

Vice: PETRU DE OARDA sau de Iara, fiul lui Mihail, 13 dec. 1344, 1350.

TOMA, fiul lui Petru, din neamul Csór, 3 febr. 1351 — 9 mai 1351.

Vice: EGIDIU, 30 mart. 1351—22 mart. 1352.

NICOLAE KONTH, fiul lui Laurențiu, 6 dec. 1351 — 21 mart. 1356.

Vice: ȘTEFAN (Ravasz), 22 august 1352 — 13 iun. 1356.

ANDREI LACKFI (fiul lui Laţc), fratele lui Ştefan, 6 apr. 1356—27 sept. 1359; m. finele lui 1359.

Vice: DOMINIC, zis Machka, 20 iun. 1356—3 sept. 1359.

DIONISIE LACKFI, fiul lui Ştefan; e şi comite de Szolnok, jude al curţii regale (1360), căpitan de Vidin, comite de Timiş, 17 noiembrie 1359 — 30 ian. 1367.

Vice: PETRU DE OARDA, a doua oară, 13 dec. 1359; e şi castelan de Haţeg, 1 iun. 1360, finele lui 1368 sau începutul lui 1369.

NICOLAE LACKFI, fratele lui Dionisie, 12 mart. 1367 — 17 noiemb. 1368; m. finele lui 1368 sau începutul lui 1369.

EMERIC LACKFI, fratele lui Nicolae, 17 febr. 1369—29 sept. 1372; m. 1375.

Vice: IOAN LEPEŞ, 23 iun. 1369 — 12 aug. 1372.

ŞTEFAN LACKFI, fratele lui Emeric, 1 febr. 1373 — 9 apr. 1376; m. 1397.

Vice: LADISLAU, fiul lui Ugrin, 1 ian. 1373 — 8 mai 1375.

LADISLAU, fiul lui Desev de Losoncz, din neamul Tomay, 21 iun. 1376 — 2 decembrie 1391.

Vice: **1.** IOAN TEMEŞ, 2 noiembr. 1376 — 19 aug. 1385. **2.** ŞTEFAN FRANK (Franch), 14 ian. 1386 — 7 febr. 1386. **3.** IOAN TEMES, a doua oară, 8 mai 1386—27 iun. 1389. **4.** LADISLAU, 8 noiemb. 1390 — febr. 1392.

EMERIC BEBEK (Bubek) I, din neamul Ákos, 4 mart. 1392 — 15 sept. 1393.

Vice: BARTOLOMEU, 6 oct. 1393 — 9 noiemb. 1393.

FRANK DE SZÉCSÉNY, fiul lui Konya, 6 oct. 1393 — 14 sept. 1395.

Vice: PETRU, fiul lui Gheorghe de Veréb, 22 mart. 1394 — 26 sept. 1395.

STIBOR DE STIBORICZ; e şi comite de Pojon şi domn al căii Vaag, 9 oct. 1395 — 8 apr. 1401.

Vice: **1.** IOAN, fiul lui Petru de Oarda, 27 ian. 1396 — 11 oct. 1396. **2.** IOAN DE SWERCH (Strich), 6 dec. 1396—24 ian. 1401.

NICOLAE CSÁKI şi NICOLAE MARCZALI, amîndoi fraţii, fiii lui Ştefan Csák, comiţi de Szolnok şi de Timiş, juzi ai cumanilor, 1401 — 14 mai 1403.

Vice: MIHAIL, 21 aug. 1401—24 aug. 1401.

IOAN TAMÁSI, fiul lui Henric, şi IACOB LACKFI de Santău, 16 oct. 1403 — 14 dec. 1409.

Vice: **1.** LAURENŢIU, fiul lui Csák, şi ŞTEFAN DE NĂDAB, 2 mai 1402 — 3 iul. 1403. **2.** LADI-

SLAU DE NADAN și PETRU DE STRIGH, 7 iun. 1404 — 6 aug. 1406. **3.** IOAN DE DĂBÎCA și PETRU DE STRIGH, c. 16 noiemb. 1406 — 13 iun. 1408. **4.** IOAN DE DĂBÎCA, 20 mart. 1408—1409. **5.** IOAN DE DĂBÎCA și IOAN GEREB (GREB) DE METIȘ (Mártonfalva), 1408—1409.

STIBOR DE STIBORICZ, a doua oară, 6 febr. 1410 — 10 ian. 1414.

Vice: LADISLAU DE NĂDAB, 28 ian. 1410—30 mai 1415.

VOIEVODATUL VACANT, 24 iul. 1414, 10 oct. 1414.

NICOLAE CSÁKI, a doua oară, 13 ian. 1415 — înainte de 6 mai 1426.

Vice: LORAND LÉPES, 17 oct. 1415 — 2 sept. 1436 — e și comite de Tîrnava (Kykellev) la 23 iul. 1434.

LADISLAU CSÁKI, fiul lui Nicolae, 22 sept. 1426 — 20 noiemb. 1435.

LADISLAU CSÁKI și PETRU CSEH (Cheeh), 20 apr. 1436 — 16 apr. 1437.

Vice: LORAND LÉPES și DUMITRU DE PAN (Paan), 28 ian. 1437 — 14 oct. 1437.

PETRU CSEH, a doua oară, 1437—1438.

Vice: LORAND LÉPES, 1437—1438.

DESIDERIU DE LOSONCZ, 1438—5 mai 1440.

Vice: NICOLAE DE OCNA SIBIULUI, 1439—1440.

LADISLAU JAKCS, 13 ian. 1441.

Vice: NICOLAE DE OCNA SIBIULUI, PETRU SZERECSEN și LADISLAU BUZLAI, 1441.

IANCU DE HUNEDOARA: e și comite al secuilor și comite de Timiș; locțiitor și căpitan general al regatului Ungariei (1445); ban de Severin și căpitan al Belgradului (1446); guvernator al Ungariei (de la 1446), și

NICOLAE DE UJLAK: e și ban de Maciva, comite al secuilor etc., voievozi amîndoi, 7 mart. 1441—1446.

GUVERNATORI[1]: **1.** LORAND LÉPES (fost vicevoievod) 1444. **2.** LORAND LÉPES și IOAN GERÉB DE VINGARD, 1445.

Vice: **1.** NICOLAE DE OCNA SIBIULUI și PANCRATIU DE DINDELEAG, 1441 — 1444. **2.** GHEORGHE CSUPOR de Monoszló, 1443.

EMERIC BEBEK II, de Pelsöcz, 1446—1448.

[1] Țineau locul voievozilor, cînd aceștia lipseau din Transilvania; nu sînt totuna cu vicevoievozii!

Vice: **1.** GRIGORE BODO și NICOLAE DE OCNA SIBIULUI, 1444. **2.** aceiași și LADISLAU BUZLAI, 1445. **3.** NICOLAE DE OCNA SIBIULUI și MARCU DE HEREPEA, 1446. **4.** MARCU DE HEREPEA, ȘTEFAN DE JANOSSY și GHEORGHE DE BALA, 1447.

EMERIC BEBEK II și NICOLAE DE UJLAK (ultimul a doua oară), 4 apr. 1447.

EMERIC BEBEK II și IANCU DE HUNEDOARA, 2 mai 1448.

Vice: **1.** MARCU DE HEREPEA, NICOLAE ERDÉLYI de SINTEREAG și GHEORGHE DE BALA, 1448. **2.** MARCU DE HEREPEA și GHEORGHE DE BALA, 1448–1449.

NICOLAE DE UJLAK, a treia oară, și IOAN DE ROZGONY, 1450–1457.

Vice: **1.** MARCU DE HEREPEA și MIHAIL DE DORMÁNHAZA, 1449–1450. **2.** MARCU DE HEREPEA și GHEORGHE, fiul lui Rikalf de Tarkö, 1450. **3.** GHEORGHE, fiul lui Rikalf de Tarkö, 1451–1452. **4.** GHEORGHE, fiul lui Rikalf de Tarkö și BRANISLAU de SLIBO, 1452–1456. **5.** GHEORGHE, fiul lui Rikalf de Tarkö și ȘTEFAN KEMENY de Mănăstireni, 1456–1458.

SEBASTIAN și IOAN DE ROZGONY, 1458–1460.

„Căpitan suprem al părților Transilvaniei": IOAN GERÉB DE VINGARD, 1458–1459.

Guvernator: MIHAIL SZILÁGYI, 1460–1461.

Vice: **1.** SIGISMUND DE SÁRTVÁNY și IOAN FARCAȘ DE MIERCUREA, 1459. **2.** SIGISMUND DE SÁRTVÁNY și BENEDICT GEBHARD, 1460.

SEBASTIAN DE ROZGONY și NICOLAE DE UJLAK, ultimul a patra oară, 1460.

SEBASTIAN DE ROZGONY și LADISLAU DE KANIZSA, 1460.

Vice: BENEDICT GEBHARD și GHEORGHE SZENTIVÁNYI, 1461–1462.

NICOLAE DE UJLAK, a cincea oară, și IOAN PONGRÁCZ DE DINDELEAG, 1462–1465.

Vice: NICOLAE (SENIOR) DE OCNA SIBIULUI, a doua oară, și ȘTEFAN ERDÉLYI, 1462–1465.

SIGISMUND și IOAN DE SZENTGYÖRGY („de Sancto Georgio")[1] și BERTHOLD ELLERBACH, 1465–1467.

Vice: NICOLAE DE OCNA SIBIULUI și LADISLAU DE NĂDĂȘTIA, 1465.

IOAN PONGRÁCZ, a doua oară, și NICOLAE CSUPOR DE MONOSZLÓ, 1468–1472.

[1] Azi în Republica Socialistă Cehoslovacă.

Vice: **1.** IOAN DÉNESI și LADISLAU DE NĂDĂȘTIA, 1466—1467. **2.** IOAN RÉDEY și DOMINIC BETHLEN, 1468—1472. **3.** IOAN DE WARADINO, 25 iun. 1472.

BLASIU MAGYAR, 1473—1475.

Vice: **1.** PETRU KIS, 1475. **2.** DOMINIC BETHLEN, a doua oară, 1475—1477.

IOAN PONGRÁCZ, a treia oară, 1476.

PETRU GEREB DE VINGARD, 1478—1479.

Vice: ANTONIE DE CHENDOU (Kendi), 1477—1479.

ȘTEFAN BÁTHORI I; e și judele curții regale, 1479—1493.

Vice: **1.** ȘTEFAN HORVATH, 1482. **2.** IOAN VERBÖCZY, 1483—1484. **3.** LAZĂR ZSOLDOS, 1486. **4.** ȘTEFAN DE TILEAGD, 1487—1493.

LADISLAU DE LOSONCZ și BARTOLOMEU DRÁGFI, 1493—1495.

Vice: GHEORGHE DOBAI, 1495.

BARTOLOMEU DRÁGFI, 1495—1499.

Vice: ȘTEFAN DE TILEAGD, a doua oară, 1495—1498.

PETRU DE SZENTGYÖRGY și DE BOZIN, 1499 — toamna 1510.

Vice: **1.** PETRU SIKLÓSI, 1500. **2.** LEONARD BARLABÁSSY DE IDRIFAIA, 1501—1525. **3.** PAUL MAGYI (de Magh), 1502. **4.** BENEDICT DE THUR și LADISLAU SCHERTINGER, 27 iun. 1505. **5.** LADISLAU SCHERTINGER, 1506 — 31 mart. 1508.

IOAN ZÁPOLYA, 1510—1526, apoi rege al Ungariei, 1526—1540.

Vice: **1.** NICOLAE TURÓCZI, 1512—1516. **2.** NICOLAE HAGYMÁS DE BEREGSĂU, 1517—1519. **3.** ȘTEFAN SZANISZLÓFI BÁTHORI, 1521—1522. **4.** ȘTEFAN TOMORI DE CSUCS, 1523—1526.

PETRU DE PERÉNY, 1526—1529.

Vice: NICOLAE MACEDONIUS, 1527.

ȘTEFAN BÁTHORI II, 1529—1530.

Vice: **1.** ALEXA BETHLEN, 1530. **2.** NICOLAE DE TILEAGD, 1531.

EMERIC CIBAK, episcop de Oradea, guvernator, 1533—1534.

ȘTEFAN MAILAT, 1534—1539.

Vice: FRANCISC KENDI, 1534.

ȘTEFAN MAILAT și EMERIC BALASSA, 1539—1540.

Voievodatul vacant, 1541—1551.

IOAN SIGISMUND ZÁPOLYA, „rege ales" al Ungariei, 1540—1551, 15 sept. 1556 (cu regina Isabella, mama sa); 1559 — 14 mart. 1571.

GHEORGHE MARTINUZZI, guvernator, 1541—m. 17 dec. 1551.

ANDREI BÁTHORY, 1 apr. 1551—1553.

ȘTEFAN DOBÓ și FRANCISC KENDI, vara 1553—1556.

ȘTEFAN BÁTHORI, 25 mai 1571—1575.

Principii Transilvaniei:

ȘTEFAN BÁTHORY, 1575—1583; de la 14 dec. 1575 și rege al Poloniei — m. 12 dec. 1586.

CRISTOFOR BÁTHORY, fratele lui Ștefan, 1576—m. 27 mai 1581.

SIGISMUND BÁTHORY, fiul lui Cristofor, mai 1581—1597.

COMISARII împăratului Rudolf al II-lea, 1598.

MARIA CRISTIERNA, soția lui Sigismund Báthori, 19 apr. 1598—22 aug. 1598.

SIGISMUND BÁTHORY, a doua oară, 22 aug. 1598 — martie 1599.

ANDREI BÁTHORY, vărul lui Sigismund, mart. 1599—28 oct.; m. 31 oct. 1599.

MIHAI VITEAZUL, 18/28 oct. 1599 — sept. 1600 (în hrisoavele sale se intitulează „domn al Țării Românești, al Ardealului și a toată Țara Moldovei"; împăratul Rudolf îl considera drept „căpitan general și consilier, locțiitor" al său în Transilvania).

SIGISMUND BÁTHORY, a treia oară, 1601.

MIHAI VITEAZUL și BASTA (general imperial) 1601—9/19 aug. 1601 (moartea lui Mihai).

SIGISMUND BÁTHORY, a patra oară, 3 febr. 1601—1602, m. 1613.

COMISARII împăratului Rudolf al II-lea și generalul BASTA, 1602—1603.

MOISE SZÉKELY (Secuiul), mai 1603—17 iul. 1603.

COMISARII împăratului Rudolf al II-lea și generalul BASTA, din nou, 1603 — apr. 1604.

ȘTEFAN BOCSKAI, 1604—29 dec. 1606.

SIGISMUND RÁKOCZI 1606—4 mart. 1608 (renunță la tron); m. 5 dec. 1608.

GABRIEL BÁTHORY, 7 mart. 1608—27 oct. 1613.

GABRIEL BETHLEN, 23 oct. 1613 — m. 15 noiemb. 1629.

CATERINA DE BRANDENBURG, 16 noiemb. 1629—28 sept. 1630.

ȘTEFAN BETHLEN, 1630.

GHEORGHE RÁKOCZI I, 1 dec. 1630—m. 11 oct. 1648.

GHEORGHE RÁKOCZI AL II-LEA, fiul precedentului, 11 oct. 1648—7 iun. 1660.

FRANCISC RHÉDEI, 1657—1658.

ACATIU BARCSAI, 23 aug. 1658—31 dec. 1660.

IOAN KEMÉNY, 1 ian. 1661—m. 22 ian. 1662.

MIHAI APAFI I, 14 sept. 1661 — m. 15 apr. 1690.

EMERIC TÖKÖLY, 8 iun. 1690—1691; m. 13 sept. 1705.

FRANCISC RÁKOCZI AL II-LEA, 8 iul. 1704—1711; m. 8 apr. 1735.

Guvernatorii Transilvaniei:

GHEORGHE BANFFY, conte, 7 febr. 1691—m. 15 noiemb. 1708.

ȘTEFAN HALLER, conte, președintele deputăției țării, 10 aug. 1709—m. 2 mai 1710.

ȘTEFAN WESSELÉNYI, baron, președintele deputăției țării, 2 mai 1710—31 mai 1713.

SIGISMUND KORNIS, conte, 31 mart. 1713—m. 15 dec. 1731.

ȘTEFAN WESSELÉNYI, președintele deputăției țării, 1731—1732 (a doua oară).

FRANCISC ANTON WALLIS, conte, președintele guvernului, iul. 1732—iul. 1734; m. 1737.

IOAN HALLER, fiul lui Ștefan Haller, conte, 2 dec. 1734—18 oct. 1755.

FRANCISC VENCESLAV WALLIS, văr cu Francisc Anton Wallis, conte, președintele guvernului, dec. 1755—6 iul. 1758; m. 1770.

LADISLAU KEMÉNY, conte, președintele guvernului, 6 iul. 1758—7 mai 1762; m. 8 dec. 1774.

ADOLF BUCCOW, baron, președintele guvernului, 7 mai 1762 — m. 18 mai 1764.

ANDREI HADIK, conte, președintele guvernului, 21 iul. 1764 — 20 oct. 1767; m. 12 mart. 1790.

CAROL O'DONELL, conte, președintele guvernului, 14 dec. 1767—28 sept. 1770; m. 26 mart. 1771.

MARIA-IOSIF AUERSPERG, conte, 13 ian. 1771—6 iul. 1774; m. 15 ian. 1806.

SAMUIL BRUKENTHAL, baron, președintele guvernului, 6 iul. 1774—16 iul. 1777; guvernator: 16 iul. 1777—9 ian. 1787; m. 9 apr. 1803.

GHEORGHE BANFFY II, conte, președintele guvernului, 9 ian. 1787—m. 5 iul. 1822.

IOAN JÓSIKA, baron, președintele guvernului, 11 sept. 1822 —15 oct. 1834; m. 16 mai 1843.

FERDINAND D'ESTE, arhiduce, preşedintele guvernului, 6 febr. 1835—30 aprilie 1837; m. 5 noiemb. 1850.

IOAN KORNIS, conte, 5 oct. 1838 — m. 15 aug. 1840.

IOSIF TELEKI, conte, 8 ian. 1842—14 noiemb. 1848; m. 16 febr. 1855.

EMERIC MIKÓ, conte, preşedintele guvernului, 14 noiemb. 1848—22 dec. 1848.

LUDOVIC WOHLGEMUTH, baron, 11 iul. 1849—24 febr. 1851; m. 18 apr. 1851.

CAROL SCHWARZENBERG, principe, 29 apr. 1851 — m. 25 iun. 1858.

FREDERIC LIECHTENSTEIN, principe, 26 iul. 1858—23 apr. 1861; m. 1 mai 1885.

EMERIC MIKÓ, conte, preşedintele guvernului, 10 dec. 1860—26 noiemb. 1861 (a doua oară); m. 16 sept. 1876.

LUDOVIC FOLLIOT DE CRENNEVILLE, conte, preşedintele guvernului, 26 noiemb. 1861—2 apr. 1867; m. 21 apr. 1876.

Principatele Unite, apoi România

ALEXANDRU IOAN CUZA, 24 ian. 1859—11 febr. 1866; m. 3 mai 1873 la Heidelberg; ▭ la Ruginoasa, judeţul Iaşi, reînhumat la bis. Trei Ierarhi din Iaşi.

LOCOTENENŢA DOMNEASCĂ (N. Golescu, Lascăr Catargiu, N. Haralambie), 11 febr. 1866—8 apr. 1866.

CAROL I DE HOHENZOLLERN-SIGMARINGEN, 8 apr. 1866 — m. 27 sept. 1914; proclamat rege la 14 mart. 1881; ▭ biserica episcopală din Curtea de Argeş.

FERDINAND I, nepot de frate al regelui Carol I, 27 sept. 1914—m. 20 iul. 1927; încoronat ca rege la 15 oct. 1922 la Alba Iulia; ▭ biserica episcopală din Curtea de Argeş.

MIHAI I, nepot de fiu al lui Ferdinand I, 20 iul. 1927—8 iun. 1930 (sub regenţa alcătuită din principele Nicolae, patriarhul Miron Cristea şi primul preşedinte al Curţii de Casaţie Gh. Buzdugan, iar după moartea acestuia din urmă, 1929, Const. Sărăţeanu).

CAROL AL II-LEA, fiul lui Ferdinand I, 8 iun. 1930—6 sept. 1940.

MIHAI I, a doua oară, 6 sept. 1940—30 dec. 1947 (proclamarea Republicii).

Republica Populară Română

CONSTANTIN I. PARHON, 9 ianuarie 1948—2 iun. 1952, Preşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale a Republicii Populare Române; m. 8 august 1969; ▭ Monumentul eroilor lup-

tei pentru libertatea poporului şi a patriei, pentru socialism, Bucureşti.

PETRU GROZA, 2 iun. 1952—7 ian. 1958, Preşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale a Republicii Populare Române; ▭ Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului şi a patriei, pentru socialism, Bucureşti.

ION GHEORGHE MAURER, 11 ian. 1958—21 mart. 1961, Preşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale a Republicii Populare Române.

GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ, 21 mart. 1961 — 18 mart. 1965, Preşedinte al Consiliului de Stat al Republicii Populare Române; ▭ Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului şi a patriei, pentru socialism, Bucureşti.

Republica Socialistă România (Proclamată la 21 august 1965) Consiliul de Stat

CHIVU STOICA, 24 martie 1965—9 dec. 1967, Preşedinte al Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România.

NICOLAE CEAUŞESCU, 9 decembrie 1967, Preşedinte al Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România.

Republica Socialistă România Preşedinte al Republicii

NICOLAE CEAUŞESCU, 28 martie 1974, Preşedinte al Republicii Socialiste România.

CUPRINS

REDACTOR : GHEORGHE VASILE
TEHNOREDACTOR : MIRCEA NASTA

COLI DE TIPAR : 26,5+5,5 PLANȘE
TIRAJUL : 47 000 EX. BUN DE TIPAR : 19.IV.1977

Comanda nr. 70 097
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"
București — Piața Scînteii nr. 1
Republica Socialistă România